P O D R A V I N A

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

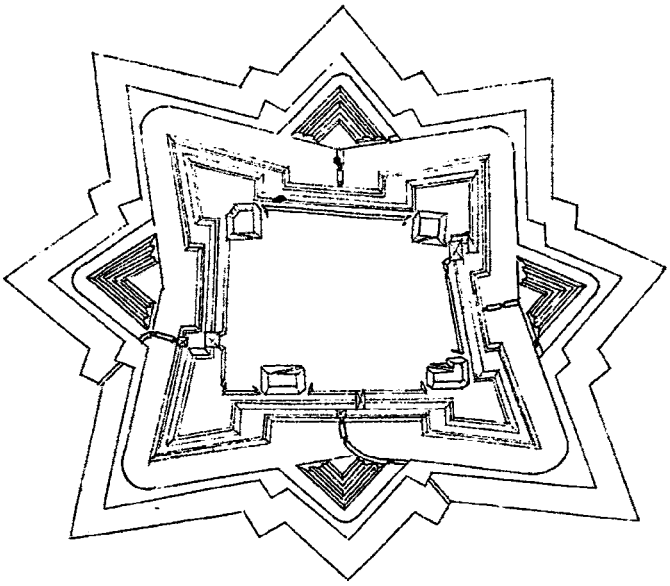

Broj 29 Volumen XV. lipanj 2016. Cijena 150 kuna ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)

No. 29 Vol. XV June 2016 Price 150.- ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće
Editorial board

Prof. dr. sc. Ljubica BAKIĆ-TOMIĆ (Varaždin), prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezno/Eisenstadt), akademik Vladimir BERMANEC (Zagreb), prof. dr. sc. Neven BUDAK (Zagreb), Zvonimir DESPOT (Zagreb), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), Đuro FRANKOVIĆ (Pečuh), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), akademik Ivan GOLUB (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), prof. dr. sc. Karl KASER (Graz), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), mr. sc. Julio KURUC (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), mr. sc. Ivan OBADIĆ (Firenca), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), akademik Tomislav RAUKAR (Zagreb), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), akademik Vladimir STIPETIĆ (Zagreb), akademik Franjo ŠANJEK (Zagreb), prof. dr. sc. Nevio ŠETIĆ (Pula-Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir ŠIMOVIĆ (Varaždin), član suradnik HAZU Željko TOMIČIĆ (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Sabolcs VARGA (Pečuh), dr. sc. Vladimir HUZJAN (Varaždin), akademik Nenad VEKARIĆ (Dubrovnik), prof. dr. sc. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), akademkinja Alica WERTHEIMER BALETIĆ (Zagreb), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo
Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), akademik Dragutin FELETAR (Koprivnica), doc. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica), dr. sc. Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), izv. prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Geza PALFFY (Budimpešta), mr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica)

Urednici
Editors-in-chief

Akademik Dragutin FELETAR
e-mail: meridijani@meridijani.com
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tajnik uredništva
Staff secretary

Dr. sc. Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Prijelom
Layout

Saša BOGADI

Nakladnik
Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici
Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1

POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike
Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Ružica ŠPOLJAR

Dodatne adrese uredništva
Additional mailing address

Akademik Dragutin FELETAR
48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
+385-48-626-780, +385-98-249-804
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
48000 Koprivnica, Vinka Vošickog 5
+385-48-671-989, +385-98-622-548
www.podravina.org

Uz potporu
With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Časopis izlazi uz pripomoć Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH

Na naslovnici
Front cover

Nacrti prvog (drvenog) mosta 1868. preko Drave koji je pušten u promet 1869. godine

UDK klasifikacija
UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak
Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, lipanj, 2016.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)
ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and tehnical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALES GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa "Podravina" je klasificirana oznakom "a" te se uzima u obzir pri izboru u znanstvena zvanja autora (Narodne novine 84 od 11. srpnja 2005.)

K A Z A L O

TEMA BROJA: JEZERO ŠODERICA / TOPICS: LAKE ŠODERICA

Robert ČIMIN
SLUČAJNI ARHEOLOŠKI NALAZI IZ PODRAVSKIH ŠLJUNČARA KAO INDIKATORI ODNOSA ČOVJEKA I PRIRODE
INCIDENTAL ARCHAEOLOGICAL FINDINGS FROM THE PODRAVINA GRAVEL PITS AS INDICATORS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE 5

Petar FELETAR
GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PROMETNA POVEZANOST JEZERA »ŠODERICA«
GEOGRAPHIC LOCATION AND TRANSPORT CONNECTIONS OF THE LAKE »ŠODERICA« 12

Dragutin FELETAR
GENEZA I EKSPLOATACIJA ŠLJUNKA I PIJESKA NA PODRUČJU ŠODERICE
GENESIS AND EXPLOITATION OF GRAVEL AND SAND FROM LAKE ŠODERICA 24

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
ŠODERICA, MOJE VIĐENJE (1938.-1952.)
ŠODERICA, MY VISION 36

Željko KARAULA
»BJELOVARCI« NA ŠODERICI
"BJELOVAR" VACATIONERS ON LAKE ŠODERICA 52

Željko KRUŠELJ
MEDIJSKA SLIKA »PODRAVSKE RIVIJERE« 1980-IH GODINA
1980S MEDIA PRESENTATION OF "PODRAVINA RIVIERA" 58

Zdravko MIHEVC
TURISTIČKA PERSPEKTIVA JEZERA ŠODERICA
TOURIST PERSPECTIVE OF LAKE ŠODERICA 82

Ivana POSEDI, Nada BULIĆ
POČECI I RAZVOJ ŠODERICE KAO TURISTIČKO-REKREATIVNOG CENTRA
BEGINNINGS AND DEVELOPMENT ŠODERICA AS A TOURIST AND RECREATION CENTER 92

Petar FIJAČKO
STRUKTURA, OBILJEŽJA I STAVOVI POSJETITELJA ŠODERICE 2015. GODINE
THE STRUCTURE, PROPERTIES AND OPINIONS OF VISITORS TO ŠODERICA IN 2015 101

Krunoslav ARAČ
STATUS PTICA (AVES) I POJAVA STRANIH INVAZIVNIH VRSTA (REPTILIA: EMYDIDAE, MALACOSTRACA: CAMBARIDAE) NA JEZERU ŠODERICA
STATUS OF BIRD FAUNA AND THE APPEARANCE OF ALIEN INVASIVE SPECIES AT ŠODERICA LAKE 112

OSTALE TEME / ARTICLES

Tajana SEKELJ IVANČAN
PREDINDUSTRIJSKA OBRADA ŽELJEZA: POKAZATELJI TALIONIČKE DJELATNOSTI NA PRIMJERU ARHEOLOŠKIH NALAZIŠTA U PODRAVINI
PRE-INDUSTRIAL PROCESSING OF IRON: INDICATORS OF SMELTING ACTIVITIES IN THE CASE OF ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE DRAVA 118

Ivan ZVONAR
RUKOPISNA ZBIRKA »HRVATSKE NARODNE PJESME PUKA ŠTOKAVSKOGA I KAJKAVSKOGA« Đ. DEŽELIĆA
ANTHOLOGY "CROATIAN NATIONAL FOLK SONGS IN THE ŠTOKAVIAN AND KAJKAVIAN DIALECTS" BY ĐURO DEŽELIĆ 126

Ivica ZVONAR
OSVRT NA NEKE NOVINSKE IZVJEŠTAJE O POTRESU U PODRAVINI 1938. GODINE
REVIEW OF 1938 PODRAVINA EARTHQUAKE NEWSPAPER REPORTS 161

Filip ŠKILJAN
VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU I GRKOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST U PODRAVINI IZMEĐU 1941. I 1945. GODINE
FAITH CONVERSIONS FROM ORTHODOX TO ROMAN CATHOLIC AND GREEK CATHOLIC RELIGION IN PODRAVINA IN THE PERIOD 1941 TO 1945 168

Dražen PODRAVEC
SVEUČILIŠNI PROFESOR, HRVATSKI ZOOLOG I HIDROBIOLOG IVO MATONIČKIN I NJEGOVO DJELO
IVO MATONIČKIN AND HIS WORK 180

Hrvoje PETRIĆ
AKADEMIK DRAGUTIN FELETAR (UZ 75 GODINA ŽIVOTA) *210*

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA
ARHEOLOGIJA TORČECA. IZBOR IZ ARHEOLOŠKE ZBIRKE OBITELJI ZVIJERAC (TATJANA TKALČEC) 234
ARTIKULACIJE: ČASOPIS ZA ČITANJE (MIHAELA CIK) 236
MARIO KOLAR, IZMEĐU TRADICIJE I SUBVERZIJE (MIHAELA CIK) 237
110 GODINA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE (NIKOLA CIK) 240
DANIJELA KRIŽANEC-BEGANOVIĆ: ČAROBNA DRUŽBA (NIKOLA CIK) 243
IVICA ZVONAR: DR. FRAN BARAC (1872.-1940.) (NIKOLA CIK) 245
ZNANSTVENI SKUP "IZ POVIJESTI GRADA ĐURĐEVCA" (NIKOLA CIK) 247
NOVA ZRAKA U EUROPSKOM SVJETLU: HRVATSKE ZEMLJE U RANOME SREDNJEM VIJEKU (NIKOLA CIK) . 248
PETAR FELETAR: HRVATSKE POVIJESNE CESTE – KAROLINA, JOZEFINA I LUJZIJANA (ADOLF MATIĆ) 252
GORAN ŠAFAREK: PRIRODA HRVATSKE, FLORA I FAUNA PRIRODNIH STANIŠTA HRVATSKE (DRAGUTIN FELETAR) 252
ZBORNIK ODSJEKA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU BR. 33 (DRAGUTIN FELETAR) 253
EKONOMSKA I EKOHISTORIJA BR. 11 (PETAR FELETAR) 154
ŽELJKO KRUŠELJ: POLET – IGRAONICA ZA ODRASLE (PETAR FELETAR) 254
BOŽICA JELUŠIĆ: IVAN ANDRAŠIĆ, HOD ISPOD VELIKOG OBLAKA (PETRA SOMEK) 256
ZBORNIK RADOVA SA ZNANSTVENOG KOLOKVIJA POVODOM 70. OBLJETNICE ROĐENJA I ZNANSTVENOGA DOPRINOSA STJEPANA HRANJECA (PETAR FELETAR) 257
DARKO VARGA: HRANA, KUHINJA I BLAGOVANJE U DOBA ZRINSKIH (DRAGUTIN FELETAR) 258
DINKO VRGOČ: MOJE VRIJEME (VJEKOSLAV PRVČIĆ) 259
VJEKOSLAV PRVČIĆ: PROSTI PAD (BOŽICA JELUŠIĆ) 261

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS* *265*

U DVADESETDEVETOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

1. Prof. Robert ČIMIN, doktorand na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ravnatelj Muzeja grada Koprivnice
2. Dr. sc. Petar FELETAR, znanstveni asistent na Fakultetu prometnih znanosti u Zagrebu
3. Akademik Dragutin FELETAR, redoviti sveučilišni profesor u miru, Koprivnica
4. Prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, redoviti sveučilišni profesor u miru, Zagreb
5. Dr. sc. Željko KARAULA, povjesničar, ALCA d.d., Bjelovar
6. Dr. sc. Željko KRUŠELJ, povjesničar, predavač na Sveučilištu Sjever, Koprivnica
7. Dipl. oecc. Zdravko MIHEVC, Turistička zajednica Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica
8. Prof. Ivana POSEDI, Državni arhiv u Varaždinu, Arhivski sabirni centar Koprivnica
9. Doc. dr. sc. Nada BULIĆ, povjesničarka, Sveučilište u Zadru
10. Petar FIJAČKO, istraživač, Koprivnica
11. Dipl. ing. Krunoslav ARAČ, šumar i biolog, Hrvatske šume, Koprivnica
12. Dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN, arheolog, Institut za arheologiju, Zagreb
13. Mr. sc. Ivan ZVONAR, književni teoretičar i povjesničar, profesor u miru, Varaždin
14. Dr. sc. Ivica ZVONAR, povjesničar, Odsjek za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
15. Dr. sc. Filip ŠKILJAN, povjesničar, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
16. Mr. sc. Dražen PODRAVEC, biolog i povjesničar, profesor u miru, Virje
17. Prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, izvanredni profesor, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu
18. Dr. sc. Tatjana TKALČEC, arheolog, Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu
19. Mihaela CIK, studentica na diplomskom studiju Odsjeka za kroatitiku, Filozofski fakultet u Zagrebu
20. Prof. Nikola CIK, povjesničar, profesor na Osnovnoj školi Franjo Viktor Šignjar u Virju
21. Prof. dr. sc. Adolf MALIĆ, redoviti sveučilišni profesor u miru, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb
22. Prof. Petra SOMEK, doktorand na povijesti umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ravnateljica Izdavačke kuće Meridijani, Samobor
23. Vjekoslav PRVČIĆ, hrvatski književnik i publicist, Koprivnica
24. Božica JELUŠIĆ, hrvatska književnica, publicistkinja i prosvjetiteljica, Đurđevac

TEMA BROJA: JEZERO ŠODERICA
TOPICS: LAKE ŠODERICA

SLUČAJNI ARHEOLOŠKI NALAZI IZ PODRAVSKIH ŠLJUNČARA KAO INDIKATORI ODNOSA ČOVJEKA I PRIRODE

INCIDENTAL ARCHAEOLOGICAL FINDINGS FROM THE PODRAVINA GRAVEL PITS AS INDICATORS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE

Robert ČIMIN
Doktorand arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu
Muzej grada Koprivnice
Trg dr. L. Brozovića 1, 48000 Koprivnica
arheo@muzej-koprivnica.hr

Primljeno / Received: 3. 5. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 902.2(497.5-3Podravina) [553.62:904] (497.5-285Šoderica)

SAŽETAK

Na području Podravine postoji određeni broj šljunčara ili antropogenih jezera gdje je prilikom eksploatacije građevnog materijala (šljunak, pijesak) pronađen velik broj indikativnih arheoloških nalaza. U radu će se pokušati prikazati razlozi njihova nalaza, odnosno na više će se primjera htjeti objasniti način njihove pojave na mjestu njihova pronalaska. Većinom je riječ o nalazima koji su tu dospjeli nenamjerno, ponekad su u sekundarnoj uporabi, a arheolozima su zanimljivi u interpretaciji kretanja određene povijesne zajednice, njihovih običaja, odnosa prema vodotocima i slično. Sukladno navedenom, treba napomenuti kako sve te šljunčare nisu pravi arheološki lokaliteti već tek posebna mjesta nalaza pojedinačnih i vrijednih muzejskih predmeta.

Ključne riječi: Podravina, arheološki nalaz, šljunčare, prapovijest, Rimsko Carstvo, srednji vijek, novi vijek
Key words: River Drava Basin, archaeological find, gravel exploitation artificial pond, prehistory, Roman Empire, Middle and Modern ages

UVOD

Termin šljunčara (šoderica, šljunkara, eksploatacijsko polje) među arheolozima označava antropogena jezera koja su podarila vrijedan arheološki materijal (Sl. 1.). U radu se tako pod tim pojmom neće podrazumijevati samo šljunčara Keter ili Šoderica u Botovu, već i druge šljunčare poput Jegeniša kod Đelekovca ili Prosenice u Gabajevoj gredi.[1] O takvim slučajnim arheološkim nalazima pronađenim u šljunčarama do sada je pisano u više navrata, a nedavno je autor rada objavio nalaze iz fundusa Muzeja

[1] Druge veće šljunčare u Podravini su: Gornje Grmlje kod Legrada, Mlađ kod Drnja, Vidak kod Torčeca, Luka kod Sigeca, Čingi-Lingi kod Molvi, Sekuline kod Novog Virja, Separacija kod Đurđevca i Peskara kod Mekiša. Na pojedinim je pronađeno manje arheoloških i nešto više paleontoloških nalaza.

Sl. 1. Satelitska snimka s označenim najznačajnijim podravskim šljunčarama s arheološkim nalazima. (Izvor: geoportal.dgu.hr, doradio: R. Čimin)

grada Koprivnice[2] tako da će se na ovom mjestu neki podaci izostaviti. Općenito je o nalazima iz podravskih šljunčara u kratkim crtama pisao Zorko Marković u vrijeme kad je radio u Muzeju grada Koprivnice, a također i Ivan Zvijerac iz Torčeca prilikom čega su objavljene osnovne informacije o pronalasku predmeta i okvirna terminsko-uporabna odrednica uz popratne slikovne priloge.[3]

Pod arheološkim nalazima podrazumijevaju se paleontološki ostaci izumrlih životinja te predmeti iz razdoblja pretpovijesti, Rimskog Carstva, srednjeg i novog vijeka. Takvih je predmeta u fundusu Muzeja grada Koprivnice stotinjak, dok se primjerice u Zbirci obitelji Zvijerac u Torčecu čuva gotovo tisuću raznoraznih predmeta, a poznati su i drugi pojedinačni predmeti u privatnom posjedu. Svaki od pronađenih predmeta ima neku svoju »životnu priču«, svoj put od izrade, uporabe i prestanka korištenja, pojave u šljunčari i vrijeme od pronalaska do danas. Radom će se pokušati odgovoriti na pitanja vezanih uz zamjetnu brojnost predmeta u određenom povijesnom kontekstu vremena, kao i postaviti osnovne razloge njihove pojavnosti. Pretpostavka je kako je većina pronađenih nalaza svojevrsni indikator odnosa čovjeka i prirode, odnosno da postoji neraskidiva poveznica čovjeka spram predmeta gdje je predmet odraz njegova djelovanja u prirodi i prema prirodi. Mišljenje je kako se određeni nalazi u određenom povijesnom razdoblju i na određenim mjestima u blizini rijeke Drave pojavljuju s razlogom, a što će se objasniti kroz pojedinačne primjere počevši od najstariji prema najmlađima nalazima.

---

2 Robert ČIMIN, »Slučajni arheološki nalazi iz podravskih šljunčara u Muzeju grada Koprivnice«, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 12, br. 24, Koprivnica 2013., 22-45.

3 Zorko MARKOVIĆ, »Arheološki nalazi iz šljunčara otkrivaju najstariju povijest Podravine«, *Hrvatske vode*, God. IX, br. 36, Zagreb 2001, 295-300; Zorko MARKOVIĆ, Ivan ZVIJERAC, »Arheološko-povijesni slijed naseljavanja Torčeca i okolice«, *Povijest Torčeca* (ur. Hrvoje Petrić), Koprivnica 2000, 44-59; Ivan ZVIJERAC, »Iz najstarije đelekovečko-imbriovečke prošlosti«, *Općina Đelekovec. Povijesno-zemljopisna monografija* (ur. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić), Đelekovec 2008, 57-90; Ivan ZVIJERAC, »Arheološka topografija područja općine Molve«, *Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju (1658.-2008.). Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 350-te obljetnice osnivanja današnjeg sela Molve* (ur. Mario Kolar i Hrvoje Petrić), Molve 2010, 10-29.

LEDENODOBNA SEDIMENTACIJA

Među paleontolološkim nalazima u najvećem dijelu radi se o ostacima vunastog mamuta (*Mammuthus primigenius*) i vunastog nosoroga (*Coelodonta antiquitatis*) te manjem broju ostataka drugih životinja poput dabra (*Castor issiodorensis*) ili sabljozubog tigra (*Smilodon fatalis*). Tako se u Zbirci paleontologije Muzeja grada Koprivnice čuva 20-ak primjeraka ostataka vunastog mamuta, najvećim dijelom su to ulomci lamela kutnjaka katkad s dijelom čeljusti, dok se kljove i drugi dijelovi kostura zastupljeni u manjem broju. U privatnim zbirkama u Podravini nalazi se tako na desetke primjeraka paleontoloških ostataka, a analizom tog materijala moglo bi se reći kako je vunasti mamut relativno čest nalaz u šljunčarama. Pronalazi ga se i u koritu rijeke Drave, ponajviše u vrijeme prijelaza zime u proljeće, kada se vodostaj rijeke frekventnije mijenja topljenjem snijega i leda te općenito veće količine padalina. Pored životinja, u manjem broju pronalaze se i dijelovi okamina, ponajprije okamenjenog drva. Najveći primjerak mamutove kljove pronađen je 1994. godine u šljunčari Prosenice I kod Gabajeve grede, a zanimljiv je i primjerak nadlaktične kosti pronađene u koritu rijeke Drave na položaju Širine kod Novog Virja (Sl. 2.: 1).[4]

Međutim, svi ti nalazi ne nalaze se *in situ*, odnosno na izvornom mjestu, već su tu dopremljeni zajedno s golemim geološkim nanosima šljunka i pijeska. U vrijeme posljednjeg ledenog doba krajem gornjeg pleistocena i početkom holocena (cca 10.000 g. pr. Kr.), led s Alpa naglo se otapa i mnoge se rijeke pretvaraju u velike bujice koje sa sobom prenose velike količine geološkog materijala. Materijal se uslijed slabljenja vodene snage postepeno sedimentira uz tok rijeke Drave uslijed čega nastaju deblji geološki slojevi, a pored geoloških sedimenata, naplavinama se donose i životinjski ostaci koji su se očuvali u postojanim uvjetima potrebitima za fosilizaciju. Upravo su nedostatak svjetla i kisika, stalni pritisak, sterilni uvjeti, postojana vlažnost i temperatura bili glavni preduvjeti očuvanja paleontoloških nalaza u visokom stupnju.[5] Među šljunčarama brojem paleontoloških nalaza prednjači Prosenice u Gabajevoj Gredi, vjerojatno iz razloga što je dubina iskopa eksploatacijskog polja među svim podravskim šljunčarama najveća (do 130 m).

Sl. 2. Indikatorni arheološki nalazi iz šljunčara (izvan mjerila): 1. potkoljenična kost vunastog mamuta: korito rijeke Drave kod Novog Virja, 2. brončani kotlić iz mlađeg brončanog doba: Gabajeva Greda – Prosenice I, 3. antičko krunište nadgrobne stele: Gabajeva Greda – Prosenice I, 4. željezni kratki mač seobe naroda: Legrad – Jegeniš, 5. par karolinških željeznih stremena: Legrad – Jegeniš, 6. tri kasnosrednjovjekovna željezna dvoručna mača: Botovo – Šoderica, 7. monoksil novovjekovnog plovećeg mlina: Gabajeva Greda – Prosenice I (izradio: R. Čimin).

[4] ČIMIN, R., 2013., 25, Slika 1., Tabla 1: 1.

[5] Ivan ZVIJERAC, »Faunističke zajednice starijeg i srednjeg kamenog doba koprivničke Podravine«, *Povijest Torčeca* (ur. Hrvoje Petrić), Torčec 2000, 39-43; ČIMIN, R., 2013., 24.

DRAVA – PRETPOVIJESNI SAKRALNI PROSTOR

Stabilizacijom klimatskih promjena kod ljudi se javila potreba za sjedilačkim načinom života, a čiji početak u sjevernoj Hrvatskoj obilježava pojava Starčevačke kulture u istočnoj Slavoniji. Na prostoru Podravine do sada nije zabilježena takva pojava, ali su zato nešto mlađe bakrenodobne i brončanodobne kulture podigle više značajnih naselja.[6] Opći svjetonazor tadašnjih zajednica i njihov odnos spram velikih vodenih tokova, pa time i rijeke Drave, bio je u mnogočemu drugačiji negoli onih iz mlađih povijesnih razdobalja.

Uzet će se kao primjer brončani kotlić pronađen u šljunčari Gabajeva Greda (Sl. 2.: 2).[7] Iako je rijeka Drava jedna od najvažnijih poveznica u kasnom brončanom dobu između jugoistočnog alpskog područja i donjeg Podunavlja te srednje Europe i južne Panonije, istovremeno preuzima i neke druge važne životne segmente. Naime, posuđe načinjeno od plemenitog metala poput bronce ili zlata zasigurno ne predstavlja svakodnevni servis za jelo i piće, već je ono bilo luksuzni proizvod koji je mogao biti korišten tek u svečanim i ceremonijalnim prilikama, a potvrda tome jest i nerijetko prilaganje u ostavama srednjoeuropskog i podunavskog prostora. I naš se kotlić može promatrati kao takav predmet, a postupak pohranjivanja posude tumači se kao dio žrtvenog obreda onodobnog stanovništva kako bi se udobrovoljilo određeno božanstvo. Pritom se može pohraniti i u zemlju s nekim drugim predmetima, a postoje i pojedinačni slučajevi pohrane u vodu. Vjerojatno su se u posudi nalazili kvalitetni komadi životinjskog mesa i/ili neke druge namirnice poput masti, meda, soli, začina i slično. Sukladno tome, brončanodobno stanovništvo povezivalo je rijeke sa svojim božanstvima, poveznicom života i smrti, uspoređujući prolaznost vlastita života s tekovinom rijeke, ali i izvorom plodnosti s vjerojatno najpoznatijim godišnjim plavljenjem rijeke Nil u Egiptu. Vode su tada bile viđene kao realne prirodne pojave i mitska mjesta zbog čega su i postajale mjesta žrtvovanja.

PLOVNI PUT

Iako je rijeka Drava kao plovni put korištena tijekom svih povijesnih razdobalja za primjer će se uzeti najznačajniji arheološki nalaz u Muzeju grada Koprivnice. Riječ je o mramornom kruništu nadgrobne stele s lavljim parom pronađenom u šljunčari Prosenice u Gabajevoj Gredi 2001. godine (Sl. 2.: 3).[8] Eksploatacijsko polje Prosenice zapravo se nalazi u starom i velikom rukavcu (meandru) rijeke Drave. Čitava kompozicija pokazuje karakteristike visoke umjetničke kvalitete, a povezana je uz širenje sinkretičkih kultova rimskim provincijama tijekom 2. i 3. stoljeća. Spomenik je nedovršen te se može zaključiti kako se ovakva kruništa izrađuju za tržište i posebnog naručitelja koji se tek u posljednjoj fazi, prilikom dolaska na krajnje odredište, dovršava integracijom pojedinih dijelova finom klesarskom obradom. Najbliža su ležišta i kamenolomi sitnozrnog bijelog mramora u antičkom Noriku (slovensko Pohorje), gdje je Ptuj (*Poetovio*) bio glavno distribucijsko središte kako sirovine tako i sličnih proizvoda. Petrografska anliza antičkih mramornih predmeta u Panoniji pokazala je kako ovaj predmet svoje odredište imao u istočnoj Slavoniji (*Mursa* – Osijek) ili Srijemu (*Sirmium* – Srijemska Mitrovica).

Iako su Rimljani dolaskom u panonski prostor gradili na daleko poznate visoko kvalitetne ceste, očigledno su korišteni i alternativni oblici transporta. Glavni antički cestovni pravac povezivao je upravo Ptuj i Osijek i protezao se dolinom Drave s mnoštvom manjih odmorišnih postaja.[9] No, u određenim je situacijama bilo prikladnije koristiti nizvodni riječni tok, kojim je bilo moguće prevoziti robu veće težine. Pogleda li se masa kamenog predmeta od oko 1,5 tone, jasno je kako bi prijevoz cestom iziskivao znatno veće napore negoli rijekom. No, prijevoz rijekom ima i svojevrstan rizik od gubljenja pred-

---

6 Zorko MARKOVIĆ, *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Koprivnica 1994.

7 Predmet se čuva u Zbirci obitelji Zvijerac. Daria LOŽNJAK DIZDAR »Brončani kotlić iz Drave kod Koprivnice«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, Zagreb 2007, 69-78.

8 Igor KULENOVIĆ, M. MUŠTRA, »Novi nalaz kruništa s lavljim parom s lokaliteta Gabajeva Greda kod Koprivnice«, *Opvscvla arcaeologica* 26, Zagreb 2002, 143-152; ČIMIN, R. 2013, 31.

9 Zvonimir LOVRENČEVIĆ, »Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji«, *Arheološki pregled* 21, Beograd 1980, 233-248.

meta, a koji je u nepoznatim okolnostima ispao s plovila. Očigledno je gubitak bio velik u kojem je netko snosio ogromnu financijsku štetu jer je zasigurno bila riječ o posebno naručenom predmetu.

GROBLJE ILI GROBLJA?

Posebnost šljunčare Jegeniš kod Đelekovca jest velik broj pronađenog oružja iz određenih povijesnih razdobalja. Tako se primjerice brojna koplja s kratkim usadnikom i dugim uskim listom te naglašenim središnjim rebrom pripisuju razdoblju mlađeg željeznog doba i keltskom plemenu Skordiska.[10] Indikativna količina kopalja upućuje na zaključak o postojanju groblja na prostoru Jegeniša jer je koplje uz mač najčešći grobni prilog keltskog stanovništva u sjevernoj Hrvatskoj i srednjoj Europi, dok su pojedinačni nalazi mnogo rjeđi.[11] Nadalje, u srednjoeuropskim i nacionalnim okvirima vrijedan je novi nalaz alanskog kratkog mača s dvostrukim zarezima (Sl. 2.: 4).[12] Općenito su takvi nalazi izuzetno rijetki pa tako u Hrvatskoj sličan primjerak postoji tek u Slavonskom Brodu, a riječ je o tragovima kretanja »hunske« skupine nomadskog stanovništva tijekom velike seobe naroda na prijelazu 4. u 5. stoljeće. Pored toga, na istoj šljunčari prisutan je veći broj ranosrednjovjekovnog oružja i konjske opreme karolinške provenijencije. Uz mačeve i koplja s krilcima[13] pronađen je i određeni broj stremena i žvala koji se mogu datirati u 2. polovinu 8. i 9. stoljeće te dijelovi ljudskih lubanja i dugih kostiju, a koji se danas također čuvaju u Zbirci obitelji Zvijerac.[14] Najzanimljiviji je par identičnih stremena koji pripadaju konjskoj opremi iste jedinke (Sl. 2.: 5), a što bi trebalo upućivati na polaganje u grob.

Na temelju svih tih nalaza, kao i obližnjem toponimu Tursko groblje, o prostoru šljunčare Jegeniš trebalo bi razmišljati kao sakralnom prostoru na kojem su ljudi pokapani kroz duže vremensko razdoblje, od mlađega željeznoga doba do ranoga srednjega vijeka. Iako nalazi ukazuju kako je riječ o bogatijim i značajnim grobljima koje bi vrijedilo arheološki istraživati, iste više nije moguće ubicirati budući da je prostor u potpunosti devastiran recentnim eksploatacijskim djelatnostima.

SREDNJOVJEKOVNI RIJEČNI PRIJELAZI

Kako je tok rijeke Drave korišten kao prometni pravac, isto je tako predstavljao i određenu barijeru koju je bilo potrebito premostiti riječnim prijelazima. Pritom su pažljivo odabirani položaji gdje je tok mirniji i godišnji vodostaj niži. U razdoblju srednjega vijeka, poglavito od vremena ulaska u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, taj dio prometne infrastrukture bio je od velikog značaja budući da se od dinastije Anžuvinaca intenzivira promet prema Jadranskom moru. Od ugarskih prijestolnica do Zagreba i dalje prema moru najkraći i najbrži put ide upravo preko Podravine, a prijelazi se pojavljuju u pravcima urbaniziranih središta i strateški povoljnih prostora.

Krajem kasnoga i početkom novoga vijeka u povijesnim su izvorima poznati prijelazi *Farkasrew* (Vukov ili Vučji prijelaz) u Selnici Podravskoj, *Zakanyrew* (Žakanjski prijelaz) na Šoderici kod Torčeca, Peteranec, *Struga* u Sigecu i *Kochycze* (Kočica) kod Novog Virja.[15] Među njima, jedino su u Šoderici kod Botova pronađeni arheološki nalazi, a u tom pogledu vrlo zanimljivi su primjerci željeznih dvoručnih mačeva.[16] Naime, čak tri primjerka pokazuju karakteristike srednjoeuropskih mačeva kakvi se

---

10 ČIMIN, R. 2013, 28-30, Tabla 3.

11 U Zbirci obitelji Zvijerac čuva se više istodobnih mačeva.

12 Robert ČIMIN, »Konjaničko oružje seobe naroda u Podravini. Dva nova arheološka nalaza iz Zbirke obitelji Zvijerac.«, *Podravski zbornik* 41/2015 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2015, 123-142.

13 Tajana SEKELJ IVANČAN, »Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 21, Zagreb 2004, 109-128; ista, »Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice«, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, Zagreb 2007, 419-427.

14 Tajana SEKELJ IVANČAN, »Novi ranosrednjovjekovni nalazi iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice«, *Znanstveni skup »Hrvatska arheologija i Aachenski mir, 812.-2012.«*, 29. 11. - 1. 12. 2012, Zadar 2012, poster.

15 Ranko PAVLEŠ, *Podravina u srednjem vijeku. Povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevečka Podravina)*, Koprivnica 2013, 78-79.

16 Željko DEMO, »Srednjovjekovni mačevi u Muzeju grada Koprivnice«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. s., XVI-XVII (1983-1984), Zagreb 1984, 211-240; ČIMIN, R. 2013, 34-36, Tabla 7: 1-3.

datiraju u kraj 14. i 1. polovinu 15. stoljeća (Sl. 2.: 6). S time u kontekst možda bi se mogao povezati jedan povijesni događaj. Nada Klaić prenosi podatak kako su Celjski ovladali Koprivnicom oko 1445. godine i sukobili se s obitelji Talovac, a čini se kako je taj čin potaknuo ugarsko plemstvo 1446. godine na veći vojni pohod predvođen Jánosom Hunyadijem.[17] Spominje se velika vojska od oko 15.000 vojnika koja je osvojila Koprivnicu i Đurđevac, a prilikom čega je mogla stradati i utvrda Kamengrad na Zakletom bregu u Starigradu koju također u to vrijeme drže Celjski. Uzevši u obzir broj vojnika, nepoznavanje mjesta prelaska rijeke, veći broj mačeva sličnih karakteristika koji odgovaraju tom vremena, možda bi se moglo razmišljati o povezanosti povijesnog događaja, mjesta i predmeta.[18]

Prema povijesnim izvorima značajan je bio i prijelaz *Kochycze* (Kočica) koju se smješta na područje šire Molvi i Novog Virja.[19] U tom pogledu potrebno je podsjetiti na poznati ukop karolinškog kneževskog groba pronađen 1973. godine u mjestu Medvedička sa željeznom spatom i ostacima pokojnika, a preostali dio grobnog inventara (brončani jezičac, željezna bojna sjekira, željezni nož) pronađen je u iskopavanjima 1977. godine.[20] Iako je vjerojatno riječ o pojedinačnom ukopu ratnika, usporedi li se blizina Jegeniša i potencijalno karolinško groblje u odnosu na Žakanjski prijelaz spram groba u Medvedički i nedalkog toponima Ločica mogla bi se povući usporedba prostornih odnosa tadašnjih grobalja s dravskim prijelazima i cestama. No, takvoj tezi treba ostaviti prostora za dalje istraživanje.

GOSPODARSKA EKSPLOATACIJA U NOVIJE VRIJEME

Drava je kroz sva povijesna razdoblja bila izvor ribolova i drugih blagodati, ali se tijekom novog vijeka razvijaju i nove gospodarske djelatnosti među kojima se mlinarenje izdvaja kao dominanta. S pogleda gospodarske povijesti o toj je temi pisano u više navrata,[21] a nepobitan materijalni dokaz pronađen je 1998. godine na šljunčari Prosenice I u Gabajevoj Gredi (Sl. 2.: 7). Riječ je o dijelu plovećeg mlina koji datira oko 1700. godine, a na kartografskim izvorima 18. stoljeća na prostoru Gabajeve Grede ucrtano je više položaja takvih mlinova.[22] Treba napomenuti kako je mlinarenje bila djelatnost koja je imala vrlo važnu ulogu u životu Podravaca te je bilo jedan od značajnih elemenata ekonomije s kojim su se ljudi i identificirali prezimenima poput Mlinara, Mlinarića i slično. Koprivnički primjerak jedan je od rijetko očuvanih dijelova takvih mlinova, zahvaljujući tome što je od dana pronalaska do danas podvrgnut stalnom praćenju i povremenim konzervatorskim zahvatima te je pravilno pohranjen pod zaštitnom nadstrešnicom.[23]

---

17 Nada KLAIĆ, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica 1987, 92-93.

18 Postoji i veći broj pronađenih bojnih sjekira u Šoderici koje teže podliježu vremenskom određivanju jer se sličan oblik koristi kroz široko vremensko razdoblje.

19 PAVLEŠ, R. 2013, 164.

20 Zdenko VINSKI, »Novi karolinški nalazi u Jugoslaviji«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. ser., sv. X-XI, Zagreb 1977, 143-208.

21 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, »Vodenice u Hrvatskoj (18. - 20. stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka«, *Ekonomska i ekohistorija* III/3, Zagreb-Koprivnica 2007, 83-120; Željko HOLJEVAC, »O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća«, *Ekonomska i ekohistorija* VII/7, Zagreb-Koprivnica 2011, 111-115.

22 Robert ČIMIN, »Novi duh triju koprivničkih muzealija«, *Podravski zbornik* 38/2012 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2012, 206-208.

23 Hrvoje MALINAR, »Konzerviranje arheološkog drva«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/2005-30/2006, Zagreb, 2007, 85-110; Mladen MUSTAČEK, »Konzervatorsko-restauratorska sanacija monoksila iz Gabajeve Grede«, *Podravski zbornik* 41/2015 (ur. Robert Čimin), Koprivnica 2015, 193-196.

ZAKLJUČAK

Arheolozi se vrlo često susreću s postavljenim pitanjima o tome kako je nešto završilo pod zemljom i vodom. U tom pogledu namjera ovog rada bila je ukratko upoznati čitatelja s razlozima dospijevanja arheoloških nalaza u podravske šljunčare. Treba reći kako se ponajviše takvog materijala danas nalazi u privatnim zbirkama, a među kojima je za stručnu i drugu javnost najotvorenija Zbirka obitelji Zvijerac u Torčecu u kojoj se čuva velik broj nalaza iz šljunčara Botovo – Šoderica i Legrad – Jegeniš te nešto manje nalaza iz šljunčare Gabajeva Greda – Prosenice. O arheološkim je nalazima pisano na drugim mjestima, tako da je taj dio izostavljen, a navedeni su tek osnovni podaci o predmetu i mjestu nalaza.

U jednom povijesnom presjeku putem pojedinačnih primjeraka slučajnih arheoloških nalaza došlo je do raščlambe od 6 modela pojave predmeta u šljunčarama. Najstariji nalazi pripadaju ostacima protopovijesnih životinja i biljaka koji su na prostor Podravine (šljunčare, korito rijeke Drave) došli najvećim dijelom krajem ledenog doba uslijed sedimentacije golemih naslaga geološkog materijala. Kod pretpovijesnih zajednica, poglavito u brončanom dobu, postoje primjeri zavjetnog odlaganja luksuznog posuđa i oružja u rijeke koje se tada doživljavaju kao mitska bića, odnosno svojevrsni simboli veze između života i smrti, plodnosti i oskudice. Iako su rijeke korištene kao prometni put kroz čitavu ljudsku povijest, tek nam rijetki arheološki nalazi mogu to potkrijepiti, a primjer transporta masivnog mramornog kruništa od Ptuja do Osijeka ili Srijemske Mitrovice ukazuje na razmjere prometne povezanosti vodotokovima u vrijeme Rimskog Carstva. O postojanju groblja na prostoru šljunčare Jegeniš svjedoči već sam toponim Tursko groblje, a nalazi iz mlađeg željeznog doba, seobe naroda i karolinškog razdoblja, upućuju na posebnu sakralizaciju prostora. U vrijeme kasnoga srednjega vijeka ostalo je sačuvano više povijesnih izvora o postojanju i nazivlju riječnih prijelaza, među kojima je možda najznačajniji onaj na prostoru Šoderica u Botovu koji je možda bio korišten 1446. godine prilikom pohoda Jánosa Hunyadija na Podravinu u obračunu ugarskog plemstva s obitelji Celjski. I na kraju, postoje i arheološki predmeti poput dijelovi plovećeg mlina iz 18. stoljeća koji svjedoče o jednoj, danas pomalo zaboravljenoj, značajnoj gospodarskoj grani ondašnjeg stanovništva.

Na kraju, podravske šljunčare treba sagledavati kao »sekundarne arheološke lokalitete« budući da su svi ti nalazi izvan arheološkog konteksta i ne može ih se povezati s određenim naseljem i zajednicom. No, pritom se ne smije zaboraviti koliko su šljunčare učinile dobroga za pojedinačne predmete budući da se redom nalaze u visokom stupnju očuvanosti, daleko višem negoli da su pronađeni u zemlji prilikom arheoloških iskopavanja, a pojedinačno nam pružaju određene indikatore odnosa čovjeka i prirode kroz različita povijesna razdoblja.

SUMMARY

In the area of River Drava Basin there are a number of gravel or exploitation artificial ponds where exploiting the construction materials (gravel, sand) can be found a large number of indicative archaeological finds. This paper will try to show the reasons for their findings and explain the manner of their appearance at the place of their discovery. Largely these are finds that are there due unintentionally, sometimes in secondary use, and archaeologists are interesting in the interpretation of certain historical community, their customs, relations to the streams etc. Accordingly, it should be noted that all these gravel pits are not real archaeological sites, but only a special place of individual archaeological finds and valuable museum objects.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PROMETNA POVEZANOST JEZERA »ŠODERICA«

GEOGRAPHIC LOCATION AND TRANSPORT CONNECTIONS OF THE LAKE »ŠODERICA«

Petar FELETAR
asistent, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb
pfeletar@fpz.hr,
Trg mladosti 8, Koprivnica

Primljeno / Received: 15. 5. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 911.3(497.5-285Šoderica)"20"
656.11(497.5-3Podravina)

SAŽETAK

Rad analizira prometno-geografski položaj jezera »Šoderica« odnosno glavne elemente koji determiniraju položaj poput rijeke Drave, željezničke pruge, blizinu gravitacijskih zona regionalnih i subreginalnih centara, te blizinu mađarske granice. S obzirom na kontaktni položaj Hrvatske i Mađarske, područje Šoderice karakterizira u makrogeografskom smislu povoljan tranzitni položaj koje ovom području daje željeznička pruga Rijeka-Zagreb-Koprivnica-Drnje-Botovo-Zakany-Budimpešta. Tzv. izmješteni križišni položaj Šoderica teorijski koristi preko regionalne (županijske) ceste koja povezuje Međimurje preko Đelekovca i Torčeca s Drnjem i nastavlja se preko Sigeca i Hlebina do Novigrada Podravskog gdje se spaja na podravsku magistralu. U radu je analizirana prometna infrastruktura općina na području jezera Šoderice kao i intenzitet prometa na 3 brojačka mjesta područja Šoderice (povremenih i neprekinutih), uz naglasak da Podravina nužno treba što hitniju izgradnju brzih cesta u longitudinalnom i transverzalnom smjeru kako bi se bolje povezala s ostatkom Hrvatske. Uz prometnu problematiku vezani su i demografski utezi razvoju, te brojni ekološki problemi (tzv. prometna ekološka ostavština) s kojima je teško ostvariva turistička revalorizacija jezera.

Ključne riječi: jezero »Šoderica«, prometna povezanost, Drava, cestovni promet, Podravska brza cesta
Key words: Lake »Soderica«, traffic connectivity, the Drava, road traffic, Podravina motorway

1. UVOD

Intenzivnom antropogenom preobrazbom prostora u prošlosti, ali izgradnjom novih brzih cesta i suvremenije željeznice, potencijalnih novih turističkih sadržaja i rekreacijskih centara i sl., u ne tako dalekoj budućnosti jezero Šoderica dobiva sasvim novu geografsko-prometnu perspektivu. S obzirom na prometno intenzivniji današnji razvoj, jezero Šoderica je zapravo već ušlo u fazu suvremene preobrazbe koju tek trebamo prepoznati i revalorizirati. Jezero Šoderica okuplja sadržajno iznimno bogat geografski prostor, biološku raznolikost (međunarodnog značenja), povijesno-kulturnu ostavštinu, ali i nosi teret neiskorištekog podravskog kupališta, brojne ekološke probleme i neučikovito dugogodišnje upravljanje nosioca gospodarenja ovog prostora.[1]

[1] Elaborat sanacije i revitalizacije jezera Šoderica prihvaćen je na Županijskom poglavarstvu Koprivničko-križevačke županije 1998. godine

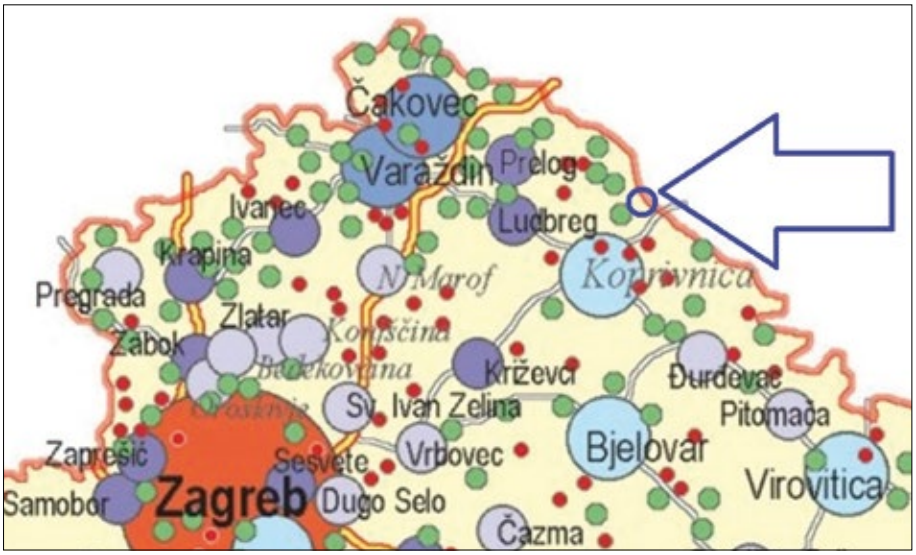

Sl. 1. Jezero Šoderica u mreži središnjih naselja SZ Hrvatske*

Prema: A. Lukiću i P. Feletaru, 2015.

* Jezero Šoderica (označena plavom bojom) se pozicionirala u blizini slabijeg regionalnog centra Koprivnice, te Bjelovara uz dva jača subregionalna centra Ludbrega i Preloga, te udaljnijeg slabijeg subregionalnog centra Đurđevca; Okružena je područnim (zelena) i lokalnim (crvena boja) centrima – Đelekovec, te Botovo, Torčec, Drnje i Legrad

Navedeni elementi rezultiraju sadašnjom neodrživom situacijom koja se mora promijeniti akcijskim planom u više razina vlasti, te povratiti jezeru Šoderica zasluženi položaj i značaj barem na tragu onoga koji je imala u prošlosti, u drugoj polovici 20. stoljeća.

2. GEOGRAFSKO-PROMETNI POLOŽAJ JEZERA ŠODERICE

Koprivnička Podravina, odnosno i pripadajući prostor jezera Šoderice dio je prirodno geografske cjeline gornje hrvatske Podravine. U literaturi je to tradicionalna (povijesno-toponomastička) regija pod nazivom Podravina, a od zapada prema istoku može se podijeliti na četiri veće nodalno-funkcionalne cjeline: ludbrešku, koprivničku, đurđevačku i pitomačku Podravinu. Riječ je o ukupno 1618 četvornih kilometara površine koja se izduženo proteže u smjeru sjeverozapad - jugoistok, a okosnicu čini nizina rijeke Drave.[2] Što je oko 2,9 posto od ukupne kopnene površine Hrvatske.[3]

Jezero Šoderica, kao jedan od turističkih kompleksa (športsko-rekreacijski) unutar Koprivničko-križevačke županije u neposrednoj blizini naselja Botovo, možemo definirati kao antropogeno jezero uz rijeku Dravu nastalo uslijed eksploatacije pijeska i šljunka s površinom od oko 200 ha.[4] Južni i zapadni dijelovi su na području općine Drnje, a ostatak je na području općine Legrad. Uz sjevernu obalu jezera podignuto je turističko naselje s oko 400-tinjak vikend-objekata[5] bez opskrbe pitkom vodom i bez kanalizacije, što neposredno uzrokuje (uz ostale faktore) i intenzivan procesa eutrofizacije (zabarivanja) jezera.

Od četiri elemenata koji determiniraju geografski položaj Šoderice na prvom mjestu je svakako rijeka Drava. Kao dominantan prirodno-geografski element cijele Podravine ona definira nastanak Šoderice, mogućnost eksploatacije pijeska i šljunka, jer je ovo antropogeno jezero svega 400 m udaljeno od korita. Drugi element je važan prometni koridor - željeznička pruga koja je u ključnoj fazi razvoja učinila jezero Šodericu prometno dostupnom širokom krugu korisnika, ali i ostavila brojne ekološke probleme. Na trećem mjestu izdvajamo vrlo važnu gravitacijsku zonu Grada Koprivnice (udaljena 16

---

2 Od ukupne površine Podravine, na koprivničku Podravinu otpada 715 km², đurđevčko-pitomačku 580 km², te na ludbrešku 223 km², Feletar, D., Podravina, Koprivnica 1973., str. 307

3 FELETAR, Dragutin, Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja (13/2008.), str. 171

4 Organizirano kopanje šljunka i pijeska započelo 1868. godine, a u literaturi se ponekad spominje površina i od 195 ha

5 U literaturi se navodi i podatak od 550 izgrađenih objekata (na području općine Legrad)

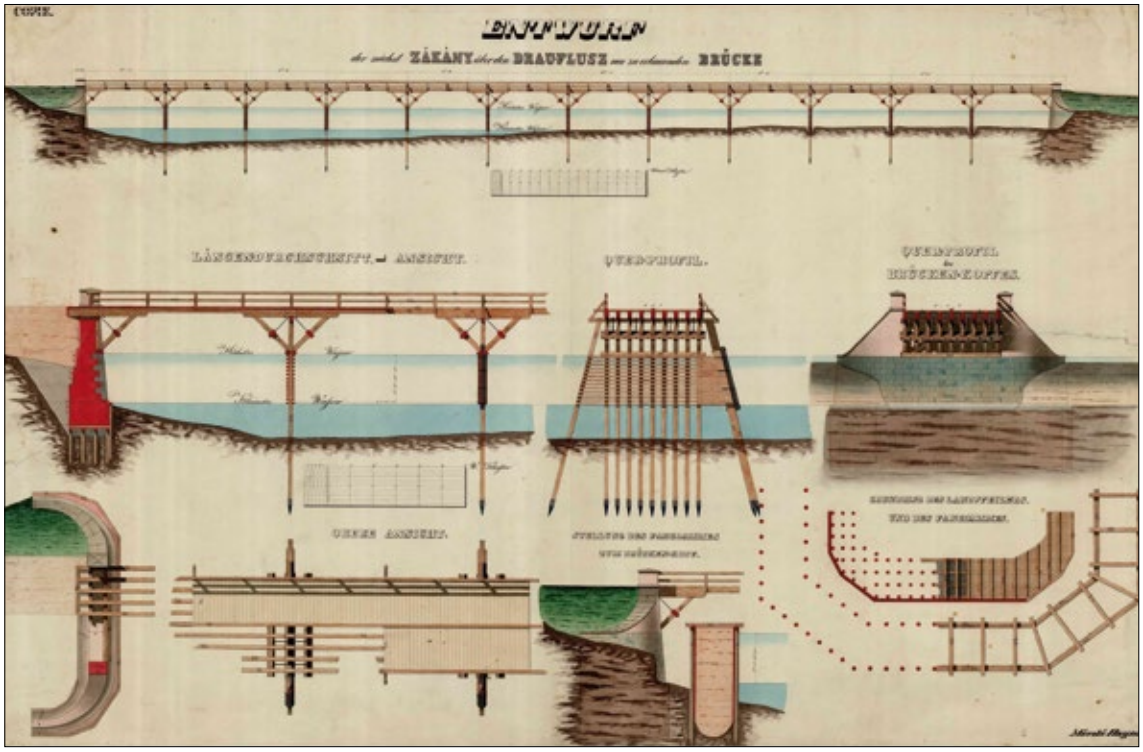

Sl. 2. Nacrti prvog (drvenog) mosta 1868. preko Drave koji je pušten u promet 1869. godine

Signatura: S 12 Div 11 No 102*

* Arcanum Budapest

km) koja je kao regionalni centar snažno utjecala na njen razvitak (Vidi Sl. 1). Kao četvrti element geografskog položaja izdvajamo blizinu mađarske granice, odnosno prometno povezivanje mostom, te granični prijelaz prema Mađarskoj.

3. MAKRO I MIKROPROMETNI POLOŽAJ

U kontekstu makroprometnog položaja ovo područje jezera Šoderica se danas nalazi na određenoj margini glavnih prometnih smjerova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i relativno je udaljena od važnih prometnih koridora. Iako, zbog geografskog položaja, Koprivničko-križevačka županija, ima veće potencijalno prometno značenje jer preko Županije vodi najkraća i prirodno najpogodnija veza između srednjeg Podunavlja i sjevernog Jadrana, tek će izgradnjom brzih cesti i modernizacijom željeznice biti povoljnije locirana s obzirom i na prometne veze unutar Republike Hrvatske. Područjem Županije prolaze cestovni i željeznički pravci od šireg značaja, preko kojih se obavlja prometna povezanost i uključivanje Republike Hrvatske u europski prometni sustav. Nadalje, Koprivničko-križevačka županija smještena je gotovo u srcu Europe na kontaktu prirodnih i gospodarskih cjelina, na dodiru Panonije, pored alpskog ruba, na više stoljetnom kontekstu ugarskog i germanskog kulturnog kruga. Gospodarski razvijen pojas srednje europskog prostora koji dopire sve do obala Jadranskog mora, ukazuje na značenje i razvojne mogućnosti potpunog iskorištavanja gospodarskog i geografskog položaja Koprivničko-križevačke županije.

Jezero Šoderica se nalazi u gravitacijskoj zoni regionalnog centra Koprivnica koji je prometno-geografski položen na sjecištu uzdužnog podravskog i sekundarnog transverzalnog prometnog koridora Republike Hrvatske. Transverzalni koridor izrazito je važan za područje jezera Šoderice, a čini ga vrlo

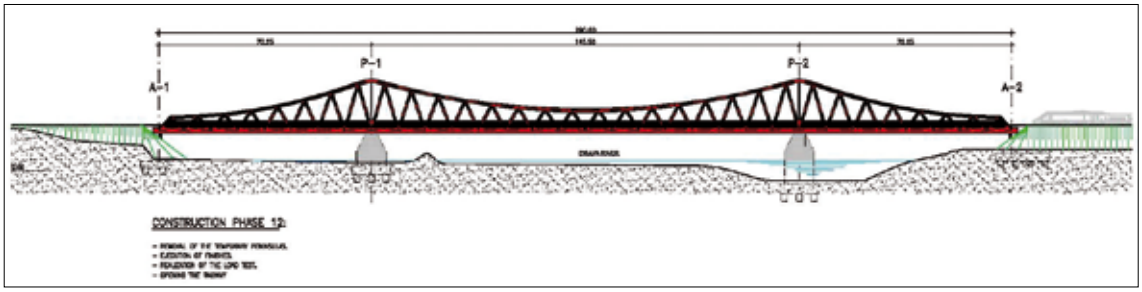

Sl. 3. Nacrti novog dvokolosiječnog mosta širokog 15,6 metara. Novi će most biti postavljen paralelno s postojećim od kojega će biti udaljen 8,27 m uzvodno, odnosno zapadno od postojećeg jednokolosiječnog mosta

Izvor: DVOKUT ECRO d.o.o.

Sl. 4. Važniji suvremeniji mostovi preko Drave. Današnji masivan jednokolosiječni željeznički most »Drava-Botovo« na stacionaži 523+749 (uzvodno). Ukupna dužina mosta je 291 m, visina 10 m

Izvor: Foto arhiva D. Feletara

važna željeznička pruga Budimpešta-Botovo-Koprivnica-Zagreb-Rijeka[6] odnosno dio paneuropskog koridora V.b koji povezuje Budimpeštu s lukom Rijeka i okosnica je željezničkog prometnog sustava Republike Hrvatske. Dakle jezero Šoderica preko Koprivnice ima spoj na glavnu magistralnu prugu I. reda za Križevce-Vrbovec-Zagreb, ali i na longitudinalni smjer dolinom Drave na zapad prema Varaždinu ili na istok prema Osijeku. Tranzitni značaj ovom području daje upravo željeznička pruga koja povezuje Jadransko more i susjednu Mađarsku, koja je u ovom dijelu puštena u promet 1870. godine.[7]

U vrijeme otvaranja željezničke pruge sagrađena je željeznička postaja Drnje, a nešto kasnije je otvorena i željeznička postaja Botovo. Promet je bio u prekidu od 1941., kada je srušen željeznički most preko rijeke Drave kod Botova, pa sve do njegove obnove 1962. godine. Tada je tranzitni promet s Mađarskom ponovo obnovljen, a Koprivnica ponovno postaje važno međunarodno željezničko čvorište. Željeznička pruga između Podravine i Zagreba je modernizirana i elektrificirana od 1976. do 1980. godine, no ta pruga nikad nije kvalitetno rekonstruirana, još uvijek je jednokolosiječna i svakako ne zadovoljava kriterije modernog željezničkog transporta.

Ipak, dovršetak izgradnje nove pruge uz postojeću na trasi od Botova do Karlovca u punoj dužini od 148 km očekuje se u bližoj budućnosti, a kao završetak trase od Karlovca do Rijeke (121 km) izgradit će se potpuno novi koridor s dvije pruge. Na planiranoj trasi za promatrano područje osim postojećih kolodvora Križevci, Lepavina, Koprivnica te otpremnog kolodvora Botovo, predviđena je izgradnja i

6 Službene oznake M201 - željeznička pruga od značaja za međunarodni promet te je sastavni dio RH2 mediteranskog koridora (bivši ogranak V.b.)

7 Željeznička pruga: Botovo-Koprivnica-Dugo selo i priključne pruge, grupa autora, RO željeznički prijevoz Koprivnica, Koprivnica 1987. str.19

Sl. 5. Radovi na pruzi Koprivnica-Botovo-državna granica koji podrazumjevaju mijenjanje kompletne kolosiječne rešetke (pragovi i tračnice) 2014. godine

Izvor: HŽ Infrastruktura

novog kolodvora Novo Drnje. Postojeći kolodvor Drnje se napušta.

Realizacija vlak - kilometara u putničkom prometu konstanto pada od 2010. godine. U 2012. godini na dionici Križevci – Koprivnica prevezeno oko 1,2 milijuna putnika sa 31 vlakom prosječno dnevno, a na dionici Koprivnica – Botovo – državna granica 200 tisuća putnika s prosječno 17 vlakova dnevno. Ni u petogodišnjem razdoblju (2001. – 2006.) broj putnika na dionici Križevci – Koprivnica nije bio ujednačen. Već do 2004. godine broj prevezenih putnika je opadao, a 2005. i 2006. godine je imao čak stopu porasta 3,3% i 6,2%. Na dionici Koprivnica – Botovo – državna granica obujam prometa putnika danas je malen i također nije ujednačen s tendencijom daljenjeg sustavnog opadanja.

Sukladno dobivenim podacima razvidno je opadanje i teretnog prometa. Razlog tome je svakako razvoj mreže autocesta, dok je razvoj željezničke mreže izostao. Nadogradnja i izgradnja drugog kolosijeka čitave željezničke pruge bi značajno povećao njen prometni kapacitet te, posljedično, stvorio mogućnosti povećanja prigradskog i regionalnog prometa putnika, a također i povećanje teretnog prometa. Brzina na novoj dvokolosiječnoj pruzi bi bila 160 km/h, a na dijelovima gdje će se nova trasa odvajati od postojeće i do 200 km/h. S obzirom na vođenje trase željezničke pruge novim koridorom, kao i predviđene brze ceste Križevci – Koprivnica – GP Gola (DC10), te Rasinja – Koprivnica (Podravska brza cesta), na projektiranoj dionici Koprivnica – državna granica trasa željezničke pruge križa se s postojećim i projektiranim cestama na ukupno 30 pozicija. Od ovih 30 križanja, 26 ih je s postojećim cestama, dok su 4 križanja s projektiranim brzim cestama (DC10 i Podravskom

Linija	Duljina (m)	Vlak km	Bruto tona km	Neto tona km	Br. vlakova	Bruto tona vlakova	Neto tona vlakova
Botovo-Koprivnica	11.868	66.161	75.536.276	37.753.792	5.575	6.364.701	3.181.142
Koprivnica -Križevci	29.776	160.287	182.759.128	91.460.013	5.383	6.137.800	3.071.602

Sl. 6. Kretanje teretnih vlakova 2014. na dionicama pruga Botovo-Koprivnica i Koprivnica-Križevci

Izvor: Statistički podaci HŽI-a, 2014.

PRUGA	Duljina dionice (m)	Vlak km	Bruto tona km	Neto tona km	Br. vlakova	Bruto tona vlak	Neto tona vlak
Botovo-Koprivnica	11.868	41.932	5.489.784	633.804	3.534	462.570	53.404
Koprivnica -Križevci	29.776	342.887	68.974.560	7.175.550	11.516	2.316.448	240.984

Sl. 7. Kretanje prometa putnika 2014. na dionicama pruga Botovo-Koprivnica i Koprivnica-Križevci

Izvor: Statistički podaci HŽI-a, 2014.

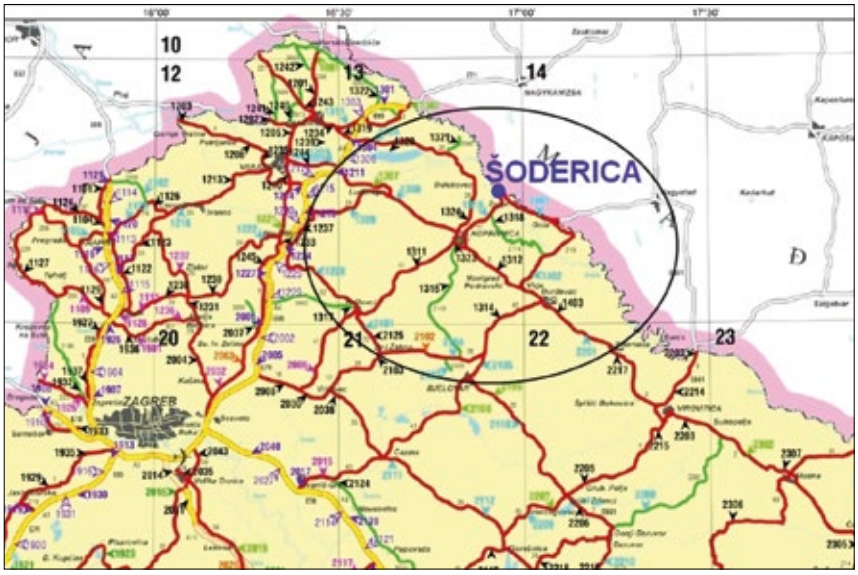

Sl. 8. Nekadašnja »turistička gravitacijska zona« Šoderice krajem 20. stoljeća obuhvaćala je područje od oko 150 000 stanovnika SZ Hrvatske s naznačenim brojačkim mjestima

Izvor: Hrvatske ceste 2015.

brzom cestom). Županijska cesta 2091 – podrazumjeva i cestovni nadvožnjak »Šoderica« (cca. 70 m dug i 10,8 m širok). Cestovni nadvožnjaci iznad željezničke pruge projektirani su kao višerasponske betonske konstrukcije (»Novo Drnje«, »Šoderica«). Izgradnjom drugog kolosijeka povećati će se kvaliteta i kvantiteta u prijevozu putnika i roba, odnosno razina prijevoznih usluga u unutarnjem i međunarodnom prometu.

Za područje jezera Šoderica i pripadajući regionalni centar Koprivnicu u makro-prometnom smislu od najvećeg značaja bila bi izgradnja dvaju brzih cesta koje bi i cijelu Podravinu konačno bolje povezale sa susjednim centrima, s ostatkom Hrvatske, ali je uključila i na glavne europske koridore. Sa zapadne strane to je koridor V.b, međunarodnih oznaka E-65 (Budimpešta-Zagreb-Rijeka), a s istočne koridor V.c, međunarodnih oznaka E-73 (Budimpešta-Osijek-Sarajevo-Mostar-Ploče). Relativna blizina dvaju vrlo važnih koridora V.c i V.b[8] koji povezuju jugoistok i istok Europe s Mediteranom zasigurno će u budućnosti pozitivno djelovati na razvoj Županije i njenih općina. Izgradnjom brzih cesta ostvaruje se bolja povezanost i s nešto udaljenijim longitudinalnim koridorom smjera istok-zapad tzv. posavski koridor X., (ukupne dužine 2360 km), međunarodnih oznaka E-70 (Salzburg-Ljubljana-Zagreb -Beograd-Skopje-Atena).

Dakle prva važna buduća brza cesta je longitudinalnog smjera uz postojeću državnu cestu D2 pod nazivnom Podravska brza cesta Ormož-Varaždin-Koprivnica-Đurđevac-Virovitica-Našice-Osijek-GP Ilok, a druga je transvenzala Zagreb-Vrbovec-Križevci-Koprivnica-Gola. Inače danas prostor Koprivničko-križevačke spada među cestovno najizoliranije u našoj zemlji, stoga je izgradnja tog longitudinalnog podravskog smjera apsolutni prioritet. Planirana podravska brza cesta, u Hrvatskoj i susjednim područjima, ima gravitacijsku zonu od nekoliko stotina tisuća stanovnika što ukazuje na njenu potencijalnu isplativost, ali i nužnost jer je postojeća magistralna cesta D2 preopterećena i prometno vrlo opasna.[9]

Druga predviđena brza cesta Zagreb-Vrbovec-Križevci-Koprivnica-Gola također je jedan od prioriteta i u svojevrsnoj je prometnoj simbiozi s longitudinalnim smjerovima. Brza cesta Vrbovec-Križevci-Koprivnica-granica Mađarske projektirana je u koridoru postojeće ceste D41, no izgradnja teče izrazito sporo i s promjenama trase. Blizina te brze ceste jezero Šodericu i Koprivnicu će približiti

8 Pušten u promet 2004.

9 EuroRAP projekt svrstava prema napravljenoj karti rizika državnih cesta postojeću cestu D2 u najopasnije ceste Hrvatske

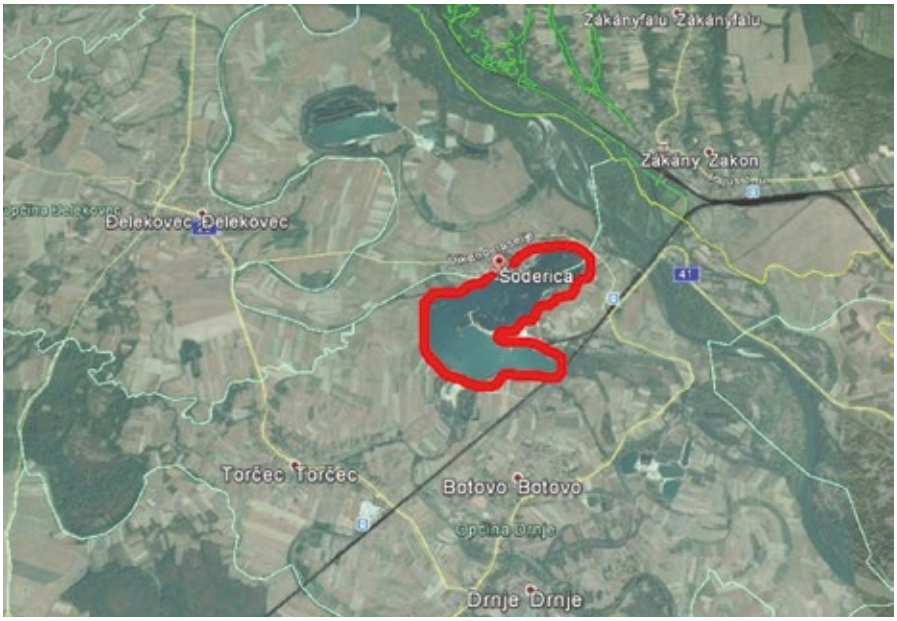

Sl. 9. Označeno jezero Šoderica (crvena) s dužinom oko 2,2 km i širinom oko 1 km, te pruga (crna boja) u neposrednoj blizini i susjedne općine (Đelekovec, Torčec, Botovo, Drnje i Legrad)

Zagrebu što je interes cijele Županije, a trasa brze ceste imat će i novi most preko rijeke Drave (duljine cca 1100 m) što poboljšava povezanost s Mađarskom (Nagykanizsa, Nagyatad i Kaposvaz).

Što se tiče trenutnog makro-prometnog (cestovnog) prometa jezero Šoderica ima položaj od lokalnog značenja i nalazi se podalje od glavnih cestovnih pravaca, no s obzirom na kontaktni položaj Hrvatske i Mađarske, područje Šoderice ima u makrogeografskom smislu povoljan tranzitni položaj, dok mikro-prometni položaj unutar županije Koprivničko-križevačke možemo klasificirati kao izmješteni. Relativno dobro asfaltiranim cestama lokalnijeg društveno-gospodarskog značenja povezuju se naselja s područjem Šoderice ali imaju važnost u homogenizaciji prostora, te za šire povezivanje sa susjednim općinama i gradovima.

Sl. 10. Razvrstane ceste Koprivničko-križevačke županije na području jezera Šoderice (državne, županijske i lokalne)*

Izvor: Županijska Uprava za ceste Koprivničko-križevačke županije

Ukupno 872,314 km cesta Koprivničko-križevačke županije - od toga je 364,738 km županijskih i 507,576 km lokalnih cesta

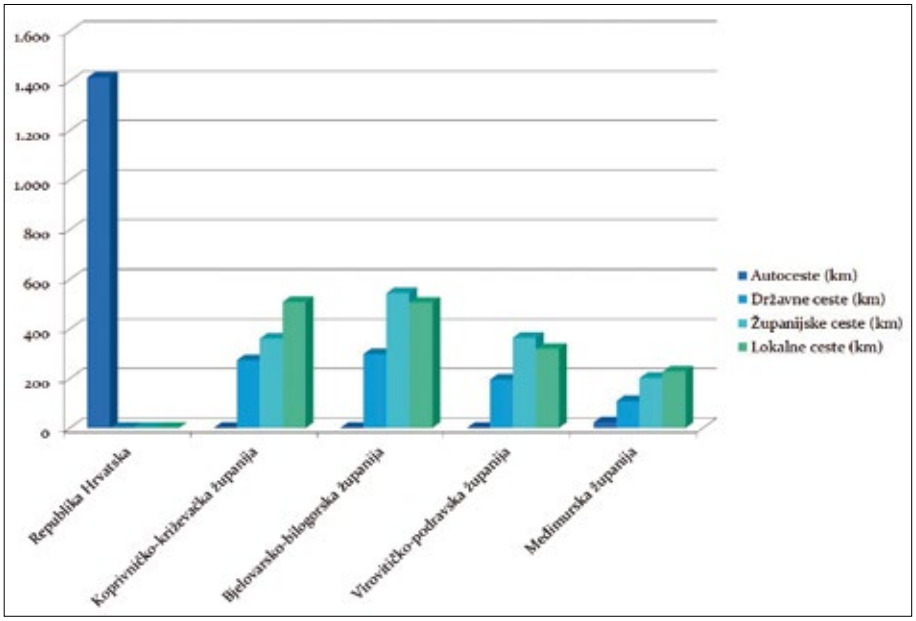

Sl. 11. Duljina razvrstanih javnih cesta (u km) po susjednim županijama u 2013. godini, te usporedba s izgrađenim autocestama u Hrvatskoj

Izvor: MPPI

Izmješteni križišni položaj Šoderica teorijski koristi preko regionalne (županijske) ceste koja povezuje Međimurje preko Đelekovca i Torčeca s Drnjem i nastavlja se preko Sigeca i Hlebina do Novigrada Podravskog gdje se spaja na podravsku magistralu D2. Jezero Šoderica u punom smislu zapravo prometne pogodnosti veže uz grad Koprivnicu.

Važnije ceste na području jezera Šoderice možemo grupirati na: a) Državne ceste - oznake 41, smjera: Koprivnica-Peteranec-Drnje-Botovo (prema Gotalovu i Goli)[10], b) Županijske ceste - Oznake 2260, smjera: Đelekovec-Torčec-Drnje oznake 2091, smjera: od željezničke postaje kod mosta do turistučkog naselja Šoderica i c) Lokalne ceste – oznake 26031, smjera: od turističkog naselja Šoderica do spoja s županijskom cestom 2260 Đelekovec-Torčec.

4. INTENZITET PROMETA PODRUČJA JEZERA ŠODERICE I PROMETNE ETAPE

Važne podatke za praćenje intenziteta prometa područja Šoderice nalazimo u publikacijama poput Brojanje prometa na cestama RH 2014. koje redovito objavljuju Hrvatske ceste d.o.o.[11] Za analizu intenziteta pometa obuhvaćena su 3 brojačka mjesta (povremenih[12] i neprekinutih[13]) kod Sigetca, Gole i Peteranca.

Dobiveni rezultati zbroja prosječnog ljetnog i godišnjeg dnevnog prometa na promatrane tri lokacije razlikuju se što ukazuje na logičan povećani intenzitet u ljetnim mjesecima. Na brojačkom mjestu Peteranec oko 15%, kod Gole za 20%, dok je kod Sigetca broj na neprekinutom automatskom mjestu gotovo identično. Intenzitet prometa od 1000 vozila, odnosno 1800 i 2700 vozila ukazuje na izmješteni križišni položaj slabije dinamike prometa područja Šoderice na promatranim dijelovima državne ceste 41, odnosno županijskom 2114. Na linijskom kartodijagramu šireg područja možemo usporediti podatke državne ceste D2 na relaciji Varaždin-Koprivnica-Virovitica koji se kreću od 5000 izbrojenih vozila na više. To još jednom ukazuje na EuroRAP istraživanja i na nasušnu potrebu za rješavanjem problema izgradnjom Podravske brze ceste.

[10] Važnost DC 41 povećana je nakon otvaranja međunarodnog cestovnog prijelaza kod Gole 1982. godine

[11] Najnovija publikacija Brojanje prometa na cestama RH 2014. objavljena je 2015. godine

[12] PAB

[13] NAB

Prve makadamske ceste počele su se graditi na temeljima poljskih puteva uglavnom od marijaterezijanskog 18.stoljeća, znatno su poboljšane tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća, a asfaltni slojevi dolazi 70-tih godina 20. stoljeća. Razdoblje od 50-tih godina 20. stoljeća do danas i za ovaj dio Podravine znači uvođenje suvremenih mijena, koje su sa sobom donijeli procesi industrijalizacije. Stara agrarna struktura posve je rastočena, što se bitno odražava na oblike, kvalitetu i kvantitetu agrarne proizvodnje, te na strukturu stanovništva i na sliku prostorne naseljenosti. Stanovništvo masovno prelazi iz primarnih u sekundarne djelatnosti (deagrarizacija), a taj intenzivan proces neminovno za sobom povlači i odlaženje sa sela (deruralizaciju). I u prostoru Podravine stvara se posve nova slika naseljenosti: izuzetno brzo rastu gradska naselja koja imaju razvijenu industriju (Koprivnica), a brojem stanovnika stagniraju ili vrlo brzo opadaju sva agrarna naselja – pogotovo ona udaljenija od većeg grada ili od glavnih prometnica, posebice s naseljima u poloju Drave. Neka naselja uz Dravu, podalje od prometnica, čak su i nestala sa zemljovida.[14]

Oznaka ceste	Brojačko mjesto	PGDP	PLDP	Način brojanja	Duljina odsječka
41 DC	1310 – Peteranec	2358	2704	PAB	1,3 km
41 DC	1401 – Gola	817	1017	PAB	3,9 km
2114 ŽC	1318 – Sigetec	1753	1790	NAB	2,0 km

SI. 12. Intenzitet prometa na 3 brojačka mjesta područja Šoderice

Izvor: Hrvatske ceste 2015.

Prije dolaska autobusa (između dva svjetska rata) i automobila (nakon drugog svjetskog rata), željeznica se masovnije koristila za komuniciranje - prvenstveno s Koprivnicom i Zagrebom. U prvih petnaestak poslijeratnih godina željeznica je imala primarnu ulogu u prometu, kako robnom tako i putničkom, ali u izgradnju cesta i automobilizaciju ulažu se znatno viša sredstva, pa danas cestovni promet postaje dominantan.

Stoga je moguća vremenska podjela u prometne etape:

1. Željeznička faza (do 1970-tih godina) koja uključuje 1868. i početak eksploatacije šljunka, 1919. početak kupališta, te 1958. i prvi ugostiteljski objekt na jezeru Šoderica

SI. 13. Linijski kartodijagram šireg područja Šoderice s naznačenim intenzitetom prometa 2014. godine

Izvor: Hrvatske ceste 2015.

[14] Broj stanovnika u naselju Legrad konstantno opada od 1921. godine. Naselje Legrad bilježi svega 925 stanovnika 2011. a isto kao i cijela Općina, bilježi (u odnosu na 2001. godinu) ukupni pad broja stanovnika, i to za 24, 1 % (293 stanovnika manje nego što je imalo 2001.) što karakterizira izrazitu depopilaciju bez demografske perspektive

SI. 14. Prometna ekološka ostavština i bivša praonica teretnih vagona na području jezera Mala Šoderica

2. Faza automobila (donosi masovnost turizma na području Šoderice), te
3. Faza stagnacije i propadanja jezera Šoderica koja uključuje gubitak intenziteta u 21. stoljeću i izgradanja bazena u Koprivnici (od 2002. – do danas)
4. Faza potencijalnog uzleta (od 2016.) koja bi uključivala intenzivan razvoj zdravstvenog, rekreacijskog i sportskog turizma u korelaciji s drugim turističkim sadržajima Županije.
5. Prometna ekološka ostavština

Bivša praonica teretnih vagona Botovo[15] i dezinfekcijska stanica Hrvatskih željeznica i otpadna deponija 2005. godine u Saboru je označena kao jedna od devet hrvatskih crnih ekoloških točaka. Nastala dugogodišnjim pranjem željezničkih vagona i lokomotiva (nekad i s područja cijele Jugoslavije), a sastoji se od zauljene vode koja je onečišćena poliaromatskim i mineralnim ugljikovodicima u koncentracijama koje ih čine opasnim otpadom. U vagon cisternama nalazio se otpadni mazut, otpadno dizel gorivo i ulje. Izrađen je terminski plan sanacije (5 milijuna eura) koji do danas nije provoden. Na tu crnu ekološku prometnu ostavštinu nadovezuje se i intenzivna eksploatacija mineralnih sirovina. Ovdje tradicija rudarstva seže još od 1868. godine[16] s eksploatacijom kvalitetnog šljunka »Botovac« na području današnjeg jezera, a nastavlja se do današnjih dana pod Nexe-grupom. Procjene zaliha lokaliteta Šoderice 1 do 5 ukupno broje preko 40.000.000 m^3 na površini od 230 ha što govori o budućoj dugogodišnjoj eksploataciji ovog područja.

6. TURIZAM KAO BUDUĆNOST I ZAKLJUČAK

Analizirajući prometno-geografski položaj jezera Šoderice u geografskom prostoru sjeverne Hrvatske možemo zaključiti da je relativno izoliran, te nedovoljno iskorišten. To se prvenstveno odnosi na cestovnu povezanost. Suvremeni cestovni promet je nesumljivo najrazvijeniji i najznačajniji oblik kopnenog prometa (najviše prevezenih putnika), a Šoderica je zasad izvan glavnih tokova. Važan granični položaj također nije adekvatno valoriziran. Prometni položaj jezera Šoderica razmjerno je povoljan prema turističkim vrijednostima Podravine i prema regionalnim gravitacijskim područjima. Ovakav specifičan položaj na samoj Dravi nudi mogućnost razvoja turizma u svim oblicima. Posebno pogodno područje za odmor, šport i rekreaciju, a sve su popularnije i brojne biciklističke staze. Sve to omogućava razvoj zdravstvenog, rekreacijskog i sportskog turizma pogotovo kada govorimo o području na kojem se preklapaju zone nekoliko regionalnih središta.

Naglasak u budućnosti mora biti na turističkoj revalorizaciji Šoderice kao najvećeg turističkog potencijala u području Regionalnog parka Mura – Drava, odnosno percipiranje Šoderice kao kupališta koje jedino ima nacionalni značaj. Rekreacijski i aktivni turizam temeljio bi se na postojećim biciklističkim i pješačkim stazama, uz buduću izgradnju novih biciklističkih ruta, a vodeni turizam bi temeljili

[15] »Crna jama«

[16] Koncesija Ferdinand Inkey (1829.-1890.) – Južne ugarske željeznice

na jezerima Šoderica gdje bi se proširila ponuda za kupače, dok bi se na rijeci Dravi razvijao ribolov i veslanje.

Budući da se nije vodila odgovarajuća gospodarska razvojna politika, nedovoljno je stimuliran policentrični prostorni razvoj, poljoprivreda je sustavno uništavana i podcjenjivana, demografska politika je neefikasna, tako da je razina prirodnog prirasta došla ispod nule, a društveni i kulturni položaj je potisnut posve u marginu. Značajan potencijal – resurs jezera Šoderice istovremeno je u izrazitoj koliziji s očuvanjem pejzažnih vrijednosti i poljoprivrednog zemljišta, uz to su prisutni i brojni primjeri neprimjerene gradnje kuća za odmor Šoderica ima nagomilane velike ekološke probleme.

Glasnim zalaganjem za bržu izgradnju brzih cesta i Šoderica će naći pravi put za svoj daljnji kvalitetni razvoj. Uz modernizaciju pruga, prva važna buduća brza cesta je longitudinalnog smjera uz postojeću državnu cestu D2 pod nazivnom Podravska brza cesta

Ormož-Varaždin-Koprivnica-Đurđevac-Virovitica-Našice-Osijek-GP Ilok (trasirana 6 kilometara od Šoderice), te druga - transvenzala DC10 Zagreb-Vrbovec-Križevci-Koprivnica-Gola (prolazit će 5 kilometara Šoderice). Boljom prometnom dostupnošću ovo područje jezera Šoderice može na boljim infrastrukturnim temeljima uz sanaciju ekoloških problema graditi svoj razvoj ne više kao turističko-industrijski već kao zaštičeni turističko-rekreacijski kompleks i povratiti izgubljeni status turističkog središta Podravine.

LITERATURA

1. BABIĆ, M., Drava i Mura – limiti i perspektive, Međimurje 9, Čakovec, 1986.
2. BOGNAR, Andrija, Geomorfološke značajke bazena porječja Drave, Geografski horizont, god. 42. br. 1/1996
3. FELETAR, Dragutin, Demografska studija Grada Koprivnice za Prostorni plan, Koprivnica, 2005.
4. FELETAR, Dragutin, Podravina, Koprivnica, 1973.
5. FELETAR, Dragutin, Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja (br. 13/2008.)
6. FELETAR, Dragutin, Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije o osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001., Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja (1/2002.), Samobor : Hrvatski zemljopis, 2002.
7. FELETAR, Dragutin, Šoderica – povijesno-ekološki pregled vađenja šljunka, Skup Zaštita prirode i okoliša, Varaždin, 1996.
8. KRANJČEV, Radovan, Priroda Podravine, Koprivnica, 1995.
9. KRANJČEV, Radovan, Šoderica kao turističko-industrijski kompleks koprivničke Podravine, Podravski zbornik, 1992.
10. KURTEK, Pavao, Gornja hrvatska Podravina: evolucija pejzaža i suvremeni funkcionalni odnosi u prostoru, Zagreb, 1966.
11. MALIĆ, Adolf, Geoprometna obilježja svijeta, Nakladna kuća Dr. Feletar, Zagreb 1998.
12. MATICA, Mladen, Suvremeni promet – uvjet razvoja Koprivnice, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja (11/2007.)
13. PETRIĆ, Hrvoje, Općina i župa Drnje, Drnje-Koprivnica, Nakladna kuća Dr. Feletar, 2000.

IZVORI

1. Geografski rječnik, Alfonso Cvitanović, Zadar, 2002.
2. HC-PROMETIS, Brojanje prometa na cestama Republike Hrvatske 1986-2015.
3. Internet stranice časopisa Poslovnog dnevnika: www.poslovni.hr
4. Internet stranice Županijske uprave za ceste Koprivničko-križevačke Županije: www.zuc-kc.hr
5. Javna ustanova za upravljanje zaštičanim dijelovima prirode na području Koprivničko-križevačke županije, 2004.
6. Koprivničko-križevačka županija, Regionalni operativni program (ROP) Koprivničko-križevačke županije za razdoblje 2006-2013., Koprivnica, travanj 2006.
7. Plan prostornog uređenja TRC Šoderica

8. Popis stanovništva 2011., Državni zavod za statistiku RH
9. Prostorni plan bivše Općine Koprivnica, Plan s p.o., Zagreb, 1992.
10. Prostorni plan Koprivničko-križevačke županije (Službeni glasnik Koprivničko-križevačke županije br. 8/01, 8/07, 13/12 i 5/14)
11. Prostorni plan Koprivničko-križevačke županije, 2001.
12. Prostorni plan Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica, 2007.
13. Regionalni operativni program (ROP) Koprivničko-križevačke županije za razdoblje 2006-2013., Koprivnica, travanj 2006.
14. Statistički ljetopis RH za 2006., Zagreb 2007.
15. Statistički podaci HŽI-a, 2014.
16. Strategija prometnog razvitka Republike Hrvatske, Zagreb, 1988., NN 139/1999.
17. Strategija razvitka Republike Hrvatske, Hrvatska u 21.stoljeću, Izrađenu u Energetskom institutu "Hrvoje Pozar" (EIHP)
18. Studija o utjecaju na okoliš zahvata modernizacije postojećeg i izgradnje drugog kolosijeka željezničke pruge na dionici Križevci – Koprivnica – državna granica, Dvokut Ecro, 2014.
19. TEB Elektronika d.o.o.
20. Željeznička pruga: Botovo-Koprivnica-Dugo selo i priključne pruge, grupa autora, RO željeznički prijevoz Koprivnica, Koprivnica, 1987.
21. Županijski zavod za prostorno uređenje, Izmjene i dopune prostornog plana Koprivničko-križevačke županije, Koprivnica, srpanj 2007.

SUMMARY

The paper analyses the traffic and geographical location of the lake »Soderica«, i.e. the main elements that determine its location, like the river Drava, the railroad, the proximity of the gravity zones of the regional and subregional centres, and the proximity of the Hungarian border. Considering the contact position of Croatia and Hungary, in the macrogeographical sense, the area of Soderica is characterized by a favourable transit location, provided by the railroad Rijeka-Zagreb-Koprivnica-Drnje-Botovo-Zakany-Budapest in the area. Soderica theoretically exploits this so called dislocated crossroad position through the regional (county) road connecting Međimurje over Đelekovci and Torčec with Drnje, continuing through Sigec and Hlebine to Novigrad Podravski, where it joins with the Podravina motorway. The paper analyses the traffic infrastructure of the districts in the area of the lake Soderica, as well as the traffic intensity on 3 traffic counter locations in the area of Soderica (occasional and continuous), pointing out that Podravina urgently needs the construction of expressways in longitudinal and transversal direction to have better connectivity with the rest of Croatia. The traffic issues are related to the demographic millstone, as well as numerous ecological issues (so called traffic environmental legacy) which make it difficult to achieve the touristic re-evaluation of the lake.

GENEZA I EKSPLOATACIJA ŠLJUNKA I PIJESKA NA PODRUČJU ŠODERICE

GENESIS AND EXPLOITATION OF GRAVEL AND SAND FROM LAKE ŠODERICA

Dragutin FELETAR
Akademik
Koprivnica, Trg mladosti 8

Primljeno / Received: 25. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC [553.62+622.2] (497.5-285Šoderica)"18/20"
[504+338.48] (497.5-285Šoderica)

SAŽETAK

Bogati sedimenti šljunka i pijeska u nizini Drave, pa tako i u Podravini oko Šoderice, nastali su fluvijalnom erozijom na prijelazu iz pleistocena u holocen. Ponegdje su naslage debele i više od 200 metara, a dubina slojeva zavisi i o recentnim tektonskim gibanjima. Geomorfološki se krajolik područja Šoderice stalno oblikuje tijekom holocena, a pogotovo meandriranjem Drave. U članku je još prikazana procjena zaliha šljunka i pijeska, zatim temeljito povijesno-ekološki pregled eksploatacije šljunka i pijeska od 1868. do danas, te ekološke prilike i turistička valorizacija jezera Šoderica.

Ključne riječi: šljunak, pijesak, Šoderica, holocena ravan, geološka geneza, eksploatacija, ekološko stanje, rijeka Drava
Keywords: gravel, sand, Šoderica, Holocene flat, geological genesis, exploitation, ecological status, Drava river

GENEZA I GEOMORFOLOŠKE ZNAČAJKE

Područje Šoderice dio je geomorfološke slike porječja Drave u ovom dijelu Hrvatske i Mađarske, koja je uglavnom formirana u posljednjih petnaestak tisuća godina, odnosno krajem pleistocena i pogotovo tijekom holocena (svim oblicima prirodnih erozija, recentnim tektonskim pokretima i djelovanjem čovjeka). U geološkom smislu za formiranje današnjeg reljefa Podravine najvažnije je razdoblje od miocena i pliocena ili u posljednjih dvadesetak milijuna godina. Tada je i na podravskom području vladala intenzivna sedimentacija. Tako su paleogene i osobito neogene naslage upravo u nizini Drave (koja je i tektonski predistinirana) dosegle veliku dubinu. U uvjetima morske sedimentacije (Panonsko jezero ili more), stvoren je povoljan facies za stvaranje rezervi zemnoga plina, nafte i ugljena.[1]

Poradi nalijeganja debelog sloja paleogeno-neogenih naslaga (tercijarnih i iz starijeg kvartara), a dijelom i zbog tektonskih pokreta i pucanja po rasjedima, stara paleozojska i mezozojska panonska masa se u području Drave povinula i duboko ulegla. Paleogeno-neogene naslage u gornjoj hrvatskoj Podravini su ponegdje duboke i više od pet tisuća metara. Geolozi i istraživači podravskih plinsko-naftnih ležišta zato ovdje govore o »dubokoj Podravini« ili o »dubokoj Dravi«. Tercijarna (paleogena) sedimentacija ovdje je svojom dubinom formirala tzv. Dravsku potolinu. Ova je potolina s paleogenim i neogenim sedimentima najdublja od tzv. Legradskog praga (gdje je najtanja),[2] pa sve do transverzal-

[1] Feletar D., Podravina, Koprivnica, 1973., 307; Feletar D., Feletar P., Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, Podravina, 13, Koprivnica, 2008., 171

[2] Legradski prag se transferzalno proteže sustavom rasjeda od Kalničkog gorja prema sustavu Inke u Mađarskoj. Bognar A., Tipovi reljefa kontinentalnog dijela Hrvatske, Spomen-zbornik GDH, Zagreb, 1980, 54-57

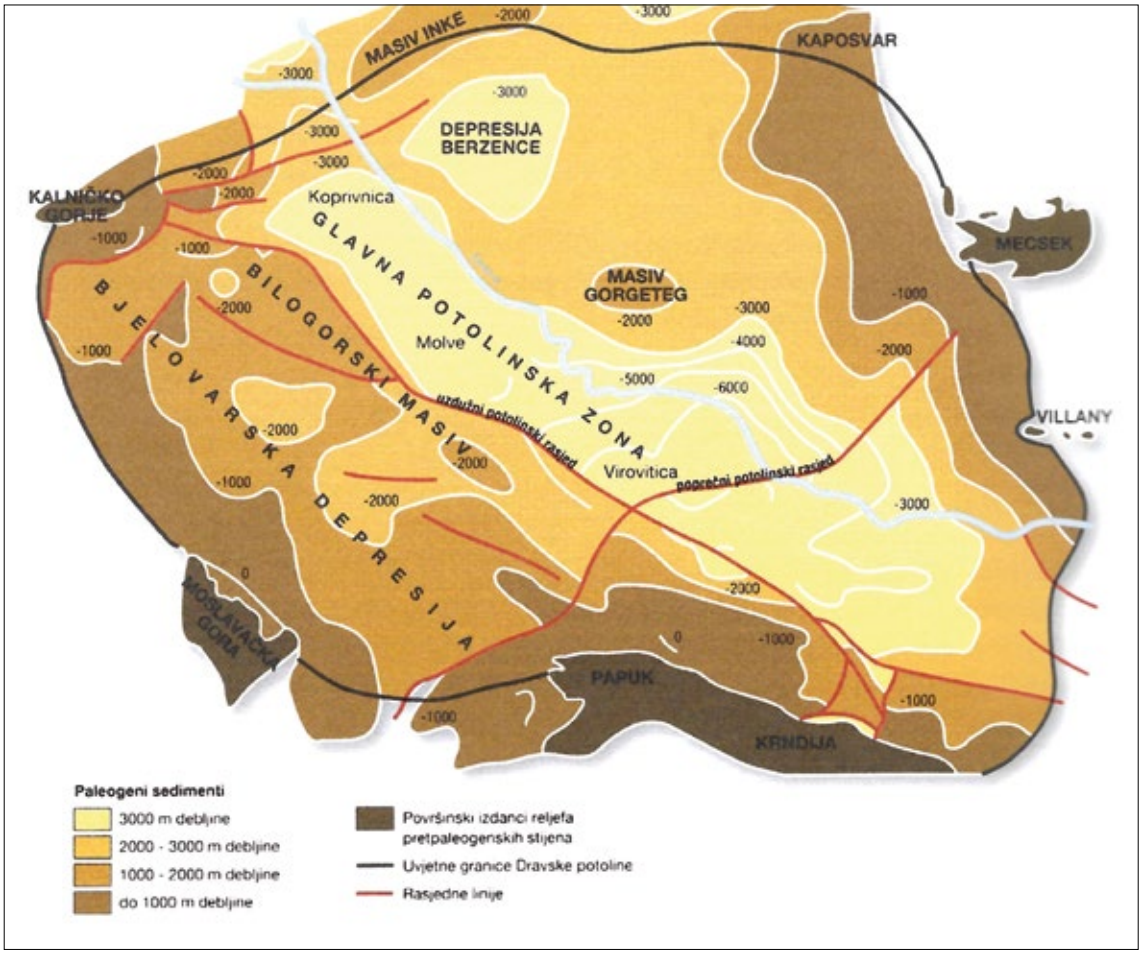

Karta 1. Prostiranje paleogenih sedimenata i njihova debljina u geološkoj Dravskoj potolini

noga praga koji se na istoku proteže od stare mase Papuka i Krndije prema mađarskom pobrđu Villany. S juga Dravsku potolinu prati Bilogorski masiv, koji je uglavnom sastavljen od neogenih naslaga (s tercijarnom jezgrom). Glavna potolinska zona se u nizini Drave proteže od Koprivnice do Orahovice, a oko Staroga Graca i Virovitice dubina paleogeno-neogenih sedimenata kreće se i do 6000 metara. Do tih dubina išle su i neke probne bušotine INA-Naftaplina, što je u to doba bilo pravo tehnološko čudo.[3]

Na takvoj geološkoj osnovi, koja sa sobom nosi i specifičan petrografsko-mineraloški sastav, zbivale su se i recentne sedimentacije i geomorfološke promjene tijekom pleistocena (ledeno doba) i holocena (sadašnje doba). Te promjene imaju bitan utjecaj na današnje stanje reljefa i njegova petrografsko-mineraloškog sastava u gornjoj hrvatskoj Podravini. Za današnje stanje reljefa i mineraloški sastav gornjih slojeva naročito su važni procesi sedimentacije, erozije i tektonike tijekom zadnjeg interglacijala würma, a pogotovo razdoblja na prijelazu iz pleistocena u holocen (prije 10 do 14 tisuća godina). Potom se manje geomorfološke promjene zbivaju sve do današnjice (pogotovu u poloju Drave).[4]

[3] Geografija SR Hrvatske, knjiga 2, Zagreb, 1974., 125-128; Feletar D., Stanje i zaštita čovjekova okoliša u koprivničkoj Podravini, Podravski zbornik, 16, Koprivnica, 1990., 133-138; Petrić H., Koprivnica u 17. stoljeću, Samobor, 2005., 32-36; Petrić H., Općina i župa Drnje, Drnje, 2000., 26-28; Bognar A., Geomorfološke značajke bazena porječja Drave, Geografski horizont, 1, Zagreb, 1996., 26; Pletikapić Ž. i dr., Geologija i naftonosnost Dravske potoline, Geološki vjesnik, 17, Zagreb, 1963., 49-78; Matiša Ž., Nafta u Podravini, Podravski zbornik, 2, Koprivnica, 1976.; Feletar D., Podravina, Koprivnica, 1973., 280-283

[4] Feletar D., Feletar P., 2008., o. c., 172-173

Još krajem pleistocena velika kapa vječnog leda i snijega bila je i na Alpama. Na okolnom prostoru, pa tako i u Panonskoj nizini, tada je bilo područje hladne tundre. U arheološkoj periodizaciji to je razdoblje starog kamenoga doba ili paleolitika (pa je i naseljenost ljudskom vrstom bilo minimalno).[5] Na kraju pleistocena nastupile su velike klimatološke promjene, pa se i kapa nad Alpama počela topiti, te je i na tom području formirala pojas umjerene klime na Zemlji. U tom procesu prijelaza prema holocenu najveće značenje imali su razni oblici erozije, posebno fluvijalna jer su goleme količine voda u Panonsku nizinu nosile materijal (osobito rastresiti materijal sa završnih morena), koji se sedimentirao u nižim predjelima, pa tako i u nizini Drave. U to je doba bila izražena i važnost eolske erozije (nastanak Đurđevačkih pijesaka), ali također i mladi lokalni tektonski poremećaji, uz rasjedanja, spuštanje i uzdizanje dijelova reljefa.[6]

Dakle, osnovno izvorište debelih nanosa šljunka i pijeska u Dravskoj potolini je u alpskom i perialpskom prostoru. Zapravo na prijelazu prema holocenu u taj prostor fluvijalnom i drugim erozijama i pokretima, nanosima je popunjena cijela nizina današnjeg toka Drave. U koprivničkoj Podravini to znači u poprečnom profilu od krajnjih sjevernih obronaka Bilogore, sve do južnih obronaka Legradske gore (između Koprivnice i Legrada, odnosno Đekenješa). U geomorfološkom smislu ovi sedimenti ostali su u obliku nisko izraženih riječnih terasa i poloja, pa je tako i Šoderica locirana na kontaktu dravskoga poloja i prve riječne naplavne ravni ili terase. Samo korito Drave, koje je sve do ušćša Ždalice ostalo dosta strmo da nosi sve do danas znatne naslage šljunka i pijeska, te je rijeka izdigla svoje korito u vlastitim naslagama.[7]

Na području podravskih šljunčara, sedimentacija kvartarnog šljunka i pijeska nije se odvijala pod jednakim uvjetima. Bilo je promjena klime i različitih uvjeta sedimentacije, a na taj proces utjecali su i recentni tektonski pokreti. Šire područje Podravine karakteriziraju dva tektonska područja: prostor sjeverozapadno od linije Koprivnica-Botovo (sve do Legrada) nalazilo se u vrijeme kvartara u polaganom stalnom uzdizanju, a jugozapadno od te linije u spuštanju (prema Novigradu Podravskom). Zato se na zapadnom dijelu od spomenute linije uglavnom odvijaju akumulacijsko-erozivni procesi, a prema istoku i jugoistoku bili su dominantni akumulacijski procesi. To je i važan razlog za različitu debljinu kvartarnih naslaga šljunka i pijeska u Podravini: oko Legrada je u prosjeku oko 14 metara, kod Botova i Šoderice oko 20 (na nekim lokalitetima i više od 30), oko Hlebina (Gabajeve Grede) i 140, a oko Ferdinandovca čak i oko 250 metara.[8]

POLOŽAJ U POLOJU DRAVE, SEDIMENTNI PROFIL I PROCJENE ZALIHA

Položaj Šoderice, Male Šoderice i Jegeniša, pa i Gabajeve Grede i većine podravskih šodrana determinira u poloju Drave ubikacija nekadašnjih meandara i rukavaca. Tijekom novoga vijeka glavno korito Drave polako »migrira« na sjever, te se danas nalazi posve pri Legradskoj gori. U tom pomicanju na sjever, na terenu su ostajali ostaci meandara i rukavaca, koji su se vremenom zamočvarivali, ali je većina od njih u mikromorfologiji terena vidljiva još i danas. Ti stari relikti dravskih tokova zbog svoje zamočvarenosti nisu bili privedeni poljoprivrednom iskorištavanju pa se na takvim agrarno »pustim« terenima najlakše započimalo s eksploatacijom šljunka (koja je kasnije često zadirala i na oranične površine). Tako je bilo i s eksploatacijskim poljem šljunka i pijeska Šoderica.

Na Jozefinskoj izmjeri, zapravo prvoj preciznoj karti našeg područja, koja je nastala 1763. godine,[9] glavni dok Drave tekao je još kroz samo Drnje, a Botovo (Dorf Bottovo) se kao novo naselje smjestilo

---

5 Kurtek P., Gornja hrvatska Podravina, Zagreb, 1966., 2-12; Feletar D., Geografski položaj i geološko-pedološka osnovica naseljenosti Podravine, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji, Zagreb, 1990., 9-15

6 Bognar A., Geomorfološke značajke bazena porječja Drave, Geografski horizont, 1., Zagreb, 1996., 26-28

7 Feletar D., Šoderica – povijesno-ekološki pregled vađenja šljunka, Zaštita prirode i okoliša i eksploatacija mineralnih sirovina, Varaždin, 1996., 275-276

8 Hećimović I., Konačna studija o utjecaju na okolinu eksploatacijskih polja na lokacijama Botovo, Sigetec i Gabajeva Greda, Zagreb, 1990.

9 Jozefinska izmjera 1763.-1776., topografska karta, Arcanum, Budapest

Karta 2. Područje Drave oko Drnja na Jozefinskoj karti iz 1763. godine (Arcanum, Budapest)

zapadno od tog velikog meandra. I Sigetec (Dorf Szigetec) je na glavnom toku Drave. Tada već postoji i manji sjeverni tok Drave (koji je danas glavni tok), koji se 1763. zove Repaški kanal (Repasser Canal).[10] Đelekovec se tada nalazi na južnom obodu velikog dravskog meandra koji se već zamuljuje, a slično je i s meandrima na kojima se nalazi Jegeniš i Šoderica.

Par desetljeća kasnije Drava se povukla dalje na sjever. Potkraj 18. stoljeća (merkantilističko razdoblje centralizma Marije Terezije i Josipa II.) došlo se na zamisao da se veliki dravski meandri u vratu presijeku umjetnim kanalima, te da se time glavni tok rijeke »izravna«. Ti su planovi djelomice i ostvareni do prve polovice 19. stoljeća, što je učinjeno poradi ublažanja velikih poplava, ali i zbog plana stvaranja plovidbenog puta od Osijeka uzvodno sve do Legrada (tada najvećeg naselja na ovom području). Tako su i na području Drnja veliki meandri presiječeni kanalom, kojim danas teče glavni tok Drave od Legrada prema Botovu. Na karti planera Emerika Györy-ja iz 1793. godine,[11] planski su ucrtana dva kanala preko vrata meandra, od kojih je očito kasnije realiziran sjeverni kanal, jer na toj lokaciji i danas teče glavni tok Drave, dok su sjeverni i južni meandar ostali zamuljeni u terenu. Do početka eksploatacije šljunka potkraj 19. stoljeća, proces zamuljivanja uvelike je uznapredovao, tako da je na njima i okolnom terenu (bez štete za poljoprivredno zemljište) moglo biti otvoreno eksploatacijsko polje šljunka.

Na toj karti iz 1793. naznačili smo lokaciju kasnijih eksploatacijskih polja šljunka i pijeska (Sl. 3.). Šoderica se nalazi na jugozapadnom obodu južnog meandra (zapadno od planskog naselja Botovo), Mala Šoderica na još starijem dravskom meandru sjeverozapadno od glavne Šoderice, a Jegeniš na

[10] U to se doba cijeli prostor Prekodravlja nazivao Repaš, pa otud i ime tom rukavcu (kanalu), iako se nalazi zapadnije od današnjeg naselja i šume Repaš. Mađari Prekodravlje još uvijek nazivaju Repaš.

[11] Emerik Györy, plan regulacije Drave kod Drnja, 1793., Arcanum, Budapest. Györy je bio geometar Županije Zala (com. Jur. Geom.). Karta je veličine 85 puta 56 cm, a izrađena je u topografskom mjerilu 1:14.400

Karta 3. Područje oko Botova na karti za regulaciju Drave iz 1793. (Emerik Győry, Arcanum, Budapest). Naznačili smo poziciju željezničke pruge te eksploatacijskih polja šljunka Šoderica, Mala Šoderica i Jegeniš

izduženom meandru sjeverno od Đelekovca. Kroz Drnje (Dernye) više ne teče glavni tok Drave, nego je ovdje formiran utok rječice Gliboki (koji je ranije bio uzvodnije). Kada se 1868. počela graditi željeznička pruga (koja je prolazila istočno uz Torčec i zapadno od Botova), bilo je logično i najjeftinije otvoriti eksploatacijsko polje šljunka na najbližoj povoljnoj lokaciji – to je bila Šoderica (kasnije su otvorena i polja Mala Šoderica i Jegeniš, koja su spojena industrijskim kolosijekom do stanice Botovo).

U to se doba intenzivno komuniciralo s područjem preko Drave, što pokazuje funkcioniranje skela (brodova) praktički kod svakog većeg naselja. Legrad je imao dvije skele (kod samog naselja, ali i nizvodno prema Lubenovcu – Traiectus Legradiensis). Đelekovec (Gyelekovecz) je koristio skelu sjeverno od Jegeniša prema Zakanyu (Traiectus Gyelekoveczensis), Torčec (Torchecz) je koristio skelu kod Šoderice (Traiectus Torchecziensis), a Drnje (Dernye) i Botovo (Bottovo) nešto nizvodnije (Traiectus Dernyensis), koji je spajao ova naselja s Repašom (Terrenum Repas). Područje dravskog poloja na širem području Drnja nalazilo se na kontaktu više županija, a graničilo je do 1871. s Đurđevačkom pukovnijom Varaždinskog generalata (Vojnom krajinom). Jegeniš, Mala Šoderica i zapadni dio Šoderice nalazili su se u uskom istočnom dijelu katastarske općine Legrad, odnosno u Zaladskoj županiji (Comitatus Zaladiensis), odmah preko Drave na istočnom dijelu Legradske gore (Zakany) bila je Šomoška županija (Comitatus Somogyensis), a južno od meandara, zajedno s Đelekovcem, Torčecom i Botovom, prostirala se Križevačka županija (Comitatus Crisiensis). Odmah na obodu Botova, pa na jug i istok, uključujući i Prekodravlje ili Repaš, prostirala se Vojna krajina (Generalatus Warasdiensis). Tu je sjedište kumpanije (kapetanije) Đurđevečke pukovnije prvo bilo u Drnju, pa je poradi stalnih poplava preseljeno u Peteranec.[12] Život na nemirnoj rijeci, te na kontaktu četiriju upravnih jedinica nosio je brojne poteškoće, ali i prednosti kontakta (zato je u Drnju izgrađena carska solana, luka ili Portus Dravae, carina ili tridesetnica itd.).

[12] Petrić H., Općina i župa Drnje, Drnje 2000., 78-82

Eksploatacija šljunka i pijeska odvija se uglavnom unutar dravskoga poloja, ali se proširuje i na nešto ocjeditije terene prve riječne terase. Debljina pleistoceno-holocenih šljunaka znatno se razlikuje zapadno i istočno od linije spuštanja (akumulacije) koja prolazi upravo područjem Šoderice. U prosjeku debljina šljunkovito-pješčanih naslaga na većem području Šoderice je od 15 do 20 metara. Već zona šljunaka na lokalitetu »Autoput« ima debljinu i veću od 40 metara, jer je locirana na spuštenoj tektonskoj strukturi i pripada glavnoj potolinskoj zoni. Na šljunčari u Sigecu debljina slojeva šljunka prelazi 25 metara (a ukupnih fluvijalnih holocenih sedimenata i 100 metara), dok se debljina šljunka kod Gabajeve Grede procjenjuje i na 150 metara.[13]

Prema istraživanjima iz 1991. godine, geotehnički profil na lokalitetu Mala Šoderica bilježi debljinu šljunkovito-pješčanih naslaga od oko 20 metara. Do 1,3 metra nalazi se jače pjeskovita glina i sitnozrnati prašinasti pijesak srednje zbijenosti. Slijedi do 13,7 metara dubine srednje i sitnozrnat šljunak s pjeskovitom ispunom srednje zbijenosti. Do dubine od oko 5 metara šljunak je smeđo-sive boje, a dalje sive boje. Potom do 17,7 metara slijedi proslojak srednje do visokoplastične gline sivoplave boje (tzv. močvarna glina), te nakon toga do 20,4 metara sitnozrnat i prašinaski pijesak sivoplave boje. Do 23,2 metra slijedi jače pjeskovit prah, a potom do kraja bušotine od 30 metara, sitnozrnat pijesak s proslojcima organske gline i treseta. U sastavu ovoga profila očituju se različiti uvjeti sedimentacije tijekom kraja pleistocena i kroz holocen.[14]

Šljunčare uz Dravu u izravnoj su hidrauličnoj vezi s vodama ove rijeke i zavisne su od njezina vodostaja. Zato razina podzemne vode koleba s vodostajem Drave, ali je i pod utjecajem lokalnih padavina. Glavno jezero Šoderica duboko je i do 40 metara, a razina vode u njemu zavisi o visini razine podzemnih voda u okolnim šljuncima. Glavni nositelji vodnoga sloja su, dakle, kvartarni šljunci, koji su kod samog jezera duboki na zapadnoj strani oko 15 metara. Razina podzemne vode na okolnim šljuncima kreće se u prosjeku na oko 4,5 metara dubine.[15]

Zalihe kvalitetnog dravskog šljunka, te dijelom pijeska, praktički su neiscrpni, pogotovo ako se u obzir uzme šire područje Šoderice od Jegeniša do Gabajeve Grede i Gornje Šume (u kojem reviru se i nalaze najizdašnija eksploatacijska polja – pogotovo istočno od jezera Šoderica). Što se tiče samoga lokaliteta Šoderice, zalihe kvalitetnog šljunka procjenjuju se na oko 40 milijuna prostornih metara. To se eksploatacijsko polje proteže na površini od ukupno oko 230 hektara, a zalihe na području Šoderice I. iznose oko 5,3 milijuna m^3, zatim Šoderica II. 2,5 milijuna, Šoderica III. 2,2 milijuna, Autoput 10 milijuna i Mlađe oko 20 milijuna prostornih metara.[16]

POVIJESNO-EKOLOŠKI PREGLED EKSPLOATACIJE ŠLJUNKA I PIJESKA NA PODRUČJU ŠODERICE

Pod utjecajem zemljopisnih i povijesnih prilika i čimbenika, upravo na području Šoderice u Podravini otvoreno je jedno od prvnih eksploatacijskih polja šljunka i pijeska u sjevernoj Hrvatskoj (i južnoj Ugarskoj). Razlog tomu je bio povoljan geoprometni položaj na granici dviju zemalja, te početak realizacije konačnog spajanja Budimpešte željezničkom prugom prema Zagrebu i Rijeci. Projekti za izgradnju pruge Gyékenyés-Koprivnica-Zagreb bili su dovršeni 1868., pa su krajem te godine Južne ugarske željeznice započele izgradnju donjeg (šljunčanog) postroja od željezničke stanice u Gyékenyésu prema Botovu i Koprivnici (zajedno s prvim željezničkim mostom preko Drave).

Budući da je najveći (istočni) dio Šoderice pripadao pod veliko rasinjsko vlastelinstvo grofova Inkey, koncesiju na iskorištavanje šljunka i pijeska dao je tadašnji vlastelin Ferdinand Inkey (1829.-1890.).[17] Nekoliko stotina težaka lopatama i motikama (uz prijevoz običnim drvenim tačkama) šljunak

[13] Feletar D., 1996., o. c., 275-276

[14] Konačna studija utjecaja na okolinu Pogona za pranje i dezinsekciju željezničkih vagona i cisterni Botovo, Dragomir Popović i Ćiril Vlašić, TEB-Ineženjering, Zagreb, 1991., 26

[15] Konačna studija..., o. c., 27-28

[16] Feletar D., 1996., o. c., 275

[17] Brdarić F., Iz povijesti podravskih župa, Koprivnica, 2015., 95-96; Feletar D., Stara rasinjska zdanja, Podravski zbornik, 2, Koprivnica, 1976., 153-171

je vadilo ručno. Najprije su skidali zamočvareni i humusni gornji sloj (najčešće dubok ispod jednog metra), da bi se zatim ukazao debeli sloj dravskoga šljunka – kako se kasnije pokazalo dravski šljunak pripada među najpogodnije materijale za spravljanje betona u ovom dijelu Europe, a bio je dakako vrlo pogodan i za izgradnju donjeg postroja željezničke pruge (i zavažanje makadamskih putova). Sa Šoderice šljunak se na trasu pruge odvozio konjskim i kravskim zaprežnim kolima. Radnici na šljunčari i pruzi bili su dijelom iz okolnih hrvatskih i mađarskih sela, a bilo je i došljaka iz udaljenijih krajeva. Živjeli su u drvenim barakama, pa je često dolazilo i do epidemija i zdravstvenih problema, te je u gradskoj ubožnici u Koprivnici tada osnovana i bolnica.[18]

J. Gorničić-Brdovački navodi da je »stanica Gyékenyés ležala na teritoriju Hrvatske do 1918. godine, kada je granica postavljena oko 900 metara južnije«.[19] Izgradnja donjeg postroja (zemljano-šljunčani radovi) napredovali su brzo, te su do Koprivnice dovršeni već tijekom ljeta 1869. godine. Uz prugu su podignute barake u svim većim mjestima. »Procjenjuje se da je na pruzi radilo od 500 do 1000 radnika, koji su bili pretežno iz okolnih naselja. Rad se obavljao uobičajenim alatom, koji se kod nas zadržao do pedesetih godina 20. stoljeća. Iskop i prijevoz zemlje i šljunka obavljao se ručno, a takav rad omogućavala je povoljna konfiguracija terena. Na veće udaljenosti materijal se prevozio zaprežnim kolima«.[20] Šljunčara u Legradu (Jegeniš) bila je u vlasništvu Južnih ugarskih željeznica i ona je već 1890-tih godina dobila posebni pružni kolosijek od Botova, koji je za promet služio i stanovnicima Žakanja, sa skelom preko Drave. Kod Botova je preko Drave najprije izgrađen drveni most, koji je uvelike usporavao brzine vlakova. Zato je 1888. počela izgradnja novoga mosta sa stupovima od kamena i željeznom konstrukcijom. Taj je most pušten u promet 1894. godine.[21]

Eksploatacija šljunka i pijeska se kontinuirano povećavala na šljunčarama Šoderica, Mala Šoderica i Legrad (Jegeniš) i nakon puštanja u promet željezničke pruge 1870. godine. Naime, tada punom mjerom počinje i izgradnja makadamskih cesta u južnoj Ugarskoj i sjevernoj Hrvatskoj, a u ekonomskom poletu koji je uslijedio nastavlja se sve brža zamjena stambenoga fonda, osobito u gradovima. S obzirom da se sa Šoderice šljunak mogao prevoziti željeznicom, a još je k tomu bio dobre kvalitete, proizvodnja je bila u stalnom porastu. Time je rastao i interes kapitala da uloži u modernizaciju iskopa. Početkom 20. stoljeća vlasnik zemljišta bila je država i ona je odobravala koncesije. Tako 1907. iskop šljunka i pijeska na Šoderici dobiva poduzetnik Ivan Gratofil. On ne uspijeva znatnije mehanizirati iskop, pa se šljunak i dalje vadi uglavnom ručno, pomoću tzv. greblica.

Do prekretnice u eksploataciji šljunka na Šoderici došlo je 1912., kada je koncesionar postala tvrtka većih ulagačkih mogućnosti – bila je to firma Hinko Freund i sinovi d. d. iz Budimpešte. Ta je tvrtka još iste godine dopremila veliki parni bager, koji preko elevatora s lopaticama grabi šljunak do dubine od 10 metara. Obujam proizvodnje je utrostručen, a jezero se počinje naglo širiti. Eksploatacijsko polje širi se uglavnom na jugozapad, a šire se i eksploatacijska polja kod Male Šoderice i Jegeniša.[22] Nakon 1919. poslove eksploatacije sirovina na Šoderici preuzima poznata poduzetnička tvrtka Dragutina i Slavka Singera iz Bjelovara, koja je već i ranije poslovala na Šoderici. Ona gradi dodatne kolosjeke do samih polja, rekonstruira bager na veće dubine i proizvodnja uglavnom raste. Usporedno započinje korištenje jezera i u turističke svrhe, te Šoderica postaje omiljeno kupalište. Između kolosjeka pruge i istočnog dijela Šoderice izgrađena je i drvena baraka s nekoliko svlačionica i sezonskom gostionicom (1929. organizirana je i priredba za izbor miss Šoderice!). Od 1939. do 1945. eksploataciju organizira inž. Jaromir Dupski, kada se proizvodnja uvelike smanjila (te za Drugog svjetskog rata gotovo zamrla).

---

18 Desselbrunner D., Željeznička pruga Gyékenyés-Koprivnica-Zagreb, Željeznička pruga Botovo-Koprivnica-Dugo Selo, Koprivnica, 1987., 21-30; Feletar D., Historijsko-geografsko značenje pruga u bilogorsko-podravskoj regiji, Željeznička pruga Gyékenyés-Koprivnica-Dugo Selo, Koprivnica, 1987., 11-20

19 Gorničić-Brdovački J., Razvitak željeznica u Hrvatgskoj do 1918. godine, Zagreb, 1952.,k 152-154

20 Desselbrunner D., 1987., o. c., 23

21 Brzina na drvenom mostu je propisana na samo 10 km/sat. Desselbrunner D., 1987., o. c. 24-25

22 Feletar D., SOUR Bilokalnik 1960.-1980., Koprivnica, 1980., 41

Stari parni bager, doduše sada na naftni pogon i s većim mogućnostima, postao je legendom Šoderice, jer je vadio šljunak sve do 1959. godine.[23]

Pogon eksploatacije šljunka na području Šoderice preuzele su odmah 1945. godine novoosnovane Jugoslavenske državne željeznice (JDŽ). Otada se šljunak i pijesak razvoze u mnoge dijelove bivše Jugoslavije, jer je tijekom poratne obnove to bio tražen materijal. Potkraj 1946. šljunčaru preuzima Ministarstvo građevinarstva NR Hrvatske, čija je uprava trajala kratko. Sredinom 1947. Šodericu preuzima Okružno građevinsko poduzeće iz Bjelovara, koje započinje s opremanjem s osnovnom mehanizacijom koja je opsluživala veliki stari bager. Otvaraju se i nova eksploatacijska polja, poput lokaliteta Autoput, koji je bio izdašan i dubinom naslaga i kvalitetom šljunka. Taj je lokalitet dobio ime po autoputu »Bratstva i jedinstava«, koji se od Zagreba do Beograda gradio u to doba.[24]

Tadašnja hrvatska Vlada donosi u proljeće 1949. odluku o osnivanju samostalnog poduzeća pod nazivom »Šljunkara Botovo« sa sjedištem u Drnju (odnosno uz željeznički kolodvor Drnje, kod Torčeca).[25] U 1951. i 1952. godini ovo poduzeće je u uskoj poslovnoj suradnji s poduzećem »Jugobeton« iz Zagreba, koji je i glavni distributer šljunka i pijeska na tadašnjem tržištu. »Šljunkara Botovo« u to doba pokreće i dosta obimnu proizvodnju betonske galanterije (u Drnju). Do prekretnice u poslovanju dolazi

Slika 1. Kupanje na istočnom dijelu jezera Šoderice 1930-ih godina

Slika 2. Na Šoderici je 1929. bila organizirana priredba za izbor najljepše djevojke

[23] Feletar D., 1996., o. c., 274-275

[24] Iz dokumentacije poduzeća »Šljunkara Botovo« u Drnju. Feletar D., 1980., o. c., 41

[25] Odluka Predsjedništva Vlade HR Hrvatske od 23. ožujka 1949., arhiv SOUR Bilokalnik Koprivnica

Slika 3. Glavna plaža na Šoderici, ispred prvog ugostiteljskog drvenog objekta, izgrađenog 1958. godine

Slika 4. Separacija šljunka na južnom dijelu Šoderice (1980.)

1958. godine, kada se »Šljunkari Botovo« pridružuje Građevinsko poduzeće »Podravina« iz Drnja. Tada dolazi do novog investicijskog ciklusa, pa je 1959. zamijenjen stari bager novom opremom. Tada je bio zamijenjen i mali bager na lokalitetu Autoput i to pokretnim bagerom gusjeničarom.

»Šljunkara Botovo« radila je kao samostalno poduzeće do 15. lipnja 1973. godine, kada je održan referendum za pripajanje Poduzeću za ceste u Bjelovaru, koje je bilo glavni kupac šljunka, pijeska, pa i betonske galanterije. S obzirom da nisu ostvarena planirana ulaganja, za dvije godine dolazi do novog upravnog preslagivanja. Tada se koprivnička drvna industrija »Bilokalnik« razvila u veliki kombinat, koji je počeo ujedinjavati i industriju građevinskog materijala (ciglane, šljunčare i sl.). Tako je 1975. »Šljunkara Botovo« ujedinjena u SOUR »Bilokalnik«, u okviru kojeg je poslovala sve do procesa privatizacije u samostalnoj Republici Hrvatskoj nakon Domovinskog rata.

Još nekoliko podataka o investicijskom razvoju do 1975. godine. Napuštanjem uporabe bagera na parni pogon i prelaskom na nove strojeve na naftu (prvi takav bager zvao se »Metal«, a imao je sustav kablića na pomičnoj traci do utovara u željezničke vagone), uvelike se povećao obujam eksploatacije, a poboljšani su i uvjeti rada. U 1962. konačno su elektrificirana radilišta kod iskopa šljunka i pijeska, kao i radionice betonske galanterije kod Torčeca. Velika separacija šljunka na Šoderici montirana je 1964., a 1967. pušta se u rad veliki plovni bager na Šoderici, tada jedan od najmodernijih u bivšoj Jugoslaviji. Tih godina šljunkara nabavlja i novi vozni park, a mehanizirana je i proizvodnja betonske

Tablica 1. Obujam proizvodnje u poduzeću »Šljunkara Botovo« od 1963. do 1976. godine

Godina	Šljunak 000 m³	Pijesak 000 m³	Betonska galanterija u tonama
1960.	116,5	-	-
1962.	96,3	-	4.860
1964.	118,2	15,8	5.931
1966.	106,1	6,5	5.620
1969.	265,7	12,0	8.142
1975.	208,4	8,7	7.873
1976.	303,2	10,2	13.173

Tablica 2. Proizvodnja šljunka, granulata i pijeska u OOUR »Šljunkara Botovo« od 1975. do 1979. godine

Godina	Šljunak 000 m³	Granulati 000 m³	Pijesak 000 m³
1975.	208,4	52,1	8,7
1976.	303,2	52,7	10,2
1977.	540,2	79,1	13,5
1978.	763,1	111,4	14,9
1979.	656,1	137,1	23,4

Slika 5. Transportni elevatori koji odnose šljunak iz bagera prema obali – na Šoderici (snimljeno 1980.)

galanterije. Tim je investicijama nakon 1966. godine botovo utrostručena eksploatacija šljunka (ali i uz korištenje eksploatacijskog polja u Gabajevoj Gredi). Poduzeće 1964. godine mijenja naziv u Industrija građevinskog materijala »Šljunkara Botovo« u Drnju. Tih godina dolazi do izraženije konjukture proizvoda »Šljunkare Botovo«, jer se masovno asfaltiraju ceste i grade druge prometnice. Godine 1969. drnjansko poduzeće je iskopalo oko 100.000 m³ šljunka, a 1976. već više od 300.000 m³, dok je proizvodnja pijeska nešto opala. Istovremeno je proizvodnja betonske galanterije porasla od oko 5.000 tona na više od 13.000 tona.[26]

Novim investicijskim ciklusom u okviru SOUR »Bilokalnik« nakon 1976. godine, te boljom organizacijom proizvodnje, a osobito prodaje, šljunčare oko Šoderice su u samo nekoliko godina opet utrostručile obujam eksploatacije. Glavni proizvodni kapaciteti u Keteru, Sigecu i Gabajevoj Gredi postali su najznačajniji opskrbljivač šljunkom za gradilišta širom bivše Jugoslavije (a počelo se izvoziti i u Mađarsku). Proizvodnja šljunka porasla je od oko 200.000 m³ u 1975. na više od 650.000 m³ u 1979. godini. Istovremeno je proizvodnja granulata (na separaciji) porasla s oko 52.000 m³ na blizu 140.000 m³, te pijeska od oko 9.000 m³ na više od 23.000 m³. Značajno je porasla i proizvodnja betonske galanterije kod Torčeca, a proradila je i velika betonara. U 1979. godini je u OOUR »Šljunkara Botovo« bio zaposlen 171 radnik.[27]

Unutar kombinata »Bilokalnik« 1990-tih godina osnovana je posebna proizvodno-poslovna jedinica IGMA (Industrija građevinskog materijala), u okviru koje djeluje i »Šljunkara Botovo«. Proizvodnja betonske galanterije u Drnju je potom napuštena, ali je eksploatacija šljunka još više modernizirana. Šoderica se širi prema jugozapadu, dok su znatno proširena i ostala eksploatacijska polja (Jegeniš,

[26] Zaključni računi Industrije građevinskog materijala »Šljunčara Botovo« Drnje. Feletar D., 1980., o. c., 42-44

[27] Zaključni računi SOUR Bilokalnik Koprivnica od 1976. do 1979. godine. Feletar D., 1980., o. c., 102-103

Gabajeva Greda). Potkraj 20. stoljeća, IGMA-u kupuje našička građevinska industrija NEXE. Obujam proizvodnje varira zvisno od potreba tržišta, a danas se kreće od 300 do 500 tisuća tona šljunka na godinu.[28]

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U minulih pola stoljeća korištenje jezera Šoderica (a dijelom i ostalih voda uz Dravu nastalih eksploatacijom šljunka), ovaj prirodno privlačan lokalitet dobiva nove ekonomske i društvene ali i ekološke dimenzije. Turistička valorizacija započeta još 1930-tih godina nastavljena je nakon Drugog svjetskog rata, a osobito od 1958. kada je sagrađen prvi veliki drveni ugostiteljsko-rekreacijski objekt. Šoderica postaje glavno kupališno izletničko mjesto za tisuće korisnika iz široke gravitacijske zone sjeverozapadne Hrvatske, a posebice iz Podravine i bjelovarskog kraja, te istočnog Međimurja. Od 1960-tih godina na Šoderici je izgrađeno na stotine kuća za odmor, a tu je i središte društvenog i zabavnog života u ljetnim mjesecima. Uspon Šoderice kao turističkog središta znatno je usporen i smanjen 1990-tih godina iz društvenih, ekonomskih i tehnoloških razloga. Zadnjih godina ova je destinacija opet sve aktivnija, s tendencijom porasta popularnosti i privlačnosti.[29]

U kompleksu korištenja i upravljanja Šodericom, uz rješavanje upravnih, ekonomskih i društvenih pitanja, osobito je važno ekološko stanje, odnosno kako naći i odgovorno obdržavati prirodnu ravnotežu u ovom prostoru. Jezero je podložno prirodnom procesu atrofikacije, što smanjuje njegovu turističku privlačnost. Uz to na kvalitetu voda negativno djeluje i djelatnost čovjeka, koji zagađuje okoliš, te drugi čimbenici. U takvim uvjetima potrebno je na krajnje stručan i tehnološki provjeren način prići održavanju vodenih površina. To znači da te poslove moraju voditi stručni ljudi uz osiguranje potrebnih ulaganja, a održavanje se mora provoditi kontinuirano i smišljeno. Kod toga valja imati na umu da je potrebno ne samo obdržavati sadašnji biljni, životinjski i ihtiološki svijet na i oko Šoderice, već ga treba i obogaćivati.[30]

U zadaći smišljenog upravljanja Šodericom treba koordinirati turističko iskorištavanje s ostalim djelatnostima – eksploatacijom šljunka i pijeska, sanacijom praonice željezničkih vagona na Maloj Šoderici, boljom organizacijom prometa, izgradnjom komunalne infrastrukture, te prirodnim datostima, odnosno odgovornim održavanjem prirodne ravnoteže.[31] Ovakvo koordinirano djelovanje nije danas prisutno u dovoljnoj mjeri. To povrđuje već upravna rascjepkanost područja Šoderice: sjeverni (turistički) dio nalazi se u Općini Legrad, zapadni u Općini Đelekovec, a južni (eksploatacijski) dio u Općini Drnje. Uz to nedostaje dovoljna koordinacija od strane službi Koprivničko-križevačke županije.

Biolog i ekolog R. Kranjčev je još 1992. predložio nekoliko glavnih mjera za revitalizaciju i obdržavanje Šoderice. Valja donijeti novi domišljen i stručno verificiran plan prostornog uređenja Šoderice (za cijeli kompleks a ne samo za sjeverni, turistički dio). Permanentno je nužno voditi stručnu brigu o kvaliteti vode, te izgraditi lokalnu vodovodnu mrežu (što je danas ostvareno), uz postavljanje kanalizacije i pročistača voda. Za sve sastavne elemente ekosustava Šoderice treba provesti sustavna istraživanja i izraditi potrebne elaborate, te ih potom svojski provoditi u djelo. Na sjevernoj i zapadnoj strani jezera valja proširiti šumski pojas, te na samom jezeru stručno održavati prirodni ekosustav. Kod toga treba koristiti i iskustva u održavanju sličnih ekosustava u Europi. Konačno, treba donijeti i sprovoditi upravne i druge odluke o režimu eksploatacije i vladanja na Šoderici.[32]

---

[28] Feletar D., 1996., o. c., 276-277

[29] Petrić H., Šoderica – podravska rivijera, Hrvatski zemljopis, 2, Zagreb, 1994., 10-12

[30] Kranjčev R., Šoderica kao turističko-industrijski kompleks koprivničke Podravine, Podravski zbornik, 18, Koprivnica, 1992., 253-259

[31] Hećimović J., Konačna studija o utjecaju na okolinu eksploatacijskih polja na lokacijama Botovo, Sigetec i Gabajeva Greda, Zagreb, 1990.

[32] Kranjčev R., 1992., o. c., 253-259

SUMMARY

Rich sediments of sand and gravel in the valley of Drava River, including Podravina region nearby Lake Šoderica, were accumulated by fluvial erosion in the late Pleistocene and early Holocene. In some places, these deposits are over 200 meters thick, and the depth of layers depends on the recent tectonic movements. Geomorphologic landscape of the area of Lake Šoderica had been forming during the Holocene, especially by meandering of Drava river. The paper provides an assessment of sand and gravel deposits, a thorough historical-ecological review of gravel/sand exploitation in the period from 1868 to the present day, as well as well as the environmental opportunities and tourism valorization of Lake Šoderica.

ŠODERICA, MOJE VIĐENJE (1938.-1952.)

ŠODERICA, MY VISION

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Redovni profesor trajnom zvanju u mirovini
Zagreb
Tel. 01/ 6550793
mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 15. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 94(497.5-285Šoderica)"1938/1952"
338(497.5-3Podravina)"19"(091)

SAŽETAK

Šoderica je umjetno jezero nastalo eksploatacijom šljunka i pijeska za potrebe građevinarstva. Šoderica je stoga bila građevno rudarsko poduzeće, ali je njena eksploatacija ovisila o intenzitetu građevinarstva, a koja je počela u vrijeme kada je plemićka obitelj Inkey bila u vlasništvu tog područja. Pogon vađenja šljunka razvili su ponajviše Židovi iz Bjelovara, Koprivnice i Drnja. Oni su uočili i mogućnost turističkog iskorištavanja jezera, koje se vađenjem šljunka i pijeska neprestano povećavalo, kao kupališta za imućne građane Koprivnice koji su na taj način izbjegli kupanje u opasnim vodama brze Drave. Radom bagera od 1912. Šoderica je postala najljepše kupalište tog dijela Hrvatske. U razdoblju od 1935., kada je i počeo izvoz šljunka u Hitlerov Treći Reich koji je trebao mnogo pijeska i šljunka za gradnju svojih cesta, do 1941. Šoderica bila glavno kupalište za Koprivničane, Bjelovarčane i Križevčane. Za rata kupanje u Šoderici se prekida. Nastavlja se poslije Drugoga svjetskog rata. Izgradnjom vikend naselja postaje mjesto masovnog turizma, a uvećana eksploatacija mijenja karakter jezera pa Šoderica više nije mjesto apsolutnog odmora i dodira s iskonskom prirodnom ljepotom. Moja privatna sjećanja na Šodericu od 1938. do 1941. i ponovno 1948. do 1952. upotpunjena su postojećom literaturom o Šoderici.

Ključne riječi: Šoderica, gospodarska povijest, turizam
Key words: Šoderica, economic history, tourism

1. UVOD

Trebalo je proći mnogo vjekova dok se je narod uz srednji tok Drave počeo nazivati Podravcima. Nazivali su ih i Slavoncima i Zagorcima, a tek od 1900. ime Podravina označen je službeno kao geografski pojam zahvaljujući Peroslavu Ljubiću koji je pokrenuo *Podravske novine,* pa se ta riječ učvrstila sve više upotrebljavana od naroda koji je živio od Ludbrega do Pitomače, dakle uza srednji tok Drave. U mojoj virovskoj školi učili su nas da je Podravina područje gdje se govori da vjetar puše, a tamo gdje se govori da vjetar piri da je tamo Slavonija.

Šoderica je nastala zbog potrebe za šljunkom za gradnju željezničke pruge Žakanj - Koprivnica - Zagreb 1869. godine. Kao umjetno jezero površine od 120 hektara nalazi se u blizini željezničke stanice Botovo, tri kilometara sjeveroistočno od Torčeca. Botovo je prema Sabljakovom popisu mjesta i stanovništva i iz 1866. imalo 77 kuće i 360 stanovnika rimokatoličke vjere te 13 Židova, a Torčec Dolnji je bio sudčija s bilježnikom, te je imao 105 kuća i 925 stanovnika, svi rimokatolici, pučku školu i spadao je pod Koprivnicu. Torčec Gornji je spadao pod Ludbreg i imao samo 13 kuća sa 115 stanovnika od čega je bilo 36 rimokatolika i 79 grkoistočnjačke vjere (trgovaca Grka ili Srba). Šoderica kao lokalitet nije u tom vremenu postojala.[1] Šoderica, udaljena svega 400 metara od Drave, podzemno dobiva čistu vodu od velike i brze rijeke, a šljunak koji na mjestima ima i debljinu do 15 metara pročišćava vodu

[1] Vinko SABLJAR, *Miestopisni riečnik kraljevinah Dalmacije Hèrvatske i Slavonije,* Zagreb 1866., 36 i 434.

koja je, dok je priliv zagađenih voda u jezero bio malen, bila kristalno čista. Do danas eksploatacija šljunka na Šoderici traje već 150 godina, te je to umjetno jezero mnogo veće nego što je bilo u početku. U njegovom sjevernom dijelu uređeno je poslije Prvoga svjetskog rata kupalište za stanovnike Koprivnice, Križevaca i Bjelovara. Iako je Bjelovar u rujnu 1932. dobio olimpijski bazen, ipak su građani rado putovali na Šodericu, koja je bila prostranija, zelenija i svakako ljepša od cementnog bazena u središtu grada. Šoderica je danas jedan od najvećih antropogeno nastalih vodenih bazena u Hrvatskoj. Pri iskapanju šljunka, naročito u novije vrijeme kada je izrađen program eksploatacije, ne vadi se sav šljunak do dna, već se ostavlja mogućnost obnavljanja ekosustava; nastajanje staništa s plićacima gdje se može razvijati vodena makrofitska vegetacija a vodi se računa i o sportskom ribolovu, naročito u južnom dijelu Šoderice koji se zove Stara Šoderica. Danas je čitava Šoderica zbog pretjerane eksploatacije i puštanja odvodnih voda poprilično zatravljena a održavanje jezera čistim zanemareno.[2] No usprkos toga ono izaziva pažnju i oduševljenje ljubitelja prirode, pa je nedavno izašla i monografija sa slikama u boji.[3] Izgradnja vikend naselja nije baš bila sretna, jer su se otpadne vode otpuštale u jezero, ubrzavajući proces zagađivanja, a uređenje vodoopskrbe i cjelovite odvodnje kao i kanalizacije u sjevernom dijelu određuje i danas turističku budućnost Šoderice. Uz Šodericu je vezano vađenje najkvalitetnijeg šljunka u ovom dijelu Europe, koji je nastao usitnjavanjem alpskog stijenja i radom ledenjaka tisućama godina.

No Šoderica je Podravcima poznata i kao jezero izvanredne ljepote a danas sve više i kao odmarište i utočište ptica selica koje imaju sve manje odmarališta na svom putu na jug u Afriku a neke - kao labudovi su se odlučile u novije doba tu i prezimiti. No poznata je i kao izvor vrlo kvalitetnog pijeska te je o Šoderici s povijesno-ekološkog gledišta pisao dr. Dragutin Feletar.[4] U dvadesetom stoljeću, Šoderica je bila glavno odmarište i kupalište Koprivničancima i Križevčanima. Danas i srednji i bogatiji slojevi imaju aute, oni odlaskom do mora, gdje mnogi imaju vikendice, oslabljuju ulogu Šoderice, a kriza je ostavila trag i na projekciji Šoderice kao najvećeg jezerskog kupališta u slobodnoj prirodi u tom dijelu Hrvatske.

2. ŠODERICA KAO POVIJESNO NALAZIŠTE STARIH KULTURA

Drava izvire u Italiji, a na svojem putu prolazi kroz alpske masive te kod Donje Dubrave ulazi u Hrvatsku kao brza rijeka, koja dere obale, pa joj odatle i ime. Stišava se tek kod Virovitice i dalje teče kao mirna, nizinska rijeka do svog utoka u Dunav.

Meandriranja Drave kod Torčeca i Botova, dakle Šoderice, bila su u prošlosti i veća nego danas kad su ljudskom intervencijom i izgradnjom hidrocentrala obale dosta uređene, te su samo na višim, od vode sigurnijim dijelovima nastajala naselja. Stvaranjem dravskog vodotoka otapanjem alpskih ledenjaka rijekom je dolazio usitnjeni materijal alpskih stijena u Podravinu, te su se tu formirali fluvijalni sedimenti, šljunci i pijesci koji se nalaze ispod tankog humusnog sloja. Na području Šoderice i Jegeniša ti slojevi šljunka imaju dubinu deset do dvadeset metara, a kod Gabajeve Grede debeli su čak 130 metara. U tim naslagama našlo se je prilikom eksploatacije dosta paleontološkog materijala.[5] Pronađene su kosti mamuta, vunastog slona koji je živio u posljednjem razdoblju ledenog doba u vrijeme najvećih zahlađenja. Bio je visok i do šest metara a težio je nekoliko tona. Živio je na euroazijskom kopnu a migrirao je i u Sjevernu Ameriku u vremenu kada je Beringov tjesnac bio kopnena veza Azije i Sjeverne Amerike. U Šoderici su pronađeni i kosti europskog - stepskog bizona koji je izumro potkraj ledenog doba. Bilo je tu i kosti sobova, a tijekom mezolitika kada se počinju pripitomljavati neke životinje kao

---

2 Radovan KRANJČEV, »Neke prirodoslovno-ekološke značajke okolice Torčeca«, U: *Povijest Torčeca,* Izd. kuće dr. Feletar, Koprivnica - Bjelovar, 2000., 37; Isti, »Jezero Šoderica. Današnje stanje i prijedlozi sanacije i revitalizacije.« *Podravski zbornik,* 28, Koprivnica 2002, .325--335.

3 Goran ŠAFAREK, *Šoderica.* Koprivnica 2014.

4 Dragutin FELETAR, »Šoderica, povijesno-ekološki pogled vađenja šljunka«, Zbornik*: Zaštita prirode i okoliša i eksploatacija mineralnih sirovina,* Zagreb 1996, 273-281.

5 Ivan ZVIJERAC, »Faunističke zajednice starije i srednje kamenog doba koprivničke Podravine, U: *Povijest Torčeca, 39- 43.*

što je pas, koza, ovca, govedo, svinja a kasnije u neolitiku, eneolitiku i brončanom dobu i konj, magarac, kokoš nalaze se i njihovi ostaci. Upravitelj eksploatacije šljunka na Šoderici Ivan Zvijerac je upozorio na razna razdoblja iz kojih su pronađeni razni ostaci, a u suradnji s dr. Zorkom Markovićem opisani su rezultati prikupljanja s arheoloških nalazišta u okolici Torčeca, pa upućujem zainteresirane na te radove.[6] Od mlađeg kamenog doba možemo već pouzdano pratiti povijesni razvoj ovog područja jer su zastupane Starčevačka kultura, kultura Seče, Lasinjska kultura, Vučedolska kultura, Licenska keramička kultura i Kultura grobnih humaka iz Brončanog doba. Istraživanje Željeznog doba još ni do danas nije potpuno završeno, a antičko razdoblje ukazuje da su ovim područjem prolazile glavne prometnice prema istoku i jugu. Pojedinačni nalazi upućuju i na naseljavanje u doba seobe naroda, te postoji kontinuitet naseljavanja od 9. stoljeća pa sve do turskih ratova u 16. stoljeću. Nekoliko vrijednih istraživača je u zadnjih pola stoljeća popunilo gotovo sve praznine na arheološkoj karti i danas se o Šoderici i njenoj okolici može govoriti kao o vrijednom i značajnom području za povijest.

Moja pokojna šogorica, arheologinja Sonja Kolar registrirala je arheološke nalaze u Podravini i isticala prethistorijske kamene sjekire, ali je 1967. izvađena iz Šoderice brončana antička kutljača s uništenim dnom, ali sačuvanim rubom i drškom koja je ukrašena nizom ugraviranih točkica, te labuđim glavama na gornjem dijelu drške, gdje se nalazi i ime majstora »Helvi«. Pronašla je da se ime Helvus susreće na sjeveru te pretpostavlja da je posuda importirana iz Galije. Iz Šoderice potječe i antička željezna sjekira, kosa, trozub te konjanički mač s nečitkim žigom iz 3. i 4. stoljeća. Otkrivena je i željezna kutljača s tordiranom drškom, koja nalikuje na antičke kutljače koje su služile za lijevanje željeza. Iz Šoderice potječe i romanički i dva gotička mača koji na gornjem dijelu sječiva imaju ugraviran crtež trčećeg vuka, pa ih i zovu Vukovci. Sjećam se da ih je donijela vlakom u Zagreb te tražila pomoć u Arheološkom muzeju u Zagrebu za njihovu dataciju. Iz Šoderice je izvađeno i dosta kasno srednjovjekovnih predmeta, ponajviše sjekira.[7] Iz turskih vremena nema nalaza što upućuje na zaključak da su Osmanlije ili očistile taj teren od ljudi, ili su izbjegavali podvodne močvarne terene uz Dravu, a stalni stanovnici su vjerojatno preživljavali u podvodnim močvarnim terenima Drave kakvi se vide na slikama naivnog slikara Mije Kovačića iz Gornje Šume.

Već spomenuti Zvijerac osnovao je u Torčecu mali zavičajni muzej u kojem je pohranio i antičku nadgrobnu stelu koju je pronašao 2001. godine pri eksploataciji šljunka iz Šoderice. I koprivnički urar Martin Nemec godinama je donosio u Gradski muzej Koprivnice predmete pronađene u Šoderici.

3. PRVE EKSPLOATACIJE ŠLJUNKA

Šoderica je postala zanimljiva za građevinarstvo prolaskom željezničke pruge na liniji Zakany - Koprivnica - Zagreb - Rijeka. U vrijeme bana Mažuranića, počinje se shvaćati važnost šljunka za gradnju cesta i potrebnih željezničkih objekata, pa se javlja veći interes za ovo područje. Do tada na granici Provincijala i Vojne krajine, u vrijeme razvojačenja Vojne krajine dolazi do pobune stanovništva koje je htjelo zadržati status slobodnjaka i biti neobavezno za bilo kakva podavanja. Pod vodstvom drnjanskog kapelana Radoslava Martinovića stanovništvo Torčeca i Đelekovca se pobunilo protiv vlastelina Ferdinanda Inkeya[8] koji je bio Mađaron sa najvećim posjedom u čitavom ovom kraju. Posjed je zauzimao površinu od 40.000 hektara, te je Inkey nastojao uvećati svoje prihode na račun seljaka. Imao je nešto zemlje i na području Drnja i Đelekovca. Nemiri su ugušeni pomoću žandarmerije i sa odobrenjem

---

6 Dr. Zorko MARKOVIĆ, Ivan ZVIJERAC, »Arheološko povijesni slijed naseljavanja Torčeca i okolice«, *U: Povijest Torčeca, str.44-59.*

7 Sonja KOLAR, Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica, *Podravski zbornik '76,* Koprivnica 1976., 108; Robert ČIMIN, Slučajni arheološki nalazi iz podravskih šljunčara u Muzeju grada Koprivnice, » *Podravina,* Vol. 12, br. 24, Koprivnica 2013., 24-37. U ovaj rad su uklopljeni i izvještaji arheologa Zorka Markovića kao i predmeti iz zbirke Ivana Zvijerca, a budući da ovdje prezentirani rad nije arheološki rad upućujem zainteresirane na navedenu literaturu.

8 Ferdinand Inkey (Rasinja, 1829. - 1890) bio je vlasnik Rasinje ali su mu imanja ležala razbacana diljem Varaždinske županije i bio je oko 1870. najveći veleposjednik tog područja. No prevelike diplomatske ambicije Mirka Inkeya, ali i političke okolnosti, osiromašile su obitelj i ona već početkom 20. stoljeća jedva preživljava. (Tatjana RADAUŠ, Milan. VRBANUS, Inkéy, *Hrvatski biografski leksikon,* 6. Zagreb, 2005., 49.)

banskog namjesnika Antuna Vakanovića. Križevački veliki župan protjerao je Martinovića iz ovog područja.[9] Ferdinand Inkey (Rasinja, 1829. – 1890.) je dugo godina djelovao kao zastupnik u Hrvatskom saboru. Na izborima 1873. ipak su pobijedili narodnjaci i Ivan Mažuranić je postao ban. Poznavajući dosta dobro prilike na području Križevačke i Bjelovarske županije Mažuranić je veliku pažnju posvetio području Koprivnice gdje je često dolazilo do sukoba građanskog i vojničkog stanovništva, što je vuklo korijen još iz vremena kada su se građani slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice sukobljavali s krajiškim oficirima oko šume i raznih privilegija.[10]

4. POČECI EKSPLOATACIJE ŠLJUNKA U ŠODERICI

Mažuranić je proveo upravnu reformu. Sve do 1878. Torčec bio u okviru općine Đelekovac koja je pripadala pod koprivnički kotar koji je bio podžupanija Križevačke županije. Tada je Torčec pripojen općini Peteranec, a nakon što je Križevačka županija ušla u Bjelovarsku županiju 1886. Za vrijeme banovanja Khuena Héderváryja Torčec dolazi u sastav općine Đelekovec u kotaru Ludbreg koji je pripao Varaždinskoj županiji. G.1890. područje Torčeca s Botovom i Torčecom dolazi zajedno s općinom Đelekovec pod Koprivnicu kao i vlastelinstvo Inkeya u Rasinji, i mislim da je ova odluka donesena kako bi najveći utjecaj na eksploataciju šljunka i pijeska iz Šoderice imali poduzetnici iz Koprivnice i Bjelovara. I u Varaždinskoj i u Bjelovarsko-križevačkoj županiji ovo područje se nalazilo na periferiji, pa je o njemu vođeno malo brige.[11] Inkey očito nije shvatio vrijednost eksploatacije šljunka pa je vlastelinstvo, odrekavši se eksploatacije šljunka na Šoderici, godinama životarilo na ivici rentabilnosti, sve dok ga nije dokrajčila agrarna reforma i samoubojstvo nesretnog Mirka Inkeya.[12]

Konačno je željeznica - u rukama kraljevske mađarske države - odredila razvoj ovog područja i šljunak je postao najvažniji izvozni artikl, potiskujući poljoprivrednu i stočarsku proizvodnju. Trgovačka važnost Drnja je zapala u krizu već 1872. s ukinućem Varaždinske Vojne krajine, te su se spojila đurđevačka pukovnija u kojoj je bilo i Drnje s provincijalom. Najveća pažnja posvećuje se sada samo eksploataciji šljunka i osiguranju kvalitetne željezničke pruge prema Zagrebu i moru, pa se više ne spominju ni akcije oko uređenja Drave kao plovne rijeke, koja je započela u doba bana Šokčevića oko 1862. i koja je za tog bana provedena do Barcsa. Od dalje regulacije se je odustalo zbog nedostatka sredstava a i državne mađarske politike koja je Hrvatsku promatrala samo kao tranzitno područje prema moru. Interes za plovnost Drave posve je iščezla kada su Mađari izgradili željeznicu do Barcsa koja je preko Virovitice imala priključak do Daruvara, pa se čitav trgovački promet između Slavonije i Srednje Europe odvijao tim putem. Trebalo je čekati do 1912. kada je Virovitica spojena u čitavoj dužini s Koprivnicom, odnosno kada je Podravina spojena sa Slavonijom, ali je ovo zakašnjelo spajanje ostavilo velikog traga u odnosu prema gospodarskom razvoju. Bjelovar je 1900. dobio priključak na Kloštar Podravski odakle se moglo željeznicom doći do Osijeka. Područje Koprivnice, dakle i Šoderice, orijentirano je krajem devetnaestog stoljeće prema Bjelovaru. Bjelovar je 1894. spojen s Križevcima željezničkom prugom, a Križevci su od 1870. imali izravnu željezničku vezu s Koprivnicom i Drnjem odnosno Botovom gdje su sagrađene i lijepe željezničke stanice kao prve stanice koje su mađarski putnici vidjeli prelazeći s Mađarskom kraljevskom željeznicom Dravu. Bio je to znak dobrodošlice. Oko tih stanica bio je nasut šoder i obješene drvene košarice sa cvijećem. Spomenutom izgradnjom željezničkih pruga s uključivanjem Bjelovara 1894. godine, stvoren je dakle trokut u čijem centru je bio Bjelovar koji je svoj razvoj osnivao na poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji, odakle su se ti proizvodi lagano otpremali na tržišta Austrije i Njemačke.

Potražnja za šljunkom pojavila se i u intenziviranju i modernizaciji građevinarstva te je šoder i pijesak iz korita stare Drave postao tražena roba koja je nakon što je izgrađena željeznička pruga prema

---

9 Hrvoje PETRIĆ, *Općina i župa Drnje. Povijesno-geografska monografija,* Drnje 2000., str. 94 i d. *Drnje,* str. 94.

10 Rudolf HORVAT, Borba za šumu Šalovicu, U: *Poviest slo. i kr. grada Koprivnice,* Koprivnica 1943., 232-234.

11 H. PETRIĆ, *Drnje.*, 94 i d.

12 H. PETRIĆ, Opća povijest Torčeca, U *Povijesti Torčeca,* 91.

Mađarskoj bio izvožen u Mađarsku, a još veće količine prema Zagrebu, Karlovcu i Rijeci, pripomažući kvalitetnoj izgradnji tih gradova u razvoju. Osobito je mnogo šodera i pijeska iskorišteno kod gradnje u Zagrebu, jer je šljunak i pijesak iz Šoderice bio kvalitetniji od onog vađenog iz Save. Još i danas se može prepoznati koje su zgrade u Zagrebu rađene s tim građevnim materijalom.

Prve pokušaje eksploatacije šljunka nalazimo kod domaćih ljudi i autohtonog stanovništva i prije industrijske eksploatacije. Stanovnici Torčeca bili su slobodnjaci i bili su u prijateljskim odnosima s mađarskim susjedima. G. 1848. opljačkala ih je austrijska vojska. Sučija Torčec je potpadala pod Križevačku županiju i stanovnici općine Botovo zatražili su izdvajanje iz njenog sastava i pripajanje mađarskoj županiji ali to nisu dobili.[13] Bilo bi za očekivati da su slobodnjaci Torčeca, koji su snabdijevali svoje mađarske susjede kvalitetnim vinom shvatili i vrijednost šljunka i pijeska iz napuštenog korita Drave gdje su ležale ogromne količine tog materijala. Šljunak je bio regalno pravo i za njega je trebala carska koncesija. Prvi su važnost ovog posla shvatili Židovi u Drnju, a čini se i grkokatolici kojih je u Torčecu gornjem živjelo 1866. čak 79. No Drnje je bilo veće mjesto i Židovi su živjeli u posebnom dijelu Drnja koji se zvao Židovaroš plaćajući do 1873. posebni porez za slobodu stanovanja u Hrvatskoj. U Drnju je djelovala i podružnica Gospodarskog društva iz Zagreba koju je vodio drnjanski župnik Ignjat Vimpošek. On je 1. srpnja 1881. zatražio od Zemaljske vlade odobrenje za osnivanje novčanog zavoda u Drnju, po uzoru na Brdovečku predujmionu. Proricao je lijepu budućnost predujmioni zbog položaja između Botova, Peteranca, Sigeca i Torčeca, gdje je živjelo 6000 stanovnika.[14] Vjerojatno je Vimpošek želio akumulirane kapitale uložiti u eksploataciju šljunka i pijeska, ali nešto se desilo da do toga nije došlo, iako je Predujmiona djelovala više godina. Možda je razlog pobuna stanovništva u Goli i Ždali protiv drnjanskih židovskih trgovaca koji su nakon toga i počeli preseljavati u Koprivnicu.[15] A možda je razlog i pobuna zbog poreza koja je 1883. zahvatila čitavo Hrvatsko Zagorje i dovela do ostavke bana Pejačevića ili dugotrajna agrarna kriza koja je započela slomom na bečkoj burzi 1873. i trajala do 1896., te filoksera i peronospora koje su uništile većinu vinograda u Dalmaciji ali i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, stvorivši osjećaj beznađa na selu. Nikakve koristi ni od Križevačkog gospodarskog učilišta, osnovanog još 1860. godine, koje nije brzo pristupilo sanaciji vinograda, a nije uopće prepoznalo vrijednost šljunka i pijeska za građevnu industriju i gradnju cesta i pruga. Iako je Vimpošek bio župnik u Drnju od 1875. do 1919. godine, dakle punih 44 godina, nije uspio razviti onakvu gospodarsku aktivnost kakvu je razvio župnik Hadrović u Visokom kraj Križevaca koji je uspostavio izvanredno dobre odnose s narodom koji je slušao njegove gospodarske savjete.[16]

Židovi su pažljivo pratili potrebe gradnje željeznica. Spoznali su da je cement novi građevni materijal za čiju je izradu potreban šljunak i pijesak. Potrebu za šljunkom iskazivale su i ceste koje su bile strašno loše te su se počele graditi tako da je drvom stvorena tvrda podloga a onda je zasipana šljunkom. Takva je cesta bila i ona koja je išla od Drnja, preko Torčeca i Đelekovca u Veliki Otok i koja se od 1770. zove trgovačka cesta »Via commercialis«. Kao tvrda cesta ova je cesta vjerojatno sagrađena u vrijeme kada je vlasnik Rasinje i susjednih zemalja bio barun Ferdinand Inkey, koji je kupio Rasinju i okolni kraj od Elizabete Lakuš ili Terezije Palffy de Erdödi, supruge Ivana Nepomuka Erdödija, hrvatsko-slavonsko-dalomatinskog bana i podmaršala.[17] No iako im je Šoderica bila u vlasništvu Ferdinand Inkeyu je umro 1890. godine, davajući prvo Šodericu u zakup, a onda ju je i prodao, te njegove kćeri Gabrijela, Ludmila i Ferdinanda te sin Mirko III. nisu iskoristili ovo izvanredno blago koje je jedno vrijeme bilo u njihovom posjedu. Nisu znali zatražiti koncesiju za eksploataciju, ali je to 1907. učinio

---

13 H. PETRIĆ, Povijest Torčeca, 90-91.

14 Hrvatski državni arhiv (HDA), UO ZV, kut. 616, 9872/1981. (79, 1881-1884, sv. 6-2, 16714/1881, br. 566.

15 H. PETRIĆ, Povijest Torčeca, 87, 90. Ovaj proces preseljenja židovskih trgovaca iz drnjanske Židovaroši u Koprivnicu započeo je već oko 1800. i završen je očito onda kada su Židovi stekli puno pravo raspolaganja svojom imovinom Zakonom od 1873. godine.

16 M. KOLAR, Prilog gospodarskoj povijesti Visokog od 1800. do 1941. godine, Zbornik radova*: Visoko, oaza stare hrvatske krijeposti i čestitosti, (ured. Gustav Kuzmić i suradnici*) Varaždinske Toplice, 2005., 255-266.

17 H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, U: *Torčec,* n.dj., 81.

poduzetnik Ivan Grotofil. On vadi šljunak bez potrebne mehanizacije, pa izvađene količine nisu zadovoljavale potrebe sve razvijenije gradnje cesta, pruga i građevina koje su počele koristiti cement.

Židovi su dakako pažljivo pratili što se dešava na Šoderici i poduzeće Hinko Freund[18] i sinovi d.d. iz Budimpešte uzima koncesiju i doprema 1912. prvi parni bager na Šodericu, čime je količina izvađenog šljunka višestruko uvećana.[19] Prvi svjetski rat je zaustavio vađenje šljunka i pijeska, a vojske i zeleni kadar su prošoli ovim područjem, pa su devastirani pogoni šljunčare na Šoderici i ona jedno vrijeme ne radi.

5. INDUSTRIJSKA EKSPLOATACIJA ŠLJUNKA NA ŠODERICI POSLIJE PRVOGA SVJETSKOG RATA

Najintenzivnije vađenje šljunka iz Šoderice započinje u međuratnom razdoblju zahvaljujući kapitalu obitelji Singer iz Bjelovara. U Ludbreškoj dioničkoj štedionici, osnovanoj 1892. godine, radio je kao predsjednik i ravnatelj Vilim Scheyer, a u ravnateljstvu su bili Salamon Weinrebe, Albert Scheyer, Samuel Scheyer, Samuel Rosenberger, te u nadzornom odboru Max Neumann jun. i Jakob Stern, te knjigovođa Aleksander Singer. Ovdje prvi puta susrećemo prezime Singer, židovsku obitelj koja je živjela u okolici Bjelovara i koja je razvila izuzetnu gospodarsku aktivnost na većem dijelu Bjelovarsko-križevačke županije u okviru koje se nalazila i Šoderica.[20] Već oko 1892. godine Dragutin i Slavko Singer iz Zagreba, članovi ugledne poduzetničke obitelji Singer iz Bjelovara uključeni su u poslove oko vađenja šljunka. Obitelj Singer se je zadržavala u Koprivnici i ing. Dragutin Singer bio je zaposlen na »Danici« kao poduzeću kojim su upravljali Židovi i u vremenu likvidacije Danice. Singeri su imali svoje posjede isključivo na području Bjelovarsko – križevačke županije. Dragutin Singer imao je nekoliko zemljišta i sjenokoša u Bjelovaru, a 1941. - na početku Drugoga svjetskog rata - je imao zemljište u Koprivnici, u Đurđevcu, Grubišnom Polju i Korenovu.[21]

Vađenje šljunka i pijeska na Šoderici uvećao je Lavoslav Singer (Bulinac, 1866. - logor 1942.) svojim kapitalom. Bio je rodom iz Bulinca kraj Bjelovara gdje je postojala jedina od Zemaljske vlade priznata židovska kućna zadruga u Hrvatskoj. Iz nje je poteklo više Singera, no Lavoslav se najviše spominje jer je bio inventivan i stvorio je veliko bogatstvo iskorištavajući mogućnosti Podravine na području vađenja ugljena, prerade žitarica, ali i eksploatacije šljunka na Šoderici i vađenja zlata u Dravi. Mislim da je i uspješna promocija Singer mašina bila posljedica Singerove aktivnosti, pa je i Josip Broz Tito djelovao u Velikom Trojstvu kao predstavnik ove američke firme šivaćih strojeva koje su promijenile život domaćica koje su nakon polaska singerovih tečaja šivanja lakše opremale svoje kuće i izrađivale odjeću. Singer nije bio poznat kao Braun po humanitarnoj djelatnosti, ali je industrijalizacijom i modernizacijom učinio za stanovništvo bjelovarskog kraja isto toliko.

Povijest obitelji Singer možemo pratiti od zadnje četvrti devetnaestog stoljeća. U Bulincu kraj Bjelovara živio je posjednik Josip Singer, član Stranke prava koji se uključio u vodstvo Stranke prava 1881. zajedno s Frankom Pevalekom iz Novigrada Podravskog, Hinkom Hinkovićem, te svećenicima Pavlom Brantnerom iz Hercegovca i Franjom Starčićem iz Vrtlinske.[22] Agilni Josip Singer dobro je poznavao područje đurđevačke pukovnije i često je dolazio u Drnje gdje su živjeli mnogi Židovi u dijelu koji se zvao Židovaroš i koji su poslovali na granici Đurđevačke pukovnije s provincijalom. Nakon ukinuća

---

18 Freund je bio uključen u gradnju lokalnih željezničkih pruga u području Bjelovara.

19 H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, n.dj., 95.

20 *Hrvatski kompas,, Financijalni ljetopis za 1913/4.,* Zagreb, 1913., 210-211.

21 Hrvatski arhiv u Zagrebu, Ponova, Popis židovskih nekretnina po kotarevima. Površina i vrijednost ovog zemljišta nije iskazana za razliku od Šandora Brauna koji je imao u oranicama, livadama, vinogradima i šumama na području Đurđevca vrijednost od 200.000 dinara (u lipnju 1941). Neki Vjekoslav Singer i Julijana imali su oranice u Kutinu u vrijednosti od 150.000 dinara. Sigmund Singer imao je u Zagrebu gradilište u vrijednosti od 170.000 dinara. Neki Desider Singer imao je u Vrapču građevnu parcelu. Ilona Singer imala je u Županji livadu i čardak u vrijednosti od 40.000 dinara.

22 Željko KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871.-1910., Zagreb - Bjelovar, 2012, str. 65 i 66.*

Vojne krajine oni preseljavaju u Koprivnicu i u Ludbreg te u ostala podravska mjesta, ali je nekoliko Židova i dalje živjelo u Drnju sve do 1941. godine.

Sin Josipa Singera bio je Lavoslav Singer, izvanredno sposoban, koji se u doba kada je Simo Blaževac, prijatelj bana Khuena Hedervaryja, dakle unionist, bio gradski načelnik Bjelovara (1889.-1913.) Ova dva čovjeka radila su na tome da Bjelovar postane privredno središte tog dijela Hrvatske. U procesu modernizacije osnivale su se brojne tvornice, među kojima su mlinovi, pilane i sl. Ban Khuen Hedervary je želio utjecaj njemu sklonog Bjelovara proširiti sve do Koprivnice, što pokazuje i izložba gospodarskih proizvoda u Zagrebu 1891. godine. Singer je na izborima u Bjelovaru 14. XI. i 18. XII. 1907. bio kandidat stranke prava, budući da je ban Khuen napustio 1903. Hrvatsku, pa su se mnogi Židovi opredjeljivali pravaški. Singer se je polako povezivao s ostalim investitorima industrije u Podravini, i bio je dioničar najveće podravske Tvornice kemijskih gnojiva i Tvornice čavala »Danica« koja je osnovana 1906. u Koprivnici.

Lavoslav Singer je 1907. bio predsjednik Hrvatske trgovačke-obrtne štedionice, a 1906. je sudjelovao i u osnivanju Pitomačko-črešnjevačkih ugljenokopa d.d. Bjelovar, gdje su bili glavni dioničari Miroslav Strižić, Salamon Freund koji 1898. sudjelovao kod osnivanja Trojstvenih ugljenika koji su ubrzo propali. Između dva rata pravi su vlasnici Pitomačko-črešnjevačkih rudnika bili Adolf i Lavoslav Singer.[23] Ugljen ovih rudnika koristile su željeznice, ali i sve tvornice u tom području. Lavoslav Singer je bio i osnivač Bjelovarskog paromlina. Radius njegovog djelovanja bio je vrlo širok, pa ga kao značajnu ličnost iz redova Židova spominje i dr. Krešimir Švarc.[24] Nije isključena ni Singerova povezanost s arhitektom Slavkom Löwyjem koji od 1933. do 1941. mnogo gradi po čitavoj Hrvatskoj, a upravo kod zgrada koje je gradio koristi se pijesak i šoder iz Šoderice. Može se pretpostaviti da je Otto Kollman koji je imao veliku trgovinu građevnog materijala u blizini koprivničke gimnazije trgovao pijeskom i šoderom iz Šoderice. Brat Lavoslava Singera Gustav bio je časnik u Severinu, pa se može govoriti o obitelji Singer kao židovskoj poduzetničkoj obitelji koja je znatno potaknula razvoj privrede u čitavom bjelovarskom kraju, uključujući tu i Đurđevac i Koprivnicu.

Treba uočiti ovu istovremenost osnivanja tvornice Danica i intenziviranje vađenja šljunka na Šoderici. Očito se mnogo gradilo pa je Singerov bager radio do poslije Drugoga svjetskog rata. G. 1906. Lavoslav Singer kandidirao se u Bjelovaru za saborskog zastupnika kada i Stjepan Radić ali su pravaši bili prejaki i Radić je na izborima propao.[25] Za bana Tomašića Singer je bio vrbovan da se založi za Tomašićevu stranku, ali je Lavoslav Singer sabotirao ovaj dogovor, te je u Sabor izabran pravaš Ivan Peršić iz Đurđevca. No 1912. Tomašić je podnio ostavku i došao je za bana unionist Slavko Cuvaj, čiji je otac bio gradonačelnik Bjelovara jedno vrijeme, pa se opet politika posve promijenila.

Glavna aktivnost Singera bila je privredna a politikom se služio samo kada mu je ona trebala, pa je tako upravo u vrijeme bana Khuena Hedervaryja uspio stvoriti temelje za tvornice i poduzeća dobivajući potrebne dozvole u mađarskom ministarstvu industrije u Budimpešti. Kada mu to nije više trebalo Lavoslav Singer se priklanja pravašima uvijek polazeći od Bjelovara kao svoje baze i jedinog zavičaja koji je tada mogao imati.

Čini se da je često dolazio u Drnje, a uvidio je i velike potrebe željeznice ne samo za ugljenom već i za šljunkom. Pruga Zakany - Zagreb duljine 103,074 kilometara izgrađena je radom više od pet stotina radnika u svega 18 mjeseci. Trebalo je izgraditi 1869. i drveni most za prolaz vlaka duljine 516 metara i 4. siječnja 1870. vlak je prošao ovom prugom koja je bila u vlasništvu Mađarskih državnih željeznica. Ova pruga je bila u koliziji s prugom od Budimpešte do Žakanya preko Nagykanisze koja je bila u vlasništvu austrijskog Društva južnih željeznica. To je silno zakompliciralo putovanje, te je 1882. Mađarska izgradila svoju direktnu prugu od Budimpešte preko Kapošvara do Gyekenyesa, a 1884. i prugu od Gyekenyesa do Botova i Drnja, gdje su izgrađene lijepe željezničke stanice i gdje su vlakovi stajali. G. 1884. sagrađen je i novi most željezne konstrukcije sa dva kolosijeka i tu se kod Botova pruga

[23] Ž. KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara, str. 135, 137.*

[24] Krešimir ŠVARC, »Prilozi za povijest koprivničkih Židova«, *Podravski zbornik,* 1991., 174.

[25] Isto, str. 104.

granala prema Zakanyju i prema Gyekenyesu.[26] Lavoslav Singer je shvatio vrijednost šljunka i angažirao se u toj eksploataciji koja je prolazila kroz svoje zlatno doba.[27]

Uključen je u financiranje gradnje pruge Bjelovar - Veliki Zdenci, koja je čitavom ovom kraju dala novi zamah.[28] Sve pruge osim Mađarske državne pruge Gyekenes - Zagreb građene su na ovom području ujedinjenim kapitalom židovskih poduzetnika i lokalnih općina koje su se radi toga često zaduživale.

Singerovi su bili mnogostrani. Uočili su svjetleća kvarcna zrnca u pijesku te poneko zlatno zrnce, pa su organizirali ispiranje zlata na Dravi, što je bilo isplativo dok nije sagrađena hidrocentrala Maribor-Fala, koja je pokupila zlatna zrnca i prerađivala ih u zlatarni Celje. No Fala je sagrađena tek 1906. godine i još jedno vrijeme nakon njenog puštanja u rad i ispiranja dravskih voda, vađenje zlata iz Drave je bilo isplativo u Međimurju.[29]

Singer je nastojao iskoristiti sva prirodna bogatstva Drave. On je individualno zlatarstvo na Dravi i Muri kojim su se bavili siromasi Donjeg Vidovca, Donje Dubrave, Marije na Muri, Legradu i ponešto Ferdinandovca povezao. Potraga za zlatnim šljuncima povremeno je obuhvaćala stanovnike uz Dravu koji su se otisnuli Dravom na svojim čamcima te su nekoliko dana vadili šljunak iz Drave te ga ispirali, tražeći zlatna zrnca. Traženje zlata u Dravi bilo je stari običaj ljudi uz Dravu. Prema Dragutinu Feletaru u popisu zaplijenjene riznice Petra Zrinjskog u Čakovcu odneseno je u Beč 41,5 dukata čistog zlata ispranog iz rijeke Drave.[30] I carica Marija Terezija je 1749. izdala povelju dajući zlatarstvu na Dravi novi poticaj za ispiranje zlata.[31] Uvijek kada su gospodarske prilike bile loše narod je posezao za vađenjem zlatnih zrna u Dravi, pa usprkos slabim rezultatima ono se održava i u međuratnom razdoblju, a ima ga i danas. Još u doba mog dolaska na Šodericu prije Drugoga svjetskog rata bili smo fascinirani sjajnim zrncima sitnog kvarca, te smo stalno mislili da su to zlatna zrnca. No koliko znam nitko nije uspio skupiti veću količinu tih zrnaca, pa je zlato ostalo bajka vezana uz priče iz Vošickijeve serije priča »Tako vam je bilo nekoć«.

6. SINGER POVEZUJE EKSPLOATACIJU ŠLJUNKA S KUPANJEM NA ŠODERICI

Židovi su pažljivo proučavali prirodna bogatstva Hrvatske, uočivši u iskorištavanju tih resursa mogućnost svog bogaćenja i kroz pola stoljeća držali su u svojim rukama najveće vrijednosti zemlje, potiskujući veleposjednike koji se uopće nisu uspijevali prilagoditi novim vremenima. U ruke Židova došli su najveći mlinovi, pilane, ciglane, šumska eksploatacija, ali i eksploatacija ruda i šodera.

Parni bager, koji je dopremljen 1912. godine iz Mađarske, naglo je povećavao količine vađenog šljunka i pijeska koji su se vadio s obale pa je bager plesao oko obala, stalno povećavajući obujam jezera. Bager je imao kapacitet četiri kubika šljunka i pijeska u četiri minute a mogao je zahvatiti šoder do dubine od 12 metara. Veće količine šodera potaknule su općinsko poglavarstvo Drnja na osnivanje Tvornice cementne robe s potrebitim strojevima 1913. godine, koja je radila kraj općinske zgrade.[32]

Kontrolu nad radom bagera na Šoderici vodili su Dragutin i Slavko Singer sve do 1939., a onda su spoznavši neprijateljski odnos banovinskih vlasti prema Židovima prodali koncesiju ing. Jaromiru Dup-

---

26 H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, 87-88.

27 Ž. KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara*, 138.

28 Isto, str. 110 i 116.

29 Dragutin FELETAR, *Podravina, Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske,* Koprivnica 1973. 164.; Isti, »Zlatarstvo i splavarstvo na Dravi«, *Podravski zbornik,* 2, Koprivnica 1976, 116-132., Drava nosi zlato, G*las Podravine,* Koprivnica, 19. VIII. 1967.; Vladimir BERMANEC, Ladislav PALINKAŠ, Marin ŠOUFEK, Vladimir ZEBEC, »Zlato u Dravi i Muri«, *Podravina,* Vol. 13, br. 25, Koprivnica, lipanj 2014, 7-18.

30 Vladimir KAPUN, »Zapljena i pljačka imanja Zrinskih u Međimurju,« *Kajkavski kalendar,* Čakovec, 1970. i 1971.

31 Emil LASZOWSKY, *Rudarstvo u Hrvatskoj*...Zagreb, 1942., str. 77.

32 D. FELETAR, *Podravina,* str. 156.

skom.[33] No nisu otišli u inozemstvo. Gotovo čitava obitelj Singer stradala je u Holokaustu, a Lavoslav Singer se održao u Bjelovaru do svibnja 1942. kada je sa zadnjom grupom Židova bio otpremljen u Jasenovac i tamo ubijen.[34]

7. MOJA SJEĆANJA NA ŠODERICU PRIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Židovi su Koprivnicu smatrali svojim gradom. Obogatili su ju kapitalom i razvojnim idejama. Vrlo predano su brinuli za vjerski i odgojni život svoje zajednice, ali s jednakim marom vodili su brigu i o zabavnom životu Koprivnice pa su ovdje utjecali na razvijeni muzički i športski život.

Iako izvanredno predani radu, Židovi nastanjeni u Koprivnici, koju su smatrali sretnim izborom u kojem su ih ljudi cijenili jer su razvili grad privredno, nisu zanemarivali kulturu, šport i zabavu. Izgradili su tenisko igralište u Koprivnici, a unijeli su u grad i moderne američke plesove kao što je tango koji su preplavili svijet poslije Prvoga svjetskog rata. Posve je prirodno da su uočili mogućnosti eksploatacije Šoderice za kupanje. Znali su da čovjeku treba i odmor. Prvi su sagradili nekoliko drvenih vikend kućica na stupovima u vodi, a kasnije je izgrađeno i dvadesetak drvenih kabina. Na Šoderici se prodavala soda voda iz koprivničke tvornice Löwy, kasnije Štefok, u staklenim bocama raznih boja sa sifonima koju je prodavao jedan ugostitelj iz Torčeca u drvenoj šupi. Mislim da se točilo i pivo i vino, ali to nisam zamijetila, premda znam da je šupa uvijek bila puna svijeta. U to vrijeme me je više interesirala pojava Turčina sladoledara koji je u drvenoj škrinji, koja je iznutra bila obložena metalnim pločama i napunjena ledom, dovlačio 2-4 vrste sladoleda, te ih prodavao puneći sladoledne tuljce okruglom žličicom. Sladoled je trebalo brzo pojesti, jer se brzo otapao na žarkom ljetnom suncu koje je obasjavalo Šodericu na kojoj gotovo da nije bilo hlada jer ga trska nije pružala, a drugog je drveća bilo malo, što je čitavom kraju davalo pomalo pustinjski ugođaj. U to vrijeme još nisu bili zasađeni borovi i drveće koji su kasnije nadomjestili palme i čemprese, pa je zemlja pijeska i šljunka i prekrasne bistre vode dominirala krajolikom. Bager je uvijek radio kilometar ili dva daleko od kupališta. Dolazak koprivničke elite povećavao se brojčano iz godine u godinu i privlačio sve veći broj kupača, čak i iz Križevaca i Bjelovara jer tako čiste vode i takvog mira te kupanja bez opasnosti na umjetnom jezeru Šoderici koje je nastalo eksploatacijom šljunka nije bilo u nigdje na tom području Hrvatske.

Vađenjem šljunka Šoderica se stalno uvećavala, i na njenom sjevernom dijelu podignuto je kupalište, a na drugoj strani jezera nekoliko Koprivničanaca slobodnih zanimanja (odvjetnika, liječnika, trgovaca) podiglo je svoje male sojenice, tj. kućice na vodi s jednom prostorijom i drvenom terasom s koje se moglo skakati u vodu, ali i sunčati. Sojenice su bile malim mostićima vezane s kopnom. Kada nije bilo vlasnika vikendice, ilegalno smo nastanili te terase hitro se povlačeći kada se ovaj pojavio. Dobro je bilo i na drugoj strani - ležanje na sitnom pijesku i gradnja kula, dvoraca i jezera u koje smo puštali male ribice bilo je jednako zanosno i privlačno nama djeci. Upoznala sam Šodericu i njene ljepote u vrijeme kada dno Šoderice još nije bilo zamuljeno te je voda bila bistra kao u najbistrijem gorskom jezeru i u njemu su plivale male ribice čije su ljuskice bljeskale na suncu. Nisu bile upotrebljive za jelo, ali je njihovo lovljenje udicama koje smo sami načinili pričinjavalo nama djeci izvanrednu radost, pa smo u trgovini Hiršler u Koprivnici kupovali male udice i na njih metali crve koje smo prije iskopali u vrtu i donosili ih na Šodericu u nekoj staroj konzervi.[35]

Imala sam prekrasno djetinjstvo zahvaljujući upravo kupanju na Šoderici gdje smo odlazili ljeti svake subote ili nedjelje. Šoderica je prije Drugoga svjetskog rata bila pravi raj gdje nije bilo puno kupača i gdje se samo čuo ritmičan rad Singerovog bagera: tram-tram-tram, kada su vagončići, puni pijeska i šljunka izvirali iz vode da bi se onda opet nakon pražnjenja vraćali u vodu s nešto lakšim zvukom odnosno višim tonom. No ovo narušavanje tišine specifičnog krajobraza uz vodu nije smetalo

[33] H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, 95. Jaromir i Josip Dubský vodili su uglednu građevinsku tvrtku u Zagrebu od 1897. kada su se uključili u izgradnju zagrebačke kanalizacije. Prvi su počeli koristiti armirani beton u gradnji.

[34] Ž. KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara*, 446.

[35] D. FELETAR, *Podravina,* 163. Feletar je koristio podatke iz elaborata NO kotara Koprivnice iz 1961. »*Privreda koprivničkog kotara prije 1941. i nakon Oslobođenja,«* rukopis, 1961.

Slika 1. Mira Kolar sa sestričnom Anicom Hasenauer izviruju kroz prozor vagona na povratku sa Šoderice oko 1939.

Slika 2. Kupanje na Šoderici jednog ljetnog dana 1940. godine.

ptice da dolaze na vodu piti, a šaš koji je rastao kraj sojenica vrvio je životom raznih kukaca, libela, paučića i slično, dok su male ribice plivale i u plitkoj vodi. Sve je vrilo životom, a često su jezero prelijetale rode u potrazi za hranom. U kljunu su često nosile žabu ili neku malu zmijicu malim rodama u gnijezdu. Bile su predani roditelji čiji smo let rado pratili.

Podravina je moj zavičaj i s istom ljubavlju s kojom se Dalmatinci sjećaju mora, ja se prisjećam kupanja na Šoderici što pripada u najsretnije dane mojeg djetinjstva. More sam vidjela prvi puta 1948. godine, dakle sa 15 godina. Vidjela sam Šodericu i zimi 1973. godine i činilo mi se da je ljepša od zamrlih morskih gradova u to vrijeme. Rođena sam 1933. godine u Koprivnici, a moj brat Branko je rođen 1930. U doba našeg djetinjstva domaće stanovništvo nije uobičavalo ljetovati na moru, ne samo stoga što je velika svjetska kriza utjecala na materijalno stanje mnogih građanskih obitelji već i zato što je ljeti trebalo raditi na obiteljskim imanjima i spremati zimnicu za zimu.

Koprivički liječnici, odvjetnici, odnosno koprivnička elita koja je znala uživati život, podigla je na obali nasuprot naše svoje sojenice. Na visokim drvenim stupovima bile su sagrađene drvene kućice s jednom prostorijom veličine 3-4 metra i rijetko nešto više. Tu se obično nalazio stol i dvije klupe, liegestuhl koji se iznosio na drvenu terasu oko sojenice, i odakle se moglo stepenicama sići u čamac koji je obično bio tu privezan. Sve je bilo krajnje jednostavno. Neki su činovnici i osobito odvjetnici bili

Slika 3. Istočna strana jezera Šoderica (prema pruzi) koristila se za kupanje oko 1930-ih godina

Slika 4. Šoderica oko 1940.

redoviti posjetioci Šoderice. Sjećam se odvjetnika Trstenjaka koji je imao kuću kod koprivničkog parka i ogradu od kovanog željeza s cvjetnim motivom. Obično je dolazio sam, te je od sunčanja ličio više na Afrikanca nego Slovenca. No očito je uživao u miru i raskoši koju su pružali nebo i voda koje mirisala na ribe i šaš, zanemarujući tutanj bagerovih vagončića i udaljenu pjesmu ostalih kupača na Šoderici. Kada nije bilo vlasnika sojenice kupači s ručnicima bi zaposjeli terasu s koje bi brže-bolje bježali kada bi se pojavio vlasnik.

Ipak je na Šoderici uvijek vladalo demokratsko okružje i svi golači su bez obzira na klasu uživali u plivanju i kupanju u prelijepom bistrom jezeru. Mnogi su odlazili kući ovjenčani vijencima lopoča koje su ubrali na području stare Šoderice, noseći u rukama smeđe batiće trske, pa su izgledali poprilično havajski.

Moja obitelj, koja vuče korijenje iz Đurđevca i Ferdinandovca se nastanila u Koprivnici neposredno poslije Prvoga svjetskog rata. Šoderica nam je bila glavno izletište i odmaralište ali nas je na kupanje vodila uvijek mama. Vjerojatno su mlade Peršićke tj. moja majka Jelisava i njena mlađa sestra Štefanija posjećivale Šodericu još kao djevojke što sam zaključila po vrlo lijepim i modernim kupaćim kostimima od vune i šarenim suncobranima sa cvjetovima koji su se povlačili po kući dugi niz godina dok nisu propali. Sudeći prema slikama u obiteljskom foto albumu Šoderica nam je bila glavno odmarište, budući da nismo imali ni oranica, ni livada, ni vinograd. Na Šodericu smo odlazili većinom u subotu u

Slika 5. Jelisava Kolar sa sestrom Štefanijom Hasenauer na putu od Botova prema Šoderici 1937. godine

lipnju, srpnju i kolovozu, vrlo rijetko pod tjednom i to onda kada je otac zamijenio majku u prodavaonici brašna u Basaričekovoj 1.

Prije Drugog svjetskog rata na Šodericu smo putovali vlakom koji je polazio iz Koprivnice ujutro oko 7 sati i vraćali se isto tako vlakom oko 19 sati. Obično bi na vlak za Mađarsku bila prikačena dva stara vagona koja su se iskapčala u Botovu i onda nas je prastara lokomotiva koja se je koristila za dovoz šljunka dovezla do sjeverne obale Šoderice, na čijoj kosoj padini je kao iz pijeska niknulo dvadesetak drvenih kabina. Željeznički red se je slagao prema posjetiocima Šoderice. No to je bilo obično samo subotom i nedjeljom jer u druge dane vlak nije vozio do jezera, a definitivno je prestao prevoziti kupače nakon izbijanja Drugoga svjetskog rata, tj. 1940. godine. U ostale dane iskrcali smo se u Botovu kraj male stanice izgrađene istovremeno kada je Koprivnica dobila svoj lijepi kolodvor, i onda smo pješice išli do samog jezera kroz njive na kojima je rastao kukuruz ili livade na kojima je cvalo cvijeće i zujali raznovrsni kukci. U radne dane lokomotiva je vukla niske teretne vagone natovarene pijeskom prema Mađarskoj ili prema Zagrebu. Nedaleko malih kabina koje su imale klupu na koju se odlagala robu a zatvarale su se običnim ključem koji se iznajmljivao u nedalekoj šupi gdje je postojao šank i gdje je ugostitelj prodavao pivo i vino, ali ponajviše soda vodu odnosno špricer. Bilo je tu i nekoliko stolova oko kojih je vječno bilo vrlo živo u raspravi oko najzanimljivijih događaja u politici ili gospodarstvu, a često je netko svirao na gitari što je onda bilo praćeno pjesmom mladih gimnazijalaca i gimnazijalki, koji su bili gotovo redoviti posjetioci Šoderice. Nakon što smo se presvukli jurnuli bi prema uređenoj pješčanoj plaži prepunoj srebrnog kvarcnog pijeska, duljine približno 100 metara. Uz obalu su, kroz izvanredno bistru vodu, doplivavale do nas male ribice koje su veselo mahale repnom perajom, bljeskajući se na suncu. Nerijetko bi odmah za njih radili mala jezera od pijeska i onda zarobljavali ta mala živa bića s velikim očima. Veće ribice dječaci su pecali udicom, ali te ribice nisu bile nikakav obrok. No davale su ribićima osjećaj važnosti. Obično bi i njihove udice bile načinjene od običnog štapa na čiji vrh je bila privezana špaga (najlona tada još nije bilo), a onda na kraju male udice na koje smo naticali komadiće kruha, ponekog crva i nešto slično. Moj brat Branko je pokušavao pecati s udicama koje je sam izrađivao od čepova i kupljenih udica. Znao bi i uhvatiti neku bjelicu ili crvenperku, pa smo sa čeznutljivošću gledali prave ribiče koji su se iz stare Šodrerice vraćali s dosta velikih riba od kojih su mogli prirediti dobru večeru ili ručak. Brankove ribice pune sitnih kostiju bile su samo za naše mačke, Petera i Lolu.

Mi nismo imali sojenicu, a nismo imali ni sandolinu ni čamac ali nisam to osjećala kao neki nedostatak. Bila sam sretna i zadovoljna brčkajući se u toploj, bistroj vodi Šoderice. S radošću smo dočekivali one koji bi se vraćali čamcima iz područja Stare Šoderice ovjenčani cvjetovima lopoča, batićima trske a ponekad i s nekoliko većih riba koje su bile nanizane na šibu kroz škrge. U čamcu je obično bila grupa. Studenti a možda i učenici viših razreda gimnazije. Svi su oni znali uživati u ljepoti divlje prirode.

Upoznala sam i mnoge tajne Šoderice. Dva ili tri puta uputili smo se u šetnju prema staroj Šoderici i tu nailazili na usamljene parove. No nismo daleko došli. Jednoć me je Buki Albahari uzeo u čamac jednog svog kolege te smo otišli do stare Šoderice gdje se drveni čamac jedva probijao kroz gusto

vodeno bilje, trstiku i lopoče. Tamo smo natrgali i lopoča i nekoliko smeđih batića koji su bili plodovi šaša na Šoderici. Kada smo cvjetove lopoča donijeli u Koprivnicu oni su izgubili ljepotu usahnuvši bez vode, a batići su se već sutradan raspuknuli bacajući sitne sjemenke poput maslačka na sve strane te su se ukućani ljutili zbog tog nereda. Lopoči ostaju svojina vode. Samo ih je Slava Raškaj, glasovita akvarelistica iz Ozlja uspjela uhvatiti u njihovoj nezemaljskoj ljepoti. Oni su česti motiv japanskih umjetnika kao i cvjetovi trešnje u proljeće. Na Šoderici tada nije bilo motornih čamaca. Tek tu i tamo uvečer bi se pojavio drveni stari čamac pun mladih ljudi koji su na području Stare Šoderice pecali i brali lopoče te su djevojke izgledale poput istočnjačkih boginja, i svi su izgledali umorni ali i zadovoljni pjevajući svoje pjesme praćene gitarom koju je uvijek netko znao svirati.

Svako doba dana na Šoderici imalo je svoje karakteristike: svježa i prohladna jutra ljeti; oko 11 sati svježinu bi zamijenila ljetna jara koju je isijavao ugrijani šljunak. Tada je samo voda pružala osvježenje. Kulminacija života osjetila se oko pet sati popodne kad su svileni voden-konjici hvatali svoj plijen kližući na svojim čunjastim nožicama po vodi. Vretenca je bilo najviše u srpnju. Male opnokrilce zapazila je i poznata đurđevačka pjesnikinja Božica Jelušić zadivljena njihovom vještinom kretanja po vodi.[36] Mene je najviše fascinirao ogromni parni bager svojim ritmičkim radom i gromoglasnim zvukom. Ponekad smo mu bili vrlo blizu, nastojeći skupiti najljepše kamenje koje je izvukao s dna Šoderice koji su bili veliki i mali, okrugli i dugoljasti, bijeli, crni, melirani, smeđi, ružičasti, jednom riječju predivni i za svačiji ukus. Buka bagera i dim ovog parnog stroja dijelili su dan u određena vremenska razdoblja jer se znalo kada će doći stara lokomotiva s nekoliko vagona, a u najbolja turistička vremena pred Drugi svjetski rat na ovaj vlak su bila prikvačena i dva vagona koja bi nas otpremila kući spašavajući nas od mraka i umora.

Mogu opisati i rad starog Singerovog bagera. Još i danas kad zatvorim oči mogu čuti njegov uravnoteženi ritam. Bager je bio vrlo visok i izgledao je veličanstveno, poput nekog začaranog tornja. Kada su ga zamijenili električnim strojem nije više bilo tog čarobnog ritma. Trebalo je ispjevati pjesmu tom neumornom starcu koji je davao zaradu stanovnicima Torčeca i sezonskim radnicima na željeznici i radnicima na utovaru pijeska i šljunka. Bio je to siguran posao jer uvijek se je nešto gradilo u gradovima a kvalitetan šljunak i pijesak iz Šoderice je bio uvijek tražen. To se osobito osjetilo za vrijeme Banovine Hrvatske, kada su se već počeli graditi protutenkovski bunkeri, a mnogo se izvozilo i u Treći Reich i mislim da su Nijemci ovaj materijal smatrali jednako važnim kao i naftu.

8. ŠODERICA POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Ne znam što se dešavalo sa Šodericom tijekom Drugoga svjetskog rata, ali su barake na obali Drave a i nešto što sam pročitala u povijesnoj literaturi govorili da ni ovo područje nije bilo pošteđeno od rata. Nijemci su istina već u ljeto 1941. nadomjestili srušeni most novim mostom s jednim kolosijekom, a barake i betonski blokovi, te komadi starog željeza svjedočili su da se tu dešavalo svašta, pa je tu jedno vrijeme bio radni logor istovremen s Danicom u kojemu su zarobljenici radili za potrebe rata.

G. 1948. vratila sam se u Koprivnicu iz Virja. Grad se sasvim promijenio. Nestalo je židovskog stanovništva koje je njegovalo kupanje na Šoderici, a došli useljenici iz okolnih sela. Pokušavajući se snaći u urbanoj sredini oni su predano radili u Podravci i stremili su da si izgrade nove domove, crpeći dio kapitala s roditeljskih imanja u okolici. Oni nisu prihvatili tenis kao buržujski skupi šport, pa je tenisko igralište nestalo, ali su itekako prihvatili Šodericu koja postaje mjesto masovnog turizma i demokratskog druženja svih sa svime gdje su se stvarala poznanstva i nicale ljubavi. Pridolaskom velikog broja stanovnika novonarasle Koprivnice, Šoderica je postala prebučna i prenatrpana. Oni koji su prije nalazili na Šoderici mir uz slušanje kreketanja žaba, sada su se okrenuli vinogradima na Bilogori koji su postali novi raj za Podravce. Vrijeme na Šoderici je još uvijek teklo mladima sporije, a sunce je mazilo kupače jednako kao i prije rata. Šoderica je za mene i mog brata bila oltar kojemu smo dolazili biciklima, vozeći se lošom cestom od Koprivnice, jer posebni vlak do jezera nije više vozio. Tko je mogao dolazio je autom ili biciklom, vlakom do Botova i odatle pješke kroz cvjetajuće livade do jezera.

[36] Božica JELUŠIĆ, »Šoderica, podravsko more«, *Podravski zbornik,* 34, 2008. str.336.

Stariji ljudi - s rijetkim iznimkama - nisu više dolazili, pa je i moja mama prestala posjećivati Šodericu, ali nam je znala zamotati sendviče kojima smo se hranili. Kasnije je moj brat nabavio neki mali kajak, bilo je pravo veselje veslati do zatravljenih dijelova Stare Šoderice.

Rijetki su bili oni koji su mogli otići na more slušati galebove i cikade. Bilo je to još uvijek vrijeme obnove zemlje, a Podravka nije bila prosperitetna industrija radi subvencija države već radi marljivog rada svojih radnica i radnika koji su svoju sudbinu povezali s radom ove najveće prehrambene tvornice u Hrvatskoj. Posao i briga za obitelj bili su osnovno. Koprivnica je čitava odisala takvim raspoloženjem a novigradski i đelekovački komunisti smjenjivali su se na vlasti.

Šljunčara na Šoderici bila je nacionalizirana. Državne željeznice, a ni Ministarstvo građevinarstva dugo nisu modernizirali šljunčaru iako je potreba za šljunkom u zemlji bila velika. Koristi se i dalje stari bager koji pomalo razara i obale kupališta koje prvih godina nije bilo u upotrebi. G. 1949. stvoreno je samostalno poduzeće »Šljunkara Botovo« ali je tek 1959. nabavljen novi stroj na dizel gorivo. U procesu elektrifikacije čitave Podravine 1952.godine, prelazi se na električni pogon. G. 1964. se montira stroj za separaciju šljunka čime dolazi do kvalitetnijeg iskorištavanja. G. 1967. započinje radom plovni bager, pa sada vađenje više nije vezano uz obalu, što je omogućilo da se jezero ne širi dok se ne iscrpe naslage u središtu Šoderice.[37] Radom novog bagera više se nije čulo ono glasovito tum, tum. Nedostatak kapitala prisilio je i ovo poduzeće na ujedinjavanje s građevinskim poduzećem iz Drnja koje se je radilo betonske građevinske elemente u Torčecu. Stanovnici Torčeca rade kao radna snaga na šljunčari, ali nikada nije postavljeno pitanje vlasništva nad šljunčarom od strane okolnog stanovništva, premda su i Drnje i Torčec morali biti zainteresirani za veliku dobit koju je stvaralo ovo poduzeće. Zadruge u Torčecu i Drnju bile su nadaleko poznate. To potvrđuje i zavičajni muzej u Torčecu i Društvo za povjesnicu i starine Torčec.[38]

Šoderica danas je interesno područje i turizma i građevinarstva. Jezero ima površinu veću od 200 ha s procijenjenim zalihama šljunka od približno 31,700.000 m^3 te se predviđa moguća eksploatacija do 2030. godine. Za turizam je određeno polje koje se vodi kao Šoderica V, gdje je na površini od 3.500 m^2 sjeverne obale uređena plaža i izgrađeno vikend naselje sa 500 vikendica i nekoliko ugostiteljskih objekata. Do takve Šoderice je izgrađena cesta, zasađen šumarak s crnogoricom i bjelogoricom a uređen je i vodovod. Prevelika turistička eksploatacija je posve promijenila Šodericu kakvu sam ja poznavala.[39] Odvođenje kanalizacije u jezero onečistilo je vodu toliko da su umjesto nekadanje bistre vode na čijem se dnu nalazio šljunak počele rasti alge koje se hvataju plivaću za nogu i čine plivanje vrlo neugodnim pa i opasnim, te se svake godine netko utopio. Šoderica je postala kupalište masovnog turizma, tj. sirotinje kojoj je more bilo predaleko i preskupo. Pojavile su se kožne bolesti i zaljubljenici u Šodericu počeli su se okretali drugim destinacijama kao što je Repaš na Dravi. Počelo se ukazivati na potrebu sanacije i revitalizacije ali je to vršeno s nedovoljnim sredstvima i fragmentarno. Primarno je bilo industrijsko vađenje šljunka i pijeska iz Šoderice a kupanje nekoliko mjeseci tijekom godine nije potaknulo veće radove na uređenju Šoderice. Individualna gradnja malih kućica od čvrstog materijala postajala je sve važniji faktor za održanje Šoderice kao turističke destinacije. U blizini u Mađarskoj je poznato Blatno jezero koje je već tri stoljeća turistička meka za Mađare, ali je od 1948. pa do 1990. odlaženje na to jezero bilo onemogućeno zbog uključenosti Mađarske u Varšavski blok. Samo su pojedinci uspijeli vidjeti kako su Mađari uredili svoja kupališta na Blatnom jezeru na kojem jedan od najljepših dvoraca onaj međimurskog grofa Festetića uređen kao muzej, a nekoć je bio i najznačajnija poljoprivredna škola u Mađarskoj. No mi nismo znali za bolje od Šoderice i bili smo sretni da ju imamo.

---

37 H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, 95.

38 H. PETRIĆ, »Povijest Torčeca«, 97. -98. Posebno treba istaknuti aktivnost Ivana Zvijerca iz Torčeca koji se brinuo za zavičajnu zbirku koju nam je i pokazao prilikom jednog izletničkog obilaska koprivničkog područja pod vodstvom prof. Hrvoja Petrića.

39 Radovan KRANJČEV, »Jezero Šoderica. Današnje stanje i prijedlozi sanacije i revitalizacije«, *Podravski zbornik,* 28, Koprivnica 2002., 325.

Kroz čitavu godinu kada nije bilo ribostaja na koprivničkoj tržnici mogla kupiti i riba iz Drave, šaran i som a samo rijetko štuka pa me je taj miris odmah podsjećao na Šodericu i njene ljepote. Nisam nikada zaboravila onu bistru iščezlu Šodericu od prije rata i mislim da bi joj trebalo vratiti njezinu ljepotu.

9. MOJI DOLASCI NA ŠODERICU 1974. - 1976.

Nekoliko puta sam bila na Šoderici tih godina jer je moj brat imao malog fiću te me je dovezao do Šoderice. Šoderica nije više bila slična onoj prekrasnoj šoderici iz 1939. Voda je bila mutna, neprozirna, puna vodenog bilja koje je plivanje činilo poprilično neugodnim, s čestim jamama odnosno propadanjima koje su nastale radom bagera pa su ta mjesta bila vrlo opasna zbog virova. Uslijed prevelikog broja kupača koji su dolazili na kupanje iz Koprivnice, Križevaca i Bjelovara autima, koje su u Šoderici prali, raznih čamaca pa čak i motora koji su krstarili vodom kupalište je izgubilo čar koji je imalo kada je bilo kupalište malog broja kupača i kada su ljudi uživali u prirodi. Više nije bilo mira. Vika i cika djece, čitave obitelji koje su dolazile s košarama s hranom, živ promet pod šupom gdje se moglo kupiti pivo, vino ali i hrana i pored toga škripa vagona natovarenih šoderom i pijeskom koje su vukle prastare lokomotive kao vrijedni eksponati nekog željezničkog muzeja, oduzeli su Šoderici status odmarališta. Sagrađene su vikendice u tri reda, pa su neki ljeti boravili tu i stalno. Priželjkivao je malu vikendicu i moj brat, ali mu je općinar u Koprivnici rekao da mu ne može dati dozvolu za premali objekt jer da se ne grade na Šoderici klozeti već kućice za odmaranje, a moj brat kao nastavnik na osnovnoj školi nije imao novaca i nikada nije ostvario svoj san. Imućniji su počeli i izbjegavati Šodericu orijentirajući se na stjecanje objekata za odmor na Jadranu, a i velike tvrtke imale su svoja radnička odmarališta na moru.

Ja sam u međuvremenu upoznala mnoga kupališta i bazene u zemlji. Bila sam na Heinzelovom kupalištu na Savi koje je sagrađeno 1928. i koje je postepeno uništavano kako bi se turizam usmjerio prema moru. Bila sam i na vinkovačkom kupalištu Marici koji je sagradila njemačka vojska za svoje vojnike i koje se dosta dobro održavalo sve do 1960., premda su već iz istrunulih dasaka počeli izvirivati hrđavi čavli. Vinkovci su imali i bazen na Barutani, pa su mnogi izbjegavali udaljenu Maricu. Voljeli smo kupanje na Marici - osobito zalaske sunca koje smo promatrali s jednakim uživanjem kao i vučedolski ljudi sa najbližeg arheološkog neolitskog nalazišta Sopot. Danas Marica više ne postoji. Upoznala sam i dva kupališta u Samoboru koja su gradu donosila poprilično dobit. Upoznala sam i kupalište kod Sremske Mitrovice kada sam tamo radila u arhivu, a isto tako sam posjetila i kupalište na Adi Ciganliji u Beogradu i Novom Sadu te osobito u Sremskim Karlovcima gdje su se na kupalištu na Dunavu prodavali kuhani kukuruz, pečene ribe i lepinje, a povremeno se mogla kupiti i neka kečiga. Kupala sam se i u Sremskoj Mitrovici kraj stare crkve koja je bila prošteniště. Ljeta sam uvijek koristila za arhivska istraživanja u Novom Sadu i Srbiji. Kupala sam se i na Korani u Karlovcu gdje se moja mlađa kćerka Elizabeta pokliznula na kaskadi i zadobila ranu od koje i danas nosi ožiljak.

Moja ljubav prema Šoderici nije nikada ugasnula i zato se ispričavam za ove emocionalne retke. I danas mislim da je Šoderica prije Drugog svjetskog rata nadmašivala sva spomenuta kupališta svojim mirom, dobrim zrakom i mirisom nezagađene dravske vode koja je kroz šljunak dolazila iz Drave bivajući time pročišćena. No možda to moje uvjerenje dolazi od sjećanja na lijepo djetinjstvo kada sam imala obitelj i kada su nas svi lijepo susretali jer smo trgovali brašnom. Često nas je pratio Buki Albahari koji me je učio plivati i koji je bio dobar s našom obitelji. No on je 1940. u jesen bio mobiliziran a kada se je nakon kapitulacije Jugoslavije uspio pješice vratiti iz Užica u Koprivnicu, Šoderica nam je bila već nedostupna, te smo se kupali kraj Krkačevog mlina na potoku Koprivnica. Bila je ogromna razlika u dojmu između ovog praćakanja s mnoštvom djece u maloj jami kraj brane u odnosu na široku Šodericu koja je za mene bila tada »more«. No u noći 23/24. srpnja 1941. Buki je bio odveden u logor Jasenovac odakle se više nije vratio. Prema sjećanju jednog ustaše bio je ubijen 1944. u plinskom vagonu. Zahvaljujući Bukiju Albahariju naučila sam plivati. Napisala sam njemu u spomen jedan članak za *Novi Omanut,* ali ga oni nikada nisu tiskali. Vjerojatno im je bilo čudno to prijateljstvo jedne katoličke obitelji s jednim mladim Židovom, Sefardom, koji je studirao Pravo i prodavao konfekcijsku odjeću po sajmovima u okolici Koprivnice. Stoljetni boravak Židova u Koprivnici iznjedrio je ne samo vrlo zadovoljavajući suživot, već je i potaknuo proces asimilacije te su mnogi Židovi u Koprivnici bili iskreni

prijatelji s mnogim Koprivničancima, bilo je i dosta miješanih brakova. Smatrali su taj grad svojim zavičajem, čijem su razvoju pridonosili svojim kapitalom, idejama i iskustvom iz velikog svijeta. Možda je upravo Šoderica zajedno s vrlo intenzivnim muzičkim životom koji su predvodili Židovi dovela do tog zbližavanja mladih i da nije došlo do Drugoga svjetskog rata i užasnog holokausta mislim da bi Koprivnica imala mirniji razvojni put i raznolikiju privrednu strukturu, usprkos toga što je granica s Mađarskom bila gotovo neprobojna u socijalističko vrijeme.

I danas s velikom pažnjom pratim što se zbiva na Šoderici. Raduje me da je postala od 1989. stalno zimovalište crvenokljunog labuda i da su ljudi shvatili da trebaju njegovati ovaj čudesan odabir prekrasne bijele ptice.

10. ZAKLJUČAK

Ne znam što je danas učinjeno od Šoderice i da li je uspjela sanacija i revitalizacija koju je predlagao Radovan Kranjčev, poznati biolog, još 2002. godine.[40] Nadam se da nešto od toga učinjeno i da su se auti prestali prati u jezeru, a zimski boravak labuda na jezeru pokazuje da je jezero potrebno tim prekrasnim pticama, ali i drugim pticama selicama, kao odmorište ili stalno stanište. Dakako da je najpotrebnije ljudima ovog kraja, osobito građanima Koprivnice, Križevaca i Bjelovara kojima su morske destinacije ponovno postale preskupe ili predaleke. Šodericu treba sačuvati i njegovati!

SUMMARY

Šoderica is an artificial lake created by exploitation of sand and gravel for civil engineering and construction purposes. Šoderica was building a mining company, but its exploitation depended on the intensity of construction. The exploitation had begun during the times of an aristocratic family of Inkey, the owners of the lands there; however, mainly Jews from Bjelovar, Koprivnica and the Drnje developed the operation of gravel extraction. They realized the lake potentials for tourism, as a safe swimming and bathing location for wealthy citizens of Koprivnica, thus avoiding the swimming in dangerous and treacherous waters of Drava river. In 1912, the gravel excavator modeled Lake Šoderica into one of the most attractive bathing and swimming spots of this part of Croatia. Around 1935 Hitler's Third Reich first started purchasing tons of gravel and sand from Šoderica for building of their roads, a more extensive exploitation continued until 1941, with Šoderica as a main bathing area for the people of Koprivnica, Bjelovar and Križevci, when it came to a halt. It continued after the Second World War, this time with resort cottages around the lake, a weekend getaway resort and a place of mass tourism. Further increased gravel excavation helped even more in changing the character of the lake. Šoderica is no longer a place of absolute rest and contact with pristine natural beauty. My vision of Lake Šoderica and my own memories have merged with the existing literature for the periods 1938 to 1941, and again 1948 to 1952.

[40] Radovan KRANJČEV, Šoderica, n.dj., 334-5.

»BJELOVARCI« NA ŠODERICI

"BJELOVAR" VACATIONERS ON LAKE ŠODERICA

Željko KARAULA
historik2000@gmail.com
ALCA d.d. Bjelovar
Banovine hrvatske 26b
43000 Bjelovar

Primljeno / Received: 10. 5. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 379.836(497.5-285Šoderica)"19"
316.728(497.5Bjelovar)"1950/1960"

SAŽETAK

Autor u radu na temelju literature, novina i sjećanja prvih Bjelovarčana na Šoderici, koji su tamo počeli graditi svoje vikendice, donosi podatke o počecima turizma na jezeru Šoderice krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Rad pokazuje da su upravo Bjelovarčani, kojima je jezero Šoderica bilo dovoljno daleko da na njemu provedu vikend, ali opet nedovoljno blizu za duži boravak na njemu, inicirali i proveli prvu gradnju vikendica na Šoderici, te time potakli turistički zamah ovoga mjesta.

Ključne riječi: Šoderica, Bjelovarčani, vikendice, godišnji odmor
Key words: Šoderica, Bjelovar people, cottages, vacation

1. UVOD

Otkud »Bjelovarci« na Šoderici? Netko bi mogao reći, pa nisu oni tako daleko (samo 50 km), ali postavlja se pitanje zašto baš Bjelovarčani prvi grade vikendice na Šoderici početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća, a ne domicilni stanovnici. Da bi odgovorili na to pitanje moramo se vratiti nešto unazad. Istraživanje povijesti svakodnevice bivše jugoslavenske države u novije vrijeme pripada jednoj od popularnijih tema povjesničara, a sve je veći i interes novih generacija za sve slojeve života u bivšoj državi.[1] Prihvaćanje suvremenih oblika provođenja slobodnog vremena i kulture putovanja postalo je u socijalističkoj Jugoslaviji šezdesetih godina dijelom znatno širih modernizacijskih procesa, ali i prečica prema višem životom standardu i dojmu blagostanja. Vrlo razvijen oblik poticanja na uključivanje u nove prakse svakodnevnice bio je sustav socijalnog turizma koji se temeljio na subvencioniranim cijenama i radničkim odmarištima. Sve je to posljedica uvođenja plaćenog godišnjeg odmora nakon Drugog svjetskog rata, što dovodi do demokratizacije putovanja i prijenosa turizma u područja masovne kulture. Vrijeme je to procvata domaćega turizma koji potiče mnoge pozitivne trendove – naviku domaćih gostiju da odlaze na odmor izvan mjesta stanovanja, ubrzavanje obnove infrastrukture, a to su sve su to bile naznake formiranja potrošačkog društva u socijalizmu i »pronađenom blagostanju«. Naravno, sve je to imalo veze s tadašnjim gospodarskim i civilizacijskim razvojem jugoslavenske socijalističke zajednice. Naime, godine 1950. uvedeno je u Jugoslaviji radničko samoupravljanje, a prekid sa Staljinom i Istočnim blokom ojačao je veze s Zapadom i kapitalističkim svijetom. Teška industrija prestaje da bude prioritet jugoslavenskog socijalističkog sistema, te se značajno razvija laka industrija i proizvodnja robe široke potrošnje. Jugoslavenska verzija socijalizma, potpomognuta zapadnom financijskom pomoći, u razdoblju od 1953. do 1963. postigla je prosječni godišnji rast proizvodnje od 9.5 posto,

[1] Vidi samo djela Centra za istraživanje socijalizma u Puli: Igor, DUDA, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih,* Srednja Europa, Zagreb, 2005., Igor, DUDA, *Danas kada postajem pionir: Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Srednja Europa, Pula, 2015.

a osobne potrošnje 10.0 posto. Tadašnji gospodarski rast bio je među najvećima u svijetu.[2] Privredna reforma 1965. smanjila je ulogu države u privredi i uvela tkz. tržišni socijalizam. S rastom industrije jugoslavenske vlasti su postale svjesne da moraju stanovništvu omogućiti i bolje životne uvjete. Kao dio poboljšanja javljaju se trgovačke mreže i potrošačka kultura: »jer radnik koji je radio i zaradio, izvan radnog vremena će kao potrošač kupujući proizvode i usluge činiti sebe sretnijim i zadovoljnijim (…).«[3] Jugoslavensko (hrvatsko) društvo sve je više potrošački orijentirano.[4] Stvorena je s vremenom »kultura vikenda« i masovna izgradnja radničkih odmarališta na Jadranskom moru. Uskoro je u skladu s »pronađenim blagostanjem« počela i izgradnja pojedinačnih vikendica. Taj duh vremena zahvatio je krajem pedesetih i početkom šezdesetih i koprivničku Podravinu, odnosno jezero Šodericu.

2. ŠODERICA PRIJE ŠODERICE

Jezero Šoderica nastaje iskopavanjem šljunka rijeke Drave kao građevnog materijala u drugoj polovici 19. stoljeća. Organiziranje i eksploatacija šljunka započinje kod Botova 1869. godine zbog izgradnje željezničke pruge Zakany-Koprivnica-Zagreb. Koncesiju za vađenje šljuka dobio je veleposjednik u Podravini grof Ferdinand Inkey[5] iz Rasinje, čiji se posjed prostirao sve do Drave. Šljunak se tada vadio ručno, a do buduće trase pruge se prevozio zaprežnim kolima.[6] Nešto kasnije izgrađen je odvojak željeznice do samog jezera. Upravo je izgradnja željeznice pogodovala daljnjoj eksploataciji jer je sada ona postala glavni prijevoznik dravskog šljunka i na udaljenija gradilišta. Grof Inkey je krajem 19. i početkom 20. stoljeća svoju koncesiju za iskapanje šljunka davao u zakup . Tako 1907. godine koncesiju dobiva poduzetnik Ivan Grotofil koji, prema Feletaru, šljunkom i pijeskom opskrbljuje sve šire tržište sjeverne Hrvatske i južne Ugarske. Grotofil nije uspio mehanizirati proizvodnju te se ona i dalje izvodila ručno. Prava prekretnica se dogodila 1912. kada je dio koncesije dobila budimpeštanska tvrtka Hinko Freund i sinovi d.d. koja na to područje dovodi prvi parni bager.[7] S tim tada suvremenim strojem šljunak se vadio i iz dubine veće od deset metara, te nizom godina kopanja nastaje jezero Šoderica. Već ovdje se, uvjetno rečeno, dakle na Šoderici 1913. godine, pojavljuju Bjelovarčani posredstvom tvrtke »Pitomačko-črešnjevački ugljenici d.d.« sa sjedištem u Bjelovaru kojoj je jedan od vlasnika bio Salomon Freund iz budimpeštanske tvrtke Hinko Freund i sinovi.[8] Prema Petriću, poslije Prvog svjetskog rata poslove eksploatacije šljunka preuzeli su Dragutin i Slavko Singer iz Zagreba, da bi ih 1939. do 1945. obavljao ing. Jaromir Dupski. Nakon Drugog svjetskog rata posao oko šljunka preuzimaju Državne željeznice, a zatim Ministarstvo građevinarstva Hrvatske i ostale državne tvrtke. Godine 1949. osni-

---

2 Dušan, BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 386.-387.

3 DUDA, 2005., n. dj., 47.

4 Potrebno je reći da jugoslavensko masovno potrošačko društvo ipak nije bilo kao u zapadnim razmjerima, čemu su svjedočili mnogi hrvatski kupci u Trstu i sličnim mjestima »gdje su ulazili u mentalni prostor između superiornosti i inferiornosti«. DUDA, 2005., n. dj., 145.

5 Ferdinand Inkéy (Rasinja, 1829. - 1890. Školovao se u Beču (Therasianum), studirao pravo, a u vojnoj službi je postigao čin husarskog natporučnika. Nakon 1849. preuzima upravljanje obiteljskim posjedima, rasinjskim vlastelinstvom i posjedima u županijama Tolna i Zela. God. 1860. u Rasinji utemeljuje ciglanu, a 1875. stječe posjed Kuzminec. Godine 1870. utemeljuje konzorcij za gradnju vincinalne željeznice od Koprivnice do Novog Marofa. U Saboru od 1872.-73. i 1881.-87. zastupa kotar Koprivnica. Godine 1875. podijeljeno mu je hrvatsko-ugarsko barunstvo. Bio je kandidat za hrvatskog bana 1883. godine. God. 1883-85. daje izgraditi novi dvorac u rasinji u koji se obitelj preselila 1885. Bio je jedan od utemeljitelja Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva. Umro u Voloskom i pokopan na obiteljskom groblju u Rasinji uz crkvu Našašća Sv. Križa. Inkéy (Inkéy de Pallin), *Hrvatski biografski leksikon*, 6., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., 48.-49.

6 Hrvoje, PETRIĆ, Šoderica – Podravska revijera, *Hrvatski zemljopis*, br. 2., rujan 1994., 11.-12.

7 Dragutin, FELETAR, *Podravina*, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988., 184.-185. Ovdje vidi i razvoj industrije i gospodarstva Koprivnice. Također konzultirati: Mira, KOLAR_DIMITRIJEVIĆ, Nastajanje, razvoj i propast industrije u Podravini do 1945., *Podravina*, br. 21., 2012., 17.-25.

8 *Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu,* Nakladom Trgovačko-obrtničke komore, Zagreb, 1891., 485.

va se Šljunkara Botovo koja preuzima proizvodnju na Šoderici.[9] Dakle, Šoderica je nastajala desetljećima prije nego je postala kupalište, »najprije bez ikakvih objekata oko njega, zatim izgrađenih baraka ugostiteljske namjene na istočnom dijelu, potom čišćenjem zapadne obale članova Sindikata poslije Drugog svjetskog rata i osvajanjem obale vikendicama većeg broja Bjelovarčana nego građana Koprivnice.«[10] Između dva rata Šoderica je postala omiljeno izletište, a organizirani su i izbori za Mis Šoderice. Taj razvoj je prekinuo Drugi svjetski rat.

3. "BJELOVARCI" NA ŠODERICI

Moja priča o »Bjelovarcima« na Šoderici,[11] sakupljena uglavnom svjedočanstvima još živih ljudi, odvija se dakle krajem 50-ih i početkom 60-ih godina prošlog stoljeća s počecima kontinentalnog »vikendačkog« turizma na ovom području sjeverne Hrvatske. Osim toga listajući bjelovarske novine između dva rata, a i poslije, može se naići da su neki Bjelovarčani išli na izlet na Šodericu i između dva rata, pri čemu se dobrim dijelom radilo o ribičima koji su išli na Dravu biciklima iz Bjelovara, te tako »otkrili« Šodericu.[12] Zanimljivo da »bjelovarska elita« između dva rata (1918.-1941), iako je znala za »otkriće« Šoderice, nije uopće išla tamo, već je i dalje preferirala domaća i inozemna kupališta i lječilišta.[13]

Poslije Drugog svjetskog rata prvi putnici iz Bjelovara prema »Podravskom moru« dolazili su uglavnom motociklom, sredinom 50-ih godina, tek rijetki automobilima. Prema sjećanju jednog od prvih »Bjelovaraca« na Šoderici Veljka Vrhovnika, tada desetogodišnjaka: »Bio je ljetni raspust i jednog lijepog jutra negdje 1956. ili 1957. tata me je obradovao rekavši mi da idemo na kupanje i posjet njegovim prijateljima na »Podravsko more«. Nisam imao pojma da Podravina ima more i naravno da sam jedva čekao da ga vidim. Slijedeće jutro sjeli smo na motocikl (u to vrijeme rijetki su imali motocikl, a još rjeđe automobil) i nakon nekih dva sata putovanja po prašnjavom i makadamu i kroz kukuruze ugledao sam »more«. Ogromna plava površina djelovala je zaista očaravajuće. Obala obraštena u trsku višu od čovjeka, a na jednom mjestu raskrčenom od trske, tik uz obalu, ugledao sam nekoliko šatora sa logorskom vatrom u sredini.«[14] Poznati bjelovarski književnik Goran Tribuson kao desetogodišnjak (rođen 1948.) uvijek je žalio što njegovi roditelji nisu željeli da idu na Šodericu te je bio: »osuđen na gradski bazen ili rijeku Bjelovarsku ili Bjelovacku. Činjenica je da se pedesetak kilometara od grada, u blizini Koprivnice, već tada nalazila prekrasna jezerska šljunčara, poznata kao Šoderica, ali je odlazak na nju, za desetogodišnjaka, predstavljao pravi transportno-financijski problem.«[15] Krajem 50-ih godina bjelovarska poduzeća organizirala su jednodnevne ili dvodnevne izlete na Šodericu, pri čemu se išlo, obično u ljetnim mjesecima, na otvorenim kamionima ukrašenim zelenilom i cvijećem uz pjesmu i ples u skladu sa tadašnjom vladajućom ideologijom.[16] Brzo se s kolektivnih sindikalnih izleta mahom prešlo na većinom komercijalizirane privatne obiteljske oblike izleta i razonode prema Šoderici. Prema Vrhovnikovom svjedočanstvu tada su se, krajem pedesetih, postepeno na Šoderici formirala »dva logora«, jedan u kojem su bili roditelji sa djecom, a »pedesetak metara dalje« u drugom su trenirali bjelovarski rukometaši ORK »Partizan«, već tada prvaci Jugoslavije u rukometu. Uglavnom, povod za dolazak na Šodericu bilo je druženje, kupanje, hvatanje ribe, dok su malo stariji tinejdžeri stalno oblijetali logor

---

9 PETRIĆ, n. dj., 12.

10 Suprostavljanje nerazumljivim postupcima, *Glas Podravine*, br. 43., 25. X. 2001., 11.

11 O jezeru Šoderica, biološko-ekološkom svijetu jezera te razvoju turističko-industrijskog kompleksa vidi u: Radovan, KRANJČEV, Šoderica kao turističko-industrijski kompleks koprivničke Podravine, *Podravski zbornik*, god. 18., 1992., 253.-270.

12 Šoderica – turistički objekt, *Glas Podravine*, br. 10., 23. VI. 1956., 1., Šoderica – izletište, ljetovalište, rekreacioni objekat, *Bjelovarski list*, br. 29., 15. VII. 1965., 5.

13 Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, čimbenici razvoja zdravstvenog i kulturnog turizma u Bjelovaru do 1941. godine, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 6., 2012., 103.-126.

14 Svjedočenje Veljka Vrhovnika (2015).

15 Goran, TRIBUSON, *Trava i korov*, Mozaik, Zagreb, 2000., 54.

16 Svjedočenje Tanje Karaule (2015).

bjelovarskih rukometaša. Ribe koje su uhvaćene odmah su se isti dan jele. Prema istom svjedoku: »Naravno da nije bilo struje pa tako ni frižidera u kojima bi hrana čuvala. Nije bilo ni plinskih kuhala pa se kuhalo na logorskoj vatri, a nešto sitnije npr. kava na benzinskom kuhalu, dok se hrana čuvala u jamama iskopanim uz šator u kojima je ipak bila nešto niža temperatura. Jedan baterijski radioprijemnik bio je jedina veza sa svijetom.«[17]

Kako je došlo do gradnje prvih vikendica »Bjelovaraca«. Jednostavno tako što je postojala želja da se na Šoderici provede što duže vrijeme, da se izbjegne non-stop putovanje iz Bjelovara za Šodericu, a i čari »Podravskog mora« bile su nezaobilazne. Kako je rekao u intervju 1965. za »Bjelovarski list« jedan od prvih graditelja A. Halauš: »Sada ljudi ne dolaze samo na vikend, ostaju i na ljetovanju, provode godišnji odmor.« Ankica Periša, službenica Komunalne banke Bjelovar ovako tumači svoje ljetovanje: »Jeftino je, ugodno i praktično. (…) Ne moram ići na daleko i neugodno putovanje i gurati se po pretrpanim ljetovalištima.« Goran Šafarek u svojoj foto-monografiji »Šoderica – podravsko more« konstatira da su upravo dražima Šoderice među prvima podlegli Bjelovarci pa su oni danas vlasnici mnogih objekata.«[18] Od kasnih 50-ih godina jezero Šoderica sve više dobiva značajke turističkog kompleksa, ne samo za građane Koprivnice, već i šire regije. Prve vikendice su nikle uz sjevernu obalu 1961. godine, a sagradili su ih bjelovarske obitelji Malek, Suhanek, Vrhovnik i Ivezić. Već slijedeće godine pokraj ovih postojećih grade bjelovarske obitelji Hrubi i Pavljak dvojni objekt. Iste 1962. godine niknula su i prva sindikalna odmarališta bjelovarskih poduzeća »Struja«, »Elektra«, »Prosvjeta« i »Granap« te dvojne vikendice obitelji Durbek i Halauš. To su većinom bila odmarališta manjeg formata.[19]

Novinarka »Bjelovarskog lista« sredinom 1965. opisuje Šodericu nakon što se pridružila grupi Bjelovarčana koji su krenuli na vikend i kupanje: »Kada smo stigli do posljednje stanice Botovo, i kada nas je vlak odveo skoro do samog jezera, bili smo ugodno iznenađeni. To više nije ona Šoderica od prije nekoliko godina, obrasla trskom i sa par baraka. To je čitavo jedno naselje, šaroliko po izgledu, a raznoliko po sastavu. Prošli smo pokraj tih kuća i kućica koje su nikle i još uvijek niču kao gljive poslije kiše. Svih mogućih boja i oblika, od raznovrsnog građevnog materijala, okružene cvijećem i zelenilom daju ovom izletištu poseban draž i pečat.«[20] Čini se da je ideja o gradnji prve vikendice na Šoderici pala u kolektivu poduzeća »Granap«. Naime, prema Svetozaru Cvijanoviću i Antunu Halaušu, tada djelatnicima »Granap-a« u njihovom krugu došlo je do realizacije izgradnje jedne vikendice kojom bi se »svi koristili«, odnosno radnici kolektiva »Granap«. Međutim, nakon njihove inicijative i gradnje, graditi su počeli i mnogi pojedinci iz Bjelovara svoje vikendice. »Nikle su prve vikendice od prešane trske, male i skromne, a zatim sve veće, ljepše i dotjeranije«.[21] Tada Šoderica već poprima značajke turističko-rekreativnog kompleksa.

Uskoro zatim njima se pridružuje i tadašnja »bjelovarska elita« poput obitelji političkih rukovodioca Cvjetičanin i Galjer, te poznati bjelovarski liječnici i profesori, dr. Končar, dr. Berghoffer, prof. Vusić, prof Opitz, prof Gregorić i ostali. Taj dio naselja gdje je bilo najviše prosvjetnih djelatnika iz Bjelovara popularno se zvao: »Profesorsko naselje«. Nastavnica Nevenka Vusić 1965. godine priča: »Volim ovu tišinu i vodu koja nam dopire do same kućice. Nitko ne prolazi, jer se dalje i ne može, i naravno, nema prometa. Jedino čemu mogu prigovarati je nedostatak pitke vode, po koju idemo čak na stanicu u Botovo«. Među njima bili su i neki poznati bjelovarski rukometaši koji su upoznali Šodericu iz svojih treninga na njoj. Jedan od njih rukometaš ORK »Partizan« Ivan Đuranec ovako je u intervju objasnio novinaru: »Pogodno je, jer je jeftino, blizu i dobro. Za sada još opskrba nije naročita, jer nas je premalo, pa poljoprivrednici ne dolaze sa svojim proizvodima.« Na kraju razgovora sa »Bjelovarčanima na Šoderici« novinarka »Bjelovarskog lista« zaključuje: »Šoderica više nije ono što je bila. Dobila je čvrste

[17] Svjedočenje Veljka Vrhovnika (2015).

[18] Goran, ŠAFAREK, *Šoderica – podravsko more*, Stanek, Varaždin, 2014., 74.

[19] Život bjelovarskih vikendaša na Šoderici, *Zvono*, 1. VII. 2013. http://www.zvono.eu/portal/na-sva-zvona/vijesti/5601-zivot-bjelovarskih-vikendasa-na-soderici (pristup 2. III. 2016.)

[20] Šoderica – izletište, ljetovalište, rekreacioni objekat, *Bjelovarski list*, br. 29., 15. VII. 1965., 5.

[21] Isto.

konture, razvija se iz dana u dan i traži svoje mjesto na turističkoj karti.«[22] Tako je nastalo prvo jezgro turističkih vikendica na Šoderici. Od tada pa sve do danas »Bjelovarci« trajno ljetuju na Šoderici.

* * *

PRILOG 1. (SJEĆANJA VELJKA VRHOVNIKA)

ŠODERICA – RANA SJEĆANJA od 1956. do 1964.

Bio je ljetni raspust i jednog lijepog jutra negdje 1956. ili 1957. tata me je obradovao rekavši mi da idemo na kupanje i posjet njegovim prijateljima na »Podravsko more«. Nisam imao pojma da Podravina ima more i naravno da sam jedva čekao da vidim to Podravsko more. Moram reći da sam ja, za razliku od većine mojih vršnjaka, u to vrijeme imao itekako predodžbu o moru jer sam do tada ljeta provodio kod tatine braće koja su živjela u Rijeci.

Slijedeće jutro sjeli smo na motocikl (u to vrijeme rijetki su imali motocikl, a još rjeđe automobil) i nakon nekih dva sata putovanja po prašnjavom i makadamu i kroz kukuruze ugledao sam »more«. Ogromna plava površina djelovala je zaista očaravajuće. Obala obraštena u trsku višu od čovjeka, a na jednom mjestu raskrčenom od trske, tik uz obalu, ugledao sam nekoliko šatora sa logorskom vatrom u sredini. Pogled koji i danas pamtim.

Dočekalo me veselo društvo u kupaćim kostima, muškarci i žene vršnjaci mojih roditelja i hrpa dječurlije od sedam ili osam godina, mojih vršnjaka. Bili su to Maleki, Suhaneki, Hrubiji, Durbeki, obitelj Zorec, Štefica Kralj i još neki koje nisam zapamtio jer su slijedećim godinama prestali dolaziti.

Nakon brzinskog upoznavanja i cjelodnevnog kupanja (znao sam plivati pa sam imao privilegiju kupati se sa ostalim vršnjacima za razliku od neplivača koji su imali kolektivnu zabranu cjelokupnog »logora«[23] kupanja bez nadzora odraslih) slijedilo je upoznavanje susjedstva. Naime nekih pedesetak metara uz obalu nalazio se još jedan »logor«. Tu sam poznao »dečke« za koje su mi rekli da su to » bjelovarski rukometaši«. Bio sam premlad da bi zapamtio tada sva imena, ali neki su ostali vjerni Šoderici i danas pa se unaprijed ispričavam ako ću nekoga iz tog razloga izostaviti. Dakle bili su to: braća Zlatko (Beli) i Marijan (Kesa) Pavljak, Mladen Tribusson (Rigo), Dragutin Čuković (Čuksa), Petar Rajčević, Turković (Žila), ….

Večer je započela nesnosnom najezdom komaraca, a tada jedina obrana od njih je bilo paljenje logorske vatre što je za nas djecu bio poseban događaj.[24] Mi djeca branili smo se od komaraca na poseban način. Kako je trske bilo u izobilju otkinuli bi bat od trske namočili ga u obično jestivo ulje i zapalili na logorskoj vatri. Tinjanjem njega razvijao se dim čudna mirisa koji je koliko toliko odbijao komarce, a nama klincima omogućavao da mahanjem bata rastjerujemo komarce i koliko toliko slobodno se krećemo. To je bilo vrijeme kada su odrasli prepričavali svoje ribičke događaje, a ribe je tada bilo u izobilju i događaje nije trebalo izmišljati. Dokazi o istinitosti ovih događaja uglavnom su završavali pred nekoliko sati za zajedničkim ručkom, jer se hrana spremala zajednički. Naravno da nije bilo struje pa tako ni frižidera u kojima bi hrana čuvala. Nije bilo ni plinskih kuhala pa se kuhalo na logorskoj vatri, a nešto sitnije npr. kava na benzinskom kuhalu, dok se hrana čuvala u jamama iskopanim uz šator u kojima je ipak bila nešto niža temperatura. Jedan baterijski radioprijemnik bio je jedina veza sa svijetom. Tada sam i saznao da su bjelovarski ribići još prije II svjetskog rata otkrili Šodericu jer su biciklima iz Bjelovara išli na obližnju Dravu u ribolov.

Kada je došlo vrijeme za spavanje, mi djeca smo spavali u jednoj kućici nedaleko od logora za disciplinu su bile zadužene tada još neudate djevojke, Ivanka Hruby, Matuš ……

---

[22] Isto

[23] Tako smo zvali vjerojatno pod uticajem pročitanih stripova i gledanja »kaubojaca« u kinima

[24] I dana kada imam svoju djecu pa i unuku žalim što svojoj djeci nisam nikada uspio dočarati taj ugođaj u divljini na jezeru i uz logorsku vatru

Slijedeće jutro i cijeli slijedeći dan prošao je u trenu, a pred večer vratili smo se kući. Rezultat ovog kratkog izleta je bio da su se moji roditelji već slijedeće ljeto priključili ovom društvu uz još obitelji Ivezić i Mrše, a ta logorska idila je potrajala sve do 1961. godine kada je nikla i prva privatna vikendica na Šoderici, doduše na suprotnoj obali, a koju su sagradile obitelji Malek, Suhanek, Vrhovnik i Ivezić. Već slijedeće godine pokraj ove postojeće su sagradile obitelji Hrubi i Pavljak dvojni objekat. Te 1962. godine niknula su i prva sindikalna odmarališta, poduzeća »Struja« , »Elektra«, »Prosvjeta« i »Granap«[25] *te dvojne vikendice obitelji Durbek i Halauš i obitelji Tribusson i Galjer.*

Šoderica je otkrivena te su u slijedećih nekoliko godina bjelovarčani definitivno zauzeli najatraktivnije pozicije uz samo jezero. Slijedili su i ostali bjelovarčani: Antolić, Mlakar, Herceg, Cvijanović, Kičanović, Lukić, Novačić, Matijević, Felcer, Marđetko, Čuković, Pohajda, Holik a na nedalekoj lokaciji poznati bjelovarski liječnici i profesori, dr. Končar, dr. Berghoffer, …….., prof. Vusić, prof Opitz, prof Gregorić.

SUMMARY

Based on the literature, newspapers and the memories of Bjelovar vacationers who first had built their weekend cottages on the lake, the author sheds light on the early tourism of Lake Šoderica in late 1950s and early 1960s. The paper shows that it was the Bjelovar people (enough distance from their home town to enjoy getaway weekends on the lake, yet not close enough to spend longer time here) who had initiated the building of the first weekend cottages on Lake Šoderica, thus stimulating the tourism momentum of this place.

[25] Struja – današnji Elektrometal; »Prosvjeta« – štamparija;« Granap« – Univerzal

MEDIJSKA SLIKA »PODRAVSKE RIVIJERE« 1980-IH GODINA

1980S MEDIA PRESENTATION OF "PODRAVINA RIVIERA"

Željko KRUŠELJ
Sveučilište Sjever
Trg dr. Žarka Dolinara 1
HR – 48000 Koprivnica
zkruselj@unin.hr

Primljeno / Received: 27. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 379.83(497.5-285Šoderica)"198"(046)
338.48(497.5-3Podravina)"198"

SAŽETAK

Rad se u osnovi bavi medijskom slikom Šoderice u 1980-im godinama, ali objašnjava i okolnosti razvoja tog kupališnog izletišta krajem 1970-ih i početkom 1990-ih godina. Jezero udaljeno samo 15-ak kilometara od Koprivnice trebalo je, naime, prema zamislima općinskih vlasti prerasti u jedan od važnijih kontinentalnih turističko-rekreacijskih centara, koji bi sezonu proširio na veći dio godine. Iako je dosta investirano u ugostiteljske objekte i sportske sadržaje, kao i uređenje plaža, planovi su se pokazali nerealnima. Jezero nikad nije dobilo prave hotelske kapacitete, a nije uspjelo riješiti niti većinu infrastrukturnih problema, od pitke vode i kanalizacije pa do čišćenja plaža i efikasne zaštite od komaraca. U razdoblju od desetak godina promijenile su se i četiri organizacije i tvrtke koje su se bavile gospodarenjem Šodericom: Turistički biro, Grozd, SIZ fizičke kulture i Turističko društvo Koprivnica. Već je i to dovoljno govorilo o tome da nije bilo moguće pronaći model dugoročnog i stabilnog financiranja toga popularnog izletišta, u koje je u vrućim ljetnim vikendima dolazilo i do 20-ak tisuća kupača. Lokalni tjednik Glas Podravine redovno je pratio sve što se događa na toj »podravskoj rivijeri«, afirmirajući sve akcije koje su inicirane za povećanje turističkog prometa, ali nije propuštao upozoriti na ozbiljne propuste u realizaciji tih ideja.

Ključne riječi: Šoderica, kontinentalni turizam, rekreacija, investicije, financiranje, vikend objekti, mediji, lokalna vlast, ekološki problemi
Key words: Šoderica, continental tourism, recreation, investment, financing, summer houses, media, local authority, environmental problems

1. UVOD

Sedamdesete su godine prošloga stoljeća u SFRJ i SR Hrvatskoj predstavljale razdoblje uzleta društvenog i individualnog standarda, zasnovanog na relativno stabilnom razvoju gospodarstva i još ubrzanijem rastu zaposlenosti, koji nije bio praćen i adekvatnim porastom produktivnosti rada. U pozadini su toga fenomena bili izdašni inozemni krediti, koji su jugoslavenski samoupravni socijalizam u međunarodnim blokovskim okvirima činili puno poželjnijim od njegovih »lagerskih« pandama[1]. No, kako je u drugoj polovici 1970-ih godina uslijedila globalna gospodarska kriza, uvjeti kreditiranja naglo su se pogoršavali, a visoke su kamate otežavale i mogućnost otplate kredita, zbog čega je uslijedio inflatorni udar koji se nije zaustavio sve do raspada jugoslavenske federacije. Razbuktavanje krize podudaralo se s bolešću i smrću Josipa Broza Tita, jugoslavenskog lidera, tako da početkom 1980-ih godina slijedi val

[1] Vidi analizu gospodarskog razvoja u Bilandžić, Dušan (1999): *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb i Radelić, Zdenko (2006): *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb.

poskupljenja i kronične nestašice roba široke potrošnje, kao i ograničavanje vožnje automobilima po pravilu par-nepar. Posljedice su toga bile promjene u životnim navikama, uključujući i one turističke.

Upravo je Općina Koprivnica 1970-ih godina bila među ponajboljim jugoslavenskim primjerima pozitivnih gospodarskih trendova, čemu je ponajviše pridonio nagli razvoj Podravke, tada zacijelo i najuspješnije hrvatske prehrambene tvrtke. Uz nju, uspješno se razvijala i drvna industrija Bilokalnik, ali i tvornica obuće Sloga te trgovački monopolist Izvor. Samo su te tvrtke na području koprivničke općine imale oko 10.000 zaposlenika, što se do pred kraj 1980-ih godina i dodatno povećavalo. Koprivničke su tvrtke tih godina manja visokoobrazovane i stručne radne snage rješavale dovođenjem kadrova iz drugih dijelova zemlje.

Jedna je od posljedica visoke stope zaposlenosti, samim tim i socijalne stabilnosti, bio i pojačani interes za turističke sadržaje. Ozbiljnija ulaganja u turistički kompleks Šoderica započela su još 1960-ih godina, a nastavljena su i u prvoj polovici 1970-ih godina. Činilo se da će to umjetno jezero, nastalo kopanjem šljunka, kojem se već laskalo sintagmom o »podravskoj rivijeri«, ubrzo postati jedno od najprestižnijih hrvatskih kontinentalnih turističkih odredišta. To se, međutim, nije dogodilo. Novostečeni je društveni standard, vezan i uz tipični sindikalistički model kolektivnih ljetovanja, u drugoj polovini 1970-ih godina, što je lako pratiti listanjem lokalnih tiskovina, doveo do snažnijeg okretanja Koprivničanaca prema jadranskim destinacijama, odnosno »pravom moru«. Iz godine u godinu naglo je rastao broj odlazaka u odmarališta diljem jadranske obale, koje su gradile i koprivničke tvrtke, dok je Šoderica smatrana »rezervnom varijantom« i svojevrsnom »utješnom nagradom«.

Tako se u ljeto 1980., godine koja je simbolički predstavljala zenit blagostanja i optimizma jugoslavenskog modela samoupravnog socijalizma, samo iz Podravke na ljetovanje u raznim odmaralištima i hotelima na morskoj obali prijavilo 4500 radnika i članova njihovih obitelji, od čega je 700-tinjak radnika po socijalnim kriterijima imalo i pravo na besplatno ljetovanje[2]. Usporedbe radi, godinu dana ranije iz iste te tvrtke »izvan mjesta stanovanja« ljetovalo je 4087 radnika sa članovima obitelji[3]. Iz teksta se moglo zaključiti da je pet godina ranije, kad je započeo taj turistički trend, na Jadranu bilo samo 1063 Podravkaša s obiteljima. Popriličan su interes za ljetovanja po jadranskim odredištima i toplicama tih godina iskazivale i druge koprivničke tvrtke[4]. Sudeći prema izjavama zaposlenika koji su ljetovali izvan mjesta svog boravka, odlazak u odmarališta i hotele postao je tih godina i mjerilo društvenog prestiža. Sukladno tome, Šoderica je, izuzmemo li vlasnike vikendica koje su se također ubrzano gradile, mahom bila izbor onih niže platežne moći.

Sve će se to bitno mijenjati od početka 1980-ih, kad se zbog pogoršanja gospodarskih i socijalnih okolnosti na Šodericu prestaje gledati s omalovažavanjem. U razdoblju »ekonomske stabilizacije«, kako je nazvan koncept mjera racionalizacije poslovanja i štednje, ona je tek tada mnogima doista postala toliko spominjanom »podravskom rivijerom«. Šoderica postaje ponovnim mjestom okupljanja svih generacija Koprivničanaca, ali i posjetitelja iz susjednih općina i regija, pogotovo one bjelovarske, željnih jeftinijeg odmora i kupanja.

---

2 Glas Podravine, 4. srpnja 1980., str. 4, tekstovi pod naslovom »Povoljni uvjeti za ljetovanje radnika« i »Izuzetna pažnja odmorima« autorice Z.(ite) Bešenić.

3 Isto. Podravka je 1970-ih godina sagradila vlastito odmalište u Pirovcu kraj Šibenika, kasnije je kupila i objekt na Čiovu, a sufinancirala je boravak svojih radnika i u još »sedam hotela na moru, tri hotela u toplicama i u jednom u Kranjskoj Gori«. Izvor je imao svoje odmalište u Biogradu na moru, koprivnički zaposlenici INA Naftaplina u Starigradu na Hvaru, Komunalac u Vrsaru, a Sloga na otoku Prviću. Svi su sufinancirali i boravak u drugim hotelima.

4 Isto. Indikativno je da su se u Izvoru žalili kako na svojem odmaralištu u Biogradu na moru »slobodnih mjesta ima gotovo uvijek«, odnosno da dio radnika radije u vlastitom aranžmanu traži puno skuplje hotelske aranžmane.

2. DESETLJEĆE NAJINTENZIVNIJEG INVESTIRANJA U OBJEKTE I INFRASTRUKTURU

2.1. Izvor preuzima »kupališni kompleks«

Da je 1980. bila prijelomna u ponovnom pretvaranju Šoderice u poželjnu destinaciju za odmor, ponajbolje svjedoči podatak da je početkom listopada te godine Turistički biro Koprivnice, koji je dotad djelovao kao samostalna radna organizacija, pripojen trgovačkoj radnoj organizaciji Izvor[5], točnije njenom ugostiteljskom dijelu koji je poslovao pod nazivom OOUR[6] Grozd. Odluku o tome donio je, uz podršku svih političkih struktura, Upravni odbor Turističkog saveza Općine Koprivnica, s obzirom da je zaključeno kako na Šoderici treba napokon definirati i investitora i vlasnika ključnih turističkih objekata. Dotadašnji Turistički biro nije imao ni sredstava ni kadrovskog kapaciteta za takve razvojne iskorake. Takva politička odluka imala je opravdanje i u činjenici da se time dotadašnji Turistički biro, ali kao dio Grozda, mogao baviti i poslovima turističke agencije za privlačenje gostiju[7]. S druge strane, Grozd se preuzimanjem upravljanja nad jezerom obvezao na sustavno uređivanje plaža i gradnju novih ugostiteljskih objekata, na kojima bi se nudili podravski specijaliteti, kao i uređivanje prostora za kampiranje.

Odluci o prebacivanju Turističkog biroa u Grozd prethodila je medijska afera koju je izazvao koprivnički omladinski list LOK, da bi je zatim dodatno rasplamsao i zagrebački tjednik Polet. Koprivnički je list objavio, naime, provokativni tekst o Rekreacionom centru Šoderica pod naslovom »Bokci bistrički«, u kojem je vrlo detaljno objašnjeno da Turistički biro nema snage za bilo kakvo investiranje, čak ni redovno servisiranje objekata u njegovoj nadležnosti, odnosno da mu je doseg košnja trave i naplata komunalnih pristojbi od tadašnjih 237 vlasnika vikendica i ugostiteljskih objekata. Glavnina se prihoda trošila za plaće zaposlenika, a samo 29 posto, kako je istaknuto, išlo je za poslove održavanja. Tekst je bio popraćen i nizom fotografija na kojima je bilo lako uočljivo da proteklih godina nije gotovo ništa ulagano u održavanje kupališta i popratnih sadržaja. Tobogani, skakaonice, pontonska plaža, javni toaleti i popratni sportsko-rekreacijski sadržaji, uključujući jedini motel i spremište opreme, bili su u derutnom stanju pa je za dio njih rušenje ili demontiranje bilo i primjerenije od njihove obnove[8].

Kako nije najavljeno da općinska vlast namjerava nešto konkretnije učiniti da bi to promijenila, dva mjeseca kasnije izašao je u Poletu još jedan tekst, gdje su zaključci o stanju infrastrukture na Šoderici bili krajnje negativni. Postojao je, međutim, i dalekosežniji problem. U tekstu je napomenuto da stanje objekata ipak nije i najveća zapreka, već spoznaja da je neodržavanje plaža dovelo do prekomjernog rasta podvodnih trava i algi, koje su pojedine dijelove jezera učinili ne samo turistički neatraktivnim, već i opasnim za kupače[9]. Čini se da je upravo pod pritiskom javnosti, uz spoznaju da gospodarska situacija nalaže vraćanje sadržajima primjerenima socijalnoj realnosti, dovela do ubrzanog traženja rješenja za upravljanje jezerom koje bi moglo preokrenuti nepovoljne trendove. Grozd, u čijem je vlasništvu bila većina ugostiteljskih i turističkih objekata u koprivničkoj općini, činio se najprimjerenijim izborom za gospodarenje Šodericom. Političko nametanje takve uloge nije išlo baš previše glatko, što se naknadno pokazalo iz izjave nekih rukovodilaca te tvrtke. Grozdova je uprava bila svjesna koliko je zahtjevno, i materijalno i kadrovski, voditi brigu o tom kompleksu. Mehanizam jednostranačke vlasti nije im davao mogućnost odbijanja toga projekta »od općedruštvenog interesa«, a svojevrsna je kom-

---

5 Glas Podravine, 26. rujna 1980., str. 3., tekst pod naslovom »Zajednički do turizma kakav trebamo« autora vl. k.-a (Vladimir Kuzel).

6 Osnovna organizacija udruženog rada. U ustroju tvrtki u razdoblju samoupravnog socijalizma OOUR-i su bile manje i u pravilu za određene poslove specijalizirane radne jedinice okupljene u radne organizacije (RO) ili u složene radne organizacije (SOUR).

7 Glas Podravine, 10. listopada 1980., str. 3, tekst pod naslovom »Kvalitetnija turistička ponuda« autora vl. k.-a (Vladimir Kuzel).

8 LOK, ožujak 1980., str. 14-17, tekst autora Krunoslava Jajetića.

9 Polet, 21. svibnja 1980., str. 11, tekst pod naslovom »Jedini svjedoci, ribe, šute« autora Krunoslava Jajetića i Željka Krušelja.

penzacija tome bila u gotovo monopolskom statusu Grozdove ugostiteljske ponude u okviru Rekreacionog centra Šoderica.

Grozd je u proljeće 1980., tijekom priprema za spomenuti organizacijski preustroj, već i započeo s investicijskim ciklusom, tako da su prvi rezultati bili vidljivi u ljeto iste godine. Lokalni tjednik je sredinom srpnja informirao javnost da je Šoderica »bogatija za još jedan restoran«, a bio je to »ploveći objekt s ribljim specijalitetima«[10]. Skela, kako je objekt bio poznat u široj javnosti, stajao je pet milijuna dinara. U kojoj je mjeri politika diktirala ulaganja u društveni standard, ponajbolje je govorila činjenica da je tvrtka Bilokalnik za gradnju toga turističkog objekta dala svu potrebnu drvenu građu, Podravka aparate za sladoled, kavu i pivo, Komunalac je uredio kanalizaciju i vodovod, Elektra rasvjetu, Skupština općine je kupila skelu na kojoj je restoran bio postavljen, dok su druge Izvorove poslovne jedinice osigurale preostali građevni materijal, kao i čamce i daske za jedrenje, što je postao i dio turističke ponude. Paralelno s tim, adaptiran je i već postojeći motel, koji je bio poznatiji pod nazivom Pansion, a najavljeno je i natkrivanje njegove terase. Obiteljski je koncept na tom prostoru obogaćen i uređivanjem dječjeg igrališta s ljuljačkama. Plan je bio da jezero postane i regionalno ribičko središte, pa je istoga ljeta, uz već uobičajena lokalna natjecanja koja su se održavala puna dva desetljeća, organiziran i veliki »Šampionat Šoderica '80«, s natjecateljima iz raznih dijelova zemlje. Atmosferu je u tiskovinama dizala informacija da je tu samo nekoliko dana uoči otvaranja »ulovljen som težak 55 kilograma«[11].

Rezultat novog buđenja Šoderice došao je do izražaja u novinskom zapisu u »špici« sezone, kada je naglašeno da je prve nedjelje u kolovozu, dakle u razdoblju i kolektivnih godišnjih odmara u više lokalnih institucija i tvrtki, »zabilježen rekordan posjet kupača«. Procjenjivalo se, kako je to napomenuo autor, »blizu 15.000 ljudi«[12]. Ponajbolje je to govorilo kako je u tijeku veliki povratak Podravaca s morskih destinacija na obližnje jezero. No, nagomilani problemi na koje su ukazivali novinari omladinskih glasila brzo su došli do izražaja. Te rekordne nedjelje zabilježena je i prva žrtva toga kupališta. Blizu obale utopio se 21-godišnji mladić, »gotovo na dohvat« ostalim kupačima, što je otvorilo pitanje organiziranja stalne ekipe prve pomoći tijekom sezone. Dan je i prijedlog da taj posao obavljaju članovi Ronilačkog kluba, koji su ionako stalno ne jezeru, no to »nadležni nisu prihvatili«[13].

Kako je Šoderica opet ušla »u modu«, potvrđeno je i na kraju te sezone, kada je Josip Vrhovec, savezni sekretar za vanjske poslove, u okviru svog boravka u Koprivnici, gdje je imao razgovore s političkim aktivistima zajednica općina Bjelovar i Varaždin, posjetio »i rekreacijsko-kupališni centar Šoderica«, a »razgledao je i obližnje gradilište novog cestovnog mosta na Dravi kod Botova«, čije je dovršenje trebalo imati utjecaja na dodatno povećanje broja gostiju[14].

2.2. Turističke ambicije naglo rastu

Može se zaključiti da je masovni ljetni povratak kupača na Šodericu povećao ambicije Grozdovih turističkih djelatnika. Hladna je zima imala za posljedicu i debeli ledeni pokrov na jezeru koji je u siječnju 1981. omogućio i formiranje sezonskog klizališta, jedinog na širem podravsko-bilogorskom prostoru. Za potpuni je ugođaj, kako je to izvještavao lokalni tjednik, bio postavljen i »razglas koji svakodnevno emitira glazbu«, a najavljeno je da će se iduće zime nabaviti i klizaljke za iznajmljivanje te da će klizalište biti na raspolaganju posjetiteljima osjetno duže nego u toj početnoj sezoni[15].

---

10 Glas Podravine, 11. srpnja 1980., str. 7, tekst pod naslovom »Riblji restoran na Šoderici« bez navođenja autora.

11 Glas Podravine, 18. srpnja 1980., str. 11, tekst pod naslovom »Ribama se loše piše« autora S.O.-a (Stjepan Odobašić).

12 Glas Podravine, 8. kolovoza 1980., str. 1, tekst pod naslovom »Spas u hitnoj intervenciji« autora V. Kuzela.

13 Isto.

14 Glas Podravine, 19. rujna 1980., str. 1, tekst pod naslovom »Razgovori o međunarodnim odnosima« autora vl. k.-a (Vladimir Kuzel).

15 Glas Podravine, 6. veljače 1981., str. 3, tekst pod naslovom »Klizanje na Šoderici« autora D.B.-a (Duško Bodinovac).

Slika 1. Glavna plaža na Šoderici oko 1975. godine: tu je još drveni objekt (iz 1958.), a gradi se i ribički dom

Slika 2. Glavna plaža 1980-ih godina (fotografije uz ovaj članak snimio je Mirko Lukavski)

Grozd je krajem zime te godine održao i sastanak sa zainteresiranim građanima na kojem se raspravljalo o programu »ljetnih kulturno-umjetničkih i turističkih sadržaja na Šoderici«. Tu je napomenuto da će se, uz gradnju mini-golf igrališta, tijekom lipnja i srpnja održati »četiri manifestacije u vikendaške dane« uz sudjelovanje »niza folklornih i kulturno-umjetničkih družina Podravine te nekoliko masovnih manifestacija kao što su pjevanje i sviranje djece, pečenje vola, gađanje glinenih golubova, takmičenje u plivanju, ribolovu, atletski miting ili kros, pivarijada, itd.« Osim toga, najavljene su i »svakodnevne plesne večeri, na dva mjesta«, a pokušat će se »i s kulinarskom razdiobom«, preko kojoj bi restoran Bijela lađa nudio »isključivo probrana domaća jela«, dok bi se »na Skeli pripremala samo riba«. Iz rasprave se moglo zaključiti da se na Šoderici »krenulo krupnim koracima u poboljšavanju usluga«[16]. Turistički je entuzijazam, čini se, bio na vrhuncu.

Proljetni su dani, međutim, značili i izvjesno otrežnjenje od investicijskog i organizacijskog optimizma. Iako su spomenuti planovi prihvaćeni, kako je to uočio lokalni tjednik, za dio se programa »još uvijek ne vidi niti početak realizacije«: »Ne radi se na izgradnji obećanog igrališta za mini-golf, tereni za rekreaciju ne postoje, niti su na bilo koji način označeni, velika obalna površina koja se može dobro iskoristiti još je uvijek zatrpana ostacima improvizirane pozornice i pokidane ograde što se koristilo kao poligon za natjecanje šumskih radnika od prije nekoliko godina.«[17] Autor komentara je uočio i kako ništa nije poduzeto ni da se turistička sezona na jezeru produži, odnosno da još nije otvorena jedina trgovina, restorani poput Bijele lađe i Skele još su bili zatvoreni, na šetnicama čak nisu bile postavljene ni kante za smeće, a bager koji je kopao šljunak nalazio se vrlo blizu Novinar je prigovorio i što će se takse za parkiranje na Šoderici, i to jednodnevne u iznosu od 10 dinara, naplaćivati već od 1. svibnja, iako je kupališna sezona službeno počinjala mjesec i pol dana kasnije. Jedina je proljetna ohrabrujuća informacija bila da je u jezero ubačeno tisuću kilograma amura, ribe koja se hranila podvodnom travom i algama, kako bi se na taj način smanjila opasnost po kupače.

[16] Glas Podravine, 6. ožujka 1981., str. 9, tekst pod naslovom »Atraktivnija Šoderica« autora D.B.-a (Duško Bodinovac).

[17] Glas Podravine, 17. travnja 1981., str. 3, tekst pod naslovom »Šoderica već privlači« autora Vl.K.-a (Vladimir Kuzel).

Mjesec dana kasnije ipak su uslijedili radovi na natkrivanju terase Pansiona, potvrđena je i skora gradnja mini-golfa, tako da je Šoderica u medijima predstavljani kao vrlo perpektivni »turističko-rekreativno-ugostiteljski centar«, kojemu je za dovođenje gostiju iz svih dijelova Hrvatske i jugoslavenske federacije nedostajala samo povezivanje sa seoskim turizmom, još jednim turističkim projektom u povojima, pogotovo vezivanjem uz hlebinsku galeriju naivne umjetnosti te razne ribolovne, lovne i vinogradarske sadržaje.[18] Početkom lipnja 1981. napokon su otvoreni ugostiteljski objekti, a iz Grozda je stigla obavijest da je i Bijela lađa adaptirana i da će se tu nuditi domaća hrana. Tih je dana održana i novopokrenuta biciklijada, uz koju će se idućih godina vezivati i otvaranje kupališne sezone. Dana 14. lipnja, kad je ta sezona i službeno počela, organizirano je i natjecanje u plivanje za sve amatere »od 7 do 77 godina«, koje je uključivalo i bodovanje za plivačke klubove s područja Zajednice općina Bjelovar. Za lokalnu je javnost posebno atraktivno bilo plivanje s jedne na drugu stranu Šoderice, gdje je među 17 amatera pobjednik bio koprivnički plivač Bruno Sever, dok je u konkurenciji žena to uspjelo Ivanki Štetan iz Virja. Istu je večer na novootvorenoj terasi Pansiona bilo održano i natjecanje plesnih parova. Među 13 prijavljenih parova pobijedili su Bernarda Mikac i Zvonimir Habuš[19].

Slika 3. Proširena plaža na Šoderici prema Bilokalnikovom odmaralištvu

Još jednu uspješnu kupališnu sezonu ovoga su puta djelomično kvarili komarci. Prema ironičnom komentaru lokalnog tjednika, uz obilje novih atraktivnih ponuda, turistički su djelatnici »izmislili još jednu: individualno tamanjenje komaraca, uz vrlo smiješne pokrete kupača«. Zaključak je bio da komarci i obadi mogu ugroziti turističku ponudu, a da im odgovorni iz Grozda prijete samo verbalno, valjda se nadajući da će insekti iz straha »sigurno počiniti samoubojstvo«.[20]

Unatoč tom nemalom problemu, koji je sprečavao masovnije večernje posjete ugostiteljskim objektima i plesnjacima, toga su ljeta nastavljeni i razgovori o daljnjem širenju turističke ponude na Šoderici. Posebno je istaknut problem »uređenja dosad neuređene druge obale«, gdje je toga ljeta započela i sječa topola koje su zagađivale jezero[21]. Dojam je bio da su plaže ipak bile uređenije nego ranijih godina, a i da je ponuda bolja zbog otvaranja toliko najavljivanog mini-golfa i pribavljanja dovoljnog broja sandolina za iznajmljivanje[22]. Ljubitelje ribolova, na koje se posebno računalo, obradovala je i informacija iz Grozda da je započela i gradnja »kaveza za uzgoj konzumne ribe«, posebno šarana, amura, soma i cipla, s planom da se pripreme i uvjeti za uzgoj jegulja i pastrva. Usto, poručeno je da su u tijeku i pripreme za uzgoj pataka.

Tog je vrućeg ljeta oboren novi kupališni rekord, o čemu je s neskrivenim oduševljenjem pisao lokalni tjednik. U nedjelju prvog kolovoškog vikenda od »nesnosne žege« odlaskom na jezero spašava-

[18] Glas Podravine, 22. svibnja 1981., str. 3, tekst pod naslovom »Dogovor turizam gradi« autora V. Kuzela.

[19] Glas Podravine, 19. lipnja 1981., str. 5, tekst pod naslovom »Voda i sunce dobili konkurenciju« autora Vl. K.-a (Vladimir Kuzel).

[20] Glas Podravine, 10. srpnja 1981., str. 5, tekst pod naslovom »Primjer hvale vrijedan i oni drugi«, potpisan s »vaš Reporter«.

[21] Glas Podravine, 17. srpnja 1981., str. 2, tekst pod naslovom »Dogovor o budećem izgledu Šoderice« autorice J.L. (Jadranka Lakuš).

[22] Isto, str. 5, tekst pod naslovom »Bit će zadovoljeni različiti ukusi« autora D.B-a (Duško Bodinovac).

Slika 4. Gotovo sve ljetne dane ugostitelji su na Šoderici ostvaralivali dobar posao

Slika 5. Prodaja sladoleda i tiska

lo se »oko 20.000 ljudi«, koji su »okupirali svako slobodno mjesto na obje strane obale«. Riječ je, dakle, bila o brojci koja se tada povezivala s brojem stanovnika Koprivnice bez prigradskih naselja. U tom je kontekst objavljeno da bi broj turista mogao uskoro i porasti, jer je Grozd najavio pregovore s predstavnicima željeznice za pokretanje turističkog vlaka za Šodericu , koji bi vikendom kretao iz Zagreba.

Odmah se pokazalo da za takvu »najezdu« gostiju nedostaju ugostiteljski i infrastrukturni sadržaji i kapaciteti, što znači da se moglo ubrati manje novca nego što bi to navedeni broj posjetitelja mogao sugerirati. Euforično je zaključeno da je Šoderica« ipak »zlatni rudnik« i ubrzano trebaju slijediti nove investicije, u čemu Grozd ne bi smio biti usamljen, već da bi svoj turistički interes mogle naći i druge tvrtke. Pritom je sugerirano da neke važnije koprivničke tvrtke nikad nisu značajnije ulagale sredstava u Šodericu, a da su istovremeno gradile ili kupovale turističke objekte po jadranskoj obali, što se tumačilo kao svojevrsni manjak lokalpatriotizma[23].

Kako su se u izvještavanju s jezera stalno izmjenjivali ohrabrujući i upozoravajući sadržaji, tako je u istome broju lokalnog lista objavljeno i kako je Šoderica toga vikenda »uzela još jednu žrtvu«, drugu te sezone, kad se mladi neplivač utopio u blizini obale, ne znajući da je na tom dijelu duboka voda. Taj je nesretni slučaj iskorišten da bi se upozorilo kako »još uvijek nije uvedena stalna dežurna služba spašavanja«[24]. Samo tjedan dana kasnije jezero je uzelo i treću žrtvu, još jednog neplivača koji nije znao gdje može ući u vodu.

Pri kraju sezone objavljeno je da je u toj iznimnoj sezoni, prema procjeni Grozda, Šodericu posjetilo »više od 250.000 tisuća gostiju«, a da je u ljetnim mjesecima gotovo svake nedjelje na prostoru jezera bilo parkirano i »više od 3000 automobila«[25]. U prigodnom je novinskom komentaru ipak navedeno kako turistički potencijali nisu ni iz daleka iskorišteni, a žaoka je bila upućena i onima koji bi se trebali više brinuti od dovođenju gostiju iz drugih gradova i regija: »Vjerojatno je osnovno pitanje da li su turističke agencije u Koprivnici isključivo za to da izvoze Koprivničane u druga izletišta i ljetovališta,

[23] Glas Podravine, 7. kolovoza 1981., str. 1, tekst pod naslovom »'Zlatni rudnik' – Šoderica« autora Vl.K.-a (Vladimir Kuzel) , str. 3, tekst pod naslovom »Vlakom na Šodericu« bez navođenja autora.

[24] Isto, str. 10, tekst pod naslovom »druga žrtva Šoderice« bez navođenja autora.

[25] Glas Podravine, 21. kolovoza 1981., str. 1, tekst pod naslovom »Na Šoderici 250.000 posjetilaca« bez navođenja autora.

ili su tu i zato da dovlače druge u Koprivnicu.«[26] Odgovor je, dakako, bio sugeriran. Nedvojbeno je, ipak, bilo to da je 1981. na Šoderici bila dotad najuspješnija turistička godina, čak i iznad objektivnih očekivanja. U tom je ozračju tijekom jeseni iste godine Grozd pokrenuo i radove na uređenju »više od 500 metara plaže desno od Skele prema zapadu«. Na tom su prostoru započeli i radovi na izgradnji novog ugostiteljskog objekta sa skladištima kod borove šume, s kapacitetom »200 do 400 sjedećim mjesta«. Iz iste su tvrtke najavili i dvostruko povećanje kapaciteta Pansiona u njegovom zatvorenom dijelu, uz renoviranje kuhinje i sanitarnog čvora[27].

2.3. Investicije na vrhuncu, broj gostiju opao

Već i podatak da su u siječnju započele rasprave o Šoderici dovoljno je govorio o stalnom rastu turističkih ambicija. U medijima je objavljeno da su do početka zime uspješno okončani još krajem turističke sezone najavljivani radovi na spomenutom uređenju nove plaže u duljini od oko pola kilometra, koja je dobila naziv Lazine, čiji je kapacitet u sezoni bio 6000 kupača. Glas Podravine je iznio i detalje toga projekta, koji je trebao u cijelosti biti okončan do 1. svibnja: »Do toga mjesta produžena je i vodovodna mreža, predviđa se izgradnja dva kompleta tuševa, a u planu je i podizanje objekta za prihvat 400 gostiju. Taj objekt za koji su već izrađeni projekti bio bi paviljonskog tipa za višestruku namjenu. U njegovu središnjem dijelu osigurava se prostor za ples ili kulturno-zabavne priredbe, a oko njega rasporedila bi se mjesta za goste. Središnji dio paviljona planira se i za smještaj pokretnog kino-projektora koji bi omogućavao da se uz vodu jezera prikazuju filmovi. Uz ovaj paviljon bit će izgrađen i skladišni prostor dijelom ukopan u zemlju koji bi ujedno služio i kao prirodni hladnjak za veće količine pića, dok bi se cijelom njegovom dužinom postavio šank na kojemu bi se prodavala jela i pića.«[28]

Predsezona je opet započela zimskim klizanjem po zaleđenom jezeru, jer je debljina leda dosezala i do 30 centimetara. Ovoga je puta, međutim, to bilo puno organiziranije nego godinu ranije, a nova je atrakcija bio i zimski ribolov, koji je omogućen bušenjem rupa u ledu. Što se klizanja tiče, organizirane su i dvije natjecateljske discipline: brzo klizanje na 200 metara i slalom na 80 metara, a za svaku su po starosti bile tri kategorije natjecatelja. Grozd kao organizator pripremio je za natjecatelje besplatne tople napitke i sendviče. Posjetitelja je, kako je objavljeno, bilo prilično, a za natjecanje se prijavilo pedesetak natjecatelja, od kojih su najbolji i posebno nagrađeni[29].

Te je zime, što je potaknuto upravo stanjem na Šoderici, otvoreno i pitanje smještajnih kapaciteta u koprivničkoj općini. Uzme li se u obzir procijenjene brojka od četvrt milijuna posjetitelja toga jezera, podatak o samo 8651 gostu koji je prenoćio u registriranim objektima na području cijele općine doimao se iznimno niskim, tim više što se tu nemali dio odnosio na poslovne posjete koprivničkim tvrtkama. Iako je u nadležnoj službi, Općinskom komitetu za privredu i društveno planiranje, rečeno da se puno toga čini kako bi se podigla kvaliteta usluga, pogotovo u objektima vezanim uz Šodericu, bilo je izvjesno da na jezero ne mogu u većem broju dolaziti turisti koji bi tu boravili više dana[30]. Time je Šoderica za goste iz daljnjih destinacija i nadalje ostala na razini jednodnevnog izleta u dane vikenda.

U cilju dodatnog privlačenja gostiju, Grozd je početkom lipnja 1982. odlučio ukinuti naplaćivanje naknade za parkiranje automobila na području jezera, oko čega je ranijih godina bilo puno prijepora, jer uređenih parkirališta ionako nije bilo. To je obradovalo posjetitelje, a time je nestalo i dugačkih kolona

---

26 Glas Podravine, 28. kolovoza 1981., str. 3, tekst pod naslovom »Koprivnički turizam nije samo Šoderica« autora Ive Čičina.

27 Glas Podravine, 11. prosinca 1981., str. 1, tekst pod naslovom »Šoderica se priprema za ljeto« autora Vl.K.-a (Vladimir Kuzel).

28 Glas Podravine, 15. siječnja 1982., str. 3, tekst pod naslovom »Kino kod jezera Šoderica« autora Vl.K.-a (Vladimir Kuzel).

29 Glas Podravine, 5. veljače 1982., str. 9, tekst pod naslovom »Jezero nije samo za kupanje« autora D.R.-a (Dragutin Rendić).

30 Glas Podravine, 19. veljače 1982., str. 3, tekst pod naslovom »Ugostitelji pod ruku s turizmom« autora J.(o-ve) Rojčevića.

Slika 6. Na Šoderici je 1980-ih godina proradio i restoran na vodi

na prilazu jezeru[31]. Objavljeno je i kako je plaža na Lazinama pripremljena za dolazak gostiju, a početak sezone, koji je zbog organizacijskih razloga pomaknut mjesec dana kasnije, dakle na početak srpnja, obilježila je biciklijada, čiji je start bio na koprivničkom Trgu maršala Tita. Organizator je ovoga puta i formalno postao Glas Podravine, no u kampanju su se uključili i listovi na republičkoj razini, tako da su nagrade najzanimljivijim učesnicima dijelili i Večernji list i Arena[32]. Tjedan dana kasnije u lokalnom je tjedniku objavljena i opširna foto-reportaža s biciklijade, u kojoj je navedeno da je bilo čak 700 učesnika svih uzrasta. Glavnu je nagradu dobio bicikl koprivničkog dimnjačara Matije Grošeka, koje je na prtljažnik uspio montirati kompletni dimnjak. Dodatni je razlog odugovlačenje službenog početka kupališne sezone ležao i u činjenici da je biciklijada bila idealna prilika da se otvori i veliki Grozdov ugostiteljski objekt na plaži na Lazinama, za koji je objavljeno da je stajao 18,33 milijuna dinara.

Glas Podravine je tom prilikom napravio i »vodič ugostiteljsko-turističkog kompleksa Šoderica«, koji je zanimljivo po tome što je prvi puta pobrojio sve ono što se nudilo potencijalnim posjetiteljima. Iz vodiča se uočavalo da su gosti u ljeto te 1982. na jezeru imali mogućnost posjetiti čak osam komercijalnih ugostiteljskih objekata, od kojih su neki pružali i specifične sindikalne sluge svojim zaposlenicima: Pansion, Skela, Bijela lađa, Depadansa Lazine, Ribički dom Podravke, Ribički dom, Željeznički dom i Dom odmora Bilokalnik. Na jezeru je stalno bila otvorena prodavaonica robe široke potrošnje Avarda iz Gole, kao i nekoliko privatnih štandova s voćem i povrćem te kiosk s tiskovinama, a napokon je adekvatno uređen i prostor za kampiranje. Kino na Lazinama prikazivalo je filmove ponedjeljkom, utorkom i srijedom, živa je muzika do ponoći bila u tri objekta, prva je pomoć bila dežurna subotom i nedjeljom, a jezero je imalo i tri željezničke linije od Koprivnice, kao i šest stalnih autobusnih linija[33]. Ta je množina sadržaja stvarala dojam da se jezero ubrzano pretvara u jedno od najznačajnijih hrvatskih kontinentalnih turističkih odredišta.

Prvo veće razočaranje uslijedilo je na kraju ljetne sezone. Prošlogodišnji rekordi u posjeti ne samo da nisu nadmašeni, već je lokalni tjednik ustvrdio da sezona »nije dala onakve rezultate kako je planovima bilo zamišljeno«. Razlog su, kako je rečeno, bile »neke stare bolesti«, jer gradnja objekata i infrastrukture nije bila dovoljna da bi bitno povećala interes potencijalnih gostiju. Naglašeno je da se u budućnosti treba pobrinuti za »gotovo svakodnevne sadržaje različite po namjeni i približavanju što većem broju posjetitelja«. Drugim riječima, da je potrebno više pozornosti usmjeriti na posjetitelje, jer objekti sami po sebi nisu dovoljni mamac, ponajprije u smislu što većeg broja najrazličitijih manifestacija, posebno onih kulturnih i, posebno, zabavnih. Ugostitelji su, pak, za manje prihode okrivili kišne vikende, kojih je toga ljeta bilo više nego onih sunčanih. Na kraju je prevladao optimistički stav da se svi uočeni problemi moraju ispraviti do »naredne sezone«[34].

---

31 Glas Podravine, 11. lipnja 1982., str. 4, tekst pod naslovom »Ukinuta taksa za Šodericu« autora Iv.B.-a (Ivan Bratković).

32 Glas Podravine, 18. lipnja 1982., str. 3, tekst pod naslovom »Čitateljima 20 vrijednih nagrada« bez navođenja autora.

33 Glas Podravine, 9. srpnja 1982., str. 7, tekstovi pod naslovom »Uspio pohod biciklima« i »Od zabave do restorana« autora Ive Čičina i D.(ragutina) Rendića.

34 Glas Podravine, 3. rujna 1982., str. 1, tekst pod naslovom »Uz objekte i sadržaji« bez navođenja autora.

2.4. Jezero prepuno, sadržaji gotovo nikakvi

U zimskim mjesecima 1983. nije bilo novinskih izvještaja o klizanju na zaleđenom jezeru. Očito je da su vremenske prilike pokvarile taj vid predsezone, važne za percipiranje Šoderice kao perspektivnog turističko-rekreativnog središta. Tih je dana udarna vijest bila da se u Pansionu uređuje sanitarni čvor, kako bi se poboljšali »neodgovarajući higijenski uvjeti«. Najavljeno je da će se do proljeća »sadašnje dvoje toaletne prostorije proširiti na tri u muškom i pet u ženskom dijelu«[35]. Sukladno toj investicijskoj defanzivi, objavljena je i fotografija »pustog i osamljenog« jezera u zimskom ambijentu. Napomenuto je kako u jedini otvoreni restoran, spomenuti Pansion, »dnevno navrati u prosjeku jedan do dva gosta«, a i da »ne bi bilo loše i da se i obale jezera počiste da ne izgledaju neuredno«, kako je to fotografija sugerirala[36]. I početkom proljeća je ponovljeno kako objekti opet »zjape prazni« jer se razmišlja samo o ljetnoj sezoni pa je lokalni tjednik predložio da se organizira barem »iznajmljivanje čamaca i drugih plovila« za romantične vožnje jezerom te da se uz glazbu iz zvučnika organiziraju roštiljade na otvorenom[37].

Kako bi kontroverze oko Šoderice bile potpune, krajem proljeća te godine eskalirao je i sukob između Zajednice ribolovnih društava Koprivnica i Grozda. Ugostiteljska je tvrtka zbog potrebe za svježom ribom svojih objekata navodno htjela loviti mrežama, čemu su se sportski ribolovci žestoko usprotivili, jer su se oni brinuli o poribljavanju jezera. Ribolovci su najavili i mogućnost pokretanja sudskog spora, zahvaljujući čemu su utihnule i Grozdove ambicije da Šoderica postane regionalno ugostiteljsko središte za goste željne kvalitetne riječne ribe[38].

Slika 7. Narodni sportovi na Šoderici: alka na biciklu

Početak je sezone opet predstavljala biciklijada »s više stotina biciklista«, za koje se ispostavilo da su bili u rasponu od četiri do 74 godine. Mediji su zabilježili da je najstariji bicikl vlasnika Štefa Hojsaka navodno bio napravljen pred 170 godina, a opet je bilo i nekoliko ručno rađenih bicikala na tri i četiri kotača, kao i jedna – rikša. Iako je godinu ranije svečano otvorena, za plažu Lazine je rečeno da je i na početku aktualne sezone ostala nedovršena[39].

Slika 8. Narodni sportovi na Šoderici: trčanje u jutenim vrečama

35 Glas Podravine, 21. siječnja 1983., str. 3, tekst pod naslvom »Uređenje pansiona Šoderica« bez navođenja autora.

36 Glas Podravine, 11. veljače 1983., str. 3, tekst pod naslovom »Na Šoderici stanje – pusto« autora D.R.-a (Dragutin Rendić).

37 Glas Podravine, 25. ožujka 1983., str. 1, tekst pod naslovom »Šoderica privlačna i u proljeće« autora D.(ragutina) Rendića.

38 Glas Podravine, 3. lipnja 1983., str. 6-7, tekst pod naslovom »Tko će uriboloviti šoderičke vode« autora Vladimira Kuzela i Mirka Kvakarića.

39 Glas Podravine, 10. lipnja 1983., str. 2, tekst pod naslovom »Zabava za bicikliste« autora D.(ragutina) Rendića.

Slika 9. Sportovi: povlačenje užeta

Slika 10. Sportovi: mali nogomet

Sezona se nije ni zahuktala, a vodstvo Grozda već je iznijelo brojne žalopojke u pogledu zahtjeva koji je lokalna javnost stavila pred ugostitelje. Antun Batorek, direktor Grozda, između ostalog je izjavio da »Šoderica zahtijeva velika ulaganja« te da njegova tvrtka prilično izdvaja »za besplatno prikazivanje filmova«, ali i za redovnu glazbu u Pansionu. Ustvrdio je da to Grozd »više ne može podnijeti«[40]. Tih se dana Grozdovim problemima oko upravljanja infrastrukturom na jezeru bavila i Skupština općina Koprivnica, koja je pobrojala koje su sve njene obveze, od organiziranja stalne službe spašavanja i službe hitne pomoći, označavanja prostora za kupanje djece i neplivača, protupožarne zaštite pa do održavanja čistoće na cijelom jezeru. Kako bi olakšala Grozdove poslovne probleme, Općina je za te svrhe odlučila iz proračuna izdvojiti 720.000 dinara, no i nadalje su bila podijeljena mišljenja vijećnika o mogućnosti da se jedna ugostiteljska tvrtka bavi poslovima koji izlaze iz njenog djelokruga rada i kompetencija[41].

Jedan od načina jačanja uloge turističko-rekreacijskog središta bilo je i prodavanje parcela za vikendice, tako da je početkom ljeta 1983. Skupština općine ponudila građanima 50 novih građevinskih parcela, prosječne vrijednosti oko 95.000 dinara, a od osiguranih bi se sredstava izgradila šljunčana cesta i električna mreža[42]. Druga je dobra vijest bila da se poboljšava javni prijevoz na Šodericu. Donesena je, naime, odluka da preko vikenda da većina linija u slučaju većeg broja putnika može dobiti drugi, pa i treći autobus, odnosno »koliko god treba«. Usto, vlak koji je u 9,20 sati s povratkom u 19,20 sati vozio do Botova, produžen je do samoga jezera. Opet je aktualizirana i priča o potrebi izravne linije od Zagreba do Šoderice, ali nije nađeno rješenje kako da ta linije bude profitabilna[43].

---

40 Glas Podravine, 24. lipnja 1983., str. 6-7, tekst pod naslovom »Disko-klub nesporazuma«, autorice Jadranke Lakuš.

41 Isto, str. 3, tekst pod naslovom »Efikasnije gospodarenje Šodericom« autora D.D.-a (Dragan Desnica).

42 Glas Podravine, 8. srpnja 1983., str. 2, tekst pod naslovom »Nova gradilišta« autora D.D.-a (Dragan Desnica).

43 Isto, str. 5, tekst pod naslovom »Vlakovi za Šodericu« autora Ive Čičina.

Unatoč početnom pesimizmu u uspjeh kupališne sezone, u srpnju je javnost s radošću informirana da su vikendom posjete jezero na više nego zadovoljavajućoj razini: »Ako ove nedjelje nije bilo dvadeset hiljada kupača, onda ih nikad nije bilo.« Zaključeno je bilo da je i plaža Lazine, oko čijeg je uređenje bila najviše polemika, opravdala očekivanja i da je i na njoj jedva pronađeno koje slobodno mjesto za sunčanje. Gotovo je s ponosom naglašeno da je gostiju, pogotovo djece, bilo toliko da se pokazalo kako nisu pripremljene dovoljne količine sladoleda i gustih sokova[44]. Tako su neorganiziranost ugostitelja, karakteristična za tvrtke u društvenom vlasništvu, toga puta iskorištena da bi se naglasio veliki interes za »podravsku rivijeru«.

Slika 11. Sportovi: mini-golf

Slika 12. Sportovi: »bicikliranje« na vodi

Lokalni je tjednik tu situaciju ipak iskoristio da bi napravio analizu kapaciteta i kvalitete ugostiteljskih usluga. Zaključeno je da je ponuda previše skromna za ozbiljnije turističke ambicije, a i da tijekom vikenda ima puno »uskih grla«. Između ostalo, objavljeno je da od 18 Grozdovih konobara stalno angažiranih na Šoderici, samo njih osam ima ugostiteljske kvalifikacije, a i da je zbog samo jedne skučene Avardove prodavaonice iznimno loše organizirano i snabdijevanje robom široke potrošnje, pogotovo u domeni svježeg mesa, voća i povrća[45]. Na kraju je sezone zaključak bio sukladan kontroverzama koje su je pratile: »Šoderica je bila prepuna, voda nikad toplija, sadržaji (osim biciklijade i ustaljene glazbe) kao i uvijek – dakle, gotovo nikakvi.«[46]

2.5. Grozd se jednostrano odriče upravljanja Šodericom

Problemi koji su se nazirali godinu ranije, 1984. su poprimili još ozbiljnije razmjere. Početkom ožujka te godine Šoderice kao točka dnevnoga reda dospjela pred članove Izvršnog vijeća Skupštine općine. Tu je napomenuto kako je općinski Turistički savez dužan napraviti cjeloviti program uređenja »rekreacionog kompleksa«, a sredstva bi se, kako je napomenuto, ponajprije trebala naći za širenje

[44] Glas Podravine, 15. srpnja 1983., str. 1, tekst pod naslovom »Rekordan posjet Šoderici« autora I.(ve) Čičina.

[45] Glas Podravine, 12. kolovoza 1983, str. 6, tekst pod naslovom »Priučeni konobari i poteškoće u snabdijevanju« bez navođenja autora.

[46] Glas Podravine, 2. rujna 1983., str. 5, tekst pod naslovom »Turizam« bez navođenja autora.

Slika 13. S izbora za Miss Šoderice 1989. godine

Slika 14. Slikar Ivan Generalić okružen missicama na Šoderici 1989.

vodovodne i izgradnju kanalizacijske mreže, dodatnih sportskih objekata i parkirališta. Ispostavilo se da Izvršno vijeće ne raspolaže sredstvima za te namjene, već da bi to trebao biti tek početak razgovora s onima koji su zainteresirani za takva ulaganja. Napomenuto je, međutim, da bi značajni doprinos mogla dati Općinska konferencija SSO Koprivnica, tako što bi »osnovala omladinske radne brigade koje bi sudjelovale u gradnji objekata i u uređenju turističkog kompleksa«[47]. Dakle, umjesto komercijalnog pristupa, naglasak je voluntaristički stavljen na dobrovoljni rad.

Nadu u dobru sezonu i ovoga je puta početkom lipnja ponudila tradicionalna biciklijada, u koju su se po prvi puta, zahvaljujući cestovnom graničnom prijelazu u Goli, uključili i biciklisti iz susjednog mađarskog Nagyatada. Pobjednik je ovoga puta bio bicikl u obliku kade, koji kao da je nagovijestio da će sezona biti toliko kišna da će većina Podravaca doista više uživati u kupanju u svojim kućama. Jezerska voda, kako se navodi u novinskom izvještaju, bila je prehladna za kupanje, tako da ni dio ugostiteljskih objekata još nije bio otvoren[48].

Još jedno prohladno i vlažno ljeto, praćeno pravom najezdom komaraca jer Grozd nije imao sredstava za njihovo prskanje, rezultiralo je manjkom gostiju i daljnjim eskaliranjem već uočenih problema: »Šoderica je ovoga ljeta više pusta nego puna gostiju, ali trave ne nedostaje, komarci napadaju malobrojne goste, a voda se zamuti čim se uđe u nju… Mnogi posjetitelji isticali su nezadovoljstvo ugostiteljskim uslugama – od visokih cijena, spore i neljubazne podvorbe, do toplih pića…Prije svega, uzroci ovakvog stanja, pored opravdanih subjektivnih razloga, leže i u neriješenom pitanju: Čija je zapravo Šoderica?«[49]

Ono što je »visjelo« u zraku, dogodilo se tijekom sezone. Radnički savjet OOUR-a Grozd donio je, naime, odluku o »jednostranom odricanju gospodarenja Šodericom«. Razlozi s kojim se ta ugostiteljska tvrtka suočila bili su dobro poznati javnosti: »Plaže nisu uređene, čistoća nije na potrebnoj razini, pro-

[47] Glas Podravine, 9. ožujka 1984., str. 1, tekst pod naslovom »Što i kako graditi na Šoderici?« autora D.D.-a (Dragan Desnica).

[48] Glas Podravine, 8. lipnja 1984., str, 1, tekst pod naslovom »U kadi na Šodericu« autora D.R.-a (Dragutin Rendić).

[49] Glas Podravine, 10. kolovoza 1984., str. 4, tekst pod naslovom »Otužna Šoderica 1984.« autora Vladimira Ninkovića.

blematična je košnja trave, nema tuševa, nema dovoljno pitke vode, o smještajnim kapacitetima za goste ne može se ni govoriti, kampa praktički niti nema, ugostiteljske usluge bez obzira na razloge ni u kom slučaju ne zadovoljavaju.«[50] U Grozdu su objasnili da ih i tako manjkava usluga vođenja brige o jezeru stoji gotovo pet milijuna dinara[51], od čega Općina Koprivnica preko Turističkog saveza vraća samo milijun dinara. Umjesto novca, iz političkih je struktura stizala opet poruka da bi situaciju mogao poboljšati omladinski dobrovoljni rad, odnosno da bi brigu o uređenju Šoderice morale preuzeti omladinske radne brigade. No, o tome je drugu godinu zaredom nedostajalo bilo kakvog konkretnijeg dogovora. Činjenica je da Izvršno vijeće Skupštine općine na jednostrani izlazak Grozda iz upravljanja jezerom nije promptno reagiralo, već su novinari dobili informaciju da će ta točka biti na dnevnom redu jedne od njegovih narednih sjednica.

Krajem sezone 1984. svi problemi oko financiranja Šoderice dosegli su vrhunac, jer je postalo jasno da Grozd više nije stanju voditi brigu oko tamošnje infrastrukture. Uprava te ugostiteljske tvrtke nije puno pretjerivala u svojim argumentima za odricanje od nametnute joj uloge, jer je svakome bilo jasno da je prava sezona kupanja, kad dolaze na tisuće posjetitelja, samo u srpnju i kolovozu, ako i tada loše vrijeme ne pokvari udarne vikende. S toliko malim brojem turističkih dana teško da itko zadužen za održavanje objekata mogao pokrivati svoje troškove. Projekt Šoderica trebao je, dakle, velikog investitora, spremnog mnogo uložiti u popratne sadržaje koji bi sezonu produžili od ranog proljeća do kasne jeseni. Takav, međutim, godinama nije bio na vidiku.

Iako je i početkom 1985. i nadalje bilo nejasno kako će općinske vlasti reagirati na odluku Grozda da odustaje od uređivanja Šoderice, hladna je zima opet vratila klizače na zamrznuto jezero. Sredinom veljače obnovljeno je natjecanje u brzom klizanju i klizačkom slalomu, s četrdesetak natjecatelja, gdje je Grozd pružao samo ugostiteljske usluge[52]. Tih se dana u javnosti pojavila i ideja o jezeru kao idealnom podlozi i za bočanje na ledu, no vremenske prilike koje nikad nisu omogućavale dugoročniju prognozu o održivosti ledene plohe takvu ideju nisu činile izglednom.

2.6. Upravu preuzima SIZ fizičke kulture

Proljeće 1985. je predstavljalo posljednji realni rok za donošenje političke odluke o tvrtki ili instituciji koja bi se trebala brinuti o »turističko-rekreacijskom centru«. Odluka, kako se to na posredni način moglo zaključiti iz novinskih napisa, nije se temeljila samovoljnoj i na računici zasnovanoj odluci, već je presudan bio politički pritisak, budući da je Šoderica označena kao »općedruštveno dobro«.

Kako je rješenje traženo u dodatnom naglašavanju rekreacijske uloge toga kompleksa, o čemu se često govorilo još od kraja 1970-ih godina, za novog »gazdu« izabran je SIZ fizičke kulture[53]. Ante Babić, predsjedavajući toga SIZ-a, vidio je šansu u činjenici da su gospodarska kriza i visoka inflacija, koji su doveli do pada životnog standarda, Šodericu dodatno učinili zanimljivom za turističke aktivnosti, pogotovo dok se realiziraju dodatni rekreacijski sadržaji. Babić je informirao javnost da je Skupština općine u cilju novog investiranja donijela i odluku da će općinsko gospodarstvo namjenski za potrebe upravljanja Šodericom mjesečno izdvajati 0,1 posto dohotka. Tako bi se već tijekom 1985. prikupilo 7,3 milijuna dinara. Prvi bi projekt, kako je napomenuo, trebao obuhvatiti izgradnju »travnatog nogometnog igrališta dimenzija 90x60 metara, zatim jednog univerzalnog asfaltnog igrališta za rukomet, mali nogomet, košarku i odbojku«, dok bi se na nekim mjestima postavili i »stolovi za stolni tenis«, a razmišljalo se i o »poligonu za obuku neplivača«. SIZ bi i dalje imao ugovor s Grozdom oko održavanja

[50] Isto, str. 3, tekst pod naslovom »Čija je (konačno) Šoderica« autora D.B.-a (Duška Bodinovca).

[51] Isto. Kad bi se pokušalo ta sredstva pretvoriti u kune, onda je Grozd za redovno održavanje Šoderice, uključujući i plaće radnicima na tim poslovima, godišnje izdvajao oko dva milijuna kuna. U to, dakako, nisu bile uključene investicije i troškovi uređenja ugostiteljskih objekata.

[52] Glas Podravine, 22. veljače 1985., str. 1, tekst pod naslovom »Brzo, i slalom klizanje« autora I.(vana) Bratkovića.

[53] Puni je naziv te institucije zadužene za brigu o sportu i rekreaciji bio Samoupravna interesna zajednica fizičke kulture, a njene je zadatak bio da raspoređuje sredstva iz općinske blagajne namijenjena sportskim klubovima i udrugama, kao i održavanje sportskih objekata koji su bili u društvenom vlasništvu.

zelenih površina, sanitarnih čvorova te odvoza smeća, ali bi novi upravitelj Šoderice imao »mogućnost nadzora na kvaliteti ovih radova, jer do sada to nije bilo dobro obavljeno«[54].

Lokalna je javnost mjesec dana kasnije bila obasuta optimističkim najavama o ponovnom buđenju popularnog kupališnog odredišta. Izdvajanje iz dohotka po stopi od 0,1 posto počelo je davati rezultate, tako da je Ante Babić bio uvjeren da će do početka glavne sezone »biti završeni svi planirani sportski sadržaji« te da se istovremeno »uređuju nove i dotjeruju stare plaže« i da će biti »napokon postavljena i javna telefonska govornica«. Grozd se, s druge strane, obvezao da će aktivirati sve svoje ugostiteljske kapacitete, uključujući preuzimanje troškova za glazbu i kino na otvorenom, dok je u Pansionu obavljena još jedna adaptacija u cilju smanjivanja gužvi u danima vikenda[55]. Dojam je bio da se još nikada tako ambiciozno ne kreće u kupališnu sezonu. Po tvrđeno je to i uobičajenoj lipanjskoj biciklijadi. Na njoj je među 600-tinjak učesnika bilo i prilično biciklističkih rekreativaca iz mađarskih pograničnih naselja, čak i jedan student s Cipra, zbog čega je manifestacija nazvana međunarodnom, a goste je, između ostalih, zabavljao i Mariška bend[56].

S obzirom da je Grozd odricanjem o upravljanja jezerom izgubio i svoj dotadašnji monopolistički status, građani su informirani da se na jezeru od te sezone mogu pružati »razne pečenjarske usluge, usluživanje u kioscima i drugim objektima izvan ugostiteljskih objekata te u odgovarajućim poslovnim prostorijama«. Obrazloženje te odluke dao je Ivo Pobi, predsjednik Općinskog komiteta za privredu i društveno planiranje, naglašavajući da se time želi »intenzivirati raznih usluga na području Šoderice«, ali je ostalo ograničenje da se ne može »pružanje tih usluga povjeriti drugoj osobi, niti (se) može koristiti dopunski rad drugih osoba«[57]. Bio je i prvi javni poziv na pružanje usluga, dakle jedan od vidova malog poduzetništva, koje je samoupravni socijalistički model na razne načine kočio sve do sredine 1980-ih godina, ali su ipak ostala ograničenja u načinu njegova obavljanja.

Aktualizaciji Šoderica pogodovao je i znatni rast cijena aranžmana na jadranskoj obali, tako da su i cijene ljetovanja u objektima koprivničkih tvrtki osjetno narasle. Primjera radi, toga se ljeta samo 900 Podravkaša prijavilo za odmarališta u Pirovcu, na Čiovu i u drugim destinacijama, što je bilo višestruko manje nego nekih ranijih godina. Šoderica je na taj način dobila na popularnosti, iz medija saznajemo da su se pojavili novi problemi. Vodovodna mreža, koja se od 1960-ih godina počela graditi iz vodocrpilišta iza željezničke pruge, iz godine se u godinu je s rastom vikend-naselja širila, ali je zbog prekapacitiranosti dosegla svoj limit. U ljeto 1985., koje je bilo iznimno sušno, u više se navrata događalo da korisnici, unatoč plaćanja svih pristojbi, ostanu bez vode, o čemu je informirana javnost[58]. Sredstva za povezivanje mreže s postojećom vodovodnom infrastrukturom nisu pronađena, pa je i to limitiralo daljnje razvojne planove. Usporedbe radi, Glas Podravine je upravo tih tjedana pisao kako su napokon krenuli radovi izgradnji vodovodne i kanalizacijske mreže u čak 12 koprivničkih ulica, što je predstavljalo znatno iskušenje za općinski investicijski potencijal, pogotovo u okolnostima kada su stambeni objekti morali imati prioritet pred vikendaškima.

Interesantno je da o brojčanim pokazateljima tog vrućeg i sušnog ljeta nije puno pisano, iz čega se posredno izvlači zaključak da turistički rekordi vezani uz dane vikenda zacijelo nisu bili rušeni. Bitno je, ipak, spomenuti da se ljetna sezona protegnula i na rujan, kad je u Pansionu, kao odraz sve intenzivnijih veza sa susjednom državom, održan i uspješni Tjedan mađarske kuhinje, uz gostovanje kulinarskih majstora, a i glazbe, iz Nagyatada[59].

---

54 Glas Podravine, 19. travnja 1985., str. 2, tekst pod naslovom »Šoderica SIZ-u fizičke kulture« autora M.(irka) Kvakarića.

55 Glas Podravine, 24. svibnja 1985., str. 3, tekst pod naslovom »'Podravska rivijera' – spremna« autora Ivana Bratkovića.

56 Glas Podravine, 7. lipnja 1985., str. 1, tekst pod naslovom »Kupanje započelo – biciklima« autora D.R.-a (Dragutin Rendić).

57 Glas Podravine, 14. lipnja 1985., str. 2, tekst pod naslovom »Bolja ponuda na Šoderici« autora D.(ragana) Desnice.

58 Glas Podravine, 23. kolovoza 1985., str. 4, pismo pod naslovom »Tko je odgovoran?« autora Vlade Hercega.

59 Glas Podravine, 13. rujna 1985., str. 4, tekst pod naslovom »Mađarska trpeza na šoderičkom stolu« autora

Teško je objasniti zašto Šoderice tijekom 1986. gotovo nestaje sa stranica lokalnog lista. U toj su godini, ako ne računamo tekstove gdje se to jezero spominjalo u kontekstu, o »podravskoj rivijeri« pisano je u samo četiri navrata. Možda je riječ bila o svojevrsnom zasićenju javnosti tom temom, ponajprije zbog učestalih obećanja o rješavanju niza problema. Iz objavljenog se nije moglo uočiti je li SIZ fizičke kulture, osim gradnje novih sportskih terena, uspio usluge podići na višu razinu.

2.7. Omladinska radna akcija za uređenje zelenih površina

Sudeći prema izvještajima, Šoderica je opet bila poprilično pusta u predsezoni, ali je toga ljeta bila čišća nego inače, zahvaljujući najavljenoj kontroli nad Grozdovim službama za održavanje. Ponuda sportskih i rekreativnih sadržaja bila je, čini se, zadovoljavajuća, a vraćene su i neke večernje zabavne manifestacije, poput natjecanja plesnih parova, češćih koncerata estradnih zvijezda, a toga je ljeta prvi puta najavljen i izbor za »Miss Šoderice«. S druge strane, redovne su bile i informacije o sve češćem nedostatku pitke vode, tako da su vlasnici stambenih i ugostiteljskih objekata upozoravani zbog njene pretjerane potrošnje vikendima. Kako je ta sezona bila neusporedivo kišnija nego godinu ranije, opet se kao ozbiljni problem nametnulo nedovoljno prskanje komaraca, a nestabilno je vrijeme bilo i razlog što nije aktivirana i najavljivana obuka neplivača[60]. Sukladno tome, na kraju sezone opet nije objavljeno koliko je te godine bilo posjetitelja, niti kako su poslovali ugostitelji, među kojima je prvi puta bilo i privatnika.

Na početku ljetne sezone 1987. najviše je truda uloženo oko biciklijade, koja je zbog gostiju iz Mađarske i formalno proglašena međunarodnom. Napokon je realizirana i više puta najavljivana potreba da se u uređivanje turističko-rekreacijskog središta uključe i omladinske radne brigade. U lipnju, naime, bila organizirana lokalna radna akcija, koje su okupile omladinske organizacije Podravke, Bilokalnika i Sloge, kao i pripadnici JNA, njih 300-tinjak, a zadatak im je bio uređivanje zelenih površina. Radovi su trajali više dana, a za učesnike je osigurana prehrana i, kako je napomenuto, »dovoljno alata«[61]. Dok su omladinci uređivali zelenilo, posjetitelji su se zabavljali na modnoj reviji i izboru najljepše djevojke Šoderice, gdje je pobijedila Varaždinka Svea Cajzberger. Grozd je oglasom, u kojem je kao voditelj predstavljen Mladen Pavković, dok je gost večeri bio Milan Remar – Joža Klopotec, pozivao Koprivničance da se sami uvjere »zašto se svake subote na Lazinama traži stolica više!«[62]

Toga se ljeta pojavio i širi novinski osvrt na kvalitetu usluga na jezeru. Tu je pohvaljena odluka o davanju upravljanja u ruke SIZ-u fizičke kulture, kao i uvođenje općinskog doprinosa za uređenje Šoderice. Napomenuto je da je već ukupno uređeno dva kilometra plaža, prostor za neplivače, uvedena liječnička dežurstva, izgrađena brojna igrališta, javna rasvjeta, postavljene klupe i zasađeno 400 mladih stabala, a čak su i komarci, svojevrsni zaštitni znak jezera, prskani u dva navrata. Posebna je vrijednost turističkog središta, kako je to autor ustvrdio, što lokalne tvrtke u svojih objektima dijelu radnika osiguravaju besplatne godišnje odmore, a i sve je više raznih zabavnih sadržaja. U lošim je navikama pojedinaca, i posjetitelja i vlasnika objekata, nađeno i opravdanje za nedostatak pitke vode i povremeno gomilanje smeća po plažama. Spomenuo je i dotad malo poznati podatak da ferijalni savez, ali i nudisti, traže prostor za svoje kampove na drugoj strani jezera. Zaključak je Glasova novinara zračio optimizmom, naglasivši da je »podravska rivijera« prava alternativa za daleke i skupe jadranske destinacije: »Šoderica je tu, doma, jeftina i – sve ljepša.«[63]

Kako je sve oko Šoderice uvijek bilo prepuno kontroverzi, u čemu su se novinari nalazili u krajnje nezahvalnoj poziciji onih koji su istodobno morali naglašavati njene turističke potencijale i uočavati

D.R.-a (Dragutin Rendić).

60 Glas Podravine, 18. srpnja 1986., str. 1, tekst pod naslovom »Šoderica sve bliže očekivanome« autora D.B.-a (Duško Bodinovac).

61 Glas Podravine, 12. lipnja 1987., str. 1, tekst pod naslovom »Mladi uređuju Šodericu« autorice J.L. (Jadranka Lakuš).

62 Glas Podravine, 17. srpnja 1987., str. 9.

63 Glas Podravine, 24. srpnja 1987., str. 3, tekst pod naslovom »Šoderice jeftina i urednija« autora D.B.-a (Duško Bodinovac).

Slika 15. Natjecanje u plesu

brojne slabosti, tako se u istome broju lokalnog tjednika našla i bilješka koja je o zbivanjima na jezeru govorila nešto sasvim drugo: »Nakon što smo pregrmjeli ovogodišnji izbor missice koji se odvijao po ustaljenom receptu – nekoliko konobara na nekoliko tisuća ljudi, opet je aktualno pitanje vode. Zapravo, zašto da se brinemo o nekakvom vodovodu, kad se to sve elegantno može riješiti dovođenjem cisterne s vodom… Noviji ugostiteljski trendovi neka ostanu i dalje nepoznanica, kupajmo se u čaši, pijmo vodu iz cisterni i ponovno uvedimo naplaćivanje ulaznica za ulazak na jezero. Bit ćemo onda svoji na svojem!«[64]

No, kako je pronalaženje optimističkih tonova bilo politički puno oportunije, na kraju sezone opet se pojavio komentar o Šoderici kao »pravom biseru ovoga kraja«. Naglašena je dobra hrana i, što je obično imalo suprotni predznak, »brza posluga«. Pohvaljena je čak i pitka voda na plaži, doduše uz samo »dvije pipe« i uz samo jedan sanitarni čvor. Postavljeno je tek pitanje zašto Grozd ne izgradi prenoćište, kako bi na jezero češće dolazili i stranci, a na plaži je uočen i nedostatak betonskog roštilja[65].

2. 8. *Razvojni elaborat bez financijske podloge*

Općinskim su vlastima stalno stizali prigovori da se razvoj Šoderica odvija stihijski, odnosno da osim primamljive ideje o tome da ona postane jedna od najvažnijih kontinentalnih turističkih destinacija ne postoji nikakav dugoročni projekt na temelju kojeg bi ona to doista i postala. Zato se je Izvršno vijeće Skupštine općine, kojemu je predsjednik bio Dragutin Korošec, tijekom 1987. za pripremu razvojnog elaborata zadužilo Općinski komitet za privredu i društveno planiranje. Elaborat je lokalnoj javnosti, nakon gotovo godinu dana rada, predstavljen početkom 1988. pod naslovom »Stanje i razvoj Turističko-rekreacijskog područja Šoderica u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica«. Na temelju tog iznimno ambiciozno sročenog dokumenta održana je šira rasprava, na koju su bili pozvani i zainteresirani građani[66].

Tom je prilikom rečeno da spomenuti elaborat predstavlja i značajnu prekretnicu u tretiranju svih prirodnih i gospodarskih potencijala, jer je »konačno shvaćeno da je turizam privredna grana i da ne može biti prepušten stihiji«. Napomenuto je da tu »značajnu privrednu granu ne mogu uspješno voditi amaterski radnici« okupljeni u općinskom Turističkom savezu, već da je to zadatak »jedne prave, ojačane turističke organizacije«, ali i »udruženog rada, koji prvenstveno u razvoju turizma mora vidjeti svoju korist«. Predstavnici koprivničkih tvrtki, kako je s neskrivenim optimizmom rečeno, to su napokon shvatili i iskazali spremnost da se sukladno svojim mogućnostima uključe u pojedine projekte, kako jezero ne bi vječno ostala tipična destinacija za »jednodnevni turizam«.

---

64 Isto, str. 10, tekst pod naslovom »Post scriptum« bez navođenja autora.

65 Glas Podravine, 18. rujna 1987., str. 7, tekst pod naslovom »Neiskorištene mogućnosti izdašnog dara prirode«, autora D(ragutina) Rendića.

66 Glas Podravine, 15. siječnja 1988., str. 1, tekst pod naslovom »Neprocjenjivi potencijali Šoderice« autora I.Č.-a (Ivo Čičin).

Konkretnije rečeno, elaborat je do 1990. planirao da se otkupi i uredi građevinsko zemljište za »još 50 vikendica« te da se inicira »izgradnja doma-hotela lovaca i ribolovaca i specijalnog odmarališta Podravke ili neke druge radne organizacije sa svim pratećim sadržajima«. Postavio bi se, također, i »polivalentni ferijalni kamp, koji bi radio čitave godine i za što postoji veliki interes općinske omladinske organizacije«. Nadalje, »uredila bi se obala i priobalno područje u dužini od 2400 metara« te »izgradili sportski i rekreacijski objekti koji nedostaju«. U planu je bilo rješenje i »posebnog željezničkog stajališta za Šodericu i izrada cjelovitog projekta vodovodne mreže«, što je trebalo biti vezano uz tada najavljivanu gradnju »hidroelektrane Đurđevac«. Nakon 1990., izgradio bi se i »auto-kamp«, još neka odmarališta radnih organizacija, »trgovačko-opskrbni centar na dva mjesta – na zapadnom i istočnom dijelu Šoderice«, »glavna pješačka staza uz obalu«, »stambene prometnice«, »parking prostor za izletnike i vlasnike vikendica«, »autobusno stajalište«, a riješila bi se i »odvodnja otpadnih i fekalnih voda i nastavila bi se izgradnja razvodne vodovodne mreže te elektro-mreže i javne rasvjete«.

Nositelji tih opsežnih infrastrukturnih projekata, dijelom i investitori, kako je naglašeno, bile bi općinske institucije i poduzeća u njenom vlasništvu, primjerice SIZ za stambeno-komunalnu djelatnost, prikupljanjem sredstava za komunalnu naknadu, i Komunalac. Pojedini bi se, pak, objekti gradili »udruživanjem sredstava svih organizacija udruženog rada i radnih zajednica s područja koprivničke općine, zatim udruživanjem sredstava organizacija udruženog rada koje imaju odmarališne i druge kapacitete na području jezera te udruživanjem vlasnika privatnih vikend objekata«. Sve u svemu, do 1991. investicijska su ulaganja predviđena u ukupnom iznosu od 240 milijuna dinara. Tako dugo dok općinski Turistički savez kadrovski ne ojača, brigu o Šoderici, zaključeno je, vodit će SIZ za fizičku kulturu, , koji se u »tzv. prijelaznom razdoblju dokazao kao uspješni preporoditelj Šoderice«[67].

Kako je to bio običaj u definiranju svih projekata, najavljeno je da će Izvršno vijeće imenovati »radnu grupu za kompleksno i kontinuirano praćenje realizacije« spomenutog turističkog elaborata. Na sjednici 26. siječnja 1988. to je i učinjeno, tako da je njen predsjednik postao Dragutin Korošec, ulogu tajnika preuzela je Marija Švegović, dok su članovi bili Vladimir Grotić, Josip Široki, Milan Fuker, Branislav Skenderija, Nada Derenčin, Josip Gudić, Ivan Novak, Marijan Špoljar, Darko Šipek, Zlatko Blažeković, Franjo Peti, Ivan Pobi te po jedan još neimenovani predstavnik Turističkog saveza općine, Saveza lovačkih društava općine i Centra sportskih ribolovnih društava[68]. Lokalni mediji nisu izvijestili je li radna grupa ikada dobila članove iz predloženih saveza i centra. Nesporno je tek to da je radna grupa održala početnu sjednicu na kojoj je definiran natječaj za projekt objekta koji je trebao služiti za omladinske i ferijalne potrebe, kao i za potrebe klubova koji se bave sportovima na vodi. Projektni su zadatak preuzeli Podravkini arhitekti, a autor je prihvaćenog rješenja bio Zdravko Sarapa[69]. Kad je riječ o spomenutom projektu, čiji je formalni naziv bio Omladinski centar Šoderica, o njemu je raspravljala i Općinska konferencija SSOH, predvođena Miroslavom Pužem. Izražena je, naime, spremnost da se mladi u okviru dobrovoljnog omladinskog rada uključe u njegovu izgradnju[70], no do realizacije projekta nikad nije došlo.

Naglo su se, naime, počele mijenjati društvene i političke okolnosti, a i gospodarska je kriza postajala je sve dublja, tako da je inflacija na godišnjih razini već iznosila više desetaka posto. To je »pojelo« akumulaciju koja se za investicije slijevala izdvajanjem iz dohotka od 0,1 posto, kao i iz raznih komunalnih naknada.

Ako je realizacija elaborata unaprijed bila osuđena na propast, onda je ta 1988. ipak budila nade da Šoderica može postati u skromnijem obliku ono što je za kontinentalni turizam predstavljalo jezero Balaton u susjednoj Mađarskoj, koje je tih godina zbog relativne blizine i niskih cijena usluga bilo jedno

---

67 Glas Podravine, 22. siječnja 1988., str. 4, tekst pod naslovom »Šoderica – neiscrpni turistički potencijal« autora Ive Čičina.

68 Glas Podravine, 29. siječnja 1988., str. 4, tekst pod naslovom »Šoderici pravo mjesto« autorice J.L. (Jadranka Lakuš).

69 Izjava Marijana Špoljara autoru od 23. ožujka 2016.

70 Glas Podravine, 28. listopada 1988., str. 3, tekst pod naslovom »Uključivanje mladih u niz akcija« autora D.B-a (Duško Bodinovac).

od omiljenih koprivničkih izletišta. Zbog toga se u lokalnom tjedniku pojavilo više tema koje su podsjećale na tradiciju kupanja na Šoderici i organiziranja raznih turističkih manifestacije još iz međuratnog razdoblja. Poseban je prostor, kao pandan aktualnim izborima Miss Šoderice, izazvao tekst o izboru Miss Drave iz 1929, o čemu je tada pisao i zagrebački ilustrirani list Svijet. Jezero su 1930-ih godina, kad je organizator raznih druženja bio koprivnički Klub akademičara, zvali i »podravskim morem«[71].

Tog su ljeta na jezeru održane uobičajene turističke manifestacije, od dobro posjećene biciklijade do natjecanja plesnih parova i izbora Miss Šoderice, uz večernje svirke, poznate jelovnike tamošnjih restorana i poneko sportsko druženje. Prema lošem običaju, sezona nije prošla i bez utopljenika, i to dvojice mladića u istome kolovoškom danu, a vikend ranije bilježena je i treća žrtva. Ljepša je vijest bila da je na izboru ljepote opet pobijedila jedna Varaždinska, Jasminka Mihalinec, dok je Koprivničanka Sanja Hegedušić dosegla titulu druge pratilje[72]. Na kraju je sezone zaključeno, slično kao i nekih ranijih godina, da se »ne pamti kad je… bilo više posjetilaca«, udarnih nedjelja i do 20.000. I glavni je razlog tolikog posjeta bio isti: drastično poskupljenje aranžmana na Jadranu. Možda je malo pripomogla i informacija iz dnevnika Televizije Zagreb, gdje je rečeno da su nepovoljne analize vode na najvećem kupalištu na Jarunu. Iz koprivničkog su Medicinskog centra stigle, pak, informacije da je, unatoč iznimno visokom broju kupača i čestom zamućenju, bakteriološki nalaz vode bolji nego godinu ranije.

Već je, zbog stalnog nesklada obećanja i realnosti, postao uobičajen i novinarski ironični komentar ljetne sezone, potaknut i ranije spomenutim elaboratom o razvoju jezera: »Od planova do realizacije, u našim uvjetima, dug je i složen put. Po logici ove konstatacije i u podravskom turizmu ne cvatu ruže. Gledajući ovu sezonu na podravskoj rivijeri… ne možemo naći gotovo ništa što bi nas uvjerilo da je ove godine situacija drugačija nego prijašnjih sezona. Ako je i bilo stanovitih pomaka, onda i oni blijede pred (uništavajućom činjenicom da opet na dijelu Šoderice nema pitke vode. Pa, kako uopće razvijati turizam kad osnovne tekućine nema?«[73]

2.9. Pitke vode i dalje manjka, zagađenja sve izraženija

Turističko-rekreacijski centar Šoderica bio je, uz hlebinsku galeriju, važan argument zbog kojeg je Savezno izvršno vijeće početkom 1989. i Koprivnici dodijelilo status turističkog grada. Takav je status davao gradovima pravo na osnivanje slobodnih carinskih prodavaonica tehničke i luksuzne robe, koje su u tom razdoblju gospodarskih reformi mogle biti dodatni mamac za dolazak gostiju[74]. Od koprivničkog duty free shopa, koji je trebao osjetno smanjiti odlazak u kupovinu u susjedne zemlje, samim tim i odliv deviza, nije, doduše, bilo ništa. Situacija u SFRJ politički se pogoršavala tolikom brzinom da je prije dolaska Koprivnice na red za formiranje takve prodavaonice prestao funkcionirati jedinstveni carinski sustav. Ohrabrujuća je, međutim, bila spoznaja da se Šoderica i u širim državnim okvirima počela percipirati kao važnije kontinentalno turističko središte.

Najave iz elaborata o daljnjem razvoju jezera imale su prvu konkretnu provedbu u radovima koje su te zime obavljale komunalne službe. Uređivan je teren na Lazinama u pravcu Đelekovca na kojemu bi se nakon prodaje građevinskih parcela, koje je trebalo započeti u travnju te godine, gradilo ranije spominjanih pedesetak »objekata za odmor« u privatnom vlasništvu. Njihova unaprijed zadana veličina nije podrazumijevala i mogućnost formiranja apartmana za iznajmljivanje. Sredstva za infrastrukture u iznosu od 43 milijuna dinara osigurao je SIZ za fizičku kulturu, dok je nositelj radova bio općinski SIZ za stambenu i komunalnu djelatnost[75]. Istodobno, u medijima nije bilo nikakvih naznaka da bi se za investiranje u hotelijersko-ugostiteljske objekte, pa ni za temeljitu rekonstrukciju vodovodne mreže na

---

71 Glas Podravine, 12. kolovoza 1988., str. 5, tekst pod naslovom »'Miss Drava' iz 1929. godine« autora Dragutina Feletara.

72 Isto, str. 5, tekst pod naslovom »Pobjednička lenta – Varaždinki« autora Mladena Pavkovića.

73 Glas Podravine, 22. srpnja 1988., tekst pod naslovom »Post scriptum« bez navođenja autora.

74 Glas Podravine, 13. siječnja 1989., str. 1, tekst pod naslovom »Koprivnički status turističkog grada« autora Ivana Bratkovića.

75 Glas Podravine, 27. siječnja 1989., str. str. 1, tekst pode naslovom »Placevi na prodaju u travnju« autora D.R.-a (Dragutin Rendić).

starom dijelu vikendaškog naselja, kao preduvjetu svakog daljnjeg razvoja, javio bilo koji potencijalni investitor.

Ako se već nisu gradili novi turistički kapaciteti, Grozd je početkom sezone, kad su na Šodericu stigli učesnici tradicionalne biciklijade, objavio da budući gosti više neće piti tople sokove i pivo. Pomoćnik direktora te tvrtke Dragutin Jeđud novinarima je pokazao »novu rashladnu komoru velikog kapaciteta«, gdje će »hladiti piće za sve objekte na Šoderici«. Uz postojeće ugostiteljske objekte, Jeđud je upozorio da su na plažama zbog »kompletiranja ponude« postavili i četiri kioska s pićima, zahvaljujući kojima će biti i »manje gužve pred našim objektima«. Grozd je za to ljeto, uz uobičajene manifestacije, poput biranja Miss Šoderice i nastupa plesnih parova, predvidio i natjecanja u spremanju ribljeg paprikaša, natjecanje u brzom ispijanju piva te modnu reviju kupaćih kostima i reviju modne odjeće iz Izvorove robne kuće, dok je na objektu na Lazinama prvi puta otvoren i disko-klub. Starijima su na raspolaganju bile plesne večeri uz živu glazbu i povremeni koncerti estradnih zvijezda[76].

Uvjerenje da će to biti najbolja turistička sezona i povijesti Šoderice pojačavao je i preustroj dotadašnjeg općinskog Turističkog saveza u Turističko društvo Koprivnica, čijim je tajnikom postao Zlatko Blažeković, a ono se trebao puno konkretnije baviti uvođenjem novih turističkih programa. Štoviše, Turističko je društvo dobilo zadatak da postupno od SIZ-a fizičke kulture preuzima i vođenje brige o Šoderici, što je do naredne sezone i realizirano.

Te se godine još jednom pokazalo da je vrhunac zabave bio izbor najljepše djevojke Šoderice. Prema pisanju lokalnog tjednika, okupilo se čak 5000 posjetitelja, a izbor je održan na dan toga jezera, 5. kolovoza. Kako je koju godinu ranije biciklijada postala međunarodna zahvaljujući učestvovanju Mađara, tako je 1989. i Miss Šoderice dobila taj epitet, jer se na natjecanju pojavila i kandidatkinja iz Kanade, dok su preostalih 15 činile djevojke iz Koprivnice, Čakovca, Bjelovara, Varaždina, Sunje, Rogaške Slatine i Novog Marofa. Upravo je gošća iz potonjeg gradića Jasmina Strićak bila pobjednica, dok je po tradiciji status druge pratilje bio rezerviran za domaću natjecateljku, Draženku Mađarić iz Koprivničkog Ivanca. Koliko je svemu tome davana medijska važnost, najbolje govori podatak da je izvještaj s natjecanja objavljen na vrhu prve stranice Glasa Podravine, tamo gdje su donedavno mogle biti tiskane samo najvažnije političke poruke[77].

Potreba da se Šoderica prikaže i kao međunarodno zanimljiva kontinentalna turistička destinacija došla je do izražaja i u napisu o tome kako je napokon poboljšana i usluga u auto-kampu. Nije navedeno je li u njega uvedena struja i je li popravljena jedina slavina, ali je naglašeno da su toga ljeta među posjetiteljima bili i oni »iz Poljske, Čehoslovačke i SR Njemačke«. Indikativna je bila i posjeta oveće grupe hrvatskih iseljenika iz Kanade, koji su na Šoderici održali i folklorni program. Sve je to potvrđivalo tezu da je jezero »biser kojeg je potrebno samo dobro izbrusiti«[78].

Sezona ne bi bila tipična za Šodericu da se toga ljeta opet nije otvorio jedan nemali problem, ovoga puta ekološke naravi. Prvi je puta u kontekstu razvoja turizma na Šoderici spomenuta praonica vagona kod Botova, udaljena svega nekoliko stotina metara od plaže. Taj je zagađivač prirode, kakvog nije bilo u drugim dijelovima zemlje, imao kapacitet za pranje 8-10 tisuća vagona godišnje, a ispostavilo se da nije imao ni uporabnu dozvolu, no lokalna se vlast nije mogla izboriti za prestanak njegova rada. Zaključak je bio da je »pravo čudo što do zagađenja podzemnih voda do danas još nije došlo«[79].

---

76 Glas Podravine, 2. lipnja 1989., str.3, tekst pod naslovom »Biciklijadom do novih sadržaja« autora Ivana Bratkovića.

77 Glas Podravine, 11. kolovoza 1989., str. 1, tekst pod naslovom »Izabrana Miss Šoderice« autora Mirka Lukavskog.

78 Glas Podravine, 25. kolovoza 1989., str. 1, tekst pod naslovom »Šoderica privlačna i za strance« autora Ml.P.-a (Mladen Pavković).

79 Glas Podravine, 31. ožujka 1989., str. 9, tekst pod naslovom »Vode – poziv na uzbunu« autora Radovana Kranjčeva.

2. 10. Doprinosom protiv komaraca

Umjesto ambicioznih priča o novim turističkim programima, 1990. je započela otvorenim ekološkim problemom. Upravo je opskrba pitkom vodom proglašena najvećom zaprekom za daljnji razvoj Šoderice, a urgentni je problem bila i odvodnja otpadnih voda iz vikendaškog naselja. Tih su dana, naime, obavljena istraživanja podzemnih voda na tom prostoru, koja su pokazala da »tu više nema ispravne vode za piće«. Višegodišnja prenapučenost plaža u ljetnim mjesecima dovela je i do gomilanja otpadaka na rubnim dijelovima jezera, tako da su »prljavština i smrad na dohvat ruke«, ali i da »u obalnoj zoni nema štitnika od ispiranja oborinskih voda koje s okolnih obradivih površina donose ostatke mineralnih gnojiva i raznih pesticida«. Ukratko, stav je bio da »takva Šoderica više ne može uspješno zadovoljavati potrebe sve većeg i većeg broja posjetitelja«[80].

Novoprobuđena je ekološka svijest došla do medijskog izražaja i na otada redovnom praćenju ptica na jezeru. S radošću je utvrđeno da je jezero postalo »prava mala ptičja oaza«, odnosno da je tu zimovalište »četrdesetak labudova«, za koje je Ekološko društvo organiziralo i prikupljanje hrane,, čemu je pomogla i Podravkina pekara. Svoje su mjesto tu pronašle »četiri čaplje i oko pet stotina gnjuraca te isto toliko divljih pataka«. I to je bio razlog za apel da se žurno riješi problem puštanja kanalizacije u jezero , zbog čega bi ono moglo »uskoro postati močvara«[81].

Umjesto bavljenja investicijama, proljeće je te prijelomne 1990., kad u sjeni prvih višestranačkih izbora politika počinje dominirati nad svim društvenim pitanjima, bilo u znaku pobrojavanja neriješenih pitanja s kojima se Šoderica stalno suočavala. Netom formirano Turističko društvo Koprivnica već je obznanilo nedostatak sredstava pa je predviđeno uređenje plaža i zelenih površina započelo tek uoči početka sezone. Oko pitke vode nije bilo nikakvih novosti, iako su novinari u međuvremenu preko novinskih stupaca inicirali ideju da sami vlasnici objekata na Šoderici za proširivanje vodovodne mreže organiziranu neki oblik samodoprinosa, ili da se za to prikupljaju sredstva iz »boravišne ili kupališne takse«[82]. Zato je najavljen »pravi rat« protiv komaraca. Osmišljena je, naime, efikasnija metoda borbe protiv tih napasnika, koja se temeljila na svojevrsnom doprinosu u iznosu od 150 dinara, koju je trebao za zaprašivanje plaćati svaki vlasnik objekta. Do početka sezona ta je cifra povećana na 200 dinara, dok je za tvrtke, sukladno broju četvornih metara koje posjeduju, odrezano od 1000 do 20.000 dinara.

U to se sve skladno uklopila i afera oko lovačkog iživljavanja na labudovima. U »plutonskom pucanju«, gdje je sačma prštala na sve strane, ubijen je jedan labud, što je lokalni tjednik nagnalo da nadležne organe natjera na traženje krivaca »za uznemiravanje ljudi, ptica i životinja«[83]. Žestoka polemika o tome što se toga nedjeljnog prijepodneva događalo na Šoderici protegnula se na još nekoliko brojeva.

Iznenađenje je te sezone bila tako opskrbljena Avardova prodavaonica, čak i tehničkom robom, da na nju nije bilo primjedbi. Novost je, pak, predstavljalo organiziranje Podravske fišijade, koje je okupilo znatni broj i posjetitelja i natjecatelja. Organizatori Miss Šoderice, na kojoj je te godine napokon pobijedila jedna Koprivničanka, Martina Oreški (i prva pratilja bila je Koprivničanka Ljiljana Markov), pohvalili su se da su za posjetitelje pripremili nekoliko stotina stolica više nego godinu ranije, što je trebalo potvrditi tezu da je bilo i više od pet tisuća posjetitelja. Najbolju potvrdu kako su gosti bili željni ženske ljepote govorio je detalj iz novinskog izvještaja kad su neki »nesavjesni pojedinci radi boljeg praćenja programa hladnokrvno stajali i na (tuđim) automobilima«. Stručni žiri, predvođen poznatim slikarom Josipom Generalićem, dobio je, doduše, zvižduke za svoje estetske kriterije, što je novinara

[80] Glas Podravine, 30. ožujka 1990., str. 6, tekst pod naslovom »Voda što život znači« autora Radovana Kranjčeva.

[81] Glas Podravine, 2. veljače 1990., str. 1, tekst pod naslovom »Posebna ljepota prekrasnih labudova« autora D.(ragutina) Rendića.

[82] GlasPodravine, 18. svibnja 1990., str. 3, tekst pod naslovom »Vikendaško zajedništvo« autora VL.K.-a (Vladimir Kuzel).

[83] Glas Podravine, 11. svibnja 1990., str. 2, tekst pod naslovom »Pojedinosti koje smetaju« i str. 5, tekst pod naslovom »Pucnjava po labudovima« autora Vl. K.-a (Vladimir Kuzel).

navelo da za budućnost, kako je to nalagala i nagla demokratizacija društvene zbilje, predloži da odluku o pobjedničkim lentama donose sami posjetitelji[84].

Posljednji je bljesak ambicioznog projekta turističko-rekreacijskog centra Šoderica uslijedio u sezoni ratne 1991. godine. Prometnice prema moru bile su u prekidu od kolovoza godinu ranije, tako da je jezero blizu mađarske granice svima bilo jedina šansa za trenutak ljetnog kupanja i opuštanja od stresne i sve tragičnije stvarnosti. Iako je u ratnoj psihozi mnogima to bila posljednja briga, jezero je bilo relativno dobro posjećeno. Pridonosilo je tome i podatak da je Bilokalnik preuredio svoje prostore i javnosti predstavio najprestižniji ugostiteljski objekt pod imenom Tomislav[85].

Općinska se vlast također pokušavala usredotočiti na razvojne teme pa je početkom ljeta organizirana i zajednička sjednica koordinacijskih odbora za pitanja prostornog uređenja i zaštitu čovjekova okoline. Oni su razmatrali Plan prostornog uređenja i Provedbeni urbanistički plan Turističko-rekreacijskog centra Šoderica, koji je tu definiran na površini od 600 hektara, budući da je još na snazi bio prostorni plan iz 1970. godine. Smisao je rasprave bio da se i u budućnosti na tom prostoru sačuva izvorni izgled i cjelokupna flora i fauna. Primjedbe koji su davali sudionici rasprave, i to najrazličitijih struka, trebale su biti ugrađeni u plansku dokumentaciju[86]. Jednom riječju, stvaran je dojam da je Šoderica i nadalje u žarištu javnog interesa. Temeljilo se to na pretpostavki da ratne okolnosti neće bitno utjecati na gospodarske i socijalne tokove. Stvarnost je bila sasvim drugačija, tako da narednih godina ne samo da se nije ulagalo u nove sadržaje, već su iz niza objektivnih razloga izostala i sredstva za održavanje niza postojećih objekata.

U kojoj je mjeri situacija bila ozbiljna, dovoljno je govorila činjenica da su nakon hrvatskog osamostaljenja nestali SIZ-ovi, preko kojih se mahom odvijalo financiranje infrastrukture na Šoderici, a Turističko društvo nije imalo financijskog potencijala da samo upravlja turističko-rekreacijskim centrom. Skupština općine, koja je tijekom 1991. preko Turističkog društva uložila 1, 13 milijuna dinara, donijela je odluku da se mora potražiti nova institucija ili tvrtka koja bi preuzela gospodarenje Šodericom. Odlučeno je da natječaj za budućeg koncesionara bude raspisan do veljače iduće godine. Komentirajući tu odluku, lokalni je tjednik pobrojio o čemu bi se taj vlasnik morao brinuti, u rasponu od uređivanja plaža pa do kontrole trošenje pitke vode, zabrane ribolova tijekom sezone pa do kažnjavanja parkiranja na zelenim površinama. Iako je iskustvo govorilo da nijedan upravljač Šodericom od toga nije profitirao, Skupština općine je bila uvjerena da će na natječaju biti interesenata, jer »tamo gdje se skuplja veći broj ljudi mogućnost zarade je uvijek veća«[87].

Komisija za davanje na gospodarenje turističko-rekreacijskog područja jezera Šoderice, čiji je predsjednik bio dr. Dragutin Toth, raspisala je javni natječaj u predviđenom roku, a odnosio se i na fizičke i pravne osobe koje ponude »najpovoljniji program gospodarenja Šodericom«[88]. Nije poznato je li koja konkretna ponuda bila upućena Komisiji, no budući koncesionar, zacijelo i zbog vrlo zahtjevnih uvjeta koji su pred njega postavljani, nije bio izabran. O jezeru se i nadalje u okviru svojih skromnih mogućnosti brinulo Turističko društvo Koprivnica. Korisnicima je slaba utjeha bilo to što je Izvršno vijeće Skupštine općine samo koji mjesec kasnije prihvatilo primjedbe na prijedloge urbanističkih dokumenata Plana prostornog uređenja, njih čak 130, koje su se mahom odnosile na ispravke granica i oblika parcela, zahvaljujući čemu je dodatno proširena zona izgradnje vikend objekata[89].

Tada još nitko nije razmišljao o tome da će uskoro uslijediti radikalni preustroj lokalne samouprave, koji je stupio na snagu 1993. godine. Prostor turističko-rekreacijskog centra po gruntovnoj je logici

---

84 Glas Podravine, 10. kolovoza 1990., str. 1, tekst pod naslovom »Ljepota za pamćenje« autora Mirka Lukavskog.

85 Glas Podravine, 9. kolovoza 1991., str. 12, tekst pod naslovom »Zadnja slamčica spasa« bez navođenja autora.

86 Isto, str.6, tekst pod naslovom »Planovi Šoderice« bez navođenja autora.

87 Glas Podravine , 27. prosinca 1991., str. 10, tekst pod naslovom »Novi gospodari« autora I.P.-a (Ivan Peterlin).

88 Glas Podravine, 28. veljače 1992., javni natječaj na str. 4.

89 Glas Podravine, 22, svibnja 1992., str. 6, tekst pod naslovom »Šoderica s novim izgledom« autora D.B.-a Duško Bodinovac).

Slika 16. Labudovi na Šoderici u zalazu sunca

velikim dijelom pripao novoformiranoj općini Legrad, jednoj od najsiromašnijoj na koprivničkom području. Ranija odluka o Šoderici kao prostoru od »osobitog interesa« za općinu Koprivnica postala je nevažeća, dok tek formirana Koprivničko-križevačka županija u tim ratnim okolnostima nije imala volje i mogućnost preuzeti takve obveze. Razumljivo je, stoga, bilo da se »podravska rivijera« tek tih 1990-ih godina počela suočavati s najvećim problemima svog održivog razvoja, koji su nerijetko u smislu komunalnih problema prerastali i u pravu agoniju. Ionako nedovoljna sredstva za funkcioniranje najrazličitijih sadržaja turističko-rekreacijskog centra u promijenjenim su okolnostima bila i višestruko umanjena.

3. ZAKLJUČAK

Nesporno je da su 1960-ih i 1970-ih godina stvoreni temelji Šoderice kao željenog turističkog središta Koprivnice i cijele Podravine. Umjetno jezero blizu mađarske granice postaje, međutim, jedno od važnijih kontinentalnih destinacija kupališnog turizma tek početkom 1980-ih godina i to ostaje sve do Domovinskog rata i preustroja lokalne samouprave u prvoj polovici 1990-ih godina. Izvjesno je da je temeljni razlog okretanja građana i lokalnog gospodarstva nespornim potencijalima Šoderice proizašao iz sve zaoštrenije gospodarske krize u koju je nakon Titove smrti upala jugoslavenska federacija. Jadranski su hoteli i odmarališta iz godine u godinu cjenovno bila sve nedostupnija prosječnom građaninu pa je okretanje samo 15-ak kilometara od Koprivnice udaljenoj Šoderici bilo logično i svima dostupno rješenje.

Početkom 1980-ih, kako to svjedoči lokalni tjednik Glas Podravine, planovi za prerastanje popularnog kupališta u pravi turističko-rekreacijski centar bili su više nego ambiciozni. Upravljanje cijelim kompleksom predano je u ruke ugostiteljske tvrtke Grozd, koja je preuzela i dotada nadležni Turistički biro. Grozd je tih godina doista podignuo turističku ponudu na višu razinu, a krenulo se i u realizaciju pojedinih sportsko-rekreacijskih sadržaja. Općina Koprivnica je sve to pomagala dotacijama, ali i političkim inicijativama, tako da su pojedinim investicijama svoje priloge davale sve važnije lokalne tvrtke. Šoderica je proglašena i prostorom od posebnog javnog interesa, što je tijekom vremena imalo posljedice i na razne komunalne odredbe. Broj posjetitelja jezera povećavao se sukladno rastu ponude i u drugoj polovici toga desetljeća u udarnim ljetnim vikendima dosezao i do 20.000 kupača.

Pokazalo se, ipak, da je upravljanje turističko-rekreacijskim centrom, ali koje je godišnje u pravoj funkciji samo dva-tri mjeseca, prevelik zalogaj za jednu ugostiteljsku tvrtku. Zato je zadatak gospodarenja jezerom povjeren SIZ-u za fizičku kulturu, a Skupština općine je uvela i doprinos za Šodericu u visini od 0,1 posto dohotka udruženog rada. Rezultiralo je to gradnjom još nekoliko sportskih i rekreacijskih sadržaja Na samom kraju 1980-ih i spomenuti je SIZ posustao pa je novi upravitelj postalo transformirano Turističko društvo Koprivnica, koje je početkom 1990-ih godina dočekalo teritorijalni preustroj i prelazak Šoderice u vlasništvo novoformirane općine Legrad.

Svih se tih godina ispostavljalo da je novca za upravljanje tako opsežnim kompleksom premalo i da je nemoguće u dužem razdoblju održavati željenu razinu usluga. Prije svega, smještajnih kapaciteta, osim pokojeg kreveta u radničkim odmarištima, zapravo i nije bilo, budući da je jedini motel sa svega nekoliko soba većinom ugošćavao vlastite zaposlenike. Povećanje broja vikend objekata dovelo je do kolapsa vodovodnog i kanalizacijskog sustava, što nije bilo moguće trajnije riješiti. Problem zaštite od komaraca također je iznimno loše utjecao na turistički promet, jer specifične prirodne okolnosti nisu

omogućavale efikasniju obranu od tih nametnika. Naposljetku, što je bio možda i najveći problem, stalna bitka s podvodnom travom i algama bila je također izgubljena, jer je izostanak radova na čišćenju i produbljivanju jezera i najatraktivnije plaže učinio opasnima i odbojnima. Kad se uzme u obzir da ni ugostitelji godinama nisu u udarnim vikendima mogli riješiti problem osiguranja dovoljnih količina ohlađenih pića, razumljivo je da su općinske vlasti problem Šoderice stalno prebacivale na neke nove adrese. No, veliki interes javnosti bio je razlog da je Izvršno vijeće 1988. donijelo opsežni elaborat o dugoročnijem razvoju turističko-rekreacijskog centra, gdje se govorilo o nizu novih turističkih objekata te obnovi i nadogradnji postojeće infrastrukture. Gotovo ništa od toga nije realizirano, osim što je redefiniranim prostornim planom iz 1992. povećan prostor za vikendice.

Posljedica je svega toga bila da je ratna psihoza i prekid dotadašnjih modela financiranja doveo do doga da je Šoderica uoči svog prelaska u ruke općine Legrad djelovala vrlo zapušteno. Glas Podravine, koji je svih tih godina detaljno opisivao kako se jezero razvija i postaje sve privlačnijem, tog je kasnog ljeta 1992. objavio depresivnu reportažu o stanju u kojem se nalaze objekti na prostoru koji više nitko nije mogao ozbiljno shvaćati kao turističko-rekreacijski centar:

»Put prema Lazinama je put kroz pustinju, nema ni traga od nekog zelenila, sve golo, sitan šljunak i prašina koja se diže kada prođu automobili ili kupači… Stižemo pred veličanstvena vrata – Plaža Lazine. Vrata ulazna nagrižena hrđom, vrata koja ne vode nikamo, zaboravljeni detalj iz doba gradnje ovog objekta – djeluje to otužno i jadno. Uz samu obalu nešto (je) malo ljudi koji se tu prže, tu su i dva tobogana, nema djece, ne spuštaju se, jer je ispod njih travurina koja se tu skuplja i koncentrira… Vraćamo se na parkiralište. Ljudi je sve više, vrućina sve veća, hladovine nema, nema zapravo ničega, sve je to improvizacija, nemar, nemaštovitost i nebriga, kao kulisa za stare i otrcane filmove, pokazatelja našega materijalnog i duhovnog siromaštva. Odlazimo sa Šoderice, s mjesta o kojemu nitko ne vodi brigu, bar to nije vidljivo: zapuštenost se vidi na svakom koraku!«[90]

IZVORI

1. Glas Podravine, godišta: 1979., 1980., 1981., 1982., 1983., 1984., 1985., 1986., 1987., 1988., 1989., 1990., 1991., 1992.
2. LOK (List omladine Koprivnice), godišta 1979. – 1989.
3. Polet, godište 1980.

SUMMARY

The paper is essentially concerned with the media presentation of Lake Šoderica in the 1980s, but also explains the circumstances and development of the bathing resort in the late 1970s and early 1990s. The lake, only 15 kilometers from Koprivnica should, according to the ideas of the local municipal authorities, become one of the most important continental tourism-oriented recreational centers, with tourism season lasting most of the year. Although much was invested in restaurants and sports facilities, as well as the development of beaches, however, these plans have proved to be unrealistic. The lake never got the proper accommodation capacity, failed to solve most of infrastructure problems, i.e. drinking water, sewerage and sanitation, cleaning of beaches and effective protection from mosquitoes. In the period of ten years, four different organizations and companies tried their hand in the management of Lake Šoderica: Tourist Offices, private entrepreneurship Grozd, a SIZ-local authority in charge of recreation, Tourism Board Koprivnica. This list sufficiently speaks for itself that no sustainable, long-term model of financing was reachable, even for a popular resort with up to 20 thousand visitors in hot, summer weekends. The local weekly *Glas Podraivine* regularly monitored everything that happens on this »Podravina Riviera«, affirming all the actions that have been initiated to increase tourist traffic, but did not fail to draw attention to serious shortcomings in the implementation of those ideas.

[90] Glas Podravine, 21. kolovoza 1992., str. 8, tekst pod naslovom »Šoderica – pristojno samo noću« autora Damira Mađarića.

TURISTIČKA PERSPEKTIVA JEZERA ŠODERICA

TOURIST PERSPECTIVE OF LAKE ŠODERICA

Zdravko MIHEVC
Turistička zajednica Koprivničko-križevačke županije
Koprivnica
zdravko.mihevc@gmail.com

Primljeno / Received: 2. 5. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC 338.48(497.5-285Šoderica)"20"
379.85(497.5-285Šoderica)"20"

SAŽETAK

Cilj ovog rada je istražiti mogućnosti turističkog razvoja Šoderice te preduvjete i osnove koje treba stvoriti s ciljem da Šoderica postane moderna i atraktivna turistička destinacija. Ovaj rad se temelji na povijesti turističkog razvoja Šoderice, analizi postojeće turističke resursne osnove i analizi trendova u okruženju uključujući promjene navika, potreba i zahtjeva kao i karakteristika modernog turiste. Autor analizira i uspoređuje sa Šodericom slične turističke destinacije, a koje su ujedno i primjeri najbolje prakse. Analiza snaga i slabosti, prilika i prijetnji daje realnu podlogu za definiranje strategije razvoja. Turistička perspektiva se promatra i procjenjuje temeljem sadašnjeg stanja turističke infrastrukture i ukupne turističke resursne osnove na Šoderici, karakteristikama kontinentalnog turizma u Hrvatskoj, turističkim trendovima u Hrvatskoj i svijetu kao i objektivnim mogućnostima za razvoj. Bit je dobivanje podloge za jasnu i određenu strategiju razvoja jezera Šoderice koja će dati i njegovu realnu turističku perspektivu.

Ključne riječi: Šoderica, destinacija, turizam, trend, strategija, perspektiva
Key words: Šoderica, destination, tourism, trend, strategy, perspective

UVOD

Šoderica je kao turističko područje u prošlosti imala različite faze razvoja i posjećenosti. Bilo je razdoblja kad je bilo izuzetno posjećena ali i perioda u kojem je dolazilo do stagnacije pa i nazadovanja u broju posjeta. Isto tako, a posjete su bile u korelaciji s time, Šoderica se u pojedinim razdobljima razvijala i turistički i infrastrukturno a u pojedinim je razdobljima nazadovala. Međutim uvijek je bila u žiži interesa javnosti i uvijek su očekivanja bila veća nego što je turističkom ponudom realno pružala. Svakako treba uzeti u obzir i emocionalni aspekt koji se veže uz Šodericu jer je javnost pokazivala veliku sentimentalnu vezanost sa Šodericom, a prije svega se to odnosi na građane Koprivnice i koprivničke Podravine te Bjelovara. Uz to se veže i veliki interes stručne javnosti pa su objavljeni mnogobrojni stručni i znanstveni radovi, ne uvijek s turističkog aspekta, sa temom Šoderice. Mediji, kojima je sve što se veže uz Šodericu zanimljivo i svako stanje ili aktivnost se medijski prati, također doprinose tome da je Šoderica uvijek, više ili manje, u fokusu javnosti.

S obzirom na to i pri raspravama o budućnosti Šoderice se predlažu različita rješenja ili različite vizije, od onih koje predlažu stručnjaci s različitih područja pa do onih koje predlažu pojedinci ili grupe iz šire javnosti. Rješenja i vizije se kreću u rasponu od onih kako će Šoderica u budućnosti biti, ili bi prema tome trebalo težiti, vrhunska turistička destinacija s odgovarajućom turističkom infrastrukturom i ponudom, pa do katastrofičnih vizija o tome da Šoderica nema nikakvu turističku budućnost osim ribolova na muljevitom jezeru.

Pri definiranju Šoderice kao razvijene turističke destinacije ovaj rad polazi od onoga što je objektivno moguće napraviti u slijedećem višegodišnjem razdoblju, a ne od onog što bi se htjelo bez realne i objektivne osnove.

TURISTIČKA POVIJEST JEZERA ŠODERICA

Šoderica je umjetno jezero površine od oko 150 ha nastalo iskopavanjem šljunka i pijeska koje je počelo sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća, a traje i danas. Oko 400 metara je udaljeno od rijeke Drave i Mađarske granice te se nalazi uz samu prugu Koprivnica – Budimpešta. Nalazi se na području općina Legrad i Drnje s tim da su glavne turističke aktivnosti i samo vikend naselje na području općine Legrad.

Turizam se na Šoderici počeo razvijati u tridesetim godinama prošlog stoljeća, snažnije se odvijao u šezdesetim pa do osamdesetih godina prošlog stoljeća kad je imao i svoju kulminaciju. U protekle dvije godine jezero opet turistički oživljava.

»Jezero Šoderica otprilike od tridesetih godina dvadesetog stoljeća postalo je zanimljivo i privlačno kupalište u ljetnim mjesecima za građane iz Koprivnice i njene bliže i daljnje okolice. U to vrijeme na kupanje uglavnom se na 18 kilometara udaljeno jezero iz Koprivnice vozilo vlakom, koji je stizao do same obale odnosno plaže. Dosta posjetilaca je dolazilo biciklima iz grada i obližnjih naselja i sela. Gimnazijalci, đaci, učenici u privredi i poneki studenti išli su često iz Koprivnice pješke, obično uz prugu prema Drnju, odnosno Botovu. Na ondašnjoj pješačkoj obali ili plaži posjetioci su se sunčali, a prostor za djecu i neplivače bio je ograđen drvenom ogradom. Gostionicu sa kuglanom vodio je gostioničar Bartolin, koji je ujedno iznajmljivao drvene kabine i drvene čamce. Nekoliko imućnijih Koprivničanaca, trgovaca, advokata, liječnika i posjednika, imali su vlastite drvene kabine izgrađene na vodi poput sojenica, a posjedovali su i svoje čamce i sandoline. Ribiči su zauzimali sav slobodan prostor na obje strane jezera osim označene pješčane plaže koja je bila rezervirana isključivo za kupače.«[1]

Dakle tih je godina osim što su građani Koprivnice i bliže okolice dolazili na kupanje, rekreaciju i zabavu te time pokazali da im Šoderica postaje omiljeno mjesto za odmor postojala određena turistička infrastruktura i ponuda. Postojala je gostiona sa kuglanom, mogli su se iznajmljivati čamci a izgrađene su i prve drvene vikendice. Začeci određenog planiranja turističkih sadržaja u prostoru vidljivi su određivanjem zona za ribiće i kupače. S pravom se te godine mogu smatrati godinama početaka turizma na Šoderici.

Šezdesetih godina počinje turističko oživljavanje jezera prije svega izgradnjom vikendica kao i odmarališta različitih firmi te ugostiteljskih objekata. Organiziraju se i mnogobrojne priredbe za posjetitelje te je slijedećih dvadesetak godina Šoderica izrazito popularna turistička destinacija koju ljetnim vikendima posjećuju desetine tisuća ljudi. Uz određena nezadovoljstva stanjem komunalne uređenosti i ponudom to je najpopularnije turističko mjesto u Podravini ne samo za stanovnike iz bliže okolice i Koprivnice nego i okolnih gradova poput Bjelovara i Križevaca.

Unatoč brojnoj posjeti i za ono vrijeme relativno kvalitetnim sadržajima postoji i nezadovoljstvo stanjem na Šoderici i osjećaju se prvi znakovi stagnacije. Željko Krušelj piše da »Šoderica izgleda sve zapuštenije, a posebno u tome prednjači izgled plaža, gdje su svi tobogani i pontonska plaža u neispravnom stanju . Na plažama uopće ne postoje kabine za presvlačenje, a potrebno je i rušenje sportskog spremišta. Na Šoderici prema posljednjem brojenju ima 250 objekata, uglavnom u privatnom vlasništvu. Većina koprivničkih radnih organizacija ima tamo svoje domove za odmor i rekreaciju , a od važnijih ugostiteljskih objekata postoji motel i dva riblja restorana. Motel ne odgovara potrebama u sezoni, jer ima samo 23 kreveta, čemu se može pridodati još 20 kreveta u vikendicama, koji su također na usluzi gostima.«[2]

S današnje perspektive stanje ugostiteljstva i smještajne ponude u osamdesetim godinama je na visokoj razini jer trenutno nema takve ugostiteljske ponude, a ne postoje ni smještajni kapaciteti.

U tim godinama se investiralo, gradilo ali se i planirala budućnost. »U srpnju pušten je u promet riblji restoran »Skela« i uređena dječja plaža i igralište. Trenutno se vode pregovori oko »Izvorovog« preuzimanja drugog ribljeg restorana »Bijela lađa«, vlasništvo Poljoprivredne zadruge Gola. Taj restoran specijalizirao bi se za pečenje janjetine i prasetine. Na mjestu gdje je danas spremište sportskih rekvizita uredilo bi se 1981. godine kupalište i sagradio drugi restoran na vodi površine 200 m², ali za

[1] Milivoj KOVAČIĆ, »Koprivnički liječnik dr. Željko Selinger«, Podravski zbornik 1990.

[2] Željko KRUŠELJ, »Aktualni trenutak i perspektiva turizma u Koprivničkoj općini«, Podravski zbornik 1980.

razliku od »Skele« zatvorenog tipa tj. radio bi cijelu godinu. Posebna atrakcija tog objekta bila bi električna vodenica. Posluživali bi se isključivo domaći specijaliteti. U dugoročnoj je perspektivi (oko 1985.) gradnja hotela, čime bi Šoderica postala vrlo jakim turističkim središtem . Još 1970. godine napravljen je cjelovit urbanistički plan Šoderice, izrađen u Zagrebu, a odobren od Skupštine općine Koprivnica. Kada bi se u idućih dvadesetak godina izgradila većina ucrtanih objekata, nastalo bi veće turističko naselje. Od smještajnih kapaciteta tamo je predviđeno: turističko naselje, vikend izgradnja za iznajmljivanje, auto-kamp, kampferijalaca, domovi za lovce i ribolovce, odmarališta radnih organizacija i hotel »B« kategorije. Uz nabrojene restorane radio bi roštilj,slastičarna, vinski podrum i kiosci za piće i sladoled. Od pomoćnih djelatnosti izgradila bi se benzinska stanica s pranjem automobila, ambulanta , brijačnica, podstanica protupožarne zaštite, podstanica milicije i upravna zgrada s poštom . Zamišljeni su najsuvremeniji kupališni kapaciteti i uređaji, te posebna sunčališta, kao i sve vrste trgovačko-opskrbnih objekata. Od sporta i rekreacije ucrtano je nogometno,košarkaško, odbojkaško i tenis igralište, mini-golf, kuglana, američke kuglane, boćanje, stolni tenis i dječja igrališta. Predviđeni su i sportovi na vodi. Nalaze se tu još cestovni i željeznički prilazi, te kompletan parking prostor.« [3]

Upravo nevjerojatna je, gledano s današnje pozicije i u današnjem vremenu, ambicioznost planova turističkog razvoja Šoderice od prije četrdeset i pet godina. Bez obzira na današnji pogled na realnost tih planova činjenica je da su ondašnji turistički radnici, a i vlast Šodericu smatrali izuzetno perspektivnom u turističkom smislu. Događaji koji su slijedili osamdesetih i devedesetih godina utjecali su negativno na ostvarenje tih planova i oni su nerealizirani.

SADAŠNJE STANJE ŠODERICE KAO TURISTIČKE DESTINACIJE

Sadašnje stanje u turističkom pogledu posljedica je i ukupnog stanja u hrvatskom turizmu a posebno na kontinentu. Prema podacima Instituta za turizam, a i prema drugim relevantnim pokazateljima preko 95% turističkog prometa u hrvatskoj odvija se u sedam županija uz more, a od preostalih 5% veliki dio u gradu Zagrebu. Uz uvažavanje činjenice da će i dalje najveći dio prometa biti ostvarivan na Jadranu ipak se radio o golemom nesrazmjeru. Posljedica je to turističke politike koja ne skrbi o ravnomjernijem turističkom razvoju i iz godine u godinu, zbog ostvarivanja trenutno dobrih rezultata i potreba punjenja proračuna u tekućoj godini, se fokusira na područja gdje može očekivati brze rezultate. Primjerice i potpore koje se daju od strane Ministarstva turizma i Hrvatske turističke zajednice u najvećem dijelu završavaju u turistički najrazvijenijim krajevima bez obzira na proklamirane i u javnosti česte izjave o brizi za kontinent. Događa se nažalost da turističke atrakcije na kontinentu koje su jednako ili više vrijedne od onih na obali samo zbog svoje lokacije ne dobivaju ravnopravni tretman. Isto tako se ne vodi računa o tome da kontinentalni turizam u puno manjoj mjeri karakterizira senzonalnost te da je upravo njegov razvoj šansa da Hrvatska postane cjelogodišnja turistička destinacija. Nedostaje dugoročna strategija razvoja turizma na kontinentu kao i praksa koja bi vodila računa o sufinanciranju ili financiranju turističkih projekata na kontinentu. Ovakvim stavom i praksom se razlika između pojedinih turističkih područja još povećava te se u stvari radi o neravnomjernom razvoju. Pojedini uspješni primjeri turističkih projekata na kontinentu kao i financijske potpore koje su dobili samo su iznimke koje potvrđuju pravilo.

Koprivničko-križevačka županija nastoji, u okviru skromnih financijskih sredstava, poticati turistički razvoj u županiji uvažavajući razliku u turističkoj atraktivnosti pojedinih lokaliteta ili događanja, ali i vodeći računa o ravnomjernom turističkom razvoju županije. Pri tome se uz ostalo vodi i Strateškim marketinškim planom turizma Koprivničko-križevačke županije koji je izradio Institut za turizam a koji vrednuje Šodericu kao izuzetno važan turistički resurs. Uz potpore koje Županije direktno daje najveći dio turističke aktivnosti provodi se putem Turističke zajednice županije. Uz promociju, kao glavni zadatak, županijska turistička zajednica stvara i vlastite turističke proizvode te pomaže, organizacijski i financijske projekte u suradnji s lokalnim turističkim zajednicama, jedinicama lokalne samouprave, udrugama i drugima subjektima.

[3] Željko KRUŠELJ, »Aktualni trenutak i perspektiva turizma u Koprivničkoj općini«, Podravski zbornik 1980.

Općina Legrad, na čijem je području turistički dio jezera odnosno priobalja, nema razvijeno gospodarstvo, mali je broj zaposlenih i kao posljedicu toga ima i mali proračun. Negativna okolnost za razvoj turizma u Legradu je i činjenica da već godinama ne djeluje općinska turistička zajednica preko koje bi se trebale odvijati turističke aktivnosti. Proračunom za 2015. godinu predviđeni su prihodi od oko 8 000 000 kuna i iz tih sredstava je potrebno podmiriti sve potrebe općine. Prostornim i provedbenim planom, koji će se uskoro mijenjati u skladu s aktualnom situacijom, ali zbog mogućnosti razvoja u budućnosti je obuhvaćeno i područje Šoderice tako da su regulirana područja budućih aktivnosti i zahvata u prostoru.

Šoderica je i danas omiljeno mjesto za izletnički turizam, odmor i rekreaciju iako je broj posjetitelja daleko od onih »zlatnih« sedamdesetih i osamdesetih godina. Nakon tridesetak godina nikakvog ili vrlo malog ulaganja u protekle dvije godina ulaže se u komunalno uređenje i infrastrukturu kao i na turističke sadržaje i atrakcije.

KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I UREĐENOST

Jezero je dostupno iz svih pravaca asfaltiranom cestom, a neasfaltirane ceste na samom priobalju se redovno održavaju.

Na Šoderici postoji vodovodna mreža i građevinski objekti su uglavnom priključeni na javnu vodoopskrbnu mrežu. Kanalizacijska mreža ne postoji i objekti imaju vlastite septičke ili upojne jame. Pripremne radnje za izgradnju kanalizacije su u toku tako da će se u potpunosti riješiti problem mogućeg curenje fekalija i drugog sadržaja u zemlju čime se znatno pridonosi zagađenju jezera sa svim dodatnim popratnim negativnim učincima.

Kontrola kvalitete vode koja se redovno provodi pokazuje da je voda dobre kvalitete za kupanje međutim nedostatci u odvodnji će se morati brzo otklanjati kako se zbog povećanog broja posjetitelja, kupača i vikendaša ne bi dogodilo da se voda zagadi s ozbiljnim posljedicama za ukupnu turističku djelatnost na Šoderici.

Električna mreža je sprovedena cijelim vikend naseljem no problem predstavlja nizak napon što predstavlja poteškoće pri organizaciji različitih priredbi i događanja pa se događaju problemi s opskrbom struje pri većem opterećenju električne mreže.

Okoliš se redovno održava, košnja i odvoz smeća su redoviti, a postavljene su i kante za smeće te kemijski WC-i.

Sanitarni čvor koji se nalazi u kampu je već godinama izvan upotrebe.

TURISTIČKA INFRASTRUKTURA I PONUDA

Turistička infrastruktura i ponuda su na Šoderici na niskoj razini. Na cijelom području radi samo jedan ugostiteljski objekt koji nudi usluge pića i on je otvoren cijelu godinu, a tijekom ljeta su otvorena i dva objekta na plaži dok restorana na Šoderici nema. Turist može za vrijeme ljetne sezone zadovoljiti svoje potrebe za pićem međutim problem je nedostatak restorana i odgovarajuće ponude u hrani. Povremene usluge brze prehrane ne mogu kvalitetom i ponudom nadomjestiti nedostatak restorana.

Nema ni jednog smještajnog objekta bilo koje vrste te se ne nudi ni jedan ležaj na komercijalnoj razini. Noćenja koja se odvijaju na Šoderici su uglavnom ona koja ostvaruju vlasnici i njihovi gosti, međutim registriranih objekata i noćenja nema. Kamp je već desetljećima izvan funkcije. Zbog neriješenih vlasničkih odnosa vodi se i sudski spor, tako da ne postoji mogućnost legalnog i organiziranog kampiranja.

Ove je godine otvorena trgovina - kiosk, koja svojim asortimanom omogućuje posjetiteljima kupnju osnovnih namirnica. ali i onih koje posjetitelji i kupači najviše traže, od sokova, sladoleda pa do različitih sitnica koje im preko dana mogu zatrebati.

Poseban problem su objekti za odmor koja su poduzeća izgradila posljednjih desetljeća, a koji su danas izvan funkcije, a neki od njih su u priličnoj mjeri devastirani. Ti objekti vizualno nagrđuju prostor, a zbog devastacije su i sigurnosni problem.

Plaža na Lazinama je uređena u dužini od 190 metara i površini od 6 000 m². Navezen je šljunak, postavljeni su koševi za smeće i plutače u vodi, kabine za presvlačenje, klupe za odmor i osmatračnica za spasioca. U uređenje plaže je uloženo 374 000 kuna od čega je Hrvatska turistička zajednica uložila 150 000 kuna. Nedostaju tuševi kako bi bila potpuno uređena. Na pojedinim dijelovima obale također su pošljunjčavanjem napravljene manje plaže. Napravljeno je i nekoliko igrališta za odbojku na pijesku. Izgrađen je suvremeni fitnes park, sufinanciran od strane Hrvatske turističke zajednice sa 50 000 kuna, tako da se posjetitelji mogu rekreirati i vježbati na otvorenom prostoru, neposredno uz jezero, a iduće godine općina planira napraviti mini golf igralište i šetnicu uz obalu. U ograničenom opsegu provedeno je odmuljivanje i produbljivanje jezera. Privatnom inicijativom odnosno ulaganjem napravljen je adrenalinski park za one sa više avanturističkog duha.

Općina Legrad je 2013. godine počela intenzivnu suradnju s Koprivničko-križevačkom županijom i Turističkom zajednicom Koprivničko-križevačke županije. U jesen te godine održan je, na inicijativu Županije, prvi sastanak kako bi se utvrdile potrebe i dogovorile aktivnosti na Šoderici. Suradnja se odvijala u 2014. i 2015. godini s time da je Županija sufinancirala različite radove vezane uz uređenje, a Turistička zajednica je osmišljavala, financirala ili sufinancirala različite programe koji su se odvijali te je promovirala svojim promotivnim kanalima sva događanja na Šoderici.

Cilj je te suradnje, osim uređenja i poboljšanja turističke infrastrukture, stvaranje zanimljivih i atraktivnih sadržaja koji će privlačiti veliki broj gostiju. Takvih sadržaja koji će ne samo privlačiti posjetitelje nego ih motivirati na duži, višednevni boravak. U osmišljavanje i realizaciju tih sadržaja uključile su se i druge institucije, organizacije, klubovi i pojedinci.

Godine 2015. a Šoderici je održano desetak priredbi, manifestacija i drugih događanja:

- 6. Open Air festival elektronske glazbe, organizator Aquaterra Lake Resort
- Roštiljada – Aquaterra Lake Resort
- 18. Roosters Moto Meeting, organizator Moto klub Roosters Koprivnica
- Beer Throne Challenge, organizator Aquaterra Lake Resort
- Festival SHOWDERICA , organizator Udruga športske rekreacije podravskih studenata
- Digital detox week, organizator Aquaterra Lake Resort
- Podravski casting country cup u ribolovu, u organizator Športsko ribolovni savez KKŽ
- Ljeto na Šoderici – kazališne predstave u izvedbi Kerekesh teatra, organizator Udruga mladih Grada Koprivnice uz potporu Općine Legrad
- Belupo triatlon, organizator Sportske udruga za osobe s intelektualnim poteškoćama Veliko srce
- Country vikend, organizatori TZ Koprivničko-križevačke županije i Bilogorski renđeri

Country vikend je originalna manifestacija, jedinstvena u Hrvatskoj i u bližem okruženju, koja ima za cilj privući što veći broj posjetitelja na tu priredbu, upotpuniti ukupni program događanja na Šoderici, ali i promovirati konjički sport i konjičke turističke staze u našoj županiji. U sklopu manifestacije održana je kino predstava na otvorenom, prva nakon nekoliko desetljeća na Šoderici. Dolazak mnogobrojnih posjetitelja pokazuje da originalnost i atraktivnost sadržaja uz promociju daju rezultate.

Sve ove priredbe su imale dobar ili odličan posjet pri čemu su vremenske prilike imale naravno značajan utjecaj. Ove su godine, nakon nekoliko desetljeća, plaže bile prepune kupača, tražilo se mjesto za parkiranje, a postojeći ugostiteljski objekti puni gostiju.

SWOT ANALIZA

SWOT analiza uz nedostatke koje ima kao strategijski instrument daje određene kvalitetne podatke za izradu strategije i vizije turističkog razvoja Šoderice.

Snage

- relativna čistoća vode i okoliša
- lokacija jezera
- dobra cestovna i željeznička povezanost
- izletnička tradicija
- emotivna povezanost

- pozitivan interes vodstva općine Legrad
- pozitivan interes Koprivničko-križevačke županije i TZ županije
- prepoznavanje važnosti povezivanja različitih subjekata u razvoju turizma
- postupak donošenja planskih dokumenata
- pojačani interes investitora za ulaganja
- interes vikendaša za razvoj poboljšanje infrastrukture i turistički razvoj

Slabosti
- nedostatak financijskih sredstava
- ograničeni kadrovski resursi
- nedostatak planske dokumentacije
- nedovoljna komunalna i turistička infrastruktura
- nepostojanje općinske turističke zajednice
- nedostatak suradnje između općina na čijem je području jezero
- proces zamuljivanja jezera
- nedovoljna uređenost naselja

Prilike
- mogućnost financiranja iz međunarodnih fondova
- trend povećanog turističkog prometa u hrvatskoj i svijetu
- promjene u potrebama i zahtjevima turista koje jačaju poziciju jezera na turističkom tržištu
- povezivanje turističke ponude s onom u okruženju u zajedničke turističke proizvode
- pozitivan interes Koprivničko-križevačke županije i Turističke zajednice županije
- jačanje poduzetničke klime
- pojačani interes stručne i šire javnosti

Prijetnje
- nedostatak financijskih sredstava općine za potrebne infrastrukturne zahvate
- smanjena mogućnost financijskih potpora od strane županije i Turističke zajednice županije
- turistička politika u hrvatskoj koja bi zanemarivala kontinentalni turizam
- slab interes poduzetnika i investitora
- nemogućnost adekvatnog odmuljivanja jezera
- nedostatak stručnih kadrova

Svi elementi SWOT-a, kojih uz nabrojane svakako još ima su promjenljivi, treba ih uzeti kao varijable i promatrati dinamički te primjenjivati odgovarajuće postupke kako bi se optimizirali rezultati. Maksimalno iskorištavanje unutarnjih snaga i otklanjanje slabosti je ono što se mora raditi u budućem vremenu. Na vanjske okolnosti ne može se utjecati ali se trebaju iskorištavati prilike te otklanjati i minimizirati utjecaj prijetnji.

USPOREDBA ŠODERICE SA SLIČNIM DESTINACIJAMA

Pojedini pokušaji da se od jezera u kontinentalnoj hrvatskoj načine atraktivne turističke destinacije uglavnom nisu donijeli zadovoljavajuće rezultate. Često se vizija razvoja svodi na to da bi ta jezera trebala uređenjem i ponudom biti na razini uređenih jezera u Austriji ili Sloveniji iako je to preslikavanje modela neuspješno iz niza razloga, od financijskih do organizacijskih, a pri tome se ne uzima u obzir da su ta jezera svojim postankom, vrstom i okruženjem neusporediva s jezerima panonske hrvatske.

Komparacija sa sličnim destinacijama dati će nam uvid u turističku infrastrukturu i ponudu na kontinentalnim jezerima s kojima je usporedba moguća. Teško je naći potpuno kompatibilne destinacije u bližem okruženju jer se one razlikuju na različite načine od Šoderice, od načina nastanka turističke destinacije do lokacije ili okruženja koje kod nekih čine velike gradske aglomeracije pa do načina

upravljanja destinacijom i financijske snage. Međutim temeljem zajedničkih karakteristika, a uzimanjem u obzir razlika, moguća je usporedba i donošenje određenih zaključaka.

Treba dakako te primjere uzeti kao case study, analizirati svaki pojedini slučaj, identificirati sličnosti i razlike i realno primjenjiva rješenja. Moguće je naći primjere jezera koja su slični po nastanku ili položaju sa Šodericom, a na kojima se pokušava razvijati turistička djelatnost, ali s mnogim problemima i na kojima je stanje jednako ili lošije nego na Šoderici. Komparacijom s njima ne mogu se dobiti zaključci koji bi bili od koristi za budući razvoj Šoderice. Treba se uspoređivati s najboljima (benchmarking) i nastojati im se približiti.

JARUN

Rekreacijsko športski centar Jarun u Zagrebu uređen je za potrebe Univerzijade 1987. godine. Jarunom upravlja, kao s drugih osam objekata u Zagrebu, Ustanova Upravljanje sportskim objektima. Nalazi se u zapadnom dijelu grada, a prostire se na 240 hektara od čega je oko 70 hektara vodena površina. Jarun je proglašen kupalištem, uređeno je pet šljunčanih plaža ukupne dužine od oko 2500 metara, a cijeli prostor rekreacijsko-športskog centra povezan je pješačkim i biciklističkim stazama. Na Jarunu su izgrađeni i uređeni mnogobrojni sportski tereni. Na samom jezeru treniraju i natječu se sportski klubovi, ali i rekreiraju veslači, kajakaši, kanuisti i jedriličari, ali i ribolovci jer je jezero bogato ribom. Uz jezero je izgrađeno nekoliko igrališta za nogomet, košarku, odbojku, rukomet na pijesku, boćanje, badminton, mini golf, viseće kuglane, skate park, stolni tenis, vrtni šah, bazen za neplivače, trim staze i skate-park. Za rekreativne aktivnosti uređena je pješačko-biciklističko-rolerska staza u dužini od 5.500 m. Izgrađeno je 20 sjenica i pripadajućim betonskim roštiljima, sanitarni čvorovi (prilagođeni i za osobe s invaliditetom) i tuševi na plažama. Uz jezero se nalazi i nekoliko u ugostiteljskih objekata i noćnih klubova. Tijekom godine, a naročito u ljetnom periodu, održavaju se mnogobrojne glazbene i druge priredbe i različite manifestacije. U ljetnoj sezoni na plažama dežura spasilačka služba i liječnička služba, a cijelu godinu zaštitarska služba. Na jednoj plaži je postavljena rampa koja omogućuje prilaz vodi i kupanje invalidnim osobama u kolicima.[4]

Jarun i Šoderica se u mnogo toga razlikuju i na prvi pogled su neusporedivi ipak se mogu povući neke paralele. Jarun je uređen u najvećoj mjeri za potrebe Univerzijade i uređenje je financirano ogromnim sredstvima iz mnogobrojnih fondova. Za održavanje, izgradnju nove infrastrukture i sadržaje potrebna su velika sredstva koja grad Zagreb svojom financijskom snagom može osigurati. Jedna od bitnih karakteristika je i lokacija Jaruna koji se nalazi u samoj gradskoj aglomeraciji od blizu milijun stanovnika. Brojnost stanovnika grada osigurava veliki broj dnevnih posjetitelja koji u hrvatskim okvirima imaju nadprosječni standard. Međutim ono što se može usporediti je turistička infrastruktura i sadržaji koji se nude posjetiteljima što može biti temelj za usporedbu i nešto čemu treba težiti, naravno u puno manjem opsegu. Vidljivo je dakle da je temelj komunalna uređenost, zatim turistička infrastruktura, od plaža do ugostiteljskih objekata te mnogobrojni zabavni i sportsko-rekreativni sadržaji.

BUNDEK

Športsko rekreacijski centar Bundek nalazi se uz obalu Save u Novom Zagrebu, čine ga Veliko i Malo jezero a prostire se na površini od 545 000 m^2 od čega 50 000 m^2 otpada na vodene površine. Njime, kao i Jarunom upravlja Ustanova Upravljanje sportskim objektima.

Prostor Bundeka omogućuje različite vrste odmora i rekreacije, boravka u prirodi i ribolov. Na Velikom jezeru uređena je obala s plažom, a ulaz u jezero prilagođen je osobama s invaliditetom izgrađenom rampom koja omogućuje pristup s invalidskim kolicima. Na Malom jezeru nisu izvođeni nikakvi građevinski i infrastrukturni zahvati pa je stanište velikog broja biljnih i životinjskih vrsta. Područje oko jezera uređeno je kao zabavno-rekreativni park s uređenom biciklističko – rolerskom i pješačkom stazom, terenima za odbojku i rukomet na pijesku, te tri dječja igrališta od kojih je jedno namijenjeno djeci s posebnim potrebama.

[4] www.sportskiobjekti.hr

»Staza zdravlja« je postavljena uz glavno jezero. Namijenjena je za hodanje, nordijsko hodanje i trčanje i dostupna je cijele godine.

Tijekom ljeta na prostoru parka održavaju se mnogobrojna zabavna, sportska i rekreacijska događanja, a kulturne manifestacije se održavaju na pozornici na vodi sa gledalištem za oko 2500 gledatelja. Na prostoru parka postoje 2 ugostiteljska objekta. Tijekom cijele godine za sigurnost posjetitelja Športsko rekreacijskog centra Bundek brine se zaštitarska služba, a ljeti dežuraju spasilačka i liječnička služba.[5]

Lokacija Bundeka i njegovo okruženje je ono što se ne može usporediti s lokacijom i okruženjem Šoderice. Bundek karakterizira, u tome se treba uspoređivati i tome težiti, u prvom redu uređena komunalna i turistička infrastruktura, orijentacija na rekreaciju te kulturna i druga događanja. Posebnost je da je uz brigu za invalide izgrađeno i igralište za djecu s poteškoćama u razvoju. Kao i kod Jaruna velika se pozornost pridaje sigurnosti posjetitelja.

JEZERO GYÉKENYÉS

Ovo jezero u susjednoj Mađarskoj, blizu druge obale Drave, samo je nekoliko kilometara udaljeno od Šoderice. Nastalo je na isti način, iskopavanjem mineralnih sirovina prije stotinjak godina, površine je od oko 340 hektara i u biti se sastoji od devet jezera od kojih najveće ima 220 hektara.

Na jezeru je moguće iznajmljivanje čamaca, opreme za ronjenje, organizirano ronjenje u grupama ili pohađanje tečaja ronjenja a pošto je voda jako čista i bistra na njemu se organiziraju mnoga ronilačka nacionalna i međunarodna natjecanja.

Izuzetna se briga vodi o ribljem fondu, tako da je jezero jako bogato ribom te je uz dobru organizaciju ribolova izuzetno popularno među ribićima koji dolaze na ribolov i iz okolnih zemalja.[6]

Uz obalu je smješteno veliko vikend naselje. Uređene su plaže, a gostima su na raspolaganju različiti sadržaji, rekviziti i igrališta. Turistima se nudi usluga prehrane i noćenja u desetak restorana i smještajnih objekata, od kojih su četiri motela te u drvenim bungalovima, sa nekoliko desetaka postelja za iznajmljivanje. Boraviti i noćiti se može i u uređenom kampu. Zabavni program uz glazbu organizira se u restoranima. Na obali su i trgovine s osnovnim potrepštinama za goste. Gostima se organizira i lov u okolnim područjima.[7]

Jezero Gyekenyes je nastankom, položajem, okruženjem i drugim karakteristikama najsličnije Šoderici. Na jezeru je vikend naselje, a eksploatacija šljunka se i dalje odvija. Naglasak ponude je na ribolovu, kupanju, gastronomiji, zabavi i rekreaciji. Posebno je atraktivna mogućnost ronjenja kao i pohađanje ronilačkog tečaja. Važno je i povezivanje ponude na jezeru s drugim sadržajima, primjerice lovom u bližoj okolici. Raznovrsnost ponude koja nije vezana isključivo uz ljetnu sezonu omogućuje gotovo cjelogodišnju turističku djelatnost. Treba svakako uzeti u obzir pri usporedbi da je upravljanje ovakvim resursima i područjima kao i financiranje turističkih projekata u Mađarskoj drugačije nego u Hrvatskoj.

No, što se tiče turističke infrastrukture i sadržaja jezero u Gyekenyesu je svakako referentno za usporedbu.

Bez obzira na razlike među navedenim primjerima postoje i značajne zajedničke karakteristike. To su dobra komunalna i turistička infrastruktura, briga o kvaliteti vode i o okolišu, mnogobrojne mogućnosti za sport, rekreaciju i zabavu, dobra gastronomska ponuda. Tu spada i briga za sigurnost posjetitelja. Sve se više vodi briga o invalidnim osobama i djeci s poteškoćama u razvoju

AKTUALNI TURISTIČKI TRENDOVI

Turistička industrija je jedna od najbrže rastućih u svijetu. Uz sve veći broj turista sve je mnogobrojnija i raznovrsnija ponuda na turističkom tržištu, sve je veća konkurencija. Mijenjaju se i obilježja,

5 www.sportskiobjekti.hr

6 www.gyekenyesihorgaszat.hu

7 www.cometohungary.com

navike, očekivanja i ponašanje turista. Iako je i dalje osnovni motiv dolaska, prije svega kod gostiju koji dolaze na ljetovanja na more pasivni odmor, sve značajnije mjesto zauzimaju drugi motivi. Opći je trend odlazak na putovanja nekoliko puta godišnje sa kraćim boravcima na destinaciji. Turisti su sve obrazovaniji, zahtjevniji i probirljiviji. Ne žele biti puki promatrači u destinaciji nego se saživjeti s okolinom, upoznati domaćine. Žele upoznati običaje, način života, povijest, uživati u gastronomskoj ponudi destinacije. Žele doživljaj i pozitivne emocije. Turistički proizvod je sve više emotivnog, a ne materijalnog karaktera. Ekspanzijom niskotarifnih avio-prijevoznika puno su dostupnija daleka odredišta po nekad nezamislivo niskim cijenama. Informacije se prikupljaju internetom, a zadovoljstvo ili nezadovoljstvo turista se širi društvenim mrežama u realnom vremenu.

U Hrvatskoj stavove i potrošnju turista od 1987. godine kontinuirano istražuje Institut za turizam u Zagrebu. Istraživanje se provodi u sedam primorskih županija (nema dakle kontinenta), no s obzirom na nepostojanje podataka za cijelu hrvatsku, a i neke zajedničke karakteristike posjetitelja rezultati istraživanja daju dobar uvid u neke trendove. U 2014. godini pasivni odmor i opuštanje primarni je motiv dolaska koji privlači tri četvrtine gostiju. Slijedi motiv zabave (43%), nova iskustva i doživljaji (30%), gastronomija (26%) i upoznavanje prirodnih ljepota (20%).

Usporedba 2014. godine sa 2010. godinom pokazuje da je u te četiri godine rast dolazaka motiviran gastronomijom porastao s 22% na 26% a novim iskustvima i doživljajima s 25% na 30%. Porast korištenja interneta je s 27% na 30%. Nastavlja se i trend povećavanja udjela kraćih dolazaka (od 4 do 7 noćenja).[8]

Ove kao i druge pokazatelje će trebati ugraditi u projekcije razvoja turističke djelatnosti na Šoderici. Promjene koje se događaju i koje će se događati ići će na ruku samo onima koji će se za te promjene i trendove svojom turističkom ponudom znati pripremiti i prilagoditi.

ZAKLJUČAK

Jezero Šoderica i njegova turistička perspektiva u stalnom je fokusu stručne i opće javnosti. Ono u čemu će se svi složiti je ocjena sadašnjeg stanja, ali oko projekcije budućnosti postoje velike razlike. Dok šira javnost pristupa problemu u velikoj mjeri s emocionalne pozicije stručnjaci su u mnogobrojnim radovima analizirali današnje stanje, predlagali najvažnije zadatke i zahvate i davali svoju viziju budućnosti Šoderice. Primjerice dr. Radovan Kranjčev u 12 točaka, od kojih izdvajam tri, predlaže :

»1. Kao prioritetan zadatak što prije donijeti domišljen plan prostornog uređenja kompleksa Šoderice kojim će se objediniti svi aspekti djelatnosti i projektirati budući razvoj.

2. Prvenstveno voditi brigu o kvaliteti vode poduzimajući sve raspoložive mjere u tom pogledu.

3. Što prije na Šoderici riješiti problem opskrbe pitkom vodom i izgraditi odgovarajući kanalizacijski sistem kojim bi se riješila odvodnja svih voda s izgrađenog turističkog naselja.«

Bez obzira na protok vremena ovi prijedlozi su aktualni i danas s posebnim naglaskom na važnost prostornog uređenja, brigu o kvaliteti vode kao jednoj od najznačajnijih sastavnica turističke ponude i komunalnu infrastrukturu.«[9]

Prije svega je važno turistički razvoj i turističku perspektivu Šoderice sagledavati na temelju realnih činjenica. Treba uzeti u obzir sadašnje stanje, snage i slabosti kao i sagledavati prilike i prijetnje iz okruženja. Predvidjet budućnost temeljem trendova u društvu, a posebno trendova u turizmu.

Sadašnje stanje, bez obzira na nedostatke koji realno postoje na Šoderici daju dobar temelj budućem razvoju. Relativna nerazvijenost, uz svoje loše posljedice rezultirala je povoljnim efektom očuvanja prostora te on u najvećoj mjeri nije devastiran nepovratno kao primjerice na prilično brojnim mjestima u turistički razvijenim destinacijama.

---

8 TOMAS Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2015.

9 Radovan KRANJČEV, Šoderica kao industrijsko-turistički kompleks koprivničke podravine, Podravski zbornik, 1992. Br 18

Iskorištavanje snaga i mogućnosti te otklanjanje slabosti i preveniranje prijetnji uz jasnu viziju i strategiju turističkog razvoja Šoderice rezultirati će povoljnim efektima i osigurati turističku perspektivu Šoderice. Donošenje planskih dokumenata, daljnja izgradnja infrastrukture, osiguranje financijskih i ljudskih resursa, uključivanje drugih subjekata i druge aktivnosti omogućiti će stvaranje kvalitetnih temelja za razvoj. Naročito je važno da lokalna samouprava potiče olakšicama privatne investitore jer bez novih investicija nema novog razvoja. Jedan od bitnih preduvjeta uspješne turističke perspektive je povezivanje turističke ponude i proizvoda u užem i širem okruženju u kojem bi Šoderica imala važnu ulogu. Potrebno je neprestano kreirati nova događanja zabavnog, kulturnog, sportskog i rekreativnog sadržaja kako bi motiv za dolazak bila atraktivnost sadržaja. Atraktivnost sadržaja je ono po čemu bi se Šoderica trebala razlikovati od drugih destinacija sličnog tipa i u percepciji turiste imati posebno mjesto.

Perspektivu Šoderica ima u stvaranju turističke destinacije koja se u pozitivnom smislu razlikuje od drugih po razini uređenosti turističke infrastrukture, a brojnim i kvalitetnim sadržajima i atrakcijama privući turiste, u obilju druge ponude, baš na Šodericu.

OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA

1. Milivoj KOVAČIĆ, "Koprivnički liječnik dr. Željko Selinger", Podravski zbornik 1990.
2. Željko KRUŠELJ, "Aktualni trenutak i perspektiva turizma u Koprivničkoj općini", Podravski zbornik 1980.
3. TOMAS Stavovi i potrošnja turista u hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2015.
4. Strateški marketinški plan turizma Koprivničko-križevačke županije, Institut za turizma, Zagreb, 1997.
5. Prirodna resursna osnova i razvoj turizma u Regionalnom parku Mura – Drava u Koprivničko – križevačkoj županiji, Institut za turizam, Zagreb, 2010.
6. Radovan KRANJČEV, Šoderica kao industrijsko – turistički kompleks koprivničke podravine, Podravski zbornik, 1992. br. 18
7. www.opcinalegrad.hr
8. www.koprivnica.hr
9. www.sportskiobjekti.hr
10. www.cometohungary.com
11. www.gyekenyesihorgaszat.hu
12. www.gyekenyesszallas.hu
13. www.hotelbeam.com

SUMMARY

The aim of this paper is to explore the possibilities of Lake Šoderica tourism development, its prerequisites and the foundations needed for Šoderica to become a modern and attractive tourist destination. The paper is based on the history of Šoderica tourism development, analysis of the existing tourist resources and analysis of trends in the environment, including changes in habits, needs, requirements and characteristics of a modern tourist. The author analyzes and compares Šoderica with similar tourist destinations, which happen to be the examples of best practices. The analysis of strengths and weaknesses, opportunities and threats, provides a realistic basis for defining a development strategy. Tourist perspective is observed and evaluated based on the current state of tourism infrastructure and the overall tourist resources on Šoderica, the characteristics of continental tourism in Croatia, tourism trends at home and abroad as well as the objective possibilities for development. It is the basis for obtaining a clear and specific strategy for the development of Lake Šoderica that will give its real tourism perspective.

POČECI I RAZVOJ ŠODERICE KAO TURISTIČKO-REKREATIVNOG CENTRA

BEGINNINGS AND DEVELOPMENT ŠODERICA AS A TOURIST AND RECREATION CENTER

Ivana POSEDI
Državni arhiv u Varaždinu,
Arhivski sabirni centar Koprivnica
Trg bana Josipa Jelačića 6
HR-48000 Koprivnica
ivana.posedi@gmail.com

Primljeno / Received: 28. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 711.455.8(497.5-285Šoderica)"1956/1992"
338.486(497.5-285Šoderica)"19"

Nada BULIĆ
Sveučilište u Zadru
Ulica Mihovila Pavlinovića 1
HR-23000 Zadar
nbulic@unizd.hr

SAŽETAK

Planska i sustavna izgradnja Šoderice kao turističkog mjesta započela je 1956. godine osnivanjem Odbora za izgradnju Šoderice. Kako je uređenjem Šoderice broj kupača rastao pokazala se vrlo brzo potreba za izgradnjom objekata na Šoderici. Prvotno su objekte gradila razna poduzeća i organizacije, te nekoliko privatnih osoba. Budući da je bilo sve više zainteresiranih privatnih osoba za izgradnju vikend objekata na Šoderici ukazala se potreba već 1967. godine za izradom Generalnog urbanističkog plana turističko-rekreacionog kompleksa Šoderica koji je bio završen i prihvaćen 1970. godine, nakon čega je započeo prvi veliki val izgradnje Šoderice. Drugi veći val izgradnje započeo je poslije 1982. godine kada je izvršeno podruštvljavanje zemljišta, a Šoderica se proširila na tri katastarske općine. Godine 1992. odlučeno je da de donese novi Plana prostornog uređenja Turističko-rekreacijskog centra »Šoderica«. O Šoderici kao turističkom mjestu vodilo se puno brige, donesene su odredbe o logorovanjima, čistoći, gospodarenju, otvaranju lokala i popratnih sadržaja, tako da je Šoderica zapravo vrlo brzo postala prava turistička destinacija za stanovnike Koprivnice i okolice, ali i turista iz Bjelovara, Križevaca, pa i Zagreba.

Ključne riječi: Šoderica, izgradnja, urbanistički plan, turističko mjesto, upravljanje
Key words: Šoderica, construction, Urban Plan, a tourist resort, management

UVOD

Šoderica ove godine obilježava 60 godina od dana osnivanja Odbora za uređenje Šoderice u Koprivnici, čime je zapravo i formalno započelo formiranje Šoderice kao mjesta na kojem se određuje i uređuje mjesto za kupanje. Šoderica je umjetno jezero nastalo vađenjem šljunka uglavnom iza 1945. godine, kada se proizvodnja šljunka razvijala kao privredna grana, budući da se povećala upotreba šljunaka kao građevnim materijalom za potrebe poslijeratne izgradnje. Na taj način stvorena je velika vodena površina čiji pretežni dio dotoka čine procjedne vode dravskog toka, a teren oko jezera je rav-

ničarski.[1] Prema opisu Narodnog odbora kotara Koprivnice iz 1959. godine jezero se protezalo u duljini od oko 2 km i širini od 400-500 metara, a dubina vode bila je od 6 do 8 metara. Samo jezero udaljeno je od Koprivnice oko 14 km, a nalazi se u neposrednoj blizini rijeka Drave. Od sela Drnje udaljena je oko 4 km, a do jezera vodi željeznička pruga Koprivnica – Drnje – Botovo – Gyekenyes. Prema procjenama iz 1959. vrijeme ljetne sezone traje oko 3 mjeseca.[2]

POČETCI ORGANIZACIJE TURIZMA NA ŠODERICI

Nakon negodovanja kupača 1955. godine koji kažu da na Šodericu dolaze stotine kupača, a neki čak iz Bjelovara, Križevaca i Zagreba, ali da je to što se nalazi na Šoderici žalosno, te da nema ni plaže, ni barake, a kabine su prepuštene na milost i nemilost nebrizi,[3] stoga Narodni odbor kotara Koprivnica 1956. godine uviđa potrebu za uređenjem Šoderice, te osniva Odbor za uređenje Šoderice u Koprivnici, čije je sjedište u Koprivnici.[4] Da se radilo o ozbiljnom projektu i da su namjere bile ozbiljne pokazuje i činjenica da su odboru odobrena Pravila koja su u pravilu tih godina donosila za poduzeća. Pravilima je određeno da su zadaci Odbora za uređenje Šoderice, poribljavanje i pošumljavanje Šoderice, te stvaranje uvjeta za izletničko i turističko posjećivanja Šoderice, kao i boravak na Šoderici u svrhu provođenja godišnjeg odmora radnih ljudi. Određeno je da da će odbor raspolagati određenim novčanim sredstvima koja će dobiti od strane narodnih odbora, te da će privredne organizacije, ustanove i društva davati dobrovoljno usluge. Odbor je brojio 9 članova, na čelu s predsjednikom, a predsjednik i podpredsjednik predstavljali su Odbor pred državnim organima i u odnosima sa pojedinim pravnim i fizičkim osobama. Tehnički nadzor na radovima oko uređenja Šoderice bio je pod rukovodstvom Poduzeća za održavanje pruga u Koprivnici, dok financijsko poslovanje provodio Sekretarijat za financije Narodnog odbora kotara Koprivnica.[5] Godine 1956. u odbor su imenovani Berta Martin za predsjednika odbora, Gavez Branko za podpredsjednika, te Radojčević Jelica, Klarić Viktor, Ivančić Josip, Kramar ing. Andrija, Petrović Martin, Starčević Stjepan i Flac Viktor za članove.[6] Prvi radovi koje je Odbor za uređenje Šoderice dogovorio bilo je uređenje kupališta, te je sklopljen ugovor s Šljunčarom Botovo da će se buldožerima urediti kupalište u duljini od cca. 200 metara i širini 70 metara uz obalu Šoderice,[7] dok je 1957. godine dogovorena izgradnja kabina.[8] Godine 1957. predsjednikom odbora imenovan Međimorec Matija, koji je nakon svega par mjeseci zatražio razriješenje dužnosti, a umjesto njega imenuju Golja Alojza za predsjednika. [9] Godine 1961. dolazi do izmjene predsjednika i dijela članova odbora, tako da je na 28. zajedničkoj sjednici oba vijeća 20. svibnja imenovan za predsjednika Litvan Zvonko, njegovim zamjenikom je imenovan Flac Viktor, te Pintarec Valent, Gavez Branko, Bunić Josip, Betlehem Pavao, Kramar ing. Andrija, Kraljić Ignac i Stričević Stjepan za članove.[10]

Narodni odbor kotara Koprivnica 1959. godine zaključuje da bi za unapređenje turizma bilo potrebno da zainteresirani narodni odbori pristupe daljnjem uređenju kupališta Šoderica,[11] stoga je i 1962.

---

1 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

2 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, spis broj: 01-5382/1-1959.

3 Glas Podravine br. 27, god. 1955. od 26.07.1955. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=1&z=2975&godina=1955&broj=027&stranica=005&u= (posjet: 24.03.2016.)

4 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Zapisnik sjednice oba vijeća NOK-a Koprivnica od 26. lipnja 1956.

5 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Zapisnik sjednice Kotarsko vijeća NOK-a Koprivnica i sjednice Vijeća proizvođača od 26. lipnja 1956.

6 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Zapisnik sjednice oba vijeća NOK-a Koprivnica od 26. lipnja 1956.

7 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Spisi vezani uz uređenje Šoderice.

8 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Spisi vezani uz uređenje Šoderice.

9 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Zapisnik sjednice oba vijeća NOK-a Koprivnica od 4. rujna 1957.

10 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, Zapisnik sjednice oba vijeća NOK-a Koprivnica od 20. svibnja 1961.

11 Društveni plan Kotara Koprivnica za 1960. godinu, »Službene novine Kotara Koprivnica«, br. 2/1960.

godine razriješen Odbor za uređenje Šoderice,[12] a Narodni odbor kotara Koprivnice osniva stručni odbor za uređenje Šoderice u okviru Ugostiteljske komore kotara Koprivnica. Interes za uređenjem Šoderice iskazali su narodni odbori općina Drnje, Đelekovec i Koprivnica, stoga je Upravni odbor Ugostiteljske komore kotara Koprivnica na sjednici održanoj 16. svibnja 1962. godine u Odbor za izgradnju »Šoderice« imenovao Milenka Sesrtića za predsjednika, Ivana Cmrka, za podpredsjednika, te Miroslava Perkovića, Stevu Ivančevića, Andriju ing. Kramara, Ivana Maltarića, Ivana Brezovečkog, Zvonka Litvana i jednog predstavnika NOO-a Drnje za članove.[13] Kako je 1962. godine došlo do ukidanja Ugostiteljske komore kotara Koprivnica,[14] a preustrojem javne uprave dolazi do ukinuća narodnih odbora kotara i općina,[15] tako s radom prestaje i Odbor za izgradnju Šoderice unutar Ugostiteljske komore kotara Koprivnica.

IZGRADNJA NA ŠODERICI

Nakon što je uređena plaža i izgrađene kabine, krenulo se u izgradnju odmarališta. Kako je Sekretarijat za robni promet NRH poslao dopis u kojem traže da se radi uspješnijeg razvoja turizma i ugostiteljstva treba izraditi perspektivni program razvoja turizma, Narodni odbor kotara Koprivnica 1959. godine imenuje Kotarsku komisiju za izradu dugoročnog programa razvitka turizma i ugostiteljstva na području kotara Koprivnica u koji imenuje za predsjednika Gerenček Petra, v.d. direktora Zavoda za plan NOK-a, a za članove Janeković Miju, službenika Sekretarijata za privredu NOK-a, i Tudorić Tomu, tajnika Ugostiteljske komore Koprivnica. U odgovoru koji je poslan Sekretarijatu za robni promet NRH Narodni odbor kotara Koprivnica napominje da u Koprivnici nama uvjeta za razvoj turizma, ali da se osjeća potreba za izgradnjom ugostiteljskih objekata općeg smjera, a jedina iznimka je izgradnja ugostiteljskog objekta na Šoderici koji ne bi imao turistički karakter u užem smislu, ali bi ga tako mogli nazvati. Isto tako napominju da na Šoderici nema objekta koji bi mogao primiti goste, te se veliki broj gostiju koji dolaze na Šodericu na večer mora vraćati kući. Isto tako napominju da na jezeru postoji plaža koja nije dovoljno izgrađena i premalena je iako se može proširivati gotovo u nedogled, te smatraju da bi se trebao izgraditi objekt koji bi imao 50 ležaja.[16]

Tako se na poticaj Sekretarijata za robni promet NRH krenulo s razmišljanjem o Šoderici kao turističkoj destinaciji. Sama izgradnja započela je oko 1960. godine. Prema procjeni tajnika Turističkog društva Koprivnice Bože Jandrašića do kraja 1963. godine na Šoderici je izgrađeno oko 40 objekata.[17] Kako je prema prvotnoj ideji Šoderica zamišljena kao mjesto na kojem bi radni narod provodio godišnji odbor tako se u tom sjeru i razvijala izgradnja na Šoderici. Objekte na Šoderici gradili su sindikati poduzeća i organizacija, ali i sama poduzeća za svoje radnike, stoga je površinski najveće odmaralište imao Sindikat Podravke. Do 1962. Podravke odmorišta su najvjerojatnije izgradili Kotarsko sindikalno vijeće Koprivnica i Sindikalna podružnica NOK-a Koprivnica, Željezničko-transportno poduzeće Varaždin, Ispostava Botovo, Zdravstvenom centru Koprivnica, Sindikalna podružnica poštanskih službenika Koprivnica, »Jedinstvo« Koprivnica, »Elektra« Koprivnica i »Elektra« Bjelovar, Sindikalna podružnica radnika i službenika Poljoprivredne zadruge Đelekovec, Granap Bjelovar, »Elektromlin«

---

12 *Rješenje o razrješenju dužnosti članova Odbora za uređenje Šoderice u Koprivnici*, »Službene novine kotara Koprivnica«, br. 9/1962.

13 HR-DAVZ-SCKC-583. Ugostiteljska komora kotara Koprivnica, Zapisnici sjednica Upravnog odbora od 16. svibnja 1962. Svoju suglasnost o formiranju odbora u okviru Ugostiteljske komore odobrio je NOO Drnje svojim dopisom Kotaru Koprivnica 4. svibnja 1962. (HR-DAVZ-SCKC-30 NOK Koprivnica spis broj 04-2771/1-1962.)

14 Zakon o obrazovanju jedinstvenih privrednih komora, »Službeni list FNRJ«, broj 22/1962

15 Zakonom o područjima općina i kotara u Narodnoj Republici Hrvatskoj, »Narodne novine« broj 7/1962.

16 HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica, spis broj: 01-5382/1-1959.

17 Glas Podravine, br. 43, god. 1963. od 16.11.1963. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=514&godina=1963&broj=043&stranica=004&u= (posjet: 24.03.2016.)

Koprivnica, »Zvijezda« Koprivnica, Narodna banka Koprivnica i drugi, te nekoliko privatnih osoba.[18] Osim objekta za odmor Zdravstveni centar je unutar objekta za odmor predvidio i ambulantu.[19]

Budući da se turizam na Šoderici počeo razvijati Narodni odbor kotara Koprivnica odlučuje 1962. godine izraditi studiju s regulacijskim planom izgradnje i uređenja rekreativnog centra »Šoderica«, a za izradu studije angažirali su Biro za turističko-ugostiteljsku izgradnju u Zagrebu, te je Savjet za privredu Narodnog odbora kotara Koprivnica koji je preporučio narodnim odborima Drnje i Đelekovec da ne izdaju građevinske dozvole za izgradnju čvrstih objekata, te eventualno da se odobri izgradnja montažnih objekata. Stoga je već 1963. godine bilo izrađano Idejno-urbanističko rješenje rekreacionog centra »Šoderica«.[20] Ova studija rezultirala je do 1964. godine izgradnjom vodovoda, dovođenjem električne energije na Šodericu, a isplanirana je izgradnja novog naselja, odmarališta i pristupnog puta. Osim tog bio je rekonstruiran higijensko-sanitarni čvor, otvorena je zdravstvena ambulanta, a pojedine radne organizacije uložile su znatne iznose na podizanju smještajnih i snabdjevačkih kapaciteta da se zadovolje potrebe turista. Bio je izgrađen i moderan motel, otvorena prodavaonica mješovite robe, te su izgrađena nova odmarališta u društvenom i privatnom vlasništvu.[21] Iz godine u godinu na Šoderici se mnogo ulagalo kako Skupština općine Koprivnica, tako i razne društvene organizacije i lica,[22] a potreba za dopunom urbanističkog plana javila se već 1967., koja je i ugovorena s Urbanističkim institutom SRH iz Zagreba.[23] Od 1960. do 1970. godine kada je izrađen Generalni urbanistički plan na Šoderici je bilo izgrađeno oko 160 privatnih objekata korisne površine oko 5500 m^2, 16 odmarališta korisne površine oko 800 m^2, jedna trgovina mješovitom robom i zdravstvena ambulanta. U istom razdoblju bila je izgrađena pristupna cesta iz smjera Botova, trafostanica i niskonaponska mreža, minimalna javna vodoopskrba putem hidroforskog postrojenja, te je bilo otkupljeno zemljište i izgrađena je cesta iz smjera Đelekovca.[24]

Po izradi Detaljnog urbanističkog plana krenula je nova masovnija izgradnja objekata na Šoderici, te je nakon 1970. godine donesena Odluka o uvjetima za dodjelu građevinskog zemljišta na korištenje na području turističkog rekreacionog kompleksa jezera »Šoderica«.[25] Zemljišta koja su dodjeljivala bila su obuhvaćena Detaljnim urbanističkim planom.[26] Godine 1982. krenulo je podruštvljavanje građevinskog zemljišta, koje je bilo obuhvaćeno Detaljnim urbanističkim planom »Šoderica« iz 1970. godine, te se građevinsko zemljište proširuje sa svih strana. Takvom odlukom područje za izgradnju Šoderice protezalo se na tri katastarske općine Legrad, Torčec i Drnje.[27] Podruštvljavanje građevinskog

---

18 HR-DAVZ-SCKC-30 NOK Koprivnica, Zapisnici sjednice NOO-a Đelekovec, Rješenje o dodjeli društvene svojine općine Đelekovec za gradnju turističkih objekata na ljetovalištu »Šoderica« koje je donijelo Vijeće proizvođača NOO-a Đelekovec na 33. sjednici održanoj 30. lipnja 1962. Prema tom Rješenju dodjeljuju se zemljišta u društvenom vlasništvu na trajno korištenje za gradnju turističkih objekata, no ovi su objekti bili već izgrađeni, što se vidi iz napisa u Glasu Podravine, a sačuvanu su i građevinske dozvole Narodne banke Koprivnica i Zdravstvenog centra Koprivnica iz 1961. godine. Iako je Općinska skupština općine Koprivnica na svoji sjednici održanoj 10. srpnja 1963. ukinula to Rješenje jasno je da je veći broj objekata u to vrijeme tamo i postojala.

19 HR-DAVZ-SCKC-63. NOO Đelekovec, Serija građevinskih dozvola, Građevinska dozvole broj 947-1961.

20 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik 2. zajedničke sjednice oba vijeća od 10. srpnja 1963.

21 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik 9. zajedničke sjednice oba vijeća od 18. ožujka 1964

22 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik 19. zajedničke sjednice obaju vijeća, 25.03.1965.

23 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, br. 04-350/3-1967.

24 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

25 Odluka o uvjetima za dodjelu građevinskog zemljišta na korištenje na području turističko rekreacionog kompleksa jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1970.

26 Zaključak o donošenju Generalnog urbanističkog plana turističko-rekreacionog kompleksa Šoderica, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1970.

27 Odluka o podruštvljavanju građevinskog zemljišta na području turističko-rekreacionog centra jezera »Šode-

zemljišta omogućilo je izgradnju objekata te je krenuo sljedeći veći val izgradnje, čime je povećan broj građevinskih zemljišta, te je formirano 50 građevinskih parcela na kojima će se izgraditi 33 slobodnostojeća vikend objekta i 17 dvojnih vikend objekata.[28] Novi društveni dogovor iz 1986. rezultirao je formiranjem novih 12 građevinskih parcela.[29]

Na Šoderici je do 1988. godine bilo izgrađeno oko 370 privatnih vikend objekata i 24 društvena objekta. Vikend objekti bili su uglavnom priključeni na niskonaponsku mrežu i vodovodnu distributivnu mrežu. Od 24 društvena objekata tri su izgrađena prije 1960. godine, između 1960. i 1970. godine izgrađeno je 17 objekata, dok su četiri izgrađena do 1984. godine. Prema namjeni bilo je 19 odmarališta korisne površine 1407 m^2 s ukupno 197 ležaja i 216 konzumna mjesta. Uz odmarališta izgrađen je pansion koji je imao 463 m^2 korisne površne s terasom površine 324 m^2, 20 ležaja i 250 konzumnih mjesta[30], depadansa »Lazine« bila je korisne površine 200 m^2 s terasom od 456 m^2, te 20 ležaja i 420 konzumnih mjesta. Restoran »Bijela lađa« bio je korisne površne 257 m^2 s terasa od 100 m^2 i 8 ležaja, zdravstvena ambulanta bila je korisne površine 85 m^2 s terasom 20 m^2, te 10 ležaja. Trgovina mješovitom robom bila je korisne površine 85 m^2 s terasom od 10 m^2, dok je postavljeni željeznički vagon bio površine 21 m^2 s 6 ležaja.[31] Od 24 društvena objekta 23 bila su priključena na električnu energiju, 19 ih je bilo priključeno na javni vodovod, a jedan se snabdijevao vodom iz vlastitog izvora. Na telefonsku mrežu bila su priključena tri objekta.

Kako je turizam na Šoderici rastao i nije jenjavao pokazala se potreba za izradom Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica« čiji je cilj bio »osiguranje dugoročne i cjelovite koncepcije poslovnog prostora razvoja i uređenja prostora turističko-rekreativne namjene i zaštita okoline sa specifičnim obilježjima, za potrebe postupne sanacije, interpolacija u dijelovima postojeće izgradnje i uređenja površine na osnovi provedbene i druge planske dokumentacije.«[32] Rok izrade Plana bio je prosinca 1991. godine, te je početkom 1992. godine bilo određeno izlaganje prijedloga Plana, a prijedlog je bio izložen u Zavodu za urbanizam, te prostorijama Turističkog društva, Knjižnici u čitaonici u Koprivnici, te u motelu na Šoderici. Svi zainteresirani mogli su tijekom trajanja javnog uvida davati primjedbe i prijedloge.[33] Da je bilo mnogo zainteresiranih za izgradnju Šoderice i općenito za stanje na Šoderici govori i činjenica da je na predloženi Plan dato 130 primjedbi koje su razmotrene, te je nakon tog donesena Odluka o donošenju Plana prostornog uređenja Turističko-rekreacijskog centra »Šoderica«.[34] Planom je određeno da će se eksploatacija šljunka vršiti, a zaokružio bi se postojeći sjeverni dio, formirao bi se novi istočni dio, te bi se uredio prirodni zeleni rezervat jugoistočno. U

rica« »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 2/1982.

28 Društveni dogovor o financiranju uređenja građevinskog zemljišta na dijelu područja obuhvaćenog Generalnim urbanističkim planom rekreacionog kompleksa »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1983.

29 Društveni dogovor o financiranju uređenja građevinskog zemljišta na dijelu područja obuhvaćenog Generalnim urbanističkim planom rekreacionog kompleksa »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1986, Društveni dogovor o financiranju uređenja građevinskog zemljišta na dijelu područja obuhvaćenog Generalnim urbanističkim planom rekreacionog kompleksa »Šoderica«

30 Broj konzumnih mjesta nije jednak u cijelom izvještaju već se kreće od 250 do 280 mjesta.

31 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

32 Odluka o izradi Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1991, čl. 4.

33 Zaključak o mjestu, vremenu i načinu izlaganja prijedloga Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica« i prijedlog Provedbenog urbanističkog plana dijela Turističko rekreacionog centra »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1991., Zaključak o izmjeni i dopuni Zaključka o mjestu, vremenu i načinu izlaganja prijedloga Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica« i prijedlog Provedbenog urbanističkog plana dijela Turističko rekreacionog centra »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 1/1992.

34 Zaključak o prihvaćanju primjedbi na prijedlog Odluke o donošenju Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica« i Odluke o donošenju Plana prostornog uređenja Turističko-rekreacijskog centra »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 5/1992.

okviru TRC Šoderica bi se organizirale i uredile tri različite cjeline, jedna bi bila Šoderica I koja bi obuhvaćala zonu postojeće izgradnje individualnih objekata, odmarališta, sportskih i rekreativnih površina, novi kompleks bi bila Šoderica II koja bi se sastojala od komercijalno smještajnih kapaciteta, sportskih terena i kampova sa zonom eko-zelenog turizma i slobodnih zelenih površina, te kompleksa prirodnog rezervata Šoderica III i slobodnih površina obale i vodene površine za ribarenje, slobodne aktivnosti u prirodi bez artificijelnih objekata. Sam Plan izradilo je Poduzeće za projektiranje i inženjering »Plan« Zagreb.[35] Novim preustrojem javne uprave i novonastalom društvenom situacijom nastavak provedbe tog Plana nije zaživio.

UPRAVLJANJE I GOSPODARENJE ŠODERICOM

Turističko društvo Koprivnica 1968. godine zatražilo je od radnih organizacija određena sredstva da se provede bolja i svestranija briga za kupače, pa su smatrali da bi bilo dobro da nabave telefonsku centralu, osim tog htjeli su osigurati zdravstvenu zaštitu kupača i ograditi kupališni prostor. Stoga je i Podravka dala traženi iznos Turističkom društvu Koprivnicu,[36] a Radnički savjet Podravke odobrio je bez naknade prijenos WC-i koje su izgradili na Šoderici Turističkom društvu Koprivnica.[37]

Nakon izrade Generalnog urbanističkog plana 1970. godine Skupština općine Koprivnica ovlašćuje Turistički biro Koprivnica da u ime Skupštine daje na korištenje građevinska zemljišta.[38] S obzirom da su 1982. godine nosioci turizma i ugostiteljstva na području Općine Koprivnica bili Turistički savez općine Koprivnica i RO »Izvor« OOUR »Grozd« Turističko-rekreaciono područje jezera Šoderica dano je na upravljanje RO »Izvoru« OOUR-u »Grozd«, tako da ono vode računa o usmjeravanju izgradnje objekata, sadržajima za rekreaciju, te komunalnom opremanju objekata,[39] dok je izgradnja komunalnih objekata i uređaja na građevinskom zemljištu bila povjerena SIZ-u za stambeno komunalnu djelatnost općine Koprivnica.[40] RO »Izvoru« OOUR-u »Grozd« dane su na održavanje i plaže, s tim da uređene plaže moraju imati pitku vodu, tuševe, WC-e, kabine i uređeno sunčalište, a subotom, nedjeljom i praznikom trebaju imati organiziranu stalnu službu za spašavanje, moraju se organizirati hitne službe, potrebno je održavati čistoću plaže, osigurati sredstva za protupožarnu zaštitu, osigurati razglas uz pansion, omogućiti korištenje telefona u hitnim slučajevima, te vidljivo istaknuti upozorenje o pridržavanju komunalnog reda na Šoderici.[41] Upravljanje »Šodericom« bilo je dano RO »Izvoru« OOUR-u »Grozd« do 1991.[42] kada je donesena odluka da se za gospodarenje turističko-rekreacionim područjem jezera Šoderica raspisuje natječaj, a komisija će na javnoj sjednici otvoriti zapečaćene omotnice, te će

---

35 Plana prostornog uređenja Turističko rekreacionog centra »Šoderica«, Odredbe za provođenje plana, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 5/1992, čl. 1., 2. i 4.

36 HR-DAVZ-SCKC-588 Složena organizacija udruženog rada »Podravka« prehrambena industrija Koprivnica, Zapisnik Upravnog odbora poduzeća od 3. lipnja 1968. Ukupna vrijednost UKV telefonske centrale bila je 40000 dinara. Od Podravke su tražili 500 dinara, tako da možemo zaključiti da je veći broj organizacija sudjelovao u financiranju izgradnje telefonske centrale.

37 HR-DAVZ-SCKC-588 Složena organizacija udruženog rada »Podravka« prehrambena industrija Koprivnica, Zapisnik Radničkog savjeta od 3. lipnja 1968. godine. WC-i su najvjerojatnije izgrađeni godinu ranije, jer je Upravni odbor odbio troškovnik koji je poduzeću uputila Općinska skupština, a najvjerojatnije da je Radnički savjet odlučio izgraditi WC-e (Zapisnici radničkog savjeta Podravke iz 1967. godine).

38 Rješenje o ovlaštenju Turističkog biroa Koprivnica za dodjelu građevinskog zemljišta na jezeru Šoderica, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1970.

39 Odluka o uvjetima za korištenje turističko-rekreacionog područja jezera Šoderica. »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 3/1982.

40 Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o uvjetima za korištenje turističko-rekreacionog područja jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 9/1982.

41 Odluka o uređenju, korištenju i održavanju plaža na području turističko-rekreacionog kompleksa jezera »Šoderica« za kupanje u sezoni 1982. godine, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1982

42 Unutar tih godina donesene su još dvije odluke kojima se daje upravljanje RO »Izvoru« OOUR-u »Grozd«, , Odluka o gospodarenju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 6/1983., i Odluka o upravljanju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1986.

u roku 10 donijeti odluku. Istom odlukom doneseni su i uvjeti kojih se treba pridržavati organizacija koja će gospodariti Šodericom.[43]

UGOSTITELJSKA I TURISTIČKA PONUDA NA ŠODERICI

Početkom izgradnje objekta na Šoderici 1960. godine i povećanjem broja kupača ukazala se potreba za otvaranjem točionica na Šoderici, stoga je Narodni odbor općine Đelekovec odobravao otvaranje bifea u kojima bi točili alkoholna i bezalkoholna pića za potrebe svojih članova, a bifei su bili registrirani kod Narodnog odbora općine Đelekovec.[44]

Praksu odobravanja držanja ugostiteljskih objekata nastavila je Skupština općine Koprivnica. Stoga je 1964. godine odobrila Sportskom ribolovnom društvu Koprivnica, prodaju sendviča i hladnih jela, te alkoholnih i bezalkoholnih pića u prostorijama društvenog doma za potrebe njihovih članova.[45] Novo odobrenje bilo je potrebno izdati, jer su preselili svoj bife iz prostorija Kajakaškog kluba Koprivnica u društveni dom.[46]

Osim Sportskog ribolovnog društva odobrili su Šumskom poljoprivrednom kombinatu Koprivnica da u prostorijama zvanim »Motel Šoderica« za potrebe svojih radnika i službenika obavljati ugostiteljske usluge usluživanjem toplih i hladnih jela, alkoholnih i bezalkoholnih pića, isto tako može vršiti i iznajmljivanje soba za prenoćište.[47]

Prema ocjeni stanja turizma na području Općine Koprivnica iz 1982. godine može se zaključiti da je krajem 1981. godine na Šoderici otvorena 1 gostiona u sferi društvenog sektora, 1 privatna krčma i 1 društveni pansion. U pansionu je bilo ukupno od 280 sjedećih mjesta za stolovima, te da ima ukupno 20 ležaja, što je prema procjeni bio veliki problem, jer se broj gostiju povećava. Pansion je zapošljavao 40 ljudi.[48] Ista situacija je bila u pansionu »Šoderica« koji je izgrađen 1962. godine, a sad njime upravlja RO »Izvor« OOUR »Grozd«, 1986. godine kada u kojem je bilo 10 soba s 20 ležaja od kojih nisu ostvarena noćenja jer se nisu iznajmljivali turistima. Godine 1988. na Šoderici bila otvorena jedna trgovina »Avarda« Gola sezonskog karakter koja je bila izgrađena 1967. godine, a u planu je bilo otvaranje dodatnih samoposluga i trgovina, slastičarnice, vinskog podruma, mesnice, te prodavaonice specijalnih kupališnih potrepština. Osim tog otvorenog tipa uz pansion je otvorena i depadansa »Lazine« koja je bila izgrađena 1982. godine, te restoran »Bijela lađa« ŽTP-a OOUR »Održavanje pruga« izgrađen 1956. godine.[49]

Osim ugostiteljskih objekata do 1986. godine izgrađena su dva tuša, koji su povremeno bila u upotrebi, javne sanitarno-higijenske prostorije bile su smještene jedna uz pansion, jedna u kamp prostoru, te jedna u središnjem djelu, tri tobogana, jedna skakaonica s daskom, splavi (plovna skela kao ugostiteljski dio uz pansion), dječje kupalište kod pansiona, jedna fontana – javna česma u kamp prostoru i

---

43 Odluka o gospodarenju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 8/1991

44 HR-DAVZ-SCKC-63. NOO Đelekovec, Spisi broj 04-3144/1-1961, Rješenje kojim se Sportskom ribolovnom društvu odobrava otvaranje bifea pod nazivom »Buffet – Sportskog ribolovnog društva«; Spisi broj 04-1557/1-1961, Rješenje kojim se Sindikatu radnika saobraćaja i veza Jugoslavije poduzeća Šljunkara Botovo odobrava otvaranje bifea u domu željezničara pod nazivom »Buffet – Sindikalna podružnica Šljunkara »Botovo«»; Spisi broj 04-2065/1-1962, Rješenje kojim se Prehrambenoj industriji »Podravka« Koprivnica odobrava otvaranje bifea pod nazivom »Buffet – Prehrambena industrija »Podravka« Koprivnica«; Spisi broj 04-1872/1-1962, Zaključak kojim se odobrava točenje alkoholnih i bezalkoholnih pića »Grozdu« Koprivnica.

45 Prema evidenciji Sportskog ribolovnog društva iz 1961. godine na području Kotara organizacija sportskih ribolovaca brojila je 823 člana i 168 pionira (HR-DAVZ-SCKC-63. NOO Đelekovec, Spisi broj 04-3144/1-1961, Molba za odobrenje otvaranja bifea)

46 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, spis broj: 332/14-1964.

47 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, spis broj: 332/15-1964.

48 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, spis Općinskog komiteta za privredu i društveno planiranje od 15. veljače 1982. godine.

49 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

dvije u središnjem području jezera. Uz pansion je bio izgrađen mini golf,[50] dječje igralište i igralište za mali nogomet, te nekoliko stolova za stolni tenis.[51]

LOGOROVANJE I KAMPIRANJE NA ŠODERICI

Logorovanje na Šoderici odvijalo se i prije početka uređenja Šoderice 1956. godine. Na Šoderici su logorovali između ostalog pioniri i izviđači.[52] Uređenjem Šoderice za logorovanje odlučila su se pojedina visoka učilišta povesti svoje studente. Osim visokih učilišta i pojedine obitelji su tražile odobrenja od Narodnog odbora općine Đelekovec da im odobre logorovanje na Šoderici.[53] Kao je očito logorovanje postalo popularno, Skupština općine Koprivnica 1964. godine donosi Odluku o turističkom logorovanju kojom dozvoljava logorovanje na Šoderici na području predjela »Borik«, dok o mjestima logorovanja brigu vodi Turističko društvo Koprivnica i naplaćuje propisane pristojbe.[54] Kako se redovito vodila briga o čistoći na Šoderici o čemu su ili doneseni posebni pravilnici ili odredbe u koje su bile implementirani članci o čistoći i druge propise vezani uz održavanje reda na Šoderice, tako su odluke imala osim odredbi vezanih uz održavanje čistoće i odredbe o redu i disciplini, kao što je vrijeme predviđeno za mir, loženje vatre na otvorenom, zabrane uništavanja zelenih površina i slično, a unutar odredbi bili su i članci koji prema kojima se dozvoljavalo kampiranje na Šoderici, koje je moralo biti organizirano u skladu s propisima o kampiranju. Dozvolu za kampiranje je odobravalo društvo koje upravlja Šodericom,[55] osim u razdoblju od 1986. do 1991. godine kada je se kampiranje dozvoljava uz suglasnost Turističkog saveza općine Koprivnica.[56]

Za potrebe kampiranja bila je u planu izgradnja auto-kampa, a privremeno je auto-kamp bio organiziran kod objekta »INA Naftapilna«. U auto-kampu je bila izvedena javna rasvjeta, voda je bila dovedena iz javnog vodovoda, a služili su se zajedničkim sanitarnim čvorom. U auto-kamp je bio moguće smjestiti oko 200 gostiju.[57]

ZAKLJUČAK

Iako se u prvi mah činilo da je bila izgradnja i organizirani turizam na Šoderica tekao stihijski i spontano i bez nekih velikih planova i problema, iz svega gore navedenog možemo zaključiti da je izgradnja Šoderice i organizacija turizma na Šoderici zahtijevala puno truda, znanja i analiza postojećeg

---

50 Rješenje o utvrđivanju uvjeta uređenja prostora za izgradnju nadstrešnice na dijelu terase motela »Šoderica« i igrališta mini golf uz motel, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 6/1982.

51 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

52 Glas Podravine, br. 6, god. 1953, od 14.03.1953. http://library.foi.hr/glas/pregled.aspx?v=0&z=514&godina=1953&broj=006&stranica=002&u= (posjet: 24.03.2016.)

53 HR-DAVZ-SCKC-63. NOO Đelekovec, spisi broj: 04-1961/1-1961 – odobrenje logorovanja Studiju VŠP Varaždin; spis broj: 04-1954/1-1962. – Pedagoška akademija Čakovec; spis broj: 04-2165/1-1962. – Iskra Branko nastavnik uz Pitomače.

54 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik 11. zajedničke sjednice obaju vijeća, 29. svibnja 1964.

55 Odluka o održavanju čistoće i reda na području turističko-rekreacionog kompleksa jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 3/1973.; Odluka o komunalnom redu na području turističko-rekreacionog kompleksa jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 6/1982.; Odluka o gospodarenju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 6/1982.; Odluka o upravljanju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1986. Odluka o gospodarenju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 8/1991.

56 Odluka o upravljanju turističko-rekreacionim područjem jezera »Šoderica«, »Službeni glasnik Općine Koprivnica«, br. 7/1986.

57 HR-DAVZ-SCKC-44 Skupština općine Koprivnica, Zapisnik sjednice Izvršnog vijeća Skupštine općine Koprivnica održane 26. siječnja 1988., prilog Stanje i razvoj turističko-rekreacijskog područja jezera »Šoderica« u okviru ukupnog razvoja turizma općine Koprivnica.

stanja. Kako je broj posjetitelja na Šoderici rastao tako je bilo potrebno pratiti potrebe turista i odupirati se izazovima koji su iz godine u godinu bili sve veći.

Iako se nekako čini da je u početku bilo zamišljeno da se uredi plaža i izgrade sanitarni čvorovi i kabine, vrlo brzo se uspostavilo da to nije dovoljno, te da postoji veliki interes za izletnički i boravišni turizam, tako da je zapravo čini da je i izgradnja prvih objekta na Šoderici bila neplanirana i zatekla je nespremne i Narodni odbor općine Đelekovec, na čijem se prostoru nalazila Šoderica, ali i Narodni odbor kotara Koprivnica koji je zapravo bio pokretač izgradnje Šoderice.

Godine 1970. donesen je Detaljni urbanistički plan kojim se pokušalo pratiti potrebe turista i potrebe za izgradnjom vikend objekata na Šoderici. Međutim sam Detaljni urbanistički plan nije bio dovoljan, već je za praćenje potreba i zahtjeva turista trebalo donositi stalne propise oko organizacije i upravljanja, održavanja čistoće, ali i upotpunjavanje sadržaja koji su potrebni da se turizam može nesmetano odvijati.

Već 1992. godine donesen je novi Plan prostornog uređenja turističko-rekreacijskog centra Šoderica koji nažalost nije zaživio, a nova organizacijska javne uprave, političke promjene i događaji doveli su do gašenja turizma na Šoderici koji se toliki broj godina sustavno gradio.

IZVORI

1. HR-DAVZ-SCKC-63. NOO Đelekovec
2. HR-DAVZ-SCKC-30. NOK Koprivnica
3. HR-DAVZ-SCKC-583. Ugostiteljska komora kotara Koprivnica,
4. HR-DAVZ-SCKC-44. Skupština općine Koprivnica
5. HR-DAVZ-SCKC-588. Složena organizacija udruženog rada "Podravka" prehrambena industrija Koprivnica
6. Službene novine Kotara Koprivnica
7. Službeni glasnik Općine Koprivnica
8. Glas Podravine
9. Službeni list FNRJ, broj 22/1962
10. Narodne novine, broj 7/1962

SUMMARY

The planned and systematic construction of the lake Šoderica as a tourist resort started in 1956 with the establishment of the Committee for the construction of Šoderica. Since the number of bathers grew with the arrangements on Šoderica, soon the need arose to build facilities there. At first the buildings were built by various companies and organizations and several private individuals. As there were more and more interested private persons who wanted to build weekend houses on Šoderica, already in 1967 it became necessary to draft the General Urban Plan of the tourist-recreational complex Šoderica. The plan was completed and approved in 1970 and after that the first big wave of construction in Šoderica started. Another major wave of construction began after 1982, when the land was proclaimed to be a public property and Šoderica expanded into three cadastral districts. In 1992 it was decided that a new Spatial plan of the tourist recreational center Šoderica should be adopted. A lot of care was taken for Šoderica as a tourist complex, many provisions were adopted on camping, cleanliness, management, opening shops and other facilities, so that Šoderica very quickly became a real tourist destination for residents of Koprivnica and the surrounding areas, but also for tourists from Bjelovar, Križevci and even Zagreb.

STRUKTURA, OBILEŽJA I STAVOVI POSJETITELJA ŠODERICE 2015. GODINE

THE STRUCTURE, PROPERTIES AND OPINIONS OF VISITORS TO ŠODERICA IN 2015

Petar FIJAČKO
Špoljarska 30, Koprivnica 48000
petar.fijacko7@gmail.com

Primljeno / Received: 26. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
UDK / UDC 316.728(497.5-285Šoderica)"2015"(049.5)
379.83(497.5-285Šoderica)"2015"

SAŽETAK

Šoderica, jezersko rekreacijsko odredište u okolici Koprivnice, te struktura, obilježja i stavovi njezinih posjetitelja, glavni su predmet istraživanja ovog rada. S ciljem davanja doprinosa što kvalitetnijem usmjeravanju budućeg razvoja Šoderice, provedeno je istraživanje kako bi se utvrdila socio-demografska struktura posjetitelja Šoderice, njihovi motivi dolaska te vrste aktivnosti kojima se bave, prostorno-vremenska obilježja njihovih rekreacijskih kretanja, kao i stavovi posjetitelja o rekreacijskoj atrakcijskoj osnovi i ponudi Šoderice, njezinoj rekreacijskoj funkciji te potencijalu. Istraživanje je provedeno metodom neposrednog anketiranja na prigodnom uzorku od 100 ispitanika kojim su obuhvaćene osobe koje nemaju prijavljeno stalno mjesto prebivališta na Šoderici. Većinu ispitanika čini stanovništvo zrele dobi, srednje stručne spreme, iz gradskih naselja kao mjesta prebivališta. Ispitanici najčešće posjećuju Šodericu nekoliko puta godišnje ili često tijekom ljetnih mjeseci, podjednako radnim danom i vikendom, a najčešće se na njoj zadržavaju nekoliko sati ili cijeli dan. Kupanje i odmor su glavni motivi dolaska, a aktivnosti sportsko-rekreacijskog karaktera glavne aktivnosti kojima se bave. Ispitanici su najzadovoljniji prirodnim ambijentom u cjelini, kao i njegovim sastavnicama, dok su izrazili nezadovoljstvo ugostiteljskom te sportsko-rekreacijskom ponudom Šoderice. Najvećom prednošću Šoderice smatraju pogodnosti jezerske vode. Najveći nedostatak Šoderice ispitanici vide u komunalnoj neuređenosti, odnosno zapuštenosti prostora tijekom duljeg razdoblja. Šoderica ima velik potencijal, a njezin budući razvoj mora se temeljiti na multidisciplinarnom upravljačkom pristupu koji će integrirati sve važne aspekte i funkcije rekreacijske djelatnosti, koristeći pritom prednosti Šoderice te ublažujući njezine nedostatke.

Ključne riječi: anketno istraživanje, stavovi posjetitelja, rekreacija, Šoderica
Key words: survey, visitors' attitudes, recreation, Šoderica

UVOD

Šoderica, jezersko odredište u okolici Koprivnice, glavno je rekreacijsko područje ovog dijela Podravine. Voda, odnosno jezero čini temeljni prirodni fenomen i resurs Šoderice, osigurava joj niz funkcija i bez nje, zapravo, ne bi bilo moguće govoriti o bilo kakvoj rekreacijskoj djelantosti. Rekreacija se na Šoderici javlja usporedno s uređenjem jezera i već između dva svjetska rata postaje omiljeno podravsko izletište. Šezdesetih godina 20. stoljeća polako dobiva značajke rekreacijski valoriziranog područja, a 1970-te i 1980-te razdoblje je najdinamičnijeg razvoja rekreacije na Šoderici, kada je njezina ponuda i posjećenost najveća. Od kasnih 1990-ih Šoderica je, zbog raznih razloga (nedostatak novca za ulaganja, eutrofikacija jezera, propadanje ugostiteljskih objekata i kampa, nedostatak inicijative i

dr.), zapušteni prostor koji je u priličnoj mjeri devastiran te neiskorišten, no u posljednjih nekoliko godina ostvaren je određeni pomak u smislu njezine revitalizacije.

S ciljem davanja doprinosa što kvalitetnijem usmjeravanju budućeg razvoja Šoderice, a u sklopu diplomskog rada pod nazivom »Rekreacijsko vrednovanje ruralne okolice grada – primjer Šoderice«, na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, provedeno je istraživanje kako bi se utvrdila socio-demografska struktura posjetitelja Šoderice, njihovi motivi dolaska te vrste aktivnosti kojima se bave, kao i prostorno-vremenska obilježja njihovih rekreacijskih kretanja. Također, važno je bilo istražiti i stavove posjetitelja o rekreacijskoj atrakcijskoj osnovi i ponudi Šoderice, njezinoj rekreacijskoj funkciji te potencijalu.

METODOLOGIJA RADA

Istraživanje je provedeno metodom neposrednog anketiranja na prigodnom uzorku od 100 ispitanika starijih od 16 godina kojim su obuhvaćene osobe koje nemaju prijavljeno stalno mjesto prebivališta na Šoderici, već su bili njezini posjetitelji ili povremeni stanovnici (vikendaši) u razdoblju od 14. do 16. kolovoza 2015. godine (razdoblje bez organiziranih događaja na Šoderici, pogodnih vremenskih uvjeta). Linearna obrada prikupljenih statističkih podataka (utvrđivanje brojnosti frekvencija odgovora ispitanika), kao i njihova vizualizacija, napravljena je pomoću računalnog programa *Microsoft Office Excel 2007*.

SOCIO-DEMOGRAFSKA STRUKTURA POSJETITELJA

Broj, distribucija i struktura populacije od krucijalne su važnosti u proučavanju uzoraka u rekreaciji. Spol i dob su glavne demografske varijable koje utječu na predispozicije posjetitelja (Pigram i Jenkins, 1999).

Spolna struktura ispitanika Šoderice temeljena na rezultatima anketnog istraživanja je podjednaka: muškarci su zastupljeni s 48 %, a žene s 52 %. Dobnu strukturu čini 11 % mlađih od 20 godina, 42 % onih od 20 do 40 godina, 32 % ispitanika u razredu od 40 do 60 godina, te 15 % starijih od 60 godina (sl. 1), dok prosječna dob ispitanika iznosi 40 godina i 8 mjeseci. Dakle, prevladava zrelo stanovništvo, no značajan je udio mlađeg stanovništva, odnosno mladog i mlađeg zrelog stanovništva.

S obzirom na to da je istraživački uzorak uključivao samo posjetitelje starije od 16 godina kao reprezentativne ispitanike, iz rezultata se ne mogu iščitati gotovo nikakve zakonitosti povezane s obiteljskom posjetom Šoderice. No, prilikom samog terenskog istraživanja, uočeno je da upravo ta kategorija čini značajan dio posjetitelja Šoderice. Dokolica[1] je jedan od najvažnijih faktora razvoja čvrstog, zdravog odnosa između partnera, te između roditelja i njihove djece. Zabriskie (2003; prema Shaw, 2001) navodi da roditelji konceptualiziraju obiteljsku rekreaciju kao »dokolicu sa svrhom« *(purposive leisure)*, koja rezultira poboljšanjem komunikacije, većom povezanošću članova obitelji, poboljšanim dječjim razvojem i zdravljem te mogućnošću ugrađivanja moralnih vrijednosti.

Kao što je već rečeno, starija populacija je na Šoderici zastupljena s 15 %. Taj udio potvrđuje važnost udjela starijih i umirovljenih u ukupnoj populaciji, koji sa sve dužim životnim vijekom, poboljšanom zdravstvenom njegom, povećanjem slobodnog vremena i relativno većim financijskim mogućnostima, značajno sudjeluju u stvaranju potražnje u rekreaciji i turizmu (Pigram i Jenkins, 1999; Butler, 2003a). S druge strane, dokoličarske aktivnosti kod starije populacije stvaraju osjećaj slobode i korisnosti te omogućuju bijeg od dosade, odnosno socijalne izoliranosti i čestih predrasuda o njihovoj limitiranosti (Dionigi, 2003).

Stručna sprema, također, ima značajan utjecaj na ponašanje u rekreaciji. Stupanj obrazovanosti doprinosi znanju, osviještenosti te razvoju stavova i vrijednosnog sustava, što potpomaže stvaranju aspiracija, želja i potrebe za rekreacijom (Pigram i Jenkins, 1999).

[1] Dokolica je »dio slobodnog vremena koje preostaje nakon ispunjenja društvenih obveza, odnosno dio vremena koje je potpuno prepušteno čovjekovu vlastitom izboru i volji« (Vukonić i Čavlek, 2001: 72).

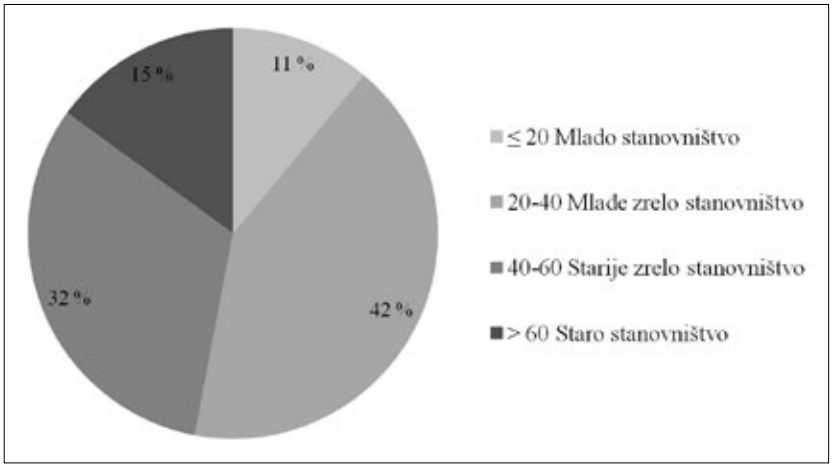

Sl. 1: Dobna struktura ispitanika na Šoderici 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

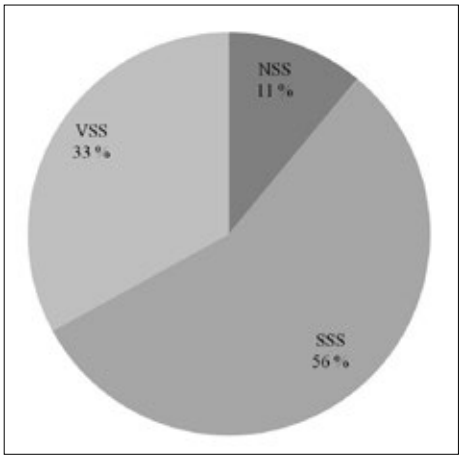

Sl. 2: Struktura ispitanika prema stručnoj spremi na Šoderici 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

U anketnom istraživanju (sl. 2), najviše je ispitanika sa srednjom stručnom spremom (56 %), no prilično je velik udio ispitanika s višom i visokom stručnom spremom (33 %). To je najvjerojatnije posljedica činjenice, koja je vidljiva kasnije u radu, da većinu ispitanika čini urbana populacija, koja u pravilu ima višu razinu obrazovanja. Obrazovaniji dio populacije (većinom visokoobrazovani, ali dijelom i oni srednje stručne spreme) uglavnom radi stresne i/ili »monotone« uredske poslove pa slobodno vrijeme koristi za promjenu okoliša (boravak u prirodi) i bijeg od užurbane svakodnevice (Avdibegović i dr., 2006). Također, s obzirom na to da u Hrvatskoj posljednjih desetljeća raste udio visokoobrazovanih, korelacija velikog udjela mlađeg zrelog stanovništva s priličnim udjelom visokoobrazovanih nije slučajna.

PROSTORNO-VREMENSKA OBILJEŽJA REKREACIJSKIH KRETANJA

Prema mjestu prebivališta (sl. 3), najviše je ispitanika iz Koprivnice (38 %) što je logično uzmemo li u obzir da to je najbliže veće populacijsko središte ovog područja. Slijede oni iz Donje Dubrave (11 %) i Bjelovara (6 %), dok su ispitanici iz Đelekovca i Križevaca zastupljeni s po 5 % u ukupnom broju ispitanika. Preostalih 35 % je iz ukupno 23 drugih naselja. Od tih 35 %, zanimljiv udio čine ispitanici s mjestom prebivališta izvan Hrvatske (8 %). To su uglavnom iseljeni hrvatski državljani s vikendicom na Šoderici ili gosti vikendaša.[2]

No, glavnina ispitanika je, zapravo, stanovništvo iz Koprivničko-križevačke županije, njih oko dvije trećine (67 %), i to (izuzev Križevaca) iz bliže okolice Koprivnice, te stanovništvo iz Donjeg Međimurja (15 %), i to naselja Donja Dubrava, Kotoriba, Donji Vidovec – dakle na udaljenosti do 20 kilometara.

Struktura ispitanika prema tipu naselja koje su naveli kao mjesto prebivališta je sljedeća: 60 % ispitanika je iz urbanih naselja, dok je preostalih 40 % iz ruralnih sredina (tab. 1). Ovo potvrđuje već ranije spominjanu i obrazlaganu povezanost urbanog stanovništva s većom rekreacijskom aktivnošću.

[2] Mjesta prebivališta ispitanika koji žive izvan RH: Prag (Češka Republika), Berlin, Frankfurt, München, Nürnberg, Stuttgart (Njemačka), Nova Gorica (Slovenija), Lug (Srbija).

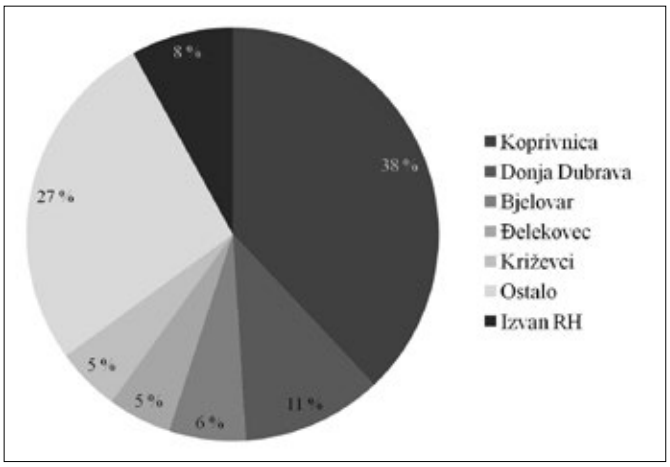

Sl. 3: Udio ispitanika prema mjestu prebivališta 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

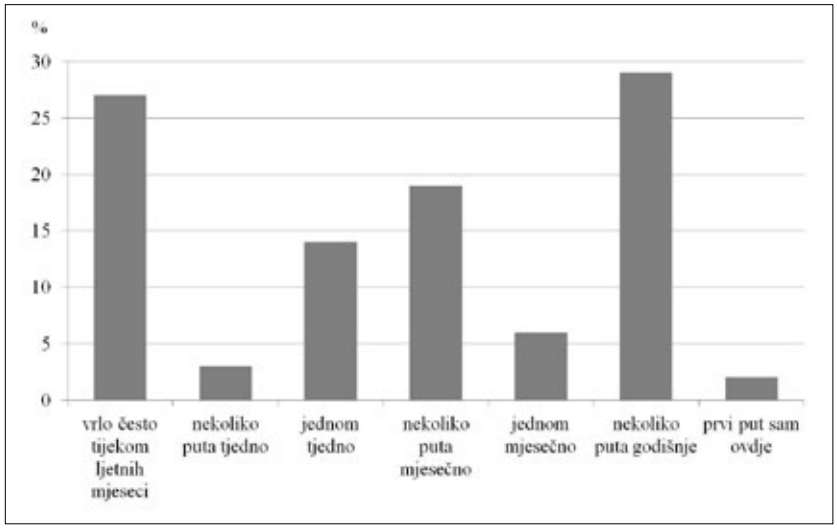

Sl. 4: Udio ispitanika prema učestalosti dolaska 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

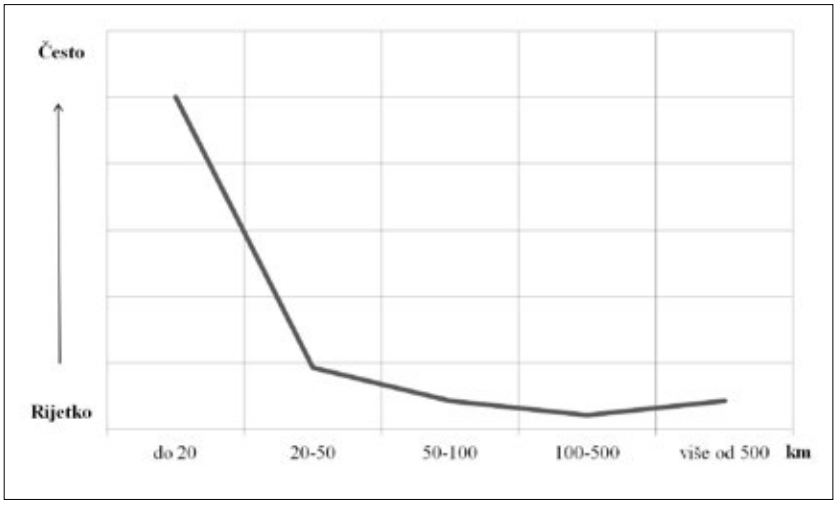

Sl. 5: Učestalost dolaska na Šodericu prema udaljenosti od mjesta prebivališta 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

S obzirom na učestalost dolaska (sl. 4), većina ispitanika se može podijeliti na one koji na Šodericu dolaze nekoliko puta godišnje (29 %) te na one koji u ljetnim mjesecima češće borave na Šoderici (27 %). Udio od 19 % čine oni koji Šodericu posjećuju nekoliko puta mjesečno, a 14 % ih to čini jednom tjedno.

Tab. 1: Udio ispitanika prema tipu naselja

Urbano naselje	Udio (%)	Ruralno naselje	Udio (%)
Koprivnica	38	Donja Dubrava	11
Bjelovar	6	Đelekovec	5
Križevci	5	Torčec	4
Virovitica	2	Kunovec Breg	3
Varaždin	1	Donji Vidovec	2
Zagreb	1	Koprivnički Ivanec	2
Prag (Češka)	1	Kotoriba	2
Berlin (Njemačka)	1	Kutnjak	2
Frankfurt (Njemačka)	1	Peteranec	2
München (Njemačka)	1	Reka	2
Nürnberg (Njemačka)	1	Botovo	1
Stuttgart (Njemačka)	1	Imbriovec	1
Nova Gorica (Slovenija)	1	Miličani	1
		Subotica Podravska	1
		Lug (Srbija)	1
Ukupno	60		40

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

Korelacijom kategorija učestalosti dolaska prikazanih na slici 4, s udaljenošću Šoderice od mjesta prebivališta ispitanika, ponovo se potvrđuje teza da svoje rekreacijske potrebe na Šoderici češće zadovoljavaju oni koji žive na relativno maloj udaljenosti (sl. 5). Nešto veći broj ispitanika koji žive na najvećoj udaljenosti od Šoderice, može se objasniti argumentacijom da su to ispitanici koji žive izvan Republike Hrvatske, no koji većinu godišnjeg odmora provedu na Šoderici.

Nadalje, ispitanici na Šodericu najčešće dolaze podjednako radnim danom i vikendom (sl. 6), što je možda malo neobično s obzirom na vikendašku reputaciju Šoderice, no to je zapravo logično uzmemo li u obzir činjenicu da ih čak 88 % najčešće dolazi ljeti, u vrijeme školskih praznika[3] i godišnjih odmora, kada slobodno vrijeme nije ograničeno samo na vikend. Otpornost školskih praznika i godišnjih odmora na promjene velika je zbog snažne želje društva da sa svojim obiteljima sudjeluje u rekreacijskim aktivnostima u razdoblju najpogodnijih vremenskih okolnosti (Butler, 2003b). Također, podjednaki dolazak radnim danom i vikendom potvrđuje relativno malen doseg rekreacijskih/vikendaških prostornih kretanja, odnosno već spominjanu relativno malu udaljenost mjesta prebivališta od Šoderice kod većine ispitanika.

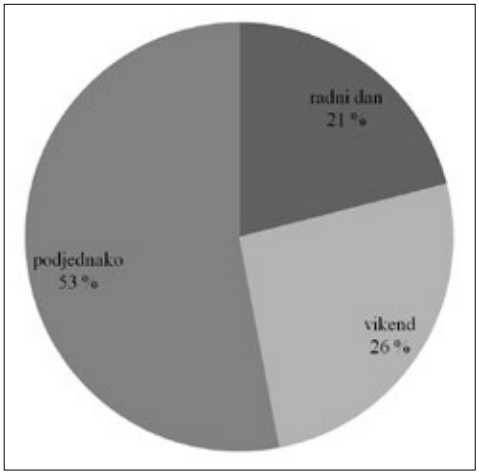

Sl. 6: Učestalost dolaska prema danu u tjednu
Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

Prema duljini zadržavanja na Šoderici (sl. 7), glavnina ispitanika najčešće provede nekoliko sati (42 %) ili cijeli dan (39 %), što se također može povezati s činjenicom da većina ispitanika živi u relativnoj blizini, pa nemaju potrebu ostvarivanja noćenja na Šoderici. Za razliku od njih, 19 % ispitanika na Šoderici najčešće provede nekoliko dana. To su oni koji imaju mogućnost ostvarivanja noćenja (npr. jer posjeduju vikendicu) ili pak posjetitelji iz udaljenijih krajeva kojima jednodnevni boravak na Šoderici nije isplativ.

Na pitanje: »Jeste li ikad prenoćili na Šoderici?«, 35 % ispitanika je dalo negativan odgovor, dok je od preostalih 65 % većina prenoćila u vlastitoj (28 %) ili u vikendici prijatelja/poznanika/rodbine (15 %). Udio od 20 % je koristio mogućnost kampiranja na Šoderici, a 2 % ispitanika je koristilo usluge sindikalnih odmarališta.

[3] Izvorno, školske su obveze mirovale tijekom ljeta kako bi učenici mogli, u vremenima kada je poljoprivreda zapošljavala većinu stanovništva, sudjelovati u poljoprivrednim poslovima. Ta ljetna stanka se otada ukorijenila u zakonodavstvu, ali i praksi, unatoč činjenici da u zapadnim zemljama dodatna radna snaga u poljoprivredi nije potrebna već gotovo cijelo stoljeće (Butler, 2003b).

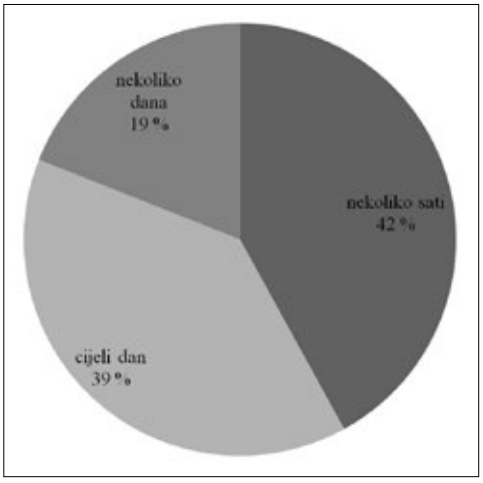

Sl. 7: Udio ispitanika prema duljini zadržavanja na Šoderici 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

Vrlo visok postotak ispitanika koji najčešće na Šodericu dolazi osobnim automobilom (90 %) može se objasniti općeprihvaćenim obrascima ponašanja i relativno niskom sviješću o negativnim efektima korištenja motornih vozila na prirodu (Avdibegović i dr., 2006). Udio od samo 10 % ispitanika koji na Šodericu najčešće dolazi biciklom, ukazuje na to da su, za mnoge europske zemlje[4] tipični oblici rekreacije, simbolično zastupljeni u našim područjima. No, jednim dijelom je ta prevlast korištenja osobnih automobila kao glavnog prijevoznog sredstva logična, jer je traženje užitka, doživljaja i neovisnosti u slobodno vrijeme usko povezano, ako ne i uvjetovano mobilnošću, odnosno posjedovanjem motornog vozila, u čijem je izostanku područje mogućih rekreacijskih aktivnosti ozbiljno limitirano (Pigram i Jenkins, 1999; Müller, 2004, prema Lüking i Meyrat-Schlee, 1994).

MOTIVI I OBILJEŽJA REKREACIJSKIH AKTIVNOSTI

Motivacija u kontekstu dokoličarskih aktivnosti, ali i općenito, je krajnje subjektivna tema. Pigram (2003a; prema Iso-Ahola, 1980) navodi da je dokoličarsko ponašanje uglavnom motivirano intrinzičnim faktorima povezanima sa samoizražavanjem, kompetentnošću i zadovoljstvom što zapravo odražava slobodu izbora. Isto tako, vjeruje da je stvaranje odluke za bavljenje određenom dokoličarskom aktivnošću potaknuto dvama faktorima. Prvi je postojanje određenog oblika rastrojenosti *(anomie)*, odnosno potrebe za bijegom od dosade, beznačajnih situacija i okruženja, što se može manifestirati kao motivacija za potragom privremenog predaha u okolišima koji su pod manjim utjecajem takvih karakteristika. Drugi je povećanje ega *(ego-enhancement)*, odnosno želja za osjećajem prepoznatljivosti, superiornosti ili stvaranja zavisti, kao rezultat poduzimanja određene dokoličarske aktivnosti (Pigram, 2003a; prema Dann, 1981). U skladu s time, dokoličarske aktivnosti poprimaju određen oblik bijega.[5] Isto tako, kao mogući oblici motivacije navode se rekuperacija i regeneracija, socijalna integracija, komunikacija, širenje spoznaja, sloboda i drugo (Pigram, 2003a; prema Krippendorf 1987).

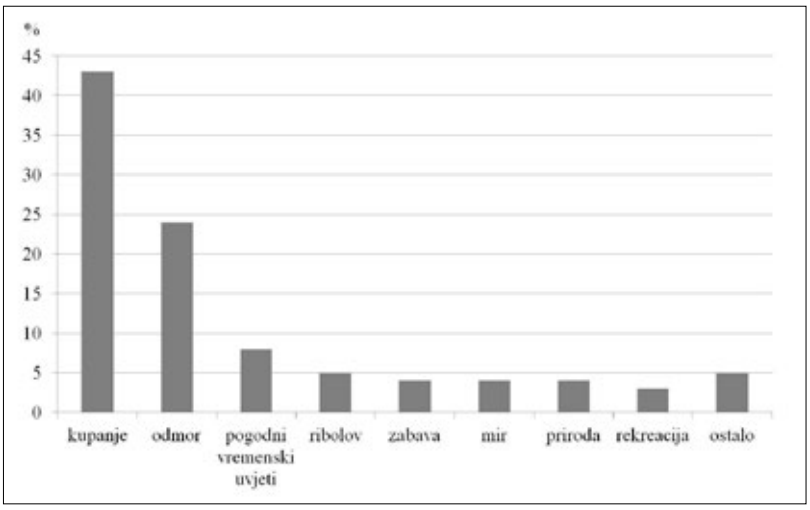

Sl. 8: Glavni motivi dolaska na Šodericu 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

Što se tiče motivacije dolaska na Šodericu, izvori govore da mnogi dolaze kako bi se zabavili, odmorili, promijenili okolinu, opustili se, sunčali i kupali

[4] Podaci istraživanja provedeni u Švicarskoj pokazuju da 53 % posjetitelja u prirodna područja dolazi pješice, 8 % biciklom, 5 % javnim prijevozom a samo 34 % vlastitim automobilom (Avdibegović i dr., 2006).

[5] U teoriji, posjetitelj u mjestu prebivališta ne ostavlja samo ono uobičajeno, nego i stres koji može biti povezan s poslom ili domom (Ryan, 2003a; Ghorbani i dr., 2012; prema Iso-Ahola, 1989).

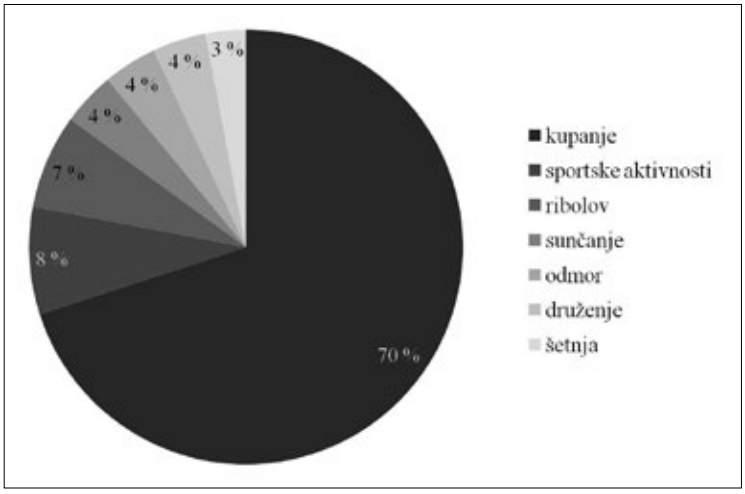

Sl. 9: Glavne aktivnosti na Šoderici 2015. godine
Izvor: anektno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

(izvori 1 i 2). »U vrućim ljetnim danima cijele se obitelji sele u prirodu šoderica. Bježe iz vrućeg asfalta i zagušljivih soba u sjenu stabala, na povjetarac otvorenog prostora i osvježenje u vodi« (Šafarek, 2014: 66).

Rezultati anketnog istraživanje govore da je prevladavajući motiv dolaska na Šodericu sportsko-rekreacijskog tipa (51 %), od čega čak 43 % iznosi mogućnost kupanja (sl. 8), što je logično s obzirom na to da je voda temeljni atraktivni faktor ovog prostora, a podudara se i sa činjenicom da uvjerljivo najveći broj posjetitelja na Šodericu dolazi ljeti, kada su vremenski uvjeti pogodniji za bavljenje takvim aktivnostima, kao i trendovima koji posjetitelje usmjeravaju prema većoj fizičkoj aktivnosti i zdravlju (Bell, 2005).

Odmor čini 24 % ukupnog broja odgovora, a njegova funkcija počiva na razlikama između atraktivnosti gradskog krajolika (iz kojeg dolazi većina ispitanika) i Šoderice kao jezerskog odredišta. Zabava kao glavni motiv dolaska na Šodericu je zastupljena s 4 %, a temelji se uglavnom na društvenim aktivnostima, odnosno žudnji za društvenom pripadnosti, koja se može manifestirati aktivnostima poput sudjelovanja na festivalima, sportskim aktivnostima i drugo (Wheeller, 2003; Bell, 2005). Također 4 % ispitanika, kao glavni motiv dolaska navodi prirodu. Boravak u prirodnom okruženju tumači se sve većom potrebom povratka prirodi te promjene uobičajenog okruženja i svakodnevice (Pigram, 2003b; Bell, 2005).

Kao glavne aktivnosti kojima se posjetitelji bave na Šoderici, 70 % ispitanika je istaknulo kupanje (sl. 9). Takav je rezultat bio očekivan uzevši u obzir činjenicu da je ovu aktivnost većina ispitanika navela i kao glavni motiv dolaska na Šodericu. Slijede ostale sportske aktivnosti (biciklizam, odbojka, košarka, badminton), koje zajedno s ribolovom čine (15 %). Upravo su to aktivnosti koje se u istraživanjima često povezuju s rekreacijom na jezerima.[6] Preostali udio čine aktivnosti poput sunčanja, druženja, odmora i šetnje.

STAVOVI POSJETITELJA ŠODERICE

Zadovoljstvo atrakcijskom osnovom je neka vrsta emocionalnog rezultata koji stvara svaki posjetitelj uspoređujući stvarno stanje određene destinacije sa svojim željama i potrebama. U kontekstu rekreacije i turizma, to uključuje ocjenjivanje fizičkog okruženja, socijalne interakcije, kvalitetu usluga i drugih elemenata (Ryan, 2003b).

Što se tiče zadovoljstva rekreacijskom atrakcijskom osnovom Šoderice (sl. 10), ispitanici su najzadovoljniji prirodnim ambijentom u cjelini – 43 % ispitanika *u potpunosti je zadovoljno*, a 40 % je *donekle zadovoljno*. Takvi rezultati se poklapaju s istraživanjima koja potvrđuju da posjetitelji najviši prioritet daju krajoliku kao elementu prirode. Krajolik je najpristupačniji objekt percepcije u prirodi, pa je u skladu s time i njegovo rangiranje najčešće visoko (Müller, 2004).

Ispitanici su, također, izrazili zadovoljstvo i pojedinim sastavnicama prirodnog ambijenta: privlačnošću jezera *potpuno ili donekle je zadovoljno* 82 %, vegetacijom 71 %, ekološkom očuvanošću 59 %,

[6] Npr. Hall i Härkönen (2006; prema Fadali i Shaw 1998) navode ribolov kao jednu od najznačajnijih rekreacijskih aktivnosti na jezerima.

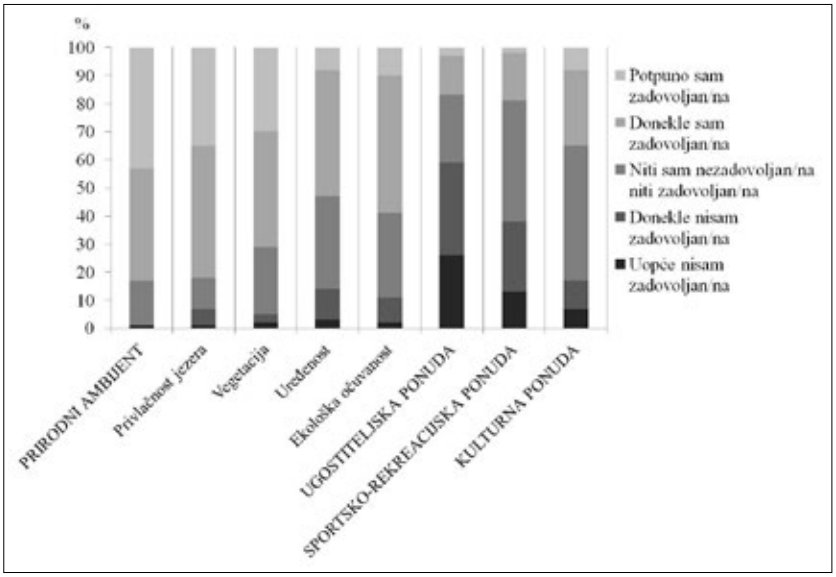

Sl. 10: Stupanj zadovoljstva rekreacijskom atrakcijskom osnovom i ponudom Šoderice 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

a uređenošću 53 %. Ugostiteljska te sportsko-rekreacijska ponuda su, pak, elementi atrakcijske osnove koji ne zadovoljavaju želje i potrebe ispitanika. Pritom, ugostiteljskom ponudom *uopće nije zadovoljno* 26 %, a *donekle nije zadovoljno* 33 %, dok kod sportsko-rekreacijske ponude ti udjeli čine 13 % *(uopće nisam zadovoljan/na),* odnosno 25 % *(donekle nisam zadovoljan/na)*. Kulturna ponuda je, uslijed poboljšanja ponude u proteklih nekoliko godina, većinu ispitanika (48 % dalo je odgovor *niti sam zadovoljan/na niti nezadovoljan/na*) ostavila indiferentnima, odnosno svjesnima da postoji prostor za napredak u tom segmentu.

Kao glavne prednosti Šoderice (sl. 11) ispitanici su naveli rekreacijske pogodnosti jezerske vode (prije svega njezinu toplinu, ekološku očuvanost te mogućnost kupanja i ribolova), te ljepotu i očuvanost prirode. Također, zahvaljujući određenim aktivnostima uređenja Šoderice u posljednjih godinu-dvije, ispitanici kao prednost navode i određene dijelove rekreacijske infrastrukture i sadržaja (uređenost plaže, tereni za odbojku na pijesku i dr.). Solidno su zastupljeni i prometna dostupnost, koju su ispitanici najčešće određivali blizinom Koprivnice i povoljnom lokacijom[7] te mir i tišina, kao često ključne odrednice odmora.

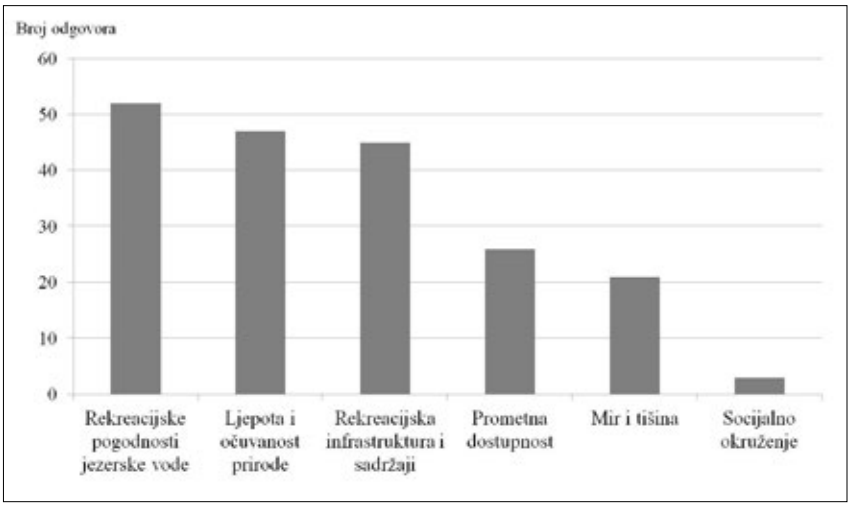

Sl. 11: Glavne prednosti Šoderice 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

[7] Geografski položaj kao prednost Šoderice pomalo romantičarski opisuje odgovor: »Položaj našega Podravskog mora između Drave i Bilogore«.

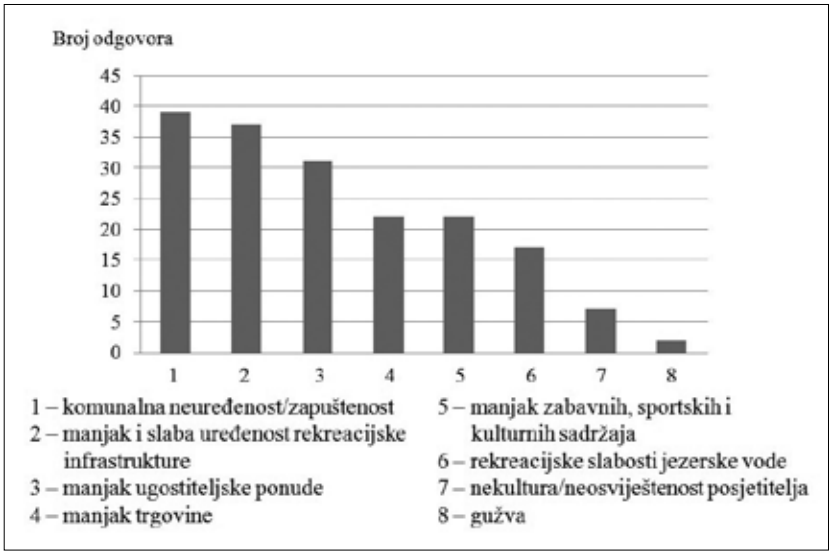

Sl. 12: Glavni nedostaci Šoderice 2015. godine

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

Kao glavne nedostatke Šoderice (sl. 12) ispitanici su najčešće navodili komunalnu neuređenost, odnosno zapuštenost prostora tijekom duljeg razdoblja (tu se uglavnom spominju neuređenost prostora, nedostatak brige te loša infrastruktura, ali i drugi nedostaci poput pojave pasa lutalica i nedovoljnog pridavanja pozornosti velikom broju komaraca). Slijedi manjak i slaba uređenost rekreacijske infrastrukture gdje ispitanici uglavnom spominju nedovoljnu uređenost i opremljenost plaža, odnosno predlažu sadržaje koji bi povećali njihovu funkcionalnost (npr. nedostatak WC-a, tuševa, suncobrana, klupa, koševa za smeće, ali i skakaonica, tobogana itd.), a kao nedostatak navode i nepostojanje hotela i osnovnih kamping usluga. Također, kao bitan nedostatak ispitanici navode i manjak ugostiteljske ponude, zatim trgovine s duljim radnim vremenom i većim asortimanom, ali i manjak zabavnih, sportskih i kulturnih sadržaja (s naglaskom na njihovu usmjerenost prema određenim starosnim skupinama). Pod rekreacijske slabosti jezerske vode uglavnom se navodi mulj kao negativni faktor, a vjerojatnosti pojave konfliktnih situacija među posjetiteljima doprinose neodgovornost, nekultura i neosviještenost određenog dijela posjetitelja Šoderice.

No, usprkos mnogobrojnim i raznovrsnim nedostacima, većina ispitanika (sl. 13) smatra da Šoderica ima velik potencijal za jači razvoj kao rekreacijsko područje (41 *% jaki potencijal,* 28 *% izniman potencijal*), što naglašava važnost potencijalnih atrakcija u sklopu cjelokupne atrakcijske osnove Šoderice.

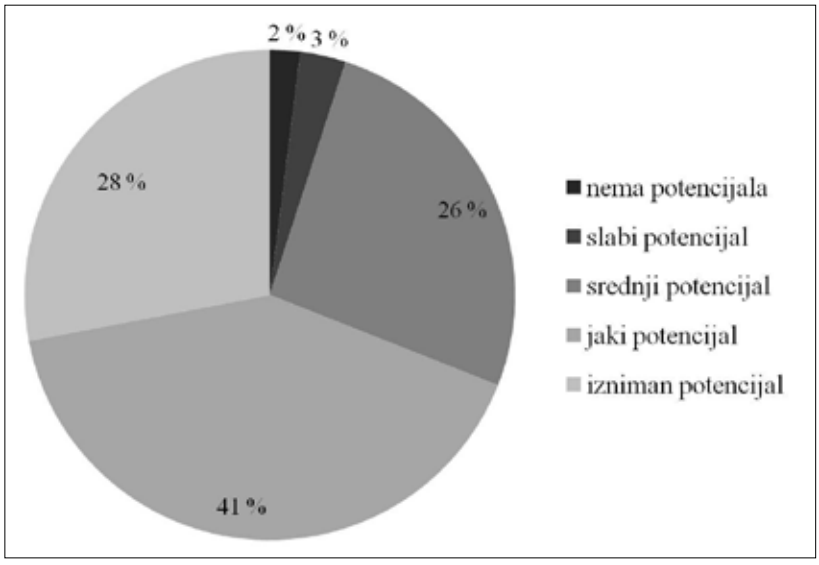

Sl. 13: Procjena potencijala Šoderice

Izvor: anketno istraživanje (14. – 16.8.2015.)

ZAKLJUČAK

Na temelju provedenoga istraživanja moguće je izdvojiti nekoliko skupina zaključaka o kojima bi valjalo voditi računa pri planiranju budućih rekreacijskih aktivnosti na Šoderici.

Posjetitelji Šoderice pretežito su stanovnici gradskih naselja. To potvrđuje prevladavajući udio ispitanika kojima je mjesto prebivališta gradsko naselje, i to Koprivnica kao najbliže veće populacijsko središte ovog područja, Bjelovar čiji stanovnici održavaju vikendašku tradiciju na Šoderici, te ostala veća gradska središta ovog dijela Hrvatske (Križevci, Varaždin, Virovitica). Gradsko stanovništvo zbog načina života traži fizionomsko-funkcionalni antipod primarnog mjesta stanovanja – prirodni okoliš kao suprotnost izgrađenom i rekreacijske aktivnosti kao suprotnost svakodnevnim radnim obvezama.

Ljeto je razdoblje u kojem je Šoderica »najživlja«. Veća posjećenost Šoderice u toplijem dijelu godine objašnjava se već ukorijenjenom pojavom godišnjih odmora u razdoblju povoljnijih, odnosno stabilnijih klimatskih uvjeta. Također, područja uz jezera ljeti su ugodnija zbog smanjene vrućine, što omogućuje bavljenje gotovo svim oblicima rekreacijskih aktivnosti na otvorenom.

Različite potrebe i aktivnosti posjetitelja Šoderice uvjetuju različitu namjenu tog prostora. Zato se ona mora prostorno ili vremenski zonirati, što znači da se različite namjene trebaju ili fizički odijeliti ili vremenski ograničiti. Dakle, potrebno je jasno odrediti način na koji se pojedine aktivnosti mogu odvijati, a da ne smetaju jedna drugoj ili smetaju minimalno. Stoga je potrebno što prije donijeti plan prostornog uređenja kompleksa Šoderice kojim će se objediniti sve djelatnosti i projektirati budući razvoj.

Šoderica ima velik potencijal, koji se može ostvariti, za početak, ispravljanjem ili barem ublažavanjem nedostataka navedenih u rezultatima ovog istraživanja. Pri tome je potrebno postojeću opremljenost plaža dovesti na višu razinu, odnosno nadopuniti tuševima, svlačionicama, izvorima pitke vode, kantama za smeće i javnim WC-ima te osigurati čistoću i veći higijenski standard plažnog područja. Nadalje, potrebno je poraditi na infrastrukturnom uređenju – izgraditi odgovarajući kanalizacijski sustav, urediti pristupne ceste, parkirališta i drugo. Ugostiteljska ponuda i trgovina zahtijevaju ozbiljne kvantitativne i kvalitativne promjene, a velike mogućnosti za napredak postoje i u segmentu dodatnih sadržaja. Zbog iskonske potrebe rekreativaca za igrom i sportom potrebno je stvoriti odgovarajuće uvjete za sadržajan aktivan odmor, i to putem sportsko-rekreacijskih programa poput iznajmljivanja različitih sadržaja, korištenja sportskih objekata i opreme, škola učenja raznih sportskih vještina, sportsko-zabavnih atrakcija i slično. Također, organizacija manifestacija različitih tipova pokazala se dobrom metodom privlačenja posjetitelja pa s tom praksom treba nastaviti, dakako u povećanom obujmu.

Dakle, budući razvoj Šoderice kao rekreacijskog odredišta mora se temeljiti na multidisciplinarnom upravljačkom pristupu koji će integrirati sve važne aspekte i funkcije rekreacijske djelatnosti, koristeći pritom prednosti Šoderice te ublažujući njezine nedostatke.

LITERATURA

1. Avdibegović, M., Vuletić, D., Krilašević, E. (2006): Karakteristike posjetitelja i razlozi posjeta šumskim područjima u Kantonu Sarajevo, Radovi (Hrvatski šumarski institut), 65-72
2. Bell, S. (2005): Šumska rekreacija – nove mogućnosti i izazovi za šumske rukovoditelje, Radovi (Hrvatski šumarski institut), 149-154
3. Butler, R. (2003a): Retirement; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 435-436
4. Butler, R. (2003b): Seasonality; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 447-448
5. Dionigi, R. (2003): Older adults; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 343-346
6. Ghorbani, R., Ebrahimpour, A., Noshad, S. (2012): Motivational modeling in developing of urban fringe recreational places an approach for improving the quality of life – case study: recreational place of Oun-Ebn-Ali, Tabriz, Iran, Procedia Environmental Sciences 13, 297-306
7. Hall, M., Härkönen, T. (2006): Lake tourism – An introduction to lacustrine tourism systems; u: Lake Tourism (ur: Hall, M., Härkönen, T.), Channel View Publications, Clevedon, 3-26
8. Müller, H. (2004): Turizam i ekologija, Masmedia, Zagreb

9. Pigram, J. (2003a): Motivation; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 310-313
10. Pigram, J. (2003b): Nature; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 325-328
11. Pigram, J., Jenkins, J. (1999): Outdoor Recreation Management, Routledge, London
12. Ryan, C. (2003a): Escape; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 154-155
13. Ryan, C. (2003b): Satisfaction; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 443-445
14. Šafarek, G. (2014): Šoderica – podravsko more, Stanek, Varaždin
15. Vukonić, B., Čavlek, N. (2001): Rječnik turizma, Masmedia, Zagreb
16. Wheeller, B. (2003): Entertainment; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 145-146
17. Zabriskie, R. (2003): Family; u: Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation (ur: Jenkins, J., Pigram, J.), Routledge, New York, 173-174

IZVORI

1. Glas Podravine 1995, broj 30, stranica 9
2. Glas Podravine 1996, broj 24, stranica 10

SUMMARY

Šoderica, lakeside recreational destination in the vicinity of Koprivnica, and structure, characteristics and attitudes of its visitors, are the main subject of this research. With the purpose of contributing to a better guidance for future development of Šoderica, a field study was conducted to determine the socio-demographic structure of visitors, their motives and activities engaged, space-time features of their recreational mobility and their attitudes regarding recreational attraction base and offer, as well as the recreational potential of Šoderica. The survey has been conducted by the method of convenience sampling and altogether 100 visitors have been surveyed, which included those who are not permanent residents of Šoderica. Most respondents are part of adult population, have secondary education and urban settlement is place of their permanent residence. Respondents usually visit Šoderica several times a year or often during the summer months, both on weekdays and weekends, and most often spend a few hours or all day on Šoderica. Swimming and relaxation are the main motives of arrival, while sports and recreational activities are the main activities engaged. Respondents were most satisfied with the natural environment as a whole, as well as its components, but expressed dissatisfaction with the hospitality facilities and sports and recreational facilities. The main advantage of Šoderica are benefits of the lake. The biggest disadvantage is neglect of space for a prolonged period. Šoderica has great potential, and its future development must be based on a multidisciplinary management approach which will integrate all the important aspects and features of recreational activities, using the advantages and redeeming its disadvantages.

STATUS PTICA (AVES) I POJAVA STRANIH INVAZIVNIH VRSTA (REPTILIA: EMYDIDAE, MALACOSTRACA: CAMBARIDAE) NA JEZERU ŠODERICA

STATUS OF BIRD FAUNA AND THE APPEARANCE OF ALIEN INVASIVE SPECIES AT ŠODERICA LAKE

Krunoslav ARAČ
»Hrvatske šume«, UŠP Koprivnica
I. Meštrovića 28, Koprivnica

Primljeno / Recevied: 20. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 598.2(497.5-285Šoderica)"1989/2010"
504.74(497.5-285Šoderica)"19/20"

SAŽETAK

Praćenje ornitofaune na jezeru Šoderica prikazane u radu traje od 1989. godine. Ukupno je zabilježeno 43 vrste ptica, od čega je 41 vrsta neposredno promatrana, a 2 vrste navode se prema prijašnjim radovima. Gnijezdi se 13 vrsta (6 stalnih i 7 neredovitih ili rijetkih). Od gnjezdarica 6 vrsta su stanarice, dok su 7 vrsta selice. Kao preletnice redovito je zabilježeno 9 vrsta, dok 15 vrsta dolazi neredovito ili rijetko. Na zimovanju je redovito 9 vrsta, a 13 vrsta dolazi neredovito ili rijetko. Najveći broj vrsta zabilježen je tijekom zimovanja i proljetne selidbe, dok je najveći broj jedinki zabilježen tijekom zimovanja. Prema kategoriji ugroženosti (IUCN) kritično ugrožena je 1 vrsta, ugrožene su 4 vrste, osjetljive su 4 vrste, gotovo ugrožene su 4 vrste, najmanje zabrinjavajuće su 22 vrste i neprikladne za procjenu su 3 vrste ptica. Na pojavu ptica značajan utjecaj ima antropogeni utjecaj uz nedostatak većih prirodnih staništa i prikladnih hranilišta.

Prilikom promatranja ptica od 2010. godine zabilježene su i 3 nove invanzivne vrste. Tiskanjem prigodnih letakapotrebno je skrenuti pozornost na negativnost ispuštanja u prirodu invanzivnih vrsta, te nastoji spriječiti širenje na nova područja za što je potrebno u što kraćem roku napraviti planove suzbijanja.

Ključne riječi: ornitofauna, nove invanzivne vrste, jezero Šoderica
Key words: avifauna, new invasive species, Šoderica lake

UVOD

Ornitofauna Hrvatske sastoji se od 385 vrsta ptica. Te su vrste u posljednjih dvjesto godina sa sigurnošću zabilježene u Hrvatskoj. U taj broj nije uključeno 11 vrsta ptica koje su se u prirodi pojavile bijegom iz zatočeništva, kao niti 3 vrste koje je u prirodu čovjek namjerno unio. Najveći dio ornitofaune Hrvatske, 285 vrsta, čine vrste koje u Hrvatskoj redovito obitavaju, a ostalo su rijetke, slučajne, neredovite ili izumrle vrste[1]. Za područje jezera Šoderice ne postoji napravljen potpuni popis ptica koji obuhvaća sve zabilježene vrste ptica. U radovima o jezeru Šoderica ornitofaunu djelomično navode Kranjčev (1992, 1995), Arač (1994, 2002) i Šafarek (2014).

[1] TUTIŠ, Vesna, KRALJ Jelena, RADOVIĆ Dragan, ĆIKOVIĆ Davor, BARIŠIĆ Sanja (urednici): *Crvena knjiga ptica Hrvatske.* Zagreb, 2013., 10.

Za područje jezera Šoderice ne postoji napravljen potpuni popis ptica koji obuhvaća sve zabilježene vrste ptica. U radovima o jezeru Šoderica ornitofaunu djelomično navode Kranjčev (1992, 1995), Arač (1994, 2002) i Šafarek (2014).

Invazivna vrsta je strana vrsta koja prirodno ne obitava na određenom području već je na njega dospjela najčešće čovjekovom aktivnošću. Kada uspješnim razmnožavanjem i širenjem strana vrsta zauzima životni prostor i oduzima hranu zavičajnim vrstama mijenjajući prehrambene lance i time počinje štetiti zavičajnim vrstama uzrokujući promjene u ekološkim sustavima, ekonomsku štetu i/ili nepovoljno utječe na zdravlje ljudi. Svaka strana vrsta nije i invazivna. Unazad nekoliko godina u jezeru Šoderica utvrđene su nove invanzivne vrste koje su opasne za bioraznolikost Hrvatske (Arač 2014, Hudina i dr. 2015), a čija prodaja je zakonom zabranjena već nekoliko godina. U Šodericu su najvjerojatnije dospjele iz akvarija kada su postale neželjeni kućni ljubimac.

METODE RADA

Evidentirati će se vrste ptica i invanzivnih vrsta koje su neposredno vezane za vodenu površini jezera Šoderice.

1. Pregled radova ornitofaune i invanzivnih vrsta jezera Šoderica

U radu o jezeru Šoderica u poglavlju živi svijet navodi se zimi tri vrste crvenokljuni labudi, pliske (op.a. liske), ronci, druge vrste, kao gnjezdarice kolonije čaplji i bukavca na otocima.[2] Opažanja labudova u koprivničkom podravlju u razdoblju od 1984. do 1994. godine na Šodrerici se evidentiraju crvenokljuni labudovi od 1985. godine, a jedna jedinka žutokljunog labuda tijekom dva zimovanja 1989/90 i 1990/91 godine.[3]

Sve veća zimska kolonija crvenokljunog labuda opisuje se sa gniježđenjem para galeba klaukavca na drvenom stupu usred vode[4]. Tijekom zimovanja 2001./2002. godinu promatrano je 12 vrsta ptica zimovalica : mali gnjurac, ćubasti gnjurac, ušati gnjurac, veliki vranac, crvenokljuni labud, divlja patka, glavata patka, patka njorka, krunata patka, bijeli ronac, liska i riječni galeb[5]

U poglavlju središta biološke raznolikosti za jezero Šoderica opisuju se kao gnjezdarice pokoja lisku, mlakuša i povremeno crvenokljuna čigra, zatim lastavica, trstenjak, pokoja patka i čaplja,[6] te kao zimovalice labudovi, liske, divlje patke, glavate patke, krunate patke, riječni galebi, veliki vranci i gnjurci[7].

Unazad nekoliko godina u jezeru Šoderica utvrđene su nove invanzivne vrste[8],[9].

2. Tijekom brojnih obilazaka od 1989. godine zabilježene su vrste ptica kao gnjezdarice, preletnice i zimovalice. Gore navedenim kategorijama pridružen je status redovite, neredovite i rijetke vrste. Pojedine vrste mogu imati oznaku od jednog do sva tri statusa.

- redovita vrsta (regular species) je vrsta koja se bilježi svake ili gotovo svake godine, odnosno vrsta koja se tijekom perioda od deset godina zabilježi u najmanje sedam godina.

---

2 KRANJČEV, Radovan: Šoderica kao turističko-industrijski kompleks koprivničke Podravine: bio-ekološke prilike i budući razvoj. // Podravski zbornik 18, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1992., 259.

3 ARAČ, Krunoslav: *Labudovi u koprivničkom podravlju.* // Podravski zbornik 19/20, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1994., 302,303.

4 KRANJČEV, Radovan: *Priroda Podravine.* Koprivnica, 1995., 73.

5 ARAČ, Krunoslav: *Ptice zimovalice na jezeru Šoderica tijekom zime 2001./2002.* // Podravski zbornik 28, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice 2002., 337, 338.

6 ŠAFAREK, Goran: Šoderica podravsko more. Varaždin, 2014., 50.

7 ŠAFAREK, Goran:Nav. dj., 60.

8 ARAČ, Krunoslav: *Invanzivne vrste na području Koprivničko-križevačke županije* // Podravski zbornik 40, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice 2014., 192.

9 HUDINA Sandra, SAMARDŽIĆ Miroslav, LUCIĆ Andreja, JELIĆ Mišel, MAGUIRE Ivana: *Nova strana vrsta deseteronožnih rakova (mramorni rak (Procambarus fallax (Hagen, 1870) f. virginalis) u slatkovodnim ekosustavima Hrvatske.* Zbornik sažetaka 12. biološki kongres, Zagreb: Hrvatsko biološko društvo 2015., 146-147.

- neredovita vrsta (irregular species) je vrsta koja se učestalo bilježi, ali ne svake godine, odnosno vrsta koja se tijekom perioda od deset godina zabilježi u manje od sedam godina, a u vrijeme istraživanja od 1989. godine zabilježena je više od pet puta.
- rijetka vrsta (rare species) je vrsta koje je u vrijeme istraživanja od 1989. godine zabilježena manje od pet puta.

Za potrebe zaštite ptica uz svaku vrstu navesti kategoriju ugroženosti prema International Union for the Conservation of Nature (IUCN). Kategorije ugroženosti navedene su prema Crvenoj knjizi ptica Hrvatske iz 2013. godine[10].

Kategorije su sljedeće:

CR – kritično ugrožena *(Critically Endangered)*

EN – ugrožena *(Endangered)*

VU – osjetljiva *(Vulnerable)*

NT – gotovo ugrožena *(Near Threatened)*

LC – najmanje zabrinjavajuća *(Least Concern)*

NA – neprikladna za procjenu *(Not Applicable)*

Prilikom promatranja ptica bilježiti i nove invanzivne vrste u jezeru Šoderica.

REZULTATI RADA

Zabilježene su vrste ptica koje dolaze na vodenoj površini jezera Šoderice, dok vrste ptica koje nastanjuju zaobalje nisu evidentirane. Ukupno je zabilježeno 43 vrste ptica (Tab.1.), od čega je 41 vrsta neposredno promatrana, a 2 vrste (bukavac i galeb klaukavac) navode se prema prijašnjim radovima. Gnijezdi se 13 vrsta (6 stalnih i 7 neredovitih ili rijetkih). Od gnjezdarica 6 vrsta su stanarice, dok su 7 vrsta selice. Kao preletnice redovito je zabilježeno 9 vrsta, dok 15 vrsta dolazi neredovito ili rijetko. Na zimovanju je redovito 9 vrsta, a 13 vrsta dolazi neredovito ili rijetko. Najveći broj vrsta zabilježen je tijekom zimovanja i proljetne selidbe, dok je najveći broj jedinki zabilježen tijekom zimovanja (500-tinjak crnih liski, 300- tinjak patki gluhara, 100-tinjak crvenokljunih labudova, 50-tak velikih vranaca…). Na jezeru je zabilježeno 11 vrsta pataka, ali samo patka gluhara gnijezdi u malom broju zbog velikog antropogenog utjecaja i nedostatka većih površina prikladnih staništa. Brojnost ostalih pataka je mala, uglavnom do 20-tak jedinki i redovno su opažane tijekom selidbe i zimovanja. Vrlo rijetko i u maloj brojnosti zabilježeni su ušati gnjurac, čapljica voljak, bukavac, žutokljuni labud, i galeb klaukavac (Slika 1.).

Prema kategoriji ugroženosti (IUCN) kritično ugrožena je 1 vrsta, ugrožene su 4 vrste, osjetljive su 4 vrste, gotovo ugrožene su 4 vrste, najmanje zabrinjavajuće su 22 vrste i neprikladne za procjenu su 3 vrste ptica (Tab. 2., Slika 2.).

Invanzivna vrsta mramorni rak *(Procambarus fallax (Hagen, 1870) f. virginalis)* prvi puta u Hrvatskoj upravo je otkrivena u jezeru Šoderica s dosta brojnom populacijom što ukazuje da se je vrsta adaptirala u staništu, te se u njemu razmnožava. Promatranja u rano proljeće žutouhe kornjače (*Trachemys scripta scripta)* i crvenouhe kornjače *(Trachemys scripta elegans)* ukazuju na uspješno prezimljavanje. Populacije su im male i do sada nije utvrđeno da su uspješno razmnožavale jezeru Šoderica. Postoje dokazi o uspješnom razmnožavanju u barama i jezerima na području Hrvatske, pa je isto za očekivati i na jezeru Šoderica na kojem zbog još uvijek male populacije nije evidentirano razmnožavanje koje je moguće.

Ove vrste predstavljaju veliku opasnost opstanku zavičajnih rakova i kornjača u prirodnim ekosustavima, posebice riječnog raka i barske kornjače, a u jezero Šoderica došli su kao kućni ljubimci koji su postali nepoželjni, te su ih neodgovorni vlasnici pustili u prirodu. Crvenouha kornjača se nalazi na popisu 100 najopasnijih invazivnih vrsta te je njen uvoz zabranjen na području Europske unije.

[10] TUTIŠ, Vesna, KRALJ Jelena, RADOVIĆ Dragan, ĆIKOVIĆ Davor, BARIŠIĆ Sanja (urednici): Nav. dj., 13-22.

Tab. 1. Popis ptica na jezeru Šoderica prema statusu

R. br	Znanstveno ime	Hrvatsko ime	Sataus na jezeru Šoderica									Status ugroženosti
			gnjezdarica			preletnica			zimovalica			
			re.	ne.	ri.	re.	ne.	ri.	re.	ne.	ri.	
1.	*Tachybaptus ruficollis*	mali gnjurac		+					+			LC
2.	*Podiceps cristatus*	ćubasti gnjurac							+			LC
3.	*Podiceps auritus*	ušati gnjurac									+	NA
4.	*Phalacrocorax carbo*	veliki vranac				+			+			NT
5.	*Phalacrocorax pygmeus*	mali vranac								+		CR
6.	*Ardea cinerea*	siva čaplja				+				+		LC
7.	*Ardea purpurea*	čaplja danguba						+				EN
8.	*Casmerodius albus*	velika bijela čaplja					+					EN
9.	*Egretta garzetta*	mala bijela čaplja					+					VU
10.	*Nycticorax nycticorax*	gak						+				NT
11.	*Ixobrychus minutus*	čapljica voljak						+				LC
12.	*Botaurus stellaris*	bukavac			+							EN
13.	*Cygnus olor*	crvenokljuni labud		+		+			+			LC
14.	*Cygnus cygnus*	žutokljuni labud									+	NA
15.	*Anser albifrons*	lisasta guska									+	LC
16.	*Anser anser*	siva guska									+	VU
17.	*Anas penelope*	zviždara					+			+		LC
18.	*Anas strepera*	patka kreketaljka						+				EN
19.	*Anas crecca*	kržulja					+					LC
20.	*Anas platyrhynchos*	divlja patka	+			+			+			LC
21.	*Anas querquedula*	patka pupčanica					+					NT
22.	*Anas clypeata*	patka žličarka					+					LC
23.	*Netta rufina*	patka gogoljica									+	VU
24.	*Aythya ferina*	glavata patka							+			LC
25.	*Aythya nyroca*	patka njorka					+			+		NT
26.	*Aythya fuligula*	krunata patka								+		NT
27.	*Bucephala clangula*	patka batoglavica								+		LC
28.	*Mergellus albellus*	bijeli ronac							+			NA
29.	*Gallinula chloropus*	mlakuša	+			+						LC
30.	*Fulica atra*	liska		+					+			LC
31.	*Vanellus vanellus*	vivak					+					LC
32.	*Charadrius dubius*	kulik sljepčić		+		+						NT
33.	*Tringa glareola*	prutka migavica						+				LC
34.	*Actitis hypoleucos*	mala prutka					+					VU
35.	*Larus canus*	burni galeb						+				LC
36.	*Larus cachinnans*	galeb klaukavac			+							LC
37.	*Larus ridibundus*	riječni galeb							+			NT
38.	*Sterna hirundo*	crvenokljuna čigra			+	+						NT
39.	*Alcedo atthis*	vodomar	+			+				+		NT
40.	*Hirundo rustica*	lastavica				+						LC
41.	*Acrocephalus schoenobaenus*	trstenjak rogožar	+									LC
42.	*Acrocephalus scirpaceus*	trstenjak cvrkutić	+									LC
43.	*Acrocephalus arundinaceus*	veliki trstenjak	+									LC

re.= redovita, ne.= neredovita, ri.=rijetka

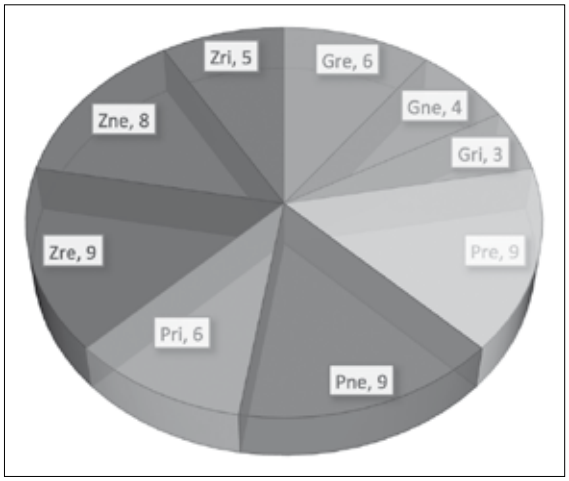

Slika 1. Status ptica na jezeru Šoderica

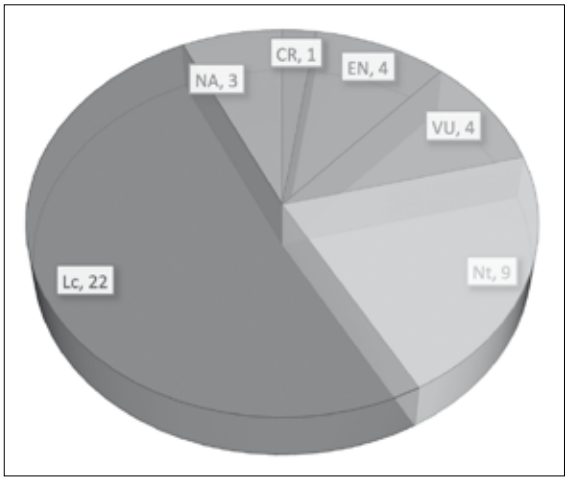

Slika 2. Kategorije ugroženosti ptica na jezeru Šoderica

Tab. 2. Popis ptica na jezeru Šoderica prema kategoriji ugroženosti (IUCN)

Kritično ugrožene (CR)	Ugrožene (EN)	Osjetljiva (VU)	Gotovo ugrožena (NT)	Najmanje zabrinjavajuće (LC)	Neprikladna za procjenu (NA)
Phalacrocorax pygmaeus	*Botaurus stellaris*	*Egretta garzetta*	*Phalacrocorax carbo*	*Tachybaptus ruficollis*	*Podiceps auritus*
	Egretta alba	*Anser anser*	*Nycticorax nycticorax*	*Podiceps cristatus*	*Cygnus cygnus*
	Ardea purpurea	*Netta rufina*	*Anas querquedula*	*Ixobrychus minutus*	*Mergus albellus*
	Anas strepera	*Actitis hypoleucos*	*Aythya nyorca*	*Ardea cinerea*	
			Aythya fuligula	*Cygnus olor*	
			Charadrius dubius	*Anser albifrons*	
			Larus ridibundus	*Anas penelope*	
			Sterna hirundo	*Anas crecca*	
			Alcedo atthis	*Anas plathyrhynchos*	
				Anas clypeata	
				Aythya ferina	
				Bucephala clangula	
				Gallinula chloropus	
				Fulica atra	
				Vanellus vanellus	
				Tringa glareola	
				Larus canus	
				Larus cachinnans	
				Hirundo rustica	
				Acrocephalus schoenobaenus	
				Acrocephalus scirpaceus	
				Acrocephalus arundinaceus	

ZAKLJUČCI

Prisutan je značajan antropogeni utjecaj na pojavu ptica na jezeru Šoderica (ribolov s obale, otoka i čamaca, turističke aktivnosti na vodi i obali, vađenje šljunka…).

Utvrđen je nedostatak većih prirodnih staništa (tršćaka, rogozišta) i prikladnih hranilišta.

Ptica gnjezdarica ima relativno mali broj.

Veći broj vrsta i jedinki prisutan je tijekom zimskog perioda (početkom 90-tih najznačajnije zimovalište crvenokljunih labudova u Hrvatskoj) i u proljeće prilikom selidbe određenih vrsta iz porodice pataka.

Na osnovu popisa ptica i utvrđenih kategorija moguće je razraditi smjernice za zaštitu pojedinih vrsta i staništa.

Invazivne strane vrste drugi su razlog ugroženosti biološke raznolikosti na globalnom nivou, odmah poslije direktnog uništavanja staništa, pa kontrola i suzbijane invazivnih vrsta danas predstavlja najveći izazov u zaštiti prirode. Razlog je u gotovo nemogućem uklanjanju (rijetki primjeri eradikacije).

Preventivno putem edukacija (tiskanja prigodnih letaka, brošura, postavljanja info ploča na lokalnoj razni) skrenuti pozornost na negativnost ispuštanja u prirodu invanzivnih vrsta, te nastoji spriječiti širenje na nova područja za što je potrebno u što kraćem roku od pojave invanzivne vrste napraviti planove suzbijanja (mehaničke, kemijske, biološke).

LITERATURA

1. ARAČ, Krunoslav: *Labudovi u koprivničkom podravlju.* // Podravski zbornik 19/20, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1994., 301-312.
2. ARAČ, Krunoslav: *Ptice zimovalice na jezeru Šoderica tijekom zime 2001./2002.* // Podravski zbornik 28, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice 2002., 189-195.
3. ARAČ, Krunoslav: *Invanzivne vrste na području Koprivničko-križevačke županije* // Podravski zbornik 40, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice 2014., 336-340.
4. HUDINA Sandra, SAMARDŽIĆ Miroslav, LUCIĆ Andreja, JELIĆ Mišel, MAGUIRE Ivana: *Nova strana vrsta deseteronožnih rakova (mramorni rak (Procambarus fallax (Hagen, 1870) f. virginalis) u slatkovodnim ekosustavima Hrvatske.* Zbornik sažetaka 12. biološkog kongresa, Zagreb: Hrvatsko biološko društvo 2015., 146-147.
5. KRANJČEV, Radovan: Šoderica kao turističko-industrijski kompleks koprivničke Podravine: bio-ekološke prilike i budući razvoj. // Podravski zbornik 18, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1992., 253-269.
6. KRANJČEV, Radovan: *Priroda Podravine.* Koprivnica, 1995., 225.
7. ŠAFAREK, Goran: Šoderica podravsko more. Varaždin, 2014., 120.
8. TUTIŠ Vesna, KRALJ Jelena, RADOVIĆ Dragan, ĆIKOVIĆ Davor, BARIŠIĆ Sanja (urednici): *Crvena knjiga ptica Hrvatske.* Zagreb, 2013., 258

SUMMARY

Monitoring of avifauna on lake Šoderica from 1989 is presented in the paper. Total of 43 species of birds have been registered from which 41 are observed directly, and two are adduced accordingly to previous papers. There are 13 species of nesting birds (six are regular and seven are irregular or infrequent), from which six are resident species and seven are migratory. Regarding migratory species, nine are regular and 15 arrive irregularly or infrequent. During wintering there are nine regular species, where 13 arrive irregularly or infrequent. Highest number of species is recorded during wintering. According to category of endangerment (IUCN), one species is critically endangered, four are endangered, four are vulnerable, four are almost endangered, least concerning are 22 species, and three species are not suitable for estimation. Significant impact on occurrence of birds holds the anthropogenic effect due to lack of larger natural habitats and suitable feeders.

During bird watching since 2010., there have been registered three new invasive species. By printing convenient leaflets it is necessary to avert attention to negativity of releasing invasive species and sustaining their advancement to new areas. It is necessary to establish plans as soon as possible in order to solve the previously noted issues.

OSTALE TEME
ARTICLES

PREDINDUSTRIJSKA OBRADA ŽELJEZA: POKAZATELJI TALIONIČKE DJELATNOSTI NA PRIMJERU ARHEOLOŠKIH NALAZIŠTA U PODRAVINI

PRE-INDUSTRIAL PROCESSING OF IRON: INDICATORS OF SMELTING ACTIVITIES IN THE CASE OF ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE DRAVA

Tajana SEKELJ IVANČAN
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb

Primljeno / Received: 18. 2. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 902.2(497.5-3Podravina)
903.05(497.5-3Podravina)

SAŽETAK

U radu se opisuju pokazatelji talioničke djelatnosti koji se susreću na arheološkim lokalitetima Podravine na kojima se primarno obrađivalo željezo. To su površinski nalazi talioničke zgure/troske, veći komadi zapećenog lijepa od stijenki peći i ulomci keramičkih sapnica. Detaljno se opisuju značajke i izgled tih nalaza. Na temelju dosadašnjih iskustava te provedenih arheoloških istraživanja dvaju lokaliteta u okolici Virja, utvrđuje se postojanje i distrubicija sličnih indikativnih površinskih nalaza u okolici, te iznosi preliminarni zaključak o postojanju talioničke djelatnosti i na širem području oko Hlebina. Usporedbom sa sličnom situacijom u mađarskom dijelu Podravine, zaključuje se o pogodnosti ovog područja u nizini rijeke Drave za talioničku djelatnost, najvjerojatnije tijekom antike i srednjeg vijeka.

Ključne riječi: Virje, Hlebine, površinski nalazi, obrada željeza, troska, sapnice, taljenje, kovanje
Key words: Virje, Hlebine, surface deposits, iron processing, slag, nozzles, melting, forging

Arheološka istraživanja nekog lokaliteta obuhvaćaju različite metode i postupke pristupa samom nalazištu. Prije provedbe ciljanih arheoloških iskopavanja nekog lokaliteta, uobičajena praksa jest da se, uz prikupljanje do tada poznatih i dostupnih podataka o nalazištu, načini sustavni terenski pregled samog nalazišta kao i analiza zračnih snimaka u različito doba godine, sve s ciljem da se svim raspoloživim neinvazivnim metodama prikupi što više podataka o pojedinom nalazištu. Tako se stječe preliminaran zaključak o karakteru samog nalazišta, nužan u daljnjem postupanju i planiranju samih arheoloških iskopavanja. Uobičajeni postupci rezultiraju prikupljanjem usitnjenih nalaza po površini oranica i njiva arheološkog lokaliteta koji, ovisno o vrsti, omogućavaju prepoznavanje primjerice položaja s ostacima naselja, groblja, sakralnog prostora i slično. Pojedini elementi, pak, mogu ukazivati i na drugačiji karakter samog arheološkog lokaliteta, primjerice na prostor na kojem se odvijala neka specijalizirana djelatnost i/ili obrtna proizvodnja, pa čak i mjesta koja bi se mogla definiranti kao manji radionički centri. U tom kontekstu čini se da su površinski arheološki nalazi koji se mogu vezati uz metalurišku djelatnost lako prepoznatljiviji te su s obzirom na svoje specifičnosti i predmetom ovog rada, s posebnim obzirom na obradu željeza.

UVOD

Neposredni pokazatelji metalurške aktivnosti povezani s obradom željeza na nekom položaju su, prije svega, površinski nalazi zgure/troske/šljake. Iako se čini kako je sav metalurški otpad na prvi pogled jednak, oblici koje susrećemo mogu nam ukazivati na različite postupke obrade metala, jer troska u različitim postupcima poprima i različite oblike. Jedan od postupka obrade željeza odnosi se na vrlo zahtjevnu primarnu obradu željezne rude taljenjem,[1] dok se drugi odnosi na sekundarnu obradu željeza kojim se izrađuju, oblikuju ili recikliraju pojedini željezni predmeti kovanjem.

Oblikovanje i izrada predmeta kovanjem mogla se odvijati na različitim mjestima unutar ili na periferiji nekog naselja, za što je bilo dovoljno posjedovati komad-ingot primarno obrađenog željeza, koji je na određeno područje mogao dospjeti posredstvom trgovine ili razmjene. Popratni proizvod tog postupka obično je grumen zgure kojemu je gornja, magnetizirana strana ravna, a donja nemagnetizirana strana lećasto, tj. konveksno zaobljena kakav je primjer poznat s arheoloških iskopavanja lokaliteta Torčec – Ledine iz vremena kraja 10. i 11. stoljeća.[2] O mjestima gdje se odvijalo kovanje češće ipak zaključujemo tek nakon provedenih iskopavanja jer su okolnosti pronalaska nekih tvorevina na terenu, primjerice sklopa ognjišta i popratnih radnih prostora/jama, kao i nalazi specifičnog kovačkog alata, jasni indikatori te djelatnosti. Tako je primjerice iz vremena srednjega vijeka s područja Podravine poznat nalaz nabijene ranosrednjovjekovne podnica iz sonde II na nalazištu Koprivnički Bregi-Seče, na kojoj se uz keramiku pronalazilo mnogo komada zgure prepoznate kao popratni proizvod pri kovanju željeza, te je zaključeno da nalazi pripadaju kovačkoj radionici.[3] Drugi lokalitet koji se povezuje s ostacima kovačke djelatnosti je nalazište Delovi-Grede I. Ovdje se između ukupno 49 istraženih objekata iz različitih razdoblja, nekoliko povezanih arheoloških cjelina tumači mjestima na kojima se kovalo. Radi se o međusobno povezanim objektima 32, 41 i 9, od kojih je objekt 32 bio izdužena oblika tlocrta veličine 10 x 1,5 m. U toj povezanoj cjelini pronađeno je mnoštvo kovačke zgure i ostalih arheoloških pokretnih nalaza koji su svi zajedno interpretirani kao kovačnica iz razvijenoga srednjeg vijeka odnosno iz vremena između 12. i prve polovine 14. stoljeća.[4] Ovi skromni podaci govore nam o prepoznavanju mjesta kovanja željeza u arheološkom kontekstu tijekom srednjega vijeka u podravskom prostoru.[5]

S druge strane, postupak taljenja željezne rude zahtijevao je odabir mjesta koje je zadovoljavalo osnovne preduvjete za nesmetano odvijanje tog postupka, a to je izvor i dovoljna količina sirovine, u ovom slučaju željezne rude, te dovoljno ostalih resursa u okolici kao što su drvo, glina i voda, neophodnih za čitav proces. Iz tog su razloga lokaliteti koje je moguće povezati s taljenjem željezne rude relativno rijetki, a u nizinskom području rijeke Drave ističe se nalazište Virje, lokalitet koji je pokazao kako

---

1 Taljenjem željezne rude u pećima u kojima se ona zajedno s ugljenom redukcijski zagrijavala, dobivao se proizvod: komad/grumen/klin čistog željeza od nekoliko kilograma težine, za razliku od postupka odvajanja čistog željeza u pećima u kojima se mogla postići veoma visoka temperatura i gdje je proizvod bio čisti metal u tekućem stanju: lijevanje.

2 DORAČIĆ, Damir. Tehnološka opažanja tijekom konzervatosrko-restauratorske obrade metalnih predmeta iz Torčeca, u: SEKELJ IVANČAN, Tajana, *Podravina u ranom srednjem vijeku, Rezultati arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnih nalazišta u Torčecu*, Monographiae Instituti archaeologici, 2, Zagreb, 2010., 404, Sl. 15.

3 MARKOVIĆ, Zorko. Rezultati istraživanja prethistorijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981. godine, *Podravski zbornik* 82, Koprivnica, 1982a., 239-242, fus. 2; MARKOVIĆ, Zorko. Seče, Koprivnički Bregi, Koprivnica – prethistorijsko i srednjovjekovno naselje, *Arheološki pregled*, 23, Koprivnica, 1982b., 37-38; ČIMIN, Robert. Arheologija na području Općine Koprivnički Bregi, *Scientia Podraviana, Glasilo Podravskog društva Koprivnica,* XXV/27, Koprivnica, 2013., 14.

4 MARKOVIĆ, Zorko. Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, *Podravski zbornik,* Koprivnica, 1984., 295-319. MARKOVIĆ, Zorko. Grede I, Delovi, Koprivnica – prethistorijsko i srednjovjekovno naselje, *Arheološki pregled*, 24, Zagreb-Ljubljana, 1985., 39-42.

5 U arheološkim iskopavanjima srednjovjekjovnih naselja sa šireg područja sjevera Hrvatske, kovačka djelatnost je prepoznata na sljedećim nalazištima: Buzin, Stari Perkovci-Debela šuma, Virovitica-Kiškorija jug, Josipovac – Selište i Verušed te dvije kovačnice na loklaitetu Bentež-Beketinci (SEKELJ IVANČAN, Tajana. Srednjovjekovna ruralna naselja na prostoru sjeverne Hrvatske – stanje istraženosti i perspektive u arheologiji srednjovjekovnih naselja, Zbornik Instituta za arheologiju, 5, Zagreb, 2016., bilj. 71-77, (u tisku).

već na temelju površinskih nalaza prepoznati arheološko nalazište na kojima se odvijao postupak primarne obrade željezne rude.

ZNAKOVITI POVRŠINSKI NALAZI

Arheološki lokaliteti na kojima se odvijala predindustrijska proizvodnja željeza uglavnom su prepoznavani prema znakovitim površinskim nalazima prikupljenim nakon recentnih poljoprivrednih radova.[6] Radi se o mjestima gdje je na površinu njive, uslijed primjerice dubljeg oranja, dospjela prvenstveno veća količina zapečenog lijepa i lomljene zgure sivo-plavičaste boje i metalnog sjaja, usitnjeni komadi koji nam ukazuje na postojanje arheološkog lokaliteta povezanog s taljenjem, ispod humusnog oranog sloja.

VIRJE-MOLVE

Prvi jasno prepoznatljivi površinski nalazi koji se sa sigurnošću mogu povezati s talioničkom djelatnošću na području Podravine evidentirani su u okolici mjesta Virje i to na dva položaja – Volarski breg i Sušine (Karta 1: 1, 2). Položaj Volarski breg je 2007. g. na temelju površinskih nalaza lomljene troske, zapečenog lijepa od stijenki peći i ulomaka keramičkih sapnica, prvi puta u arheološkoj literaturi, uz ranije poznate naseobinske karakteristike,[7] evidentiran kao lokalitet specifičnih obilježja odnosno lokalitet s metalurškim značajkama (Sl. 1).[8] Obližnji pak položaj Sušine u arheološku je literaturu uvršten 2012. g., kada je zamijećeno da se slični površinski nalazi rasprostiru i na ovom nalazištu (Sl. 2).[9] U oba slučaja se pokazalo da su ulomci zgure dobivene iz talioničkog postupka pokazivali neke osnovne zajedničke karakteristike.[10] Osnovna značajka talioničke zgure jest to što se na njenoj gornjoj, relativno ravnoj strani ističu jasno vidljive, glatke, trakaste, nepravilne tvorevine. One su nastale hlađenjem, nakon što je zgura prethodno, tijekom talioničkog procesa, bila u tekućem stanju (sl. 3.a). U izgledu gornje i donje površine talioničke zgure postoje razlike. Na donjoj, zaobljenoj strani blago je perlasto naborana (sl. 3.b). Opisani izgled talioničke zgure rezultat je procesa koji se odvijao u specifičnim talioničkim pećima, tzv. *pećima na istek*.[11] Takve peći sastojale su se od ložišta gdje je željezna ruda zajedno s drvenim ugljenom izgarala, te kanalića i jamice za odvod tekuće zgure kako bi se dobiveno željezo moglo taložiti na dnu peći (Sl. 4.b: 5-7). Popratna pojava u postupku taljenja je znatna količina zgure/troske/šljake koja se u arheološkim iskopavanjima takvih lokaliteta mjeri u desecima pa i stotinama kilograma odnosno - ovisno o veličini radioničkog prostora i produkciji željeza - čak i u tonama tog materijala. Ukoliko su očuvani veći komadi zgure, obično su izdužena oblika nastalog u dijelu odvoda odnosno oticanja viška zgure iz ložišta kroz kanalić. S druge strane zgura iz tzv. *jamskih peći s nataloženom zgurom* često ostaje nezahvaćena suvremenim poljoprivrednim aktivnostima, primjerice oranjem jer se zgura taloži dublje u jamu te ostaje netaknuta ispod površine (Sl. 4.a: 4).

---

6 ESCHENLOHR, Ludwig. i SERNEELS, Vincent. *Les bas fourneaux mérovingiens de Boécourt, les Boulies (JU, Suisse*), Porrentruy, 1991., 16, Fig. 7.

7 MARKOVIĆ, Zorko. Nekoliko arheoloških bilježaka iz sjeverozapadne Hrvatske, *Muzejski vjesnik,* 5, Varaždin, 1982., 11.

8 O novim specifičnim površinskim nalazima na Volarskom bregu izvijestio je gospodin Ivan Zvijerac kojemu i ovim putem zahvaljujem na informacijama. Lokalitet smo u studenome 2007. g. zajedno i obišli: SEKELJ IVANČAN, Tajana. Novi površinski nalazi s lokaliteta Virje – Volarski breg, *Obavijesti Hrvatskoh arheološkog društva,* god. XXXIX, br. 3 , Zagreb, 2007., 73-79.

9 SEKELJ IVANČAN, Tajana. Nastavak arheoloških istraživanja na položajima Volarski breg i Sušine kraj Virja u 2012. godini, *Anali Instituta za arheologiju* IX, Zagreb, 2013., 48-54.

10 Na oba položaja su u narednim godinama provedena arheološka iskopavanja koja su potvrdila da je riječ o lokalitetima na kojim se odvijala primarna obrada željeza (SEKELJ IVANČAN, Tajana. Pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja na lokalitetu Virje – Volarski breg/Sušine, *Podravski zbornik,* 40, Koprivnica, 2014., 158-166.

11 PLAINER, Radomir. *Iron in Archaeology. The European Bloomery Smelters*, Archeologický ústav AV ČR, Praha, 2000.

Neizostavni element procesa taljenja su i keramičke sapnice koje su tijekom primarne obrade željeza služile za dovod zraka u peć. Zbog pristupa konačnom proizvodu – komadu čistog željeza, pri čemu se stijenke peći ruše - brojnošću su daleko zastupljenije na mjestima gdje se odvijalo taljenje, iako su korištene i u procesu kovanja. Često su obavijene zapečenim stijenkama od peći ili se na njih sljubila troska uslijed visoke termerature u pećima tijekom samog postupka. Razlikuje se dio sapnice koji se nalazio s unutrašnje strane ložišta peći (Sl. 5.a) od dijela vanjske strane sapnice na koji se nadovezivao mijeh načinjen od organskog materijala (Sl. 5.b).

Specifični površinski nalazi kakvi su uobičajeni na nalazištima na kojima se odvijalo taljenje željezne rude, a to su komadi lomljene zgure, lijepa i ulomci keramičkih sapnica, osim u okolici Virja, do sada su evidentorani još na nekoliko mjesta u Podravini. Primjerice, u okolici obližnjih Molvi zapaženi su površinski nalazi talioničke zgure s većom koncentracijom na položajima Jandrotine (Karta 1: 4) i Dudiljnjak (Karta 1: 3),[12] a u objavljenoj arheološkoj literaturi čini se kako su slični površinski nalazi uočeni i u nedalekim Hlebinama.

HLEBINE

U okolici mjesta Hlebine do 1990. g. u arheološkoj su literaturi bila poznata tek dva arheološka lokaliteta. Na blagom uzvišenju istočno od mjesta, na položaju Svetinjski Breg pronalažena je keramika, građevinski materijal te kosti, dok je južno od mjesta na položaju Dlakovice slučajno 1983. g. pronađen novac Domicijana iz 1. stoljeća.[13] Nekoliko godina poslije, zahvaljujući terenskim pregledima pok. Miralema Alečkovića, mještanina Hlebina, registrirano je još nekoliko položaja, svi smješteni na blagim uzvisinama uokolo mjesta.[14] Između pet novih lokaliteta spominje se i položaj Velike Hlebine na kojem su po površini tijekom 1994. g. pronalaženi ulomci prapovijesne, kasnobrončanodobne, antičke i srednjovjekovne keramike, dok je na rubnom južnom dijelu lokaliteta pronađena veća količina krupnih kamenih oblutaka, odnosno možda ostatak cestovne komunikacije (Karta 2: 1). Na samome lokalitetu, uz keramiku zamijećeni su i tragovi lijepa, ali i velika količina troske, kao i drugi pokazatelji koji se mogu vezati uz taljenje metala, primjerice ulomci keramičkih sapnica.[15] Položaj Velike Hlebine smješten je oko 1,5 km istočno od Hlebina uz cestu koja vodi prema Gabajevoj Gredi, a čini ga izdužena uzvisina dužine oko 550 m, širine oko 300 m, s najvišom kotom od 124 m. Istočnije od tog položaja teren je znatno niži i vjerojatno predstavlja stari meandar rijeke Drave, tako da je ovaj blagi brežuljak bio pogodan za stalni boravak stanovništva. U opisu položaja Kozarnice, smještenog jugoistočno od Hlebina i svega 400 m od Velikih Hlebina, M. Alečković spominje slične nalaze, misleći pri tome na ostatke talioničke zgure i drugih ostataka koji se mogu povezati s taljenjem metala (Karta 2: 2).[16]

---

12 ZVIJERAC, Ivan. Arheološka topografija područja općine Molve, u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Molve. Ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju, u povodu 350. godišnjice prvog spomena današnjeg sela Molve (1658.-2008.), Bibliotheca Scientiae Molvensis*, knjiga 2, (ur. KOLAR, Mario i PETRIĆ, Hrvoje), Molve, 2010., 25.

13 MARKOVIĆ, Zorko. Hlebine - Ritoševo-Dlakovica; Hlebine-Svetinjski breg, u: *Registar arheoloških nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, (ur. ŠIMEK, Marina), Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Varaždin, 1990., 112, br. 385 i 386.

14 MARKOVIĆ, Zorko i ALEČKOVIĆ, Miralem. Hlebine-Cepiljnjak; Hlebine-Kozarice; Hlebine-Male Hlebine; Hlebine-Velike Hlebine; Hlebine-Vučje jame, Sekiričino; Hlebine-Zgori, u: *Registar arheoloških nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, (ur. ŠIMEK, Marina), Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar, 1997., 159-161, br. 532-535, 538-540.

15 Upućujem veliku zahvalu Miralemu Miri Alečkoviću (pok.) koji me je 1994. godine za potrebe izrade doktorske disertacije uputio na nalazišta u okolici Hlebina. Velike Hlebine smo tada zajedno posjetili i potom pregledali površinske nalaze koji su bili pohranjeni u njegovoj zbirci, od kojih su ulomci keramičkih sapnica s tog nalazišta kasnije i objavljeni: SEKELJ IVANČAN, Tajana. *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD*, BAR International Series 914, Oxford 2001., 22, 101-102, Map 12, Fig. 48.-49.),

16 ALEČKOVIĆ, Miralem Miro. Noviji arheološki nalazi iz Hlebinskog dijela Podravine, *Podravski zbornik*, Vol. 22, Koprivnica, 1996., 283.

I najnoviji sustavni terenski pregledi Gornje Podravine 2014. g., kojima je obuhvaćeno područje sjeverno i južno od Općine Hlebine (trasa 1),[17] pružili su zanimljive podatke o distribuciji površinskog arheološkog materijala na izabranom području, a koji su u fokusu ovih razmatranja. Na jednom od lokaliteta smještenom oko 2 km zapadno od mjesta, na položaju Dlakovice (koji je otprije poznat po nalazu antičkog novca), u najnovijim je obilascima, uz površinske keramičke ulomke iz prapovijesti, srednjeg i novog vijeka, evidentirana i veća količina talioničke zgure,[18] što je zamijećeno i u ranijim opisima M. Alečkovića (Karta 2: 4).[19] Drugi položaj, imenovan kao Klepe (Karta 2: 3), nalazi se istočno od mjesta, tik uz stari meandar rijeke Drave. Na tom položaju je, uz ponešto keramičkih ulomaka iz razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka, pronađena znatna količina troske, kao i na najvišem dijelu uzvisine imena Domaća greda (Karta 2: 5).[20] Svi ovi podaci upućuju na to da se i u okolici današnjeg mjesta Hlebine odvijao zahtjevan postupak primarne obrade željeza. O vremenu kada se ta proizvodnja odvijala, na temelju raspoloživih podataka, a bez arheoloških iskopavanja, teško je zaključivati, no prisutnost površinskih nalaza keramike iz antike i srednjeg vijeka, daje mogućnost da su Hlebine bile mjesto talioničke djelatnost u nekom vremenu obuhvaćenom ovim razdobljima.

PROSTORNA DISTRIBUCIJA POKAZATELJA TALIONIČKE DJELATNOSTI

Pogledamo li na kartu rasprostranjenosti površinskih nalaza koji se mogu vezati uz talioničku djelatnost u dolini rijeke Drave, vidljivo je kako je distrubicija tih nalaza grupirana na dva područja. S jedne strane to je okolica Virja i Molvi s dva (sigurna) lokaliteta – Volarskim bregom i Sušinama - koji su, nakon što su zamijećeni i dokumentiranti indikativni površinski nalazi, ujedno i probno arheološki istraživani.[21] Rezultati tih istraživanja potvrdili su preliminarne pretpostavke o postojanju mjesta gdje se talila ruda, odnosno dokazali su postavku da se ovdje odvijala primarna obrada, tj. proizvodnja željeza. O vremenu te proizvodnje govore provedene analize radioaktivnog ugljika pa tako možemo ustvrditi kako se ona u Virju odvijala tijekom kasne antike i ranoga srednjeg vijek.[22] Volarskom bregu i Sušinama može se s velikom vjerojatnošću pridružiti i obližnji položaj Dudiljnjak kao i položaj Jandrotine sjeverno od Molvi. Predindustrijska proizvodnja željeza na hrvatskom području sliva rijeke Drave do nedavno nije bila poznata iz arheoloških izvora, odnosno iz dosadašnje objavljene znanstvene i stručne literature pa su rezultati arheoloških istraživanja Volarskog brega i Sušina uvelike prodonijeli širem poznavanju i prepoznavanju lokaliteta sličnih značajki. To se svakako odnosi na područje oko Hlebina gdje je grupiranje položaja s talioničkim otpadom i više nego znakovito. S jedne strane to su položaji Velike Hlebine, Kozarnice i Klepe, a s druge šire područje oko Malih Hlebina koje obuhvaćaju položaje Dlakovice i Grede.

Kada govorimo o prostornoj distribuciji talioničkog otpada dolazi do izražaja kako te lokalitete treba promatrati kao dijelove šireg područja pogodnog upravo za ovu vrstu djelatnosti, a ne tek kao pojedinačne pozicije/lokalitete. Šire nizinsko područje uz rijeku Dravu, prošarano potocima i rječicama nje-

---

17 KUDELIĆ, Andreja, SIROVICA, Filomena, MILOGLAV, Ina. Prikaz rezultata prve faze sustavnog terenskog pregleda gornje Podravine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XI, Zagreb, 2015., 104–108.

18 KUDELIĆ, Andreja, SIROVICA, Filomena, MILOGLAV, Ina, TRESIĆ Pavičić, Dinko. Terenski pregled gornje Podravine – analiza učestalosti i distribucije srednjovjekovnog površinskog materijala, u: *Zbornik Instituta za arheologiju*, 6, (ur. Sekelj Ivančan, Tajana; Tkalčec, Tatjana; Krznar, Siniša, Belaj, Juraj), Zagreb 2016., Sl. 5., (u tisku).

19 ALEČKOVIĆ, M. Noviji arheološki nalazi.....283.

20 KUDELIĆ, A. et al., Terenski pregled..., Sl. 5.-6., (u tisku).

21 SEKELJ IVANČAN, Tajana. Pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja na lokalitetu Virje – Volarski breg/ Sušine, *Podravski zbornik,* 40, Koprivnica, 2014., 158-166.

22 SEKELJ IVANČAN, Tajana. Talionička djelatnost u okolici Molva u ranom srednjem vijeku, u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju (1658.-2008.) u povodu 350-te obljetnice osnivanja današnjeg sela Molve*, *Bibliotheca Scientiae Molvensis*, knjiga 2, (ur. KOLAR, Mario i PETRIĆ, Hrvoje), Molve, 2010., 34-35, bilj. 2-3; SEKELJ IVANČAN, T., MUŠIČ, B., Geofizička i arheološka istraživanja na nalazištu Virje – talioničkoj radionici iz vremena kasne antike i ranog srednjeg vijeka, Starohrvatska prosvjeta, III. ser.- sv. 41, Split, 2014., 179, bilj. 8.

nog sliva, iznimno je pogodno okruženje koje obiluje vodom, prirodnim ležištima gline i znatnim površinama prekrivenima šumama. A upravo su to resursi, uz naravno sirovinu - željeznu rudu,[23] koji su potrebni da bi se na nekom području odvijala talionička djelatnost. Određeno prirodno okruženje uvjetuje odabir i zaposjedanje pojedinog prostora od strane stanovništva koje je u prošlosti nastanjivalo područje Podravine. U ovom slučaju to su tek neznatne uzvisine u dravskoj nizini na kojima su zamijećeni indikativni površinski nalazi vezani uz taljenje. Slična je situacija zamijećena i na prostoru sjeverno od rijeke Drave, gdje je u sklopu državnog znanstvenog projekta mađarskih kolega preliminarno, na temelju znakovitih površinskih nalaza - indikatora talioničke djelatnosti, zaključeno kako na prostoru šire okolice mjesta Berzence koji se nalazi nasuprot Virja-Molvi i Hlebina, postoji više područja/okruga gdje se odvijala metalurška aktivnost vezana uz taljenje željezne rude (Sl. 6). Osam mađarskih lokalteta se, na temelju površinskih nalaza keramike povezuje s obradom željeza u vrijeme Arpadovića, dok je još nekoliko pozicija povezano s lokalnom obradom željeza tijekom kasnoga srednjeg vijeka.[24] Iako na lokalitetima s mađarske strane nisu provedena arheološka iskopavanja, već sama činjenica o postojanju intenzivne distribucije talioničkog otpada ukazuje da šire nizinsko područje s obje strane rijeke Drave pokazuje iste ili slične značajke te se može iznijeti preliminaran zaključak da je zasigurno bilo izmino pogodno za talioničku djelatnost tijekom srednjega vijeka kako su to zaključili mađarski kolege i kako su to pokazala arheološka istraživanja Volarskog brega, ali vjerojatno i ranije, tijekom kasne antike, kako su to pokazala arheološka istraživanja Sušina.

SUMMARY

The paper describes the indicators of smelting activities encountered at archaeological sites of Podravina, primarily the iron being processed. These are the surface deposits of smelting slag refuse, larger pieces of broken furnace and fragments of ceramic nozzle. The paper provides a detailed list of their characteristics and the exterior of these findings. Based on previous experiences and conducted archaeological excavations of two sites near Virje, the existence and distribution of similar indicative surface findings in the vicinity has been established; a preliminary conclusion is being made, that the smelting industry had existed in a greater area of Hlebine. By comparing it to the similar situation with the Hungarian part of river Drava region we establish that these lowlands along Drava had been very suitable for smelting activities, most probably during, concluded the benefits of this area in the valley of the river Drava in the smelting industry, most likely during Antiquity and the Middle Ages.

[23] U tijeku su analize uzoraka tla prikupljeni s položaja Volarski breg i Sušine čiji će rezultati ukazati potječe li željezna ruda iz okolice te da li se prirodno stvarala u okolnim moćvarnim plavnim područjima nizine rijeke Drave gdje je razina podzemnih voda veoma visoka. Analizu provodi Hrvatski geološki institut i Rudarsko-geološko-naftni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

[24] ZATYKO, Csilla. Settlement pattern. Landscape use in medieval Berzence (Hungary) / Obrasci naselja. Korištenje krajolika u srednjovjekovnom Berzencu (Mađarska), *Podravski zbornik,* 39, Koprivnica, 2013., 171, Fig. 3.

Slika 1. Površinski nalazi talioničkog otpada na položaju Volarski breg (snimila: T. Sekelj Ivančan)

Slika 2. Površinski nalazi talioničkog otpada na položaju Sušine (snimila: T. Sekelj Ivančan)

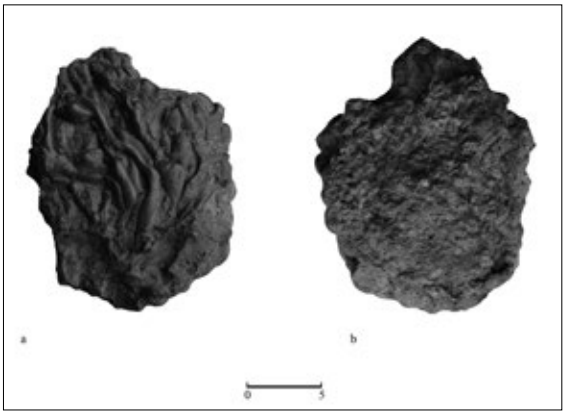

Slika 3. Talionika troska: a. gornja površina; b. donja površina

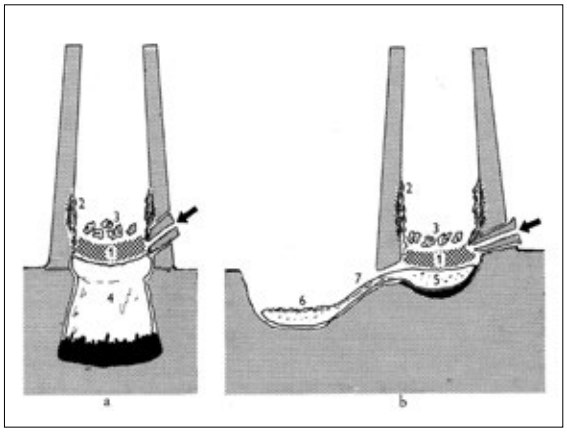

Slika 4. Shematski prikaz: a. tzv. *jamske talioničke peći s nataloženom zgurom*; b. tzv. *talioničke peći na istek* (prema: Pleiner 2000, 258, Fig. 67)

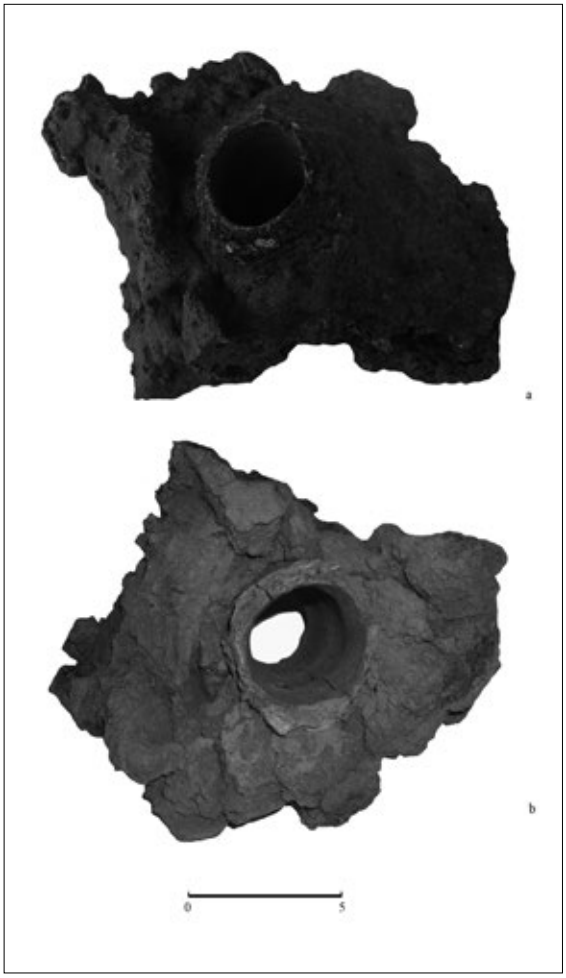

Slika 5. Ulomak keramičke sapnice: a. dio sapnice koji ulazi u unutrašnjost ložišta; b. dio sapnice s vanjske strane ložišta peći

Karta 1. Područje između Virja i Molva s označenim položajima talioničke djelatnosti: 1. Volarski breg; 2. Sušine; 3. Dudiljnjak; 4. Jandrotine (izvor: geoportal.dgu.hr /21.03.2016/, doradila: T. Sekelj Ivančan)

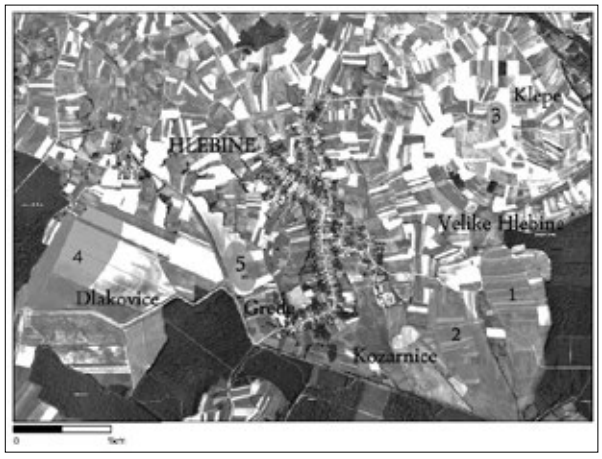

Karta 2. Područje Hlebina s označenim položajima talioničke djelatnosti: 1. Velike Hlebine; 2. Kozarnice; 3. Klepe; 4. Dlakovice; 5. Grede (izvor: geoportal.dgu.hr /21.03.2016/, doradila: T. Sekelj Ivančan)

Slika 6. Rasprostranjenost talioničkog otpada s mađarske strane Drave, u okrugu Berzence (prema: Zatyko 2013, 171, Fig. 3).

RUKOPISNA ZBIRKA »HRVATSKE NARODNE PJESME PUKA ŠTOKAVSKOGA I KAJKAVSKOGA« ĐURE DEŽELIĆA

ANTHOLOGY "CROATIAN NATIONAL FOLK SONGS IN THE ŠTOKAVIAN AND KAJKAVIAN DIALECTS" BY ĐURO DEŽELIĆ

Ivan ZVONAR
Književni teoretičar
Varaždin, Dravska 10

Primljeno / Received: 18. 3. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 398.8(497.5)
821.163.42'282-1

SAŽETAK

Među najopsežnije rukopisne pjesmarice sastavljene ubrzo nakon hrvatskoga narodnog preporoda svakako ide i zbirka Hrvatske narodne pjesme puka Štokavskoga i Kajkavskoga Đure Deželića koja se danas čuva u Razredu za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod oznakom MH 186. Potpisana je jednim od skupljačevih pseudonima: I. St. Mirković I-nin.

Sam ju je Deželić već 1859. pripremio za tisak, ali do tiskanja nikada nije došlo.

U opširnijem se predgovoru govori o zemljopisnom i jezičnom prostoru na kojem su pjesme skupljene i o načinu zapisivanja tekstova. Autor ističe da je sve nastojao zapisati točno onako kako je čuo i navodi brojne probleme na koje je nailazio bilježeći, posebno kajkavske, pjesme. U kajkavskim je zapisima koristio samo grafem ć (smatrajući da je kajkavski glas č »mekši« od štokavskoga č, a »tvrđi« od ć), čime je odstupio od postpreporodna prakse u kojoj je za oba glasa korišteno samo slovo č. Kako u vrijeme sastavljanja zbirke nije postojalo slovo đ , Deželić se služi dvoslovom gj , kako su postupali i pisci do preporoda.

Više je problema bilo s kajkavskim vokalizmom, pa su tu njegova rješenja tek djelomična.

Rukopis nije bio izvorno paginiran. Stoga je, gotovo devedeset godina kasnije, paginaciju, nažalost dosta nemarno, proveo Vinko Žganec.

Zbirka inače donosi samo tekstove, bez napjeva, i podijeljena je u dva dijela. Prvi obuhvaća štokavske, a drugi kajkavske pjesme.

Štokavski donosi 155 zapisa i motivsko-tematski je nešto uži od kajkavskog dijela. Gotovo sve su pjesme u njemu motivirane ljubavlju, pa se mogu i podijeliti na čistu liriku, balade i romance. Tu je jedina prava epska pjesma Liepi ajduk. Kajkavski dio obuhvaća 203 teksta i po motivsko-tematskim je značajkama mnogo raznovrsniji od štokavskog.

Ipak se i štokavski i kajkavski dio motivski često prepleću i pokazuju svu onu usmenoknjiževnu raznovrsnost koja je još oko sredine devetnaestog stoljeća dominirala na sjevernim hrvatskim prostorima. Brojni motivi, međutim, prelaze i jezične i nacionalne granice, pa tako Deželićeve zapise čine neodvojivim dijelom cjelokupne hrvatske, ali i europske usmenoknjiževne baštine.

S obzirom na činjenicu da je Deželić zapisivao kako je čuo, a sam ništa nije mijenjao niti popravljao, pjesme iz njegove zbirke daju pouzdanu podlogu za daljnja proučavanja.

Ključne riječi: postpreporodno razdoblje, neobjavljena rukopisna pjesmarica, štokavske i kajkavske usmene pjesme, motivsko-tematska širina i raznolikost

Key words: post-revival period, unpublished manuscript of songs, Štokavian and Kajkavian songs, thematic breadth and diversity

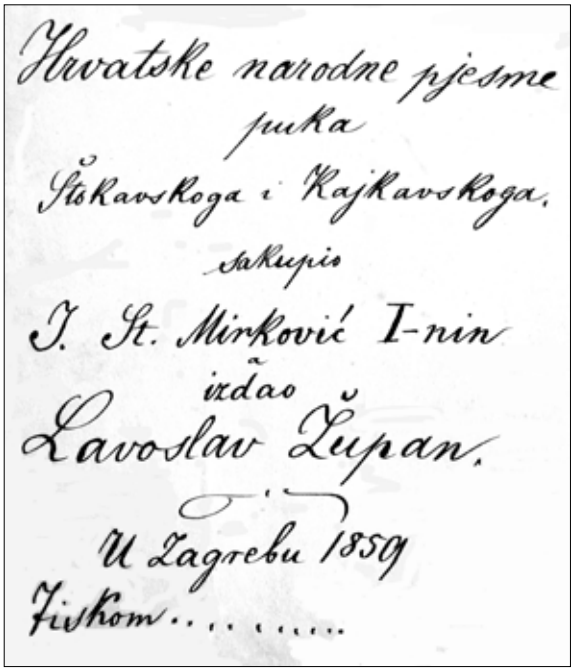
Hrvatske narodne pjesme puka Štokavskoga i Kajkavskoga, sakupio J. St. Mirković I-nin izdao u Lavoslav Župan. U Zagrebu 1859 Tiskom.....

Slika 1. Naslovnica zbirke: Đuro Deželić koristi pseudonim J. St. Mirković I-nin

U Razredu se za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu čuva, pod oznakom MH 186, podeblji, tvrdo ukoričeni svezak veličine 22,2 x 18 cm (korice) koji sadržava pet rukopisnih zbirki – pjesama i pripovijedaka.

Oznaka govori da je u Razred za etnologiju HAZU prenesen iz Matice hrvatske.

Tri su omotna lista prazna, a na četvrtom je ispisan naslov: »Hrvatske narodne pjesme puka Štokavskoga i Kajkavskoga, sakupio I. St. Mirković I-nin, a izdao Lavoslav Župan. U Zagrebu 1859 Tiskom…«

Nakon tog rukopisa slijede: »Bosanske pjesme« Matije Pajića (pjesme su iz okolice Banje Luke, Sarajeva, Travnika i Jajca), zbirka pripovijedaka iz Smiljana (Smiljan i Skočaj kod Zavalja) koje je sabrao Ivan Stipac do 1879. godine, »Zbornik« Terezije Burazović, učenice V. razr. djevojačke samost. škole u Požegi (pjesme su iz Novske i Kraljeve Velike) i četvrti, koji donosi »Hrvatske narodne pjesme: popievke, smješice i druge« (Hrvatsko primorje), a njegov se sastavljač potpisao samo kao Primorac

Ovaj će se prikaz, u skladu s naslovom, baviti prvim rukopisom. Potpis na naslovnoj stranici rukopisa: »J. St. Mirković I-nin« jedan je od pseudonima Đure Deželića u kojem slovo J. predstavlja ime Juraj, a kratica St. početak njegova drugog imena Stjepan, Mirković je uzeto po očevom imenu Mirko, a I-nin znači Ivanićanin (po nekima i Ivančanin), jer je Deželić rođen u Ivaniću 1838. (umro je u Zagrebu 1907.).

Pjesme su skupljane do 1858., a sam je Deželić zbirku pripremio za tisak, našao izdavača i predvidio godinu objavljivanja, 1859., no ta mu se želja nikada nije ostvarila.

Rukopis dosad nije niti detaljnije opisan, pa to valja učini na ovom mjestu.

Svezak nema Deželićevu paginaciju, a stranice je naknadno, najvjerojatnije, označio Vinko Žganec (1890. – 1976.) koji se sadržajem zbirke bavio skupljajući građu za svoju veliku antologiju »Hrvatske narodne pjesme. Kajkavske« (Matica hrvatska, 1950.). Ta je paginacija, nažalost, dosta površna. Tako je već naslov označen kao str. 1, dok je parna stranica toga lista ostala prazna. Na sljedećem listu, označenom brojkom 2, počinje *Predgovor*, a parna je stranica označena brojkom 3. Predgovor ide do stranice 6. Parna je stranica i tu prazna, a dalje ide paginacija od 7 do 283. List iza toga (dvije stranice) nije paginiran, a nakon njega je stranica 284. Oznake se produžuju do 289. Stranice su 290 i 291 označene pogrešno, kao 230 i 231.

Zadnja, pogrešno označena, str. 232 (trebalo bi da bude 292) je također prazna. Točno brojenje, dakle, pokazuje da prvotni rukopis ima 293 ispisane i tri prazne stranice. Na kraju je dodano nekoliko listova manjeg formata koji nose paginaciju od 233 do 243 (točna bi bila 293 do 303). Svi sadržavaju štokavske pjesme od kojih je pet pisano Deželićevom rukom, a njegova je i napomena iza prve četiri: »Sve četiri iz Križevačke regimente«. Peta, *Tri tuge* (str. 241, točnije 301), nema posebnu oznaku.

Tri je pjesme zapisala druga ruka starim pravopisom iz pretpreporodnog vremena. Prva je, (: *Slavonska* :) *Domishlenje devojachko*, na stranici označenoj brojem 51. Po Žgancu su to stranice 239 – 240, a stvarno 299 – 300. Slijedi napomena: »Pesmu 44 po hervatskoj Krajini ovako pevaju«, a prvi stih je *Ah moj Mio, kde si sinoch bio?* (str. 242, tj. 302), a zatim: »S Pesmom 44. slichna hervatska od gornje Krajine«, s prvim stihom *Oj Korano, moja vodo hladna* (str. 243, tj. 303).

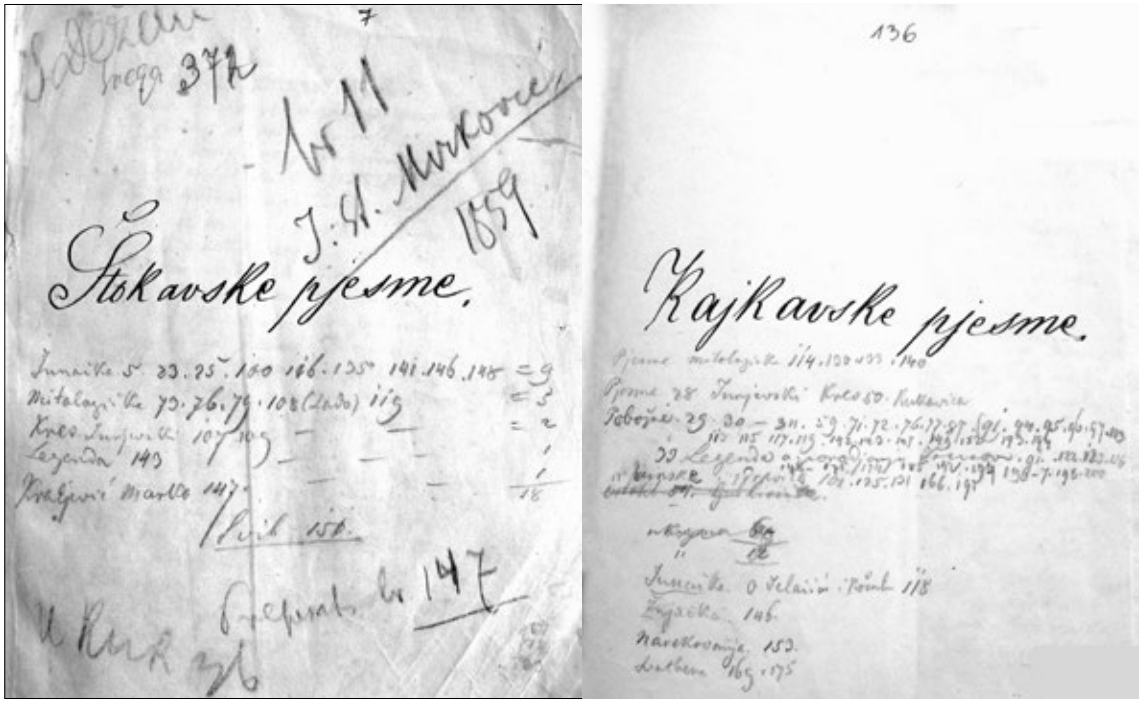

Slika 2. Početak štokavskih i kajkavskih pjesama u zbirci Đure Deželića

Zbirku je sam Deželić podijelio u dva dijela od kojih prvi sadržava štokavske, a drugi kajkavske pjesme.

Kao što je vidljivo iz priložene kopije, prvi dio počinje s naslovom *Štokavske pjesme* koji se, po Žgančevoj paginaciji, nalazi na str. 7.

Faksimil smo namjerno ostavili neočišćenim, da bi se vidjeli vandalski postupci sa samim rukopisom.

Na str. 8 počinju tekstovi koji idu do str. 135., i to njih 150.

Ako se tom broju doda i pet pjesama zapisanih na dodanim listovima, izlazi da zbirka sadržava ukupno 155 štokavskih pjesama. Sve one, po Deželićevoj izjavi, potječu »… iz Križevačke krajine i hrvatske Posavine od Kratečkoga ovamo prema Sisku.«

Na str. 136 je naslov »Kajkavske pjesme«.

I ta kopija pokazuje kako se postupalo s tuđim rukopisima.

Kajkavski tekstovi, koje je Deželić, po širem području zapisivanja, podijelio u nekoliko skupina, počinju na str. 137. Skupine su označene podnaslovima:

- Pjesme Magyarskih Hrvatah (1 – 17)
- Pjesme iz Prigorja (18 – 54)
- Pjesme iz zagrebačke Posavine (55 – 65)
- Pjesme iz Dolnjega Zagorja (66 – 97)
- Pjesme iz Turopolja (98 – 100)
- Pjesme opet iz Dolnjeg Zagorja (101 – 127)
- Pjesme iz Posavine (128 – 139)
- Pjesme opet iz Dolnjega Zagorja (140 – 185)
- Pjesme iz Megyumurja (186-189)
- Pjesme iz Zagreba (190 – 202)

Velika je šteta što mjesta zapisivanja nisu preciznije označena.

Deželić je, isto tako, uredno numerirao pjesme, pa štokavski zapisi idu od rednog broja 1 do 150., a kajkavski od 1 do 202. Kako se, međutim, ponavlja broj 132 (pod prvim je zapisana pjesma *Bog dal omalila Kupa*, a pod drugim *Muž ne mari za ženu*), izlazi da zbirka sadržava 203. kajkavske pjesme.

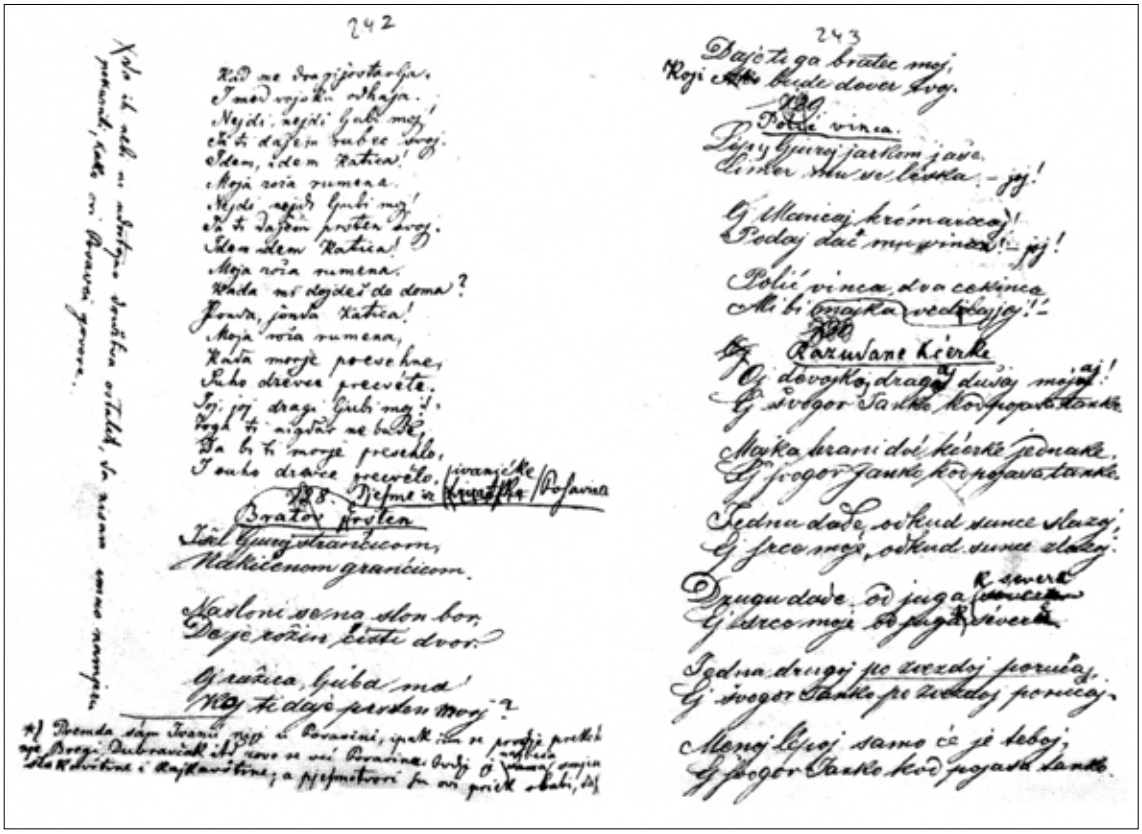

Slika 3. Lijevo je Deželićev rukopis kojim je napisan »Predgovor« i najveći broj pjesama, a desno je primjer kako se nekada pisalo krasopisom

Isto tako valja konstatirati da je od brojeva 166 do 190 sam Deželić ispravljao prvotnu numeraciju koja se nije uklapala u brojčani niz, a od 191 dalje su opet, njegovom rukom, uredno zapisani brojevi do 202.

Pažljivi pregled zbirke pokazuje da su tekstovi upisivani s dva tipa rukopisa. Jedan zasigurno otkriva Deželićev uobičajeni način pisanja, a drugi zapisivačevu namjeru da piše po zakonima tadašnjega školskog krasopisa, što podrazumijeva pravilo »tanka kosa crta gore, debela ravna dolje«. Moguća je i pretpostavka da je krasopisom tekstove upisivala druga ruka.

Već je spomenuto da je Deželić za svoju zbirku napisao i opširan predgovor.

Premda su veće ulomke iz tog predgovora dosad citirali Vinko Žganec i Mijo Lončarić, a Zvonimir Bartolić donosi čitav preslikani tekst i svoju transkripciju, i ovaj prikaz zahtijeva da se on objavi u cijelosti, pa to činimo u našoj transkripciji.

PREDGOVOR

Hvala Bogu, što je nastalo vrieme, te su izašli iz mode prije toli obljubljeni i dugi predgovori. I k ovoj sbirci »hrvatskih narodnih pjesamah« nebi bilo predgovora, - a nebi im ga ni trebalo; jer a) ciena naših pjesamah zna se bolje i dalje, nego što bi ju slabo moje perce nacrtalo, b) što ovo nije kod nas prva sbirka, - predšastnik njezin, da šutim o Vuku, Simi i Jukiću,[1] jesu »narodne pjesme puka hrvat-

[1] Vuk Stefanović Karadžić (1787. – 1864.) je 1814. objavio zbirku od sto lirskih (»ženskih«) i osam epskih (»muških«) pjesama pod naslovom *Mala prostonarodna slavenoserbska pjesnarica*.
Izdanje je ponovljeno 1816., a do Deželićeva su vremena tiskana u Beču još tri, uvijek proširena, izdanja, i to 1841., 1845., i 1846.
Milutinović Sima – Sarajlija (1791. – 1847.) izdaje 1833. zbirku pjesama *Pjevanija crnogorska i hercegovačka*.

skoga«, što ih je sakupio naš Ivan Kukuljević Sakcinski[2], dakle predgovor bi bio suvišan, da si nedržim za svetu dužnost izjaviti dobrovoljnom čitaocu način u pisanju u ovoj sbirci.

Štokavske su iz **križevačke krajine i hrvatske Posavine od Kratečkoga ovamo prema Sisku** (sve podvukao Đ. Deželić). Da me tko neobioedi, koj zna križočke pjesme iz Kukuljevićeve sbirke[3], da ih nisam pisao, kako se govori i pjeva, evo mu naprečac odgovora:

Mienjao nisam baš ništa, izuzev slovce **e** , gdje mora po analogiji da bude **ie** i **je** , a mienjao sam: a) jer ga nisam znao kako bi ga pisao, budući da ga ovdje govore kao **e** , ondje kano **ee** , opet drugdje **je** , a kod Kratečkoga baš kao čisto: ie i je ; a usudio sam se promieniti b) jer za izvjestno reći mogu, da i Vuk, sabirajući svoju sbirku nije svuda čuo odprto: **ie** i **je** , pa ga je ipak svuda pisao.

Što sam u genitivu množine ono »h« pisao, činio sam ne samo književne sloge radi, koje nam treba, kano gladnu hljeba, nego i zato, što sam ga, ako ne svuda, a to na miestah liepo i razgiovjetno čujao. Najbolji ustuk proti klevetnikom »haovim«.

Kajkavske pjesme zaslužuju osobitu važnost i smotrenje; jer ovim što imamo štokavskih već izobila, a na kajkavskih skoro oskudicu trpimo, vriede one najviše s jezikoslovja i to zato, da se vidi svjedočanstvo iz ustiuh samoga naroda, koliko oni, koji o Kajkavcih i proti Kajkavcem govore i pišu, a poznadu ih samo po **golom** imenu, - imadu pravo, kad **nas** Kajkavce pokranjčiti htjedoše. Mi braću Kranjco-štirce od srdca ljubimo i njihove učenjake štujemo, - ma **sebičnost** i **nasilje njihovo** preziremo, a da možemo više i više bi, jer upravo ovakva trpka nepraktičnost i samoživost prieči nas k svetom cilju našem – k slogi.

U pisanju **Kajkavskih pjesamah** postupah ovako: 1). Pisah svuda mehko **ć** ; jer Kajkavac nepozna tvrdoga, o tom se je osvjedočio svatko zdravih ušiuh, koj je na to pazio. N. p. ćlovek, oća, ćaća, maćaha. Zašto njeki hoće, da prodru s tvrdo č u pisanju kajkavštine – ne znam.

2). Slovce **e**, kad je štokavcu **ie**, **je**, pisah potezom na način magjarskoga ovoga slovca. Tko zna magjarski, znat će, da sam imao pravo, kad sam tako bilježio; jer ga Kajkavac ne izgovara ni kao **e** ni kao **i** a ni kao **ie**. Tko zna dakle izreći magj.: kézi znat će izgovoriti i kajkavski déte. To valja i u dativu ženskoga sklanjanja, gdje sam najvećom opreznosti vrebao govore li **i** ili **e** . U doljnjem Zagorju i u gorah kod Zagreba čuje se čisto: rieč **diete** i to ovdje uviek, ondje redko.

3. E pred r-om, gdje se je čulo i pisano je , a gdje ne, ondje sam ga izpušćao. Njeki me nagovarahu, da ga izpuštam; jer da ga je i g. Valjavec[4] u naših pripovjedkah i pjesmah ispuštao; ali ja mislim, kako si narod gdje govori, neka mu bude; jedino moram primietiti, da se i u istom doljnjem Zagorju čuje: prst, krst, krv, ali običnije: perst, kerst, kerv.

4. Svatko od našinacah zná da je ono, što se je do nedavna govorilo da svako kajkavsko selo ima posebno narječje, - da je priesna laž, van ako se narječje sastoji u naglasku; jer naglasak najviše luči izgovor jednoga okoliša od drugoga, a ja ga nigdje nemetah; jer mi se ne čini prevažan, a ni izgovaranje **a**, **o**, **u** – a nemogoh svuda posve onako pisati kako se u kojem selu govori. Budi dovoljno onim, koji ipak to znati žele, ova dva primjera: Kod Prigoracah, Zagoracah i većom stranom kod magjarskih Hrvatah: a izgovara se kao kratko **ao** – a **o** kao **ö** n.p. blaotö; **u** izgovara se kao **ou** n.p. **mouva** ; dapače ima selah gdje se izgovara kao **ü**, n.p. idäm kaom ge (god) höćü, da (kad) mouža neemam. Nu gdje i kada izgovaraju, to se neda pravilom ustanoviti, zato kad sam slušao, naprezao sam jako sluh, da ovaj smjesni i smiešni izgovor napišem onako kako gdje vele, nu i to mi na mnogom miestu nije pošlo za rukom po

---

Jukić Ivan Frano (1818. – 1857.) je priredio za tisak zbirku *Narodne piesme bosanske i hercegovačke* koja je objavljena posthumno 1858.

2 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pěsme. S dodatkom narodnih pěsamah puka hàrvatskoga*, Zagreb, 1847.

Zbirka …*narodnih pěsamah*… sadržava jedanaest štokavskih, dvadeset i šest čakavskih i sedamdeset i sedam kajkavskih pjesama

3 Među štokavskim su pjesmama u Kukuljevićevoj zbirci i četiri iz Križevačke regimente, a zapisao ih je i dao Kukuljeviću Dragutin Rakovac, zapravo Rakovec (1813. – 1854.). Kukuljević, o.c., od str. 127. do 148.

4 Valjavec Kračmanov Matija, *Narodne pripovjedke u i oko Varaždina skupio Matija Kračmanov Valjavec*, Varaždin, 1858.

Valjavec u dodatku (»Dostavek«) pripovijetkama donosi i trideset i dvije kajkavske pjesme. Deželićeva opaska potvrđuje da je tu knjigu imao u rukama.

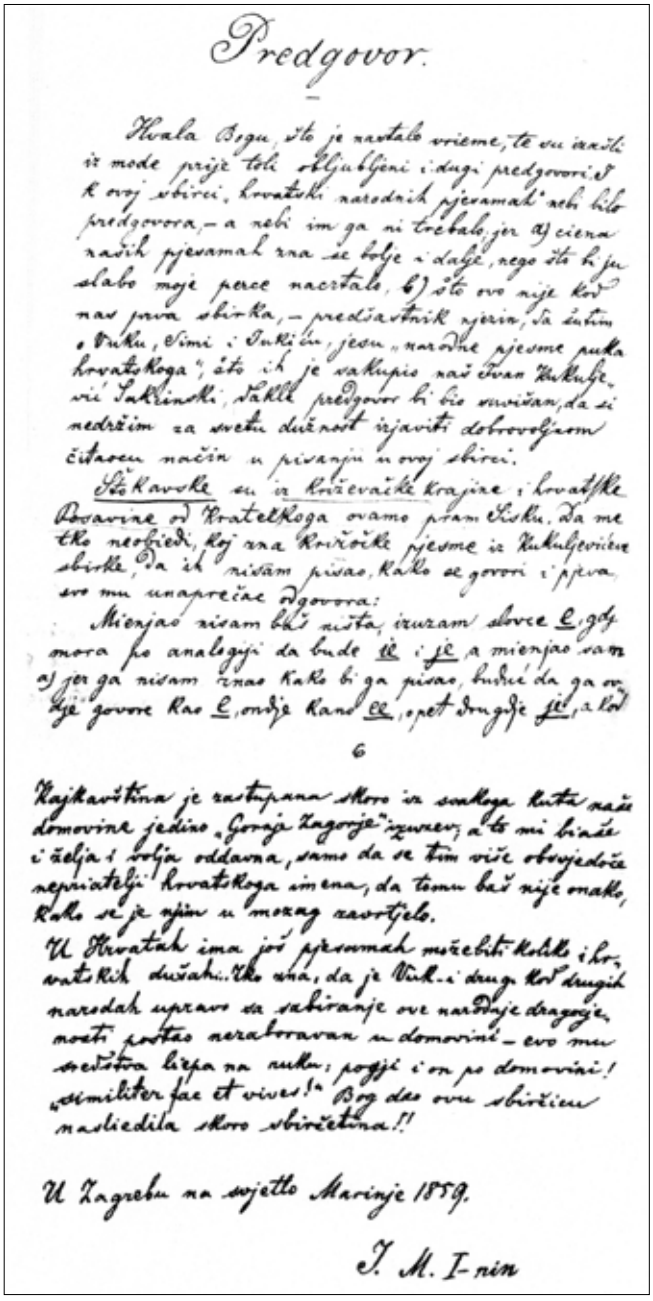

Predgovor.

Hvala Bogu, što je nastalo vrieme, te su iavili iz mode prije toli obljubljeni i dugi predgovori k ovoj sbirci, hrvatski narodnih pjesamah' neki bilo predgovora, – a nebi im ga ni trebalo, jer a) ciena naših pjesamah zna se bolje i dalje, nego što bi ju slabo moje perce nacrtalo, b) što ovo nije kod nas prva sbirka, – predšastnik njezin, sa šutim o Vuku, Simi i Vukiću, jesu „narodne pjesme puka hrvatskoga", što ih je sakupio naš Ivan Kukuljević Saklinski, takle predgovori bi bio suvišan, da si nedržim za svetu dužnost izjaviti dobrovoljnom čitaocu način u pisanju u ovoj sbirci.

Štokavske su iz Križevačke krajine i hrvatske Posavine od Hrvatskoga ovamo pram Siska, da me tko neobiedi, koj zna Križočke pjesme iz Kukuljevićeve sbirke, da ih nisam pisao, kako se govori i pjeva, evo mu unapriečac odgovora:

Mienjao nisam bilo ništa, izuzam slovce ě, gdje mora po analogji da bude ie i je, a mienjao sam a) jer ga nisam znao kako bi ga pisao, budući da ga ovuđe govore kao ě, ondje kano ee, opet drugdje jě, a kod

6

Kajkavština je zastupana skoro iz svakoga kuta naše domovine jedino „Gornje Zagorje" izuzev, a to mi biaše i želja i volja oddavna, samo da se tim više obsvjedoče nepriatelji hrvatskoga imena, da tomu baš nije onako, kako se je njim u mozag zavrtjelo.

U Hrvatah ima još pjesmah možebiti koliko i hrvatskih dušah. Tko zna, da je Vuk – i drugi kod drugih narodah upravo za sabiranje ove narodnje dragocjenosti postao nezaboravan u domovini – evo mu sredstva liepa na ruku: pogji i on po domovini! „similiter fac et vives!" Bog dao ovu sbirčicu nasliedila skoro sbirčetina!!

U Zagrebu na svjetlo Marinje 1589.

I. M. I-nin

Slika 4. Preslika početka i kraja »Predgovora«

volji, pa sam nuz ono, - jer poslije mienjati niesam se usudio, naše čiste glasove mećao.

5. Što sam kao štokavštini tako i u kajkavštini **dj** pisao samo za znak **dj**, a nikad u znamenovanju od **gj** to će mi svatko zdrava uma i razuma dopustiti, jer dok se **dj** u jednom slučaju čita kao **dj**, a u drugom kao **gj**; najveća je nedosljednost, n.p. djevojka pak tvrgja gen. tvrgje… Ja se poslužih za sada s gj dok iznagjete kakvo posebno slovo i za ov glas, kao što **ć** imamo za **tj**, zašto i dan danas njeki čitaju **brat-ja** poput **tielo**, **tješiti**. - A iznaći bi se moralo pismo, jer je megju ova dva **gj-a** upravo onakova razlika u izgovoru ko u oba ova **č – ć-a**.

A da tko u pjesmah ne bi što uzrazumjeo, ovdje ondje protumačih. – Toliko o liku spoljašnjem.

O skupljanju samom moram iskreno izpovjediti, da ako je tko što iz šale i zabave radio, da sam ja ove pjesme kùpio, a da mi nebiaše zadaća kùpit ih, može jemstvovat njihov malen broj, koj bi ipak bio u štokavskih narasao od 150 do 400, da se, dà kako s njekom promjenom, ne nalaze već u Vukovoj sbirci; a ja ih ispuštah, da ne bude plagijata. – Kao što sam štokavske sam slušao i pisao, tako sam i kajkavske većinom sam, ali nebi ih bio ovolik broj, da me ne pomogoše njeki književni priatelji i vrli domorodci, a poimence dobio sam sve »Dolnjo Zagorske« od Slav. P-ka i St. K-ka, od ovoga manje, od onoga više, na čemu im evo javno **zahvaljujem**.

Kajkavština je zastupana skoro iz svakog kuta naše domovine jedino »Gornje Zagorje« izuzev; a to mi biaše i želja i volja oddavna, samo da se tim više obsvjedoče nepriatelji hrvatskoga imena, da tomu baš nije onako, kako se je njima u mozgu zavrtjelo.

U Hrvatah ima još pjesmah, možebiti koliko i hrvatskih dušah. Tko zna, da je Vuk – i drugi kod drugih narodah upravo za sabiranje ove narodnje dragocjenosti postao nezaboravan u domovini – evo mu sredstva liepa na ruku: pogji i on po domovini! »similiter fac et vives!« Bog dao ovu sbirčicu nasliedila skoro sbirčetina!!

U Zagrebu na svjetlo Marinje 1589.

I. M. I - nin

Deželić, dakle, odmah na početku kaže da je narodne pjesme počeo zapisivati iz zabave i potaknut činjenicom da su po drugim krajevima skupljene već opsežne zbirke (Vuk, Sima Milutinović, I. F.

Jukić), a u Hrvatskoj mu je prethodio samo Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.) (*Pěsme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. S dodatkom narodnih pěsamah puka hàrvatskoga*. U Zagrebu. 1847.)

Pri zapisivanju mu je štokavskih pjesama najveći problem zadavao praslavenski glas jat **ѣ** (ě), ali će ga ipak dosljedno bilježiti kao **ie** za ije i kao **je** za je .

Genitivno **h** u množini piše »radi književne sloge«, ali i zato što ga ponegdje jasno čuo.

Za kajkavske pjesme doslovce kaže: »Kajkavske pjesme zaslužuju osobitu važnost i smotrenje; jer ovim što imamo štokavskih već izobila, a na kajkavskih skoro oskudicu trpimo[5], vriede one najviše s jezikoslovja i to zato, da se vidi svjedočanstvo iz ustiuh samoga naroda, koliko oni, koji o Kajkavcih i proti Kajkavcem govore i pišu, a poznadu ih samo po golom imenu, - imadu pravo, kad **nas** Kajkavce pokranjčiti htjedoše. Mi braću Kranjco-štirce od srdca ljubimo i njihove učenjake štujemo, - ma **sebičnost** i **nasilje njihovo** preziremo, a da možemo više i više bi, jer upravo ovakva trpka nepraktičnost i samoživot prieči nas k svetom cilju našem - - k slogi.«

Posebno je zanimljiva zadnja rečenica u citatu, koju je Žganec u svom osvrtu prešutio, a vjerojatno aludira na posezanje za hrvatskim prostorima u Međimurju i na kajkavske pjesme koje je Stanko Vraz (1810. – 1851.) uvrstio u svoju zbirku *Narodne pěsni ilirske koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj i zapadnoj strani Ugarske* (Zagreb, 1839.).

O problemima pri zapisivanju kajkavskih tekstova govori u nekoliko točaka. Ovdje se navode njegova najbitnija rješenja.

Brzo je osjetio da kajkavci ne razlikuju glasove č i ć te da je kajkavski glas č nešto »tvrđi« od **ć** i nešto »mekši« od **č** , pa se odlučio za jedinstveni grafem ć , što, svakako, predstavlja osobitost pri bilježenju kajkavskih tekstova.

Kako nije postojalo slovo **đ**, on za taj glas, jednako u štokavskim kao i u kajkavskim pjesmama, koristi dvoslov **gj**, a tamo gdje se izgovaralo kao **dj**, ostavlja **dj**. Mislimo da je to, za vrijeme kad je zapisivao pjesme, najbolje rješenje.

Daleko je više problema bilo s vokalizmom. Deželić je točno opisao samo dugo zatvoreno e za koje kaže: »Tko zna dakle izreći magj.: kézi (ručan, ručna, o.p.) znat će izgovoriti i kajkavski déte. To valja i u dativu ženskoga sklanjanja, gdje sam najvećom opreznosti vrebao govore li **i** ili **e**. » Zato će ga dalje pisati s crticom kao i Mađari. Puno je teže bilo sa zatvorenim glasovima **a** i **o**, pa su i njegova objašnjenja ostala nejasna. Najviše zabune unosi grafem **ö** jer nije jasno valja li ga izgovarati kao preglašeno **o** (ö) u njemačom jeziku (*mögen*) ili kao kajkavsko zatvoreno ó kao u riječima *tóga* (tuga), *dóga* (dugačka), to tim prije što ga tako bilježi i na kraju infinitiva, gdje se u kajkavskom čuje zatvoreno é , dakle glas između otvorenog **e** i **i**, za koji Mijo Lončarić kaže da naginje glasu šva (**ə**), ali ostaje glas tipa **i** . Tako će jednako zapisati riječ *jögenj* i *bitö*, *karatö*.

Deželić je sve tekstove zapisivao po pjevanju, pa je uočio da se na kraju stiha redovito gubi zadnji slog. To je kasnije ustanovio i Žganec, ali samo u pjevanju. Pri recitiranju te pojave nema.

Sam napominje da bi štokavskih pjesama bio daleko veći broj da neke od njih, dakako malo varirane, već nije objavio Vuk Stefanović Karadžić (1787.- 1864.), pa ih je ispustio da ne bude plagijata. To je velika šteta jer bi ti zapisi jasno pokazali kako je Vuk bez ikakve grižnje savjesti sve štokavske pjesme proglašavao srpskima i uvrštavao ih u svoje zbirke. To će kasnije dokumentirano dokazati i Franjo Šaver Kuhač (1834. – 1911.).[6] Dalje se zahvaljuje svojim književnim prijateljima Slav. P-ku (Slavoljub Perko) i Sr. K-ku od kojih je dobio sve »Dolnjo Zagorske« pjesme.

---

[5] Deželićeva je primjedba točna jer je do njegova vremena tiskom objavljeno svega 113 kajkavski pjesama [Kukuljević 77, Valjavec 32 i Vraz 4 s napomenom »od (ili iz) meje Medjimurske«].

[6] Franjo Šaver Kuhač je na više mjesta u svojoj velikoj zbirci *Južno-slovjenske narodne popievke (Chanson nationales des Slaves du Sud*), od koje su za njegova života tiskane četiri knjige s po 400 tekstova i napjeva (1878., 1879., 1880. i 1881.), upozoravao kako je Vuk često prepravljao ne samo štokavske nego i kajkavske, pa čak i slovenske pjesme. Ovdje navodimo primjer iz II. Knjige (1879.) otisnut pod brojem 586, na stranici 142. s naslovom *Zima prehaja*, *ljeto dohaja* (Iz Bisaga):
Zima prehaja, leto dohaja,
Sve je veselo, kad rože cvetu…
Nakon cijelog je teksta, kao paralelni zapis, na str. 143. objavljena slovenska pjesma *Pomlad*.
Zima prehaja

Predgovor završava riječima: »Kajkavština je zastupana skoro iz svakog kuta naše domovine jedino ‚Gornje Zagorje' izuzev; a to mi biaše i želja i volja oddavna, samo da se tim više obsvjedoče nepriatelji hrvtskoga imena, da tomu baš nije onako, kako se je njima u mozgu zavrtjelo.

U Hrvatah ima još pjesmah, možebiti koliko i hrvatskih dušah… Tko zna, da je Vuk i drugi kod drugih narodah upravo za sabiranje ove narodnje dragocjenosti postao nezaboravan u domovini – evo mu sredstva liepa na ruku: pogji i on po domovini! 'Similiter fac et viveo!' Bog dao ovu sbirčicu nasliedila skoro sbirčetina!!«

Slijedi potpis i godina kada je *Predgovor* završen.

Tom su se zbirkom ozbiljnije bavila četiri znanstvenika, ali uglavnom njezinim drugim dijelom, dakle kajkavskim pjesmama. Prvi je bio Vinko Žganec koji je to učinio na dosta nečastan način. Kao što je već rečeno, najprije je nemarno paginirao stranice rukopisa, a zatim je, potpuno nepotrebno, prepravio izvornu numeraciju kajkavskih pjesama, tako da se ona nastavlja na štokavske pjesme, pa je broj 1 postao 151. Niz ide do broja 54 koji je postao 204. Tu se, međutim, zabunio, pa je broj 55, umjesto da bude 205, prenumeriran u 225. Ta je pogreška provedena do kraja, zbog čega je zadnja pjesma, inače s Deželićevim brojem 202, dobila broj 372. Oznake je često pisao preko prvotnog broja i time ga učinio gotovo nečitljivim.

Za svoju je antologiju *»Hrvatske narodne pjesme. Kajkavske«* (Matica hrvatska, Zagreb, 1950.) iz Deželićeve zbirke izravno preuzeo 45 tekstova, a uz njih još 18 paralelnih zapisa, koje on pogrešno zove varijantama. Dva od njih imaju samo naslove bez tekstova.

U poglavlju *Bilješke o pjesmama i varijante pjesama* (str. 237. – 461.) donosi osnovne podatke o svakoj pjesmi (posebno o mjestu zapisivanja) i uz nju više paralelnih zapisa. Kako je, međutim, pjesmama iz Deželićeve zbirke gotovo redovito mijenjao naslove, a navodi i svoju numeraciju, i znanstvenik će se vrlo teško snaći ako dođe u priliku da mora usporediti Žgančev citat s izvornim tekstom. Da bi, naime, dobio broj Deželićeva zapisa, jedanput mora od Žgančeva broja oduzeti 150, a drugi put 170, ali mu to još uvijek ne jamči da će naći traženu pjesmu.

To se podjednako odnosi na preuzete pjesme i na u *Bilješkama* citirane paralelne zapise, a sama prenumeracija postaje besmislenom jer Žganec pred broj pjesme uvijek stavlja *Dežel̂ić II*, što znači da je ona preuzeta iz drugog (kajkavskog) dijela rukopisa.

Da bismo olakšali snalaženje, donosimo: I. tablični prikaz preuzetih tekstova i II. tablični prikaz preuzetih paralelnih zapisa (varijanata). U oba se prikaza donosi Žgančeva i Deželićeva numeracija te stranice u antologiji i zbirci.

Tablica 1. Tekstovi preuzeti za antologiju iz Deželićeve zbirke

Redni broj u antol.	Žgančev naslov	Strana u antologiji	Žgančev br. pjes. u Bilješ.	Deželićev naslov	Dež. br.u zbir.	Str. u zbirci
3.	Kmetija	14	II/350	Kmetija	180	277
14.	Muška hrana	24	II/340	Dobra hrana za muža	170	268-269
23.	Fićehaz	30	II/357	Fityehaz dobro moje	187	282-283
38.	Travica zelena	40	II/243	Nekošena livada	73	195
76.	Star i mlad	76	II/239	Divojka višnje čuvala	69	192

Lejto dohaja,
Vse je veselo
Ker rožce cveto.
Dalje slijedi, na istoj stranici, pjesma *Ne valja gubiti vrieme* (Iz Vukove sbirke):
Zima prodje, a proljeće dodje
Ptice poju, cvetaju ružice.
Kuhač nakon toga kaže: »Vuk opazi k ovoj pjesmi: 'Ja bih rekao, da je ova pjesma pjevana u novija vremena negdje u Sremu ili u Bačkoj u varoši.' – Ja od svoje strane pako bih rekao, da je Vuk tuj malo šarao, jer imati ću sgode još i kod drugih pjesama pokazati, kako je on znao i slovenske i bugarske najjače pako hrvatske narodne pjesme tobož posrbiti; pa kako upravo kod ovih pjesama nikada naznačio nije, gdje ih je čuo.

Redni broj u antol.	Žgančev naslov	Strana u antologiji	Žgančev br. pjes. u Bilješ.	Deželićev naslov	Dež. br.u zbir.	Str. u zbirci
95.	Deverekova ženidba	88-89	II/291	Ženil bi se, a nema se šćim	121	236-237
116.	Devojkini dvori	109	II/170	Dévojkin dvor	20	153
117.	Ljuba ljubomu rubače šila	110	II/154	Ljuba dragomu rubaće šila	4	141
119.	Jedna roža zaostala	111	II/181	Jedna roža zaostala	31	159-160
126.	Daleko se udala	116	II/155	Kći se daleko vudala	5	141-142
128.	Rastanak	118	II/343	Rastanak	173	270-271
129.	Crna kukavica (Svadba – sprevod)	119	II/200	Svatba – sprevod	50	174-175
145.	Tužno selo	133	II/304	Tužno selo	134	245-246
147.	Dragi na dunajskem brego	134-135	II/236	Njega svatko lahko pozna	66	189
148.	Majka i sinek	135	II/153	Soldaćija težki kruh	3	139-140
149.	Vojnik na dopustu	136	II/164	Soldat na frlabu	14	148-149
152.	Vojnikov oproštaj	138-139	II/338	Moram oditi	168	266-267
161.	Ratni plijen	145	II/301	Vojnik šalje kući	131	244-245
162.	U turskoj vojsci	146	II/371	Sinak pušku redi	201	288-289
165.	Dragi ljubu materi ostavil	149	II/158	Dragi ljubu materi ostavil	8	143-144
185.	Ljuba se rasrdila	163	II/356	Odlaha srdcu	186	282
187.	Junak vene od ljubavi	164-165	II/159	Junak sehne od ljubave	9	144-145
188.	Junak ide k ljubi	165	II/156	Junak išel k dragoj	6	142-143
189.	Udaljena ljuba	166	II/165	Ljubi vu dalini	15	149
197.	Bosa devojčica	171	II/337	Neće mu konja napojiti	167	265-266
199.	Mudra devojka	172-173	II/199	Mudra dévojka	49	174
200.	Išla je z junakom spat	173-174	II/326	Stezica vu travnićku	156	259-260
207.	Valek i Jelica	177	II/244	Dva dragi	74	196
216.	Katica lepa gospočica	186	II/309	Katica lepa gospoćica	139	249-250
217.	Milka se je na sunašcu grela	187	II/303	Milka spravlja košulju	133	245
240.	Hajoš i devojka	204	II/202	Devojačka kletva	52	176
253.	Žalost oženjena junaka	212-213	II/282	Dok se nesem oženil	112	227-228
254.	Bleda lica	213	II/189	Bleda lica	39	166-167
265.	Junak tuži za dragom	222	II/323	Narekovanje	153	257-258
275.	De je ljuba onde je i sunce	229	II/162	Gdé je ljubav onde je isunce	12	146-147
280.	Pimo braćo vince	237	II/271	Pijančeva popévka	101	217
284.	Mujca i dekla	238	II/333	Turobna mujca	163	263-264
285.	Špekulant	239	II/270	Skupijaš	100	216
289.	Ve si stara robava	242	II/160	Ljubav je za mlade ljude	10	145
301.	Tužna ma ženidba	249	II/334	Tužna ma ženitba	164	264
308.	Glogov bat	253	II/187	Gizdava žena	37	164-165
323.	Tri švele	260	II/347	Tri švele	177	274
329.	Meni oča vola kupil	266-267	II/269	Lestvica	99	215-216
360.	Kusa mati maćuha	306	II/263	Maćuha otrovala pastorće	93	211
361.	Budimsko detence	307	II/359	Tužna mati	189	284

II. paralelni zapisi (varijante) u *Bilješkama* uza Žgančev izbor u antologiji

Red. br. u anto.	Naslov Žgančeva citata u antologiji	Stranica u antologiji	Žgančev broj u Bilješkama	Stranica u Bilješkama	Deželićev naslov varijante (paralelnog zapisa)	Deželićev broj u zbirci	Stranica u zbirci
27.	Junak vu madžarskoj vuzi Varijanta	33	II/191	345	Junak vu turskoj vuzi	41	168-9
38.	Travica zelena Varijanta	40	II/243	348	Nekošena livada(nije naveden tekst)	73	195
39.	Lan Varijanta	41	II/315	349	Lepa telica	145	252
64.	Katarina prsten pogubila Varijanta	68	II/278	361	Ljubi našel prsten	108	222-3
91.	U selu su tri dobre divojke Varijanta	86	II/332	361	Varoška divojka	162	263
97.	Potopljeni svatovi Varijanta	92-93	II/152	371	Teško mladoj bezmladoženje	2	138-9
100.	Vu polju nam travan detelina Varijanta	94-95	II/334, treba da je 234	373	Daleki put	64	187-188
128.	Rastanak + varijanta	118	II/334 II/259	380-1 381	S Bogom ondarazgovori	173 89	270-1 207
129.	Crna kukavica (Svadba – sprevod) + varijanta	119	II/200 II/286	381	Dober tolnač	50 116	174-5 231-3
172.	Vumirajući junak Varijanta	153-4	II/151	392	Vumirajući junak	1	137
183.	Tri venci zeleni + I. varijanta II. varijanta III. varijanta	161	II/276 II/280 II/171	397 397 398	Mara plete tri vence Marica plete tri vence Tri venci (Žganec ne donosi tekst)	106 110 21	221-2 224 153-4
198.	Divojka i mlad junak Varijanta	172	II/324	402-3	Rožica i prsten	154	258
209.	Jive Karlović i Mara zlatareva Varijanta	178-180	II/256	405	Došla i draga	86	205-6
236.	Tiček i tičica Varijanta	201	II/320	413	Ptićekov stan	150	255-6
362.	Majka i tri ćerke Varijanta	308	II/300	447-8	Razudane kćerke	130	243
373.	Senja Jakovekova Varijanta	323	II/284	457-8	Tebe opraštam	114	229-230

Žganec je zatim nemarnim rukopisom ispunio čisti dio stranica s podnaslovima,

pa je uz podnaslov »Štokavske pjesme« dao jednu moguću klasifikaciju tekstova po sadržaju koja sadržava grupe:

- Junačke
- Mitologičke
- Kres Jurjevski
- Legenda
- Kraljević Marko

a uz podnaslov »Kajkavske pjesme« donosi, vrlo nepregledno, vrste kajkavskih pjesama, označujući uz pojedine skupine i redne brojeve zapisa koji im pripadaju.

Isto je ponovio i na stranici 232, pa otud prepisujemo njegovu klasifikaciju.

- Mitološke
- Jurjevske
- Pobožne
- Legende
- Žnjačke
- Svadbene
- Narekovanje
- Junačke
- Vinske i zdravice
- Ostale lirske.

Pri dnu te stranice je zapisana i napomena: »Žumberske 72 – 74 kajkavske«. Radi se o zapisima iz skupine štokavskih pjesama, i to: *Mara će morati Ugrinčiće ljubiti* (br. 72, str. 61 – 65), *Bolje k suncu nego k mjesecu* (br. 73, str. 62 – 63) i *Muž izlupao ženu* (br. 74, str. 63 – 64). Samo prve dvije imaju slične paralelne zapise u Kukuljevićevoj zbirci, dok treća nema nikakve veze s kajkavskim pjesmama.[7]

U poglavlje je *Vrela* (str. 496. – 517.) prenio veće ulomke iz Deželićeva *Predgovora*. Razriješio je i Deželićev pseudonim, ali je I-nin pogrešno protumačio kao Ivanćanin (treba da stoji Ivanićanin), a u tom sklopu donosi redne brojeve preuzetih pjesama i paralelnih zapisa pod kojima su uvršteni u antologiju.

Žgančeve su transkripcije Deželićevih pjesama dosta korektne, ali bi se citiranju tekstova dalo štošta prigovoriti (s obzirom na ispuštanje ili dopisivanje stihova i strofa).

Četrdeset i pet godina nakon Žganca uvrstio je i Đuro Franković u svoju zbirku *Đulićima raku iskopaše (balade i romance)* četrnaest Deželićevih tekstova.[8]

O pjesmama ugarskih (pomurskih) Hrvata, s posebnim obzirom na njihove jezične osobine, piše i Mijo Lončarić.

Svoj je rad, pod naslovom *Pomurske kajkavske pjesme iz 1858. Zapisi Đure Deželića*, objavio u časopisu ***Studia Slavica Savariensis***, Szombathely, 2003.

Pregledao je sve zapise pod odjeljkom *Pjesme Magyarskih Hrvatah* i ispisao njihove naslove. Njima je, međutim, dodao i dvije pjesme koje Deželić stavlja u grupu *Pjesme iz Megyumurja* (*Odlaha srdcu*, br. 186. i *Fityehaz, dobro moje*, br. 187.) jer zapisivač sam kaže u napomeni da mu je te dvije pjesme pjevao jedan Fityehažanin (dakle ugarski Hrvat iz Fityehaza, koji je tada živio u Međimurju, o.p.).

Zatim donosi, u svojoj transkripciji, sve tekstove koje Žganec nije objavio u već citiranoj antologiji iz 1950. (tu je, međutim, i tekst *Gdé je ljubav onde je i sunce* koji je objavljen pod brojem 275.).

Teško je, dakako, izbjeći i poneku prepisivačku pogrešku, pa uz broj 15. stoji naslov *Ljudi vu daljini* umjesto *Ljubi* (dragi), a riječ je *nočka* Deželić zapisao kao *noćka*.

Lončarić dalje detaljno analizira govor pomurskih Hrvata, pri čemu prihvaća tezu srpskog filologa Pavla Ivića[9] da su u međimurskim govorima i u govoru pomurskih Hrvata ukinuta sva prozodijska obilježja osim mjesta naglaska, a kvantiteta je samoglasnika prefonologizirana u kvalitetu. Ipak i sam napominje da je to u međimurskom dijalektu mlađa pojava, pa je u vokalizmu sačuvan trag opreke po kvantiteti (dugo ~ kratko).[10] Ta je konstatacija točna jer stariji ljudi još uvijek jasno razlikuju značenja riječi po kvantiteti samoglasnika. Navodimo samo nekoliko primjera: *krãtiti* (s dugim zatvorenim **a**)

---

7 Kukuljević, *Pěsme* iz 1847. Kuhač tu pjesmu donosi u II. knjizi *Južnos-lovjenskih narodnih popievaka* (1879.) pod brojem 707, str. 237. i naslovom *Ptica Vijoglavka*, a Žganec u *Kajkavskima* (MH, 1950.) pod brojem 148, str. 209. i naslovom *Devet ključov otpiračov.* Pjesmu *Bolje sunce nego mêsec* Kukuljević donosi u citiranoj zbirci na stranici 205. I jednu i drugu pjesmu on stavlja u grupu »Bajoslovne«.

8 Đuro Franković, *Đulićima raku iskopaše (romance i balade)* – u zborniku: *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, Pečuh, 1995. Franković je i urednik tog zbornika.

9 Pavle Ivić, *Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* Matice srpske, Novi Sad, 11, str. 57. – 69.

10 Mijo Lončarić, *Pomurske kajkavske pjesme iz 1858. – zapisi Đure Deželića* – u zborniku *Studia Slavica Savariensia*, Stombathely, 2003., str. 286.

znači činiti kraćim, a *kràtiti* (kratko zatvoreno **a**) zabranjivati (*kaj mi kràtiš kruha jesti*); *snõbiti* znči nagovarati, snubiti, a *snòbiti* odrediti količinski, odijeliti (*to sem si odsnobil za potrošiti*); *sõha* (sooha – vupora) je rašljasta grana za podupiranje, a *sòha* je brajda (drvena konstrukcija koja drži trs).

Pisac ovih redaka smatra da se u donjomeđimurkom govoru još uvijek čuva sedmi tip naglasaka: 7. *žẽna, lĩpa, letĩ, sũša, vĩno* - iz sustava koji je uspostavio Stjepan Ivšić za kajkavske »konservativne govore«.[11]

Lončarić je utvrdio da je govor pomurskih Hrvata najbliži donjomeđimurskom govoru (istočno Međimurje) i da pod naglaskom ima deset, a u nenaglašenim slogovima četiri vokala.

Njegov sustav izgleda ovako:

– naglašeni vokalizam

ī, > ***i***	***u*** < *ŭ,ū*
ę̆ > ***ę***	***ǫ*** < *ŏ*
ę̄ > ***ie***	***uo*** < *ō*
ē̆ > ***e***	***o*** < *ā*
ĕ > ***ε***	***a/ą*** < *ă*

– nenaglašeni vokalizam

ɪ / i, /y	***ʊ /u, / ǫ***
e/ε	***a***

Pri tome znak ˇ iznad slova za samoglasnik znači stariji kratki vokal, crtica ¯ iznad slova znači stariji dugi vokal; točka ispod slova za samoglasnik znači zatvoreniji izgovor, a zarez ispod slova za samoglasnik otvoreniji izgovor.[12]

On, međutim, ne donosi niti jedan konkretan primjer glasovne realizacije u značenjskoj opreci pojedinih riječi [npr.: *brat pè bràt kór'uzó* ili: moram *póm'etati* (mesti) *stàna – moram póm'étati* (ručno stavljati zrno do zrna pri sadnji) *kalamp'éra]* , pa mu tekst ostaje čista teorija koja nešto govori samo posebno obrazovanim fonetičarima i fonolozima.

Nakon njega je o pjesmama pomurskih Hrvata iz Deželićeve zbirke opširnije pisao Zvonimir Bartolić.

Budući da je i Vinko Žganec 1958. i 1961. zapisivao pjesme u hrvatskim selima između Velike Kaniže i Mure, a rezultat je zbirka *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže*, objavljena, nažalost, tek 1974. u Čakovcu (uredio ju je Zvonimir Bartolić), Bartolić je čitavu svoju VIII. knjigu *Sjevernohrvatskih tema*[13] posvetio Deželiću i Žgancu. On donosi cijeli Deželićev predgovor, i to u presliku i u svojoj transkripciji, te svih 17 pjesama mađarskih Hrvata, a posebno dodaje četiri pjesme zapisane u Međimurju (po Deželiću *Pjesme iz Megyumurja*): *Odlaha srdcu* (186.), *Fičehaz, dobro moje*(187.), *Marici prebliedila lica* (188. i *Tužna mati* (189.)

Poimence je (u mađarskom i hrvatskom obliku) zapisao nazive svih hrvatskih sela južno od Nagykanizse – od Letine do Đikenješa i Zakona. U tim je mjestima više puta i osobno boravio.[14] Utvrdio je autohtonost Hrvata na naznačenom prostoru, a u kratkom je povijesnom pregledu razriješio enigmu Bekšinskog arhiđakonata osnovanog 1777. (po imenu mjesta *de Bexin*, danas *Becsehely*) te agresivno prisvajanje zapadnih hrvatskih prostora i prije, a posebno nakon Prvoga svjetskog rata kada je, zahva-

[11] Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*, II. izdanje, priredio Josip Lisac, Matica hrvatska Zaprešić, 1996. »A. Konservativni govori«, str. 70.

[12] Mijo Lončarić, o.c.,str. 277.

[13] Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, Knjiga VIII., *Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata*, *Na spomen Đuri Deželiću i Vinku Žgancu*, Matica hrvatska Čakovec, Čakovec, 2006.

[14] Zvonimir Bartolić, o.c., str. 52.

ljujući sprezi Korošec – Pribičević, Sloveniji pripalo još nekoliko hrvatskih sela (Gibina, Raskrižje, Dravsko Središće – danas Središče ob Dravi i Kog, o.p.).

Služeći se svojim istraživanjima i radovima Mije Lončarića i Đure Blažeke[15], Bartolić i sam daje detaljniju usporedbu govora pomurskih Hrvata i međimurskih govora, a kao zanimljivu vezu spominje česte prejotacije: japa, jogenj, jada (ada – otok). Ukazao je, usto, i na najbitniju razliku između pomurskog i donjomeđimurskog govora. To je depalatalizacija glasa **lj** u pomurskim govorima: zemla, luba, nedela, što je inače značajka srednjomeđimurskog govora, prema donjomeđimurskom: zemlja ljuba, nedelja. Komentirao je, a to je prije njega učinio i Đuro Blažeka, postojanje više izvansustavnih ikavizama u pojedinim pjesmama: *divojka*, *divojčica*, *sinokoša*, *tišila* i postavio tezu da su oni tu samo u ulozi stilema. To u potpunosti vrijedi za riječ *tišila*. U riječima *divojčica* i *sinokoša* **i** bi mogao biti i zatvoreni **é** (Lončarićev šva **ə**, glas između **e** i **i**) koji zapisivači nisu dobro čuli, pa su ga radije pisali kao **i** . Riječi *divojka* i *divojčica*, bez obzira na izgovor toga glasa, ostaju stilemi.

Bitan je ovdje i završetak Bartolićeve rasprave *Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata* koji navodimo doslovce:

»Ali kada se radi o jeziku pomurskih Hrvata, onda stanoviti broj specifičnosti valja tražiti u crkvenim i političkim prilikama koje su nastupile nakon 1777. U političke prilike valja uvrstiti isključenje hrvatskog jezika nakon 1777. iz svih sfera života. To je ubrzalo mađarizaciju, jer Sombatheljska biskupija nikada nije Hrvatima dala u dovoljnom broju hrvatske svećenike. Zanimljivo je da je ta asimilacija koja je bila poticana od političkih i crkvenih oblasti do te mjere »legalizirana« da o njoj nikad nitko nije progovorio. Naprosto se držalo da je to dio onoga hrvatskog područja koje nakon dolaska Mađara nije mađarizirano, ali to ne znači da i u novije doba ne treba biti podvrgnuto procesima mađarizacije.

Na ovom mjestu bi valjalo proširiti istraživanja – povijesna, eklezijska, dijalektalna i administrativna – o ulozi Legrada koji je imao crkvenu filijalu Sv. Mihalja na Legradskoj Gori (na lijevoj obali Mure odnosno Drave, o.p.), a njegova trgovišna općina imala je i velike posjede s lijeve strane Mure. Osim toga, važna je i činjenica pripadanja tog područja Bekšinskom arhiđakonatu do 1777., odnosno Zagrebačkoj (nad)biskupiji. Isto tako trebalo bi proširiti istraživanja na zapad preko Letine, Lentija, Dolnje Lendave i Turnišća do Belatinca (Beltinci, o.p.) i Murske Sobote. Vjerujem da bismo tada dobili potpunije odgovore ne samo na jezikoslovna pitanja s lijeve strane Mure, nego i etnološka pitanja kada se govori o pomurskim Hrvatima.«[16]

Bartolić je također detaljnije usporedio Deželićeve i Žgančeve zapise pjesama pomurskih Hrvata i utvrdio da su Deželićevi tekstovi često potpuniji i poetski uspjeliji, što ne čudi ako se uzme u obzir da su Žgančevi zapisi nastajali punih sto godina kasnije i u mnogo nepovoljnijim prilikama za pomurske Hrvate u političkom smislu, a posebno nepovoljnim s obzirom na usmeno poetsko stvaralaštvo.

* * *

Kada je riječ o motivsko-tematskom svijetu Deželićevih zapisa, valja odmah naglasiti da je on u štokavskim pjesmama mnogo jednostavniji nego u kajkavskim.

Žganec je naznačio pojedine tematske krugove, ali za svega osamnaest pjesama.

Pažljivo čitanje pokazuje da je daleko najveći broj Deželićevih štokavskih zapisa motiviran ljubavlju. U tom smislu valja uspostaviti dvije osnovne grupe.

Prvu čini tzv. čista lirika. To su kraće ljubavne pjesme s naglašenom emotivnom stranom koja se ne mora odnositi samo na suprotni spol. Mogu to biti i roditelji i djeca i rodno mjesto i priroda. U tim poetskim ostvarenjima nema elemenata radnje. Osnovni je naglasak na dubini osjećaja. Takvi su primjeri:

---

[15] Đuro Blažeka, *Odnos između Žgančevih zapisa narodnih pjesama pomurskih Hrvata i živoga govora*, V. međunarodni kroatistički kongres, Pečuh, 2000, 9. (rukopis) Đuro Blažeka, *Odnos govora pomurskih Hrvata prema međimurskom dijalektu*, Budimpešta, 2005.
Mijo Lončarić, *Jezikoslovni aspekti usmene književnosti iz Pomurja*, Hrvatska samouprava Budimpešte, Budimpešta, 2005., i drugi radovi.

[16] Zvonimir Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, Knjiga VIII., *Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata*, Matica hrvatska Čakovec, Čakovec, 2006., str. 66. – 67.

Livada i kosci.

Liepa moja livada zelena,
Gdje mi raste trava djeteljina,
Nju mi kose dva kosića mlada,
Nju mi kose, a bogu se mole,
Boga mole da livada projde.

Deželić, br. 15, str. 19.-20.

ili

Rosa i cvieće.

Pocvilio bieli dragoljube,
Pocvilio gorko proplakao,
Hladna roso što ne padaš na me?
Maćuha si maćuške me gojiš,
Za dan padaš za tri se počivaš.
Utješi se bieli dragoljube,
Utješi se i ne plači više.
Padala sam na malu ljubicu,
Ne bi li mi malo ponarasla,
Od svog drača više ponarasla.

Deželić, br. 33, str. 34.,

a tu, svakako, ide i pjesma:

Petrinji.

Oj Petrinjo moj mileni varoš!
U tebi mi sve dobro ostalo,
Prvo dobro moj otac i majka,
Drugo dobro bratac i sestrica,
Treće dobro moja vjerna ljuba.

Broj 44, str. 41.

Drugu grupu čine duže ljubavne pjesme koje donose cjelovitu priču zasnovanu na više ili manje istaknutoj radnji, ali je osnovni naglasak na osjećajima i raspoloženju, na početku vedrom i veselom, a na kraju često tmurnom, s prizvukom neizvjesnog.

Ako te pjesme ne završavaju tragično, ako nositelji radnje ne pogibaju ili ne umiru prirodnom smrću, to su romance.

Ukoliko, pak, takve pjesme imaju tragičan završetak, to su balade.

Tipična je romanca pjesma:

Naučnik i gospodarova kći

Nanjeo me vranjic konjic
Na djevojke dvor,
Al pred dvorom djevojčica,
Platno bijeli.
Ja joj nazvah dobro jutro,
I pomozi bog!
»Bog daj dobro! mlado momče!
Ja te nepoznam.«
»Naznaš dušo, neznaš srdce
Neznao te Bog!
Ja sam bio kod majstora
Zanat učio,
Ti si bila kod majčice,
Te si učila,
Hvatala se za njedarce,

Pa mi rekla dá,
Ja se maših u džepove
Pa joj dukat dam.
»Na ti srdce, na ti dušo
Kup' si cipele.«
»Vjere neću mlado momče,
Nesmjem od majke.
Pitat će me moja majka
Tko [ti] dukat dô.
Otca nejmaš, bratca nejmaš,
Dragi ti ga dô.«
Broj 56, str. 48.-49.

Balade se mogu podijeliti u dvije skupine. Jednu čine balade značaja (karaktera) u kojima glavni junak nema nikakve mogućnosti da izbjegne tragediju. Tragična je krivnja usađena u njegov, pod različitim utjecajima formiran, značaj (karakter).

Drugu grupu čine balade nesretnih okolnosti. One ne sadržavaju tragičnu krivnju. Baladičan je završetak izazvan slučajnim spletom događaja, a glavni ga je lik, uz malo sreće, mogao izbjeći.

Uspio je primjer prve skupine pjesma *Razmažena kći*.

Razmažena kći

Čuo se glasak pročuo,
Da majka kćerku majzila,
Rano je spavat šiljala,
Kasno ju od sna budila,
Sama je dvore metala,
Sama si vodu nosila,
Njojzi je pregju poprela,
Njojzi je platno satkala,
Kćerku u svem milovala.
A ona samo spavala,
I usnu mladost trošila.
I san joj jednom dodija
I kad se od sna zbudila
Majci je svojoj kazala:
»Majčice moja premila,
Podaj mi nožić porezić,
Da se u dlanak porežem,
Krvcom da sanak odgonim.
A ti mi pojdi na vodu,
Donesi štucku vodice,
Da si zacielim ranicu,
I da si stišam žegjicu,
I da si skvasim usnice,
I da si srdce razhladim.«
Odišla majka po vodu,
Donesla štucku vodice,
Ali je kćerka pružena,
I blieda mlada studena,
Nožem si srdce ubola,
Majka ju majzom ubila.
Broj 97, str. 80.-81.

Takva je i balada *Smrt Petra Kepca* (broj 141, str. 118.-119.). Naslovni se junak ne može odreći djevojke koju voli. I ona voli njega, ali su se njezina braća zarekla da je neće dati daleko od sebe (ispod Bjelovara u Zagorje). Tu se sukob ne može razriješiti na miran način. Kada Petar otkriva svojoj ljubavi da će je oteti, braća ga ubijaju.

Vrlo uspjelu baladu nesretnih okolnosti predstavlja pjesma *Nesretne hajoške* (mađ. *hajós* – lađar, brodar; *hajoške* – lađarske supruge ili vjerenice, o.p.).

Nesretne hajoške

Teče voda, teče voda,
Ime joj je Sava.
U tri struge, u tri struge
Dieli se i plava.
Svaka struga, svaka struga
Liepi bajer ima.
Na bajeru, na bajeru,
Trava djeteljina.
Djeteljina, djeteljina
Žuta i rumena,
Na djetelji, na djetelji
Tri kola se vrte.
Prvo kolo, prvo kolo
Vodi liepa Kata.
Drugo kolo, drugo kolo
Vodi Ljuboslava.
A to treće, a to treće
Mlada Angjelija.
Kolovodje, kolovodje
K Savi navodile,
Mal' da nisu, mal' da nisu
Kola utopile,
Al' prhetnu, al' prhetnu
Tri ribića* mlada.
Svaki nosi, svaki nosi
U kljunu ribicu.
Prvi leti, prvi leti
Baš Kati na krilo,
I pusti joj, i pusti joj
Ribicu na krilu.
Drugi leti, drugi leti
K mladoj Ljuboslavi,
I pusti joj, i pusti joj
Ribicu u krilu.
Treći onaj, treći onaj
Sleti k Angjeliji,
I pusti joj, i pusti joj
Ribicu u krilu.
Što je onaj, što je onaj
Kati ostavio,
Nije riba, nije riba
Nego rusa kosa.
A što drugi, a što drugi
Ljuboslavi dao,

Nije riba, nije riba
Neg je rusa glava.
A što treći, a što treći
Dao Angjeliji,**
Nije riba, nije riba
Nego prsten zlati.
Svaka gleda, svaka gleda
I svaka zažmiri,
Svaka vidi, svaka vidi
I svaka zaplače,
Svaka svoga, svaka svoga
Zgubila dragoga.
Ribići ih, ribići ih
Savom zahvaćali
I znamenje i znamenje
Svakoj ljubi dali.
E da nije, e da nije
Hajoškog zanata
Ne bi s' ljube, ne bi s' ljube
U prosto zavile.

Broj 139, str. 115.-117.

---

* *ribić* – ovdje *vodomar*, lijepa šarena ptica koja živi na vodi i hrani se ribama (o.p.)

** U rukopisu stoji *Ljuboslavi*, što je očita zapisivačeva pogreška. Treća je djevojka *Angjelija*.

Čak i one pjesme koje imaju razvijeniju i dorađenu priču, s obiljem radnje, više pripadaju romancama i baladama negoli epskom književnom rodu. Takve su pjesme *Ženitba Novakova* (broj 135, str. 110.-111.) i *Smrt ljube Kraljevića Marka* (broj 147, str. 127. -133.).

Jedina je prava epska pjesma u prvom dijelu zbirke *Liepi ajduk* (broj 146, str. 124.-127.) koja govori o lijepoj hajdučici Mari, a ispjevana je u nesimetričnom (epskom) desetercu. Ona ima i uobičajeni epski uvod.

Za primjer donosimo početak pjesme.

Liepi ajduk

Nur me slušaj tko uši imadeš,
Da ti kažem čudo nečuveno!
Nečuveno i još nevigjeno,
Odkad raste po livadah trava,
Odkad ima gajah i dubravah,
Bilo davno kao da je danas,
Liepi ajduk ne bilo mu para,
Odkad naši ajdučili ljudi,
Kud hodio, svaki šuš' prestao,
Kud gazio, sve se pod njim treslo,
Tvrdi kamen kano valna voda,
Grudna zemlja kao pavuljaća,
Slava mu se prostrla daleko,
Slavilo ga malo i veliko,
I slava se i do cara čula,
I on šalje svoje konjanike.
Njih trideset na jednog ajduka,
Da ga love i živa uhvate,
Ili barem da donesu glavu.

- - - - - -

Hajdučica Mara nakon mnogih pobjeda pogiba od puščanog metka.

I među štokavskim je pjesmama obrađeno nekoliko motiva koji su bili vrlo popularni na kajkavskoj strani, pa i šire.

Poznata je balada o sestri koja želi otrovati brata da bi se mogla udati za čovjeka gospodina, i to iz koristoljublja.

Ubila sestra brata

Ivo spava med dvjema ljubama,
Jedna mu je na krilu zaspala,
Drug mu je tiho govorila:
»Uzmi mene Ivo Gospodine.«
»Borme neću preliepa djevojko;
Jer ti imaš bratca svadljivicu.«
»Momu bratcu lahko ugoditi.«
Odišla je u goru zelenu,
Premietala lišće i travicu,
Dok je našla kaču jadovaču.
Šiknula ju trjema šibicama
Ubola ju dvjema iglicama,
Pusti kača jeda i čemera.
Ona miješa u rujeno vince.
Dodje bratac iz vojnice žedan.
»Daj mi sieko! hladjane vodice.«
»Evo bratco rujènoga vinca.«
Kad ispio, dušu ispustio.
Ona ide k Ivi gospodinu,
I govori Ivi gospodinu:
»Uzmi mene Ivo gospodine,
Ja sam svomu bratcu ugodila.«
Al govori Ivo gospodine:
»Vjeruj! neću preliepa djevojko,
Kak si njemu, tako bi i meni!«

Broj 7, str. 14.-15.

Za usporedbu donosimo ulomak iz paralelnog zapisa te pjesme nastalog na kajkavskom prostoru, u Kotoribi u Međimurju, da bi se vidjelo koliko su bliski i sadržaj i vanjski oblik djela. U međimurskom ja zapisu muški lik Đuro.

»Memu bracu lehku vugoditi,
Vugoditi čemer dati spiti.«
Friško tekla vu loge zelene;
Pribrala je listek i travicu,
Nutri našla kaču jedovaču.
Vudrila ju s trema šibicami,
Pribola ju s trema iglicami:
»Puščaj kača jada i čemera,
Kaj napojim braca srditoga.«
Rano bratec truden z vojne došel,
On zaprosi malo hladne vode.
»Na ti bratec to črleno vince!«
»Pi ti sestra, malo postareša!«
»Pila, bratec, tebi ostavila.«
Kak se napil, mrtev doli opal.

I tu svrha nije postignuta. Đuro je dobro ocijenio narav te djevojke, pa joj odgovara:

»Što si svemu bracu vučinila,
Ti bi meni brzo vugodila.«[17]

Kotoriba je od davnine bila trgovište na desnoj obali rijeke Mure u kojem su se sastajali razni nakupci, obrtnici, vojnici i drugi namjernici, od Turaka do naših čakavaca i štokavaca, pa nije čudno što je u kotoripskom govoru dosta štokavskih riječi. U jednom je trenutku i sam Žganec pomislio da Kotorpčani govore štokavski što, dakako, nije točno.

Treća knjiga *Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja* (Zagreb, 2002.) Vinka Žganca donosi niz paralelnih, uvijek malo variranih, zapisa na istu temu (od broja 174. do 183.). Svaki je pjevač u njima iznio dio svog viđenja tragičnog događaja.

Nekoliko je iznimno lijepih pjesama s tim sadržajem zapisano i među Hrvatima

Karaševcima u Rumunjskoj. S našim primjerima posebno korespondira zapis *Anka travi svoga brata*, nastao u mjestu Vodnik 1968. godine po pjevanju Marije Blaž.

On sadržava i stihove:

Ošla Anka, ošla, devet čoke prošla,
Dokli je naišla na pole zmijansko
I u polju našla zmijku, jedovijku;
Na usta joj teče jedak i pelenak,
A na rep joj teče jedak i čemerak…
(*Karaševo*, str. 235. – 236.)[18]

Motiv je o djevojci vojniku također vrlo raširen. Djevojka se prerušava u mladića jer majka nema sina da ga pošalje caru u vojsku. Počinje u Gradišću, širi se u Međimurje[19] i u sela iz okolice Karlovca, a zapisan je, eto, i u hrvatskoj Posavini (*Djevojka vojnik*, broj 13, str. 18.-19.). Vojnikova ljepota izaziva sumnju, pa ga car izlaže raznim iskušenjima, da bi se na kraju uspostavilo kako se radi o djevojci.

---

17 *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, Dr. Vinko Žganec: *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja*, I. svezak (svjetovne). Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1924. Citirana je pjesma objavljena pod naslovom *Sunce shaja*… (broj 37, str.40.)

18 Jedan hrvatski etnički izolat čini sedam sela u rumunjskom Banatu u dolini rijeke Karaš, poveće pritoke Dunava, na jugozapadu Rumunjske, usred područja nastanjenog rumunjskim življem. Katoličke su vjere i govore hrvatskim jezikom s mnogo elemenata kajkavskog. Po rijeci Karaš i mjestu Karaševo (rumunjski Caraşova) nose naziv Karaševci. O njima je Ivan Birta napisao opširnu monografiju pod naslovom *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bukurešt, 1993.
Naš je citat uzet iz pjesme *Anka travi svoga brata* (broj 614, str. 235. – 236.). U monografiji su inače objavljene još tri pjesme na istu temu, s manje ili više variranim sadržajem. To su: *Jelka travi svoja tri brata* (broj 615, str. 236. – 237.), *Anka travi svojih devet brata* (broj. 616, str. 238. – 239. – taj tekst ima i notni zapis) i *Anica travi svojih dvanaest brata* (broj 617, str. 239.).

19 Dosad je u raznim zbirkama i zbornicima objavljeno više paralelnih zapisa te pjesme. Navodimo samo najuspjelije.
Žganec, *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*. Sabrao, harmonizovao i izdao Vinko Žganec, Zagreb, 1916., *Došlo nam je pismo* (broj 80, str. 97. – 99. – iz Kotoribe)
Žganec, *Narodne popijevke Hrvatskog zagorja*. Tekstovi. JAZU, Zagreb, 1952., broj 138a, str. 95.
Žganec, *Zbornik* JAZU, Zagreb, 1924. – *Došla je zapoved*… (broj 181, str. 111. – 112. – iz Dekanovca).
Fran Kurelac, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šopronjskoj, Mošonjskoj i Željeznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871. – *Zapovida mlad kraljičac starom mladom na vojnicu* (broj 483. – zapisana u Mučindorfu u Gradišću).
Martin Meršić – Vinko Žganec, *Jačkar – Hrvatske narodne jačke iz Gradišća*. Sabrao: Martin Meršić. Redakcija i komentari: Vinko Žganec, Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec, Čakovec, 1964. Pjesma je zapisana u Pajngrtu (Baumgarten), a otisnuta je pod brojem 82a, str. 91. – 92.
Sastavljač je zbirke prelat Martin Meršić mlađi (1894. – 1983.)
Tri je pjesme na tu temu, i to zapise iz južnih dijelova Hrvatske, uvrstila Maja Bošković-Stulli u zbirku *Narodne epske pjesme II*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 25, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1964., pod brojevima 16, 19 i 22.
Motiv se o djevojci vojniku javlja i u drugačijim kajkavskim pjesmama. Jedan je od uspjelijih primjera zapis *Švel šivala lepa Katalena*, V. Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924. (broj 105, str. 72. – pjevala Mara Knapić iz Belice).

Završeci su različiti. Jednom prepoznata djevojka postaje kraljeva ljubavnica, a drugi put ga odbija. U Deželićevu je zapisu specifično to što preobučeni vojnik ne služi cara, nego Jelačića bana. Isti se motiv ponavlja i u drugom dijelu Deželićeve zbirke (*Hrabra divojka* (br.70, STR. 123.).

Deželić je među štokavske pjesme uvrstio i motiv o supruzi koja je prodala muža (*Kako žene muža ciene*, br. 43, str. 41.). Bezbrojni su kajkavski zapisi s prvim stihom *Žena moža po strnišću pase*.[20] Kad ga je prodala, druga je kara zašto ga tako jeftino dala.

Tu su, međutim, i dvije pjesme koje Kukuljević donosi među kajkavskim pjesmama svoje zbirke *Narodnih pěsamah puka hàrvatskoga* i naziva ih **bajoslovnima**. To su *Mara će morati Ugrinčiće ljubiti* i *Bolje k suncu nego k mjesecu* (broj 72., str. 61.-62. i 73, str. 62.-63.). Zapisane su u Žumberku, a Žganec ih zbog sličnosti s Kukuljevićevim zapisima nepotrebno stavlja među kajkavske (vidjeti bilješku 7).

Pjesma pozivnica na Kres (br. 107, str. 89.) ima čitav niz paralelnih zapisa među kajkavskim pjesmama.[21]

Javlja se i motiv suhog javora (*Dvie se babe takmičile*, broj 47, str. 43., *Riba pjeva istinu*, broj 65, str. 56.-57.), a pjesma se *Blago je što je srdcu drago* (broj 36, str. 36.-37.) sadržajno gotovo potpuno podudara sa više Žgančevih zapisa iz Međimurja s naslovom *Stal sem se ja v jutro rano*.[22]

Pjesma *Djevojke znadi cvieće cieniti* (broj 106, str. 88.-89.) ima stih *A zelena šipkovaća* i većim dijelom korespondira sa zapisom *Ma rumena šipkajina* iz Međimurja,[23] ali je Deželićev tekst potpuniji i umjetnički uspjeliji.

Tekst *Dvije drage rastavili* (broj 83, str. 70.-71.) nosi elemente vrlo raširene kajkavske pjesme *Tri udate sestre*. Ta je pjesma na kajkavskom jezičnom prostoru prošla najrazličitije transformacije, od romanci s uvijek ponešto različitom sudbinom treće, nesretno udate kćeri, do bajkovite balade u kojoj muž razbojnik (»zločesti Pavel«) ubija svoju suprugu.[24]

Valja napomenuti da najveći broj štokavskih pjesama u Deželićevoj zbirci ima dijaloški oblik. Da bi nekako razdvojio replike, Deželić često udvostručuje, pa i utrostručuje navodnike.

Kao što u kajkavskim pjesmama ima puno elemenata štokavskoga govora, tako će se i u štokavskim tekstovima naći puno kajkavskih riječi. Tu je, međutim, i puno drugih štokavskih dijalektalnih oblika.

Unatoč ovom sumarnom prikazu motivsko-tematskog svijeta u štokavskim pjesmama njegova slika nije potpuna.

Zbog toga se ovdje prilaže popis svih naslova, s Deželićevim rednim brojem, Žgančevom paginacijom i osnovnim značajkama sadržaja.

---

[20] Jedan od zapisa te pjesme, s potpunijom pričom, donosi Vinko Žganec u *Zorniku*, JAZU, Zagreb, 1924. pod naslovom *Žena muža po strnišću pase* (broj 348, str. 192. – 193. – pjevao Florijan Andrašec iz Dekanovca).

[21] Navodimo nekoliko uspjelijih zapisa.
I. Kukuljević, *Pěsme*, 1847.: *Zorja je*, str.195. (Toplička iz varašdinske varmedje), *Bolji ljubi neg svi drugi*, str. 206.
V. Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924.: *Prsten zvenknul v novem gradu*, broj 33, str. 38. – 29. – iz Kotoribe.
Rikardo Ferdinando Plohl Herdvigov, *Hrvatske narodne pjesme*, *Hrvatskoga narodnoga blaga svezak III*. U Varaždinu 1876., br. 8, str. 12. i broj 11, str. 17.

[22] Kukuljević, *Pěsme*, 1847., *To je najbolje šta je komu z volje*, str. 226 (Medjumurska).
Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924.: *V jutro sam se rano stano* (broj 77, str. 59.), *Stal sem se ja v jutro rano…* (broj 77, str. 60.).
Rikardo Ferdinando Plohl Herdvigov, *Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke* u Vrbovcu sakupio i rodu i svietu predao Rikardo Ferdinando Plohl Herdvigov, I. U Varaždinu 1868. broj 5 iz Vrbovca; Plohl Herdvigov, *Hrvatske narodne pjesme*, *Hrvatskoga narodnoga blaga svezak III*. U Varaždinu 1876., *Volim s dragom neg s nedragom*, broj 4 iz Varaždina.

[23] Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924., broj 29, str. 36. – 37. – iz Kotoribe.

[24] Uspjelije zapise navodimo po godinama objavljivanja.
Stanko Vraz, *Narodne pěsni ilirske*, Zagreb, 1839., *Tri čeri*, str. 53. – iz Sèrdišća (Središče ob Dravi, o.p.).
Kukuljević, *Pěsme*, Zagreb, 1847., *Tri udate sestre* (Toplička), str. 204.
Plohl Herdvigov, *Hrvatskoga narodnoga blaga svezak III*. Varaždin, 1876., *Golubica i njene tri kćerce*, broj 34, str. 45.
Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924., *Imala je majka tri jedine ćerke*, broj 112, str. 77. – iz Kotoribe.

Tablica 3. Sadržaj prvog dijela Deželićeve zbirke: *Štokavske pjesme*

Deželićev r. broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
1.	Ukor drage	8	ljubavna
2.	Brat i sestra	8 – 9	incest
3.	Vlašić ban i djevojka		romanca
4.	Mara u neprilici	10	romanca
5.	Djevojka prevarena	10 – 12	duža romanca
6.	Dragi je najbolji	12 – 14	romanca
7.	Ubila sestra brata	14 – 15	balada značaja
8.	Sve dragoj za volju	15	ljubavna
9.	Lena snaha	16	šaljivo-podrugljiva
10.	Neimam svoga nikoga	16	čista lirika
11.	Želja za liepom smrti	16 – 17	misaono-ljubavna
12.	Lukava djevojka	17 – 18	šaljivo-podrugljiva
13.	Djevojka vojnik	18 – 19	kraća romanca
14.	Djevojačka ciena	19	ljubavna
15.	Livada i kosci	19 – 20	čista lirika
16.	Bit ćeš moja svakojako	20	ljubavna
17.	Svekrva i snaha	20 – 22	šaljivo-podrugljiva
18.	Neću se udati	22	ljubavna
19.	Hajde na večeru	22 – 23	ljubavno-šaljiva
20.	Hoću pa ga hoću	23	ljubavna
21.	Sestre svadljivice	24	misaona
22.	Dobar izgovor	24 – 26	ljubavna
23.	Nagrada vjere	26 – 28	romanca – epski ton
24.	Djevojka čuva svoj glas	28 – 29	ljubavna – dijaloška
25.	Sljubovna djevojka	29 – 30	ljubavna – misaona
26.	Da nam je što nije	30	misaona – želja
27.	I ja ću se ženiti	31	ljubavna
28.	Draga nije dosadna	31	ljubavna
29.	Dobro si ga djevojci	32	misaona
30.	Naputak dragin	32	ljubavna
31.	Tko se hvali, taj se kvari	33	misaona – dijaloška
32.	Kapetan na paradi	33 – 34	romanca
33.	Rosa i cvieće	34	čista lirika
34.	Draga radi kvar	34 – 35	romanca
35.	Djevojčin sanak	35 -36	romanca
36.	Blago je što je srdcu drago	36 – 37	romanca
37.	Djevojačtvo je carevina	37 – 38	misaona
38.	Draga mlada udat ću se	38 – 39	misaona – baladna
39.	Daj mi što mi treba	39	čista lirika
40.	Moli djevojku za ljubav	39 – 40	romanca
41.	Janko je junak	40	romanca – epski ton
42.	Tko je kakav i ime mu takvo	40	čista lirika
43.	Kako žene muža ciene	41	šaljiva
44.	Petrinji	41	čista lirika
45.	Pastirče tuguje za dragom.	41 - 42	romanca – ljubav
46.	Mara neće Mora	42 – 43	romanca
47.	Dvie se babe takmičile.	43	romanca
48.	Koga ljubim baš ga ljubim.	43 – 44	ljubavna
49.	Odgovorili djevojku od momka.	44	ljubavna
50.	Dever i snaha.	44 – 45	romanca – ljubav
51.	Djevojka votala momka.	45 – 46	romanca – ljubav
52.	Sokolovi glasonoše.	46 – 47	romanca
53.	Djevojačka želja.	47	čista lirika – ljubav
54.	Izrasla djevojka od dobra.	47 – 48	romanca

Deželićev r. broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
55.	Razstavljao se dragi na uviek od drage.	48	ljubavna
56.	Naučnik i gospodarova kći.	48 – 49	romanca – ljubav
57.	Posavke najvole hajoše.	49 – 50	romanca – ljubav
58.	Dvoje dragih na razstanku.	50 – 51	romanca – ljubav
59.	Mahne nisu bez uzroka.	51 – 52	romanca – ljubav
60.	Težko čeka dragi sastanak s dragom.	52	ljubavna
61.	Prosi se junak konjicu.	52 – 53	romanca
62.	Dragi uzdiše za nevjernom dragom.	53 – 54	romanca – ljubav
63.	Djevojka čekajuć dragoga zaspala.	55 – 56	romanca – ljubav
64.	Bio ma tko, samo kad je drag.	56	ljubavna
65.	Riba pjeva istinu.	56 – 67	romanca – ljubav
66.	Ivo se žaluje za pokojnom dragom.	57 – 58	balada – grubi muž
67.	Mara je svim ljuba.	58 – 59	romanca – ljubav
68.	Dragi pjeva dragoj na prkos.	59 – 60	ljubavna
69.	Djevojkina oporuka.	60	baladična
70.	Tuguje draga za dragim.	60 – 61	ljubavna
71.	Djevojka je mala od roda.	61	čista lirika
72.	Mara će morati Ugrinčiće ljubiti.	61 – 62	romanca-mitološka
73.	Bolje k suncu nego k mjesecu.	62 – 63	mitološka
74.	Muž izlupao ženu.	63	romanca – šaljivo
75.	Djevojka šalje svjet momku za ženitbu.	64	romanca
76.	Djevojka i sunce.	64 – 65	mitološka
77.	Djevojka tvrda u skušnji.	65 – 67	romanca – epski ton
78.	Za ljubav će učiniti sve.	67-68	ljubavna
79.	Bog je sve liepo uredio.	68	mitološka
80.	Pita draga dragoga.	68 – 69	ljubavna
81.	Ne da draga dragog ljubiti.	69	romanca – dijalog
82.	Ciena junakah i djevojakah.	69 – 70	čista lirika – dijalog
83.	Dvie druge razstavili.	70 – 71	romanca
84.	Blagosiva draga majku dragoga.	71	romanca – ljubav
85.	Ljepotu boli zub.	71 – 72	čista lirika
86.	Dvie kletve, jedna gora od druge.	72 – 73	romanca – dijalog
87.	Čim mirišu njedra tvoja?	73	čista lirika
88.	Cvieće je za junake.	73	čista lirika
89.	Udes djevojke nevaljale.	74	romanca
90.	Djevojka i kovač.	74 – 75	romanca – dijalog
91.	Opis djevojke.	75 – 76	čista lirika
92.	Vršnjaci se slažu.	76 – 77	romanca – dijalog
93.	Poruka dragoj od dragoga.	77	mitološka – ljubavna
94.	Tuga za bratom.	78	baladična
95.	Draga na daleko.	78 – 79	romanca – dijalog
96.	Djevojke i grlica.	79 – 80	romanca – dijalog
97.	Razmažena kći.	80 – 81	balada značaja
98.	Dragi se neće nikad da zaborave.	81 – 82	čista lirika
99.	Prsten.	82	čista lirika
100.	Sretan Ivo s ljubom.	82 – 83	romanca – epski ton
101.	Mandaljeni proročanstvo.	83 – 84	mitološka
102.	Konjic predbaciva junaku.	84 – 85	romanca – dijalog
103.	Kletva djevojačka.	85 – 86	balada – mitološki ton
104.	Nesluša kći mater.	86	čista lirika
105.	Ana je sviralica.	87	mitološka – baladična
106.	Djevojke znadu cvieće cieniti.	87 – 88	romanca – dijalog
107.	Pjesma pozivnica na kres.	89	romanca – krijes
108.	Košulja Gjurina.	90	romanca – ladarska
109.	Oproštaj.	90 – 91	čista lirika – jurjevska
110.	Momče radilo kvar.	91	romanca – dijalog

Deželićev r. broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
111.	Djevojčina briga.	92	romanca
112.	Smiljanić.	93	čista lirika
113.	Luče.	93	romanca – plesni ritam
114.	Poskočnica.	94	šaljivo-poučna, ples
115.	Čaj.	95	šaljiva – plesni ritam
116.	Jellačićev šator.	95 – 96	kratka – povijesni ton
117.	Junak plašljivica	96	čista lirika
118.	Kći materi pogovara	96 - 97	romanca – dijalog
119.	Svaka dostojna ljubavi.	97 – 98	šaljiva ljubavna
120.	Kapetan bolestan.	98 – 99	čista lirika – opisno
121.	Draga dragog u kadete.	99	čista lirika - ljubavna
122.	Dragi se baca na dragu.	99 – 100	čista lirika – ljubavna
123.	Nagovor.	100-101	romanca
124.	Što je milo, ono je i liepo.	101	čista lirika – ljubavna
125.	Majka i djevojka.	101-103	romanca – duži tekst
126.	Crnooka.	103	čista lirika – ljubavna
127.	Djevojčin san.	104	romanca
128.	Ljubi me i mrtva.	104-105	romanca – baladni ton
129.	Za poljubac je popio kitu karamfila.	105	romanca
130.	Draga čeka dragoga.	106	romanca – plesni ritam
131.	Anica u kolu.	106	čista lirika – ljubavna
132.	Djevojka najvoli prsten.	107-108	romanca
133.	Djevojka se zagledala u junaka.	108	romanca
134.	Tuga za dragom.	109	romanca,neće nedragu
135.	Ženitba Novakova.	110-111	romanca – epski oblik
136.	Što je konju najteže.	112-113	romanca
137.	Nemoj se srditi.	113	romanca
138.*	Srdce mi gori.	114	romanca
139.	Nesretne hajoške.	115-117	balada okolnosti
140.	Moli ženu marljivicu.	117	romanca – šaljiv ton
141.	Smrt Petra Kepca.	118-119	balada značaja
142.	Draga moli za dragoga.	120-121	romanca
143.	Božji sud.	121-122	mitološka
144.	Da sam voda hladna.	122-123	romanca
145.	Boj djevojački.	123-124	balada o tri djevojke
146.	Liepi ajduk.	124-127	epska – baladna
147.	Smrt ljube Kraljevića Marka.	127-133	epska – baladna
148.**	I sirote Bog čuva.	133-134	romanca – epski ton
149.	Čudna svatba.	134-35	šaljivo – kao basna
150.	Sretan kúp	135	brojalica
	Narodne pjesme***		
I.	List opade na livadu	233	čista lirika
II.	Sinoć mi je mila vierno plačna bila	234-235	romanca – baladična
III.	Kud pogledam – svud je tamno	235-236	romanca
IV.	Što se ono prosijalo iza gore zelene	237-238	romanca
	Tri tuge	241	romanca

* Uz tu je pjesmu sam Deželić napisao napomenu: »Ova jedina je iz gjuročke krajine i pjeva se po cieloj onoj Podravini.«

** Deželić je tintom prekrižio prvotni naslov *I sirote Bog čuva* te iznad njega olovkom napisao *Sirota djevojka i Sibinjanin Janko*.

*** Zadnjih je pet pjesama zapisano Deželićevom rukom, ali na manjim listovima dodanim na kraju zbirke. Ispod prve četiri Deželić je sam napisao: »Sve četiri iz Križevačke regimente«. I peta, *Tri tuge*, je također štokavska.

Paginacija navedena u tablici je Žgančeva. Točna bi bila od 293 – 298, a peta je pjesma na stranici 301.

* * *

Motivsko-tematski je svijet u kajkavskim pjesmama daleko širi, a motivi često prelaze jezične i nacionalne granice.

Već prvi zapis, *Vumirajući junak* (broj 1., po Žgancu 151.), iziskuje posebnu pažnju. Nastao je među pomurskim Hrvatima.

1

Vumirajući junak.

Svetel jögenj gori vou te ćerne gore,
Kraj njega ti stoje teh dvanaest tolvajov,
I trinajsti Gyùra, taj ranjeni junak.
Prićeli su oni gundro – gundrovati,
Prićèl Gjùra milo žuhkö popévati:
»Vu širokom pole, pod zelenom lipom,
Kopajte mi jamu, pri svetöm Ivanu,
Po pušku gliboku, po sablju široku.
Nuter zakopajte moje belo têlo,
Vune ostavite mojou desnu ruku,
Za njou mi svežete moga vranja kojna.
Naj se kojnic plaće, da se ljuba neće.
Ljuba bi plakala, da bi za me znala.
Kopajte mi zdenec, do mojega groba,
Kì si žeden pojde, vode se napije,
Vode se napije, za me se spomene.
Delajte mi klupi okraj moga groba,
Kì si truden pojde, kaj si sedel bude,
Kaj si sedel bude, za me se spomene.
Zigjete mi mosta, od mojega groba,
Od mojega groba, do mê ljube dvora,
Naj mi se došeće i š njum stara majka,
S svetlem suzami, š čistom molitvìcom.«

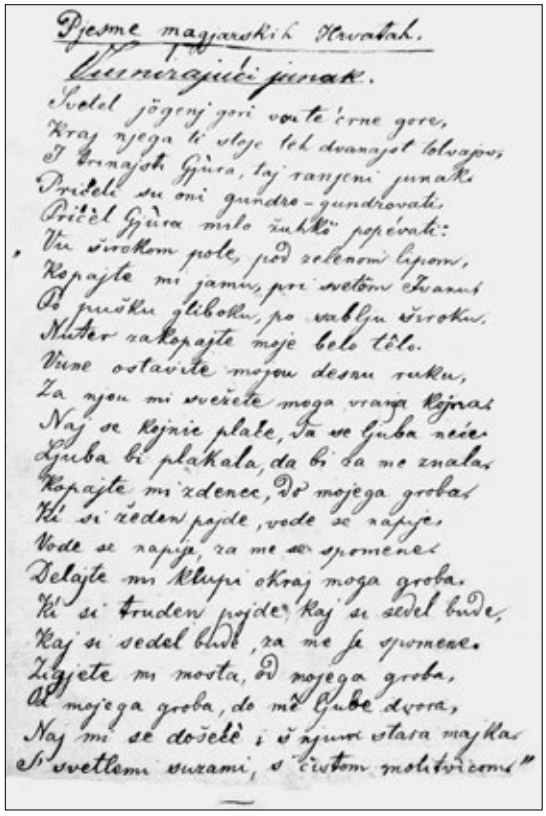
Pjesme magjarskih Hrvatah.
Vumirajući junak.
Svetel jögenj gori vou te ćerne gore,
Kraj njega ti stoje teh dvanajst tolvajov;
I trinajsti Gjura, taj ranjeni junak.
Prićeli su oni gundro-gundrovati,
Prićèl Gjùra milo žuhkö popévati:
Vu širokom pole, pod zelenom lipom,
Kopajte mi jamu, pri svetöm Ivanu,
Po pušku gliboku, po sablju široku.
Nuter zakopajte moje belo têlo.
Vune ostavite mojou desnu ruku,
Za njou mi svežete moga vranja kojna;
Naj se kojnic plaće, da se ljuba neće.
Ljuba bi plakala, da bi za me znala;
Kopajte mi zdenec, do mojega groba;
Kì si žeden pojde, vode se napije,
Vode se napije, za me se spomene;
Delajte mi klupi okraj moga groba.
Kì si truden pojde, kaj si sedel bude,
Kaj si sedel bude, za me je spomene.
Zigjete mi mosta, od mojega groba,
Od mojega groba, do mê ljube dvora,
Naj mi se došelè i š njum stara majka;
S svetlem suzami, s čistom molitvicom."

U nekih je slavenskih naroda, naime, poznata balada o razbojničkom vođi kojega ubijaju članovi njegove družine. Postoji iznimno velik broj, više ili manje variranih, paralelnih zapisa te pjesme, što dokazuje da se prenosila usmenim putem po vrlo širokom zemljopisnom prostoru. Najviše tekstova ne odaje razlog obračuna s vođom, ali se iz jednog to ipak saznaje. Savjest mu ne dopušta da orobi crkvu.[25] Time je prekršio razbojnički kodeks. Zna što ga čeka, ali ne odustaje od svojih principa. Makar i teško ranjen, još uvijek zadržava autoritet vođe i naređuje svojim drugovima kako da ga sahrane.

Balada je slovačko-moravske provenijencije, a najvjerojatnije je nastala po sudbini jednog od dvojice vrlo poznatih moravskih odmetnika Michala Vdovca ili Janošika.[26] Oba su povijesne osobe.

Priča počinje izrazito romantičnom atmosferom, s vatrom koja gori »vou te ćrne gore«, ne kaže se kojoj gori, što i nije bitno, a oko vatre je » teh dvanajst tolvajov«.

Dvanaest je stajaći broj jer je označavao veličinu razbojničke družine, ali i on može varirati (čak do trideset).

---

[25] Maja Bošković-Stulli, *Umirući junak oprašta se od družine (O jednoj slovačko-češkoj i hrvatsko-slovenskoj narodnoj baladi)* – u knjizi *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975., str. 53.

[26] Janošik (1688. – 1713.) – hajduk, slovački nacionalni junak, proslavio se u XVIII. stoljeću u borbama slovačkih seljaka protiv ugnjetača – mađarskog plemstva. Završio je na vješalama. O njemu s oduševljenjem piše Alojz Jirasek (1851. – 1930.) u zborniku *Starinske češke legende (Stare pověsti české)*, 1894.
O Michalu Vdovcu govori Viera Gašparikova u djelu *Zbójnik Michal Vdovec* v *historii a folklóre germanského l'udu*, Bratislava, 1964.

Jedan je od razbojnika ranjen. To je u Deželićevu zapisu Đura.

U baladi su zanimljive tipične vojničke mjere: »po pušku gliboku, po sablju široku«.

Deželićev je tekst poetski vrlo uspio, ali su isto tako uspjele pjesme s istim motivom nastajale i na hrvatskim prostorima južno od Mure.

Spominjemo samo Kukuljevićev zapis iz Zagorja, Žgančev iz Dekanovca i Vrazov uvršten u *Narodne pěsme ilirske* (Zagreb, 1839.), dok je Ivan Birta u karaševskom selu Nermić u Rumunjskoj zapisao pjesmu *Ranjen soldat na bojištu viknu…* koja također sadržava stihove:

Iskopajte rupu od sablje široku,
Od sablje široku, od puške dlboku…
(*Karaševci*, Bukurešt, 1993., broj 594, str. 224.)[27]

Vrlo je poznat i raširen motiv o svatovima koji odlaze po mladu po suhom morskom dnu, a vraćaju se kada se razina mora poravnala s obalom. Netko mora pregaziti more, a to je mladoženja, koji se pri prelasku utapa. U Deželića pjesma nosi naslov *Težko mladoj bez mladoženje* (br. 2 odnosno 152., str. 138.-139.).

Potresan je završetak:

Njegva ljuba progovara:
»On se vtaplja, klobuk plava.
Kaj si hoćem ve ja tužna,
Se sem dare podelila,
Samo mi je jen zaostal,
Kaj si budem ve ja tužna?!
Ako pojdem k njegve majke,
Njegva majka ovak reče:
– Snehu imam, sinka nejmam,
Ak' pak dojdem k svoje majke,
Moja majka reče mene:
Čerku imam, zeta nejmam.

U Žgančevu se zapisu iz Vratišinca ne radi o moru, nego o Dunaju. On sadržava i završne stihove:

– Nit sam kropec nit vodica,
Niti mlada devojčica!
Se je ropce rezdelila,
Samo jenoga si stajla,
S kojim oči si svezala
I vu Dunaj je skočila.[28]

Da je pjesma i danas popularna Među Hrvatima u Mađarskoj, svjedoči najnoviji zapis u studiji *Hrvati kajkavci u mađarskoj Podravini* koju potpisuje Stjepan Krpan, a govori o selima na lijevoj obali

[27] Stanko Vraz, *Narodne pěsni ilirske*, Zagreb, 1839., *Boleni junak*, str. 91. – 92.
Ivan Kukuljević, *Pěsme*, Zagreb, 1847., *Umirajući junak* (Zagorska), str. 211.
Valjavec, *Narodne pripovjedke u i oko Varaždina skupio Matija Kračmanov Valjavec*, Varaždin, 1858., *Vumirajući junak*, broj 16, str. 299.
Plohl Herdvigiv, *Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke* u Vrbovcu sakupio i rodu i svietu predao Rikardo Ferdinando Plohl Herdvigov, I. U Varaždinu 1868., *Umirajući ljubavnik*, broj 10, str. 20.
V. Žganec, *Zbornik*, JAZU,Zagreb, 1924., *Vu toj črnoj gori velki oganj gori* (iz Dekanovca), broj 116, str. 79.
Meršić – Žganec, *Jačkar*, broj 141, str. 119. i mnoge druge, sve do Dubrovnika i Karaševa.

[28] V. Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924., *Ivek sinek se je ženil* (iz Vratišinca), broj 233, str. 135. – 136.
Žganec je tekst zapisao u šesnaestercima.
Žganec u svojoj antologiji *Kajkavske* (Matica hrvatska, Zagreb, 1950.) donosi i zapis iz Đurđevca pod naslovom *Potopljeni mladoženja* (broj 97, str. 97.).
Uspio je i Vrazov zapis *Ženihova smèrt*, *Narodne pěsni ilirske*, Zagreb, 1939., str. 87. Tu je mladoženja Marko, a uzrok je nesreće prsten koji je mladoj pao u more.
Od brojnih bi se paralelnih zapisa mogla sastaviti čitava zbirka.

Drave zapadno i istočno od Barče (Barcs). U poglavlju *Govor i usmenoknjiževno blago* također se donosi balada o mladoženji koji se utapa na povratku s vjenčanja, samo što je on tu ban Ivan (*Ženio se ban Ivane*, *Kaj*, God. XXV., Zagreb, 1992., br. 1-2, str. 63. – 76.).

Ta je pjesma zapisana u osmercima, ali jako podsjeća na stil pjesama dugog stiha, tzv. bugaršćica koje potječu s hrvatskog juga, pa bi se mogla zapisati i ovako:

Ženio se ban Ivane, ban Ivane
ženio se
Dalku ljubu isprosio, isprosio
dalku ljubu
Preko onog sivog morja, sivog morja
preko onog…

Vrlo je raširen i motiv o majci koja udaje svoje tri kćeri na razne strane. Kada ih kasnije pita kako je kojoj, prve dvije odgovaraju da su sretne, a treća je nesretna. U nekim je zapisima muž samo zlostavlja, dok je u drugima ubija. Takav je slučaj u Vrazovu zapisu *Tri čeri* iz Sèrdišća (danas Središče ob Dravi, NPI, str.53.), koji je po završetku najbliži Deželićevu, i u Žgančevu iz Lovrečana. Muški je lik »gizdavi Pavao« (Deželić: *Zlućesti Pavel*,), a taj motiv ide preko Kraljevića Marka do Haruna al Rašida i legende o Šeherezadi koja priča priče da bi spasila vlastiti život.

Zlućesti Pavel

Devojćica sédi žalostna ves večer,
Nju mi pita majka, kaj ti je dévojka?
»Nepitaj me majka kaj mi je dévojki,
Neg me pitaj majka, kom si véru dala,
Kom si véru dala, gizdavomu Pavlu,
Ki po gore hodi, po hudeh pećinah.
K polnoći odide, po polnoći dojde,
I svû britku sablju, krvavu donese,
Svu sablju krvavu, i ćovećju glavu.«
»Je li poznaš ljuba ćija ovo glava?«
»Ja ne poznam ljubi, ćija je to glava.«
»A ovo je glava jednoga soldata,
Ki na straži stoji, mene navék pazi,
Kad ja ljuba idem k svomu bélom dvoru.«
Broj 23, po Žgančevoj numeraciji 173., str. 154.-155.

Zadnja se tri stiha bitno razlikuju od teksta u Vrazovoj zbirci, što samo pokazuje koliko je usmeni pjevač slobodan u poetskom oblikovanju određenog motiva. U njemu supruga najprije prepoznaje bratovu, zatim sestrinu, a na kraju materinu glavu.

Završetak Vrazova zapisa glasi:

»Tiho moja draga
Če boš se jokala,
Bóm te tudi vmoriô,
Vmoriô kakti mater.«

Z vustmi se smejala
V sêrci se jokala –
V sêrci se jokala
No dušicu dala.[29]

[29] Detaljno o paralelnim zapisima u bilješci 24.

Motiv je o tri žene koje dječaku vade srce na kajkavskom prostoru također obrađen u nizu paralelnih zapisa. U Deželića je to pjesma *Tebe opraštam* (br. 114., po Žgancu 284, str. 229.-230.). Žganec je prekrižio izvorni naslov i napisao *Tri vještice*.

Tu je glavni lik sinek Jadanček kojega majka pita gdje je spavao i što je vidio, a on odgovara da je vidio tri žene. Sve tri ih je i prepoznao. Jedna je bila majka, druga tetka, a treća sestra. One su mu izvadile srce. Majka ga moli da im oprosti, a on odgovara da majci može oprostiti, ali ne tetki i sestri.

U drugim je zapisima jednom žrtva Jakopek, drugi put Jakovek, a treći put Ferjanek.

Najteže su kazne izrečene u zapisu iz Kotoribe (nastalom 1967. godine.). Tri žene su mati, sestra i ljuba odnosno draga.

»Sinek moj dragi Jakopek,
kakava ve za to kazna de?
– Tebe bo strela vudrila,
sestro bo kača fpičila,
drago bo kuga skončala.[30]

Spomena je vrijedna apokrifna pjesma *Neposlušnost* (Deželić: *Kajkavske* br.123.) o Mariji i »nedelji«. Marija nosi malog Isusa u goru, ali joj ga otimaju Židovi.

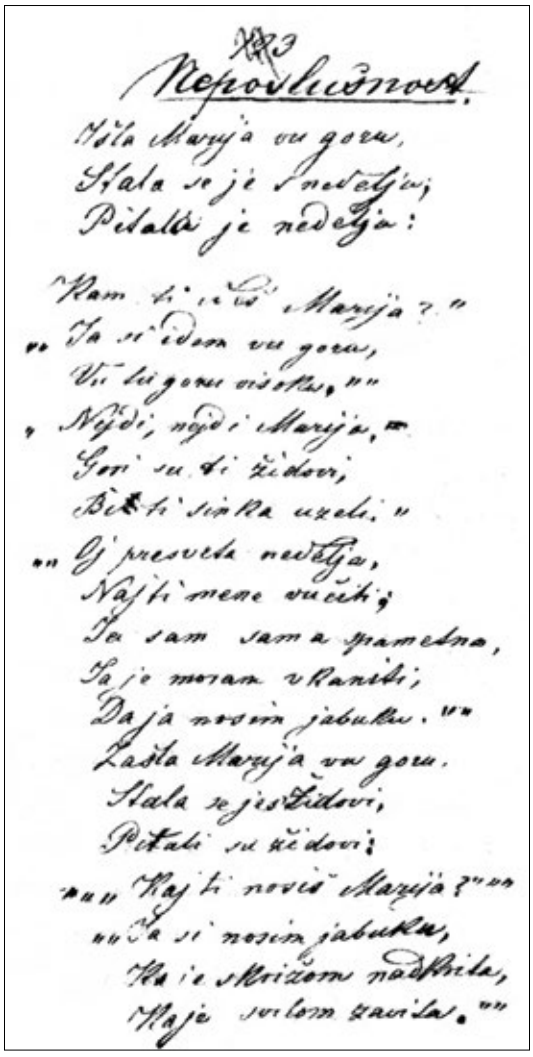
Neposlušnost.
Šla Marija vu goru,
Stala se je Nedelji;
Pitala je nedelja:
„Kam ti ideš Marija?"
„Ja si idem vu goru,
Vi li goru ostanu."
„Nijdi, nijdi Marija,
Gori su ti židovi,
Bi ti sinka uzeli."
„O presveta nedelja,
Najti mene vučiti;
Ja sam sama pametna,
Ja je moram vkaniti;
Da ja nosim jabuku."
Zašla Marija vu goru.
Stala se je židovi,
Pitali su židovi:
„„Kaj ti nosiš Marija?""
„„Ja si nosim jabuku,
Ka je skrižom nadkrila,
Maje svilom zavila.""

30 Najpotpuniji je i najuspjeliji dosad poznati tekst te pjesme zapisao pisac ovih redaka u Kotoribi po pjevanju prosjaka Matije Reboka, poznatijeg pod nadimkom Martin Pilas. Usporediti: Ivan Zvonar, *Usmena narodna epika na tlu Međimurja* u knjizi: Zvonar – Hranjec – Strbad, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, Knjiga II., RO »Zrinski« Čakovec, Čakovec, 1987., *Kak je senjal Jakopek*, str. 55. – 56.

Marija se vraća »nedelji« koja joj daje savjet kako da oslobodi Isusa:

»Hodi Marija v leskov grm,
Vtrgni trilet [nu] šibicu,
Vudri Židove čez glavu.«
Židov postal kamenom.
Te je popevke konec kraj.
Bog nam daj dušam svétli raj.*

* u drugim se zapisima radi o »Mladoj nedelji«, a to je nedjelja za punog mjeseca. Tu je pjesmu pisac ovih redaka našao i u tri rukopisne pjesmarice iz svog rodnog mjesta Donjeg Vidovca, a sve tri su zapisane u zadnjem desetljeću 19. stoljeća. Ti su primjeri potpuniji od Deželićeva.

Zvonimir Bartolić, međutim, u Prilogu 2. VIII. knjige *Sjevernohrvatskih tema* donosi zapis iste pjesme po pjevanju Šandora Horvata (*Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1994.), ali samo do momenta kada je Marija izgubila sina.

Ovaj prikaz ne bi bio potpun da se ne spomenu barem još dvije pjesme. Jedna je od njih romanca raširena po cijelom kajkavskom govornom prostoru. I premda su paralelni zapisi uvijek ponešto varirani, priča ostaje cjelovita, a poanta nedvosmislena. U Deželićevoj zbirci ona ima naslov *Ljubav se ne prodaje*:

Moj Gjurina krćmu toći,
Od pol noći do pol noći.
Došel jeje mladi gospon.
»Dej Gjurina macelj vina.«
Popil gospon macelj vina,
Platil gospon po gospodski…

Nakon toga predlaže Đuri da mu prepusti svoju ljubu za jednu noć, a on će mu dati sto talira. Đuro pristaje i nalaže ljubi da pođe s gospodinom, ali da se ujutro brzo vrati kući. Ljuba se, međutim, više ne želi vratiti. Njezin je odgovor jednoznačan:

»Ki me kupil, on me dobil,
Ki me prodal, on me zgubil;
Nésu ljube za prodavu,
Neg su ljube za ljubavu.«
(Broj 11, str. 145. – 146.)[31]

Druga je iznimno duhovito sastavljena jadikovka nesretnog zeca koji tuži nad svojom sudbinom i u detalje predviđa kakav će biti njegov završetak. Kad je, naime, ulovljen i ispečen, lovac će ga skinuti s ražnja i odnijeti na gospodski stol:

Pa ga nosi na stol gore,
U gospodske béle dvore.
U gospodske béle dvore,
Gde se nad njim nožmi bore.
Kaj je boljše to van zvade,
Samo kaj se tuj ne svade.
Kosti daju psom pojesti,
Da im mogu sve presesti.

[31] Vinko Žganec donosi u *Zborniku*, JAZU, Zagreb, 1924. dva paralelna zapisa ta pjesme. Prvi je *Prodaj meni Đuro Jelu* (iz Goričana), broj 118., str. 80. i *Đuro imal mladu lubu* (iz Podturna), broj 119, str. 81. Drugi je zapis bliži Deželićevu.

- - - - - - -
Ovak ćudno s telom hode,
Pak si s kožom još nagode.
I nju klobućarom daju,
Kućme kape š nje delaju.
(Broj 98, str. 213. – 215.)[32]

I na kraju dva mala iznenađenja.

Pod brojem 83 (str. 203.-204) zapisana je pjesma *Pet pijanih žen*.

Melodiju i tekst te pjesme složio je narodni buditelj i pjesnik Štefan Modrinjak (1774. – 1827), rođen u Središču (danas Središče ob Dravi), a umro kao župnik u Sv. Miklavžu kod Ormoža.

Vjerojatno ju je sam autor dao uredniku prvog izdanja knjige *Staršinstvo i zvačinstvo*[33] u kojoj je i objavljena.

Djelce je odmah prešlo u svijet usmene, narodne poezije, pa se podjednako pjevalo s obje strane hrvatsko-slovenske granice (na slovenskoj strani u Prlekiji i Prekmurju, a na hrvatskoj u Međimurju i Hrvatskom zagorju).

Njezin najstariji do danas poznati primjer na hrvatskoj strani donosi kalendar *Danicza zagrebechka za prozto leto 1830*.

Citiramo nekoliko kitica iz Deželićeva zapisa:

Moram iti k moje kumé
Ar mi nekaj v glave šumi,
Ar se nesem prav zespala,
Do pol noći bolondala.
Vinska moć me je vmorila
Samo pet štuc sem popila
Baš nas pet je skupa bilo
Saka slednja prez pameti.
Prva veli pite kuma,
Ni vam treba ni razuma!
Druga k bogu izdihava
Ter se v pehar nalukava.
Druga se za gréhe plaće
I vu vince kruh namaće
Ta ćeterta muža tuži
I po stolu šakom ruži…
- - - - - -
Jedna drugu je zdigala,
Bog pomagaj je vikala,
Odišle smo pune blata
Pogodile komaj vrata.

---

32 Najstariji do danas poznati zapis te pjesme sadržava *Varaždinska pjesmarica I.* (rukopis) iz 1793. pod naslovom *Cantio de Lapore* (ad Notam *Kad mi zima jur prehodi*), str. 187. Tekst ima trinaest kvartina i naznaku kako se mogao pjevati.
Tek koju godinu kasnije pjesma je našla svoje mjesto i u zbirci *Popevke Hervaczke prepiszane Letta 1796toga.* Sastavljač rukopisa nije poznat. Sve je pjesme, osim prve, označio kao *Druga*. Naš je tekst šesti po redu na listovima V/2 i VI/1 i ima četrnaest kvartina.
V. Žganec, *Zbornik*, JAZU, Zagreb, 1924. donosi dva paralelna zapisa. Prvi je *V jutro stanem…* (zapisan u mjestu Macinec), broj 94., str. 67. i *Ja sem jeden mali zajec* (iz Dekanovca), broj 95, str. 67. – 68. Prvi je tekst potpuniji i vrlo blizak Deželićevu. Oba su Žgančeva zapisa u dvostihovima.

33 *Staršinstvo i zvačinstvo sem spodobnim za volo svadbeni mladncov*, Sopron, 1807. O tome vidjeti opširnu napomenu u knjizi: Josip Dravec, *Glasbena folklora Prekmurja. Pesmi*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1957. na str. 341. uz broj 92. Dravec donosi u citiranom djelu i vlastite zapise te pjesme: broj 91, str. 175. iz Venče i broj 92, str. 175. – 176. iz mjesta Markiševci.

Najpotpuniji međimurski zapis te pjesme sadržava rukopisna pjesmarica *Knisicza Napitnicz ÿ Popevkih zkup szlosena po Ivanu Mlinarics Letta 1834*. nastala u Prelogu.

Među kajkavskim pjesmama, pod brojem 171 (str. 269.) Deželić donosi pjesmu *Jožef išće stan*. To je do danas najstariji poznati zapis nekada u Zagorju i Međimurju vrlo popularne božićne popijevke *Marija se majka trudi…*

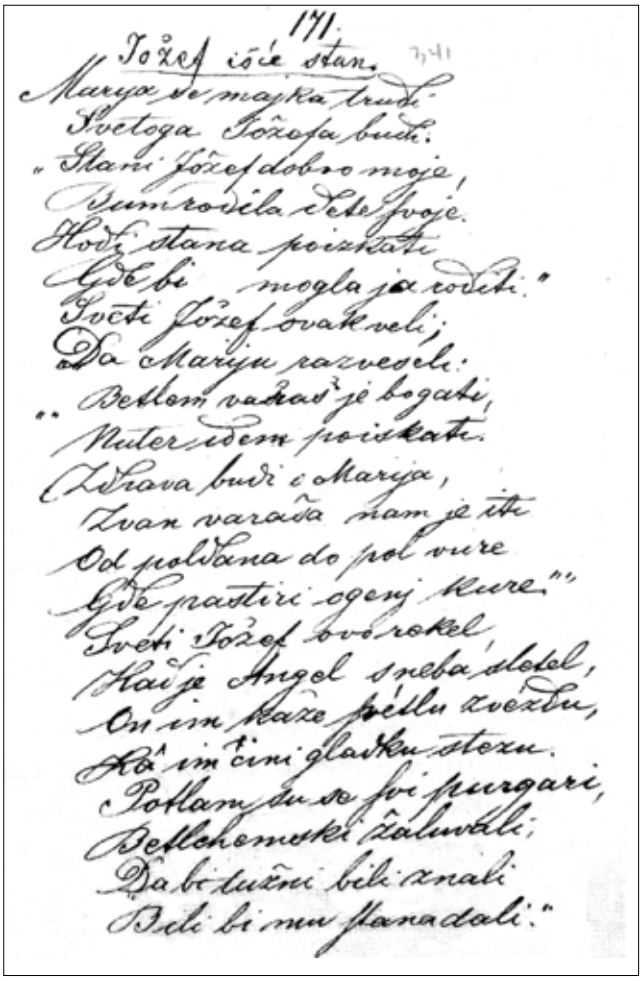
171.
Jožef išće stan.
Marija se majka trudi
Svetoga Jožefa budi.
„Stani Jožef dobro moje,
Sum rodila dete svoje.
Hodi stana poiskati
Gde bi mogla ja roditi.“
Sveti Jožef ovak veli;
Da Marija razveseli:
„Betlem varaš je bogati,
Nuter idem poiskati.
Zdrava budi i Marija,
Zvan varaša nam je ite
Od polvana do pol vure
Gde pastiri ogenj kure.“
Sveti Jožef ovo rekel,
Kaj je Angel s neba došel,
On im kaže pešlu zvezdu,
Kâ im čini glavku stezu.
Potlam su se svi pastiri,
Betlehemski žalovali;
Da bi tužni bili znali
Bili bi mu stanadali.“

Svoj je paralelni zapis te pjesme prvi tiskom objavio Rikardo Ferdinando Plohl Herdvigov točno deset godina kasnije.[34]

O njezinoj popularnosti u narodu govori i činjenica da ju je oko 1970. u Prelogu vrlo korektno zapisala kućanica Jelena Horvat rođena Runjak.

U ovom je kratkom prikazu bilo moguće tek naznačiti tematsku raznolikost što zrači iz pjesama Deželićeve zbirke. Zbog toga i tu donosimo kompletan popis tekstova s osnovnomm značajkama sadržaja.

[34] F. Plohl Herdvigov, *Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke*, svezak I. Varaždin, 1868., str. 66. – 67. Pogledati i u knjižici Ivana Zvonara, *Tri rukopisne pesmarice s Priloka*. Vlastita naklada, Varaždin, 2008. str. 136., u rukopisu kao *Pjesma prva* (bez naslova).

Tablica 3. Sadržaj drugog dijela Deželićeve zbirke: *Kajkavske pjesme*

Deželićev broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
1.	Vumirajući junak	137	balada – značaja, hajdučka
2.	Teško mladoj bez mladoženje	138-139	balada nesretnih okolnosti
3.	Soldaćija težki kruh	139-141	romanca – suhi javor
4.	Ljuba dragomu rubaće šila	141	romanca – »Zorja moja, zorja«
5.	Kći se daleko vudala	141-142	romanca
6.	Junak išel k dragoj	142-143	romanca
7.	Junak zešpotan	143	romanca – kraći tekst
8.	Dragi ljubu materi ostavil	143-144	romanca
9.	Junak sehne od ljubavi	144-145	romanca
10.	Ljubav je za mlade ljude	145	šaljiva – ljubil je sedem let
11.	Ljubav se ne prodaje	145-146	romanca – posuđuje ljubu
12.	Gdé je ljubav onde je i sunce	146-147	romanca
13.	Svako stvorenje Boga hvali	147	duhovna – gotovo molitva
14.	Soldat na frlabu	148-149	romanca – vojnička sudbina
15.	Ljubi vu dalini	149	romanca
16.	Magdica prosi za stareše	149-150	duhovna – mitološka
17.	Ne soldata ćez Hrvata	150-151	romanca – epski ton
18.	Kratka popevka	151	romanca – mitološka
19.	Svaki mora bit soldat	151-153	romanca – protest
20.	Dévojkin dvor	153	čista lirika
21.	Tri vénci	153-154	čista lirika
22.	Marija k meši išla	154	mitološka
23.	Zloćesti Pavel	154-155	romanca – drugdje balada
24.	Vince veseli srdce	155-156	romanca – slično »Tucipeter«
25.	Hoćeš li me vzeti	156	romanca
26.	Janica dragoga nadarila	156-157	romanca
27.	S kim si spala ljuba moja?	157-158	romanca – najljepše s ljubim
28.	Boljša draga neg otec i majka	158	romanca-kao Prsten zvenknol
29.	Lépa Mara	159	čista lirika – mitološka
30.	Marija rožice trgala	159	čista lirika – mitološka
31.	Jedna roža zaostala	159-160	čista lirika
32.	Daj nam Bože mira	160	mitološka – kao molitva
33.	Jezuš se narodil	161	duhovna
34.	Marija i Jezuš	161-162	duhovna
35.	Kak treba žene biti	162	čista lirika – grubi muž
36.	Velik gréšnik	162-164	mitološka – duhovna
37.	Gizdava žena	164-165	šaljivo podrugljiva
38.	Ljuba i ja	165	romanca – ponešto slovenskog
39.	Bléda lica	166-167	romanca – nesretna snaha
40.	Tri zapovedi	167-168	duhovna – kao molitva
41.	Junak vu turskoj vuzi	168-169	romanca – bez raspleta
42.	Pij dok imaš	169	šaljiva
43.	Sv. Mihalj duše vagal	169-170	mitološka
44.	Tri senje	170	mitološka
45.	Marija je sineka rodila	171	duhovna
46.	Tri tuge junaka	171-172	čista lirika – romanca
47.	Kraljić i sv. Katarina	172-173	mitološka-slična međimurska
48.	Trava vehne devojko!	173	romanca
49.	Mudra devojka	174	romanca
50.	Svatba – sprevod	174-175	balada značaja
51.	Ovakov je moj dragi	175-176	čista lirika
52.	Devojačka kletva	176	romanca
53.	To bu moje oružje	176-177	čista lirika – ide u samostan
54.	Ki dva ljube mrazi, vzeli njega vrazi	177-178	mitološka
55.	Maček šiva torbice	178	dječja verižna nabrajalica

Deželićev broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
56.	Miš je polje popasel	179-181	dječja–s ponavljanjem refrena
57.	Dragi najboljši	181-182	romanca – dragi donosi vodu
58.	Lahku noć	182	želja – kao molitva
59.	Dvanaest svetih komadov	183-184	duhovna – od dvanaest na niže
60.	Dijak	184	školovanje za svećenika
61.	Nejdi dok ti rože ne odcvétu	185	romanca – dragi mijenja ljubu
62.	Naćinite diku	185-186	Zagrebu-mladi odlaze iz grada
63.	Janicu bum ljubil	186	romanca – pečalbarski ton
64.	Daleki put	187-188	romanca – slično »Oj Jelena«
65.	Kuj kovać	188	dječja – verižna nabrajalica
66.	Njega svatko lahko pozna	189	balada nesretnih okolnosti
67.	Pokora grešnika	189-191	mitološka – baladni završetak
68.	Pokora vodi vu nebo	191-192	mitološka – tri dušice grešne
69.	Divojka višnje čuvala	192	romanca – mladom daje višnje
70.	Hrabra divojka	193	romanca – djevojka vojnik
71.	Dušica mešu zamudila	194	mitološka
72.	Poljska cirkvica	194-195	mitološka – nabrajanje
73.	Nekošena livada	195	čista lirika
74.	Dva dragi	196	romanca – spominje Varaždin
75.	Crni kos	196-198	romanca – pomalo mitološka
76.	Ivan krsti déte Jezuša	198	mitološka – apokrif
77.	Seljačko – žnjačka	199	mitološka – apokrif
78.	Mlada dekla – našla dećka	199-200	čista lirika
79.	Junak došel v snoboke	200	romanca–česta na kajkavskom
80.	Mladi gospon i prepelica	201-202	romanca–česta na kajkavskom
81.	Čudnovate ptice	202-203	romanca – čižme je zarosil
82.	Dva grozdeka	203	čista lirika – mitološka
83.	Pet pijanih žen	203-204	šaljivo-podrugljiva, popularna
84.	Trta na visokoj gori	204	čista lirika – idila, vinska
85.	Nigdar ne pozabim	205	čista lirika – idila, vinska
86.	Došla i draga	205-206	romanca – baladni ton,uspjelo
87.	Tri senje	206	mitološka – apokrif
88.	Otec naš je lépo ime	207	molitva
89.	S Bogom onda razgovori	207	romanca – prolaznost
90.	Tićek bi se ženil	207-209	romanca – česti motiv
91.	Ime Jezuševo	209-210	mitološka – apokrif
92.	Kakov gospon takvi sluge	210-211	romanca – nabrajanje
93.	Maćuha otrovala pastorće	211	balada nesretnih okolnosti
94.	Razveseli nas Marija	211-212	mitološka – apokrif
95.	Marija drži sineka v naručju	212	mitološka – apokrif
96.	Težakom piti	212-213	mitološka
97.	V polju drévćece	213	mitološka – apokrif
98.	Zajec siromak	213-215	šaljiva – vrlo stara, uspjela
99.	Lestvica	215-216	dječja – verižna nabrajalica
100.	Skupijaš	216	nabrajalica – vrlo kratka
101.	Pijančeva popevka	217	kao »Pimo, braća, vince«
102.	Zakaj si žalostna?	217-218	romanca – ko međimurska
103.	Jezuša uspavkaju	218-219	mitološka – apokrif
104.	Slavul poje	219-220	mitološka – apokrif
105.	Junaku bi za vrat granku privezati	220	čista lirika
106.	Mara plete tri vence	221-222	romanca
107.	Moja žena mati zemlja	222	čista lirika – baladično
108.	Ljubi našel persten	222-223	romanca–kao Prsten zvenknol
109.	Nagovor za bratca	223-224	čista lirika
110.	Marica plete tri vence	224	romanca
111.	Vojnik	225-227	romanca – baladično
112.	Dok se nesem oženil	227-228	romanca - prolaznost

Deželićev broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
113.	Nedaj mi tulike žalosti	228-229	mitološka
114.	Tebe opraštam (Tri vještice, o.p.)	229-230	mitološka
115.	Novi klošter	231	mitološka
116.	Dober tolnać	231-233	mitološka – bajkovita
117.	Majka božja vu samoće	223	mitološka – vrlo kratka
118.	Jelačić ban – Košut	233-234	povijesna – sarkastična
119.	Jošće je lepši Marijin sin	234-235	čista lirika - duhovna
120.	Skrbljiva divojka	235-236	nabrajanje – nedefinirano
121.	Ženil bi se, a nemam se šćim	236-237	romanca – nabrajanje, poanta
122.	To su te taleri krivi	237-238	mitološka – Marija i brodar
123.	Neposlušnost	238-240	mitološka – Marija i nedjelja
124.	Cigani	240-241	šaljiva – kratka
125.	Mala molitva	241	mitološka – nije molitva
126.	Marija déla Jezušu senku	241	mitološka – Marija i Jezuš
127.	Nigdar ne dojde	241-242	romanca – suho drevce
128.	Bratov prsten	242-243	romanca – brat djever
129.	Polić vinca	243	čista lirika
130.	Razudane kćerke	243	romanca–skrać., kao Tri kćeri
131.	Vojnik šalje kući	244	ratni plijen iz Italije
132.	Bog dal omalila Kupa	244	čista lirika
132.	Muž nemari za ženu	244	čista lirika
133.	Milka spravljala košulju	245	čista lirika
134.	Tužno selo	245-246	čista lirika
135.	Drag junak	246	čista lirika
136.	Ljuba Kata	246-247	romanca
137.	Kod dragoga je najljepše	247-248	romanca – kao »veter veje«
138.	Moj dragi neće	248-249	romanca
139.	Katica lepa gospoćica	249-250	romanca
140.	Rožice necvetu	250	čista lirika – mlada nedelja
141.	Ćelica mala.	251	čista lirika
142.	Slavićek prelepo poje.	251	mitološka – Marija rodila sina
143.	Jezušek je den.	143	mitološka
144.	Bog otec sudec.	252	mitološka
145.	Lepa Telica	252	čista lirika – vrlo kratka
146.	Posteljka	252-253	koleda
147.	Crna jagoda	253	mitološka
148.	Lepota raja	253-254	mitološka
149.	Dete na grobu svoje matere	254-255	romanca – baladni ton
150.	Ptićekov stan	255-256	romanca – kao »Ftiček leti…«
151.	Krćmarica pogubila ključe	256	romanca
152.	Opomena	257	čista lirika – kao »Šipkajina«
153.	Narekovanje	257-258	romanca – baladni ton
154.	Rožica i prsten.	258	romanca – boji se uzeti prsten
155.	Rajši divojku nego grad	259	čista lirika
156.	Stazica vu travnićku	259-260	romanca – šaljiv ton
157.	Ivan tugju ljubi.	260-261	romanca – nesretan brak
158.	Duga noć.	261	mitološka
159.	Neću trgat rožu	261	čista lirika
160.	Samobor	262	pohvalnica gradu
161.	Jašili divojki na oglede.	262-263	romanca
162.	Varoška divojka.	263	čista lirika – ne uzeti gradsku
163.	Turobna mujca.	263-264	romanca – ne krade mujca sir
164.	Tužna ma ženitba.	264	šaljiva – »već me žena zbila«
165.	Otec – tepec.	264	čista lirika – tugaljivo
166.	Pij	265	napitnica pri stolu
167.	Neće mu konja napojiti	265-266	romanca-kraj od druge pjesme
168.	Moram oditi	266-267	romanca – odlazak u vojsku

Deželićev broj	Naslov pjesme	Žgančeva oznaka stranice	Osnovna značajka sadržaja pjesme
169.	Ćudni svati	267	mitološka – baladni ton
170.	Dobra hrana za muža	268-269	poslenička – obrada zemlje
171.	Jožef išće stan	269	duhovna,Marija se majka trudi
172.	Za sirote Bog skrbi.	270	romanca–kao »Udovac i déte«
173.	Razstanak	270-271	romanca – rastanak od rodbine
174.	Varoš Nazarenski.	271	mitološka – apokrif
175.	Kam bi del	272	romanca – konja, sokola…
176.	Nitko ne déli pravo	272-274	romanca – dragi daje više
177.	Tri švele	274-275	šaljivo-podrugljiva
178.	Tri tice	276	mitološka
179.	Pantalićek (slavićek)	276	mitološka – poziv na molitvu
180.	Kmetija	277	socijalna – nepravda za kmeta
181.	Vkanjeni junak	277-278	šaljiva – djevojka neće starca
182.	Sen Marijin	278-279	mitološka – apokrif
183.	Turobno srce	279-280	romanca – apokrifni ton
184.	Poziv na nebo	280-281	duhovna – više apokrifna
185.	Grlica Jezuša ćuvala	281-282	mitološka – apokrif
186.	Odlaha srdcu.	282	romanca
187.	Fityehaz dobro moje.	282-283	čista lirika – blisko romanci
188.	Marici prebliedila lica	183	romanca – dijalog, baladično
189.	Tužna mati.	284/I*	balada nesretnih okolnosti
190.	Dećja popevka	284/I	bajalica – samo dva stiha
191.	Bog je rodil Jezuša	285/I	mitološka – kao zdravica
192.	Varoš Nazarenski.	285/I	mitološka – apokrif
193.	Zdrava Marija	285'-284	duhovna – kao molitva
194.	Marija ružicu tergala	284	mitološka – apokrif
195.	V raju sveće gore	284-285	misaona – prolaznost
196.	Vure v noći	285	mitološka–brojenje noćnih ura
197.	Duše putuju za Jezušem	285-286	mitološka – apokrif
198.	Sveta Katalena	286-287	romanca–mitološki, narativno
199.	Sveta Ilijana	287	romanca – mitološki ton
200.	Boliduša	288	mitološka – apokrif
201.	Sinek pušku redi	288-289	romanca–pomiješano, baladno
202.	Na razstanku	289-231**	romanca–kajkav. – štokavska

* Stranice 284. i 285. nisu numerirane, a iza njih se nastavljaju brojevi 284 i 285., pa smo ih ovdje označili kao 284/I i 285/I.

** Žganec je 290. stranicu označio kao 230. Zato kajkavske pjesme završavaju na stranici 231. To je stvarno 291. stranica. Istovremeno valja reći da je broj 202 zapravo broj 203 jer se broj 132 ponavlja.

Tako postaje očigledno da taj rukopis daje najpotpuniju sliku motivsko – tematskog svijeta profane i duhovne lirike koji je još u 19. stoljeću dominantan na sjevernom hrvatskom (štokavskom i kajkavskom) jezičnom prostoru, ali često i prelazi njegove granice. Time našu usmenu poeziju čini sastavnim dijelom hrvatske i svjetske usmenoknjiževne baštine. Sastavio ga je čovjek s tek navršenih dvadeset godina trudeći se da svaku riječ zabilježi točno onako kako ju je čuo. Budući, pak, da sam nije ispravljao niti mijenjao zapisane tekstove, znanstvenici im mogu pristupati s punim povjerenjem i svaku pjesmu promatrati kao jedan njezin, nekada postojeći, pojavni oblik, dakle kao original.

A ipak, i unatoč svemu, taj iznimno vrijedan kulturni i književni spomenik dosad nije zaslužio da bude objavljen i tiskom. Izraz indolencija nešto je najblaže što se može izreći na ovom mjestu.

SUMMARY

The manuscript of the anthology Hrvatske narodne pjesme puka Štokavsoga i Kajkavskoga *[Croatian national folk songs in the Štokavian and Kajkavian dialects]* by Đuro Deželić, kept today in the Ethnology Department of the Croatian Academy of Science and Arts under number MH 186 is among the most comprehensive song books compiled soon after the Croatian National Revival. It was signed with one of the collector's pseudonyms: I. St. Mirković I-nin.

Deželić himself prepared it for press in 1859, but it was never printed.

The comprehensive foreword tells of the geographic and linguistic area where the songs were collected, and about the manner of transcribing the texts. The author stressed that all efforts were made to exactly transcribe the songs as they were heard, and to list the numerous problems encountered in recording the songs, particularly those in the Kajkavian dialect. In the Kajkavian records, he used the sound ć (considering that the Kajkavian č was 'softer' that the Štokavian č but 'harder' than the sound ć), thereby stepping away from the post-revival practice of using only the letter č for both sounds.

At the time of compiling the song, the letter đ was not in existence, and so Deželić used the compound sound gj instead, as was the practice of writers until the revival.

Multiple issues arose with the Kajkavian vocalism, and only partial solutions were found.

The manuscript was not original paginated. Almost ninety years later, pagination was added by Vinko Žganec, though unfortunately, this was quite careless.

The anthology contains only texts, without musical notation, and is divided into two parts. The first includes the Štokavian songs, the second the Kajkavian songs.

The Štokavian sections includes 155 records and the themes are somewhat narrower than the Kajkavian songs. Virtually all songs are of a romantic theme, and can be divided into pure lyricism, ballads and romances. There is only one purely epic poem, Liepi ajduk [Lovely outlaw].

The Kajkavian section includes 203 records and the thematic range is significantly broader and more diverse than in the Štokavian section.

However, the motifs are often intertwined through the Kajkavian and Štokavian sections, showing the literary diversity that dominated in the northern Croatian region since event he mid-19th century. Numerous motifs, however, surpass the linguistic and national borders, and so Deželić's records form an inseparable part of the overall Croatian as well as European verbal literary heritage.

Considering the fact that Deželić recorded these songs as he heard them, and did not amend anything, the songs from his anthology form a reliable foundation for further study.

OSVRT NA NEKE NOVINSKE IZVJEŠTAJE O POTRESU U PODRAVINI 1938. GODINE

REVIEW OF 1938 PODRAVINA EARTHQUAKE NEWSPAPER REPORTS

Ivica ZVONAR
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Odsjek za povijesne znanosti, Zagreb
zvonar@hazu.hr

Primljeno / Received: 15. 3. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 550.348(497.5-3Podravina)"1938"(046)
94(497.5-3Podravina)"1938"

SAŽETAK

Autor u radu donosi prikaz izvještaja zagrebačkih novina Jutarnji list i Obzor te tjednika Hrvatska Straža, kao i koprivničkog tjednika Podravske novine o potresu iz 1938. godine koji se snažno osjetio u Podravini, a u određenoj mjeri i na širem prostoru sjeverozapadne Hrvatske te dijelom i u susjednim zemljama. Potres je izazvao materijalne štete na objektima i zabrinutost među pučanstvom pogođenih područja.

Ključne riječi: Podravina, potres, 1938. godina
Key words: Podravina, earthquake, year of 1938

UVOD

»Razdoblje između dva svjetska rata donijelo je Koprivnici i Podravini stagnaciju u svakom pogledu: u gospodarskom, demografskom i kulturnom.«[1] U tom je vremenu, prema dostupnim popisima stanovništva iz 1921., 1931. i 1948. godine, na prostoru koprivničke, đurđevačke i ludbreške Podravine 1921. živjelo 133 786, 1931. ukupno 138 415, a 1948. godine 136 092 stanovnika. Koprivnica je u tom periodu najveći grad u Podravini, i 1921. broji 8115, 1931. ima 7934, a 1948. godine 8663 stanovnika.[2] U razdoblju od početka 20. stoljeća pa sve do izbijanja svjetske ekonomske krize, koprivnička industrija te sekundarna i tercijarna djelatnost grada se uspješno razvijala, ali potom počinje stagnirati, i u godinama pred Drugi svjetski rat doživljava izraziti pad.[3] Nepovoljni gospodarski trendovi, rubni položaj uz državnu granicu i složene političke prilike u monarhističkoj Jugoslaviji negativno su se odrazile na svakodnevicu podravskog prostora.[4] Pored spomenutih poteškoća, Podravinu je u proljeće 1938. godine zadesio i potres.

---

1 Za osnovne informacije usp. Dragutin Feletar, »Značenje geografskog položaja i demografskih osobina za razvoj Koprivnice u prošlosti i sadašnjosti«, *Koprivnica: grad i spomenici*, Zagreb, 1986., str. 14. Detaljnije o prilikama u Podravini između dva svjetska rata usp. Dragutin Feletar, *Podravina: općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti: knj. 1.: povijesno-geografski pregled od paleolita do 1945. godine*, Koprivnica, 1988., str. 272-374.

2 Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke republike Hrvatske 1857-1971.*, Zagreb, 1979., str. 259, 343, 399. Također, usp. Dr. Z. V.,«Koprivnica u brojkama«, *Podravske novine: informativni tjednik za Koprivnicu i njenu okolicu* (Koprivnica), god. VIII, br. 42, 16. X. 1937., str. 1-2. Na ovome mjestu želimo napomenuti da je u vrijeme potresa 1938. godine podravski prostor bio dio Savske banovine. Manja upravna jedinica bio je srez / kotar, koji se sastojao od upravnih općina. Primjerice, koprivnički srez / kotar je brojio deset upravnih općina – Drnje, Đelekovec, Gola, Hlebine, Koprivnički Ivanec, Legrad, Novigrad, Peteranec, Sokolovac i Ždala. Također, srezovi su bili i Đurđevac i Ludbreg.

3 Danijel Kovačić, »Kratki pregled koprivničkog gospodarstsva u međuratnom razdoblju«, *Podravski zbornik*, 24-25(1998./1999.), str. 137-155.

4 Glede političkih i gospodarskih prilika u Podravini usp. Vladimir Šadek, *Političke stranke u Podravini 1918.-1941.*, Samobor, 2009., te Mira Kolar-Dimitrijević – Hrvoje Petrić, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u*

NOVINSKI IZVJEŠTAJI O POTRESU: KRATKI PREGLED[5]

Zagrebačke novine *Jutarnji list*[6] i *Obzor*[7] u ponedjeljak 28. ožujka 1938., dan nakon potresa, donose prve vijesti o potresu koji se u nedjelju 27. ožujka, malo iza podneva, snažno osjetio u Podravini, ali i u Zagrebu te na širem prostoru sjeverozapadne Hrvatske, kao i u susjednim zemljama. Dosta je pozornosti potresu bilo posvećeno i u tjedniku *Hrvatska Straža*[8]. Također, o potresu je pisao i koprivnički tjednik *Podravske novine*[9]. Njihove izvještaje ćemo ukratko prikazati u tekstu koji slijedi.

Jutarnji list je u ponedjeljak 28. ožujka 1938. na prvoj stranici istaknuo naslov velikim crvenim slovima – obično su slova bila crna – »Potres u Zagrebu«. Uslijed potresa zabilježene su materijalne štete na pojedinim objektima. Građanstvo se bilo uznemirilo, a mnogi su istrčali na ulicu bez kaputa. [10] Seizmografi u Geofizičkom zavodu su »počeli registrirati potres u 12 sati 16 minuta i 38 sekunda u Zagrebu. Udaljenost iznosi oko 70 kilometara od Zagreba u smjeru zapad-sjevero-zapad, što upućuje, da se epicentar potresa nalazio u predjelu sjevero-zapadno od Bilogore i Kalnika. Potres je bio jak, pa je u epicentru snaga potresa bila izmedju 7 i 8 stupnjeva MCS, što znači da je uzrokovao štete. Analizom

---

Podravini (od početaka do 1945. godine), Koprivnica, 2015. Također, ukratko o demografskim, gospodarskim i socijalnim prilikama na koprivničkom području od 1929. do 1941. godine usp. Željko Krušelj, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma: politička zbivanja u koprivničkoj Podravini od objave šestosiječanjske diktature do sloma Kraljevine Jugoslavije: 1929.-1941.*, Koprivnica, 2001., str. 9-17.

5 U hrvatskoj historiografiji o potresu u Podravini 1938. godine nema zasebnih radova napisanih od strane profesionalnih povjesničara, pa se nadamo da će ovaj prilog potaknuti daljnja istraživanja na tome planu. No, treba reći da postoje prilozi koji spominju potres iz 1938., a pisani su od strane publicista ili stručnjaka s područja građevinarstva i srodnih disciplina - npr. usp. Josip MOKROVIĆ, »Bilogorski potres 27. ožujka 1938.«, *Priroda: popularni ilustrovani časopis Hrv. prirodoslovnog društva u Zagrebu*, god. 28(1938), br. 7., str. 200-204.; Veselin SIMOVIĆ, »Potresi na zagrebačkom području«, *GRAĐEVINAR*, 52 (2000), br. 11, str. 637-645.; Branko BEGOVIĆ, *Pitomača kroz prošlost 1 : [Elektronička građa] : prilozi za povijest Pitomače*, Pitomača, 2015. Također, kratki spomen potresa iz 1938. godine može se putem odgovarajućeg web preglednika naći i na stranicama raznih web portala.

6 *Jutarnji list* izlazi u Zagrebu od 28. veljače 1912. do 13. travnja 1941. godine. Tijekom Prvog svjetskog rata imao je i popodnevno izdanje. Izdavala ga je tiskara Ignjata Granitza, a od 1920. Tipografija grafičko-nakladnički zavod d. d. Prvi urednik bio je Viktor Prosenik. U razdoblju između dva svjetska rata bio je jedan od najuglednijih zagrebačkih dnevnika (s prosječnom nakladom od 20 000 primjeraka dnevno). Najistaknutiji su urednici (1920.–1926.) E. Demetrović, koji ga je osuvremenio i komercijalizirao po uzoru na zapadnoeuropske listove, te (od 1926. do posljednjega broja) J. Horvat, koji mu je dao prohaesesovsku orijentaciju i vratio mu smirenost i ozbiljnost. U međuratnom su vremenu na stranicama *Jutarnjeg lista* surađivala tada najpoznatija hrvatski književna, publicistička i znanstvena pera. Usp. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29627 (pristup ostvaren 8. II. 2016.)

7 *Obzor* je politički dnevnik koji je izlazio u Beču od 1860. do 1871., a potom u Zagrebu od 1871. do 1941. godine. U razdoblju nakon 1905. deklarirao se kao nezavisni politički dnevnik, a dugi niz godina (1905–40) uređivao ga je M. Dežmana, koji ga je učinio informativnijim. Godine 1918. dosegnuo je nakladu od 15000 primjeraka, a potom je postupno izgubio značaj na hrvatskom medijskome prostoru. Nakon Dežmanove smrti list je vodio R. Maixner do njegova konačnoga gašenja u travnju 1941. godine. Usp. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44664 (pristup ostvaren 8. II. 2016.)

8 *Hrvatska straža* je katolički dnevnik koji je izlazio u Zagrebu u nakladi Pučkoga društva za dobru štampu. Počela je izlaziti u srpnju 1929., a obustavljena je u siječnju 1941. godine. Odgovorni urednik bio je I. Bogdan, glavni urednik Mario Matulić, a ravnatelj J. Šimrak. Jedini je hrvatski list koji se pojavio nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature (1929.). U svojem je programu bio izrazito desne orijentacije. Prilikom obustavljanja naklada je iznosila 5000 primjeraka. Usp. o tome http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26423 (pristup ostvaren 8. II. 2016.)

9 *Podravske novine* bile su tjednik koji je izlazio u Koprivnici od 1. ožujka 1930. do 19. travnja 1941. godine. U početku je izdavač bio Konzorcij Podravske novine, a potom Vlado Malančec, zatim Tiskara Braća Loborec te na kraju Tiskara Valko Loborec. Na mjestu urednika bili su tijekom izlaženja: Beno Wolfensohn, Andro Pavlović, Vlado Malančec, Valko Loborec, Mih. Pavlović, Martin Široki, Ivan Paprika i Dušan Ožegović. O listu usp. zapis u on-line katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice - http://katalog.nsk.hr/F/9D2C53E9A-3BAYUN4CBPA4FYBU5F9DI23N3E91U4NU3PC14A7YP-73265?func=full-set-set&set_number=000861&-set_entry=000002&format=999 (pristup ostvaren 8. II. 2016.) Također, o *Podravskim novinama* te njezinom dugogodišnjem novinaru i uredniku Dušanu Ožegoviću usp. Mira Kolar-Dimirtrijević, »Ožegovići u Koprivnici od polovice 19. do polovice 20. stoljeća«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, sv. 14(2012), br. 1, str. 25-44.

10 »Potres u Zagrebu«, *Jutarnji list* (Zagreb), god. 27, br. 9400, 28. III. 1938., str. 1.

može se ustanoviti da je uzrok potresa u spuštanju terena. U Zagrebu je spuštanje terena bilo vrlo veliko. Potres je trajao nekoliko sekundi, ali igla na manje osjetljivom seizmografu bilježila je pokrete zemlje sve do 12 sati i 33 minute, što znači, da su drhtaji zemlje trajali kojih 16 minuta.«[11] U Koprivnici ima mnogo porušenih dimnjaka, oštećenih krovova, i raspucalih zidova u privatnim kućama. Stradali su franjevački samostan, zgrada Gradskog poglavarstva, župna crkva i dvor, zgrada Realne gimnazije i pučke škole, pravoslavna crkva, židovski hram, gradska električna centrala, dimnjaci gradske ciglane i ciglane braće Krčmar. Od privatnih zgrada stradale su: svratište Car, kuća odvjetnika dr. Šćerbaka i dr. Radančevića, kuće Josipa Fuchsa, Milana Eisenstetera i Josipa Šajera. »Pločnici u gradu puni su opeka srušenih fasada. Ljudskih žrtava nema. Prema izjavi šefa gradjevinskog gradskog ureda g. Ravnikara šteta se cijeni u Koprivnici NA PREKO 2 MILIJUNA DIN.«[12] Treba ovdje istaknuti da je nakon potresa 1938. godine franjevački samostan u Koprivnici popravljan pod vodstvom o. Norbert Žaliga. »Istočno krilo u tadašnjem obliku bilo je dugo 26 m, a široko 9,70 m. Visina prizemlja i kata bila je 7 m, a visina krovišta 5,6 metara.«[13] Inače, crkva sv. Antuna Padovanskog je u tri stoljeća svoga postojanja u Koprivnici doživjela tri snažna potresa – 1778., 1880. i 1938. – a franjevci su je uz pomoć vjerničkog puka uvijek uspješno popravili.[14]

U ludbreškom se kraju, izvještava *Jutarnji list*, potres najslabije osjetio, ali »šteta prouzročena u koprivničkom i gjurgjevačkom kotaru je dosta velika«.[15] U tom kontekstu spominju se oštećenja u Koprivničkim Bregima, Novigradu Podravskom, Virju, Kloštru, Đurđevcu, Kataleni. Štete od potresa zabilježene su također u Bjelovaru i Virovitici, a postradala su i sela u podnožju Bilogore. Potres se osjetio u Križevcima, Varaždinu i Čakovcu. »Ovaj potres bio je jedan od najjačih što ga je doživjela Podravina i izazvao je medju pučanstvom paniku i strah da se ne ponovi. Ukupna šteta od potresa u Podravini moći će se tek naknadno ustanoviti.«[16]

Geofizički zavod iz Zagreba poslao je na teren svoja dva stručnjaka da ispitaju »sve što je u vezi sa potresom«, i da o tome naprave izvještaj, a banska uprava će formirati komisiju za procjenu štete.[17] Uzrok potresa je »pomicanje tla vjerojatno gora u području Kalnika i Bilogore«.[18] Geofizički zavod na Griču izdao je i posebno priopćenje glede potresa, u kojem je spomenuto da su »u petak 25. III. U 10 sati 5 minuta i 31 sekunde« njihovi seizmografi zabilježili »slabi potres iz udaljenosti od okruglo 70 kilometara«.[19] Uslijedio je potom snažan potres 27. ožujka iza podneva, te 28. ožujka »još jedan umjereni potres u 14 sati 18 minuta i 35 sekunda iz istog epicentra«.[20] Jači potresi bili su na tom prostoru, ističe se u *Jutarnjem listu*, zabilježeni u studenom 1778., u veljači 1878. te u prosincu 1883. godine.

Jutarnji list u svojim vijestima javlja o štetama u Bjelovaru i okolici, u Koprivnici u Virovitici i Klenovniku. Također, napominje se da je potres, ali bez materijalne štete, bio ovih dana zabilježen još u Petrinji, Sisku, Osijeku Dugoj Resi, Slavonskome Brodu, Kostajnici.[21] Pored toga, potres se osjetio u Grazu, u Leibnitzu te drugim štajerskim mjestima, kao i u Beču. Izazvao je paniku među stanovništvom, ali nije bilo ozbiljnijih materijalnih šteta.[22] U srijedu, 30. ožujka, iza 3 sata ujutro, ponovno se

---

11 »Jedan od najjačih potresa zadnjih godina«, *Jutarnji list* , god. 27. br. 9400, 28. III. 1938., str. 1.

12 »Štete od potresa u cijeloj doljnjoj Podravini«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9400, 28. III. 1938., str. 1-2.

13 Ivy Lentić-Kugli, »Kronologija i građa za povijest sakralnih objekata u Koprivnici«, *Koprivnica: grad i spomenici*, Zagreb, 1986., str. 216.

14 Paškal Cvekan, *Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici: 1675.-1975.*, Koprivnica, 1975., str. 16.

15 »Najslabije se osjetio potres u ludbreškom kotaru«, *Jutarnji list* , god. 27, br. 9400, 28. III. 1938., str. 1.

16 »Ljudskih žrtava nema nigdje«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9400, 28. III. 1938., str. 1.

17 »Nema opasnosti od eventualnih daljnjih potresa«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9401, 29. III. 1938., str. 10.

18 *Isto*.

19 *Isto*.

20 *Isto*.

21 »Katastrofalne posljedice potresa«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9401, 29. III. 1938., str. 12.

22 »Potres se osjetio i u Austriji«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9401, 29. III. 1938., str. 14.

osjetio potres u Novigradu Podravskom, Koprivnici i Bjelovaru te je izazvao paniku među stanovništvom.[23]

Potres je teško oštetio varaždinsku crkvu, a škola u Koprivničkim Bregima se mora srušiti jer je jako stradala.[24] Šteta u Bjelovaru prema nekim procjenama iznosi 800.000 dinara, a u općini Trojstvo je 2 milijuna dinara. U selu Rakitnici bilo je srušeno 26 kuća, isto toliko je oštećenih, a čitava je ostala samo jedna zgrada od ukupno 80. »Nešto manje, ali vrlo jako, stradala su sela Šemovac i Keglevac, a najbolje je, kao nekim čudom, prošla Hampovica, koja je smještena u sredini tih mjesta. Ljudi se iseljuju mjestimice iz kuća, jer se boje, da će se uslijed napuknutosti zidova kuće srušiti.«[25]

Na primjeru sela Šemovci, koje se nalazi podno Bilogore na podravskoj magistrali na raskrižju puteva prema Koprivnici, odnosno prema Đurđevcu i Virovitici, ilustrativno ćemo na osnovu zapisa kroničara iz *Spomenice crkve Sv. Križa u Šemovcima*, pokazati kako su mještani doživjeli potres, odnosno kakve su bile posljedice te kako je tekla obnova postradale mjesne crkve Sv. Križa. »Dana 27. ožujka zadesio je selo Šemovci i ostalu okolicu strašan potres. U 12 sati i 30 minuta poslije podne potresla se zemlja uz podzemnu tutnjavu. Lakši udarci čuli su se i slijedećih dana. Od potresa stradalo je cijelo selo, ali najviše kapela Sv. Križa. Zidovi su popucali na više mjesta, a sa bolte glavne lađe pala je cigla u površini od 1m^2. Makar je kapelica stradala jako ipak je narod hrlio u nju da se zahvali Bogu da ga (je, op. I. Z.) sačuvao od veće nesreće. Prvu pomoć za popravak kapele Sv. Križa poslao je presvjetli gospodin monsignor i kanonik zagrebački Dr Franjo Barac – u iznosu od 5000 (pet hiljada) dinara uz popratno pismo (…). U ime cijelog sela kao našem domaćem i rođenom sinu u Šemovcima najljepša mu hvala i od Boga plata.«[26] Crkva Sv. Križa spada u župu Sv. Martina u Virju, a župnik Martin Kovačević je o potresu u *Spomenici župe Sv. Martina* napisao: »Kapela sv. Križa u Šemovcu još je najviše stradala. Ne samo da je krov uzmemiren i zidine su raspucale, već je i crkvena bolta znatno raspucala pače se jedan dio bolte i srušio… .«[27] Tijekom 1939. bili su obavljani popravci na crkvi u Šemovcima, a dio mještana, kako svjedoči *Spomenica crkve Sv. Križa u Šemovcima*, novčanim je prilozima pomogao popravak crkve.[28] Župnik Kovačević zapisao je u župnoj spomenici da je novac koji je poslao mons. Barac bio iskorišten za one poslove obnove koji su bili najhitniji. Trebalo je što prije obaviti popravak krova glavne lađe do tornja, ravnog dijela krova nad svetištem i sakristijom, zatim popravak luka u unutrašnjosti glavne lađe te sanirati pukotinu na stropu. Šemovačka je crkvena blagajna, zaključuje župnik Kovačević, u obnovi sudjelovala s 3.000 dinara, a mještani su darovali 10 hektolitara mošta »utrškom toga kao i selskim nametom obaviti će se ostali popravci izračunani na 20.000 din«.[29] Mjesni Crkveni odbor (Kopas, Cikoš, Vinković, Gajbud i Vlahović) je 26. studenoga 1939. u Šemovcima pregledao crkvu i »pronašao sve u redu«, pa je stoga zidarskom majstoru Hatadiju koji je vodio radove dao »priznanje da je posao dovršen«.[30]

U kratkom članku objavljenom na stranicama *Obzora* u ponedjeljak 28. ožujka 1938. bilo je spomenuto izvještava da se u nedjelju 27. ožujka u 12.16h osjetio potres u Zagrebu. Seizmografi Geofizičkog zavoda su potres zabilježili na udaljenosti 70 km od Zagreba u predjelu Bilogore i Kalnika. »Uzrok potresa je spuštanje terena (…) drhtaji zemlje [su, op. I. Z.] trajali 16 minuta«, a među pučanstvom u

---

23 »Ponovno se osjetio potres«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9402, 31. III. 1938., str. 13.

24 »Ustanovljene štete od potresa«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9406(?), 3. IV. 1938., str. 12. Glede izgradnje nove škole u Koprivničkim Bregima bilo je problema jer »srešena banska je uprava« I ministarstvo prosvjete su odbili molbu općine za novčanu pomoć. O tome usp. članke »Gradnja osnovne škole u Kopr. Bregima«, *Podravske novine*, god. X, br. 7, 18. II. 1939., str. 3, te »Sjednica gradskog zastupstva«, *Podravske novine*, god. X, br. 17, 209. IV. 1939., str. 2.

25 »Šteta u bjelovarskom kraju iznaša oko 5 milijuna dinara«, *Jutarnji list*, god. 27, br. 9406(?), 3. IV. 1938., str. 12.

26 Arhiv crkve Sv. Križa u Šemovcima (dalje: ASVK), Spomenica: knjiga II., str. 1-2. O F. Barcu usp. Ivica Zvonar, *Mons. dr. Fran Barac: (1872.-1940.): život i djelo*, Zagreb, 2012.

27 Arhiv Župe Virje (dalje: AŽV), Spomenica župe Virje : 1809.-1978., str. 198.

28 ASVK, Spomenica: knjiga II., str. 3-5.

29 AŽV, Spomenica, knj. I., str. 198.

30 AŽV, Zapisnik šemovečkoga crkvenoga odbora od 26. XI. 1939.

Zagrebu »nastala je pojmljiva panika«.[31] U Zagrebu, osim pucanja stakala i zidova kuća, nije bilo većih šteta. »No iz drugih mjesta pokrajine primili smo izvještaj, gdje je potres napravio veće štete, ali srećom ljudskih žrtava nigdje nije bilo. U Koprivnici je srušeno mnogo dimnjaka, krovovi su oštećeni, i popucali zidovi na privatnim kućama. Najteže je stradala franjevačka crkva, u kojoj se srušio svod a toranj raspucao. Na zgradi gradskog poglavarstva popucali su zidovi. Fasada nove zgrade gradskog poglavarstva srušila se zajedno sa satom. U pravoslavnoj crkvi popucao je svod, a i toranj tako raspucao da prijeti opasnost da se sruši. Potres se takodjer jako osjetio popraćen tutnjavom u Bjelovaru, pa je i tamo bilo štete.«[32] Potres je izazvao »veliku paniku« u Varaždinu, Čakovcu, Virovitici i drugim mjestima.[33]

Obzor javlja da se i sljedećega dana, 28. ožujka, u 14.30h ponovno osjetio potres oko Novigrada Podravskog, Kloštra, u Bregima gdje je znatno oštećena zgrada pučke škole te na prostoru Bilogore, gdje su najteže stradala sela Trojstvo i Kapela, kao i tvornica crijepa u Paunovcu. Potres je bio »popraćen podzemnom tutnjavom«, a seljaci u pogođenim krajevima traže hitnu pomoć.[34]

Početkom travnja 1938. je i zagrebački tjednik *Hrvatska Straža* izvijestio o velikom potresu diljem Podravine koji je 27. ožujka nakon podneva prouzročio velike štete. U Koprivnici su mnogi objekti bili oštećeni. »Teško su oštećene neke javne zgrade, a u franjevačkoj crkvi srušio se na klecala zapadni dio svoda, dok je toranj na sjevernoj strani znatno napukao.«[35] Na franjevačkom samostanu su napukli i zidovi, srušilo se pročelje nove zgrade gradskog poglavarstva, napukao je dimnjak u gradskoj električnoj centrali, a oštećenja su vidljiva na župnom dvoru i crkvi te na pravoslavnoj crkvi i židovskom hramu, kao i na zgradama pučke škole i realne gimnazije. Srušeni su vrhovi dimnjaka dviju ciglana, a nastradale su i mnoge privatne kuće. »Prema procjeni mjerodavnih smatra se, da šteta od potresa iznosi preko dva milijuna dinara.«[36] Potres je prouzrokovao materijalne štete u gotovo svim mjestima u Podravini. »Naročito je oštećena Koprivnica, Virje, Kloštar Podravski, Novigrad Koprivnički Bregi, Đurđevac. Ljudskih žrtava nije nigdje bilo, ali je zato među pučanstvom vladalo veliko uzbuđenje.«[37] Potres se osjetio u Bjelovaru, Križevcima, Varaždinu, Virovitici i Međimurju.

U Đurđevcu su stradale mnoge kuće, pa ih dosta više nije bilo pogodno za stanovanje te su se morale zbog opasnosti odmah srušiti. Stradala je i srednjovjekovna utvrda Stari grad te župna crkva, a posebno su nastradale starije građevine. »Mnogi su ostali bez objeda, jer im se prolio iz posuda. Koji su se vozili biciklima, pali su na tle, kao da ih je tko bacio, koji su bili na kanalu, kažu, da su se obale jedna drugoj nagibale, tako da se voda dizala u kanalu. Marva je po štalama poustajala, živad se skupila u hrpu i počela kriještati. Ljudi, koji su se nalazili u sobama, bježali su kud je koji znao i preko prozora su skakali«.[38] Nastala je »velika panika«, i mnogi nisu htjeli spavati u kućama.[39] Potres je nanio štete u Rakitnici, Hlebinama, Kladarama, Novigradu Podravskom. Materijalne štete su bile velike, a udar potresa osjetio se i 28. ožujka te još i drugih dana. *Hrvatska Straža* 11. rujna 1938. je javila da se povremeno se čuje podzemna tutnjava u Jagnjedovcu u općini Sokolovac, pa zbog bojazni od novog potresa »još uvijek vlada među stanovnicima neizvjesnost«.[40]

---

31 »Izvještaj o jučerašnjem potresu«, *Obzor* (Zagreb), god. 78, br. 70, 28. III. 1938., str. 3.

32 *Isto*.

33 *Isto*.

34 »Ponovni udarac potresa u koprivničkom kotaru«, *Obzor*, god. 78, br. 71, 29. III. 1938., str. 3.

35 »Veliki potres diljem cijele Podravine«, *Hrvatska Straža: tjednik za katolički dom* (Zagreb), god. VI, br. 14, 3. IV. 1938., str. 10.

36 *Isto*. O iznosima štete u Koprivnici usp. »Štete na javnim zgradama u Koprivnici«, *Podravske novine*, god. IX, br. 14, 2. IV. 1938., str. 1.

37 »Veliki potres diljem cijele Podravine«, *Hrvatska Straža: tjednik za katolički dom*, god. VI, br. 14, 3. IV. 1938., str. 10.

38 »Velike štete od potresa u Podravini«, *Hrvatska Straža*, god. VI, br. 15, 10. IV. 1938., str. 11.

39 *Isto*.

40

Koprivnički tjednik *Podravske novine* izvještava: »U nedjelju 27. ožujka u 12 sati 16 m i 30 s začula se u Koprivnici snažna podzemna tutnjava, koju je popratio žestok valoviti potres. Potres, koji je potrajao 5 sekundi, prouzročio je u Koprivnici velike štete«.[41] Porušeni su bili mnogi dimnjaci, a na većini kuća raspucali su zidovi. Najteže je u gradu stradao franjevački samostan, dok je u gradskom predgrađu Bregima jako stradala zgrada škole. U koprivničkom je srezu potres također prouzročio poprilične štete, a napose je teško stradala općina Novigrad Podravski gdje su pojedine zgrade opasne za stanovanje. »U Donjoj Podravini, napose u đurđevačkom srezu štete su od potresa velike (u Virju i okolišnim selima ima i srušenih kuća) pa se njihova veličina ne može ustanoviti prije dok ne budu sakupljeni svi potrebni podaci koji se uredovno sakupljaju.«[42] Pretpostavlja se da je epicentar potresa pod obroncima Bilogore, a velike štete su zabilježene u bjelovarskom i virovitičkom srezu. Tvrdi se da je to jedan od najjačih potresa na prostoru sjeverne Hrvatske u proteklih sto godina. Potres se tih dana ponovio pet puta, ali u slabijoj mjeri. Ponovni udari potresa su se posebice osjetili u okolici Novigrada, Virja i Đurđevca te u Koprivnici. Stanovništvo je prestrašeno, a došli su stručnjaci iz Beograda i Zagreba da ispitaju teren i ustanove točan epicentar. Potresu su prethodile podzemne tutnjave u Jagnjedovcu. Sada se utvrđuje šteta, a stanovništvo očekuje pomoć i odštetu od države.[43] Treba napomenuti da se podzemna tutnjava u Jagnjedovcu čula još od Božića 1937., a prestala je nakon potresa 27. ožujka 1938. godine. Ponovno se od 11. travnja 1938. »čuje po 2 do tri puta kroz dan ili kroz noć čas jača čas slabija podzemna grmljavina«, pa taj fenomen bi što prije trebali ispitati geološki stručnjaci.[44] Podzemna tutnjava u Jagnjedovcu je nakon nekoliko dana prestala, a opet se začula 18. i 22. kolovoza 1938.[45] Dana 29. i 30. rujna 1938. se u Koprivnici i okolici opet osjetio potres. »Ovi potresi osjetili su se još u jugoistočnom i jugozapadnom dijelu koprivničkog kotara sve do Križevaca. Štete nijesu nigdje prouzročili, jer su srećom bili mnogo slabiji i kraći od prvog onog potresa od 27. ožujka, koji je bio u posljednjih stotinu godina jedan od najžešćih u Podravini. Sudeći prema području, koje se je ovaj puta potreslo naslućuje se da (je, op. I. Z.) epicentar spomenutih potresa na istom mjestu: u Bilogori.«[46] I ovom prigodom se napominje da se u Jagnjedovcu povremeno čuje podzemna tutnjava, pa stoga »očekuje se s pravom, da će nadležne vlasti već jednom dati ispitivati po geološkim odnosno geofizičkim stručnjacima i ovu neobičnu pojavu ispod Jagnjedovca, koja je tim značajnija što se javlja gotovo u samom epicentru zaredalih podravskih potresa«.[47] I kasnije, primjerice 1940. godine u Jagnjedovcu se povremeno čula podzemna tutnjava, i putem tiska se upozoravalo na taj fenomen.[48]

ZAKLJUČAK

U nedjelju 27. ožujka 1938., malo iza podneva, došlo je do potresa koji se snažno osjetio u Podravini, ali i u Zagrebu te u određenoj mjeri i na širem prostoru sjeverozapadne Hrvatske, kao i u susjednim zemljama. Sam je potres izazvao materijalne štete na objektima i zabrinutost među pučanstvom pogođenih područja. O potresu i njegovim posljedicama izvještavao je tadašnji tisak.

Zagrebački *Jutarnji list* je u ponedjeljak 28. ožujka 1938. godine na prvoj stranici kao udarnu vijest istaknuo naslov o potresu. U istome je broju donio još tri članka o zbivanjima u svezi potresa. I sljedećega su dana bila na stranicama *Jutarnjega lista* objavljena tri članaka o potresu. Također, situacija oko potresa nastavila se pratiti i narednih dana, pa možemo reći da je *Jutarnji list* posvetio puno pozornosti potresu u Podravini i široj okolici.

---

41 Dušan Ožegović, »Potres«, *Podravske novine*, god. IX, br. 14, 2. IV. 1938., str. 1.

42 *Isto*.

43 *Isto*.

44 Dušan Ožegović, »Podzemna tutnjava u Jagnjedovcu«, *Podravske novine*, god. IX, br. 17, 23. IV. 1938., str. 4.

45 »Ponovna podzemna tutnjava u Jagnjedovcu«, *Podravske novine*, god. IX, br. 34, 27. VIII. 1938., str. 2.

46 Dušan Ožegović, »Potresi u Podravini«, *Podravske novine*, god. IX, br. 39, 1. X. 1938., str. 1-2.

47 *Isto*.

48 D. [Dušan] O. [Ožegović], »Podzemna tutnjava u Jagnjedovcu …«, *Podravske novine*, god. XI, br. 5, 3. II. 1939, str. 2.

Druge zagrebačke novine *Obzor* donijele su 28. ožujka 1938. tek kraći izvještaj o potresu u Podravini, a idućega su dana također kratko izvijestile o ponovnom potresu na koprivničkom području.

Prilično opširno je o potresu pisano na stranicama zagrebačkog tjednika *Hrvatska Straža*. Početkom travnja 1938. bio je objavljen članak o potresu diljem Podravine, a pisano je i o štetema koje je izazvao. Također, na stranicama *Straže* ukazano je i na fenomen podzemne tutnjave u Jagnjedovcu.

Koprivnički tjednik *Podravske novine* izvještavale su u više navrata o potresu u podravskome kraju. Tijekom travnja 1938. godine objavljeni su iz pera novinara Dušana Ožegovića članci o potresu i njegovim posljedicama te štetema, a bilo je doneseno i nekoliko nepotpisanih članaka. Također, krajem ljeta i ujesen 1938. ukazano je nerazjašnjen fenomen podzemne tutnjave u Jagnjedovcu, odnosno na ponovne udare potresa koji su se osjetili u Podravini. Dušan Ožegović je o fenomenu tutnjave u Jagnjedovcu pisao i početkom veljače 1939. godine.

SUMMARY

The author presents a brief overview of *Jutarnji list* and *Obzor* dailies and *Hrvatska Straža* weekly from Zagreb, as well as Koprivnica's *Podravske novine* weekly newspaper about 1938 earthquake, which was strongly felt in Podravina and to some extent in northwestern Croatia and some neighboring countries. The earthquake caused material damage to buildings and concern among the population. Zagreb's daily *Jutarnji List* dedicated full attention to the earthquake in Podravina and the greater area, while the *Obzor* covered the earthquake in just a few brief statements. On the other hand, the earthquake was quite extensively covered by the dailies, Zagreb's *Hrvatska Straža* and Koprivnica's *Podravske novine*.

VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU I GRKOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST U PODRAVINI IZMEĐU 1941. I 1945. GODINE

FAITH CONVERSIONS FROM ORTHODOX TO ROMAN CATHOLIC AND GREEK CATHOLIC RELIGION IN PODRAVINA IN THE PERIOD 1941 TO 1945

Filip ŠKILJAN
Viši znanstveni suradnik
Institut za migracije i narodnosti Zagreb

Primljeno / Received: 18. 9. 2015.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Pregledni rad
Review
UDK / UDC 342.731(497.5-3Podravina)"1941/1945"
322(497.5)"1941/1945"

SAŽETAK

Autor u tekstu istražuje broj prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotareva Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac. Autor zaključke donosi na temelju istraživanja u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i Hrvatskom državnom arhivu. U radu donosi niz primjera molbi koje su pravoslavni podnosili u rimokatoličkim župnim uredima te se bavi odnosom ustaških vlasti u Podravini prema pravoslavnim crkvama. Na kraju članka zaključuje kako vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Podravine nisu bili masovni, a kako o prijelazima na grkokatoličku vjeroispovijest nemamo dovoljno podataka na temelju kojih bismo mogli zaključiti o točnijem broju prijelaznika.

Ključne riječi: Podravina; vjerski prijelazi; Srbi; Drugi svjetski rat; Nezavisna država Hrvatska
Key words: Podravina; religious conversions; Serbs; The Second World War; Independent State of Croatia

UVOD

O odnosu NDH i Rimokatoličke crkve pisano je već na više mjesta, pa stoga ovdje navodim literaturu u kojoj je moguće naći više o toj problematici.[1]

[1] Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918. – 2008.*, Zagreb: Europapress holding; Novi liber 2008; Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945., Okupacija i kolaboracija*, Zagreb: Europapress holding; Novi liber 2010,; Jure KRIŠTO, *Sukob simbola : Politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: Nakladni zavod Globus 2001., Nevenko BARTULIN, Ideologija nacije i rase: ustaški režim i politika prema Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945., *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 39 (2007), str. 228-229; J. KRIŠTO*, Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, knjiga prva – druga, Zagreb: Hrvatski institut za povijest 1998.; Veljko Đ. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju verskog genocida*, Beograd: Alfa Zemun; Arkade print, 1991.; Sima SIMIĆ, *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, Titograd: Grafički zavod Titograd 1958; Fikreta JELIĆ - BUTIĆ, *Ustaše i NDH*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Školska knjiga, 1978; F. ŠKILJAN, Prevjeravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine«, Tokovi istorije, knjiga I, Beograd (2014.), str.135 – 173; F. ŠKILJAN, Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH, *Cris*, god. XVII, br. 1, Križevci 2015, str. 97-107; F. ŠKILJAN, Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotareva Pakrac i Daruvar između 1941. i 1945., *Zbornik Janković*, br. 1, Daruvar 2015., str. 101-122.

U ovom članku interes će biti poklonjen upravo vjerskim prijelazima koji su obavljeni tijekom Drugog svjetskog rata na području kotareva Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u Podravini. Ova nam je zona bila posebno zanimljiva zbog broja vjerskih prijelaza srpskog pravoslavnog stanovništva koje je živjelo na tome području i zbog činjenice što se radilo uglavnom o mirnom području gdje se ozbiljnije ratne operacije nisu odvijale do 1944. godine.

Prema *Popisu stanovništva 1931. godine* na području kotara Ludbreg bilo je od 29.533 stanovnika 1.627 pravoslavnih, na području kotara Koprivnica od 44.615 stanovnika bilo je 4.967 pravoslavnih, a na području kotara Đurđevac od 52.258 stanovnika 686 pravoslavnih. Na gradskom koprivničkom području od 9.472 stanovnika bilo je 274 pravoslavnih.[2] Dakle, u Podravini je u to vrijeme živjelo 7.754 pravoslavnih vjernika od ukupno 135.878 stanovnika, što je iznosilo oko 5,7% ukupnog broja stanovnika. Od pravoslavnih nisu svi bili Srbi, već je vjerojatno bilo i pravoslavnih Rusa, Ukrajinaca i Bugara, ali vrlo malo. Područje Podravine bilo je podijeljeno u tri rimokatolička dekanata: Virje, Koprivnica i Đurđevac koji su djelomično obuhvaćala spomenuta tri kotara.[3] Ta su tri dekanata prema tadašnjoj župskoj podjeli bila podijeljena u župe Budrovac, Donji Mosti, Podravske Sesvete, Đelekovec, Imbriovec, Miholjanec, Novo Virje, Sigetec, Pitomača, Kloštar Podravski, Kalinovac, Đurđevac, Ferdinandovac, Kozarevac, Virje, Molve, Legrad, Novigrad, Hlebine, Gola, Ždala, Koprivnica, Peteranec, Koprivnički Ivanec, Kuzminec, Koprivnički Bregi, Rasinja, Martijanec, Ludbreški Sveti Đurđ, Veliki Bukovec i Ludbreg. Budući da se ovaj rad temelji na poimeničnim popisima iz Hrvatskog državnog arhiva i Nadbiskupijskog arhiva Zagreb gdje je osnovna jedinica u dokumentarnoj građi bila župa, mi ćemo se ravnati prema tadašnjoj župskoj podjeli pa ćemo uz nabrojene župe u obzir uzeti i župu Stari Gradac koja ne potpada pod spomenuta tri dekanata, ali ulazi u okvir spomenutih kotareva, a nećemo se baviti župom Donji Mosti koja je prema teritorijalnoj podjeli pripadala bjelovarskom kotaru.

KRATAK PREGLED USTAŠKE POLITIKE PREMA SRBIMA U PODRAVINI NAKON USPOSTAVE NDH

Prva hapšenja Srba na koprivničkom području dogodila su već 13. travnja 1941. Jedan dio tada uhapšenih Srba otpremljen je prvo u logor *Danica*, a kasnije iz *Danice* u logor-stratište *Jadovno* na Velebitu. Na području kotara Ludbreg također su prva hapšenja provedena u travnju i također je jedan dio uhapšenih završio u *Jadovnom*.[4] S područja kotara Ludbreg u *Jadovnom* je ubijen 1 Srbin, s područja kotara Đurđevac 30 Srba, a s područja kotara Koprivnica vrlo vjerojatno 95 Srba.[5]

Nakon pojedinačnih i skupnih hapšenja u travnju i ubijanja u *Jadovnom*, uslijedila su u kolovozu 1941. organizirana prisilna iseljavanja Srba s područja Podravine u Srbiju, najviše iz kotara Ludbreg i kotara Đurđevac. Iz kotareva Koprivnica i Križevci prisilno se iseljavalo, ali u manjim razmjerima, osim u slučaju sela Osijeka Vojakovačkog. S područja kotara Đurđevac, gdje su Srbi bili nastanjeni samo u Grabovnici, Velikoj i Maloj Črešnjevici nedaleko Pitomače, prisilno je iseljeno 16. kolovoza 1941. godine 19 srpskih obitelji,[6] a s područja općine Rasinja, koja je u to vrijeme potpadala pod kotar Ludbreg, prisilno je iseljeno istog dana 66 srpskih obitelji.[7] Najveći broj uhapšenih, 764 osobe iz

---

2 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd 1938.

3 Samo župa Legrad nije potpadala pod koprivnički dekanat već pod donjomeđimurski, a župa Stari Gradac nije potpadala pod đurđevački dekanat već pod virovitički.

4 O stradanjima Srba na području kotara Koprivnica, Novi Marof, Križevci i Ludbreg vidi u: Filip ŠKILJAN, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće 2015; F. ŠKILJAN, Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941., *Cris*, XIV/1, Križevci 2012, str. 342 – 364; F. ŠKILJAN, Odnos ustaške vlasti na Kalniku i u podkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima 1941., *Cris,* XI/1, Križevci 2009, str. 91 – 103. .

5 Zdravko DIZDAR, Ljudski gubici logora Danica 1941–1942., *ČSP*, god. 34 (2), str. 388 – 389.

6 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 495, 19430/41.

7 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Srpski odsjek, kutija 466, 8363/41. Iseljavanja iz općine Rasinja učinjena su u Segovini (20 obitelji), iz Belanovog Sela (16 obitelji), iz Ivančeca (6 obitelji), iz Lukovca (1 obitelj) i iz Prkosa (23 obitelji).

kotareva Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac, pristigao je 17. kolovoza u logor Bjelovar, a dana 19. kolovoza njih još 448 iz Križevaca i okolnih sela, posebice Osijeka Vojakovačkog, sela na granici križevačkog i koprivničkog kotara. Svi oni su prisilno iseljeni u Srbiju tijekom kolovoza 1941. i nešto manje tijekom rujna 1941., osim Srba iz Osijeka Vojakovačkog koji su vraćeni svojim kućama. Treba naglasiti da ih je prema poimeničnom popisu organizirano prisilno iseljenih prema podrijetlu čak 508 iz kotara Ludbreg, 160 iz kotara Koprivnica i 86 iz kotara Đurđevac.[8]

Treća metoda ustaškog obračuna sa srpskim pravoslavnim stanovništvom na području NDH bili su vjerski prijelazi, odnosno prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest.

VJERSKI PRIJELAZI NA PODRUČJU PODRAVSKIH ŽUPA

Iz prikupljenih podataka, odnosno poimeičnog popisa onih koji su prešli, odnosno podnijeli molbu za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području triju kotareva (Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac) možemo zaključiti da masovnih vjerskih prijelaza pravoslavnih Srba na rimokatoličku vjeroispovijest na podravskom području nije bilo. Broj vjerskih prijelaza bio je najveći upravo na prostoru grada Koprivnice, što nije čudno, budući da su na gradskom području, koje je bilo većinski hrvatsko, Srbi bili izloženiji teroru pa su sigurnost potražili u prijelazu na rimokatoličku vjeroispovijest. Osim u Koprivnici, najveći broj molbi za vjerski prijelaz zabilježen je na području župe Rasinja odakle je ujedno zabilježen i najveći broj prisilno preseljenih u Srbiju. Osim u župama Ludbreg (33), Pitomača (33), Đurđevac (27) i Novigrad Podravski (18) u ostalim župama broj molbi za prijelaz svodi se uglavnom na jednoznamenkaste brojeve. To ukazuje na rijetkost ove pojave u većini podravskih naselja. Prema nacionalnoj strukturi vidljivo je, prema prezimenima koja se nalaze na popisu onih koji su molili za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest, da je većina njih srpske nacionalnosti. Tek prezimena Ivanov, Jurčenko, Kompanejcev, Kudrikov, Mamajev (2), Primonov i Semencov, dakle osmero osoba, ukazuju na eventualno rusko, bugarsko ili ukrajinsko podrijetlo nositelja nabrojenih prezimena. Njih šestoro je zatražilo prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest na području koprivničke župe, a preostalo dvoje u Ferdinandovcu i Rasinji. Važan je također i podatak da se jedan dio onih koji traže prijelaz, vraćaju na rimokatoličku vjeroispovijest. To se uglavnom odnosi na supružnike koji su prilikom vjenčanja u pravoslavnoj crkvi prešli radi volje supruga/supruge na pravoslavnu vjeroispovijest pa se sada vraćaju staroj vjeroispovijesti. Prema učestalosti molbi za prelaženje spomenimo da je najfrekventnija godina bila 1941. kad je od ukupno 364 molbe za prijelaz konvertiralo njih 261, potom 1942. s 96 molbi za prijelaz, zatim 1943. sa svega pet molbi za prijelaz i 1944. s dvije molbe za prijelaz.

Prva molba za prijelaz podnesena je u Ludbregu 28. travnja 1941. kad je molbu podnijela Marija Pejović, a posljednja 9. prosinca 1944. kad je molbu u Koprivnici podnijela Nada Evdokijevič Jurčenko, očito Ruskinja. Treba reći da je najveći dio molbi pozitivno riješen što potvrđuju i zapisi na poleđini dokumenata, odnosno rješenja koje bi izdavao Nadbiskupski duhovni stol.

Prema zbirnim podacima rimokatoličkih župa u Podravini, za koje posjedujemo podatke iz 1944., vidljivo je da je u devet župa prešlo 113 osoba. Ipak, treba napomenuti da su nedostajali podaci za više od polovinu župa.

Prema zbirnim podacima koje je vodio Vjerski odjel Državnog ravnateljstva za ponovu vidljivo je da je frekvencija prijelaza odmah nakon uspostave NDH bila vrlo niska. Tako su na području Sokolovca do sredine kolovoza 1941., kada je poduzeto i prisilno iseljavanje Srba iz kotara Koprivnica u Srbiju, na rimokatoličku vjeroispovijest prešle tek 24 osobe.[9] Prema istom izvoru do 2. prosinca 1941. od 434 pravoslavna na području općine Ludbreg svega ih je 38 prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest, dok ih je još 174 zatražilo prijelaz (očito pismeno)[10], a do kraja prosinca 1941. na području kotara Đurđevac od 430 pravoslavnih 353 je zatražilo prijelaz (pismeno), 54 ih prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest, a 23 »najavilo prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest« (očito usmeno župnicima ili općinskim ili

8 O tome vidi više u: F. ŠKILJAN, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb 2015.

9 HDA, MPB NDH, kutija 5, 715 – B - 1941.

10 HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, vjerski odsjek, kutija 584, 371/1941.

Tabla I. Podaci o vjerskim prijelazima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest prema sumarnim izvještajima župa iz 1944. i broj molbi za prijelaz prema poimeničnom popisu Urudžbenog zapisnika Nadbiskupskog duhovnog stola

Župa	Prijelaz sa pravoslavlja prema popisu iz 1944.	Broj molbi za prijelaz s pravoslavlja prema Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola (poimenični popis)
Budrovac	Nema podataka	0 osoba
Drnje	Nema podataka	0 osoba
Đelekovec	Nema podataka	0 osoba
Đurđevac	26 osoba	27 osoba
Ferdinandovac	5 osoba (1941.), 1 osoba (1942.) – podaci prema 179 - IVO – 1942.	2 osobe
Gola	1 osoba	0 osoba
Hlebine	Nema podataka	1 osoba
Imbriovec	Nema podataka	1 osoba
Kalinovac	Nema podataka	3 osobe
Kloštar Podravski	Nema podataka	12 osoba
Koprivnica	Nema podataka	90 osoba
Koprivnički Ivanec	4 osobe	5 osoba
Koprivnički Bregi	Nema podataka	1 osoba
Kozarevac	Nema podataka	9 osoba
Kuzminec	Nema podataka	1 osoba
Ludbreg	36 osoba	33 osoba
Ludbreški Sveti Đurđ	Nema podataka	2 osobe
Martijanec	1 osoba	3 osobe
Miholjanec	Nema podataka	5 osoba
Molve	Nema podataka	1 osoba
Novigrad	Nema podataka	18 osoba
Novo Virje	Nema podataka	0 osoba
Peteranec	7 osoba	6 osoba
Pitomača	30 osoba	33 osobe
Podravske Sesvete	Nema podataka	1 osoba
Rasinja	Nema podataka	99 osoba (17 ih prelazi s obiteljima za koje brojčano nemamo podataka
Sigetec	Nema podataka	0 osoba
Stari Gradac	Nema podataka	4 osobe
Veliki Bukovec	Nema podataka	0 osoba
Virje	Nema podataka	5 osoba
Ždala	2 osobe	2 osobe
Ukupno	113 osoba	364 osoba (za 17 iz župe Rasinja nemamo točne podatke o veličinama obitelji)

kotarskim činovnicima).[11] Broj onih koji su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest na području kotara Đurđevac povećao se na 69 do 17. ožujka 1942. Do toga datuma prijelaz je najavilo još 87 pravoslavnih, a nije ih prešlo 280.[12] Razlozi relativno malom broju onih koji su se prijavljivali za konfesijsku konverziju na području Podravine bili su, prema izvještaju općinskog poglavarstva u Ludbregu, »što nemaju (prijelazom na rimokatoličku vjeroispovijest, *op.a.*) nikakove beneficije kao i ostali, a veći broj izjavljuju da ionako ostaju ono što jesu, tj. Srbi«[13]. Nakon prisilnog iseljavanja 64 pravoslavne obitelji s područja općine Rasinja u općini je ostalo još 254 pravoslavnih. Od toga ih je svega pet najavilo da će prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest dok ostali to nisu učinili. Evidentno je da su se nakon prisilnog iseljavanja Srba s područja Podravine preostali Srbi vrlo teško odlučivali na vjerski prijelaz, nesigurni u to da će im ti prijelazi uopće pomoći.[14]

[11] HDA, MPB NDH, kutija 26, 573 – B – 1942.

[12] HDA, MPB NDH, kutija 28, 1269 – B – 1942.

[13] HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, vjerski odsjek, kutija 584, 547/1941.

[14] HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, vjerski odsjek, kutija 584, 686/1941.

Prema dokumentaciji Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, Odjela bogoštovlje, koja nam nažalost nije sačuvana u potpunosti, sačuvane su nam svega 173 potvrde o čestitosti koje su bile potrebne za vjerski prijelaz ili potvrde o prijelazu i to 12 s područja kotara Ludbreg, 72 s područja kotara Koprivnica i 89 s područja kotara Đurđevac.[15] Većina imena i prezimena u navedenim potvrdama ne podudaraju se s imenima i prezimenima koja se navode u dokumentaciji Nadbiskupskog duhovnog stola. Iz dokumentacije je vidljivo da je najveći broj izdanih potvrda na području kotara Đurđevac bio između siječnja i travnja 1942. (čak 81 od ukupno 89 potvrda), dok je ostatak uglavnom nakon travnja 1942., a svega je jedna potvrda zabilježena u 1941. Za razliku od Đurđevca na području Koprivnice zabilježeno je 50 potvrda u 1941. dok je ostatak od 22 potvrde zabilježen u 1942. Na ludbreškom području sačuvani su u fondu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja podaci za 3 potvrde u 1941., 5 u 1942., a 4 u 1943. godini.

KAKO SU IZGLEDALE MOLBE ZA PRIJELAZ NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST?

Molbe za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest sačuvane u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, u fondu Nadbiskupskog duhovnog stola, možda ponajviše govore o tom vremenu, o okolnostima pod kojima su pojedinci prelazili, o njihovim motivima kao i o njihovim pojedinačnim sudbinama prije prijelaza, ali i o njihovim dobrim odnosima s lokalnim rimokatolicima. Pokušat ću u tekstu pokazati koliko su molbe bile različite, iako je njihov cilj bio uvijek isti - prijelaz pojedinaca na rimokatoličku vjeroispovijest. Treba reći da nisu sve molbe uvijek pozitivno rješavane kao i to da su pojedinci i po nekoliko puta pisali molbe i molili crkvene institucije za vjerski prijelaz koji je zapinjao što zbog sporosti crkvene hijerarhije, što zbog nepotpune dokumentacije, što zbog nepropisnog biljegovanja molbi, što zbog nedovoljne želje da se neki slučajevi brzo riješe.

Jedna od relativno ranih molbi za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest je molba obitelji Pavla Cvrčića, rimokatolika oženjenog za pravoslavku, žandarmerijskog djelatnika u Koprivnici. On je, naime, prije Drugog svjetskog rata imao zaposlenje u Crnoj Gori i ondje se oženio s Ljubicom Čepić iz Dragović Polja, pravoslavkom. S njom je u braku imao dvoje djece, kćer Danicu i sina Branka, koji su kršteni u pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori. Cvrčić u svibnju 1941. traži da se odobri prijelaz za njegovu djecu dok je supruga već sama podnijela molbu za prijelaz. Župnik je molbu toplo preporučio te je poštom poslao novac za biljege jer trenutačno nije imao biljege kod sebe, ali novac nije stigao u Zagreb. Molba je riješena tek nakon mjesec dana, sredinom lipnja 1941. kad je župnik ponovo poslao novac.[16] Sličnu situaciju u obitelji imao je i Valentin Mikulić, oružnik iz Đurđevca, rođen u Svetom Đurđu pokraj Ludbrega. On se vjenčao u pravoslavnoj crkvi u Prizrenu s pravoslavkom Fanijom Semić, čiji su roditelji prešli, prema njegovom navodu, s grkokatoličke vjeroispovijesti na rimokatoličku. Fanija je rodila četvero djece koja su sva bila krštena u pravoslavnoj crkvi u Prizrenu. Sada je Valentin Mikulić tražio prijelaz za svoju djecu i za suprugu.[17] Obrnuti slučaj je bio kod Nikole Mišljenovića, financijskog priglednika u Koprivnici, rodom iz Vojnića. On se vjenčao u pravoslavnoj crkvi u Srpskoj Kapeli zbog toga što ga je njegov »pretpostavljeni zaplašio da neće imati prednost u službi« ukoliko se vjenča u rimokatoličkoj crkvi u Vrbovcu, gdje je u vrijeme vjenčanja radio i odakle je bila je njegova supruga Ljuba Jalžić. Početkom lipnja 1941. tražio je preko koprivničkog župnika prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.[18] Obitelj Jovana Novakovića iz sela Pribudić između Gračaca i Knina, očito doseljenici u Koprivnicu, dobili su uredovnu potvrdu od gradskog načenika Koprivnice o tome da su se kod gradskih vlasti prijavili 1. kolovoza 1941., a žele prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Koprivnički župnik Stjepan Pavunić podnio je molbu Nadbiskupskom duhovnom stolu 20. listopada 1941. o tome

[15] Podaci su prikupljeni na temelju Urudžbenog zapisnika i sačuvanih dokumenata iz Odjela za bogoštovlje. Molbe istih osoba koje se ponavljaju nisu uvrštene u zbir.

[16] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4976/1941.

[17] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5982/1941.

[18] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 6020/1941.

da obitelj Novaković želi prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Žena Ivana Novakovića bila je rimokatoličke vjeroispovijesti pa je jedan od navedenih razloga za prijelaz čitave obitelji bio taj, a drugi koji se navodi u molbi je što obitelj živi u »ovim krajevima gdje se crkvi katoličkoj daje prednost i čast«. Župnik kao razlog prijelaza obitelji navodi da se cijela obitelj odlučila da budu svi iste vjeroispovijesti. Nadbiskupski duhovni stol ovlastio je župnika da primi u rimokatoličku crkvu Ivana Novakovića i njegovo četvoro djece 14. studenog 1941., dakle nešto više od tri tjedna nakon podnošenja molbe.[19]

Iz molbe obitelji Brzin iz sela Dinjevac pokraj Kloštra Podravskog vidljivo kako je ta obitelj željela navodno i prije prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest, ali su »nam se grozile ondašnje vlasti, pa nijesmo to mogli do danas učiniti«. Obitelji Brzin posebno je smetalo što žive kao jedina pravoslavna obitelj u rimokatoličkom selu Dinjevac te su zajedno s rimokatolicima odlazili u rimokatoličku crkvu i svetkovali rimokatoličke blagdane. I župnik iz Kloštra Podravskog napisao je preporuku za ovu obitelj. Istaknuo je u svojoj preporuci Nadbisupskom duhovnom stolu da je ovo jedina obitelj u čitavoj župi koja je pravoslavne vjeroispovijesti i seljačkog podrijetla te kako se nikada nisu bavili politikom, »ni vjerski nijesu radili protiv rimokatoličkog žiteljstva«, a posebno je istaknuto kako je Božo Tadić Brzin tri godine pohađao rimokatolički vjeronauk. Nadbiskupski duhovni stol je kao odgovor na preporuku poslao upit da li su sve osobe u obitelji Brzin od rođenja pravoslavne vjeroispovijesti, odnosno da li su sklapajući brak bili slobodnog staleža, odnosno nevjenčani već prije. Osim toga, u odgovoru je istaknuto kako je neobično da već u samoj molbi nisu sadržane ove činjenice kada je bilo dobro poznato što sve mora molba za prijem na rimokatoličku vjeroispovijest sadržavati. Kada je župnik na tražena pitanja odgovorio, konačno su 11. srpnja 1941. svi članovi obitelji Brzin primljeni u rimokatoličku vjeroispovijest.[20]

I u Pitomači je lokalni župnik molio za »svoje pravoslavce«. Ondje je pravoslavnim življem bilo nastanjeno selo Velika Črešnjevica te su pojedini stanovnici ovoga sela željeli prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Župnik Martin Kožar poslao je dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu u kojem moli za pojedine obitelji, tvrdi da su članovi tih obitelji mjeseca srpnja podučavani u katoličkom nauku te pokazuju dostatno znanje. Župnik ističe da su članovi obitelji Klemen, Utješenović, Hasanović, Dijaković, Rašeta, njih 17, svi iz Male i Velike Češnjevice dobili dozvolu za prijelaz Kotarske oblasti u Đurđevcu još početkom srpnja 1941. te da su molbe za prijelaz u župi podnijeli još u kolovozu 1941. pa sada, 22. listopada 1941. traže da se prijelaz na rimokatoličku vjerispovijest konačno odobri i realizira od strane Nadbiskupskog duhovnog stola. Svi su prijlaznici morali platiti biljegovinu 20 dinara osim Ivana Hasanovića i njegove obitelji jer je to »gola sirotinja bez kuće i kakva zemljišta«.[21]

Razlozi prijelaza mogli su biti i raznoliki. Koprivnički je župnik za obitelj Petrović istaknuo kako su na križanju između dviju ulica dali podignuti »lijepo raspelo« i kako su za raspelo dali svoje zemljište i hrastovo drvo.[22] U 1942. u Koprivnici prelazi obitelj Jandrašević za koju je koprivnički župnik istaknuo da »imaju iskrenu volju prijeći u rkt. crkvu, mada imaju sada Hrv. pravoslavnu crkvu«[23].

Slične je potvrde izdavao i župnik u Ludbregu koji je dostavio Nadbsikupskom duhovnom stolu zapisnik o prijelazu pravoslavne obitelji Đurašević iz Čukovca na rimokatolicizam. On u svojem dopisu ističe da je obitelj bila pravoslavna, ali da je po kumstvu uvijek imala »svezu sa katolicima«. Ističe također i činjenicu da se radi o ratarima, odnosno običnim zemljoradnicima, koji već prema pripadnosti tome staležu nisu pokazivali interes za politiku. U izjavi o prijelazu na rimokatoličku vjeroispovijest stoji kako Dragutin Đurašević želi sa čitavom svojom obitelji preći na katoličku vjeru, jer voli katolike i njihovu vjeru već odprije. Đurašević ističe kako je radi nastalih prilika znatno olakšan prijelaz »onima koji su voljeli rkt. vjeru i katolike kao moja familija«. [24]I Jovan Latković iz Čukovca ističe kako mu je omiljela katolička vjera budući da po ocu ima rođake katolike. Navodno Latković nije mogao prije

[19] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17974/1941.

[20] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 8377/1941.

[21] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 12026/1941.

[22] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21725/1941.

[23] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7557/1942.

[24] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21540/1941.

prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest jer je postojao jak pritisak lokalnih pravoslavaca da to ne učini, ali sad je pritisak manji pa mu je već prije »naumljeni posao znatno olakšan«. Latkovići su već prije puštali svoju djecu da ostaju na rimokatoličkom vjeronauku zajedno »s katolicima u školi u Čukovcu«[25]. Obitelj Đurašević iz Bolfana tražila je od župnog ureda u Rasinji da ih preporuči za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Na kraju svoje molbe napisali su: »Priznajemo da je Sveti otac Papa zamjenik Isusa na zemlji i poglavar svete Rimokatoličke crkve. Priznajemo sve istine rimokatoličke crkve. Obećavamo vjernost, poštovanje i poslušnost.«[26] Tomo Gregurić, postolarski pomoćnik iz Prkosa pokraj Koprivnice moli za prijelaz za sebe i za svoju obitelj. Na temelju dozvole samog Alojzija Stepinca Gregurići su prešli bez biljega, odnosno nisu trebali platiti prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Razlog tome treba tražiti u činjenici da su bili iznimno siromašni.[27]

Bilo je i onih koji su prelazili na pravoslavnu vjeroispovijest u vrijeme Kraljevine Jugoslavije zbog toga što su se željeli ponovno crkveno vjenčati. Takvi su bili Ivanka i Fridrih Žnidaršič, Slovenci koji su se vjenčali u pravoslavnoj crkvi u Celju. Godine 1942. su živjeli u Ludbregu i željeli ponovo prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest što je preporučio i ludbreški župnik.[28] Isti je razlog i mg. ph. Kuzme Mikuličića iz Koprivnice koji se nije mogao ponovo vjenčati ukoliko ne prijeđe na pravoslavnu vjeroispovijest. U svibnju 1941. tražio je da suprugu i njega prime natrag u rimokatoličku vjeroispovijest, a za djecu je istaknuo da su oboje kršteni od rođenja u rimokatoličkoj crkvi.[29]

Obitelji Orober i Vukmirović iz župe Novigrad Podravski, iz sela Javorovac, također su molili za prijelaz sa »srpsko-pravoslavne« na rimokatoličku vjeroispovijest. Župniku u Novigradu bilo je važno da su svi brakovi navedenih obitelji valjani te da u rimokatoličku vjeroispovijest žele prijeći »s pravom nakanom, potpuno svojevoljno i da će katoličke dužnosti točno vršiti«. Osim toga, važno je bilo da su sve molbe pravilno biljegovane, odnosno da su podnositelji molbi platili svoje prijelaze na rimokatoličku vjeroispovijest. Članovi obitelji Šajatović rodom iz Jeduševca, dobili su čak potvrdu općinskog poglavarstva u Novigradu, u sporazumu s ustaškim taborom u Novigradu, da je kućegospodar obitelji čestitog ponašanja, koju su priložili molbi za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.[30]

Spomenuli smo već ruske emigrante koji su također prelazili s pravoslavne na rimkatoličku vjeroispovijest. Takav je slučaj bio s Mamajev Aleksandrom iz Rusije koji je oženio Milku, a radili su u rudniku u Glogovcu te nisu imali nikakav posjed. Koprivnički župnik toplo ih je preporučio Nadbiskupskom duhovnom stolu za prijelaz. Budući da je Milki ovo bio drugi brak, oboje prelaznika mogli su prijeći jedino »pro foro civili«.[31]

Spomenute su također i potvrde koje su izdavale lokalne kotarske i općinske uprave, dakle materijal koji je nepotpuno sačuvan u fondu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja u Hrvatskom državnom arhivu. Rješenja su gotovo uvijek bila uniformna, dakle iz njih nije bilo moguće ustanoviti razloge prijelaza pojedinaca. Najviše takvih rješenja nam je sačuvano za područje kotareva Đurđevac i Koprivnica. U rješenjima su vrlo precizno pobrojane sve osobe koje prelaze s jedne vjeroispovijesti na drugu, potom je potvrđeno od strane općinskog poglavarstva da su molitelji čestiti i ispravni građani i da im se na temlju toga može izdati potvrda o prijelazu. Iz rješenja koja je izdavala kotarska oblast u Đurđevcu jasno je vidljivo da se o pozitivnom rješavanju molbi za vjerski prijelaz obavještavalo osobu koja je tražila prijelaz, lokalni, odnosno nadležni rimokatolički župni ured, općinsko poglavarstvo, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja i lokalnu oružničku postaju. Dakle, o nečijem prelaženju trebalo je obavijestiti čak pet instanca.

---

25 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21541/1941.

26 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2020/1942.

27 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3442/1942.

28 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3486/1942.

29 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4531/1941. i 9380/1941.

30 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 4522/1942.

31 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5461/1942.

PRIJELAZI NA GRKOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST NA KOPRIVNIČKOM I LUDBREŠKOM PODRUČJU[32]

O prijelazima na grkokatoličku vjeroispovijest nije nam sačuvano mnogo dokumenata. Ipak, izvjesno je da se dio dokumentacije nalazi u arhivu Križevačke eparhije do kojeg sam u više navrata pokušao bezuspješno doći. Ipak, pojedini dokumenti koji su sačuvani u fondu Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja otkrivaju nam o kakvim se prijelazima radilo, odnosno koliko su oni bili brojni. Posebno je značajan dokument sačuvan u Hrvatskom državnom arhivu iz kojeg je vidljiv broj prijelaznika na grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Koprivnica, općine Sokolovac, parohije Veliki Poganac. Iz toga je popisa vidljivo da su na grkokatoličku vjeroispovijest na tome području prešle svega 44 osobe, uglavnom od kolovoza 1941. do travnja 1942. godine.[33]

Čini se da je, prema sačuvanim svjedočenjima i arhivskoj građi, postojao znatno veći interes za prijelaz na grkokatoličku vjeroispovijest nego što bi se moglo zaključiti na temelju spomenute 44 osobe. O tome svjedoči dopis općinskog načelnika i bilježnika Ante Jurine iz Sokolovca. Općinski načelnik krajem listopada 1941. piše kako su državne vlasti zainteresirane da stanovništvo skupno prijeđe na rimokatoličku vjeroispovijest, a ne da prijelazi budu pojedinačni, odnosno da pravoslavci nikako ne prelaze u »unijatsku Crkvu«. Seoski starješine imali su tako dužnost da u svojim selima pripreme stanovništvo na skupni prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest, odnosno da im objasne da će ih obići izaslanik poglavarstva koji će unositi imena žitelja koji žele prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest.[34] U okružnici koju je izdalo Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Ministarstvo unutarnjih poslova, Glavni ustaški stan i Državno ravnateljstvo za ponovu, od 30. srpnja 1941., vidljivo je da je »želja hrvatske vlade« bila da »grkoistočnjaci ne prelaze na grkokatolički obred osim u onim grkokatoličkim župama koje su već osnovane i u njima ima grkoistočnjaka«. Dakle, na području Koprivnice, Đurđevca i Ludbrega nije bilo grkokatoličkih župa pa pravoslavci, prema ovoj okružnici, na tome području nisu imali ni mogućnosti da prelaze na grkokatoličku vjeroispovijest.[35] Ipak, prema dopisu dožupana Velike župe Bilogora, pod koju je potpadala i koprivnička i đurđevačka Podravina, čini se da su grkokatolički svećenici vršili snažnu propagandu na području Sokolovca početkom studenog 1941. Općinski načelnik u Sokolovcu obišao je svih 18 sela svoje općine i ondje provjeravao tko želi prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. U svom pismu podžupanu, početkom studenog 1941., piše kako »odaziv prilikom mog posjeta nije bio ni izdaleka onakav, kako sam očekivao i kako je bilo za predvidjeti obzirom na veliki broj onih, koji su se kod prvobitnog pozivanja dobrovoljno prijavili«. Čini se da općinski načelnik iz Sokolovca nije bio dobro upućen pa je tijekom ljeta 1941. svojim mještanima, na njihove upite, davao informaciju da je posve svejedno da li prelaze na grkokatoličku ili rimokatoličku vjeroispovijest. U svom dopisu ističe također da se »unijatsko svećenstvo iz Križevaca grčevito uhvatilo ove obćine i svom snagom nagovara ljude na prijelaz na Unijatsku vjeru tvrdeći, da je pitanje prelaza na unijatsku vjeru naših obćinara riješeno sporazumom između Poglavnika i g. dr. Šimraka«. Kao treći razlog malom odazivu za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest dr. Jurina, općinski načelnik u Sokolovcu, ističe kako među pravoslavnim žiteljima njegove općine ima »mnogo intriganata koji obilaze nečujno i neprimjetno sela i odvraćajući ljude od prelaza na Rimokatoličku vjeru strašeći ih i prijeteći se, da će biti svi postrieljani i povješani, kada se vrati srpska vlast u ove krajeve«. Općinski načelnik na kraju zaključuje da je evidentno da će od 1004 osobe koje su se do kraja listopada 1941. prijavile za vjerski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest prijeći najviše 500, a da će ostatak vrlo vjerojatno prijeći na grkokatoličku vjeroispovijest.[36] Čini se da su se već 9. listopada 1941. predstavnici parohija Velika Mučna, Lepavina,

[32] O ovoj je temi već pisano te su izneseni i neki podaci koji se nalaze u ovom tekstu. Vidi u: F. ŠKILJAN, Prevjeravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine, Tokovi istorije, knjiga I, Beograd 2014., str. 165 – 168.

[33] HDA, MPB NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 43, B-5441-5850/ 1942.

[34] HDA, MPB NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 18, 5592 – B – 1941.

[35] HDA, MPB NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 18, 5590 – B- 1942.

[36] HDA, MPB NDH, Odjel bogoštovlja, kutija 18, 5590 – B – 1942. O tome postoje i svjedočenja u fondu Komesarijata za izbeglice i preseljenike u Arhivu Srbije u Beogradu. Bogdana Milojević iz Velikog Poganca navela je kako je Jurina obilazio pravoslavna selau okolici Sokolovca i kako je ondje nagovarao Srbe da se

Gornje Sredice i Veliki Poganac prijavili kod katedralnog župnog ureda Svetog Trojstva u Križevcima za prijelaz na grkokatoličku vjeroispovijest. Kao temelj za prijelaz tih parohija na grkokatoličku vjeroispovijest dr. Janko Šimrak, katedralni administrator i grkokatolički župnik iz Križevaca, ističe da se područje Marčanske biskupije, u okviru koje se do sredine 18. stoljeća nalazila i Lepavina, »vazda protezalo na cijelom spomenutom teritoriju«[37]. Usprkos podatku o svega 44 osobe koje su prešle na grkokatoličku vjeroispovijest na području parohije Veliki Poganac čini se da je prijelaza bilo mnogo više, ali da oni u spomenutom dokumentu nisu evidentirani. Interesantna je činjenica da je rimokatolički župnik u Rasinji 5. siječnja 1942. poslao dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu da bi »Vlada i Ministarstvo Bogoštovlja i Pravde trebalo urediti da izda dozvolu ordinarijatu grkokatoličke biskupije u Križevcima da prime većinu ili sve pravoslavce u parohiji Veliki Poganac u grkokatoličku crkvu. Težnja naroda pravoslavne vjere je u Uniji ; na obred rimok. ne žele preći, teško im se odreći obreda.«[38] Rimokatolički župnik ističe blizinu grkokatoličke župe u Lepavini i činjenicu da je vjernicima bolje da žive uz svećenika nego bez njega. Tu je ideju podržavao i Interdijecezanski vjerski odbor koji je smatrao da je potrebno da pravoslavni prelaze na rimokatoličku vjeroispovijest u mjestima gdje postoji grkokatolička župa, odnosno u naseljima koja su 6 do 10 kilometara udaljena od centara grkokatoličke crkve, što je u slučaju Lepavine nakon siječnja 1942.bila činjenica .[39] Prema iskazima svjedoka s toga područja koje su dali u Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Beogradu, masovno je prelaženje pravoslavnih na grkokatoličku vjeroispovijest uslijedilo u travnju 1942. godine. O tome je iskaz dala Bogdana Milojević iz Velikog Poganca: »Tako je došao i mesec april 1942. godine, kada su Srbi dobili pozive od opštinske uprave, u kojima je stajalo da će svi ići na prisilan rad u Nemačku. Istodobno su u narod pušteni glasovi da neće ići na rad u Nemačku oni Srbi koji pređu na grčkokatoličku veru. U isto vreme dobila je grčko-katolička biskupija u Križevcima generalnu dozvolu od Ministarstva bogoštovlja i nastave iz Zagreba da preuzme sve srpsko-pravoslavne crkve u onim krajevima, kao i manastir Lepavinu. Posle toga, grčko-katolička biskupija iz Križevaca poslala je u srpske parohije u Velikom Pogancu i Velikoj Mučni, sreza koprivničkog, te u Dugoj Reci i Bolfanu, sreza ludbreškog, po jednog svog sveštenika, koji je preuzeo crkve i tamo ostao kao mesni grčko-katolički sveštenik. Isto tako preuzeli su grčko-katolici i srpski manastir Lepavinu. Srpski narod se tome pokorio i prišao grčko-katoličkoj crkvi, gledajući u tome jedino moguće rešenje teške sudbine. Za župnika grčko-katoličke crkve u Velikom Pogancu došao je neki sveštenik prezimenom Jurista, koji je bio pobegao pred partizanima iz okoline Banja Luke.«[40] Dokumenti govore u prilog ovome iskazu. Naime, Mihajlo Jurista, kojemu je pročelnik Odjela za bogoštovlje Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja dao grkokatoličku župu (nekadašnju pravoslavnu parohiju) u Velikoj Mučni s filijalom u Lepavini. obavio je vjerski prijelaz pravoslavnih žitelja iz parohija Velika Mučna i Veliki Poganac, njih 3.300 (1.500 iz Velike Mučne i 1.800 iz Velikog Poganca) 18. siječnja 1942.[41] Na taj je način spašen manastir Lepavina koji su ustaške vlasti tih dana namjeravale srušiti.[42] U ožujku 1942. bivši pravoslavci iz općine Sokolovac dobili su pozive za odlazak na prisilan rad u Njemačku. Iz općine Sokolovac pozvano je 297 pričuvnika grčko-istočnjaka, a iz općine Novigrad 88 pričuvnika grčko-istočnjaka. Čini se da su se bivši pravoslavni žitelji iz ove općine uspjeli izvući od odlaska na rad u Njemačku. Prema dopisu Kotarske oblasti u Koprivnici ovi bivši pravoslavci primljeni su automatski 18. siječnja 1942., nakon ustupanja manastira Lepavina grkokatoličkoj bisku-

pokrste , obećavajući im da će ih to spasiti. U tu svrhu pripravljeni sui štampani formulate, koje je morao svaki potpisati. Milojević ističe kako Srbi nisu potpisivali te formulare. (V. Đ. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju genocida*, str. 169).

37 HDA, MPB NDH, kutija 32, 2651 – B – 1942.

38 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezanski vjerski odbor, 50 – IVO – 1942.

39 NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezanski vjerski odbor, 83 – IVO – 1942.

40 V.Đ. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju genocida*, str. 169.

41 HDA, MPB NDH, kutija 33, 3054 – B – 1942. Prema izvještaju Općinskog poglavarstva Sokolovac od 142 doma u Velikom Pogancu 138 ih je prešlo na grkokatoličku vjeroispovijest, a 4 su bila rimokatoličke vjeroispovijesti. (HDA, MPB NDH, kutija 65, 347 – B – 1942).

42 Stjepan BUNJEVAC, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i »prekrštavanju« Srba u NDH, *Glas koncila*, 21 (1613), 22. svibnja 2005.

piji u Križevcima, u grkokatoličku vjeroispovijest, pa stoga nemaju obavezu odlaziti na rad u Njemačku, što je redovito bio slučaj s pravoslavnim stanovništvom. Bivši pravoslavci su također radili i u šumariji na šumskim poslovima pa su tako bili korisniji NDH, a osim toga izjavljivali su da će se radije boriti na istočnom frontu protiv Rusa ili u Bosni protiv četnika, negoli ići na prisilan rad, što su smatrali ponižavajućim poslom. Kotarska oblast u Koprivnici smatrala je da su prijelazi na grkokatoličku vjeroispovijest koje je provodio Jurista neispravni, budući da grkokatolička biskupija u Križevcima o tome nije čekala nikakve odluke upravnih vlasti te da prijelaze stoga treba poništiti.[43]

U Malom i Velikom Pogancu za župnika je postavljen Nenad Gavrilović, Srbin, rodom iz Gline koji je prešao na grkokatoličku vjeroispovijest. Gavrilović je preuzeo i bivšu parohiju u Bolfanu s filijalom u Čukovcu, ali je taj posao ubrzo povjeren župniku iz Plavšinaca Feliksu Bilenikiju. Gavrilovića su likvidirali partizani 13. prosinca 1944. godine.[44] Prema iskazu Janka Šimraka organima OZNE nakon Drugog svjetskog rata vidljivo je da na većini novouspostavljenih grkokatoličkih župa nije bio izvršen formalni prijelaz pravoslavnih na grkokatoličku vjeroispovijest. Dakle, o prijelazu nije postojao pisani trag. Tako možemo tek povjerovati da je na području Plavšinaca i Javorovca bilo 600 pravoslavaca koji nisu formalno izvršili prijelaz na grkokatoličku vjeroispovijest, baš kao ni vjernici u parohiji Lepavina, njih 2.000 prema Šimrakovom svjedočenju, odnosno vjernici parohije Velika Mučna, kojih je bilo oko 500 i vjernici parohija Bolfan i Čukovec gdje Šimrak ne navodi broj vjernika.[45] Tako postaje jasnija brojka od svega 44 upisane osobe na području parohije Veliki Poganac.

Grkokatolički svećenici suočavali su se s otvorenim neprijateljstvom lokalnih vlasti i na koprivničkom području. Čini se da su početkom 1942. dvojica grkokatoličkih svećenika, Nenad Gavrilović i Mihajlo Jurista, došli na poziv vjernika u parohiju Plavšinci da održe službu i da obave blagoslov kuća. Prema iskazu Janka Šimraka organima OZN-e, čim su stigli u selo i došli u doticaj s ljudima, napao ih je ustaša Marcapan i otpremio ih u zatvor u Koprivnicu.[46] Prema iskazu Drage Jagodića iz Plavšinca, u mjesto je kasnije došao grkokatolički svećenik koji je držao službu u nekadašnjoj pravoslavnoj crkvi, a lokalni Srbi imali su dužnost da svećeniku daju mast, krumpir, žito, brašno i sve ostale potrepštine.[47] Prema iskazu Janka Šimraka organima OZN-e, formalnosti prelaženja na grkokatoličku vjeroispovijest na toj parohiji nisu izvršene, a broj vjernika je iznosio 600.[48]

ODNOS PREMA PRAVOSLAVNIM CRKVAMA

Pravoslavne bogomolje u ratu su također stradavale. Ipak, u Podravini nemamo drastične primjere rušenja pravoslavnih bogomolja. Štoviše, neki su župnici, poput onoga u Kozarevcu, molili da se bogomolje sačuvaju, odnosno da se pretvore u rimokatoličke crkve zato da ne bi bile rušene. On se zalagao za hram u Velikoj Črešnjevici, jedini pravoslavni objekt na đurđevačkom području. Tamo je, prema njegovim riječima, još 1334. postojala »rkt. župa Svetog Martina«. Ističe da bi bila »potrebna kapela tamo i stoga što u župi Kozarevac, kojoj pripada 5 sela, nema nijedne kapele dok svako selo ima svoje groblje«. Smatrao je da je novu kapelu preskupo zidati u »današnje« vrijeme.[49] U ludbreškom kraju rimokatolički kolonisti su u ožujku 1942. godine zatražili da se pravoslavna crkva u Dugoj Rijeci pre-

[43] HDA, MPB NDH, kutija 38, 4401 – B – 1942.

[44] S. BUNJEVAC, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i »prekrštavanju« Srba u NDH, *Glas koncila*, 22 (1614), 29. svibnja 2005.

[45] S. BUNJEVAC, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i »prekrštavanju« Srba u NDH, *Glas koncila*, 21 (1613), 22. svibnja 2005.

[46] S. BUNJEVAC, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i »prekrštavanju« Srba u NDH, *Glas koncila*, 19 (1611), 8. svibnja 2005.

[47] V. Đ. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Prilozi za istoriju genocida*, str. 169-170.

[48] S. BUNJEVAC, Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i »prekrštavanju« Srba u NDH, *Glas koncila*, 21 (1613), 22. svibnja 2005.

[49] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezanski vjerski odbor, 82 – IVO – 1942.

uredi u rimokatoličku bogomolju.[50] Molbu je podupro i lokalni ludbreški župnik Matija Crnković.[51] Interesantan je odgovor općinskog poglavarstva Ludbreg u kojem se navodi da niti jedna od 300 osoba iz Male Rijeke, Duge Rijeke i Ludbreškog Ivanca do srpnja 1942. nije prešla na rimokatoličku vjeroispovijest pa da razloga za preuređenje crkve u rimokatoličku nema. Međutim, u listopadu 1942. već je u Dugoj Rijeci bilo 168 grkokatolika i 264 rimokatolika, očito kolonista.[52]

BILANCA VJERSKIH PRIJELAZA

Iz svega iznesenog moguće je zaključiti da vjerski prijelazi na rimokatoličku vjeroispovijest nisu bila masovna pojava u Podravini, odnosno da ih, prema popisima koji su sačuvani u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i Hrvatskom državnom arhivu nije bilo više od nekoliko stotina. Ipak, vjerski prijelazi na grkokatoličku vjeroispovijest bili su sasvim sigurno mnogo brojniji samo što nisu zabilježeni. Naime, kao što ističe Janko Šimrak, ti su prijelazi bili učinjeni bez zapisnika ili pismenih molbi, ali su, prema njegovom iskazu, imali funkciju da pravoslavne spase od progona. Problemi koji se javljalju u popisima ne dopuštaju nam ipak da zaključimo o točnom broju prijelaznika. Naime, u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu sačuvane su nam molbe pojedinaca za prijelaz, ali ne možemo biti posve sigurni da su sve ove molbe odobrene, odnosno da su svi koji su podnijeli molbu zaista i prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Osim toga u nekoliko navrata javljaju se i identična imena pojedinaca pa - usprkos tome što možemo pretpostaviti da se radi o istim osobama, budući da jedan dio dokumenata nije bio sačuvan - ne možemo biti posve sigurni da se radi o identičnim osobama koje su više puta podnosile molbu. Što se tiče fonda Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja u HDA stvar je mnogo kompliciranija, budući da nam je fond iznimno slabo sačuvan. Tako bi bilo kakva zaključivanja o točnom broju prijelaza bila neozbiljna. Ipak, možemo reći da se broj prijelaza na temelju fondova iz Hrvatskog državnog arhiva i Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu mogao kretati između 500 i 600. Naime, od 173 sačuvana rješenja o prijelazu na rimokatoličku, odnosno grkokatoličku vjeroispovijest u Hrvatskom državnom arhivu, njih 44 se odnosi na prijelaz na grkokatoličku vjeroispovijest (dakle 129 ih se odnosi na rimokatoličku vjeroispovujest). Zbrojimo li tih 129 rješenja sa 356 podnesenih molbi koje su pronađene u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, od kojih je više njih zbirnih (dakle molbe su podnesene za čitave obitelji te u njima nisu navedeni svi članovi obitelji) dolazimo do zbroja od najmanje 485 što rješenja (uglavnom iz fonda Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja), što pojedinačnih podnesenih molbi, što zbirnih podnesenih molbi za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.

Osim brojčanih podataka na temelju molbi, možemo zaključiti i još nekoliko činjenica. Jedna od njih je da su lokalni pravoslavci molili za prijelaz preko rimokatoličkih župnika koji su im bili naklonjeni i koji su molbe potencijalnih prijelaznika preporučivali Nadbiskupskom duhovnom stolu. Osim toga, moguće je također primijetiti kako su pravoslavci u sredinama koje su bile mješovite, odnosno u kojima su bili u manjini, radije prelazili na rimokatoličku vjeroispovijest dok su u krajevima gdje su postojale pravoslavne parohije i gdje su činili većinu, u jednom mahu i masovno prelaziti na grkokatoličku vjeroispovijest, iako ti prijelazi službeno nisu nigdje zabilježeni. Također je moguće zaključiti kako su međunacionalni odnosi u Podravini bili relativno dobri, budući da niti jedna pravoslavna crkva u tim krajevima nije bila srušena ili na bilo koji način devastirana dok je, recimo, na susjednom bjelovarskom području čak nekoliko crkava bilo srušeno do temelja.

[50] HDA, MPB NDH, kutija 50, 8964 – B – 1942.

[51] NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezanski vjerski odbor, 199 – IVO – 1942. ,

[52] HDA, MPB NDH, kutija 65, 347 – B – 1943.

SUMMARY

The author examines the number of conversions from the Orthodox to Roman Catholic and Greek Catholic religion in the area districts Ludbreg, Koprivnica and Đurđevac. The author makes his conclusions based on research of Archdiocesan Archives in Zagreb and the Croatian State Archives. The paper examines a number of conversion appeals by the Orthodox believers submitted to Roman Catholic parishes, as well as the attitude of Ustasha regime authorities towards the Orthodox churches. Finally, the authors concludes that the Orthodox conversion in Podravina were not so massive in numbers. The lack of data relating to conversion of the Orthodox to the Greek Catholics makes it impossible to determine accurate numbers of this conversion.

SVEUČILIŠNI PROFESOR, HRVATSKI ZOOLOG I HIDROBIOLOG IVO MATONIČKIN I NJEGOVO DJELO

IVO MATONIČKIN AND HIS WORK

Dražen PODRAVEC
Magistar biologije
Novigradska 5, 48326 Virje
drazen.podravec@kc.t-com.hr

Primljeno / Received: 15. 4. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 7. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 929Matoničkin, I.
[57+59] (497.5)"19/20"

SAŽETAK

Prof. dr. sc. Ivo Matoničkin, hrvatski zoolog (Virje 5. lipnja 1915. – Zagreb 2. ožujka 2008.) je završio učiteljsku školu (1935.) i diplomirao na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu (1943.). Studirao na Filozofskom fakultetu, a zatim na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na kojem je diplomirao (1949.) i doktorirao (1955.). Na istom je fakultetu imenovan izvanrednim (1960.) i redovitim profesorom (1964. – 1984.) Među prvima u nas istraživao je ekologiju, biocenologiju i faunu beskralježnjaka u krškim tekućicama. Zajedno sa suradnicima razradio je novu metodu za izračunavanje odnosa produkcije i respiracije. Sa Zlatkom Pavletićem i Milanom Meštrovim osnovao je Hrvatsko ekološko društvo (1969.). Njegovom zaslugom osnovan je smjer hidrobiologije na postdiplomskom studiju Sveučilišta u Zagrebu. Objavio je preko 160 znanstvenih i stručnih radova te popularno-znanstvenih članaka. Napisao je prve sveučilišne udžbenike iz zoologije na hrvatskom jeziku te objavio nekoliko knjiga s ekološkim temama. Urednik je Spomenice sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu (1974.).

Ključne riječi: Ivo Matoničkin, Virje, Zagreb, znanstveni i nastavni rad, stručni radovi, istraživanja
Key words: Ivo Matoničkin, Virje, Zagreb, scientific work and teaching, professional papers, research, biology

UVOD

Profesor Ivo Matoničkin je rođen 5. lipnja 1915. godine u naprednom i tada velikom i bogatom podravskom selu Virju[1]. Roditelji, majka Marija rođena Šklebar i otac Mijo, zvonar župne crkve Sv. Martina, bili su poljoprivrednici i živjeli u kući preko puta župne crkve izgrađene 1833. godine.[2]

Uz Ivu imali su još sina Josipa i Mirka te kćer Anicu. Oko crkve je posađen park 1910. godine pod nadzorom Lamberta Žerdika[3], nadšumara i sadnice su u vrijeme rođenja maloga Ive bile stare tek 5

[1] Podaci iz povijesti Virja nalaze se u zbornicima *Virje na razmeđu stoljeća* koje izdaje Općine Virje i Zavičajni muzej Virja periodično i do sada je tiskano 7 brojeva.

[2] Cvekan, Paškal (1976.):Virje – povijesno-kulturni prikaz postanka i razvoja mjesta i župe sv. Martina prigodom 350. Obljetnice prvog spominjanja Prodavića kao Virja,, Župni ured Virje, Grafičar Ludbreg.

[3] Virovski vrlo lijepi i tada moderan park zasadio je 1910. godine Lambert Žerdik, šumarski savjetnik šumskog vlastelinstva u Donjem Miholjcu koji je sa suprugom Leopoldinom nakon umirovljenja došao živjeti u Virje kod svog zeta, poznatoga virovskoga ljekarnika Dragutina Jansona (1862. – 1940.). Žerdik je rođen u Češkoj 1846. umro je u 1924. godine. Cijela je obitelj pokopana u obiteljskoj grobnici na virovskom groblju desno od kapelice Svetoga Jakoba. Valja reći da je park zasađen 15 godina nakon gradnje Stare škole, da je bio ograđen kovanom željeznom ogradom (dio se nalazi u virovskom muzeju), da je već u ono vrijeme imao kandelabere s petrolejskom rasvjetom što je vidljivo na brojnim starim razglednicama.

Slika 1. Rodna kuća Ive Matoničkina u Virju

Slika 2. Virovski park s crkvom oko 1920 godine (U pozadini se vidi rodna kuća prof. Matoničkina

Slika 3. Braća Mirko, Ivo i Joža Matoničkin

Slika 4. Stara škola u mjesnom parku

godina. Park je uskoro ograđen i lijepom žičanom i kovanom ogradom kako domaće životinje koje su tu bile naučene na ispašu, ne bi oštetile mlade sadnice. Uređene su staze i postavljeni kandelaberi za rasvjetu. Park je bio idealno mjesto za igru tadašnje djece među kojima je bio i mali dječačić Ivo Matoničkin, budući poznati hrvatski biolog .

U vrijeme rođenja Ive Matoničkina Virje je imalo oko 5.500 stanovnika, a danas samo 3.280. Tadašnja općina Virje imala je oko 8.500 stanovnika, a danas samo 4.385. U godini njegova rođenja, zbog ratnih prilika vjenčalo se samo 11 parova, rođeno je 175 novorođenčadi, a umrlo je 215 žitelja. To je bio početak procesa depopulacije sve do današnjih dana.[4]

Pučku i višu pučku školu[5] Matoničkin je polazio u Virju od 1922. do 1930. godine, a tadašnji ravnatelj je bio poznati virovski profesor i slikar Franjo Viktor Šignjar[6]. Nakon toga završava učitelj-

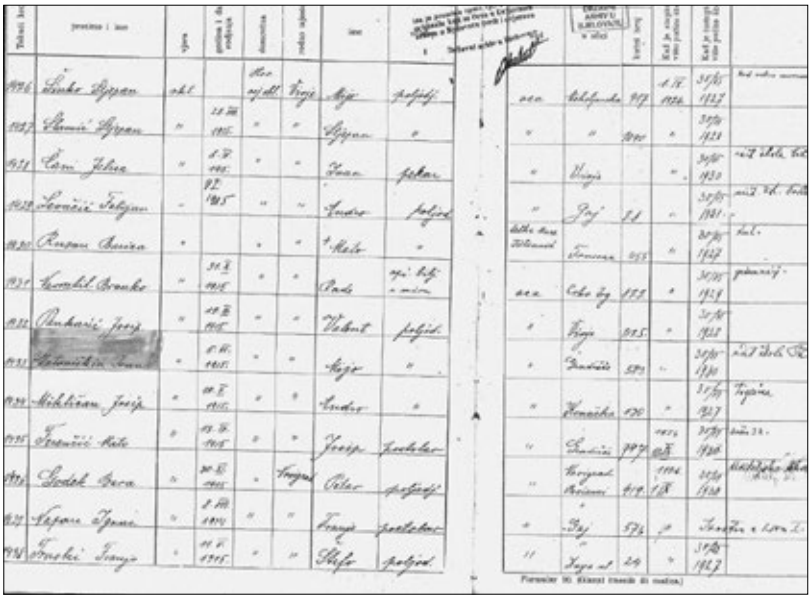

Dokument 1. Vidljivo je da je Ivo Matoničkin upisao Učiteljsku školu u Pakracu 1930. godine

4 Grupa autora: *Virje na razmeđu stoljeća* 6, Općina Virje, 149-170; Dragutin Feletar: *Stanovništvo općine Virje od 1857.-2011. Godine*

5 Podravec, Dražen (1999.): *Povijest virovskoga školstva*, 44-53, *Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara Virje,* Tiskara Horvat Bjelovar

6 Franjo Viktor Šignjar je virovski učitelj, pisac i slikar. Rođen je 1882. Godine, završio je pučku školu u Virju,

Glavni imenik

Dokument 2. Glavni imenik niže realne gimnazije iz Kutjeva u kojoj je radio Ivo Matoničkin od 1941. godine

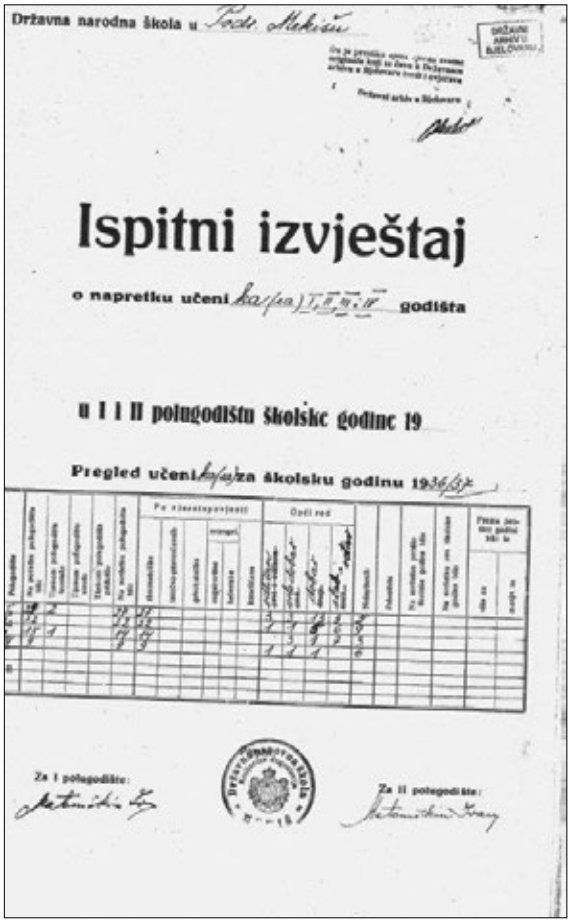
Ispitni izvještaj

Dokument 3. Ispitni zvještaj škole iz Mekiša koji je potpisao učitelj Ivo Matoničkin

sku školu u Pakracu. Vojni rok služi u školi rezervnih oficira u Bileći i Sarajevu. Po povratku 1935. godine dobiva mjesto učitelja u četverorazrednoj pučkoj školi u selu Mekiš u blizini Podravskih Sesveta gdje ostaje do 1938. godine**.**

Nakon polaganja stručnog ispita, tako zvane *definitive,* upisuje studij na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu, diplomira 1941. i dobiva posao na Nižoj srednjoj školi u Kutjevu, a kasnije je imenovan direktorom Niže gimnazije u Grubišnom Polju.

U rujnu 1941. godine vjenča se Virovkom, učiteljicom, Marijom Carek, s kojom ima kćerku Ivančicu rođenu 1943. godine, koja danas živi s obitelji u Samoboru. Marija je rođena 1913. u Virju, završila je učiteljsku školu i nastavila studirati hrvatski jezik na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Jedno je vrijeme predavala hrvatski jezik na građanskoj školi u Virju[7]. Bila je nadarena za slikarstvo i budući je živjela u blizini virovskoga učitelja i slikara prof. Franje Viktora Šignjara koristila je njegove savjete u slikarstvu, pa je na njezinim slikama očit njegov utjecaj. Očito je imala dara za umjetnost te je svirala i violinu. Umrla je mlada od tuberkuloze na samu

Slika 5. Supruga Marija i kćerkica Ivančica 1944.

nižu gimnaziju u Bjelovaru i Učiteljsku školu u Zagrebu. Upisuje tehnički fakultet u Gracu ali zbog lošeg imovinskog stanja napušta studij i radi kao učitelj. Uz učiteljevanje završava Umjetničku akademiju u Zagrebu kao izvanredni slušač i uz prosvjetni rad, slikarstvo će dati bogati sadržaj njegovu životu. Umro je u Virju 1966. a na vječni počinak ispratilo ga je mnoštvo zahvalnih mještana.

7 Podravec, Dražen (1999.): *Povijest virovskoga školstva*, str. 86,Osnovna škola prof.F.V. Šignjara Virje, Tiskara Horvat Bjelovar

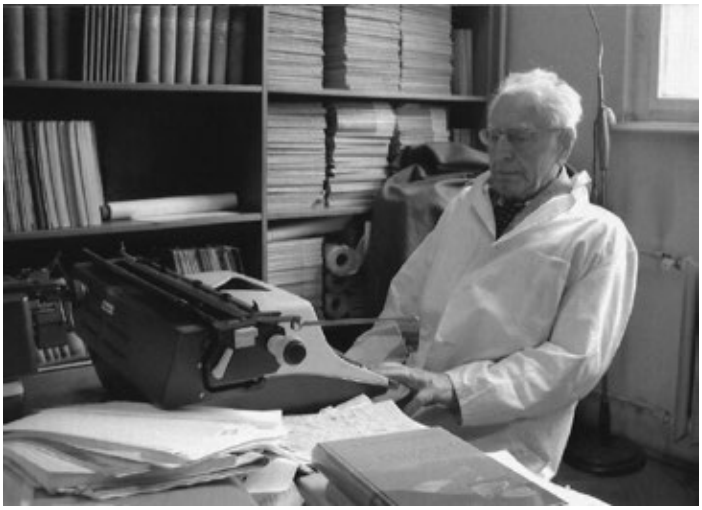

Slika 7. Matoničkin u svom kabinetu u Zoološkom zavodu

Slika 6. Crtež supruge Marije, rođene Carek

Staru godinu 1946. i otac Ivo je ostao sam s trogodišnjom djevojčicom. Uslijedila su dva kratkotrajna braka, sedmogodišnji samački život s djetetom i tek 1966. se vjenča s profesoricom biologije Danicom Uzelac s kojom živi 23 godine, sve do njezine smrti zbog kratke i teške bolesti, 20 siječnja 1989. godine. Do svoje smrti 2. ožujka 2008. godine prof. Matoničkin živio je sam u svojemu zagrebačkom stanu, da bi zbog nemoći pred kraj života otišao u dom za nemoćne i starije osobe gdje je i umro.

Početkom Drugog svjetskog rata Ivo Matoničkin je mobiliziran u Hrvatsko domobranstvo gdje ostaje do početka 1944. godine kada prelazi partizanima na oslobođeni teritorij i priključuje se 12. diviziji Narodnooslobodilačke vojske. Nakon oslobađanja Pakraca, Daruvara, Grubišnog Polja i drugih mjesta u Slavoniji, prosvjetni radici iz 12. divizije upućeni su na četrnaestodnevni tečaj u Požegu, a zatim raspoređeni na rad po školama na oslobođenom teritoriju. Profesor Matoničkin je tada raspoređen na radno mjesto direktora Niže gimnazije u Grubišnom polju. Zbog neprijateljskog napada na to područje odlazi s djelom nastavnog osoblja u Đulovac gdje radi kao predavač na Učiteljskom kursu.

Nakon nekoliko mjeseci morao je s nastavnim osobljem i polaznicima kursa prijeći preko Drave u Mađarsku, a zatim u Bački Monoštor gdje je Učiteljski kurs nastavio s radom sve do 1945. godine.[8]

U svibnju 1945. godine Oblasni narodno-oslobodilački odbor u Osijeku postavlja ga za direktora Niže gimnazije u Đakovu gdje radi do listopada. Nakon toga je premješten u zagrebačku gimnaziju u kojoj radi do 1947. godine kada je premješten u Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske kao prosvjetni inspektor. Nakon rata je predavao i u Večernjoj školi za vojnike i civile koju su zbog ratnih zbivanja morali prekinuti redovito školovanje. Više od desetak godina bio je izaslanik tadašnjeg Ministarstva prosvjete kod polaganja završnih ispita, tzv. *velike mature*.

Započeo je studij na Filozofskom fakultetu da bi kasnije nastavio na Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Nakon diplomiranja javlja se na natječaj i izabran je za asistenta na *Zoologijskom zavodu* Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu gdje počinje raditi 23. prosinca 1948. godine i ostaje do 1985. godine, kada nakon 46 godina, 9 mjeseci i 14 dana priznatog

8 Profesor Matoničkin je 1945. godine sa djelom nastavnog kadra prebjegao u Mađarsku. To isto je jedan dio učitelja virovske graađanske škole učinio 13. prosinca 1945. godine na čelu s ravnateljem Milanom Grubićem,; Podravec D.: *Povijest virovskoga školstva*,85-86, Osn. Šk. Prof. F. V.Šignjara Virje, Tiskara Horvat Bjelovar 1999.

radnog staža, od toga 37 godina znanstvenog rada na fakultetu, odlazi u mirovinu. U mirovini je proveo 23 godine i većinu tog vremena dolazio je svaki dan na *Zoologijski zavod* i bavio se znanošću i pisanjem.

U Zavodu nastavlja svoj započeti znanstveni i nastavni rad. Doktorsku disertaciju na temu *Ekološko poredbena istraživanja faune termalnih voda Hrvatskoga Zagorja* obranio je 1955. godine, a 1957. habilitira s temom *Ekološko-faunistička istraživanja brzica i slapova Srednje Hrvatske i Zapadne Bosne*. Te godine postaje docent, a nakon toga i izvanredni profesor, te profesor emeritus. Redovitim profesorom postaje 1964. godine. Na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu ostaje cijeli radni vijek kao predavač, znanstvenik, istraživač i društveno angažiran djelatnik, obavljajući brojne funkcije.

ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKI I PEDAGOŠKI RAD PROF. DR. SC. IVE MATONIČKINA

Intenzivan znanstveno-istraživački i pedagoški rad Ive Matoničkina započeo je njegovim dolaskom na mjesto asistenta na *Zoologijskom zavodu* Sveučilišta u Zagrebu.[9] Prošao je put od asistenta do docenta, izvanrednog i redovitog profesora. U 37 godina znanstvenog i pedagoškog rada na svom fakultetu i različitim domaćim i stranim stručnim organizacijama obavljao je brojne izborne dužnosti: pročelnik *Biološkog odjela*, pročelnik *Odjela za ekologiju Instituta za biologiju* Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik *Zoologijskog zavoda* kroz tri mandata po pet godina, prodekan Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, član *Savjeta Fakulteta*, predsjednik *Savjeta zoološkog vrta*, predsjednik *Nacionalnog komiteta za istraživanje Dunava i njegovih pritoka*, član *Komisije za polaganje stručnog ispita* (definitive) za profesore na osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske (15 godina), član povjerenstva u Pokretu *Znanost mladima,* član uredništva časopisa *Priroda*, član uredništva časopisa *Ekologija*, član American Association for the Advecement of Science, član Societas internationalis Limnologiae, World Healtan Organisation, član The New York Academi fon Science, predstavnik bivše Jugoslavije u Internationale Arbeitsgemeinschsaft Donauforschung u Beču, član *Jugoslavenskog društva za zaštitu voda*, *Hrvatskog prirodoslovnog društva*-Biološka sekcija i *Društva ekologa Jugoslavije*. Obavljao je i niz drugih dužnosti poput članstva u *Komisiji za osnovne biološke znanosti*, *Savjeta za naučni rad* SRHZ te *Komisije za muzejska-konzervatorska pitanja grada Zagreba*. Bio je suradnik *Komisije za ekologiju* Odjela za prirodne nauke JAZU, bavio se edukacijom kao član *Komisije za udžbenike* Savjeta za prosvjetu SRHZ i Republičke komisije Pokreta *Nauka mladima*.

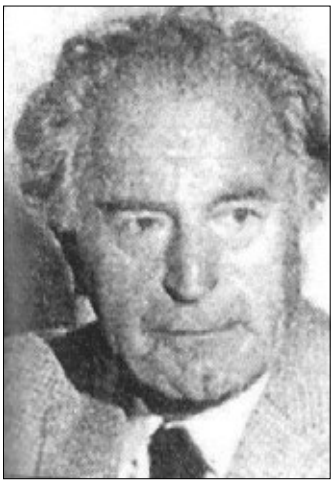

Slika 8. Matoničkin – portret – I

[9] Zoologijski zavod Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu osnovan je 1874. godine kao katedra za zoologiju, a od 1875. godine kao Zavod u sastavu je Filozofskog (Mudroslovnog) fakulteta. Od osnivanja Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, 1946. godine, prelazi u sastav Biološkog odsjeka. Istovremeno sve do 1950. godine ovaj Zavod djeluje zajedno sa Zoološkim odjelom Hrvatskog narodnog muzeja. U Zoologijskom zavodu obavljaju se opsežna istraživanja iz različitih područja zoologije. Limnološka istraživanja imaju težište na biocenologiji, saprobiologiji, kemizmu i fauni voda. Posebno su zanimljiva istraživanja ekologije i faune podzemnih voda. U području rada Zavoda je i istraživanje taksonomije, evolucije i molekularne filogenije, populacijske dinamike i ekologije nekih skupina beskralješnjaka (npr. praživotinja, žarnjaka, virnjaka, maločetinaša, mnogočetinaša, mahovnjaka, rakova-jednakonožaca, rakušaca, veslonošaca, deseteronožaca, kukaca-tulara, leptira, dvokrilaca i dr.) te kralješnjaka (riba, vodozemaca, gmazova i sisavaca). Uz istraživanja pridnenih životnih zajednica Jadranskog mora prati se i utjecaj onečišćenja na njihovu rasprostranjenost. Značajna su i istraživanja iz područja histologije, histokemije, embriologije, animalne citogenetike i regeneracije nekih beskralješnjaka. Zologijski zavod prepoznatljiv je i po ekotoksiološkim istraživanjima i zaštiti biološkog raznolikosti. U sastavu Zavoda je knjižnica, te bogata zbirka zooloških preparata. Zavod surađuje s brojnim domaćim i stranim ustanovama.

Slika 9. Zgrada u zagrebačkom Rooseveltovom trgu 6 u kojoj je Zoologijski zavod

Slika 10. Terenska nastava u Šibeniku, Pavletić, Matoničkin

Posljednji znanstveni izazovi boravka u mirovini bili su rad na prevođenju knjiga *Fauna Evrope* i *Animal* gdje je bio glavni i stručni urednik.

Posebno veliki doprinos prof.dr.sc. Ivo Matoničkin dao je razvoju *Zoologijskog zavoda* Sveučilišta u Zagrebu na čijem je čelu bio petnaest godina. Dolaskom na fakultet 1948. godine prof. Matoničkin je bio uključen u sve organizacijske promijene u *Zavodu za zoologiju* tijekom godina. Preseljenjem Zavoda iz Demetrove ulice u nove prostorije na Rooseveltovom trgu 6 bilo je moguće osnivanje novih nastavno-znanstvenih jedinica – katedri. Oformljene su katedre: Opća zoologija, Beskralježnjaci, Kralježnjaci, Histologija, Embriologija, Ekologija, Evolucija, Biologija mora i Metodika nastave biologije.

Uz profesora Nikolu Finka prof. Matoničkin je bio aktivni sudionik u tim zbivanjima.

Kao prodekan Prirodoslovo-matematičkog fakulteta i predstojnik *Zoologijskog zavoda* snažno se zalagao za osnivanje *Zavoda za animalnu fiziologiju*. Jedan je od osnivača *Instituta za biologiju* Sveučilišta u Zagrebu.

Njegovi prethodnici su bili poznati biolozi: prvi predstojnik Spiridon Brusina, zatim August Langhoffer, Krunoslav Babić i Nikola Fink. Mnogi njegovi studenti postali su nakon završetka studija djelatnici *Zavoda* i priznati biolozi.

Znanstveni rad Ive Matoničkina vezan je u prvom redu uz istraživanje voda na kopnu.[10] Radi na istraživanju odnosa ekoloških prilika i faune u termalnim vodama Hrvatskoga Zagorja. Istražuje faunističke, ekološke i biocenološke odnose u krškim tekućicama, slapovima i jezerima Hrvatske posebice na Plitvičkim jezerima, Krki, Zrmanji, Mrežnici, Korani, Rijeci Dubrovačkoj i drugima. Sa suradnicima istražuje rijeku Savu, Unu, Mirnu, Rašu, Bosnu, Rječinu i Omladinsko jezero. U svim tim lokalitetima istraživani su kemijsko-fizički čimbenici, sastav flore i faune, struktura biocenoza, zoobentos, obraštaj, postanak i razvoj sedrenih barijera i životne zajednice koje ih stvaraju, mikoorganizmi i saprobiološke prilike. U istraživanjimaje posvećena velika pažnja antagonističkim odnosima metaboličkih plinova u krškim rijekama. Profesor Matoničkin je izradio tipologiju biocenoza na sedrenim slapovima krških rijeka i odredio tipove njihovih vrela. Znatan prilog dao je i saprobiološkoj vrijednosti pojedinih indikatora. Posebnu pažnju u tim istraživanjima usmjerio je na utjecaj čovjeka na te vodene ekosisteme i na temelju znanstvenih spoznaja davao preporuke za rješavanje problema u vezi zaštite vodotoka. Zajedno sa suradnicima predložio je metodu za izračunavanje odnosa produkcije i respiracije.

U brojnim istraživanjima usko je surađivao s prof. dr. sc. Zlatkom Pavletićem.[11] Zajedno su istraživali naše krške rijeke i izradili veći broj znanstvenih radova. Profesor Pavletić bavio se biologijom nižeg bilja, posebice mahovinama, te mikrobiologijom voda. Zajedno s prof. Matoničkinim istraživao je životne prilike i živi svijet u našim rijekama s posebnim naglaskom na onečišćenje vodenih biotopa. Na tu su temu zajedno tiskali i knjigu Život naših rijeka. Značajan prilog unapređivanju nastave bili su i njihovi česti odlasci na terensku nastavu tijekom koje su studenti stjecali znanja na izvorištu.

Kao voditelj ili suradnik, prof. Matoničkin je sudjelovao u znanstveno istraživačkom radu na više projekata među kojima su najznačajniji Zaštita ekosistema, Organska produkcija suhozemnih i vodenih ekosistema, Čovjek i biosfera. Radio je i na brojnim radnim zadacima iz ekologije i limnologije. Navest ćemo samo značajnije: Ispitivanje onečišćenih voda u industrijaliziranom i urbaniziranom području bliže i dalje okolice Zagreba, Ekološka istraživanja tekućica i pripadnih voda temeljnica, Utjecaj čovjeka na ekosisteme tekućih voda Hrvatske, Ekološki i biocenološki odnosi u tekućicama Hrvatske i Lijeva obala Korane u Slunju – Rastoka. Kao suradnik *Instituta za botaniku* radio je na istraživačkom zadatku pod nazivom *Limnološka istraživanja površinskih voda Hrvatske*. Jedan je od osnivača postdiplomskog studija iz hidrobiologije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i njegov dugogodišnji voditelj. Tu je predavao i kolegije iz zoologijskog dijela hidrobiologije. Bio je član Vijeća postdiplomskog studija iz biologije na Prirodoslovno matematičkom fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a jedno vrijeme i član Sveučilišnog vijeća za postdiplomski studij. Pod njegovim vodstvom izrađeno je 17 magistarskih radova i 11 doktorskih disertacija (Tablica 1 i 2).

Profesor Matoničkin je bio član različitih društava vezanih uz struku. Jedan je od osnivača *Hrvatskog ekološkog društva* čiji je bio dugogodišnji član, počasni je član *Hrvatskog biološkog društva*[12], bio je član *Hrvatskog prirodoslovnog društva, Hrvatskog entomološkog društva i Hrvatskog antropološkog društva*. Više od 50 godina surađivao je s *Hrvatskim prirodoslovnim društvom* pišući razne priloge. Kao predsjednik *Komiteta za istraživanje Dunava i njegovih pritoka* osmislio je i organizirao kongres Inter-

[10] Limnologija, (grčki λίμνη jezero + -logija), grana hidrologije koja se bavi istraživanjem fizikalnio- kemijskih svojstva i biologijom kopnenih voda. François-Alphonse Forel (1841. - 1912.) je osnovao područje limnologije temeljem proučavanja Ženevskog jezera.

[11] Prof. dr. sc. Zlatko Pavletić rođen je u Rijeci 1920. Godine. Diplomirao je biologiju na Sveučilištu u Zagrebu 1950. godine. Od 1951 radi kao asistent Botaničkog zavoda, doktorira 1956., habilitira 1959. godine postaje docent te prelazi put od izvanrednog do redovitog profesora i znanstvenog savjetnika. Uveo je u biološki studij mikrobiologiju i organizirao nastavu iz sistematike nižeg bilja. Bio je a usavršavanju u brojnim botaničkim institutima i hidrobiološkim ustanovama. Posebno se bavio istraživanjima nižeg bilja i limnologijom. Bio je vršilac dužnossti Instituta za botaniku Sveučilišta u Zagrebu, glavni urednik časopisa *Priroda*, te bčlan uredništva časopisa *Ekologija* i *Acta Botanica Croatica*. Objavio jenpreko stotinu *znanstvenih bradova* i napisao nekoliko priručnika s područja svojega istraživanje.

[12] Na svečanoj Skupštini Hrvatskog biološkog društva održanoj na Hvaru prigodom održavanja Hrvatskog biološkog kongresa s međunarodnim sudjelovanjem od 24. do 29. rujna 2000. godine, profesor Matoničkin je proglašen počasnim članom.

nationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung. Putem radija i televizije zalagao se za popularizaciju prirodnih znanosti.

Kao dugogodišnji profesor na Prirodoslovno- matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu organizirao je 1974. godine sa suradnicima obilježavanje 100. obljetnice rada te ustanove koja je organizirala znanstveni i nastavni rad iz prirodnih i matematičkih znanosti.[13] Tom je prigodom tiskana i *Spomenica Prirodoslovno-matematičkog fakulteta 1874. -1974*. Bio je suradnik na pripremi knjige *Hrvatski zoološki muzej od osnutka do danas*, Zagreb 1974. godine, gdje je napisao opširni članak *Zoologija u Hrvatskoj prije osnivanja Sveučilišta u Zagrebu*.

Profesor Matoničkin od najranije mladosti posvetio je mnogo vremena znanstvenom usavršavanju u struci pa je kao stipendist UNESCO-a bio na usavršavanju (specijalizaciji) u Švedskoj, Engleskoj, u Saveznoj Republici Njemačkoj, u Demokratskoj Republici Njemačkoj, u SSSR-u i SAD-u.

Sudjelovao je na brojnim stranim i domaćim kongresima i to u Sofiji, Galatiji, Baselu, Zürichu, Beču, Varšavi, Budimpešti, Bratislavi, Winnipegu, Münchenu, Regensburgu, Kijevu, Petrogradu, Ljubljani, Sarajevu, Ohridu, Novom Sadu, Podgorici i drugdje. Na tim je skupovima prvenstveno iznosio rezultate svojih istraživanja, posebice iz područja hidrobiologije.[14]

Valja naglasiti da je znanstveno istraživačko područje prof. Matoničkina bilo vezano uz hidrobiologiju, posebno limnologiju.

Tablica 1. Mentorstvo - magisteriji

RB.	IME I PREZIME	GOD.	TEMA
1	Hrs-Brenko Mirjana	1964.	Mytilicola intestinalis Stener, parazit dagnje u uzgajalištima i prirodnim staništima istočne obale Jadrana
2	Števčić Zdravko	1964.	Biološka i ribarska istraživanja rakova (Maja squinado Herbst.)
3	Rudnički Nevenka	1964.	Hidrografska i ekološka istraživanja močvare Paluda kod Rovinja
4	Tavčar-Lalić Vladimira	1964.	Kromosomska građa žlijezda slinovnica ličinaka Hironomida i njezina važnost u determinaciji vrsta
5	Krkač Nevenka	1966.	Utjecaj nekih kemijskih i fizičkih ekoloških faktora na pojedine slatkovodne Gastropoda
6	Bralić Vlatko	1967.	Utjecaj umjetnih gnojiva na dinamiku zooplanktona s posebnim osvrtom na Copepoda i Cladocera
7	Habdija Ivan	1969.	Prilog upoznavanja kvalitete tekućih voda na osnovi biologijske i kemijske analize
8	Lovrić Gabrijela	1970.	Prirodni radioaktivitet kao ekološki faktor u termalnom vrelu Tuheljskih Toplica
9	Markić Marjanca	1971.	Varijabilnost ekoloških faktorjev v treh ribnikih pri Mariboru in njihov vpliv na plankton s posebnim poudarkom na Rotatoria
10	Karaman Biljana	1972.	Prilog poznavanju faune Odonata u ekosistemu Dorjanskog jezera
11	Žarić Marta	1975.	Terenska i laboratorijska istraživanja o utjecaju detergencija na ekologijske faktore i sapro –biološke procese u potocima zagrebačke regije
12	Dauti Esad	1977.	Distribucija i dinamika populacija ličinaka i imaga Plecoptera u rijeci Nerodimki
13	Erben Radovan	1977.	Utjecaj organskih tvari na faunu Rotatorija na terenu i u laboratorijskim uvjetima
14	Bišćan Olga	1977.	Komparativna ekološka istraživanja lotičkih i lenitičkih područja rijeke Mrežnice između Zvečaja i Duge Rese

[13] Grupa autora: Spomenica prirodoslovno-matematičkog fakulteta 1874 – 1974 prilikom stogodišnjice organiziranog znanstvenog i nastavnog rada iz prirodnih i matematičkih znanosti, izdao Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu uz pomoć Republičkog savjeta za naučni rad, Zagreb 1974. Godine; prof. Matoničkin je pripremio, kao član uredničkog odbora, podatke za Biološki odjel

[14] Hidrobiologija (grč. hydor voda, *bios* -život, *logos*–nauka), je nauka o vodenim ekosistemima u kojima istražuje njihovu strukturu i funkcije; proučava fizičke, kemijske i biološke karakteristike hidrosfere, utjecaje koje vodena sredina ima na živi svijet kao i međusobne utjecaje vodenih organizmama. Hidrobiologija izučava i karakteristike i prilagođenosti pojedinih vodenih organizama (biljaka i životinja) uslovima staništa, njihovu prostornu i vremensku distribuciju. Hidrobiologija obuhvaća oceanologiju i limnologiju (proučava kopnene, uglavnom slatke vode). Oceanografska istraživanja spadaju u red najsloženijih i najskupljih ekoloških istraživanja koja intenzivno izvode uglavnom ekonomski najrazvijenije i najbogatije zemlje.

RB.	IME I PREZIME	GOD.	TEMA
15	Savić-Vuković Milica	1978.	Dinamika onečišćenja i samoočišćenja rijeke Save na dionici Jasenice D.-Ščitarjevo
16	Primc Biserka	1979.	Utjecaj temperature na sukcesije trepetljikaša u obraštajnim zajednicama rijeke Save
17	Lukas Željko	1980.	Kontrola uređaja za pročišćavanje otpadnih voda naselja Švarča s posebnim osvrtom na dinamiku ekološko-biocenoloških odnosa
18.	Podravec Dražen	1988.	Komparativna faunističko-mikrobiološka istraživanja vode bunara Virja

Tablica 2. Mentorstvo - doktorati

RB.	IME I PREZIME	GOD.	TEMA
1	Hure-Mandić Jure	1958.	Dnevna migracija i sezonska vertikalna raspodjela zooplanktona dubljeg mora
2	Ševčić Zdravko	1965.	Ekološka istraživanja rakovice (Maja squinado, Herbst.)
3	Crnković Drago	1966.	Nephrops norvegicus L. u kanalslom području sjevernoistočnog Jadrana
4	Cvitković Milan	1966.	Biocenološki sastav pedona i i saprobiološki odnosi u rijeci Savi kod Slavonskoga Broda
5	Habdija Ivan	1975.	Brzina strujanja vode i saprobiologijski procesi u gorskim tekućicama
6.	Markić Marjanca	1978.	Komparativna ekološko-faunistička raziskovanja u akumulacijskih jezer pri Mariboru
7	Karaman Biljana	1980.	Ekološko-faunistička istraživanja faune Odonata SR Makedonije
8	Dauti Esad	1981.	Faunističko-ekološka istraživanja Plecoptera u području Kosova
9	Erben Radovan	1981.	Utjecaj akumulacije fenola na preživljavanje beskralježnjaka u vodama na kopnu
10.	Durbešić Paula	1982.	Fauna kornjaša (Coleoptera) šumskih asocijacija Gorskoga Kotara
11.	Primc Biserka	1987.	Dinamika populacije trepetljoikaša (Ciliata) u obraštaju Save i njezina ekološka uvjetovanost

U Hrvatskoj je istraživao faunističko- ekološke odnose termalnih voda Hrvatskog Zagorja, krške vode tekućice i jezera, rijeku Savu i drenaže vode Petrove Gore. Rezultate tih istraživanja objavio je u preko 160 znanstvenih radova i prikaza u domaćim i stranim časopisima. Izdao je i nekoliko knjiga kojima je sam autor ili u suradnji s kolegama s Fakulteta te praktikume i udžbenike za kolegije koje je predavao (Vidi Bibliografiju).

U pedagoškom djelovanju profesor Matoničkin je kroz svoj radni vijek sudjelovao u gotovo svim oblicima prosvjetno – obrazovnih i znanstveno nastavnih djelatnosti u različitim ustanovama. Radio je kao seoski učitelj, kao nastavnik u nižim srednjim školama, u gimnaziji i nakon završetka rata 1945. godine vodio razne tečajeve. Spomenuto je da je u znanstvenom djelovanju prošao put od asistenta, višeg asistenta, naslovnog docenta, docenta, izvanrednog profesora, redovitog profesora, profesora emeritusa, te stekao zvanje znanstvenog savjetnika. Vodio je praktikume iz kolegija koje je predavao, bio mentor na dodiplomskom i postdiplomsom studiju te vodio doktorske studije.

Nastavni rad prof. Matoničina na Prirodoslovno matematičkom fakultetu vezan je za održavanje predavanja i organiziranje praktikuma za kolegije koje je predavao na dodiplomskom studiju biologije: Opća zoologija, Bezkralježnjaci i Filogenija životinja. U ljetnom semestru održavana je terenska nastava diljem Hrvatske i šire. Studenti su mogli upisati terensku nastavu od 30 do 50 sati godišnje i odabrati niz neobaveznih izbornih zooloških kolegija poput kolegija Izabrana poglavlja iz filogenije avertebrata koji je vodio prof. Matoničkin.

Na postdiplomskom studiju, smjer hidrobiologija, predavao je kolegije Raspored i sastav biocenoza u kopnenim vodama, Biologija onečišćenih voda, Fauna kopnenih voda, Principi i metode taksonomije, Odabrana poglavlja filogenije morskih životinja, Principi i metode sistematske zoologije i Principi i metode taksonomije. Sudjelovao je u nastavi na postdiplomskom studiju na Šumarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao nositelj kolegija Odabrana poglavlja iz zoologije i dodiplomskom studiju Pedagoškog fakulteta u Osijeku čak 20 godina. Surađivao je s profesorima prirodnih znanosti na gotovo svim fakultetima u zemlji.

Slika 11. Matoničkin u praktilumu sa studentima

Slika 12. Matoničkin – portret II

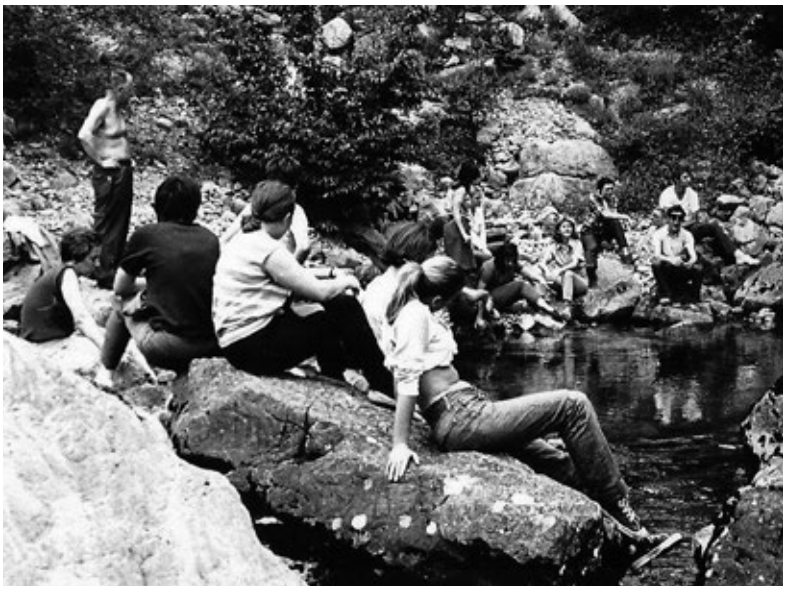

Slika 13. Terenska nastava 1968. na Zrmanji

Uz rodno Virje je bio posebno vezan, pogotovo u poznijoj dobi, kada je svojim predavanjima mještanima Virja htio ukazati na probleme odnosa prirode i čovjeka. Ovaj odnos obrađen je u čitavom nizu tema.

Posebno valja naglasiti veliki značaj njegovog pedagoško-spisateljskog stručnog rada jer je napisao prve sveučilišne udžbenike za studente biologije: Opća zoologija, Beskralježnjaci – biologija nižih avertebrata, Beskralježnjaci – biologija viših avertebrata. Za te je predmete sa suradnicima napisao i praktikume. Svi udžbenici i praktikumi tiskani su u više izdanja (Vidi poglavlje *Bibliografija*). Novo osuvremenjeno izdanje *Opće zoologije* tiskano je u suradnji s M. Kučinićem i G. Klobučarem.

Kao predavač sudjelovao je od 1962. do 1972. godine na brojnim seminarima za nastavnike i profesore osnovnih i srednjih škola. Na terenskoj nastavi obrađivani su ovi sadržaji:

- Plitvička jezera – ekološko hidrološke osobitosti našega najstarijeg nacionalnog parka
- Biocenološka obilježja izvorišta rijeka jadranskoga sliva s posjetom Roškom slapu i Visovačkom jezeru
- Upoznavanje istraživanja u *Institutu za oceanografiju i ribarstvo* u Splitu
- Upoznavanje rada *Centra za istraživanje mora* u Rovinju

- Upozavanje biocenoza Ohridskog jezera, u suradnji s *Biološkim institutom u Ohridu*
- Biocenološke osobitosti Skadarskog jezera s posjetom *Biološkom institutu u Dubrovniku*
- Biocenološke osobitosti Bohinjskog i Bledskog jezera s posjetom tresetištima i alpskom botaničkom vrtu *Kugi* u dolini Soče
- Biocenološke osobitosti parka prirode *Kopački rit*

Većina tih predavanja tiskana su u periodičnom časopisu *Putevi i dostignuća u nastavi i vaspitanju* koji je izdavao *Republički prosvjetno-pedagoški zavod u Sarajevu*. Posebno zanimljiv članak izašao je u broju 4 /1970.-1971. pod nazivom *Biologija tekućih voda*, a u broju 3/ 1971.-1972. pod nazivom *Hidrobiologija Plitvičkih jezera*, što je tadašnjim nastavnicima biologije jako koristilo.

Objavljivanjem popularnih članaka u časopisu *Priroda* nastojao je zainteresirati čitatelje za prirodne znanosti, posebice ekologiju i upoznati ih s novim dostignućima. U tu je svrhu za *Malu prirodoslovnu biblioteku Hrvatskoga prirodoslovnoga društva* napisao više knjižica od kojih ćemo spomenuti naslove*: Vitamini, Hormoni, O nagonu za održavanje vrste* i *Otrovne životinje*.

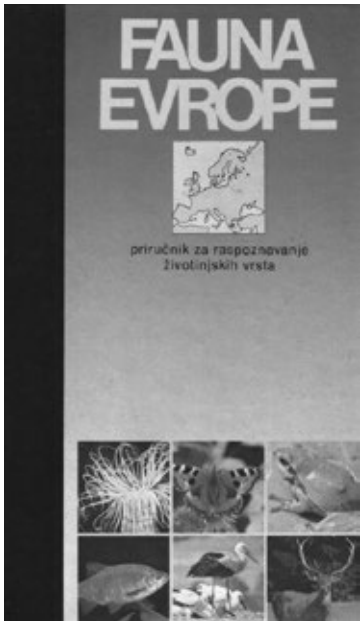

Slika 14. Fauna Europe, naslovnica knjige

Kao stručnjak i vrsni pedagog sa suradnicima se bavio i prevođenjem stručne biološke literature i knjiga. Napisao je niz recenzija i ocjena za knjige iz područja biologije. U prevedenom izdanju knjige *Animal – Životinje*, velika ilustrirana enciklopedija u izdanju *Mozaik knjige* stručni urednik prof. dr. sc. Ivo Matoničkin između ostalog u Predgovoru piše: *Svim suradnicima koji su radili na prijevodu knjige bit će veliko zadovoljstvo budu li pridonijeli boljem razumijevanju prirode, odgovornijem, poštenijem i prijateljskijem odnosu čovjeka prema najvećem bogatstvu na Zemlji – divljim životinjama, održavanju njihova razvoja i životne raznolikosti, budu li uspjeli razviti svijest, osobito mladih, da su ekološke katastrofe gotovo isključivo uzrokovane ljudskim nemarom*.

Prof. dr.sc. Mladen Kučinić iz *Zoologijskog zavoda* PMF-a Sveučilišta u Zagrebu u *Prirodi* broj 12/ 2003. godine je između ostalog napisao: *Uređivanje i pripremu hrvatskoga izdanja prihvatio se nestor naše zoologije i njezine pisane riječi prof. dr. sc. Ivo Matoničkin. Budući da radim u Zoologijskom zavodu kamo još uvijek, redovito, svaki dan dolazi prof. Matoničkin u stalnom stvaralačkom radu, vidio sam s koliko je ljubavi i truda radio na uređenju hrvatskoga izdanja. O vremenu koje je uložio u pripremu prijevoda ove knjige te o nastojanjima u komunikaciji i dogovorima s prevoditeljima i konzultantima nije ni potrebno govoriti. U svakom slučaju velik i nemjerljiv posao*.

Za svoj predani dugogodišnji pedagoški rad predložen je za **Nagradu *Ivan Filipović*** za životno djelo u području visokog školstva, za 2000. godinu. Povjerenstvo za dodjelu tog priznanja nije prihvatilo argumente predlagatelja *Hrvatskog biološkog društva* i nekoliko supredlagatelja. Profesor Matoničkin nije bio razočaran. Nakon odbijenice 2000. godine rekao je: *Sportski je boriti se, a i neuspjeh je dio sporta!* Nažalost inicijativa brojnih prijatelja i suradnika doživjela je neuspjeh.

Natječaj za dodjelu Nagrade Ivan Filipović raspisan je za 2000. godinu u Školskim novinama 23. siječnja 2001. godine. Prijedlog da se dodjeli navedena nagrada za životno djelo u visokom školstvu prof. dr. sc. Ivi Matoničkinu uputili su *Hrvatskom biološkom društvu* kao predlagaču 24. siječnja 2001. godine dr. sc. Nikola Juretić, redoviti profesor Prirodoslovno matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dr.sc. Ivan Šugar redoviti profesor Farmaceutsko- biokemijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i dr. sc. Ivica Valpotić znanstveni savjetnik Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, priloživši svoje objašnjenje. Dopis Ministarstvu prosvjete i športa Republike Hrvatske, Odboru za dodjelu Nagrade *Ivan Filipović*, uz priložene preporuke i potrebnu dokumentaciju poslao *je Biološki odsjek* Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu već 24. siječnja uz potpis pročelnika prof. dr. sc. Mladena Krajačića, a *Hrvatsko biološko društvo* 7. veljače 2001. godine. Dopis je potpisala tadašnja

predsjednica Društva prof. dr. sc. Jasna Franekić Čolić uz podršku dopredsjednice doc.dr. sc. Gordane Lacković, tajnika dr. sc. Srećka Jelenića i rizničarke mr. sc. Jasminke Božić.

Prodekanica za nastavu prof. dr. sc. Helena Jasna Menzer obavijestila je dekana prof. dr. sc. Aleksu Bjeliša da Rektorski kolegij Sveučilišta u Zagrebu sa zadovoljstvom prima obavijest i odluku Fakultetskog vijeća Prirodoslovno matematičkog fakulteta te da također podržava prijedlog *Hrvatskog biološkog društva* kao predlagača i *Biološkog odsjeka* Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu o dodjeli *Nagrade Ivan Filipović* za životno djelo u području visokoga školstva. Na kraju dopisa zaključuje*: Prof. dr. sc. Ivo Matoničkin zbog svoje istaknute znanstvene i nastavne djelatnosti zaslužuje ovu nagradu, a naročito kao autor brojnih udžbenika kojima je unaprijedio nastavni proces na studiju biologije*.

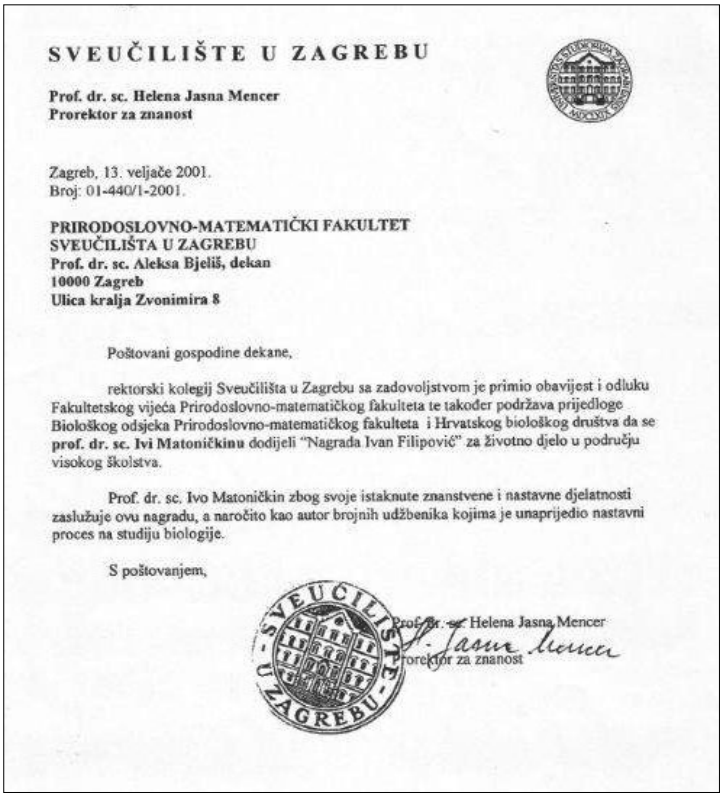

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Prof. dr. sc. Helena Jasna Mencer
Prorektor za znanost

Zagreb, 13. veljače 2001.
Broj: 01-440/1-2001.

PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš, dekan
10000 Zagreb
Ulica kralja Zvonimira 8

Poštovani gospodine dekane,

rektorski kolegij Sveučilišta u Zagrebu sa zadovoljstvom je primio obavijest i odluku Fakultetskog vijeća Prirodoslovno-matematičkog fakulteta te također podržava prijedloge Biološkog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta i Hrvatskog biološkog društva da se **prof. dr. sc. Ivi Matoničkinu** dodijeli "Nagrada Ivan Filipović" za životno djelo u području visokog školstva.

Prof. dr. sc. Ivo Matoničkin zbog svoje istaknute znanstvene i nastavne djelatnosti zaslužuje ovu nagradu, a naročito kao autor brojnih udžbenika kojima je unaprijedio nastavni proces na studiju biologije.

S poštovanjem,

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Prof. dr. sc. Helena Jasna Mencer
Prorektor za znanost

Dokument 4. Odluka o dodjeli Nagrade Ivan Filipović za životno djelo u području visokog obrazovanja

Dekan Bjeliš je već 9. veljače 2001. Ministarstvu prosvjete i športa, Odboru za dodjelu *Nagrade Ivan Filipović* poslao dopis podrške navedenom prijedlogu.

Kao supredlagatelj predsjednici *Hrvatskog biološkog društva* prof. dr.sc. Jasni Franekić Čolić poslao je podršku prijedloga o dodjeli nagrade Ivi Matoničkinu prof. dr. sc Tomislav Teer prodekan za znanost i predstojnik *Zavoda za ribarstvo, pčelarstvo i specijalnu zoologiju* Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. On u dopisu naglašava: *Prof. Matoničkin vrlo uspješno nastavlja niz naših uvaženih profesora zoologije koji je krajem 19. stoljeća započeo Spiridon Brusina, a među ostalima nastavili August Langhoffer, Lazar Car, Krunoslav Babić i Nikola Fink. Profesor Matoničkin obrazovao je većinu naših današnjih zoologa kroz dodiplomske i postdiplomske i doktorske studije*.

Kao supredlagatelj svoju podršku dao je i umirovljeni nastavnik metodike nastve biologije na *Biološkom odsjeku* Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu dr. sc. Vicko Pavičić. On naglašava ulogu prof. Matoničkina u izradi planova i programa nastave biologije u srednjim školama i na fakultetu uz napomenu da je on *višestruko zaslužan znanstvenik, učitelj i domoljub, veliki promicatelj ekološke znanosti, a posebice hrvatske zoologije*.

Prijedlog je podržalo i Učiteljsko vijeće *Osnovne škole prof. Franje Viktora Šignjara iz njegova rodnoga mjesta Virja,* na svojoj sjednici 1. veljače 2001. godine. Profesor Matoničkin je kao Virovec bio vezan uz svoje rodno mjesto i surađivao je s društvenim organizacijama. Posebno je dobra suradnja bila s Lovačkom udrugom *Fazan* na stručno-biološkoj edukaciji virovskih lovaca. U suradnji s različitim udrugama poljoprivrednika održao je veliki broju stručnih predavanja na temu odnosa zaštite okoliša i suvremene proizvodnje. Dobra je suradnja bila i s Narodnom knjižnicom i čitaonicom te *Zavičajnim muzejom Virja*, posebice na pripremi popularnih stručnih članaka o prirodi Podravine za virovski zbornik *Virje na razmeđu stoljeća*. Odlična suradnja razvijenaje nakon 1978. s virovskom Osnovnom školom i tadašnjim nastavnikom biologije Draženom Podravcem. Zbog doprinosa kulturnom razvoju

svog rodnoga mjesta Općinsko Vijeće Općine Virje proglasilo ga je 11. studenoga 2006. počasnim građaninom općine.

Svoju potporu za dobivanje Nagrade *Ivan Filipović* potpisao je i direktor Školske knjige dr. sc. Dragomir Mađerić koji u dopisu za Ministarstvo prosvjete i športa između ostalog piše:

Prof. dr. sc. Ivo Matoničkin je jedan od najstarijih suradnika izdavačke kuće »Školska knjiga«čija je glavna djelatnost tiskanje školskih knjiga i drugih materijala vezanih za rad u odgoju i obrazovanju.

Slika 15. Virovska nova škola

»Školska knjiga objavila je udžbenike čiji je autor prof. dr. sc. Ivo Matoničkin: Opća zoologija, Beskralježnjaci - biologija nižih avertebrata i Beskralježnjaci - biologija viših avertebrata. Navedenim udžbenicima služe se osim studenata Biološkog odsjeka PMF-a Sveučilišta u Zagrebu i studenti ostalih prirodoslovnih fakulteta u Zagrebu, Osijeku i Splitu. Ti su udžbenici prvi i jedini takve vrste u Hrvatskoj, obrađuju hrvatsku faunu u sklopu cjelokupne faune beskralježnjaka. Tako navedeni udžbenici imaju kapitalno značenje svima koji se zanimaju za navedenu tematiku. »Školska knjiga« tiskala je i knjigu »Život naši rijeka« u kojoj su izneseni rezultati istraživanja prof. Matoničkina s područja kopnenih voda.

Profesor Matoničkin je bio posebno zadovoljan preporukom dekana Učiteljskog fakulteta prof. dr. sc. Ive De Zana s kojim se je svake godine susretao u Virju na susretima *Mladih čuvara prirode* osnovnih škola Sjeverozapadne Hrvatske .

Budući da Povjerenstvo za dodjelu *Nagrade Ivan Filipović* za životno djelo u visokom školstvu nije prihvatilo prijedlog 2000. godine isti postupak je ponovljen za 2004. godinu no i ovoga puta bezuspješno, tako da profesor Matoničkin nažalost nije dobio tu nagradu.

Drugi puta su prijedlog predsjednici *Hrvatskog biološkog društva* prof. dr. sc. Višnji Besendorfer kao predlagatelja uputili suradnici prof. Matoničkina i njegovi studenti prof. dr. sc. Antonieta Požar-Domac, prof. dr. sc. Biserka Nagy, prof. dr. Nikola Juretić i prof. dr. sc. Radovan Erben, svi s Prirodoslovno –matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Hrvatsko prirodoslovno društvo je o prijedlogu raspravljalo na Malom vijeću, Velikom vijeću i Skupštini, a prijedlog je jednoglasno prihvaćen. Taj je prijedlog ponovno jednoglasno prihvatio i *Biološki odsjek* na sjednici 25. listopada 2004. godine koji je potpisala pročelnica prof.dr. sc. Anđelka Plenković- Moraj.

Prof. Matoničkin je mr. sc. Draženu Podravcu iz Virja, s kojim je niz godina surađivao, poslao, uz ovo popratno pismo, duplikat materijala koji su poslani Ministarstvu prosvjete i športa, Povjerenstvu za dodjelu *Nagrade Ivan Filipović* za životno djelo u području visokog obrazovanja, koji je korišten za ovaj članak.

SURADNJA S OSNOVNOM ŠKOLOM *PROF. FRANJE VIKTORA ŠIGNJARA* IZ VIRJA

Profesor Matoničkin je rijetko dolazio u Virje u vrijeme svog intenzivnog znanstvenog napredovanja sve do kupnje vinograda u blizini Virja, nakon ženidbe s Danicom Uzelac njegovom nekadašnjom studenticom. Vinograd je kupljen u blizini Lovačkog doma na obroncima Bilogore uz klijet poznatoga virovskoga profesora Stjepana Krčmara, pisca i istraživača lokalne povijesti, gimnazijskog profesora

koji je živio u Zagrebu i povremeno dolazio u svoje rodno Virje i tu je prijateljevao s prof. Matoničkinom.

Intenzivna suradnja s *Osnovnom školom prof.F.V. Šigjara* iz Virja započela je nakon upoznavanja s tadašnjim nastavnikom biologije i kemije Draženom Podravcem, kasnijim njegovim studentom kojemu je bio i mentor na dodiplomskom i postdiplomskom studiju biologije na Prirodoslovno- matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Te, 1978. godine, mjesna *Knjižnica s čitaonicom* obilježavala je 100. obljetnicu rada i prof. Matoničkin je kao istaknuti Virovec bio pozvan na taj događaj. Podravec je u to vrijeme bio i dirigent mješovitog pjevačkog zbora *Hrvatskoga pjevačkoga društva Ferdo Rusan*. U razgovoru dvaju Virovaca sličnih interesa i pogleda ubrzo se razvila tijesna suradnja u korist popularizacije prirodnih znanosti, posebice na području ekologije. jer je u to vrijeme počela intenzivnija edukacija učenika za zaštitu prirode. Iz literature je poznato da je *Hrvatsko prirodoslovno društvo* već 1923. godine imalo *Odbor za zaštitu prirode*. Nakon Drugog svjetskog rata radi *Sekcija za zaštitu prirode*. Godine 1973. osnovana *je Sekcija Mladih čuvara prirode* u koju su se uključivale brojne škole. U virovskoj školi je na poticaj prof. Matoničkina osnovan ogranak *Mladih čuvara prirode*[15]*«Lastavica«* 15. rujna 1980. godine, a na osnivačkoj skupštini bio je uz brojne uzvanike nazočan i prof. Matoničkin, koji je kasnije bio glavni mentor i savjetnik u radu ogranka. U ogranak je odmah učlanjeno 230 učenika svih razreda, a za realizaciju određenih zadataka u zaštiti prirode podijeljeni su u grupu nižih i grupu viših razreda osnovne škole. Od tada je počeo vrlo intenzivni rad na obrazovanju učenika i mještana za zaštitu prirode, a profesor Matoničkin je svesrdno pomagao. Poslani su dopisi svim udrugama u Virju i okolici s pozivom za suradnju pod geslom sekcije *Ponosim se sačuvanom prirodom svoje domovine!* Uz profesora Matoničkina česti gost škole i ogranka bio je tadašnji pročelnik *Odbora za zaštitu prirode Hrvatskog prirodoslovnog društva* prof. dr. sc. Vicko Pavičić.

Prva veća i značajnija akcija je bila organiziranje ekološke škole za učenike, nastavnike i roditelje u jesen 1982.i 1983. godine.

Slika 16. Povelja počasnog građanina općine Virje

[15] Sekcija *Mladih čuvara prirode Hrvatskog biološkog dru*štva, ogranak *Lastavica Osnovne škole prof. Franje Viktora Šignjara biz Virja* djeluje već 35 godina, a edukaciju o potrebi zaštite prirode prošle su brojne generacije i ostavile u mjestu neizbrisiv trag. Njihova istraživanja potaknula su odgovorne iz mjesne vlasti da se aktivno uključe u realizaciju infrastrukturnih prijekata izgradnje vodovoda i kanalizacije i danas je taj problem riješen.

Slika 17. Matoničkina klijet darovana školi

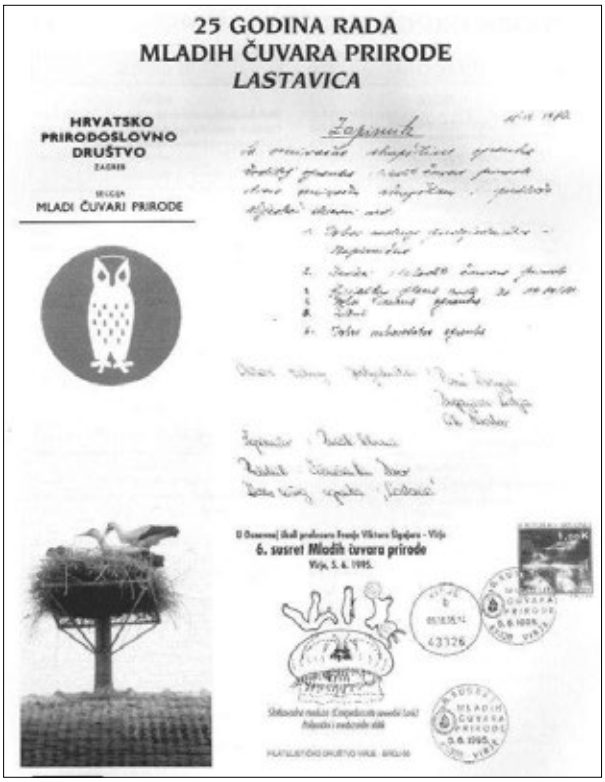

Slika 18. Zelenko – 25. Obljetnica MČP, Lastavica Virje

Interes je bio jako veliki i većina učenika i roditelja je dobila osnovna znanja iz ekologije i informacije o mogućnostima zaštite prirode pod korištenim geslom *Misli globalno a čini lokalno!* Uporni suradnik bio je profesor Matoničkin koji je vrlo rado držao predavanja, posebice vikendom kad je sa suprugom Danicom dolazio u svoj vinograd.

Održane su brojne radio emisije u kojima je sudjelovao i prof. Matoničkin čiji je stav i odnos prema prirodi imao snažan utjecaj na slušatelje.

Bilo je u tim emisijama i običnih simpatičnih pitanja kao npr. zašto u zadnje vrijeme nema vrabaca na koje je profesor odgovorio popularnim izričajem ali stručnim jezikom vezanim uz ekološki odnos čovjeka i prirode.

Neizmjerljiv doprinos prof. Matoničkina je bio na edukaciji učitelja biologije osnovnih škola Sjverozapadne Hrvatske. Naime, ogranak *Mladih čuvara prirode O.Š.prof. F.V. Šignjara* iz Virja organizirao je 1990. *Prvi susret Mladih čuvara prirode,* a ukupno ih je održano 12, kad se zbog određenih okolnosti smanjila aktivnost ogranka, a interes je usmjeren prema međunarodnom GLOBE i ENO[16] programu. U okviru tog programa učenici su dva puta putovali u Finsku. Kroz takve i slične aktivnosti razvio se prijateljski odnos između njega i kasnije dugogodišnjeg ravnatelja virovske škole Dražena Podravca.

Na susretima *Mladih čuvara prirode* okupilo se pedesetak nastavnika i profesora uz poznate predavače koje je animirao prof. Matoničkin koji je često i sam bio predavač, ovisno o temi susreta. Teme susreta su bile zrak, voda, tlo, šuma – šumske fitocenoze, životinjski svijet šume, život na stablu, razne biocenoze na kopnu, biocenoze u slatkim vodama, Đurđevečki peski, livade, okoliš i zdravlje i drugo. Uz neke nastavnike i profesore srednjih škola prof. Matoničkin je animirao i poznate sveučilišne profesore koji su održali predavanja iz svog interesa istraživanja, ali su svi uvijek naglašavali ekološku komponentu i potrebu zaštite prirode. Na susretima su bili predavači prof. dr. sc. Ivan Šugar, prof.dr.sc. Branimir Prpić, prof. dr. sc Ferdo Bašić, prof. dr. sc. Božidar Stilinović, prof.dr.sc. Ivan Habdija, prof. dr. sc. Oskar Springer, prof.dr. sc. Nikola Ljubešić, prof. dr. Sulejman Ređepović, dr. sc. Vicko Pavičić i mr. sc. Margita Šiler.

[16] GLOBE je engleska skraćenica koja u prijevodu znači : Globalno učenje i opažanje za dobrobit okoliša.U taj međunarodni program pokrenut u SAD-u ukjlučeno je preko sto zemalja i 22000 škola. ENO Environment online - Finski međunarodni projekt pokrenut 2000. - globalna virtualna škola za održivi razvoj. ENO škole proučavaju zajedničke društvene, ekološke i kulturološke teme koje se mijenjaju sukladno godišnjem planu rada. Osnovna škola prof. F.V. Šignjara iz Virja se 2001. prva se iz Hrvatske aktivno uključila u ENO.

Slika 19. Grupa na susretu MČP u Virju

Profesor Matoničkin je školu povezao s Agronomskim fakultetom pa su učenici jednu godinu obrađivali pokusne parcele soje. Pokus je s članovima ogranka MČP *Lastavica* postavila tehničarka Zora Huić, a sve o korištenju herbicida je učenicima objasnio asistent Darko Topolovac. Postavljeno je pet repeticija, a korištene su sorte grupe 0, *Hrvatica* i *Buga*.

Kad je ogranak *Mladih čuvara prirode »Lastavica«* odlučio tiskati ekološki glasnik *Zelenko* profesor Matoničkin je bio revan gost- urednik i za svaki broj je napisao neku zanimljivu znanstveno-popularnu temu kao što su:

Freoni, Život u kapljici mošta, Agresija i invazija, Muhe, Zimski san – hibernacija, Ljetno mirovanje – estivacija, Postanak domaćih životinja, Metilji i metiljavost, Naš limeni ljubimac i okoliš i drugo. Stručne teme iz ekologije pisao je i u to vrijeme njegov postdiplomant Dražen Podravec.

Profesor je bio zadovoljan školskim terarijem u kojem su učenici niz godina uzgajali i proučavali indijskog paličnjaka (*Carausius mororus* Fab.) jer su na opažanju u živo, a ne iz knjiga mogli naučiti pojmove kao što je partenogeneza, preobrazba, mimikrija i fitomimeza.

Profesor Matoničkin je volio pješačiti predjelom šuma i livada na obroncima Bilogore, a društvo su mu pravili neki bivši studenti i Dražen Podravec, tada ravnatelj virovske škole i poznavatelj toga predjela. Matek, kako smo ga mi virovski studenti i prijatelji zvali, je uživao prolazeći bilogorskim stazama svojega djetinjstva, pogotovo kad smo u nekom šumarku naložili vatru i na šibi pekli špek i kobasice. Tu se rodila misao o obilježavanju eko-staze *Stara Gora*, kako Virovci taj predio nazivaju. Usprkos poznih godina u rano ljeto 2003. obilježena je ta staza, čiji je veći dio propješačio i prof. Matoničkin.

Emotivno vezan za obiteljski vinograd od kojeg je ostala samo drvena ruševna klijet koju je obrasla šuma i jedan stari i visoki hrast pored nje, profesor je taj komadić zemlje darovao Draženu Podravcu u zamjenu za obećanje da taj stari hrast neće sruši on niti njegovi nasljednici. Hrast i njegov okoliš je uređen i već postaje orijentir šetačima ekološkom stazom *Stara Gora*, koji prolaze pored *Matekovog hrasta*. Uz pomoć profesora Matoničkina učenici su napravili nekoliko anketa o korištenju pitke vode i količini otpadnih voda i njezinom odlaganju. Uz pomoć učenika uključenih u biološku i kemijsku grupu

Slika 20. Zelenko – logo

Slika 21. Matoničkin na predavanju MČP u Virju

i pedagoško- znanstvenu podršku prof. Matoničkina kao mentora, Dražen Podravec je izvršio opširna istraživanja virovskih bunara iz kojih mještani piju vodu i rezultati su bili vrlo zabrinjavajući. To je bio veliki poticaj Mjesnoj zajednici Virje, a od 1993. godine Općini Virje, za početak gradnje mjesnog vodovoda i kanalizacije tako da danas cijelo mjesto ima izgrađenu tu infrastrukturu. O toj suradnji prof. Matoničkina i ogranka *Mladih čuvara prirode* s lokalnom zajednicom postoje brojni zapisi.

Rado je držao predavanja i za svoje mještane uz suradnju članova *Malih čuvara prirode* virovske Škole. Kroz nekoliko godina održao je niz predavanja o suvremenim problemima odnosa prirode i čovjeka kroz niz tema kao što su značaj životinjskog svijeta za čovjeka (hrana, zdravlja, kruženje tvari, lanci prehrane, prozračivanje tla, nakit, kućni ljubimci osobito za osamljene ljude), utjecaj čovjeka na zrak, vodu i tlo, onečišćenje prirodnih resursa i procesi čišćenja, genetički inženjering i drugo.

Slika 22. Eko- staza Stara Gora – skica

Profesor Matoničkin kao Virovec bio je vrlo ponosan kad je školski park dobio titulu najljepšeg u kontinentalnom dijelu Hrvatske za 2004. na natječaju HRT-a i njihove emisije *Slušaj kako zemlja diše* koju je vodila novinarka Lidija Komes. Profesor je oduševljen tada prisutnima na svečanosti između ostaloga rekao:

Čestitam učiteljima i učenicima koji su marljivošću i suradnjom s roditeljima i mještanima stvorili trajnu vrijednost. Imali ste viziju izgleda školskoga vrta i polagano ste se iz godine u godinu približavali tom cilju. Siguran sam da će ova nagrada biti poticaj i onima koji nisu radili u vrtu te će ga zavoljeti i pridonijeti njegovom izgledu U raskoši boja i oblika svi ćete se osjećati ugodnije.

Veliki poticaj prof. Matoničkin dao je učenicima uključenim u pokret *Znanost mladima* tako da su stekli prva saznanja o istraživačkom radu. Neki od njih su danas poznati znanstvenici koji žive i rade u Hrvatskoj, a neki nažalost u svijetu.

Profesor je pomogao realizaciju još nekih malih istraživačkih projekata kao proučavanje života u ben-

Slika 23. Detalj školskoga vrta

tosu potoka Zdelja koji protiće kroz Virje. Posebno su virovski učenici ponosni što su prof. Matoničkina upozorili na nalaz slatkovodne meduze *Craspedacusta sowerbeii* u pridravskim šljunčanim jezerima o čemu je pisano i u časopisu *Priroda* (Broj 7-8, III -1992.).

Profesor Matoničkin se jako obradovao kada je učenik virovske škole Mario Horvatić, polaznik 5. Razreda, osvojio prvo mjesto na natječaju Ministarstva zaštite okoliša s plakatom povodom *Svjetskog dana vlažnih staništa*. Plakat je tiskan u 10.000 primjeraka. Mlada novinarka Tea Balaško učenica 6. razreda i članica ogranka *Mladih čuvara prirode* provokativnim pitanjima oko izgradnje hidroelektrane na Dravi protiv koje su se ekolozi borili zasula je tadašnjeg ministra Božu Kovačevića. Odgovori ministra tiskani su u školskom listu Mali Virovec broj 42/2002.

Profesor je rado bio i sudionik na danima integrirane nastave u koje su bili uključeni svi razredi Škole s različitim pristupima i idejama zadanoj temi. Profesor se posebno uključio kao mentor kad je bila tema dana *Voda,* pa su o tom danu, kao i o većini drugih tematskih cjelina snimljeni edukativni filmovi (njih desetak koji se čuvaju u Školskoj knjižnici).

U knjizi *250 godina virovskoga školstva* autora Dražena Podravca, tiskane u studenome 2008. godine na strani 287. je zapisano: *Posebnu zahvalnost i privrženost osjećamo prema našemu preminulome Virovcu, sveučilišnome profesoru dr. sc. Ivi Matoničkinu koji je uvijek svesrdno podržavao rad Škole, posebno u nastojanjima Mladih čuvara prirode Lastavica s kojim su u pridravskim jezerima prvi potvrdili nalaz slatkovodne meduze. Profesor je Školi darovao svoj vinograd i livadu na kojoj su posađene starinske sorte jabuka.*

Nažalost promjenom školskog rukovodstva održavanje voćnjaka i klijeti više nije bio prioritet i ideja o učeničkoj komercijalnoj proizvodnji jabučnog octa u okviru Školske zadruge nije saživjela.

Škola namjerava taj objekt prodati te uz pomoć Općine Virje u mjesnom parku u tzv. *Aleji virovskih velikana* postaviti bistu u spomen prof. dr. sc. Ivi Matoničkinu, koji se je neobično ponosio svojim rodnim Virjem i njegovom bogatom povijesnom i kulturnom prošlošću. Taj projekt nismo uspjeli realizirati za njegovu 100. obljetnicu rođenja.

Školi je poklonio svoju stručnu knjižicu s brojnim i zanimljivim knjigama.

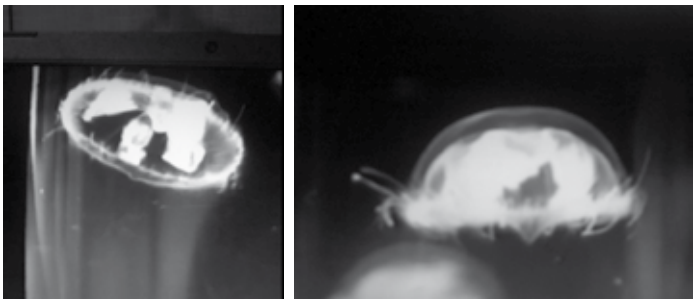

Slika 24. Slatkovodna meduza iz vode pridravskog šljunčanog jezera snimljena u čaši vode u kolovozu 1992. godine, vidljive su gonade i zvono s lovkama. (Snimio: Mladen Podravec)

Slika 25. Plakat za bsusret MČP u Virju

Slika 26. Matoničkin na jezeru Čingi-lingi

Pomagao je uređenje školskih prostora posebice kabineta biologije i financijskim sredstvima. Nekoliko mjeseci nakon njegove smrti Škola i Družba *Braća hrvatskoga zmaja* postavila su spomen ploču na njegovu rodnu kuću u Virju.

Prema njegovoj želji na posljednjem ispraćaju na zagrebačkom groblju Mirogoj bila je samo uža obitelj, nekoliko učenika i učitelja virovske škole koje je predvodio njegov dugogodišnji prijatelj i suradnik, ravnatelj Dražen Podravec.

Nakon vijesti o smrti dragoga profesora u *Glazbenoj dvorani Osnovne škole profesora Franje Viktora Šignjara* iz Virja održana je komemoracija uz prigodan glazbeni program i govornike učenike i učitelje. Tom je zgodom ravnateljica Škole Marica Cik Adaković, prof. savjetnica svima pročitala oproštaj od uvaženoga suradnika i dragoga prijatelja:

*Nakon kratke bolesti u 93. godini života 2. o*žujka 2008. n*apustio nas je naš ponosni Virovec, dragi prijatelj i podupiratelj svih naših nastojanja prof. dr. sc. Ivo Matoničkin. Posebno je volio navratiti u našu Školu s kojom se ponosio i u koju je volio doći na brojna doganja koja smo organizirali. Škola i nekoliko osoba iz Virja bili su mu čvrsta poveznica s mjestom u kojem se je rodio daleke 1915. godine. Kao mladi učitelj radio je u nekoliko podravskih i slavonskih* škola, da bi otišao u Zagreb, nastavio studije i postao sveučilišnim profesorom. Kao znanstvenik, *biolog, zoolog,*

Slika 27. Stranica Zelenka – Mali zelenko

Slika 28. Donacija knjiga

ekolog i hidrobiolog u 50 godina plodnoga znanstvenoga rada ostavio je traga u hrvatskoj ali i svjetskoj znanosti. Nakon odlaska u mirovinu pa do svojih poznih godina uporno je i redovito odlazio u svoj Zoološki zavod Prirodoslovno – matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i nastavio sa znanstvenim radom, djelovao je kao pisac i mentor brojnim mladim znanstvenicima. Bio je i redoviti gost susreta Mladih čuvara prirode koje je organizirao naš ogranak »Lastavica«, ali i predavač koji je s puno ljubavi govorio o svojemu rodnome kraju i njegovoj očuvanoj prirodi. Posebno se radovao šetnjama bilogorskim brežuljcima i šumarcima i razgovoru sa starim Virovcima i Virovkama koji su radili u polju ili vinogradu. I sam je posjedovao u Virju klijet i vinograd koji je prije nekoliko godina poklonio školi, a na tom su zemljištu učenici posadili dvadesetak starinskih jabuka kako bi se očuvao taj već pomalo izgubljeni sortiment. Posebno ćemo čuvati i koristiti poklonjenu knjižnicu sa stručnim izdanjima iz raznih područja biologije.

Zbog nesebične promocije Virja u svim sredinama u kojima je djelovao Općinsko vijeće Općine Virje mu je za Dan općine 2006. uručilo Povelju o proglašenju počasnim građaninom općine Virje, najvišim priznanjem koje Općina dodjeljuje. Znao je reći da mu je to najdraže priznanje koje je primio u životu.

Profesor će biti sutra pokopan na zagrebačkom Mirogoju uz svoju suprugu Danicu. Neka mu je lagana ova hrvatska gruda!

Na njegovu zadnjem dolasku na obilježavanja Dana škole citirao je učenicima poruku Richarda Bacha:

Možemo se uzdići iz neznanja!

Možemo postati uspješnija, pametna i savršena bića!

Hvala mu!

(Tekst je objavljen u školskom *listu Mali Virovec* broj 48/2008.)

Slika 29. Spomen ploča na rodnoj kući

BIBLIOGRAFIJA

Objavljeni znanstveni radovi

1. Matoničkin I. (1957.): Faunistička istraživanja apsolutno vrućih vrela u Hrvatskoj, Biološki glasnik 10, 5-12
2. Matoničkin I .(1957.): Ekološka istraživajua faune termalnih voda Hrvatskoga Zagorja, Rad JAZU 312, 193-206
3. Matoničkin I. (1959.): Faunistička istraživaja reikotopnih biotopa na Plitvičkim Jezerima, Ljetopis JAZU 63, 355-360
4. Matoničkin I. (1959.): Trihopterska fauna i njezin odnos prema brzini vode na sedrenim slapovima i njihovim pripadnim brzacima, Biološki glasnik 12, 97-105
5. Matoničkin I.- Pavletić Z. (1959.): Prilog poznavanju biocenoza na sedrenim naslagama rijeke Plive u Bosni, Arhiv bioloških nauka 11, 1-4,
6. Matoničkin I.- Pavletić Z. (1960.): Građa za upoznavanje životnih zajednica u rječici Vrelo kod Dubrovika, Acta botanica Croatica, 18/19, 167-176
7. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1960.): Biološke karakteristike erozijskih slapova rijeke Bosne, Biološki glasnik 13, 259-305
8. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1960.): Biološke karakteristike sedrenih slapova na našim krškim rijekama, Geografski glasnik 22, 43-56
9. NatoničkinI.-Pavletić Z. (1960.): Biološka istraživanja na slapovima rijeke Krke, Ljetopis JAZU 67,245-249
10. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1960.): Sudjelovanje pojedinih biljnih i životinjskih skupina u izgradnji životnih zajednica na sedrenim i erozijskim slapovima Bosne i Hercegovine, Godišnjak Biološkog instituta u Sarajevu 13, 1-2, 41-62
11. Matonički I.-Pavletić Z. (1961.):Biljni i životinjski svijet na sedrenim slapovima jugoslavenskih krških voda, Biološki glasnik 14,105-128
12. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1961.): Taložni fenomeni u Zrmanji sa biološkog stanovišta, Geografski glasnik 22/23, 103-114
13. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1962.): Životni uvjeti na sedrenim slapovima krških voda u Jugoslaviji,Acta botanica Croatica, 20/21, 175-198
14. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1962.): Utjecaj šume na biocenoze opskrbnih voda Plitvičkih jezera, Šumarski list, 11-12, 425-432
15. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1962.): Karakteristike biocenoza na sedrenim slapovima rijeke Krke u Dalmaciji, Krš Jugoslavije, JAZU 3, 5-70
16. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Prilog poznavanju bioloških odnosa slapa Kravice, Acta biologica 3, 15-54
17. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Floristička i faunistička istraživanja na rijeci Zrmanji, Ljetopis JAZU 68, 263-266
18. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Istraživanja životnih zajednica najmlađih sedrenih tvorevina u srednjem toku rijeke Une, Ljetopis JAZU 69, 314-317
19. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Prethodna ekološko-biocenološka istraživanja opskrbnih voda Plitvičkih jezera, Acta botanica Croatica 22,141-174
20. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Antagonistički odnosi metaboličkih plinova u ambijentu kalcificiranih reikotopnih voda, Biološki glasnik 16, 21-28
21. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Sedrene naslage u rijeci Uni i njihova biološka uvjetovanost, Geografski glasnik 25, 105-112
22. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1963.): Udio organizama u stvaranju sedrenih naslaga u tekućim vodama krškog područja Jugoslavije, Arhiv bioloških nauka 15, 3-4, 123-126

Slika 30. Od obiteljskog vinograda ostao je samo ovaj stari hrast, a danas ga šetaći Starom Gorom zovu *Matekov hrast.*

23. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1964.): Faktori razvoja biocenoza u slatkovodnom dijelu rijeke Zrmanje i njezine pritoke Krupe, Krš Jugoslavije, JAZU 4, 47-63
24. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1964.): Postanak i razvoj najmlađih sedrenih tvorevina na rijeci Uni s biološkog stanovišta, Krš Jugoslavije JAZU 4, 103-112
25. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1964.): Prilozi tipologiji biocenoza na sedrenim slapovima jugoslavenskih krških rijeka, Acta Muzei Macedonici Scientiarum Naturalium 9, 6 (82), 122-146
26. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1964.): Prilog istraživaju radioaktivnosti u biotopu termalnih voda Hrvatskog Zagorja, Acta botanica Croatica 23, 101-114
27. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1965.): Osnovne karakteristike biocenoza izvornog područja rijeke Une, Ljetopis JAZU 70, 337-340
28. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1965.): Zaštita nacionalnoga parka Plitvička jezera u svjetlosti bioloških istraživanja, Plitvički bilten 1,2, 19-32
29. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1965.):Opće karakteristike biocenoza opskrbnih voda Plitvičkih jezera, Plitvički bilten 1, 33-38
30. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1965.): Prirodna radioaktivnost u termalnim vodama Hrvatske i njezin utjecaj na organizme, Biološki glasnik 18, 23-36
31. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1965.): Biološka klasifikacija gornjih tokova krških rijeka, Acta botanica Croatica, 24, 151-162
32. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1966.): Varijabilnost ekoloških faktora u biotopu termalnih voda i njihov utjecaj na razvoj biocenoza, Ekologija b1-2, 37-54
33. Matoničkin I.-Pavletić Z. i Tavčar V. (1966.): Brzina vode kao ekološki faktor u krškim vodama tekućicama, Biološki glasnik 19, 51-62
34. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1967.): Tipovi vrela jugoslavenskih krških rijeka i njihove biocenološke karakteristike, Krš Jugoslavije 5, 127-137
35. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1967.): Hidrologija potočnog sistema Plitvičkih jezera i njegove ekološko-biocenološke značajke, Krš Jugoslavije JAZU 5, 83-126
36. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1968.): Saprobiološka analiza opskrbnih voda Plitvičkih jezera, Acta botanica Croatica, 26-27, 17-35
37. Matoničkin I. (1969.): Problemi biologije otpadnih voda u kršu, Krš Jugoslavije JAZU 6, 433-442
38. Matoničkin I., Pavletić Z., Habdija I., i Stilinović B.(1969.): Prilog limnologiji gornjeg dijela toka rijeke Save, Ekologija 4, 1, 91-124
39. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1969.): Biocenološka istraživanja u hidrološkom sistemu rijeke Rečine, Ljetopis JAZU, 73, 385-390
40. Matoničkin I., PavletićZ., Tavčar V. i Krkač N.(1971.): Limnološka istraživanja reikotopa i fenomena protočne travertinizacije u Plitvičkim jezerima, Prirodoslovna istraživanja JAZU, knjiga 40, Acta biologica, 7/1, 1-88
41. Matoničkin I.-Pavletić Z. (1971.): Protočna travertinizacija kao faktor razvoja vrste *Lythotanytarsus emarginatus* Goethg., Ekologija, Acta biologica Jugoslavica 6, 1, 137-140
42. Pavletić Z., Matoničkin I., Crc Z. i Habdija I. (1971): Influence of sea - water on dynamics of organisms in the lower course of the Mima River, Thalassia Jugoslavica 7, (1), 233-239.
43. Pavletić Z. i Matoničkin I. (1972): Struktura biocenoza u rijeci Korani kao odraz kvelitete vode, Ekologija, Acta biologica Jugosavica, 7, 1-2, 59-7
44. Pavletić Z., Matoničkin I., Maloseja Ž. i Habdija I. (1974): Odnos fitoplanktona i zooplanktona u akumulacijskim jezerima krškog područja zapadne Hrvatske Acta botnica Croatica 33, 147-162
45. Pavletić Z., Matoničkin I., Habdija I., Maloseja Ž., Erben R. i Lukas Ž. (1974): Karakteristike ekosistema drenažnih protočnih voda u Memorijalnom parku Petrova Gora i njihova biologijska valorizacija. Šumarski list 5-6, 202-212
46. Matoničkin I., Pavletić Z., Žunjić K. i Habdija I. (1975): Ekosistem rijeke Pive i biologijska valorizacija njenih voda, Glasnik Republičkog zavoda za zaštitu prirode,Prirodoslovnog muzeja, 8, 61-79
47. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1975): Influence des ruisseaux d'alimentation sur la composition et la structure du bentos dans les lacs accumulateurs du karst Yugoslave, Verh. Intenat. Verein. Limnol. 19, 1907-1920
48. Pavletić Z. i Matoničkin I. (1975): La valorisation biologique des eaux dans le lacs accumulateurs de la region occidentale karstique Yugoslave. Verh. Intemat. Vevein. Limnol. 19, 1990-1996

49. Matoničkin ., Pavletić Z., Habdija I. i Stilinović B. (1975): Prilog valorizaciji voda ekosistema rijeke Save, Nacionalni komitet Jugoslavije za limnološka istraživanja Dunava I njegovih pritoka, 1-95
50. Pavletić Z., Matoničkin I., Stilinović B. i Habdija I. (1976): A method for determining the P/R ratio in running waters, Hydrobiologia 48, 1, 51-57
51. Pavletić Z, Matoničkin I. i Žnjić K. (1978): Prognoza i zaštita ekosistema akumulacijskih voda rijeke Pive na osnovu njihovog preakumulacijskog aspekta. Zaštita čovjekove sredine u Crnoj Gori, Odjeljenje prirodnih nauka, 2, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 95-104
52. Matoničkin L., Pavletić Z. I Erben R. (1979): Kompleksna limnološka istraživanja rijeke Save u području Zagreb,. II. kongres ekologa Jugoslavije, 1851-1858, Zagreb
53. Pavletić Z., Matoničkin I. i Munjko I. (1979): Komparativna istraživanja autopurifikacijskih procesa u nekim potocima Zagrebačke gore i rijeke Korane. II. kongres ekologa Jugoslavije, 1905-1911
54. Pavletić Z. i Matoničkin I. (1979): Prognosen uber die Biozonologischen Veranderungen in der Sava von Zagreb bis Sisak, XIX. Jubilaumstagung Donauforschung, Bulgarische Akademie der Wissenschaften, 446-452
55. Matoničkin I., Munjko I. i Mikličan R. (1979): Untersuchungen der Sava (von Zagreb bis Sisak) wahrend des Fischsterbens, XIX. Jubilaumstagung Donauforschung, Bulgarische Akademie der Wissenschaften, 427-430
56. Munjko L, Pavletić Z. i Matoničkin I. (1980): Kohlenwasserstoffe in den Gewassern und der Wasserpflanzen Kroatiens., Acta botanica Croatica 39, 95102
57. Matoničkin I. (1981): Istraživanje Dunava i njegovih pritoka u Jugoslaviji, (25. godišnjica Internationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung der Societas Internationalis Limnologie, 47-52
58. Dular M., Habdija I., Matoničkin I., Ponikvar-Zorko, Rejic M. i Stilinović B. (1981): Bestimmung des Zustandes der Sava vor Inbetriebnahme des Atomkraftwerkes Krško XXII. Intemationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung der Societas Intemationalis Limnologi, Basel, 217-219
59. Habdija I., Matoničkin I., i Primc B. (1982): Einfluss der Kryptosaprobitat auf die biozontische Struktur des Aufwuchses und des Makrozoobenthos im obern Lauf der Save, Österreichisches Nationalkomitet, Internationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung 23, Arbeitstagung, Wien, 177-17
60. Matoničkin I., Pavletić Z. i Munjko I. (1982): Öle und Phenole in den Ökosystemen der linken Nebenfiusse des Flusses Sava, Ukrainische Akademie der Wissenschaften, XX. Intemationale Tagung Arbeitsgemeinschaft Donauforschung der Societas Internationalis Limnologie, 69-71
61. Matoničkin I., Stilinović B., Habdija I., Bišćan O., Erben R., Maloseja Ž. i Primc B. (1982): Limnologijska istraživanja rijeke Rječine, Poljoprivreda i šumarstvo 28, 2, 55-85
62. Matoničkin I.,Pavletić Z., i Munjko I. (1983):Hydrochemische und bacteriologische Untersuchungen der kleiner Wasserlaufe in den Flussgebieten der Flusse Drau und Sava der beiden Nebenflusse der Donau, Hydrobiologia XVII, Academia Republici Socialiste Romania, T. 17, 255-259
63. Matoničkin I. (1987): Građa za limnofaunu krških voda tekućica Hrvatske, Plitvička jezera, 13, 1, 25-35
64. Matoničkin I. (1988): Grada za limnofaunu beskralješnjaka krških voda tekućica Hrvatsker rijeke Korana i Mrežnica, Biosistematika 14, 2, 9-20
65. Matoničkin I. (1989): Sastav faune rijeke Save,Rijeka Sava zaštita i korištenje voda, JAZU, 393-400
66. Matoničkin I. (1990): Limnmofauna beskralješnjaka (avertebrata) na brzacima i slapovima rijeke Krke u Dalmaciji, Ekološke monografije, Knjiga 2, Nacionalni park Krka, Zbomik radova *Hrvatsko ekološko društvo*, Zagreb, 229-233

Stručni radovi

1. Matoničkin I. (1950): Hadžijeva turbelama teorija, Glasnik biološke sekcije Hrvatskog prirodoslovnog društva, II/B, 2/3, 1948/49, 170-178
2. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1971): Filogenija i biokemija, Encyclopedia moderna 15, 6, 68-73, Zagreb
3. Pavletić Z. i Matoničkin I. (1971): Zaštita životne sredine, Encyclopedia moderna 17, VI, 81-85, Zagreb
4. Matoničkin I. I Z. Pavletić (1972): Zagadenost naših rijeka u svijetlu bioloških ispitivanja, Encyclopedia moderna 20, VII, 75-79, Zagreb
5. Matoničkin I. (1973): Razriješene otrovne tvari u površinskim vodama i njihovo nagomilavanje u organizmima, Priroda 8-9, LXII, 236-238, Zagreb
6. Matoničkin I., Pavletić Z. i Cvitković M. (1974): Čovjek i njegova okolina, Republički odbor akcije Higijena i estetsko uređenje odgojno obrazovnih ustanova i njihove okoline SR Hrvatske

7. Matoničkin I. i sur. (1974): Spomenica Sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu Sveučilišna naklada, Zagreb
8. Matoničkin I. (1982): Svijetao život (Bioluminiscencija), Priroda 9-10, 297-298, Zagreb
9. Matoničkin I. (1992): Biogenetski zakon - zablude i dometi, Priroda 3-4-5
10. Matoničkin I. (1992): Naše krške vode tekućice kao graditelji, *Priroda 9-10*
11. Matoničkin I., Podravec D. (1993): Djeca bez oca (Partenogeneza), *Priroda* 3, 32-33.
12. Matoničkin I. (2000): Značenje Protista za razvoj mnogostaničnih organizama, Priroda 10, 10 – 11

Knjige

1. Matoničkin I. (1950): Vitamini, Mala naučna knjižnica Hrvatskog prirodoslovnog društva, Zagreb
2. Matoničkin I. (1950): Hormoni, Mala naučna knjižnica Hrvatskog prirodoslovnog društva, Zagreb
3. Matoničkin I. (1954): Otrovne životinje, Mala naučna knjižnica Hrvatskog prirodoslovnog društva, Zagreb
4. Matoničkin 1. (1961): O nagonu za održanje vrste, Mala naučna knjižnica Hrvatskog prirodoslovnog društva, Zagreb
5. Matoničkin I. (1987): Priroda i čovjek (s osnovama zaštite prirode) JUMENA, Zagreb
6. Matoničkin I. i dr. (1971): Limnološka istraživanja reikotopa i fenomena protočne travertinizacije u Plitvičkim jezerima, Prirodoslovna istraživanja JAZU, Knjiga 40, Acta biologica 711, 1-88, Zagreb
7. Matoničkin I., Pavletić Z. (1972): Život naših rijeka, Školska knjiga Zagreb,
8. Matoničkin I., Z. Pavletić i M. Cvitković (1974): Čovjek i njegova okolina, Republički odbor akcije higijena i estetsko uredenje odgojno obrazovnih ustanova i njihove okoline SR Hrvatske
9. Matoničkin I. i dr. (1975): Prilog valorizaciji voda ekosistema rijeke Save, Sveučitišna naklada Liber, Zagreb
10. Matoničkin I. i sur.(1979): Fauna Europas, Garms H., prijevod, Mladinska knjiga, 1. izdanje
11. Matoničkin I. i sur.(1981): Fauna Europas, Garms H., prijevod, Mladinska knjiga, 2.izdanje
12. Matoničkin,I. (2003.): Stručni konzultant i urednik u prijevodu knjige *Animal,* Mozaik knjiga, Zagreb

Važni udžbenici na hrvatskom jeziku

1. Matoničkin, I. (1978.): Beskralježnjaci – biologija nižih avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 1. izdanje
2. Matoničkin,I. (1981.): Beskralježnjaci – biologija viših avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 1. izdanje
3. Matoničkin, I. (1981.): Opća zoologija, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1. izdanje
4. Matoničkin, I.(1985.): Opća zoologija, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 2.izdanje
5. Matoničkin, I.(1990.): Beskralježnjaci – biologija nižih avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 2. izdanje
6. Matoničkin, I.(1991.): Beskralježnjaci – biologija viših avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 2. izdanje
7. Matoničkin, I. i sur.(1980.): Praktikum iz avertebrata, Školska knjiga, Zagreb
8. Matoničkin, I. i sur.(1983.): Praktikum iz opće zoologije, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 2. izdanje
9. Matoničkin, I. i sur.(1986.): Praktikum iz avertebrata, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 2. izdanje
10. Matoničkin, I. i Erben, R.(1994.): Opća zoologija, Školska knjiga, Zagreb, 3. izdanje
11. Matoničkin,I. ,Habdija, I, Primc-Habdija,B.(1998.): Beskralježnjaci-biologija nižih avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 3. izdanje
12. Matoničkin, I., Habdija,I. I Primc-Habdija,B.(1999.): Beskralježnjaci- biologija viših avertebrata, Školska knjiga, Zagreb, 3. Izdanje
13. Matoničkin, I., Habdija, I., Prim-Habdija, B. (2010.) Opća zoologija, Školska knjiga, Zagreb

Radovi u zbornicima na međunarodnim skupovima

1. Pavletić Z. i Matoničkin 1. (1979): Prognosen über die Biozonologischen Veranderungen in der Sava von Zsgreb bis Sisak, 19. Jubilaumstagung Donauforschung, Bulgarische Akademie der Wissenschaften, 446-452, Sofia
2. Matoničkin I., Munjko I. i Mikličan R. (1979): Untersuchungen der Sava (von Zagreb bis Sissk) wahrend des Fischsterbens, 19. Jubilaumstagung Donauforschung, Bulgarische Akademie der Wissenschaften, 427-430, Sofia

3. Dular M., Habdija I, Matoničkin I, Ponikvar-Zorko, Rejic M. i Stilinović B. (1981): Bestimmung des Zustandes der Sava vor Inbetriebnahme des Atomkraftwerkes Krško, 22. Intemationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung der Soaetas Intemationalis Limnologie, Basel, 217-219
4. Habdija I., Matoničkin I. i Primc B. (1982): Einfluss der Kryptosaprobitat auf die biozontische Struktur des Aufwuchses und des Makrozoobenthos im obern Lauf der Save. Österreichisches Nationalkomitee, Internationale Arbeitsgemeinschaft Donauforschung, 23, Arbeitstagung, Wien, 177-179
5. Matoničkin I., Pavletić Z. i Munjko I. (1982): Öle und Phenole in den ekosystemen der linken Nebenflusse des Flusses Sava, Ukrainische Akademie der Wisenschaften, XX. Internationale Tagung Arbeitsgemeinschaft Donauforschung der Societas Internationalis Limnologie, 69-71

Pozvana predavanja na medunarodnim skupovima

1. 1964: Kongres hidrobiologa, Poljska: *Zoogene Kalktuffablagerungen in jugoslawischen Karstgewässer*
2. 1965: Limnologirum Conventus Intemationalis Limnologie 16, Varšava: *Beobachtungen uber die Lebensgemeinschaften auf den Kalktuffwasserfallen und ihre Typologie*
3. 1969: 12. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Beograd: *Biocenologische und saprobiologische charakteristichen des oberen und mittleren Laufes des Fluses Sava*
4. 1970: 13. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Zürich: *Zusammensetung und Struktur der biozönosen der Sava, einem Nebenfluss der Donau, in Yugoslawien*
5. 1971: 14. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Wien: *Biologische Wertung des Flusses Sava von der Quelle bis zur Mündung in die Donau bei Beograd*
6. 1971-1972: II Joumees Etud. Pollutions, Monaco, C.I.E.S.M: *Quelques observations sur la pollutions verticale de la mer par les huiles minerales et les phenols dans l'Adriatique centrale et meridionale faites à l'automne 1971-1972*
7. 1972: 15. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung Budimpešta: *Das im Bau befindliche Atomkrattwerk auf dem Flusse Sava und die Limnologischen Probleme des Wasserschutzes*
8. 1973: 16. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Bratislava: *Physicalische und chemiche charakteristik des Ökosystem des mittleren Laufes des Flusses Sava*
9. 1974: Limnologorum Convetus Intemationalis Limnologie, 19, Winnipeg, Canada: *Influence des comunantès des ruissaux d'alimentation sur la composition du benthos dans les lacs accumulateurs du karst Yougoslavie*
10. 1974: Limnologorum Convetus Intemationalis Limnologie, 19, Winnipeg, Canada*: La valorisation biologique des eaux des lacs accumulateurs de la region karstique de Yougoslavie*.
11. 1974: 17. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung Galati, Rumunjska: *Hydrochemische und Bacteriologischen Wasserlaufe in den Flussgebieten der Flusse Donau und Sava Nebenflusse der Donau*
12. 1974: 17. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Galati, Rumunjska: *Abiotische Aspekte des Ökosystem der unteren Sava*
13. 1975: 18. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Regensburg: *Abiotische aspekte des Ökosystems der Unteren Sava*
14. 1975: 18. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Regensburg: *Der Artenfehl betrag als Indikator des Wassergütte in Fluss Sava*
15. 1976: 19. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Sofija: *Die Untersuchungen der Sava (von Zagreb bis Sisak) wäherend des Fischsterbens*
16. 1977: Limnologorum Convetus Intemationalis Limnologie 20., Kopenhagen: *Schutzprobleme der Kalktuffgebilde in den Karstgewässern Kroatiens*
17. 1977: Limnologorum Convetus Intemationalis Limnologie 20.,Kopenhagen: *Wasserqualitätprognose in neuen Akumulationen*
18. 1978: 20. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Kijev: Öl und Phenole in den Ökosystem der linken Zuflüsse des Flusses Sava
19. 1979: 1. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Beograd: *Mannigfaltigkaits index des Sestons als Indikator der Wassergütte in Mittelauf des Flusses Sava*
20. 1981: 22. Arbeitstagung der Intemationallen Arbeitsgemeinschaft Donaoforschung, Basel: *Bestimmung des Zustandes der Sava vor Inbetriebnahme des Atomkraftwerkes Krško.*

Pozvana predavanja na domaćim skupovima

1. 1955: I. kongres biologa Jugoslavije, Zagreb: *O srodstvenim odnosima i sistematskom položaju rotatorija*
2. 1962: II kongres biologa Jugoslavije, Beograd: *Odnosi biljnog i životinjskog svijeta na biotopu vapnenačkih tekućih voda*
3. 1962: II kongres biologa Jugoslavije, Beograd: *Ekstremni reikofilni organizmi u brzicima sedrenih slapova.*
4. 1962: II kongres biologa Jugoslavije, Beograd: *Varijabilnost fizičko-kemijskih faktora na sedrenim slapovima naših krških rijeka*
5. 1969: III. kongres biologov Jugoslavije, Ljubljana: *Nova metoda za odredivanje odnosa primame produkcije i respiracije (P/R) u tekućim vodama*
6. 1974: IV kongres biologa Jugoslavije, Sarajevo: *Metodologijski problemi limnologijskih ispitivanja akumulacijskih jezera u kršu*
7. 1974: IV kongres biologa Jugoslavije, Sarajevo: *Ekosistem katarakta u rijeci Mrežnici kao primjer specifičnog fenomena krških voda tekućica.*
8. 1976: Simpozij stanje, zaštita i unapredenje čovjekove sredine u SR Crnoj Gori, Herceg Novi: *Prognoza i zaštita ekosistema akumulacijskih voda rijeke Pive na osnovu njegovog preakumulacijskog aspekta*
9. 1978: V. kongres biologa Jugoslavije, Ohrid: *Postanak i razvoj travertinskih formacija na primjeru Rastoke u rijeci Slunjčici te njihovo očuvanje i zaštita*
10. 1978: V. kongres biologa Jugoslavije, Ohrid*: Ispitivanja autopurifikacijskih procesa u vodama rijeke Save kod Zagreba u svrhu njihove zaštite*
11. 1978: Drugi kongres ekologa Jugoslavije, Zadar: *Komparativna ispitivanja autopurifikacijskih procesa u nekim potocima Zagrebačke gore i rijeke Korane*
12. 1979: Drugi kongres ekologa Jugoslavije, Zadar: *Kompleksna limnološka istraživanja rijeke Save u području Zagreba*
13. 1981: Prvi kongres biologa Hrvatske, Zagreb: *Rezultati istraživanja ekosistema estuarija rijeke Mirne i Raše*
14. 1981: Prvi kongres biologa Hrvatske, Zagreb: *Preliminarna limnološka istraživanja Rječine.*
15. 1982: VI kongres biologa Jugoslavije, Novi Sad: *Komparativno ekološko biocenloška istraživanja istarskih rijeka Mirne, Raše I Rječine*
16. 1984: III kongres ekologa Jugoslavije, Sarajevo: *Saprobiološka valorizacija krških rijeka*
17. 1994: Peti kongres biologa Hrvatske, Zagreb*: Tipovi biocenoza na sedrenim barijerama u kraškim tekućicama Hrvatske.*

Popis 10 najznačajnijjh radova prema ocjeni Hrvatskog biološkog društva, predlagatelja za Nagradu *Ivan Filipović* za životno djelo u visokom školstvu

1. Matoničkin I. (1957): Ekološka istraživanja faune termalnih voda Hrvatskog Zagorja, JAZU 312, 193-206.
2. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1962): Entwicklung der Lebensgemeinscheften und ihre Bedeutung und Erhaltung der Kalktuffwasserfälle, Archiv für Hydrobiologie 58, 4, 467-473
3. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1963): Prilog poznavanju bioloških odnosa slapa Kravice, Acta biologica 3,15-54
4. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1964): Faktori razvoja biocenoza u slatkovodnom dijelu rijeke Zrmanje i njene pritoke Krupe, Krš Jugoslavije, JAZU 4, 47-63
5. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1964): Prilozi tipologiji biocenoza na sedrenim slapovima jugoslavenskih krških rijea, Acta Musei Macedonici Scientiarum Naturalium 9I6 (82), 122-146
6. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1967): Hidrologija potočnog sistema Plitvičkih jezera i njegove ekološko-biocenološke značajke, Krš Jugoslavije, JAZU 5, 83126
7. Matoničkin I. i Pavletić Z. (1970): Zusammensetzung und Structur der Biozönosen der Sava, einem Nebenfluss der Donau, in Jugoslawien, Ekologija 5, 1, 45-53
8. Matoničkin I., Pavletić Z.,Tavčar V. i Krkač N. (1971): Limnološka istraživanja reikotopa i fenomena protočne travertinizacije u Plitvičkim jezerima, Prirodoslovna istraživanja JAZU, knjiga 40, Acta biologica 7/1, Zagreb, 1-88
9. Matoničkin I., Pavletić Z., Habdija I. i Stilinović B. (1975): Prilog valorizaciji voda ekosistema rijeke Save, Nacionalni komitet Jugoslavije za limnološka istraživanja Dunava i njegovih pritoka, 1-95
10. Pavletić Z., Matoničkin I, Stilinović B. i Habdija I. (1976): A method fordetermining the P/R ratio in running waters, Hydrobiologia 48, 1, 51-57

Dodatak - Citiranje u stručnoj literature prema popisu Hrvatskog biološkog društva iz 2004. godine

1. Zabijakin,V. (1960): Prilog poznavanjeto na hepatice od planiata Perister vo Makedonija, Fragmenta Balcanica
2. Tadić, A. (1960): The most important representatives of the Mussels of the genus Unio from the Sava, Danube und Kopačko jezera, Prirodoslovni muzej u Beogradu
3. Höfler, K. und Höfler, L. (1961): Notizen zur Moosvegetation über Moosgeselschaft des Plitvizer Seegebietes. Phyton 9, 3-4
4. Horvat, M. (1964): Rast lipljena u rijeci Uni, Ribarstvo Jugoslavije 19, 77-80
5. 1964: Zbomik gradskog muzeja Kariovac, 1
6. Stoffers, A.L. und Linkens, H.F. (1965): Floristische und öcologische Warmemingen Tijdens een excursie door Dalmatie en Istrie Nijmegen.
7. Rusev, B. (1966): Gegewätiger Staad der Untersuchungen über das Zoobenthos im Donaubecken, Schveizerische Zeitschrift für Hydrobiologie, 33, 1,301-310
8. Macan, T.T.(1966): Freschwater ecology, New York
9. Martinčić, A. (1966): Elementi mahovine flore Jugoslavije ter njihova ekološka in horloška problematika, Rasprave SAZU.
10. Horvat, I. (1966): Vegetation Südosteuropa, Fischer Verlag, Stuttgart,Anno M. 1968: Weter und Leben, Wien 20, 5-6
11. Martinać, A. (1968): Catalogus Florae Jugoslavi,. Academia Scienaarum et artium Sloveniae, II/1, Bryophyta, Musci, Ljubljana
12. Boroš, A. (1968): Bryogeography und Bryoflora Ungars, Budapest
13. Horvatić, S (1966): Flora i vegetacija otoka Paga
14. Golubić, S.(1967): Algenvegetation der Felsen, Die Binnengewässer, Bd. 23
15. Pavletć,Z.(1969): Flora mahovine Jugoslavije, Bulletin Scientifique JAZU
16. Gessner,F. (1969): Hydrobotanik, 3, Akad. Verlag, Berlin
17. Hynes, H.B.N. (1970): The Ecology of Running Waters, Liverpool Univessity Pres
18. 1970: Tko je tko u Jugoslaviji Biblioteka leksikon, Hronometar, Novinarsko izdavačko poduzeće, Beograd
19. Molle, Pillot, H.K.M.(1971): Faunistische beoordeling van de verontreiniging in laaglandbeken, Tilburg
20. Pilous, V.(1972): Pčnovcove Konstitutivni vodopady, Zbomik Československe společnosti zemepisni, Ročnik 4, 77
21. Horvat, L.,Glavać,H.,Ellenberg, H.(1974): Vegetation Südosterneuropas , Stuttgart
22. Uhlmann(1975): Hydrobiologie, Leipzig
23. Kčihl, Wemer (1975): Ŭber die Bedeutung bakteriologische Untersuchungen für die Beudteilungen von Flussgewässern dargestellt am Beispiel der österreischen Donau, Archiv für Hydrobiologie, Supplementband 44, 5,4, Stuttgart
24. Kičhl, Wemer (1975): Ŭber die saprobiologische Qertung einiger Indikatoren in flüssenden Karstgebiet,Vefi. Inter. Verei n
25. Habdija, I. (1975): Glasnik Republičkog zavoda za zaštitu prirode i prirodnjačkog muzeja u Titogradu, 8, 51-61
26. Nedić, D.(1975): Glasnik Republičkog zavoda za zaštitu prirode i prirodnjačkog muzeja u T'itogradu, 8, 81.93
27. Hebrard, J.P.(1975): Remarques sur la flora et la vegetation Bryologique de Bosnien- Hercegovina (Yugoslavie, Rev. Bryol. Lichenol, 4, 1
28. Zabijakin, V.(1976): Prilog poznavanjeto na hepatice o planiata Perister vo Makedonija, Fragmenta Balcanica.
29. Iveković, H.(1967): Samouništavanje i samozaštita Plitvičkih jezera, Simpozij o zaštiti prirode u našem kršu, JAZU
30. Dürenfeldt, A. (1977):Untersuchengen zur Besiedlungsbiologie von Kalktuff und elektromikroskopische Befunde, Archiv für Hydrobiologie, Supplementband, 54,

Priznanja za znanstveni, stručni i društveni rad

1. Priznanje za uspješan rad u Pokretu *Znanost mladima* na području Hrvatske (1971.)
2. Spomen povelja učitelju za rad na odgoju i obrazovanju mladih generacija, kulturnu aktivnost u tijeku Narodno-oslobodilačke borbe (1981.)

3. Povelja Sveučilišta Zagreb povodom četrdesete obljetnice pobjede nad fašizmom i oslobođenja grada Zagreba, te za doprinos razvoju visokoškolskog nastavnog i znanstveno istraživačkog rada u slobodnoj Zemlji (1895.)
4. Priznanje i zahvala Znanstveno-nastavnoga vijeća Sveučilišta u Zagrebu za dugogodišnji i samoprijegoran rad (1895.)
5. Plaketa Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Osijeku za uspješnu suradnju (1987.)
6. Zahvalnica za organizaciju, pomoć i sudjelovanje u obilježavanju Martinjskih dana Virja (1992.)
7. Zahvalnica za svesrdnu podršku u organiziranju Martinjskih dana Virja, manifestacije duha, kulture, športa i druženja (1993.)
8. Spomen diploma Hrvatskog prirodoslovnog društva i časopisa *Priroda* za doprinos u širenju i popularizaciji prirodno-znanstvenih spoznaja (1994.)
9. Povelja *Počasnog građanina općine* Virje (1996.)
10. Počasna diploma Sveučilišta u Zagrebu u znak zahvalnosti za izniman doprinos razvoju nastave tijekom dugogodišnjeg rada na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu (1996.)
11. Spomenica Filatelističkog društva Virje za suradnju i pomoć (1996.)
12. Povelja počasnog člana Hrvatskoga biološkoga društva (2000.)
13. Priznanje Hrvatskoga biološkoga društva za poseban doprinos u radu Društva uz dodjelu Medalje s likom Zdravka Lorkovića (2000.)
14. Zahvalnica časopisa za popularizaciju prirodnih znanosti i ekologiju *Priroda* (2001.)
15. Priznanje za značajan doprinos u radu Hrvatskoga ekološkoga društva (2004.)
16. Odlikovan je s dva odlikovanja (detaljniji podaci nedostupni)

IZVORI

1. Grupa autora (1974.): Spomenica Prirodoslovno- matematičkog fakulteta 1874. – 1974., prilikom stogodišnjice organiziranog znanstvenog i nastavnog rada iz prirodnih i matematičkih znanosti, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu
2. Grupa autora (2014.): Spomenica – 140 godina *Zoologijskog zavoda* 1874. – 2014., Prirodoslovno matematički fakultet, *Biološki odjel*, Sveučilište u Zagrebu
3. Garms,H. (Jugoslavenski prijevod 1981.) :Fauna Europe, *Mladinska knjiga*, Ljubjana, str.523
4. Podravec, Dražen (1999.): Povijest virovskoga školstva, Osnovna škola profesora Franje Viktora Šignjara Virje i Hrvatski pedagoško-književni zbor, ogranak Koprivnica
5. Podravec,D. (1990.): Ekologijske škole kao noviji oblik ekološkog obrazovanja učenika i roditelja, Život i škola – časopis za teoriju i praksu u predškolskom odgoju, osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju 3/1990., str.335-343, Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske
6. Spomenica *Osnove škole prof. F.V. Šignjara* Virje od 1980. do 2005. Godine
7. Bilješke i zapisi prof. dr. sc Ive Matoničkina
8. Zapisnici i album djelovanja ogranka Mladih čuvara prirode Lastavica od osnutka 1980. godine
9. Podaci iz dokumentacije za podnošenje prijedloga dodjele Nagrade *Ivan Filipović* za životno djelo u području Visokog obrazovanja dostavljene Povjerenstvu za dodjelu nagrade Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske od predlagača *Hrvatskog biološkog društva* 2000. i 2004. godine
10. Podaci iz dokumentacije supredlagača za dodjelu Nagrade *Ivan Filipović* za životno djelo u području visokog obrazovanja
11. Podravec, Dražen: Bilješke iz razgovora s prof. Matoničkinim u Virju
12. Podaci kazivača – bliskih rođaka : Rudija Careka, Drage Šklebara i Goroslava Kellera

SUMMARY

Professor Ivo Matoničkin, PhD, Croatian zooloist (Virje, 5 June 1915 – Zagreb, 2 March 2008) completed teacher's school in 1935 and graduated from the Teacher's Academy in Zagreb in 1943. He continued his studies at the Faculty of Philosophy and then at the Faculty of Science of the University of Zagreb, where he graduated (1949) and received his doctorate (1955). At the same faculty, he was appointed an associate (1960) and full professor (1964 – 1984). He was among the first to study the ecology, communities and fauna of invertebrates in karst rivers. He and his colleagues developed a new method to calculate the relationship of production and respiration. With Zlatko Pavletić and Milan Meštrov, he founded the Croatian Ecologist's Society (1969). His efforts resulted in the establishment of the hydrobiology postgraduate study programme at the University of Zagreb. He published over 160 scientific and professional papers and many popular science articles. He wrote the first university textbooks in zoology in Croatia, and published several books on ecology. He was editor of the volume Spomenice sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu [Commemoration of one hundred years of scientific work and teaching in zoology at the University of Zagreb] (1974).

AKADEMIK DRAGUTIN FELETAR (UZ 75 GODINA ŽIVOTA)

Hrvoje PETRIĆ

U srpnju ove godine navršit će se 75-ta obljetnica života akademika **Dragutina Feletara**, koji spada među one znanstvenike koji su svojim požrtvovnim radom bitno utjecali ne samo na razvoj svoje struke, nego i sredina u kojima su djelovali. U slučaju akademika Feletara to su prije svega Koprivnica, Podravina i Međimurje.

Ovaj najistaknutiji živući znanstvenik grada Koprivnice, Koprivničko-križevačke županije, Podravine i Međimurja te jedan od vodećih hrvatskih geografa i ugledan hrvatski kulturni povjesničar, rođen je u Velikom Otoku (danas u općini Legrad), 10. srpnja 1941. godine u obrtničkoj obitelji podrijetlom iz susjedne međimurske Donje Dubrave. Osnovnu školu polazio je u Donjoj Dubravi i Kotoribi, a gimnaziju je završio u Varaždinu. Studij na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu upisuje 1960., gdje je diplomirao 1965. godine (na temi *Industrija Međimurja,* mentor mu je bio akademik Josip Roglić). Nakon magistarskog studija na Geografskom odsjeku kao magistarska radnja priznata mu je 1973. knjiga *Podravina – geografsko-povijesna studija*. Doktorat znanosti obranio je 1982. na temu *Industrija u ekonomsko-geografskoj strukturi Podravine* (mentor prof. dr. sc. Veljko Rogić).

Nakon studija zapošljava se kao profesionalni novinar u Čakovcu, gdje se afirmirao i kao kulturni djelatnik (među ostalim, osnovao je Radio-Čakovec 1968., Kulturno-prosvjetno društvo Zrinski 1969., a pokrenuo je i izdavačku djelatnosti). Od 1973. profesionalni novinar je u Koprivnici, gdje djeluje kao novinar urednik u kompaniji Podravke, te obavlja i dužnost direktora Centra za djelatnosti u kulturi. U Koprivnici pokreće izdavačku djelatnost, koja se osobito razvila nakon pokretanja godišnjaka *Podravski zbornik,* od 1975. godine.

Nakon stjecanja doktorata, početkom 1983. zapošljava se kao asistent na Geografskom odsjeku PMF-a u Zagrebu, gdje ostaje raditi sve do umirovljenja 2007. godine. Tu je izabran za docenta (1983.) i redovitog profesora u trajnom zvanju (1999.), a od 1991. je izabran i za znanstvenog savjetnika. Na PMF-u je obavljao brojne funkcije: predstojnika Zavoda za geografiju i prostorno uređenje (1990.-1995.), predstojnika Zavoda za regionalnu geografiju i metodiku (1999.-2002.), pročelnika Geografskog odsjeka (1997.-1999.), voditelja poslijediplomskog studija (1999.-2000.), zatim prodekana (2002.-2004.), te na kraju i dekana PMF-a (2004.-2006.), a bio je član Senata i Rektorskog kolegija Sveučilišta u Zagrebu. Bio je i tajnik i predsjednik Saveza geografskih društava Hrvatske, te urednik časopisa *Geografski glasnik* i *Geographical Papers*. Za člana suradnika u Razredu za društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti izabran je 2006. godine, a ove godine je postao i redovitim članom (akademikom) Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (12.5.2016.).

Na Geografskom odsjeku predavao je i razvio nekoliko kolegija: Industrijska geografija, Geografske osnove statistike, Uvod u geografiju, Geografija Afrike, te Industrija u prostornom planiranju. Bio je

mentorom 58-rici diplomanata, 5 magistranata i 4 doktoranata, te član povjerenstva za obranu magisterija i doktorata na sveučilištima u Zagrebu, Sarajevu, Mariboru i Ostravi. Na studijskim boravcima i kao gost-profesor boravio je na sveučilištima u Budimpešti, Pečuhu, Lodzu, Ostravi, Göttingenu i Münchenu, te u Ljubljani, Skopju, Beogradu, Sarajevu i Mariboru. Do polovice 2015. sudjelovao je na 183 znanstvena skupa, od kojih su 84 bila međunarodnog karaktera. Za svoj rad dosad je primio veći broj nagrada i priznanja, među kojima su i odlikovanja Red Danice hrvatske s likom Rugjera Boškovića (5. 6. 2002.), Nagrada za životno djelo Koprivničko-križevačke županije (13. 4. 2002.), Nagrada za izdavački pothvat u znanosti Josip Juraj Strossmayer (12. 4. 2002.), Godišnja državna nagrada za popularizaciju znanosti Hrvatskog sabora (25. 6. 2004.), Nagrada za životno djelo Grada Koprivnice (4. 11. 2005.), Nagradom za popularizaciju povijesti (13.5.2016.) i druge, a proglašen je i Europskim vitezom kulture (Budimpešta, 22. 1. 2011.).

Akademik Dragutin Feletar danas je jedan od vodećih hrvatskih geografa s obimnom znanstvenom produkcijom. Osim geografije i demografije, njegov znanstveni interes je osobito ekonomska povijest i regionalna povijest, te nepokretna kulturna baština i kulturna povijest. Do polovice 2015. godine objavio je 66 znanstvenih radova u međunarodno priznatim časopisima, 13 znanstvenih radova u hrvatskim časopisima, 25 znanstvenih radova u zbornicima sa skupova, te 13 znanstvenih radova kao poglavlja u knjigama. Uz to, objavio je 70 stručnih radova u časopisima i zbornicima, te 29 stručnih radova kao poglavlja u knjigama. Autor (ili koautor) je brojnih knjiga, a neke su od kapitalnog značenja za hrvatsku geografiju i povijest. Dosad je objavio 23 znanstvene knjige, 46 stručnih knjiga, te 5 knjiga iz književnosti i 22 udžbenika iz geografije za osnovne i srednje škole.

Tablica 1 Objavljeni radovi akademika Dragutina Feletara od 1968. do kraja 2015. godine

	Vrsta radova	Do 2006.	Nakon 2006.	Ukupno
1.	Znanstvene knjige	13	10	23
2.	Stručne knjige	42	4	46
3.	Knjige iz književnosti	5	-	5
4.	Udžbenici i priručnici iz geografije	13	9	22
	Ukupno knjige	73	23	96
5.	Znanstveni radovi u međunarodnim časopisima	59	7	66
6.	Znanstveni radovi u hrvatskim časopisima	8	5	13
7.	Znanstveni radovi u zbornicima	17	8	25
8.	Znanstveni radovi kao poglavlja knjiga	13	-	13
	Ukupno znanstveni radovi	97	20	117
9.	Stručni radovi u časopisima i zbornicima	52	18	70
10.	Stručni radovi kao poglavlja u knjigama	20	9	29
	Ukupno stručni radovi	72	27	99
	Sveukupno knjige i radovi	242	70	312
11.	Znanstveni i stručni skupovi	127	56	183

Koristeći znanja i metodologiju geografije, koja je u osnovi mosna znanost između prirodnih i društvenih znanstvenih disciplina, Feletar je temama prilazio od početka multidisciplinarno. Iz toga proizlazi i njegovo široko zanimanje za objašnjavanje društvenih procesa u geografskom prostoru. Od geografskih disciplina osobito je razvio ekonomsku i unutar nje industrijsku geografiju, te dao doprinos i razvoju demogeografije. Suvremene procese transformacije geografskog prostora objašnjavao je razvojno, pa je dao velik prinos i razvoju hrvatske historijske geografije, iz temelja razvivši povijest poduzetništva. Razvio je i ekonomsku povijest, uz primjenu suvremene metodologije ekohistorije. Ovakav multidisciplinarni pristup omogućio mu je da razvije i metodologiju tzv. zavičajne (regionalne, mjesne) povijesti, gdje je ostvario osobito zapažene rezultate. Pokazao je i veliko zanimanje za hrvatsku kulturnu povijest, posebno za nepokretne spomenike kulture, te za razvoj kulturnog i društvenog života.

Kroz cijelo vrijeme djelovanja od osobite važnosti i uz puni angažman bila je njegova djelatnost na popularizaciji znanosti, te u prosvjetiteljstvu, kao vrlo važnoj funkciji i zadaći znanstvenika.

U osnovi bi se Feletarovi dosadašnji znanstveni rezultati i doprinosi mogli svrstati u nekoliko grupa:

1. Prinosi hrvatskoj ekonomskoj i industrijskoj geografiji. Feletar je 80-tih godina prošloga stoljeća udario temelje hrvatskoj industrijskoj geografiji, koju je godinama metodološki razvijao, čime je bitno utjecao na razvoj ekonomske geografije na slavenskom jugu, te se svrstao u red priznatih europskih industrijskih geografa. Razvio je metode za proučavnaje komplesnih utjecaja industrije na transformaciju geografskog prostora, te primjeni novih i inoviranih kvantitativno-statističkih metoda u industrijskoj i ekonomskoj geografiji. Dobar dio njegovih radova iz toga doba odnosi se upravo na ovo važno područje društvene geografije, a dobrim dijelom su objavljeni u inozemnoj periodici (Njemačka, Poljska, Češka, Mađarska). Bio je i organizator prvih specijaliziranih međunarodnih znanstvenih skupova o industrijskoj geografiji u Zagrebu i Sarajevu, te prvog međunarodnog znanstvenog skupa o ekonomskoj geografiji u samostalnoj Hrvatskoj (1993.). Njegova knjiga *Industrija u ekonomsko-geografskoj strukturi Podravine* (1984.) bila je tadašnja metodološka osnovica za primjenu industrijske geografije, kao i za razvoj povijesti poduzetništva. Dio znanstvene produkcije iz industrijske i ekonomske geografije sažeo je u posebnoj knjizi *Studije i radovi o Podravini* (1982.). U funkciji utjecaja i međuodnosa razvoja strukture stanovništva i ekonomskih procesa u geografskom prostoru, Feletar je razvio i metode dijela demogeografije, pogotovo u području međuodnosa prirodnogeografskih i demogeografskih procesa. Takve prikaze osobito je koristio u primjeni na primjeru zavičajne (regionalne) geografije i ekohistorije.

2. Prinosi hrvatskoj historijskoj geografiji i povijesti poduzetništva. Veći broj znanstvenih članaka, te tridesetak knjiga, odnosi se na logični slijed istraživanja na suvremenu industrijsku geografiju, a to je historijska geografija. Naime, izuzetno važan čimbenik koji je utjecao na sadašnje stanje gospodarstva je tradicija i povijesni razvoj. Taj faktor je valjalo utkati u objašnjavanje suvremenih procesa, pa je Feletar izvršio opsežna istraživanja gospodarske povijesti, odnosno historijske geografije, prvenstveno središnje i sjeverozapadne Hrvatske. Ta je istraživanja, s posebno razrađenom metodom funkcionalnih cjelina, ali i uz poštivanje kronologije, primijenio osobito u pisanju brojnih radova i knjiga iz povijesti poduzetništva. U toj (novoj) povijesno-geografskoj disciplini Feletar je danas zacijelo najplodniji hrvatski autor.

S tim istraživanjima krenuo je tijekom poslijediplomskog studija nastavljajući razrađivati temu svoga diplomskog rada o industriji Međimurja, šireći svoje zanimanje i za industrijsko-geografska i ekonomsko-povijesna istraživanja i na Podravinu i druga područja. Tako su nastale knjige o povijesti i suvremenosti međimurske i ine tekstilne industrije (MTČ, Čateks, Jedinstvo, ZIVT Zabok, Tekstil export-import Zagreb), zatim međimurskog šumarstva i drvne industrije (Hrast), te nekoliko industrijskih grana vezanim za Koprivnicu (Segestica Sisak, Sana Hoče pri Mariboru, Industrija površa Umag, Bilokalnik i Sloga Koprivnica). Iz tih istraživanja, a na temelju tada suvremenih europskih metoda industrijske i historijske geografije, izrasla je opsežna monografija koprivničke *Podravke* (1980.), zacijelo jedne od znanstveno najcjelovitijih knjiga iz povijesti poduzetništva u Hrvatskoj. Ova istraživanja Feletar je nastavio i kasnije, pa nastaju studije o zagrebačkoj metalnoj industriji (Jugorapid, 1986.), drvnoj industriji Novske (Trokut, 1989.), te koprivničkih komunalnih djelatnosti (Komunalac, 2003. i Elektra, 2005.). Ta je faza završila s dvije obimne i metodološki inovativne knjige o čakovečkoj mesnoj industriji (Vajda, 2012.) i razvoju ljekarništva i farmaceutske industrije sjeverozapadne Hrvatske (Belupo, 2013.). Sa specifičnom metodologijom, uz spomenute studije ide i istraživanje povijesti i značenja novčarskih ustanova, koje također mogu poslužiti kao svojevrsni obrazac razradi povijesti ove gospodarske grane *(Povijest koprivničkog bankarstva,* 1982., *Povijest varaždinskog bankarstva,* 1983., *Prva hrvatska štedionica Zagreb,* 1994.).

3. Prinosi zavičajnoj (regionalnoj) historijskoj geografiji i ekohistoriji. S obzirom da je gospodarstvo (i industrija) važan, a često i presudan čimbenik u transformaciji geografskog prostora kroz povijest, Feletar se usporedo s ostalim znanstvenim istraživanjima, bavi i historijskom geografijom i ekohistorijom prostornih mikrocjelina. U toj tzv. zavičajnoj (regionalnoj, mjesnoj) historiografiji također je izgradio specifičnu metodologiju. Radi se o povijesnom (i sadašnjem) prikazu pojedinih mikro-

cjelina kroz kronološki pristup, ali istovremeno i kroz razjašnjavanje pojedinih zaokruženih funkcija u geografskom prostoru. U tom smjeru koristi i metodologiju suvremene europske ekohistorije. Ekohistorija se može definirati kao tijek, oblik i intenzitet međuodnosa (simbioze) čovjeka i prirode kroz povijest. To znači da u istraživanim mikroprostorima valja istražiti i znanstveno prikazati sve postojeće prilike, procese, uvjete i funkcije koji su postojali u povijesnom slijedu i koji su važni i danas (neki njemački historiografi i historijski geografi takva istraživanja nazivaju i »Totalgechichte« ili totalna povijest). Takav pristup Feletar je započeo svojim prvim obimnim monografijama o Podravini *(Podravina,* 1973. i *Povijest Podravine,* 1988.), te nastavio kroz brojne radove i knjige o hrvatskim regijama i mjestima (Sveti Đurđ, 1990., Kuzminec, 1992., Nedelišće, 1993., Koprivnica, 1995., Virovitica, 1996., Nova Gradiška, 1998,., Torčec, 2000., Novigrad, 2001. itd.). U zadnjih deset godina, zajedno sa suradnicima iz susjednih znanosti, razradio je metodologiju i unaprijedio ova istraživanja, tako da je nastalo nekoliko primjernih obimnih monografija zavičajne povijesti, koje mogu biti obrazac i poticaj za druge istraživače. To se prvenstveno odnosi na monografije o Gornjem Knegincu (2004.), Donjoj Dubravi (2007. i 2014.), Đelekovcu (2008.), Šopronu (2008.), te osobito o Samoboru (dva toma, 2011.) i Prelogu (2015.).

4. Prinosi hrvatskoj kulturnoj povijesti. Feletar se dijelom svojih radova dokazao i kao istraživač hrvatske kulturne povijesti, a prvenstveno nepokretnih spomenika kulture, te nekih segmenata povijesti društvenog života. Njega povijest (i sadašnjost) kulturnih djelatnosti prvenstveno zanima u kontekstu uvjeta nastajanja i potom kao čimbenika transformacije geografskog prostora i života ljudi, a manje kao kunsthistorijska analiza. Feletar sustavno istražuje spomenike kulture i povijesti kontinentalne Hrvatske još od završetka studija, pa su tako nastale pregledne knjige *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske* (1971., 1991.) i *Stari gradovi, dvorci i crkve istočne Hrvatske* (1983., 2003.), te brojni radovi u periodici. Napisao je i opsežne studije o kulturno-povijesnim spomenicima Samobora i okolice, te grada Preloga, kao i preglednu knjigu o spomenicima Koprivničke Podravine. Ovim istraživanjima, te akcijama zalaže se za aktivnije čuvanje i obnovu hrvatskih kulturno-povijesnih spomenika (posebno je zaslužan za noviju obnovu grada Ozlja). Uz to, sustavno je istraživao kulturni, glazbeni i sportski život mnogih mjesta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, te o tomu objavio opsežna poglavlja u knjigama iz zavičajne povijesti. Njegove knjige *Glazbeni život Koprivnice* (1977.), *Povijest Rodoljuba Virovitica* (1980.), *Sto godina nogometa u Prelogu* (2013.) i Stoljeće i pol kulturnog života Donje Dubrave (2015.) izvršile su snažan utjecaj na intenziviranje kulturno-povijesnih istraživanja u tom kraju.

5. Prinosi popularizaciji znanosti i prosvjetiteljstvo. Osim pedagoških, znanstvenih i organizacijskih zadaća na fakultetu i Sveučilištu, Feletar je rano razvio i svoju obvezu kao kulturni i javni radnik, te prosvjetitelj (s područja popularizacije znanosti dobio je i državnu nagradu za znanost Hrvatskog sabora, 2004.). Svojim svestranim javnim djelovanjem, on je u Podravini i Međimurju dao veliki doprinos razvoju znanstvenih istraživanja i razvoju kulturnog i društvenog života (gotovo poput kakve kulturne institucije). Feletarovi doprinosi popularizaciji znanosti i u prosvjetiteljstvu odvijali su se u nekoliko smjerova:

- *Suradnja u novinama, časopisima i drugim medijima* – napisao je više od 3.000 članaka, reportaža i vijesti u 30-tak listova, uglavnom iz područja povijesti, geografije i kulture (osnovao je i Radio-Čakovec, 1968.).
- *Vodio je i osnovao nekoliko kulturnih društava* – KPD Zrinski Čakovec (1970.), KUD Podravka (1981.), Ekološko društvo Koprivnica (1989.), Ogranak Matice hrvatske u Koprivnici (1990.), Zmajski stol Družbe Braća Hrvatskoga zmaja u Čakovcu (1999.), Geografsko društvo Koprivnica (1983.), Povijesno društvo Koprivnica (1984.) itd., a član je niza znanstvenih i kulturnih društava u Hrvatskoj i inozemstvu. Od 2006. do 2011. bio je veliki meštar hrvatskog kulturnog društva Braća Hrvatskoga Zmaja.
- *Javna predavanja i skupovi* – svake godine Feletar održi barem desetak javnih predavanja (pa i u inozemstvu), uglavnom s područja geografije, povijesti i kulture, a organizator predavanja je i nizu drugih predavača, te organizator znanstvenih skupova i kolokvija. Osobito velik broj predavanja i skupova realizirao je kada je obavljao dužnost velikog meštra Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja (2006.-2011.).

- *Urednik (i osnivač) znanstvenih i stručnih časopisa i zbornika* – pokrenuo je izdavačku djelatnost u Čakovcu (1969. do 1971., te osobito u Koprivnici (od 1973.). Osnivač je i urednik *Podravskog zbornika* (1975.), *Muzejskog vjesnika* (1978.), Znanstvenog časopisa *Podravka* (1981.) i časopisa *Scientia Podravina* (1988.). Oko tih časopisa okupljalo se mnogo novih suradnika i istraživača, a radove su objavljivali i u nekoliko biblioteka knjiga koje je pokrenuo Feletar u Koprivnici i Zagrebu. Od posebnog su značenja znanstveni i stručni časopisi koje je Feletar pokrenuo i koje uređuje nakon 1994. godine. To je ponajprije edukacijski časopis *Meridijani* (u početku *Hrvatski zemljopis*), a od 1994. do danas izašlo je gotovo 190 brojeva (ukupno oko 22.000 stranica). Godine 2002. pokrenuo je časopis za multidisciplinarna istraživanja *Podravina*, koji izlazi dva puta godišnje i afirmirao se kao jedan od priznatijih znanstvenih časopisa u Hrvatskoj i ovom dijelu Europe (referira ga i baza *Scopus*) – dosad je izašlo 29 brojeva (oko 6.000 str.). Jedan je od pokretača i znanstvenog časopisa *Ekonomska i ekohistorija* (od 2005.), jedinog ekohistorijskog časopisa u ovom dijelu Europe. Pokretač je i znanstvenog časopisa *Donjomeđimurski zbornik* (od 2013.), koji ima zadaću okupiti znanstvenike i unaprijediti istraživanja u Međimurju.
- *Izdavanje knjiga, publikacija i zbornika* – Feletar je dosad bio uednik 214 knjiga i zbornika. Velik je organizator i poticatelj izdavanja knjiga u Čakovcu i Koprivnici (i drugdje), a osobito je tu djelatnost intenzivirao nakon osnivanja obiteljske nakladne kuće 1993. godine. Najveći dio knjiga izašlo je u Izdvačakoj kući Meridijani (Zagreb-Samobor), njih više od 220, a u većini je urendik Dragutin Feletar. Izdane su i neke knjige i sveučilišni udžbenici od kapitalne vrijednosti za hrvatsku znanost i obrazovanje. Mnogim knjigama Feletar je napisao i predgovore i recenzije, pa i u brojnim katalozima izložbi i susreta – dosad u 152 takva izdanja.

POPIS RADOVA (IZBOR)

Znanstvene knjige iz geografije i povijesti

1. Legrad, geografsko-povijesna monografija, KPD "Zrinski", Čakovec, 1971., 218 str.
2. Podravina, geografsko-povijesna monografija, Podravka, Koprivnica, 1973., 440 str.
3. Glazbeni život Koprivnice, Biblioteka Podravskog zbornika, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1977., 284 str.
4. Prilozi za povijest Podravke – Razvoj prehrambene manufakture i industrije u Podravini, Koprivnica, 1980., 440 str.
5. Studije i radovi o Podravini, znanstvene geografsko-povijesne studije, TIZ "Zrinski", Čakovec, 1982., 320 str.
6. D. Feletar, M. Androić, Prilozi za povijest bankarstva u Varaždinu, Varaždinska banka, Varaždin, 1983., 180 str.
7. Inudstrija u eknomsko-geografskoj srukturi Podravine, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 1984., 156 str.
8. Podravina – Općine Koprivnica, Ludbreg i Đurđevac u prošlosti i sadašnjosti, Biblioteka Podravskog zbornika, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988., 404 str.
9. Kulturno-povijesni spomenici u općini Koprivnica, Općina Koprivnica, Koprivnica, 1992., 144 str.
10. D. Feletar, H. Petrić, P. Feletar, Novi Zrin – Zrinska utvrda na Muri (1661.-1664.), Hrvatski zemljopis, Donja Dubrava – Zagreb, 2001.-2002., 112 str.
11. T. Đurić, D. Feletar, Stari gradovi i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2002., 386 str.
12. D. Feletar, H. Petrić, T. Đurić, Općina i župa Gornji Kneginec, Meridijani, Gornji Kneginec, 2004., 252 str.
13. Elektra Koprivnica – Razvoj elektrifikacije Podravine, Elektra i Meridijani, Koprivnica, 2006, 160 str.

.....
(Od 2006. godine)

14. D. Feletar (ur. i koautor), 130 godina visokoškolske nastave prirodoslovlja i matematike i 60 godina Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, PMF-a, Zagreb, 2006., 556 str.
15. D. Feletar, H. Petrić, Općina i župa Donja Dubrava, prvo izdanje, Meridijani, Donja Dubrava, 2007., 422 str.
16. D. Feletar, H. Petrić, Općina Đelekovec, Povijesno-zemljopisna monografija, Meridijani, Đelekovec, 2008., 446 str.

17. D. Feletar (ur. i koautor), Ž. Holjevac, S. Razum, H. Petrić i dr., Samobor, Zemljopisno povijesna monografija, I. i II., Meridijani, Samobor, 2011., 820 str.
18. Vajda – 100 godina, Prinos povijesti prehrambene industrije u Međimurju, Meridijani, Čakovec, 2012., 140 str.
19. 100 godina nogometa u Prelogu (1913.-2013.), Prinos povijesti sporta u Međimurju, NK Mladost i Meridijani, Prelog, 2013., 216 str.
20. BELUPO Koprivnica – prinos povijesti ljekarništva i farmaceutske industrije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Belupo i Meridijani, Koprivnica, 2013., 264 str.
21. D. Feletar, H. Petrić, Općina i župa Donja Dubrava, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Meridijani, Donja Dubrava 2014., 430 str.
22. D. Feletar (ur. i koautor), Ž. Tomičić, H. Petrić, S. Razum i dr., 750 godina Preloga, Geografsko-povijesna monografija, Meridijani, Prelog, 2015., 852 str.
23. Stoljeće i pol kulturno-glazbenog života Donje Dubrave – KUD Seljačka sloga, Meridijani, Donja Dubvrava, 2015., 240 str.

Stručne i pregledne knjige

1. Iz povijesti Međimurja, Ogranak Matice hrvatske, Čakovec, 1968., 236 str.
2. D. Feletar, E. Fišer, V. Kapun, Zapisi i sjećanja, TIZ "Zrinski" Čakovec, 1970., 180 str.
3. T. Đurić, D. Feletar, Navik on živi ki zgine pošteno, povjesnica Zrinskih i Frankopana, KPD "Zrinski" Čakovec, 1971., 96 str. (drugo izdanje 1971., treće izdanje 1991., četvrto izdanje 1994.)
4. T. Đurić, D. Feletar, Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, KPD "Zrinski" Čakovec, 1971., 200 str. (drugo izdanje 1981., treće izdanje 1991., četvrto izdanje 1992.)
5. Tiskara "Zrinski" - Povijest tiskarstva u Međimurju, TIZ "Zrinski". Čakovec, 1971., 144 str.
6. D. Feletar, E. Fišer, MTČ – Razvoj tekstilne industrije u Međimurju, MTČ, Čakovec, 1973., 154 str.
7. Dva seljačka bunta, buna u Kunovcu 1903. i u Međimurju 1918., TIZ "Zrinski", Čakovec, 1973., 112 str.
8. D. Feletrar, E. Fišer, Čateks – Monografija, Čateks, Čakovec, 1974., 226 str.
9. Hrast – Razvoj drvne industrije u Međimurju, "Hrast", Čakovec, 1974., 88 str.
10. Štrajkovi u Međimurju između dva svjetska rata, TIZ "Zrinski", Čakovec, 1975., 112 str.
11. M. Androić, D. Feletar, ZIVT – Razvoj tekstilne industrije u Zaboku, ZIVT, Zabok, 1976., 188 str.
12. M. Androić, D. Feletar, Tekstil export-import, monografija, Tekstil export-import, Zagreb, 1977., 180 str.
13. Konfekcija "Jedinstvo", monografija, "Jedinstvo", Čakovec, 1977., 118 str.
14. Šest desetljeća "Segestice" Sisak, Podravka, Sisak, 1978., 84 str.
15. Iz povijesti koprivničkog tiskarstva, Podravka, Koprivnica, 1978., 80 str.
16. Iz zgodovine TOZD "Sana" Hoče pri Mariboru, Podravka, Koprivnica, 1978., 76 str.
17. Ogranak Seljačke sloge Prelog 1927.-1977., Seljačka sloga, Prelog, 1978., 98 str.
18. Iz povijesti OOUR-a "Povrće" Umag, Podravka, Umag, 1979., 94 str.
19. "Bilokalnik" - Razvoj drvne industrije u Podravini, "Bilokalnik", Koprivnica, 1980., 160 str.
20. Sloga – Razvoj obućarske industrije u Koprivnici, "Sloga", Koprivnica, 1980., str. 88 str.
21. HPD "Rodoljub" Virovitica 1880.-1980., kulturna povijest Virovitice, "Rodoljub", Virovitica, 1980., 144 str.
22. D. Feletar, T. Đurić, NIŠRO – Povijest tiskarstva u Varaždinu, NIŠRO, Varaždin, 1981. str., 124
23. D. Feletar, B. Žauhar, 110 godina koprivničkog bankarstva, Podravska banka, Koprivnica, 1982., 150 str.
24. T. Đurić, D. Feletar, Stare građevine istočne Hrvatske, NIŠRO, Varaždin, 1983., 210 str.
25. D. Feletar, F. Horvatić, 110 godina koprivničkog vatrogastva, DVD Koprivnica, Koprivnica, 1984. str. 128
26. M. Kolar-Dimitrijević, D. Feletar, Jugorapid 1855.-1985., Prilog poznavanju razvoja turpijarskog obrta i metalne industrije u Zagrebu, Radničke novine, Zagreb, 1986., 128 str.
27. Razvoj šumarstva i drvne industrije u općini Novska, DI "Trokut", Novska, 1989., str. 128
28. Razvoj prerade povrća u Umagu, "Podravka", Umag, 1990., 112 str.
29. J. Buturac, D. Feletar, Župa Sveti Đurđ, mjesna monografija, Župni ured, Sveti Đurđ, 1990., 328 str.
30. D. Feletar, P. Feletar, Povijest Kuzminca, Ogranak Matice hrvatske, Koprivnica, 1992., 106 str.
31. D. Feletar, V. Prvčić, Stara Koprivnica, Mali Princ, Koprivnica, 1993., 136 str.

32. Povijest Kunovca, Naklada "Dr. Feletar", Koprivnica, 1993., 102 str.
33. M. Kolar-Dimitrijević, D. Feletar, Kratka povijest Prve hrvatske štedionice, Privredna banka, Zagreb, 1994., 64 str.
34. D. Feletar (koautor i urednik), Koprivnica – Izabrane teme, Naklada "Dr. Feletar", Koprivnica, 1995., 246 str. (drugo izdanje 1998.)
35. D. Feletar (koautor i urednik), Virovitica – Izabrane teme, Grad Virovitica i Naklada "Dr. Feletar", Vitovitica, 1996., 236 str.
36. D. Feletar (koautor i urednik), Župa i općina Molve, Općina Molve i "Mali Princ", Molve, 1998., 250 str.
37. D. Feletar (urednik i koautor), Povijest Torčeca, Naklada "Dr. Feletar", Torčec – Koprivnica, 2000., 214 str.
38. D. Feletar, H. Petrić, Bibliographia Podraviana, Izbor literature o Podravini do kraja 2000., Hrvatski zemljopis, Koprivnica, 2001., 246 str.
39. Pjesma duga dvadeset godina, 20. obljetnica Pjevačkog zbora "Podravka", "Podravka", Koprivnica, 2000., 84 str.
40. D. Feletar (urednik i koautor), Općina Novigrad Podravski, u povodu 800. obljetnice, Općina Novigrad Podravski i Naklada "Dr. Feletar", Novigrad Podravski, 2001., 262 str.
41. D. Feletar, H. Petrić, Komunalac – Razvoj komunalnih djelatnosti u Koprivnici, Komunalac i "Meridijani", Koprivnica, 2003., 164. str.
42. N. Wolf, D. Feletar, P. Feletar, Grad Prelog, Meridijani, Prelog, 2004., 180 str.

.....
(Od 2006. godine)

43. D. Feletar, Virovitica, fotomonografija, Meridijani, Virovitica, 2008., 212 str.
44. D. Feletar (ur. i koautor), N. Benčić i dr., Šopron – grad kulture i suradnje, Meridijani i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Samobor-Šopron, 2008., 200 str.
45. Koprivničko-križevačka županija, fotomonografija, Meridijani, Koprivnica, 2009., 310
46. Grad Sveta Nedelja – Na zapadnim vratima Zagreba, Meridijani, Samobor, 2012., 240

Objavljene knjige iz književnosti

1. Moje Međimurje, zbirka kajkavskih pjesama, predgovor Ernest Fišer, ilustracije Ivan Lacković Croata, KPD "Zrinski", Čakovec, 1971.
2. Misel na križanjo, zbirka kajkavskih pjesama, predgovor Zvonimir Bartolić, ilustracije Josip Turković, vlastita naklada, Donja Dubrava, 1975.
3. Glavica luka, zbirka kajkavskih pjesama, crteži i sitotisak Josip Turković, vlastita naklada, Dubrava – Virje, 1978.
4. Podravinom i Međimurjem, putopisi i eseji, predgovor Ivan Peterlin, Biblioteka Podravskog zbornika, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1980., 178 str.
5. Ringlšpil, pjesnička mapa, crteži Josip Generalić, vlastita naklada, Koprivnica – Zagreb, 1989.

Objavljeni udžbenici i priručnici

1. D. Feletar, H. Petrić, D. Ernečić, Koprivničko-križevačka županija, priručnik, Školska knjiga, Zagreb, 1997., 86 str.
2. D. Feletar, Z. Stiperski, Geografija 3, udžbenik za III. razred gimnazije, Naklada "Dr. Feletar", Zagreb, 1998., 288 str. (drugo izdanje 2000., treće izdanje 2003., četvrto izdanje 2004., peto izdanje 2005.)
3. D. Feletar, A. Malić, Z., Stiperski, Zemljopis 3, udžbenik za III. razred ekonomske škole, Školska knjiga, Zagreb, 1998., 168 str. (novo izdanje Hrvatski zemljopis 2000. te Meridijani 2003.)
4. D. Agičić, D. Feletar, A. Filipčić, T. Jelić, Z. Stiperski, Zemljopis i povijest Hrvatske, udžbenik za hrvatske škole u inozemstvu, Naklada "Dr. Feletar", Zagreb, 2000., 286 str.
5. D. Feletar, T. Jelić, D. Magaš, V. Milić, Z. Stiperski, Geografija 4, udžbenik za IV. razred gimnazije, Naklada "Dr. Feletar", Zagreb, 2000., 186 str.
6. D. Feletar, R. Labazan, Z. Stiperski, Zemljopis 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2001., 158 str.

7. D. Feletar, D. Perica, R. Vuk, Geografija 1, udžbenik za I. razred gimnazije, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2000., 176 str. (drugo izdanje 2003.)
8. Geografija 4, udžbenik za IV. razred gimnazije, Meridijani, Zagreb, 2003., 192 str.
9. Geografija 4, Priručnik za nastavnike, priručnik za IV. razred gimnazije, Meridijani, Zagreb, 2003., 36 str.
10. D. Feletar, R. Labazan, Z. Stiperski, Geografija 4, udžbenik za IV. razred ekonomske škole, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2001., 160 str. (drugo izdanje Meridijani 2003.)
11. E. Čokonaj, D. Feletar, V. Robotić, Geografija 1, udžbenik za I. razred strukovnih škola, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2001., 144 str. (drugo izdanje Meridijani 2003.)
12. D. Feletar, E. Čokonaj, Geografija 2, udžbenik za II. razred strukovnih škola, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 2001., 108 str. (drugo izdanje Meridijani 2003.)
13. D. Feletar, H. Petrić, Povijest i zemljopis Hrvatske, udžbenik za hrvatske škole u inozemstvu, Meridijani, Zagreb, 2006., 360 str.

.....
(Od 2006. godine)

14. D. Feletar, Z. Stiperski, Geografija 3, udžbenik za 3. razred gimnazije, Meridijani, Samobor, 2008., 174 str.
15. E. Čokonaj, D. Feletar, Geografija 2, udžbenik za 2. razred srednjih sturkovnih škola, Meridijani, Samobor, 2008., 124 str.
16. D. Feletar, R. Vuk, Geografija za IV. razred gimnazije, Meridijani, Samobor, 2010., 212 str.
17. D. Feletar, D. Perica, R. Vuk, Geografija I., za I. razred gimnazije, Meridijani Samobor, 2014., 184 str.
18. D. Feletar, Ž. Šiljaković, Geografija III., za III. razred gimnazije, Meridijani, Samobor, 2014., 192 str.
19. D. Feletar, R. Vuk, Geografija IV., za IV. razred gimnazije, Meridijani, Samobor, 2014., 210 str.
20. D. Feletar, Ž. Šiljaković, Geografija III:, za III. razred ekonomske škole, Meridijani, Samobor, 2014., 168 str.
21. D. Feletar, P. Feletar, Geografija IV., za IV. razred ekonomske škole, Meridijani, Samobor, 2014., 194 str.
22. D. Feletar, E. Čokonaj, Geografija II., za II. razred srednjih strukovnih škola, Meridijani, Samobor, 2014., 144 str.

Znanstveni radovi objavljeni u međunarodno priznatim časopisima

1. Dnevne migracije u Koprivnicu, Geografski glasnik, 39, Zagreb, 1977., 45-59.
2. Suvremene strukturalne promjene u demografskoj slici općine Koprivnica, Radovi FOI, 1, Varaždin 1977, 311-322.
3. Utjecaj industrije na urbanistički razvoj Koprivnice, Geographica Slovenica, 10, Ljubljana, 1980., 251-259.
4. Utjecaj razvijenog agroindustrijskog kompleksa na transfer radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja i na lokalna kretanja stanovništva u koprivničkoj općini, Spomen-zbornik GDH, Zagreb, 1980., 69-78.
5. Utjecaj industrije na promjene u agrarnoj proizvodnji i rasporedu kooperanata na primjeru "Podravke", Geografski glasnik, 43, Zagreb, 1981., 109-121.
6. Derentwickelte-Agro-industriecomplex als Faktor der Raumtransformation, am Beispiel der "Podravka" Koprivnica, Geographical Papers, 5, Zagreb, 1982., 7-15.
7. Einfluss der Industrie auf die Entwicklung einiger Zentralsiedlungen in der Podravina, *ibid.,* 77-89.
8. Einfluss eines industriellen Nahrungsmittelgrossbetriebes auf die Landwirtschaft in der Gemeinde Koprivnica in Kroatien, Beitgräge zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 23, München, 1983., 69-82.
9. Industrija kao faktor promjene prostorne distribucije stanovništva u Podravini, Geografski glasnik, 45, Zagreb, 1983., 105-118.
10. Lokacijski kvocijent i regionalni faktor kao pokazatelji distribucije i razvoja industrije u Hrvatskoj, Radovi Geografskog odjela, 19, Zagreb, 1984., 39-49.
11. I. Crkvenčić, D. Feletar, A. Malić, M. Počakal, J. Riđanović, Geografske osnove suvremenih promjena u zapadnom dijelu otoka Korčule, Geografski glasnik, 46, Zagreb, 1984., 81-108.
12. D. Feletar, A. Malić, Prostorne posljedice izgradnje hidroenergetskih objekata u hrvatskoj Podravini, Geographica Slovenica, 15, Ljubljana, 1984., 126-144.
13. Manche wirtschaftlich-geographischen Karakteristiken der Drautalgemeinden in die Kroatien, Geographical Papers, 6, Zageb, 1985., 131-138.

14. D. Feletar, A. Malić, Die Transformationen der Art der Nutzung des Bodens als Folge der Industrialisation, *ibid.,*147-156.
15. Međuzavisni odnosi prehrambene industrije i proizvodnje industrijskog bilja u Hrvatskoj, Geographica Iugoslavica, 11, Maribor, 1985., 159-168.
16. I. Crkvenčić, D. Feletar, D. Đeri, A. Malić, Z. Mikuličić-Drakulić, M. Počakal, J. Riđanović, Geografski aspekti društveno-ekonomske transformacije općine Virovitica, Geografski glasnik 47, Zagreb, 1985., 163-182.
17. O znanstveno-metodološkim osnovama industrijske geografije, *ibid*., 163-182.
18. I. Crkvenčić, D. Feletar, Osnovna obilježja razvoja geografije u Hrvatskoj, Scientia Yugoslavica, 11, Zagreb, 1985., 65-70.
19. Prinos poznavanju periodizacije i regionalizacije industrije Jugoslavije, Geografski glasnik, 48, Zagreb, 1986., 85-98.
20. I. Crkvenčić, D. Feletar, A. Malić, M. Počakal, J. Riđanović, Geografske osnove razvojnih procesa naselja Mundanije (Rab), *ibid*., 57-72.
21. Prinos metodologiji istraživanja međuzavisnosti industrijalizacije i deruralizacije na primjeru općina u Hrvatskoj, Radovi Geografskog odjela, 21, Zagreb, 1986., 23-27.
22. Povijesni razvoj i suvremeno značenje vađenja ugljena na podravskoj Bilogori, Radovi Zavoda za znanstveni rad, 1, JAZU, Varaždin, 1986., 171-192.
23. Lokalisationsquotient und Regionalfaktor als Hinweise der räumlichen Aufteilung und des Trends der Industrieentwicklung in Kroatien, Annales XVIII-XIX, Universität "Eötvös Lorand", Budapest, 1986., 189-202.
24. Industrijska geografija – mjesto u kompleksnoj geografiji, definicija i osnovne postavke metodologije, Geografski pregled, 31-32, Sarajevo, 1987.-1988., 5-15.
25. Neke oznake prostornog rasporeda industrije Budimpešte s posebnim osvrtom na Csepel Sziget, Geografski glasnik, 50, Zagreb, 1988., 55-68.
26. I. Crkvenčić, D. Feletar, V. Kolesarić, A. Malić, B. Špehar, Geografske osnove suvremenog razvoja općine Novska, Sociologija sela, 95-98, Zagreb, 1988., 73-96.
27. Procesi industrijalizacije kao faktor transformacije strukture stanovništva, Sbornik, 6, Pedagogicky fakulty, Ostrava, 1989., 157-166.
28. Geografske osnove funkcionalnih odnosa prehrambene industrije i poljoprivrede, Geografski glasnik, 51, Zagreb, 1989., 57-74.
29. I. Crkvenčić, D. Feletar, A. Malić, M. Počakal, J. Riđanović, Geografske osnove suvremenih društveno-ekonomskih promjena u općini Metković, *ibid*., 29-56.
30. Obućarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine, Radovi Zavoda za znanstveni rad, 3, JAZU, Varaždin, 1989.1990., 111-152.
31. A. Malić, D. Feletar, Arrangement of Land in the Municipality of Našice, Geographical papers, 7, Zagreb, 1989., 153-172.
32. Zaposlenost žena u industriji kao pokazatelj diferenciranog razvoja privrede u geografskom prostoru na primjeru općina u Hrvatskoj, Radovi Geografskog odjela, 24, Zagreb, 1989., 59-68.
33. Na pragu postindustrijskog doba, Glasnik Srpskog geografskog društva, LXIX/2, Beograd, 1989., 13-20.
34. Geographic basis of functional relations between food industry and agriculture, Geographica Iugoslavica, 10, Zagreb, 1989., 87-110.
35. Procesi industrijalizacije kao faktor diferenciranog razvoja jugoslavenskog geografskog prostora, Jugoslovenski geoprostor, 3, Beograd, 1989., 21-213.
36. E. Marczynska-Witczak, D. Feletar, Razvoj i promjene privredne strukture grada Lodza, Radovi Geografskog odjela, 25, Zagreb, 1990., 41-55.
37. D. Feletar, A. Malić, Die Naturgeographischen Faktoren in der Lokation der Industrie – ein teoretischer Zutritt, Annales Universitatis scientorum Budapestiensis, Tomus XX-XXI, Budapest, 1990., 175-198.
38. D. Feletar, Z. Stiperski, Razvojne faze i procesi disperzije industrije Zagreba, Acta historico-oeconomica, 17, Zagreb, 1990., 175-198.
39. Geografske osnove proučavanja odnosa industrije i okoliša, Radovi Geografskog odjela, 26, Zagreb, 1991., 47-59.
40. Der Industrialisierungsprozesse in Kroatien und seine Auswirkungen auf die Siedlungsstruktur, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 37, München, 1992., 89-98.

41. D. Feletar, Z. Stiperski, Međuzavisnost procesa industrijalizacije i promjena u prostornom rasporedu i pokretljivosti stanovništva u Hrvatskom zagorju, Acta Geographica Croatica, 27, Zagreb, 1992., 133-162.
42. D. Feletar, Z. Stiperski, Homogenost, odnosno heterogenost industrije Hrvatske 1988. godine, Geografski glasnik, 54, Zagreb, 1992., 133-150.
43. Prostorni raspored Hrvata, Srba i Muslimana kao faktor krize na južnoslavenskom prostoru, Sbornik, 9, Ostrava, 1992., 197-207.
44. Pregled razvoja geografije u Hrvatskoj, Acta Geographica Croatica, 28, Zagreb, 1993., 7-28.
45. D. Feletar, A. Malić, Z. Stiperski, Geographic aspects of industry-tourism relation, Acta Geographica Croatica, 29, Zagreb, 1994., 99-110.
46. Neke značajke usporedbe broja stanovnika u Hrvatskoj 1948. i 1991. godine na bazi novoga teritorijalnoga ustroja, Acta Geographica Croatica, 30, Zagreb, 1995., 67-78.
47. Sakralno barokno graditeljstvo u općini Koprivnica, s posebnim osvrtom na župne crkve u Kuzmincu i Koprivničkom Ivancu, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, 6-7, Varaždin, 1994.-1995., 59-78.
48. The development and structure of the Croatian economy, Acta decultatis rerum naturalis – Geographia – Geologia, 4, Ostrava, 1996., 163-174.
49. D. Feletar, Z. Stiperski, The development and structure of the Croatian economy, Geo Journal, 4/38, Amsterdam, 1996., 437-444.
50. Gospodarske prilike u Varaždinu u doba Metela Ožegovića, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, 8-9, Varaždin, 1996., 259-263.
51. D. Feletar, Z. Stiperski, Procesi tranzicije kao faktor promjene broja i stukture stanovništva županijskih središta u Hrvatskoj, Acta Geographica Croatica, 32, Zagreb, 1997., 91-100.
52. Marburg-Maribor – geographische Beitrage über die Partnerstädte in Deutschland und Slowenien, Petermans Geographische Mitteilungen, 141, Gotha, 1999., 412-416.
53. D. Feletar, M. Glamuzina, Die kroatisch-ungarische Grenze auf alten Landkarten, Granica Mađarske i Hrvatske na starim kartama, Geoadria, 6, Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 2001., 81-92.
54. Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije, s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine, Podravina, 1, Koprivnica, 2002., 5-30.
55. D. Feletar, H. Petrić, Die Festung Novi Zrin in europäischen Kontext (1661-1664), *ibid*., 99-118.
56. D. Feletar, M. Glamuzina, Prostorna distribucija zaposlenosti i nezaposlenosti kao pokazatelj diferencijacije na prostoru Hrvatske, Podravina, 2, Koprivnica, 2002., 5-42.
57. Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjega i početkom novoga vijeka, Podravina, 3, Koprivnica, 2003., 173-194.
58. Procesi tranzicije kao faktor diferencijacije među zemljama jugoistočne Europe i unutar Hrvatske, 3. hrvatski geografski kongres, Zadar, 2003., 145-152.
59. D. Feletar, H. Petrić, O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća, Podravina, 5, Koprivnica, 2004., 53-69.

.....
(Od 2006. godine)

60. D. Feletar, H. Petrić, Donja Dubrava – središte splavarstva na Dravi, Ekonomska i ekohistorija, III./3, Hrvatsko društvo za ekonomsku povijest i ekohistoriju, Zagreb, 2007., 156-181.
61. D. Feletar, P. Feletar, Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti Gornje hrvatske Podravine, Podravina, 13, Meridijani, Samobor, 2008., 167-212.
62. Pravila triju obrtničkih cehova Donje Dubrave iz 1772. godine, Podravina, 17, Koprivnica, 2010., 5-52.
63. Legradska kapetanija u obrani od Osmanlija, s posebnim osvrtom na Novi Zrin, Rad Razreda za društvene znanosti, 510, knj. III., HAZU, Zagreb, 2011., 47-81.
64. Iz povijesti mesne industrije u Čakovcu, s posebnim osvrtom na Vajdu (1912.-1964.), Podravina, 22, Meridijani, Koprivnica, 2012., 127-151.
65. Prinos povijesti ljekarništva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Podravina, XII./23, Meridijani, Koprivnica, 2013., 23-51.
66. Geografsko-demografske značajke Regionalnog parka Mura-Drava, Podravina, XII./24., Meridijani, Koprivnica, 5-21.

Znanstveni radovi objavljeni u hrvatskim znanstvenim časopisima

1. Dileme oko cestovnog povezivanja nizine Drave sa Zagrebom, Bilten Znanstvenog savjeta za promet JAZU, 2, Zagreb, 1989., 5-7.
2. Nake osobine gravitacijske zone prometnoga koridora Vrbovec-Koprivnica-Botovo, Bilten 4, Znanstveni savjet za promet HAZU, Zagreb, 1991., 6-10.
3. Suvremene promjene u prostornom rasporedu stanovništva općine Bjelovar do 1991. godine, Bjelovarski zbornik, 4-5 Bjelovar, 1991., 85-99.
4. Željeznica kao čimbenik okupljanja industrije na primjeru Zagreba, Bilten Znanstvenog savjeta za promet HAZU, 5, Zagreb, 1992., 3-6.
5. Zemljopisne osnove prometnoga koridora brze ceste Sv. Helena – Vrbovec – Bjelovar – Virovitica, Promet, 5/2, Zagreb, 1993., 144-152.
6. D. Feletar, A. Malić, D. Topolnik, Prometno i gravitacijsko značenje cestovnog čvorišta Vrbovec, Ceste i mostovi, 10, Zagreb, 1993., 283-292.
7. Značenje suvremenih promjena u prostornom rasporedu stanovništva Požeško-slavonske županije, Zlatna dolina, zbornik radova Požeštine, 1, Požega, 1995., 107-118.
8. Razvoj elektrifikacije sjeverozapadne Hrvatske do Drugog svjeskog rata, s posebnim osvrtom na Koprivnicu, Ekonomska i ekohistorija, 2, Zagreb, 2006., 104-148.

.....
(Od 2006. godine)

9. D. Feletar, P. Feletar, Depopulacija i promjene u prostornom rasporedu stanovništva na području Bjelovarsko-bilogorske županije od 1857. do 2001. godine, Radovi Zavoda za znanstveno-istraživački i umjetnički rad, 2, HAZU, Bjelovar, 2008., 61-116.
10. Dvadeset godina Grada Preloga i općina Orehovica, Donji Kraljevec, Goričan, Sveta Marija, Donji Vidovec, Kotoriba i Donja Dubrava, Donjomeđimurski zbornik, I./1, Meridijani, Prelog, 2013., 5-44.
11. Koprivničke ljekarnice 1945.-1946., Podravski zbornik, 39, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 2013., 71-80.
12. Stanovništvo Općine Virje od 1857. do 2011. godine, Virje na razmeđu stoljeća, 6, Općina Virje i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Virje, 2012., 149-170.
13. O nastanku i razvoju naselja Prelog u 13. i 14. stoljeću, Donjomeđimurski zbornik, II/2, Meridijani, Prelog, 2015., 5-14.

Znanstveni radovi objavljeni u zbornicima sa skupova

1. Woman as a factor of development, Woman – factor of socioeconomic development, Beograd – Ljubljana, 1980., 71-85.
2. Case study on Agro-industry "Podravka" Koprivnica, First Consultation of the Food-processing industry, UNIDO, The Hague, 1981., 7-19.
3. Stupanj koncentracije i lokacijski kvocijent kao mjerilo za regionalizaciju industrije u Jugoslaviji, Zbornik XII. kongresa geografa Jugoslavije, Novi Sad, 1985., 214-221.
4. Industrija kao faktor razvoja privredno nerazvijenih područja Hrvatske, Geografski aspekti prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije, Odsek za geografiju PMF-a, 1, Priština, 1985., 175-188.
5. Migracije stanovništva u općini Rab, Rapski zbornik, JAZU, Zagreb – Rab, 1986., 541-550.
6. Suvremeni razvoj industrije u općini Virovitica, Virovitički zbornik 1234-1984., JAZU, Zagreb – Virovitica, 1986, 561-574.
7. I. Crkvenčić, D. Feletar, Neka obilježja suvremenih demografskih kretanja u općini Virovitica, *ibid.,* 1986., 633-648.
8. D. Feletar, A. Malić, Agroindustrijski kompleks kao faktor razvoja hrvatske Podravine, Zbornik Geografski problemi pograničnih regija naše zemlje, Beograd – Vranje, 1987., 197-208.
9. Stupanj koncentracije i lokacijski kvocijent kao mjerilo za regionalizaciju industrije u Jugoslaviji, Zbornik XII. kongresa geografa Jugoslavije, Novi Sad, 1987., 212-215.
10. Interpendence of industrialisation and deruralisation – a contribution to the research methods on the example of communes of the Croatia, Socioeconomic problems of the development of rural areas, Polish academia of sciences, Warszawa, 1989., 187-197.

11. Changes in Spatial Disposition and Industry Specialization Level up to Sample of Townshipe of Croatia, Restructuring of Industry in industrial Regions, Uniwersytet lodzki, Lodz, 1989., 42-56.
12. Geografski položaj i geomorfološko-pedološka osnovica naseljenosti Podravine do kraja srednjega vijeka, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 1990., 11-18.
13. D. Feletar, Z. Stiperski, Die Umstrukturierung der Industrie Kroatiens in den neuen Bedingungen, Croatia – a new European State, Zagreb, 1994., 191-206.
14. Industrija u funkciji razvoja Hrvatske, Zbornik I. hrvatskog geografskog kongresa, Zagreb, 1995., 74-85.
15. D. Feletar, Z. Stiperski, Processes of transition as factor of change in number and structure of population on contgies seats and town of Croatia, Zbornik Population changes in urban regions of the East-Central Europe, Lodz, 1997., 22-34.
16. Promjene u prostornoj slici naseljenosti Ivanečkoga kraja, 600 godina Ivanca, Ivanec, 1997., 91-104.
17. D. Feletar, A. Malić, Gravitacijska zona dnevnih migracija kao čimbenik razvoja prigradskog prometa Zagreba, Zbornik Prometna problematika grada Zagreba, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2006, 295-306.

.....
(Od 2006. godine)

18. D. Feletar, A. Malić, Gravitacijska zona dnevnih migracija kao čimbenik razvoja prigradskog prometa Zagreba, u: Zbornik Prometna problematika grada Zagreba, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2006., 495-506.
19. D. Feletar, P. Feletar, Promjene u prostornoj slici naseljenosti Varaždinske županije 1857.-2001. i centralitet Varaždina, u: 800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009., HAZU, Zagreb-Varaždin, 2009., 345-376.
20. Zrinski Legrad i njegova uloga u obrani od Osmanlija, u: Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj, Zrinska garda i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Čakovec, 2011., 171-190.
21. Značenje Zrinskog Legrada i Novoga Zrina u obrani od Osmanlija, u: Susreti dvaju kultura, Matica hrvatska, Zagreb, 2012., 165-188.
22. Prinosi Mire Kolar gospodarskoj povijesti Podravine, u: Mira Kolar i Podravina, Povijesno društvo Koprivnica i Meridijani, Koprivnica, 2013., 49-56.
23. Demografska istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u ozračju metodoloških dostignuća Alice Wertheimer Baletić, u: Demografija u Hrvatskoj, Ekonomski fakultet, Zagreb, 2014., 211-270.
24. Katarina Zrinski na zalazu sjeverohrvatskog kruga Zrinskih i Frankopana, u: Zbornik Uloga i značenje glasovitih žena iz obitelji Zrinskih i Frankopana, Vojno učilište Petar Zrinski Zagreb i Zrinska garda Čakovec, Zagreb, 2014., 75-86.
25. D. Feletar, P. Feletar: Pregled povijesti zrinske utvrde Novi Zrin na Muri (1661.-1664.), u: Nikola Zrinski VII. i utvrde Novi Zrin – 350 godina, Hrvatsko vojno učilište Petar Zrinski Zagreb, Zrinska garda Čakovec, Družba Braće Hrvatskoga Zmaja i Matica hrvatska Čakovec, Zagreb-Čakovec, 2015., 140-153.

Znanstveni radovi objavljeni kao poglavlja u knjigama

1. Historijsko-geografsko značenje pruga u podravsko-bilogorskoj regiji, Željeznička pruga Botovo – Koprivnica – Dugo Selo, Koprivnica, 1987., 11-20.
2. Neke osobine privrednog razvoja Jugoslavije, Veliki geografski atlas Jugoslavije, Zagreb, 1987., 55-59.
3. Industrija Jugoslavije, *ibid.,* Zagreb, 1987., 72-78.
4. D. Feletar, N. Kancijan, J. Kuruc, Privreda podravsko-bilogorske regije i uloga željeznice, Željeznička pruga Bogovo – Koprivnica – Dugo selo – Koprivnica, 1987., 81-88.
5. Geografsko-prometne osobine i demografski razvoj župe Nedelišće, Monografija Nedelišće, Nedelišće, 1992., 21-46.
6. Geografske značajke Križevačke regije, Križevci – grad i okolica, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1993., 15-22.
7. Suvremeni Vukovar – središte gospodarskoga razvoja 1945.-1991., Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu, Zagreb, 1994, 353-376.
8. Vukovar u europskomu i hrvatskomu prostoru, *ibid.,* Zagreb, 1994., 14-24.

9. Geografska osnovica, stanovništvo i gospodarstvo općine Prelog, Monografija Prelog, Prelog, 1995., 25-40.
10. Virovitica – hrvatsko gospodarsko središte, Monografija Virovitica, Virovitica, 1996., 204-216.
11. Geografska osnovica, stanovništvo i gospodarstvo župe Nuštar, Monografija Nuštar, Nuštar – Zagreb, 1996., 193-210.
12. Pregled povijesti naselja Donji Vidovec, Mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec, 1996., 9-37.
13. Geografske, prometne i demografske značajke Ludbreške Podravine, Ludbreg – Ludbreška Podravina, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1997., 13-20.

Stručni radovi objavljeni u časopisima i zbornicima

1. Međimurska svatovska pričavanja, Kajkavski kalendar, Čakovec, 1970., 87-108.
2. Pravila legradskog Šoštarskog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica, 1975., 134-135.
3. Zlatarstvo i splavarstvo na Dravi, Podravski zbornik, 2, Koprivnica, 1976., 116-137.
4. Stara rasinjska zdanja, *ibid.,* 153-169.
5. Prve "Podravkine" godine, Podravski zbornik, 3, Koprivnica, 1997., 96-109.
6. Hlebinsko zadrugarstvo, *ibid.,* 122-133.
7. "Podravka" i Podravina – studija o utjecaju prehrambene industrije na promjene u prostoru, *ibid.*, 5-21.
8. Esperanto u Podravini, Podravski zbornik, 4, Koprivnica, 1978., 130-147.
9. Značenje Kunovečke bune, *ibid.,* 60-68.
10. Koprivnički čizmarski ceh, Podravski zbornik, 5, Koprivnica, 1979., 244-261.
11. Koprivnički događaji od 1918. do1920. godine, *ibid.,* 70-87.
12. Prilozi za povijest Koprivničke gimnazije od 1906. do 1945. godine, *ibid.,* 92-121.
13. D. Feletar, Z. Turek, Urbanistički razvoj Koprivnice, *ibid.,* 191-212.
14. Stanovništvo Podravine 1981. godine, Podravski zbornik, 7, Koprivnica, 1981., 101-111.
15. Kultura kao sastavni dio društvene reprodukcije – na primjeru koprivničkje "Podravke", Prilozi Zavoda za kulturu Hrvatske, 6, Zagreb, 1981., 19-33.
16. Duhan u Podravini, Podravski zbornik, 8, Koprivnica, 1982., 150-159.
17. Kazališni život Koprivnice u vrijeme Ilirskog preporoda, *ibid.,* 169-178.
18. Muzej prehrane "Podravka" - start ideje industrijskog muzeja, Znanstveni časopis "Podravka", 1, Koprivnica, 1993., 65-70.
19. Razvoj naseljenosti i stanovništva hlebinske Podravine, Hlebinski almanah, 1, Koprivnica, 1984., 29-55.
20. D. Feletar, J. Fluksi, Etnografske osobine starinskog tkalačkog obrta u Hlebinama, *ibid.,* 260-272.
21. Za optimalniju mrežu muzeja u SZ Hrvatskoj, Muzejski vjesnik, 7, Čakovec, 1984., 13-19.
22. Neke karakteristike geografskog položaja i razvoja stanovništva Križa i okolnih naselja, Kaj, 4-5, Zagreb, 1984., 111-125.
23. Prekodravlje – osnovne osobine demografskog razvoja i naseljenosti, Podravski zbornik, 10, Koprivnica, 1984., 99-115.
24. Hidroelektrane na Dravi u Hrvatskoj i zaštita okoline, Geografski horizont, 1-4, 1985., 33-37.
25. Hidroelektrane na Dravi i njihov utjecaj na čovjekov okoliš, Podravski zbornik, 11, Koprivnica, 1985., 74-82.
26. Jedno stoljeće tiskarstva u Podravini, Znanstveni časopis "Podravka", 5, Koprivnica, 1985., 57-62.
27. Društveni život Virovitice u 19. i 20. stoljeću, Virovitički zbornik 1234-1984, Zagreb – Virovitica, JAZU, 1986., 357-368.
28. Važnost suvremenih prometnih funkcija i razvoj ruralnih centralnih naselja u općini Koprivnica, Podravski zbornik, 12, Koprivnica, 1986., 56-68.
29. D. Feletar, B. Loborec, 140 godina bibliotekarstva u općini Koprivnica, *ibid.*, 87-100.
30. D. Feletar, F. Horvatić, I. Treščec, Razvoj PTT prometa u koprivničko-đurđevačkoj Podravini, Podravski zbornik, 13, Koprivnica, 1987., 29-42.
31. Stanje organiziranosti geografa u Jugoslaviji i neophodnost efikasnijeg strukovnog organiziranja, Geografski glasnik, 49, Zagreb, 1988., 106-113.
32. Ekonomsko-socijalne prilike u Podravini međuratnog razdoblja, Kaj, 1-2, Zagreb, 1987., 79-90.

33. I. Bratković, D. Feletar, V. Prvčić, Razvoj trgovine i ugostiteljstva u koprivničkoj Podravini, Podravski zbornik, 14, Koprivnica, 1988., 39-59.
34. Na pragu postindustrijskog doba, Priroda, 7, Zagreb, 1988., 199-202.
35. Prilozi za povijest zadrugarstva u Podravini, Podravski zbornik, 15, Koprivnica, 1989., 24-40.
36. Procesi industrijalizacije i kretanje radne snage u Ludbregu, *ibid.,* 45-58.
37. Procesi industrijalizacije kao faktor diferenciranog razvoja jugoslavenskog geografskog prostora, Geografski horizont, XXXVI/1-4, Zagreb, 1989., 11-20.
38. Stanje i zaštita čovjekova okoliša u koprivničkoj Podravini, Podravski zbornik, 16, Koprivnica, 1990., 133-148.
39. Četiri stoljeća pučkoga obrazovanja u Koprivnici, *ibid.,* 33-43.
40. Zrinski i Legrad, Podravski zbornik, 17, Koprivnica, 1991., 7-16.
41. Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Podravine 1991. godine, *ibid.,* 43-60.
42. Narodnosna struktura bez bitnih promjena, Scientia Podraviana, 6, Koprivnica, 1991., 2-10.
43. 700 godina Franjevaca u Koprivnici, Podravski zbornik, 18, Koprivnica, 1992., 31-41.
44. D. Feletar, M. Jurašin, Glazbeni život Koprivnice u doba Fortunata Pintarića, *ibid.,* 149-157.
45. A Zrinyiek es Legrad, Irodomismeret, IV, 1-2, Budapest, 1993., 26-29.
46. Povijesno značenje utvrde Novi Zrin, Podravski zbornik, 19, Koprivnica, 1993./1994., 122-136.
47. Zemljopisno-demografske značajke Koprivničko-križevačke županije, *ibid.,* 7-18.
48. Nova mreža osnovnih škola u Koprivničko-križevačkoj županiji, Podravski zbornik, 23, Koprivnica, 1997., 219-229.
49. Geografski prinosi u djelu dr. Rudolfa Horvata, Zbornik Dr. Rudolf Horvat – život i djelo, Koprivnica, 1998., 39-43.
50. Vjekoslav Klaić kao geograf, Acta Geographica Croatica, 33, Zagreb, 1998.-1999., 105-114.
51. Banica Katarina i sjevernohrvatski krug Zrinskih, Podravina, 3, Koprivnica, 2003., 101-120.
52. Razlike u razvijenosti regija u Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na Koprivničko-križevačku županiju, Podravina, 8, Koprivnica 2005., 167-178.

.....
(Od 2006. godine)

53. Povijesne ceste diljem Lijepe naše, Ceste i mostovi, posebno izdanje, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 2007., 23-36.
54. D. Feletar, J. Horvat, Kosovo – nova europska država, Meridijani, 124, Samobor, 24-28.
55. D. Feletar, P. Feletar, Šopron – Dubrovnik zapadne Mađarske, Meridijani, 124, Samobor, 2008., 70-79.
56. Hrvatska klizi u demografsku katastrofu, Meridijani, 130, Samobor, 2008., 98-103.
57. Balkan – zablude nepostojećeg poluotoka, Meridijani, 141, Samobor, 2010., 90-94.
58. I dalje bez dogovora o klimi, Meridijani, 143, Samobor, 2010., 58-67.
59. D. Feletar, P. Feletar, Od Matre do Cherhata, Meridijani, 144, Samobor, 2010., 22-27.
60. Hidroelektrane na Dravi u Hrvatskoj, Meridijani, 145, Samobor, 2010., 24-28.
61. Prvi rezultati popisa stanovništva 2011.., Meridijani, 157, Samobor, 2011., 53-57.
62. Regionalni park Mura – Drava, Meridijani, 155, Samobor, 2011., 22-35.
63. Graditeljska baština Peteranca, Scientia Podraviana, 27, Povijesno društvo, Koprivnica, 2012., 32-36.
64. Energetska uzdanica ostaje plin, Meridijani, 164, Samobor, 2012., 90-94.
65. Ugljenarstvo na području Općine Koprivnički Bregi, Scientia Podraviana, 1/2013., Povijesno društvo, Koprivnica, 2013., 14-17.
66. Dravom zlato plovi, Ispirači zlata na Dravi, Meridijani 175, Samobor, 2013., 68-75.
67. Fljojsari – nekadašnji dravski mornari, Meridijani 176, Samobor, 2013., 58-65.
68. D. Feletar, D. Podravec, K. Filipović, Dvadeset godina Općine Virje, Virje na razmeđu stoljeća, 7, Općina Virje i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Virje, 2013, 7-33.
69. Hrvatski slikar Josip Turković – uz 30. godišnjicu smrti, Hrvatske obljetnice, 14/15, Zmajski stol Varaždin Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 2014., 7-11.

70. O. Vladimir Horvat i njegova rodna Dobrava v Međimorju – Zavičaj kao životno uporište, Spomen-zbornik patru Vladimiru Horvatu SJ, Filozofskoteološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb 2015., 45-51.

Stručni radovi objavljeni kao dijelovi knjiga

1. Dr. Leander Brozović – život idjelo, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978., 5-11.
2. Značenje geograrfskog položaja i demografskih osobina na razvoj Koprivnice u prošlosti i sadašnjosti, Koprivnica – grad i spomenici, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1988., 11-17.
3. Naseljenost i stanovništvo župe Sveti Đurđ, Monografija Župa Sveti Đurđ, Zagreb – Sveti Đurđ, 1990., 101-138.
4. Povijest školstva u Nedelišću, Monografija Nedelišće, Nedelišće, 1992., 349-380.
5. D. Feletar i drugi (urednik i koautor), Koprivnica – važno hrvatsko gospodarsko središte, Monografija Koprivnica, Koprivnica, 1995., 204-216.
6. Školstvo i društveni život Preloga, Monografija Prelog, Prelog, 1995., 203-214.
7. Sjeverna hrvatska vrata, Monografija Koprivnica, Koprivnica, 1995., 33-41.
8. Četiri stoljeća školstva u Koprivnici, *ibid.,* 139-144.
9. Prometno-geografske i demografske značajke Donjeg Vidovca, Mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec, 1996., 115-124.
10. Demografske značajke općine Molve, Župa i općina Molve, Molve, 1998., 46-47.
11. Geografska osnovica i stanovništvo, Monografija Nova Gradiška, Nova Gradiška, 1998., 36-49.
12. Gospodarstvo u prestrukturiranju, *ibid.,* 208-215.
13. Tri desetljeća KPD "Zrinski" Čakovec, Hrvatske obljetnice, Varaždin, 2000., 11-16.
14. Vjekoslav Klaić kao geograf, Vjekoslav Klaić – život i djelo, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2000., 298-290.
15. D. Feletar, H. Petrić, Prirodnogeografske i demografske značajke Torčeca, Povijest Torčeca, Torčec, 2000., 19-31.
16. D. Feletar, H. Petrić, Povijest školstva u Torčecu, *ibid.,* 99-111.
17. D. Feletar, H. Petrić, Prometni položaj i prirodno-geografske značajke općine Novigrad Podravski, Općina Novigrad Podravski, Nakladna kuća "Dr. Feletar", Novigrad Podravski, 2001., 19-25.
18. D. Feletar, H. Petrić, Pregled povijesti župe Novigrad Podravski, *ibid.,* 157-168.
19. D. Feletar, H. Petrić, Razvoj i struktura stanovništva općine Novigrad Podravski, *ibid.,* 26-34.
20. D. Feletar, H. Petrić, Razvoj školstva u Novigradskoj Podravini, *ibid.,* 169-175.

.....
(Od 2006. godine)

21. Milan Lang – velikan hrvatske kulture, u: M. Lang, Samobor – narodni život i običaji, reprint, Meridijani, Samobor, 2009., 6-38.
22. Život i djelo Tomislava Đurića (s bibliografijom), u: Crkvena baština varaždinsko-topličkog kraja, Varaždinske Toplice, 2010., 49-93.
23. Župa Uznesenja Marijina u Glogovnici, u: Palošika, Glogovnica, Meridijani, Križevci, 2010., 90-94.
24. Ruski pogled na podrijetlo i seobe Hrvata, u: A. V. Majorov, Velika Hrvatska, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Zagreb, 2012., 8-11.
25. Zlatni Martinezov okvir Ivanščice, u: Franjo Martinez, Oko naše gore Ivanščice, Matica hrvatska, Čakovec, 2012., 121-124.
26. Od Velikog Otoka preko Donje Dubrave, Kotoribe, Varaždina, Zagreba i Skopja do Čakovca i natrag do Kotoribe i Donje Dubrave, u: Dragutin Feletar – Prinosi za biobibliografiju, Meridijani, Koprivnica-Samobor, 2012., 201-225.
27. Hrvatska – simbioza ljudi i prostora, u: Damir Magaš, Geografija Hrvatske, Sveučilište u Zadru i Meridijani, Zadar-Samobor, 2013., 5-7.
28. Povjesnica glazbe u Prekodravlju, u: Zvonimir Ištvan, Glazbeni život Prekodravlja, Općina Gola, 2015., 7-9
29. U spomen vidovskim zlatarima, u: Krešimir Pavlic, Ispiranje zlata u Međimurju, Matica hrvatska, Čakovec, 2015., 7-9.

Znanstveni i stručni skupovi i studijski boravci (izbor)

1. TRIDESETA OBLJETNICA GEOGRAFSKOG DRUŠTVA HRVATSKE, Geografski odjel PMF-a, Zagreb, 6. - 7. prosinca 1977. Podnesak: Utjecaj razvijenog agroindustrijskog kompleksa na transfer radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja i na lokalna kretanja stanovništva – u općini Koprivnica.
2. GEMEINSAMES KOLLOQUIUM des Geografischen Institut der Universität Zagreb und des Institut für Wirtschaftsgeographie der Universität München, München-Tutzing, 7. - 10. listopada 1979. Podnesak: Prehrambena industrija kao faktor transformacije Podravine.
3. JUGOSLAVENSKI SIMPOZIJ O URBANI IN INDUSTRIJSKI GEOGRAFIJI, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 8. - 10. studenoga 1979. Podnesak: Podravka kao čimbenik transformacije poljoprivrede Podravine.
4. FIRST CONSULTATION of the Food-Procesing Industry, Ujedinjeni narodi, UNIDO, The Hague, 9. - 13. studeni 1981. Podnesak: Podravka u sustavu prehrambene industrije Jugoslavije.
5. GEOGRAFSKI ZNANSTVENI SKUP Geografskog instituta PMF-a Zagreb i Instituts für Wirtschaftsgeographie München, 15. - 18. listopada 1981., predsjednik Organizacijskog odbora, Zagreb-Koprivnica-Varaždin. Podnesak: Industrija kao faktor transformacije Podravine. Voditelj na terenu.
6. INTERNATIONAL SEMINAR ON POPULAR PARTICIPATIO, Institut Edvard Kardelj, Ljubljana, 17. - 25. svibnja 1982. Podnesak: Položaj žene u prehrambenoj industriji Podravka.
7. STUDIJSKI BORAVAK U JUŽNOJ I SREDIŠNJOJ ENGLESKOJ, Fach Geographie Georg-August-Universität Göttingen i West Sussex Institute of Higher Education, Bognor Regis, 6. - 22. rujna 1982. Radionica: Razvoj industrijske geografije u Hrvatskoj.
8. TREĆI JUGOSLAVENSKO-POLJSKI SEMINAR Geographical Transformation of Rural Areas, Ljubljana-Maribor, 19. - 21. listopada 1983. Podnesak: Utjecaj industrije na prostornu distribuciju stanovništva u Podravini.
9. PRVI HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Geografski odjel PMF-a Zagreb, Zagreb-Koprivnica-Osijek, 27. - 29. listopada 1983. Predsjednik organizacijskog odbora i voditelj na terenu. Podnesci: Neke ekonomsko-geografske značajke pridravskih općina u Hrvatskoj, te Transformacija načina korištenja zemljišta kao posljedica industrijalizacije – na primjeru Podravine (koautor Adolf Malić).
10. VIROVITICA U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI – 750. godina Virovitice, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Virovitica 2. - 3. listopada 1984. Podnesci: Društveni život Virovitice u 19. i 20. stoljeću; Suvremeni razvoj industrije Virovitice; Neke značajke suvremenih demografskih kretanja u općini Virovitica (koautor Ivan Crkvenčić).
11. ZNANSTVENI SKUP O OTOKU RABU, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Rab, 25. - 27. listopada 1984. Podnesak: Migracije stanovništva u općini Rab.
12. GEOGRAFSKI ASPEKTI PRIRODNIH I LJUDSKIH RESURSA JUGOSLAVIJE, geografsko društvo Kosova i Geografski odjel PMF-a Sveučilišta u Prištini, Priština, 26. - 28. studenoga 1984. Podnesak: Industrija kao faktor razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja Hrvatske.
13. SECOND HUNGARIAN-CROATIAN GEOGRAPHICAL COLLOQUIUM, Geografski zavod Sveučilišta Eötvös Lorand Budapest, Budimpešta-Višegrad, 10. – 13. listopada 1984. Podnesak: Location quotient and regional factor as indicators of industry space distribution and development trend in Croatia.
14. PROSTORSKI VIDIKI POSLEDIC PREDVIDENIH IN ŽE ZGRAJENIH OBJEKTOV V SFRJ, Inštitut za geografijo Univerze Ljubljana, Ljubljana, 20. – 21. prosinca 1984. Podnesak: Prostorne posljedice izgradnje hidroenergetskih objekata u hrvatskoj Podravini (koautor Adolf Malić).
15. TREĆI JUGOSLAVENSKI AGRARNOGEOGRAFSKI SIMPOZIJ, Zveza geografov Slovenije, Maribor, 15. – 17. svibnja 1985. Podnesak: Prostorni raspored kooperanata Podravke u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.
16. XII. KONGRES GEOGRAFA JUGOSLAVIJE, Geografsko društvo Vojvodine, Novi Sad (Novi Sad-Arad-Temišvar-Budapest), 19. 9. – 6. 10. 1985. Podnesak: Stupanj koncentracije i lokacijski kvocijent kao mjerilo za regionalizaciju industrije Jugoslavije.
17. SAVJETOVANJE O RADU Zavoda za istraživački rad JAZU u Varaždinu, JAZU i Skupština općine Varaždin, Varaždin, 22. veljače 1985. Podnesak: Važnost zavoda u poticanju znanstvene izdavačke djelatnosti.
18. MATEMATIKA I PRIRODNE ZNANOSTI U OBRAZOVANJU, JAZU i PMF-a, Zagreb, 24. – 26. listopada 1985., sudjelovanje u raspravi.
19. III. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Geografski institut PMF-a Zagreb, Mali Lošinj, 3. – 5. listopada 1986. Podnesak: Arangement of arable land in the minicipality of Našice (koautor Adolf Malić).

20. THE FOURTH POLISH-YUGOSLAV SEMINAR SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF RURAL DEVELOPMENT, Geografski institut Poljske akademije znanosti (PAN), Warszawa-Torun-Stare Pole-Gdansk, 2. – 9. lipnja 1986. Podnesak: The interrelation of industrialisation and deruralisatio as exemplified by the communes of the Croatia.
21. 40 GODINA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U SZ HRVATSKOJ, Arheološko društvo Hrvatske i Muzej grada Koprivnica, Varaždin-Koprivnica, 14. – 17. listopada 1986. Podnesak: Geografska i geomorfološko-pedološka osnovica naseljenosti Podravine.
22. GEOGRAFSKI PROBLEMI POGRANIČNIH REGIJA NAŠE ZEMLJE, Odsek za geografiju i prostorno planiranje PMF-a Beograd, Vranje, 28. – 30. svibnja 1987. Podnesak: Pogranična područja uz Dravu u suvremenoj transformaciji.
23. ZNANSTVENI SKUP O MIŠKINI, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Koprivnica-Đelekovec. 5. - 6. listopada 1987. Podnesak: Naseljenost đelekovečke Podravine u vrijeme Miškine.
24. GEOGRAFIJA U JUGOSLAVIJI DANAS, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 25. rujna 1987. Podnesak: Razvoj geografije u Hrvatskoj.
25. STUDIJSKI BORAVAK, Geografski institut Karlovog univerziteta, Prag, 1. – 12. lipnja 1987., prestrukturiranje industrije Praga.
26. STUDIJSKI BORAVAK, Katedra za opću ekonomsku geografiju, Geografski institut Sveučilišta Eötvös Lorand Budimpešta, industrijsko-geografska istraživanja na Csepel-szigetu, 1.-15. rujna 1987.
27. STUDIJSKI BORAVAK, Geographische Abteilung, Ludwig-Masimilian Universität München, mentori Karl Ruppert i Hans Dieter Haas, München, 2. – 27, ožujka 1988. Radionice o industrijskoj geografiji.
28. SVJETSKI KONGRES FOLKLORISTA I ANTROPOLOGA, Društvo folklorista Hrvatske, Zagreb-Koprivnica, 26. 7. – 3. 8. 1988., voditelj u Koprivnici. Podnesak: Ernährungsmuseum Podravka in Koprivnica – Ideenstart des industriellen Museum in Jugoslawien.
29. IV. MAĐARSKO-HRVATSKO GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Földrajzy tanszek University Eötvös Lorand Budapest, Budimpešta-Salgotarjan (Matra, Cherhat), 26. – 29. rujna 1988. Podnesak: Lokacijski kvocijent kao pokazatelj prostornog rasporeda industrije u Hrvatskoj.
30. TEORIJA I METODOLOGIJA INDUSTRIJSKE GEOGRAFIJE, Odjel za geografiju PMF-a Sarajevo, Sarajevo, 3. - 4. listopada 1988. Podnesak: Suvremena metodologija industrijske geografije.
31. RESTRUCTURING OF INDUSTRY IN INDUSTRIAL REGIONS, Instytut Geografii Ekonomicznej i organizacji przestreni, Uniwersytet Lodzki, Lodz, 8. – 10. svibnja 1989. Podnesak: Changes in spatial disposition and industry specialisation level up to sample of townships of Croatia.
32. STUDIJSKI BORAVAK, Zavod za industrijsku geografiju, Institut Geografii, Uniwersytet Lodzki, mentorica Ewa Marczinska Witzak, Lodz, 8. – 28. svibnja 1989., terensko istraživanje transformacije tekstilne industrije Lodza.
33. JUGOSLAVENSKI GEOPROSTOR, Odsek za geografiju PMF-a i Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 9. – 10. siječnja 1989. Podnesak: Procesi industrijalizacije kao faktor diferenciranog razvoja jugoslavenskog geografskog prostora.
34. V. JUGOSLAVENSKO-POLJSKI GEOGRAFSKI SEMINAR, Geografski odjel PMF-a i Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb-Koprivnica, 29. 5. – 5. 6. 1989., predsjednik Organizacijskog odbora, terenski voditelj. Podnesak: Geografske osnove funkcionalnih odnosa prehrambene industrije i poljoprivredne proizvodnje.
35. SISAK – VIŠE OD 2000 GODINA POSTOJANJA, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština općine Sisak, 5. – 7. listopada 1989. Podnesak: Industrija u ekonomsko-geografskoj strukturi regije Sisak.
36. STO GODINA SLIKARA MIRKA VIRIUSA, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština općine Koprivnica, Koprivnica-Đelekovec, 26. – 27. listopada 1989. Podnesak: Socijalno-geografske prilike u međuratnoj Podravini i stvaralaštvo Mirka Viriusa.
37. VI. SEVERNOMORAVSKE DEMOGRAFICKE KOLOKVIUM, Katedra geografie Pedagogickie fakulty Ostrava, Ostrava-Opava, 28. 10. – 4. 11. 1989. Podnesak: Procesi industrijalizacije kao faktor promjena u prostornoj slici naseljenosti, na primjeru općina Hrvatske.
38. STUDIJSKI BORAVAK, Katedra geografie Pedagogickie fakulty Ostrava, Poziv Jaroslava Vencaleka, Ostrava, 28. 10. – 15. 11. 1989., tri pozivna predavanja na temu Industrijska geografija u Hrvatskoj. Terenska istraživanja u Ostravskom, Opavskom i Olomouckom kraju.
39. STUDIJSKI BORAVAK, Instytut geografie PAN Krakow, profesor Bronislaw Kortus, Krakow, 28. 10. – 15. 11. 1989., restrukturiranje industrije istočnog Šljonska.

40. POZIVNA PREDAVANJA na Odseku za geografiju PMF-a u Beogradu: Na pragu postindustrijskog društva za Srpsko geografsko društvo, te Periodizacija i regionalizacija industrije Jugoslavije i O osnovama industrijske geografije, za studente i profesore Odseka za geografiju PMF-a, Beograd, 23. – 24. ožujka 1989.
41. ARHITEKTONSKO NASLJEĐE U IZVANGRADSKOM PODRUČJU, European Council for the Village and smail Town Strasbourg (ECOVAST) i Odjel za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Zagreb, Križevci-Hlebine, 21. – 23. svibnja 1990. Podnesak: Geografsko-povijesne značajke sjeverozapadne Hrvatske.
42. LÄNDLICHE RÄUME IN UMBRUCH – CHANGEN DES STRUKTURWANDELS, Institut für Wirtschaftsgeographie Universität München, Tutzing, 25. – 28. rujna 1990. Podnesak: Industrialisirungsprozess in Kroatien und seine Auswirkungen auf die Besiedlungen.
43. V. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Geografski odjel PMF-a Zagreb, Starigrad na Hvaru, 19. – 21. listopada 1990. Podnesak: Hidroelektrane na Dravi i zaštita čovjekova okoliša.
44. METEL OŽEGOVIĆ I NJEGOVO DOBA, Zavod za znanstveni rad JAZU Varaždin i Gradska knjižnica i čitaonica, Varaždin, 15. studenoga 1990. Podnesak: Gospodarske prilike u Varaždinu u doba Metela Ožegovića.
45. CESTOVNO POVEZIVANJE NIZINE DRAVE U HRVATSKOJ SA ZAGREBOM, Znanstveni savjet za promet HAZU, Koprivnica, 27. ožujka 1991. Podnesak: Opravdanost izgradnje brze ceste na prometnom koridoru Vrbovec-Koprivnica-Botovo.
46. SEVERNOMORAVSKE DEMOGRAFICKE KOLOKVIUM, Katedra za ekonomsku geografiju Prirodoslovnog fakulteta Ostrava, Bruntal-Opole, 19. – 24. listopada 1992. Podnesak: Prostorni raspored Hrvata, Srba i Muslimana kao faktor krize u jugoslavenskom prostoru.
47. REGIONALNO-NACIONALNO-UNIVERZALNO, Ogranak Matice hrvatske, Čakovec, 4. travnja 1992. Podnesak: Geografska osnova identiteta Međimurja.
48. FORTUNAT PINTARIĆ I NJEGOVO DOBA, HAZU i Ogranak Matice hrvatske, Koprivnica, 29. – 30. travnja 1992. Podnesak: Glazbeni život Koprivnice u doba Fortunata Pintarića (koautorica Marija Jurašin).
49. PROMETNA VALORIZACIJA HRVATSKE U FUNKCIJI EUROPSKIH I SVJETSKIH GOSPODARSKIH TOKOVA, Fakultet prometnih znanosti Zagreb, Opatija, 21. – 23. travnja 1992. Podnesak: Geoprometne osnove uključivanja Hrvatske u europske i svjetske prometne tokove (koautor Adolf Malić).
50. ZNANSTVENI SKUP O CERNIKU, Hrvatsko društvo folklorista i Franjevački samostan Cernik, 17. listopada 1992. Podnesak: Razvoj neseljenosti i promjene u demografsko-gospodarskoj strukturi župe Cernik.
51. SLIKAR JOSIP TURKOVIĆ – ŽIVOT I DJELO, Hrvatsko društvo folklorista i Matica hrvatska, Virje, 5. prosinca 1992. Podnesak: Turković i Podravina.
52. GRANICE HRVATSKE NA STARIM KARTAMA OD 12. DO 20. STOLJEĆA, HAZU i Matica hrvatska, Zagreb, 23. prosinca 1992. Podnesak: Granice Hrvatske prema Mađarskoj na starim zemljovidima.
53. HRVATSKA – NOVA EUROPSKA DRŽAVA, Zavod za geografiju i prostorno uređenje PMF-a, Sveučilište u Zagrebu i HLZ Miroslav Krleža, Zagreb-Čakovec, 22. – 25. rujna 1993., predsjednik Organizacijskog odbora i voditelj na terenu. Podnesak: Prestrukturiranje industrije Hrvatske u novim uvjetima (koautor Zoran Stiperski).
54. ZRINSKI U POVIJESTI MAĐARSKE I HRVATSKE, Magyar Iridolom törteneti Tersasag, Nagykanizsa, 28. – 30. travnja 1993. Podnesak: Zrinski i Legrad.
55. ZNAČENJE VRBOVEČKOG PROMETNOG ČVORIŠTA, Institut prometa i veza Zagreb, Vrbovec, 5. studenoga 1993. Podnesak: Prometno i gravitacijsko značenje cestovnog čvorišta Vrbovec (koautor Adolf Malić).
56. KRIŽEVCI U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI, HAZU Zagreb i Grad Križevci, Križevci, 14. – 16. listopada 1993. Podnesak: Geograrfska osnova razvoja grada Križevaca.
57. VUKOVAR – VJEKOVNI HRVATSKI GRAD NA DUNAVU, Grad Vukovar, Zagreb, 24. studeni 1993. Podnesak: Vukovar u europskom i hrvatskom prostoru.
58. SIXTH HUNGARIAN-CROATIAN GEOGRAPHICAL COLLOQUIUM, Geografski odsjek Sveučilišta Eötvös Lorand Budapest, Budimpešta, 12. – 15. rujna 1994. Podnesak: Prestrukturiranje industrije Hrvatske u novim uvjetima (koautori Adolf Malić i Zoran Stiperski), te Geographical Location and Traffic Function of the City of Zagreb (koautor Zoran Stiperski).
59. ENVIRONMENT AND QUALITY OF LIFE IN CENTRAL EUROPE, Međunarodna geografska unija (IGU), Prag, 21. – 26. kolovoza 1994. Podnesak: Restructuring of Croatian Industry in New Conditions (koautor Zoran Stiperski).
60. SUVREMENI TRENDOVI U GEOGRAFIJI, Geografski odsjek Sveučilišta Janus Panonius Pecs, Pečuh, 16. – 17. studenog 1994. Podnesak: Prestrukturiranje gospodarstva Hrvatske u novim uvjetima.

61. PRIVATIZACIJA I DEREGULACIJA PROMETA, Hrvatsko znanstveno društvo za promet Zagreb, Opatija, 24. – 27. travnja 1994., sudjelovanje u raspravi.
62. STO GODINA ŠKOLE U VIRJU, Općina Virje i Osnovna škola Franjo Viktor Šignjar, Virje, 30. rujna 1994. Podnesak: Prirodno kretanje stanovništva općine Virje.
63. SEDAM STOLJEĆA CERNIKA, Hrvatsko društvo folklorista i Općina Cernik, Cernik, 14. – 15. prosinca 1994. Podnesak: Geografsko-demografske značajke općine Cernik.
64. POVIJEST OBITELJI ZRINSKI, Odjel za povijest Matice hrvatske, Zagreb, 8. – 9. studenoga 1994. Podnesak: Novi Zrin – Zrinska utvrda na Muri.
65. VII. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Geografski odsjek PMF-a Zagreb, Pomena-Mljet, 13. – 16. rujna 1996. Podnesak: Some sociofic qualities on industry restructure of Croatia in new environment and condidions.
66. SIEBEN JAHRHUNDERTE DER IDEE VON VISEGRAD, Vlada Mađarske i Szent György Lovangrend Budapest, Budimpešta-Višegrad, 12. – 15. rujna 1995. Podnesak: Umstrukturirung der kroatischen Wirtschaft in Transition (koautor Zoran Stiperski).
67. I. HRVATSKI GEOGRAFSKI KONGRES, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 12. – 13. listopada 1995. Podnesak: Industrija u funkciji razvoja Hrvatske.
68. SAVJETOVANJE NASTAVNIKA HRVATSKIH ŠKOLA U INOZEMSTVU, Ministarstvo prosvjete i športa Zagreb, Novi Vinodolski, 7. – 12. srpnja 1995. Podnesak: Kamo ide hrvatsko stanovništvo, te Prestrukturiranje hrvatskoga gospodarstva u novim uvjetima.
69. KROATIEN UND SLOWENIEN – NEUE STAATEN AM RANDE MITTELEUROPAS, Universität Augsburg i Südosteuropa Gesellschaft, Augsburg, 12. – 16. svibnja 1996. Podnesak: Transformation der kroatischen Wirtschaft in Transition.
70. 600 GODINA IVANCA, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Ivanec, 30. 9. – 2. 10. 1996. Podnesak: Promjene u prostornoj slici naseljenosti Ivanečkoga kraja.
71. PETAR ZRINSKI I FRAN KRSTO FRANKOPAN, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Čakovec, 29. – 30. listopada 1996. Podnesak: Značenje utvrde Novi Zrin.
72. 640 GODINA KOPRIVNICE, Muzej grada i Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 5. studenoga 1996. Podnesak: Koprivnica od 1356. do 1690.
73. ZAŠTITA PRIRODE I OKOLIŠA I EKSPLOATACIJA MINERALNIH SIROVINA, Hrvatsko ekološko društvo, Varaždin-Koprivnica, 18. – 21. rujna 1996. Podnesak: Šoderica – povijesno-ekološki prikaz vađenja šljunka.
74. SAVJETOVANJE NASTAVNIKA HRVATSKIH ŠKOLA U INOZEMSTVU, Ministarstvo prosvjete i športa, Zagreb, 3. siječnja 1996. Podnesak: Demografsko-gospodarski trenutak Hrvatske.
75. EKO-EFIKASNOST U HRVATSKOJ INDUSTRIJI, Hrvatska gospodarska komora i Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj, Zagreb, 28. siječnja 1997., sudjelovao u raspravi.
76. SAVJETOVANJE NASTAVNIKA IZ HRVATSKE DIJASPORE, Ministarstvo prosvjete i športa, Zagreb, 15. – 16. svibnja 1997. Podnesak: Za novi program geografije u nastavi hrvatskih škola u inozemstvu.
77. SAVJETOVANJE NASTAVNIKA IZ HRVATSKE DIJASPORE, Ministarstvo prosvjete i športa Zagreb, Novi Vinodolski, 30. 6. – 10. 7. 1997. Podnesci Suvremene demografske promjene u Hrvatskoj, te Transformacija hrvatskog gospodarstva u novim uvjetima.
78. POPULATION CHANGES IN URBAN REGIONS OF THE EAST-CENTRAL EUROPE IN THE CONDITIONS OF THEIR COSIO-ECONOMIC TRANSFORMATIONS, Institut za ekonomsku geografiju i prostorno planiranje Sveučilišta u Lodzu, Lodz, 27. 8. – 3. 9. 1997. Podnesak: Processes of transition as factor of change in number and structure of population in counties seats and towns of Croatia (koautor Zoran Stiperski).
79. DR. LEANDER BROZOVIĆ – ŽIVOT I DJELO, Povijesno društvo i Muzej grada, Koprivnica, 2. listopada 1997. Podnesak: Plodan životopis dr. Leandera Brozovića.
80. DR. RUDOLF HORVAT – ŽIVOT I DJELO, Povijesno društvo Koprivnica i Institut za hrvatsku povijest Zagreb, Koprivnica, 3. studenoga 1997. Podnesak: Geografski prinosi u djelima dr. Rudolfa Horvata.
81. RAZVOJ MUZEJA U NOVIM UVJETIMA, Zavičajni muzej, Varaždinske Toplice, 14. studenoga 1997. Podnesak: Zavičajni muzej kao faktor kulturno-gospodarskoga razvoja.
82. HRVATSKE MANJINSKE ŠKOLE U SUSJEDNIM ZEMLJAMA, Ministarstvo prosvjete i športa Hrvatske, Stubičke toplice, 12. – 13. prosinca 1997. Podnesak: Zemljopis i povijest u integriranoj nastavi nacionalne grupe predmeta.
83. JOSIP VARGOVIĆ – ŽIVOT I DJELO, Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 4. studenoga 1998. Podnesak: Demografske značajke Koprivnice početkom 20. stoljeća.

84. ŽIVOT I DJELO VJEKOSLAVA KLAIĆA, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta i Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod-Garčin, 6. – 7. studenoga 1998. Podnesak: Vjekoslav Klaić kao geograf.
85. SUVREMENI TRENDOVI RAZVOJA GEOGRAFIJE, Hrvatsko geografsko društvo, Slavonski Brod, 9. siječnja 1998. Podnesak: Hrvatsko gospodarstvo u prestrukturiranju – metodološka osnovica geografske analize.
86. 250 GODINA NOVE GRADIŠKE, Grad Nova Gradiška i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Nova Gradiška, 12. lipnja 1998. Podnesak: Gospodarske i demografske značajke Nove Gradiške.
87. SUVREMENA MIJENA U HRVATSKOM SELU, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb, 15. – 18. rujna 1998. Podnesak: Promjena socijalno-demografske strukture hrvatskog sela.
88. LJETNA ŠKOLA ZA NASTAVNIKE KRŠĆANSKIH ŠKOLSKIH CENTARA BOSNE I HERCEGOVINE, Kršćanski školski centar Sarajevo, Neum, 16. – 21. kolovoza 1999., serija predavanja na temu Demografske značajke Hrvatske i Hrvata.
89. SUSRET GEOGRAFA HRVATSKE I SLOVENIJE, Geografski odsjek PMF-a Zagreb, Podravina i Međimurje, Đurđevac, 21. rujna 1999., predsjednik Organizacijskog odbora i voditelj na terenu. Podnesak: Gornja hrvatska Podravina.
90. IX. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Geografski odsjek PMF-a Zagreb, Paklenica, 23. – 26. rujna 1999. Podnesak: Prostorna distribucija nezaposlenosti u Hrvatskoj (koautori Adolf Malić i Martin Glamuzina).
91. II. HRVATSKI GEOGRAFSKI KONGRES, Hrvatsko geografsko društvo Zagreb, Lovran, 30. 9. – 3. 10. 1999. Podnesak: Položaj geografije u sustavu znanosti i visokoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj.
92. PODRAVINA IZMEĐU DVA CARSTVA – HABSBURŠKOG I OSMANSKOG 1527.-1699.-1765., Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 5. studenoga 1999. Podnesak: Zrinska Legradska kapetanija.
93. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske toplice, 13. studenoga 1999. Podnesak: 30. obljetnica Kajkavskog kalendara i HPD-a Zrinski u Čakovcu.
94. PRVI KONGRES HRVATSKIH POVJESNIČARA, Hrvatsko povijesno društvo Zagreb, Zagreb, 8. – 11. prosinca 1999. Podnesak: Prostorni raspored cehova kao faktor razvoja – na primjeru sjeverozapadne Hrvatske.
95. DRUŠTVO I TEHNOLOGIJA 1999., Hrvatsko društvo za promet, Opatija, 28. – 30. lipnja 1999. Podnesak: Nova prometna situacija u Hrvatskoj (koautori Adolf Malić i Drago Kovačević)
96. KOLOKVIJ POVIJEST TORČECA, Povijesno društvo Koprivnica, Društvo za povjesnicu i starine Torčec, Torčec, 10. ožujka 2000. Podnesak: Pregled povijesti i geografskih značajki Torčeca.
97. KOLOKVIJ ZA NASTAVNIKE HRVATSKIH ŠKOLA U INOZEMSTVU, Ministarstvo prosvjete i športa Hrvatske, Zagreb, 27. travnja 2000. Podnesak: Osuvremenjivanje nastave zemljopisa u hrvatskim školama u inozemstvu.
98. DR. RUDOLF HORVAT – ŽIVOT I DJELO, Pedagoški fakultet Osijek i Hrvatsko povijesno društvo Osijek, Osijek 17. ožujka 2000. Podnesak: Dr. Rudolf Horvat kao geograf.
99. KAZIMIR BEDEKOVIĆ I NJEGOVO DJELO, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Ludbreg, 1. rujna 2000. Podnesak: Ludbreška Podravina u doba Kazimira Bedekovića (koautor Hrvoje Petrić).
100. LJETNI SEMINAR ZA UČITELJE I PROFESORE GEOGRAFIJE, Ministarstvo prosvjete i športa Hrvatske, Pula-Rijeka-Otočac, 8. – 10. rujna 2000. Predavanja na temu Pojave i procesi u suvremenoj globalnoj policiti i gospodarstvu.
101. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske Toplice, 18. studenoga 2000. Podnesak: Novi Zrin – legenda i stvarnost.
102. PODRAVINA I KOPRIVNICA 1929.-1941., Povijesno društvo, Koprivnica, 12. studenoga 2000. Podnesak: Prosvjetno-kulturne prilike u Koprivnici pred Drugi svjetski rat.
103. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske Toplice, 16. studenoga 2001., predstavio zbornik radova.
104. KOPRIVNICA I PODRAVINA NA RAZMEĐI PROSVJETITELJSTVA I ROMANTIZMA, Kraj 18. i početak 19. stoljeća, Povijesno društvo, Koprivnica, 11. studenoga 2001. Podnesak: Razvoj školstva i prosvjete u staroj Koprivnici.
105. POVIJEST I LEGENDA NOVOGA ZRINA, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Donja Dubrava, 15. srpnja 2001. Podnesak: Novi Zrin u suvremenim grafičkim prikazima i zemljovidima 17. i 18. stoljeća, bio predsjednik Organizacijskog odbora, otkriven spomenik Novom Zrinu na Muri.
106. X. HUNGARIAN-CROATIAN GEOGRAPHICAL COLLOQUIUM, Zavod za geografiju Univerziteta Eötvös Lorand Budimpešta, Szentbekkalla-Balaton felvidek, 27. – 30. rujna 2001. Podnesak: Änderungen der Bevölkerungsichte in Kroatien (koautor Martin Glamuzina).

107. PROBLEMI REGIONALNOG RAZVOJA HRVATSKE I SUSJEDNIH ZEMALJA, Hrvatsko geografsko društvo i Geografski odsjek PMF-a, Zagreb, 28. – 30. studenoga 2002. Podnesak: Prostorna distribucija zaposlenih i nezaposlenih kao pokazatelj diferenciranosti prostora Hrvatske.
108. MOGERSDORF – međunarodni znanstveni skup povjesničara Hrvatske, Mađarske, Slovenije i Austrije, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Zagreb, Koprivnica-Podravina, 2. – 5. srpnja 2002., predsjednik Organizacijskog odbora, voditelj terenskog obilaska. Podnesak: Koprivnica kroz povijest.
109. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske Toplice, 15. studenoga 2002. Podnesak: Dr. Leander Brozović – 40. obljetnica smrti.
110. KOPRIVNICA I PODRAVINA U SREDNJEM VIJEKU, Povijesno društvo Koprivnica i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb, Koprivnica, 16. studenoga 2002. Podnesak: Bratovštine i cehovi u podravskim trgovištima i Koprivnici u 15. i 16. stoljeću.
111. 140 GODINA ŽELJEZNICE U ZAGREBU 1862.-2002., Hrvatski državni arhiv i Hrvatske željeznice, Zagreb, 1. listopada 2002. Podnesak: Historijsko-geografsko značenje pruga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.
112. REGIONALNA I RAZVOJNA PROBLEMATIKA BiH I SUSJEDNIH ZEMALJA U PROCESU PRIBLIŽAVANJA EUROPSKOJ UNIJI, Odjel za geografiju PMF-a, Tuzla, 21. – 22. travnja 2003. Podnesak: Procesi tranzicije u prostornoj diferencijaciji Hrvatske.
113. XI. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, supredsjednik Organizacijskog odbora, Geografski odsjek PMF-a Zagreb, Split i okolica, 23. – 26. svibnja 2003. Podnesak: Regionalne razlike u procesima tranzicije.
114. III. HRVATSKI GEOGRAFSKI KONGRES, Hrvatsko geografsko društvo Zagreb i Hrvatsko geografsko društvo Zadar, Zadar i otoci, 24. – 28. rujna 2003. Podnesak: Tranzicija kao faktor diferencijacije europskih tranzicijskih zemalja.
115. EKOHISTORIJA PODRAVSKOG VIŠEGRANIČJA, Hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreb i Povijesno društvo Koprivnica, 13. – 15. studenoga 2003. Podnesak: Nizina Drave u Podravini – prirodna osnova kao faktor naseljenosti.
116. 120. OBLJETNICA GEOGRAFIJE U HRVATSKOJ, Geografski odsjek PMF-a, Zagreb, 12. prosinca 2003. Podnesak: Razvoj geografije u Hrvatskoj od 1883. do 2003. godine.
117. 100 GODINA KUNOVEČKE BUNE, 1903.-2003., Povijesno društvo Koprivnica, Kunovec, 21. lipnja 2003. Podnesak: Tijek Kunovečke bune 1903. godine.
118. MOGERSDORF – 33. INTERNATIONALEN KULTURHISTORISCHEN SYMPOSIUM, Oddelek za zgodovino Univerze v Mariboru, Murska Sobota, 1. – 4. srpnja 2003., sudjelovao u raspravi.
119. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske toplice, 22. studenoga 2003. Podnesak: 300 obljetnica zatora Zrinskih, 1703.-2003.
120. BRAĆA RADIĆ I RAZVITAK SELJAČKOG POKRETA U PODRAVINI, Povijesno društvo, Koprivnica, 16. studeni 2004. Podnesak: Uloga Mihovila Pavleka Miškine u seljačkom pokretu Podravaca.
121. DR. MLADEN DEŽELIĆ – ŽIVOT I DJELO, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Zagreb, 28. studenoga 2004., pozdravna riječ.
122. II. KONGRES POVJESNIČARA HRVATSKE, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Zagreb, Pula, 29. 9. – 30. 10. 2004. Podnesak: Periodizacija razvoja hrvatske industrije u europskom kontekstu.
123. GEOGRAFSKI KOLOKVIJ ZADARSKI OTOCI, Zavod za školstvo Split i Odjel za geografiju Zadar, Zadar-zadarski otoci, 25. – 28. kolovoza 2004. Podnesak: Jadranski otoci u procesima litoralizacije.
124. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske Toplice, 6. studenoga 2004., predstavljao zbornik radova.
125. GEOGRAFIE A PROMENY POZNANI PROSTOROVE REALITY, Katedra socialni geografie a regionalniho rozvoje, Prirodovedecke fakulty Ostravske univerzity, Ostrava, 30. – 31. srpnja 2004. Podnesak: Gospodarstvo Hrvatske u procesima tranzicije i prestrukturiranja.
126. HRVATSKA I PODRAVINA U DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA – 1755. GODINE, Društvene i gospodarske promjene između legalnih praksi i nasilja, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Zagreb i Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica-Veliki Raven, 16. – 17. prosinca 2005. Podnesak: Velikootočka buna seljaka – nemiri u Podravini 1755. godine.
127. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske Toplice, 26. studenoga 2005., predstavljao zbornik radova i sudjelovao u raspravi.

.....
(Od 2006. godine)

128. KOLOKVIJ O ULOZI ZRINSKIH U HRVATSKOJ POVIJESTI, Hrvatska udruga Muži zagorskog srca Zabok, Gredice, 2. svibnja 2006. Podnesak: Zrinski i njihovi gradovi u 16. i 17. stoljeću (koautor Tomislav Đurić).
129. XII. HUNGARIAN-CROATIAN GEOGRAPHICAL COLLOQUIUM, Geografski odsjek Univerziteta Eötvös Lorand Budapest, Nagykörü-Hortobagyi Nemzeti park, 19. – 22. svibnja 2006. Podnesak: Demographisch-wirtschaftliche Beziehungen in Drautalgebiete zwischen Kroatien und Ungarn in letzten zehn Jahren.
130. 130. OBLJETNICA VISOKOŠKOLSKE NASTAVE PRIRODOSLOVLJA I MATEMATIKE, 60. obljetnica Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Zagreb, Zagreb, 27. travnja 2006. Uvodno izlaganje: Razvoj PMF-a u njegovih šest desetljeća.
131. DEMOGRAFSKA KRETANJA U HRVATSKOJ – STANJE I PERSPEKTIVE, HAZU, Razred za društvene znanosti, Zagreb, 28. ožujka 2006., sudjelovao u raspravi.
132. KAJKAVSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST I KULTURA KROZ STOLJEĆA, Hrvatska udruga Muži zagorskog srca Zabok, Društvo za kajkavsko kulturno stvaralaštvo Krapina, Krapina 4. rujna 2006., pozdravio i sudjelovao u raspravi.
133. PROMETNA PROBLEMATIKA GRADA ZAGREBA, HAZU – Znanstveni savjet za promet, Zagreb, 12. – 13. lipnja 2006. Podnesak: Gravitacijska zona dnevnih migracija kao čimbenik razvoja prigradskog prometa Zagreba (koautor Adolf Malić).
134. AKADEMIK JOSIP ROGLIĆ I NJEGOVO DJELO, Hrvatsko geografsko društvo, HAZU – Razred za društvene znanosti, Makarska, 19. – 20. travnja 2006. Podnesak: Josip Roglić – jedan od osnivača i dekan PMF-a Zagreb.
135. KOPRIVNICA – OKOLIŠ, LJUDI I GRAD U DUGOM TRAJANJU, 650 godina grada Koprivnice, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju i Povijesno društvo Koprivnica, 2. prosinca 2006. Podnesak: Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Koprivnice i koprivničke Podravine od 1857. do 2001. godine.
136. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždinske toplice, 11. studenoga 2006., predstavljao zbornik radova i sudjelovao u raspravi.
137. BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI, Zavod za znanstvena istraživanja HAZU Bjelovar, Bjelovar, 18. listopada 2007. Podnesak: Depopulacija i promjene u prostornom rasporedu stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije od 1857. do 2001. godine (koautor Petar Feletar).
138. XIII. HRVATSKO-MAĐARSKI GEOGRAFSKI KOLOKVIJ, Odsjek za geografiju PMF-a Zagreb, Trebižat-Grude-Čvrsnica-Blidinje-Mostar-Bećina, 4. – 7. rujna 2007. Podnesak: Depopulation Processes in northern Croatia 1948.-2001. (koautori Adolf Malić i Petar Feletar).
139. ŽENE U POVIJESTI KOPRIVNICE I PODRAVINE, Povijesno društvo, Koprivnica, 1. prosinca 2007., sudjelovao u raspravi.
140. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvtaskoga Zmaja, Varaždin, 18. studenoga 2007., predstavljao zbornik radova i sudjelovao u raspravi.
141. SUSRET GEOGRAFSKIH ODSJEKA MOSTARA, BUDIMPEŠTE I ZAGREBA, Geografski odsjek PMF-a Mostar i Geografski odsjek PMF-a Zagreb, Hutovo Blato, 12. – 14. rujna 2008. Podnesak: Međuzavisnost fizičkogeografskih i demografskih značajki sjeverozapadne Hrvatske (koautori Adolf Malić i Petar Feletar).
142. VIROVSKO TISKARSTVO I NAKLADNIŠTVO, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Osnovna škola Virje, Virje, 7. studenoga 2008. Podnesak: Podravsko i virovsko tiskarstvo u kontekstu vremena.
143. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 22. studenoga 2009. Podnesak: 500. obljetnica rođenja Nikole Šubića Zrinskog Sigetskog.
144. GOSPODARSKA POVIJEST PODRAVINE I KOPRIVNICE, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju i Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 13. prosinca 2008. Podnesak: Razvojna razdoblja koprivničkog gospodarstva (koautor Petar Feletar).
145. XIV. HUNGARIAN-CROATIAN GEOGRAPHICAL COLLOQUIUM (Budapest-Miskolc-Mostar-Zagreb), Department of Geography Eötvös Lorand University of Budapest, Salgotarjan-Matra-Cherhat, 4. – 8. rujna 2009. Podnesak: The function of Zagreb as a factor of the transformation of the greater Zagreb girdl (koautori Adolf Malić, Petar Feletar).
146. PROMJENE RURALNOG RAZVOJA U 21. STOLJEĆU, 17. konferencija Komisije za razvoj okoliša IGU, Oddelek za geografiju Filozofske fakultete, Maribor, 13. – 18. srpnja 2009. Podnesak: Dnevne migracije kao faktor transformacije ruralnog područja grada Zagreba (koautor Petar Feletar)

147. JADRAN – SUVREMENE GEOGRAFSKE PROMJENE, Hrvatsko geografsko društvo Zadar, Odjel za geografiju i Centar za istraživanje krša i priobalja, Zadar, 10. – 12. rujna 2009., uvodno izlaganje.
148. SUSRETI DVIJU KULTURA – OBITELJ ZRINSKI U HRVATSKOJ I MAĐARSKOJ POVIJESTI, Matica hrvatska, Balassi institut Budimpešta i Veleposlanstvo Republike Mađarske u Zagrebu, Zagreb, 2. listopada 2009. Podnesak: Uloga Zrinskih u obrani od Osmanlija, s posebnim osvrtom na Legrad i Novi Zrin.
149. HUMANIZAM I RENESANSA U PODRAVINI, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju i Povijesno društvo, Koprivnica, 14. studenoga 2009., uvodno izlaganje.
150. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 14. studenoga 2009. Podnesak: Mara Matočec 1886.-1967. – život i djelo.
151. 800 GODINA SLOBODNOG KRALJEVSKOG GRADA VARAŽDINA, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Varaždin, 3. – 4. prosinca 2009. Podnesak: Promjene u prostornoj slici naseljenosti Varaždinske županije 1857.-2001. i centralitet Varaždina (koautor Petar Feletar)
152. DR. ZVONIMIR BARTOLIĆ – ŽIVOT I DJELO, Kajkavsko spravišče Zagreb i Matica hrvatska Čakovec, Zagreb-Čakovec, 19. – 20. veljače 2010. Podnesak: Zvonimir Bartolić i Donja Dubrava.
153. KULTURNA BAŠTINA KOPRIVNIČKOG IVANCA, Povijesno društvo, Koprivnica, 26. ožujka 2010. Podnesak: Sakralni spomenici Koprivničkog Ivanca (koautor Bolto Špoljar).
154. GEOGRAFSKI KOLOKVIJ MARIBOR-ZAGREB, Fakultet prometnih znanosti Zagreb i Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Maribor, Zagreb, 10. svibnja 2010. Podnesak: Faze geografsko-prometnog razvoja Zagreba (koautor Petar Feletar).
155. 90. OBLJETNICA SLIKARA IVANA VEČENAJA, Pastorala Koprivnica i Općina Gola, Gola, 17. svibnja 2010. Podnesak: Ivan Večenaj – narodni povjesnik Prekodravlja.
156. SVEĆENICI IZ VIRJA IZ DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Virje, 20. svibnja 2010. Podnesak: Zapis o župniku i prosvjetitelju Stjepanu Pavuniću.
157. ZNANSTVENI SKUP O KRNDIJI I KUTJEVU, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Općina Kutjevo, Kutjevo, 18. lipnja 2010. Podnesak: Geografski prikaz gore Krndije.
158. POLITIČKA, KULTURNA I DRUŠTVENA DJELATNOST ZRINSKIH I FRANKOPANA U HRVATSKOJ, Zrinska garda Čakovec, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Muzej Međimurja i Matica hrvatska, Čakovec, 6. – 7. listopada 2010. Podnesak: Legradska kapetanija u obrani od Osmanlija, s posebnim osvrtom na Novi Zrin.
159. 200 GODINA ROĐENJA STANKA VRAZA, Gradska knjižnica Samobor, Samobor, 5. studenoga 2010. Podnesak: Vrazove Đulabije i Samobor.
160. PRVI SVJETSKI RAT U PODRAVINI, Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 19. studenoga 2010. Podnesak: Prilike u Koprivnici i Podravini neposredno nakon Prvog svjetskog rata – u svjetlu pisanja lokalnih novina.
161. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 27. studeni 2010. Podnesak: Mira Ilijanić – muzeologinja i povjesničarka.
162. 350. OBLJETNICA NOVOGA ZRINA I 70. GODIŠNJICA DRAGUTINA FELETARA, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Općina Donja Dubrava, Donja Dubrava, 10. srpnja 2011. Podnesak: Novi Zrin u europskom kontekstu (govor kod spomenika Novom Zrinu na Muri).
163. INDUSTRIJALIZACIJA KOPRIVNICE I PODRAVINE – POVIJEST I PERSPEKTIVE, Povijesno društvo Koprivnica i Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Koprivnica 11. studenoga 2011. Podnesak: Periodizacija razvoja industrije Podravine (koautor Petar Feletar).
164. ULOGA DRUŽBE BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA U DRUŠTVENOM ŽIVOTU HRVATSKE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Virje, 11. rujna 2011. Podnesak: Uloga Družbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.
165. HRVATSKE OBLJETNICE, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 26. studenoga 2011., uvodna riječ i sudjelovanje u raspravi.
166. HRVATSKE OBLJETNICE, XIV. zmajsko sijelo, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Varaždin, 24. 11. 2012., predavanje: Slikar Josip Tursković – uz 30. godišnjicu smrti
167. ALICA WERTHEIMER BALETIĆ – U POVODU 75. ROĐENDANA, Ekonomski fakultet Zagreb, 10. 12. 2012., članak: Demografska istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u ozračju metodoloških dostignuća Alice Wertheimer Baletić
168. POVIJEST OKOLIŠA – REGIONALNI PARK MURA-DRAVA, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 1. i 2. 6. 2012., predavanje: Geografsko-demografske značajke Regionalnog parka Mura-Drava

169. ULOGA I ZNAČENJE GLASOVITIH ŽENA IZ OBITELJI ZRINSKIH I FRANKOPANA, Hrvatsko vojno učilište Petar Zrinski i Zrinska garda Čakovec, Zagreb, 26. 10. 2012., predavanje: Katarina Zrinski na zalazu sjevernohrvatskog kulturnog kruga Zrinskih i Frankopana
170. NA BREGIMA, MED VODOM – na tragu mitske, povijesne i duhovne baštine Gornjeg Međimurja, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Udruga Matapur Zasadbreg, Štrigova, 28. i 29. 9. 2012., predavanje: Promjene u prostornom rasporedu i strukturi stanovništva Gornjeg Međimurja
171. MOGERSDORF – 43. međunarodni znanstveni simpozij, Društvo za hrvatsku povjesnicu Zagreb i Povijesno društvo Koprivnica, Koprivnica, 2.-5. 7. 2013., uvodno izlaganje: Prinos povijesti sporta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj
172. KNJIŽEVNICA BOŽENA LOBOREC – uz 10. obljetnicu smrti, Gradska knjižnica i čitaonica, Koprivnica 23. 10. 2013., izlaganje: Sjećanje na plodnu suradnju s Boženom Loborec
173. JEDAN ŽIVOT U SLUŽBI NARODA – Nikola Zrinski pjesnik i vojni znanstvenik, Općina Murakeresztur i Zrinska garda Čakovec, Murakeresztur, 20. 9. 2013., izlaganje: Novi Zrin u sustavu obrane u Legradskoj kapetaniji
174. 70 GODINA PEDAGOGA I PISCA DRAŽENA PODRAVCA, Osnovna škola Virje i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Virje, 1. 2. 2013., izlaganje: Dražen Podravec i Družba Braća Hrvatskoga Zmaja
175. SUVREMENA POZICIJA MAĐARSKE I HRVATSKE U EUROPI, Panonsko sveučilište Georgikon Keszthely i Općina Bazakerettye, Bazakerettye, 26. 4. 2013., izlaganje: Ekonomska pozicija Hrvatske u jugoistočnoj Europi
176. OPĆINA KOPRIVNIČKI BREGI U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI, Povijesno društvo Koprivnica, 5. 4. 2013., izlaganje: Ugljenarstvo u Općini Koprivnički Bregi
177. MIRA KOLAR I PODRAVINA – u povodu 80-godišnjice života, Povijesno društvo Koprivnica i Društvo za ekonomsku povijest i ekohistoriju Zagreb, Koprivnica, 14. 6. 2013., izlaganje: Prinosi Mire Kolar gospodarskoj povijesti Podravine
178. SI ČIŽMARI POD SVOJOM ZASTAVOM, Općina Donja Dubrava, 10. 5. 2014., izlaganje: Povijest obrta i čižmarskog ceha u Donjoj Dubravi
179. KULTURNA BAŠTINA KOPRIVNICE, Povijesno društvo Koprivnica, 23. 5. 2014., izlaganje: Glazbena i kulturna baština Koprivnice
180. Međunarodni znanstveni skup 350. OBLJETNICA NIKOLE ZRINSKOG VII. i PADA NOVOGA ZRINA, Vojno učilište Petar Zrinski Zagreb, Matica hrvatska, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Zrinska garda Čakovec, Donja Dubrava, 10. 7. 2014., izlaganje: Uloga novoga Zrina u obrani Legradske kapetanije
181. OBLJETNICE ŽUPE SV. JURJA U ĐURĐEVCU, Župni ured Đurđevac, 4.-8. 11. 2014., izlaganje: Demografska kretanja u župi Sv. Jurja mučenika u Đurđevcu nakon Drugog svjeskog rata
182. 30 GODINA POVIJESNOG DRUŠTVA U KOPRIVNICI, Povijesno društvo Koprivnica, 7. 11. 2014., izlaganje: Osnivanje i prve godine rada
183. HRVATSKI SOKOL I POVIJEST SPORTA U PODRAVINI, Povijesno društvo Koprivnica, 9. 12. 2014., izlaganje: Pregled povijesti športa u Podravini

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ARHEOLOGIJA TORČECA. IZBOR IZ ARHEOLOŠKE ZBIRKE OBITELJI ZVIJERAC, KATALOG IZLOŽBE, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 21. 5. – 21. 9. 2016., UR. ROBERT ČIMIN, KOPRIVNICA 2016.

Jednog od ove godine dugo iščekivanih sunčanih dana, 21. svibnja, otvorena je u Muzeju grada Koprivnice jednako tako zasluženo dugo iščekivana izložba o arheologiji Torčeca. Arheološka nalazišta i nalazi iz Torčeca i okolice posljednjih su desetljeća u središtu pozornosti struke, s njima je upoznata i šira zajednica putem dosadašnjih manjih izložbi i izvješća u medijima, no možda je još više sa značajem Torčeca u arheološkome smislu upoznata znanstvena zajednica i to ne samo u okvirima Podravine ili Hrvatske, već i izvan granica zemlje. Zasluga je to gospodina Ivana Zvijerca koji se već tridesetak godina bavi skupljanjem površinskih nalaza u ovome izuzetno arheološki bogatome kraju uz drevne prijelaze preko rijeke Drave, bilježenjem pozicija gdje su nalazi pronađeni te osnivanjem čitave mreže suradnika koji su uključeni u očuvanje arheološke baštine Podravine.

Ivan Zvijerac, osnivač i Društva za povjesnicu i starine Torčec, prepoznao je značaj povijesne prošlosti svog kraja te je pozivom na suradnju brojnih arheologa zaslužan i za pokretanje sustavnih arheoloških istraživanja koja je na području Torčeca provodio Institut za arheologiju od 2002. godine do danas. O tim su nalazištima objavljeni brojni znanstveni i stručni radovi, održana su brojna predavanja u Hrvatskoj i u raznim europskim zemljama. S punim pravom je stoga Muzej grada Koprivnice ovom izložbom obilježio i Europski dan muzeja te 20-godišnje djelovanje Društva za povjesnicu i starine Torčec. Uz laureata Ivana Zvijerca, zasluge pripadaju i njegovom brata Zlatku, koji je također aktivan u prikupljanju i istraživanju prošlosti i arheologije Torčeca, kao i čitavoj obitelji Zvijerac koja je pružala potporu ne samo gospodinu Ivanu nego i svim arheolozima i arheološkim ekipama čije su »špahtlice« već desetljećima pretraživale torčansku zemlju.

Autor izložbe je arheolog i ravnatelj muzeja, Robert Čimin, koji je u suradnji s arheolozima iz Instituta za arheologiju Tajanom Sekelj Ivančan i Sinišom Krznarom te arheologom Ivanom Valentom javnosti predstavio jedinstvenu zbirku obitelji Zvijerac. U nekoliko prostorija je predstavljen tek dio nalaza iz Arheološke zbirke obitelji Zvijerac, dok bi cjelovito predstavljanje zbirke zahtijevalo i puno veći prostor. Uz nalaze iz zbirke predstavljeni su i nalazi iz arheoloških istraživanja koja je Institut za arheologiju provodio na desetak položaja na prostoru Torčeca. Likovno dobro osmišljena, izložba je objedinila arheološke predmete i ljude, prošlost i sadašnjost, prikazivanjem slika i prizora iz samih arheoloških istraživanja i vrijednih arheoloških nalaza, značajnih za rekonstrukciju prošlosti od prapovijesti, preko antike i srednjeg vijeka do u novi vijek.

Prikazom popratnog kataloga donijet ćemo i uvid u građu koja je na istoimenoj izložbi predstavljena. Urednik kataloga izložbe je Robert Čimin, nakladnik Muzej grada Koprivnice, a sunakladnik Baltazar d.o.o. Koprivnica.

U *Predgovoru* (5-7) urednik čitatelje upoznaje s vlastitim pozitivnim iskustvom suradnje s Ivanom Zvijercem, kako u prijašnjim arheološkim susretima i suradnjama tako i u recentnima, koja su početkom 2016. godine rezultirala registriranjem Arheološke zbirke obitelji Zvijerac kao pokretnog kulturnog dobra Republike Hrvatske (P-5281) s 1359 izdvojenih predmeta. Opisuje nadalje i Zvjerčevu suradnju s arheolozima iz Instituta za arheologiju koji su se Ivanu Zvijercu nastojali zahvaliti dodjelom priznanja za dugogodišnju suradnju 26. siječnja 2015. godine u sklopu Otvorenih dana Instituta za arheologiju.

Ivan Zvijerac – lik i djelo (9-13) tekst je Ivana Valenta u kojem se donosi životopis i opis djelovanja Ivana Zvijerca na području arheologije. Sve je »započelo« zanimanjem za povijest još u školskim danima, kasnije se proširilo na sakupljanje knjiga i starih dokumanata, zatim se interes proširio na etnografiju i arheologiju. Iščitavanjem brojne literature, kao i suradnjom s tadašnjim arheologom Muzeja grada

Koprivnice, Zorkom Markovićem, Ivan Zvijerac upotpunjuje svoje znanje o arheologiji i dobiva poticaj za terenska istraživanja – rekognosciranja, prikupljanja površinskih nalaza, prepoznavanja i bilježenja pozicija arheoloških lokaliteta i to ne samo užeg torčanskog područja već i šireg kraja. Uslijedile su i objave stručnih članaka, suradnja u izradi oba sveska Registra arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske (1990., 1997.) te brojne suradnje s brojnim arheolozima u terenskim pregledima i arheološkim istraživanjima. Posebice je zaslužan za očuvanje izuzetno vrijednih nalaza iz podravskih šljunčara (oružja i oruđa od prapovijesti do srednjeg vijeka), kao i jedinstvenih nalaza monoksila i antičke stele koji se danas čuvaju u koprivničkome muzeju.

U sljedećem tekstu pod naslovom *Društvo za povjesnicu i starine Torčec* (15-20) Ivan Valent donosi prikaz djelovanja Društva, koje je osnovano 1996. godine s ciljem pokretanja i oživljavanja kulturne i povijesne baštine sela i njegove okolice, a u čijem je inicijativnom odboru bio i Ivan Zvijerac. Dvadeset godina kasnije zaista možemo reći da je Društvo ostvarilo većinu od svojih glavnih ciljeva, navedimo samo neke: propagiranje zaštite kulturne baštine, poticanje znanstvenih istraživanja i projekata, izdavanje monografije »Povijest Torčeca«, organiziranje povijesnih, kulturnih, športskih, turističkih i sličnih manifestacija i dr. Uz obnovljene tradicijske običaje i manifestacije (paljenje Ivanjskog krijesa, »Torčansko Kralevo) u sklopu aktivnosti Društva se održava i likovna kolonija, osnovana je i predstavljena i Zavičajna zbirka (paleontologija, arheologija i etnologija), a jedan od većih projekata je i revitalizacija mlina na potoku Gliboki.

Slijedi tekst Roberta Čimina pod nazivom *Arheološka zbirka obitelji Zvijerac* (21-29), koja je i glavnim subjektom same izložbe. Zbirka nije zatvorena cjelina, ona se razvija i raste svakodnevno. Za sada je popisano i registrirano 1359 predmeta, mahom arheoloških te nešto paleontoloških nalaza. Uz Rješenje Ministarstva kulture i u Registru kulturnih dobara RH stoji da je to jedina privatna arheološka zbirka na području Koprivničko-križevačke županije te da predstavlja nezaobilazan i sveobuhvatan izvor podataka za materijalnu prošlost Podravine. U tekstu se donosi opis izbora iz zbirke, od najstarijih paleontoloških nalaza ostataka mamuta, vunastog nosoroga, okamina, preko ulomaka neolitičke i eneolitičke keramike, brončanodobnih i keltskih keramičkih posuda do raznog srednjovjekovnog keramičkog posuđa te pršljena i utega za tkalački stan. Kataloški se predmeti predstavljaju na kraju Kataloga, gdje se uz opise donose i fotografije predmeta. Pojedini metalni predmeti, koji predstavljaju i najznačajniji dio zbirke, prikazani su uvećanim fotografijama u samome tekstu, poput brončanodobnog mača (kultura polja sa žarama, 13.-11. st. pr. Kr.), bojnog noža (oko 1000. g. pr. Kr.), koplja iz starijeg željeznog doba. Zatim su tu nalazi bakrenih kotlića iz razdoblja antike, ranokarolinški scramasax, zatim palaš i drugi mačevi iz ranog srednjeg vijeka. Osim mačeva u zbirci se nalaze i koplja, sjekire, dijelovi opreme konja (stremeni, žvale), razno drugo oružje i oruđe, dijelovi odjeće i nakit i to iz različitih arheoloških razdoblja. Izbor predmeta iz zbirke na izložbi i u katalogu završava s kataloškim jedinicama 91 i 92 pod koje su uvršteni jedinstveni nalaz keramičkog lonca i lubanje psa iz 13. stoljeća s položaja Torčec-Cirkvišće.

U tekstu pod nazivom Dinamika razvoja srednjovjekovnih naselja Torčeca (31-53) Tajana Sekelj Ivančan donosi prikaz arheoloških istraživanja na položajima Prečno pole I, Ledine, Pod Gucak i Rudičevo (naselja) te Gradić (drveno-zemljana utvrda). Autorica je bila voditeljicom istraživanja tih lokaliteta unutar višegodišnjeg projekta čiji su izvanredni rezultati predstavljeni i znanstvenom opsežnom monografijom. U ovom tekstu donosi se kraći pregled tih rezultata te se na kraju Kataloga predstavljaju odabrani nalazi, prikazani i na samoj izložbi. Predmeti poput ranosrednjovjekovnih keramičkih lonaca, koštanog češlja, koštanih propletača, željeznog kresiva, keramičkih pršljena, željeznih noževa, zatim keramičkih posuda, kugli, kalupa, metalnih kopči, noževa, strelica i ostruga iz razvijenog i kasnog srednjeg vijeka zorno ukazuju na naseljenost kraja tijekom svih razdoblja srednjeg vijeka. A upravo su arheološka istraživanja omogućila da se ti nalazi protumače u sigurnome arheološkome kontekstu, te se na taj način, brojnim popratnim analizama pokretne i nepokretne građe (ostataka kuća, stambenih zgrada, vatrišta, peći) dobio zoran uvid u dinamiku, način i kvalitetu života na torčanskom području u tzv. »mračnim« vremenima.

Tekst Siniše Krznara *Cirkvišče, ritualno mjesto starih Torčanaca* (55-61) posvećuje se na osnovi materijalnih ostataka samih Torčanaca ustvari na duhovne aspekte njihova života. Autor teksta je ujedno

i voditelj sustavnih arheoloških istraživanja tog groblja koje fascinira uvidima u neke pogrebne običaje kakvi su s njega polučeni i to iz različitih vremenskih razdoblja – od još poganskih običaja pokopavanja posuda u grobovima u ranom srednjem vijeku preko neizravnih tragova mongolske prisutnosti (posuda s lubanjom psa), pa preko groblja oko crkve Svetog Stjepana Kralja tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka do novovjekovnih pokopa djece perinatalne dobi u keramičkim loncima na tada već napuštenome groblju. Na kraju Kataloga kataloški i slikovno se donose opisi predmeta izloženih na izložbi, a to su uz opisane posude razni osobni predmeti pokojnika poput dijelova odjeće (pojasnih kopči, kopčica za odjeću), nakita (prstenje, naušnice, raskošno ukrašeno oglavlje, odnosno parta), nalazi novca (pojedinačnih te skupnog nalaza novca iz groba) kao i devocionalije (medaljice, krunice, križevi).

Slijedi *Osnovna literatura o arheologiji Torčeca* (65-71) te *Katalog izloženih predmeta* (73-94) sa 186 kataloških jedinica te *Recenzija dr. sc*. Marije Šiše-Vivek (95) uz koju je recenzent Kataloga bio i dr. sc. Zorko Marković.

Osim navedenih autora, te Ivana Zvijerca, stručne suradnice na izložbi bile su i Andreja Kudelić i Asja Tonc iz Instituta za arheologiju.

Ovom se izložbom Muzej grada Koprivnice pokazao ne samo kao stručnom i profesionalnom ustanovom nego upravo onime što muzej treba i biti – medijem koji spaja struku i širu zajednicu. Svi koji s puno entuzijazma pristupamo svome poslu ili nekome zadatku, poput našeg Ivana Zvijerca, ponekad se osjećamo osamljeni u tim našim nastojanjima. No, možemo konstatirati da je upravo ova izložba pokazala da se svaki trud na poznavanju i očuvanju kulturne i arheološke baštine višestruko vraća. Dijelom već sada, a zasigurno u daljnjoj budućnosti. Budućim generacijama. Očuvanom arheološkom baštinom.

Velika posjećenost izložbe kao i ugodno druženje nakon otvorenja do dugo u noć svjedoči o tome da gospodin Ivan Zvijerac i arheolozi nisu sami - šira javnost zna cijeniti njihova nastojanja kao što prepoznaje i cijeni i arheološku baštinu svoga kraja.

Tatjana TKALČEC

ARTIKULACIJE: ČASOPIS ZA ČITANJE, BROJ 1, GODINA 1, PODRAVSKO-PRIGORSKI OGRANAK DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA, KOPRIVNICA, 2016., 151 STR.

Književno djelovanje na području Podravine sve više pokazuje tendenciju prema međunarodnoj suradnji i prekoračenju lokalnih granica. Najnovija potvrda tog fenomena dolazi u obliku časopisa »Artikulacije« koji je na književnu scenu stupio u svibnju 2016. godine. Iako ovaj časopis možemo promatrati u svojstvu svojevrsnog nasljednika »Koprivničkog književnog godišnjaka«, brojne promjene koje uvodi svakako pridonose njegovoj prepoznatljivosti u širim okvirima.

»Artikulacije« uređuju Marko Gregur, Mario Kolar i Darko Pernjak, afirmirani književnici i proučavatelji književnosti. S obzirom da na početku časopisa ne stoji neki tip predgovora ili uvodnika možemo zaključiti da se fokus prebacuje na čitatelje. Potvrđuje to i određenje »Artikulacija« kao »časopisa za čitanje«, a iskustvo čitanja se pritom na različite načine obogaćuje. Čitateljima se, primjerice, kao dopuna tekstovima nude umjetničke fotografije Marija Grobenskog. Upečatljiv naziv časopisa, efektan dizajn i klapne za obilježavanje pojedinih stranica također su elementi koji mogu imati dobar odjek kod publike. Na sadržajnoj je razini važno istaknuti kriterij kvalitete u odabiru tekstova te raznolikost predstavljene književne produkcije. Posebno je upadljiva velika zastupljenost inozemnih književnika što je potvrda »globalnog« karaktera časopisa. No to nikako ne znači da se hrvatski, a posebno podravski autori zanemaruju pa se kao posebno jake točke ovog broja »Artikulacija« ističu razgovori s Milivojem Solarom i Mirom Gavranom.

Na početnim se stranicama »Artikulacija« predstavljaju radovi autora koji će u lipnju biti gosti na »Alpe Adria festivalu mladih pisaca« (*Alpe Adria Young Writers Festival*). Program festivala također je najavljen u časopisu, a mladi autori čije radove već sad možemo čitati dolaze iz Austrije (Constantin Göttfert i Lucas Kristan), Mađarske (Roland Orcsik i Anna Terék), Slovenije (Tomo Podstenšek i Tina

Vrščaj) i Hrvatske (Davor Ivankovac, Franjo Nagulov i Kristian Novak). Nakon toga slijedi povratak u Podravinu kroz rubriku »In memoriam« posvećenu Paji Knižaju, svestranom književniku iz Đelekovca koji je preminuo 4. studenoga 2015. u 77. godini života. O njemu pišu njegovi prijatelji, koji su i sami književnici: Ivan Golub donosi svoju nadahnutu homiliju, Ernest Fišer »bio-bibliografski 'porteret'«, a Ivan Picer niz vlastitih sjećanja i anegdota. Podravina se nadalje spominje i u razgovoru koji je Mario Kolar vodio s akademikom Milivojem Solarom, rođenim Koprivničancem koji osim književnih pojava preispituje i svoj odnos prema zavičaju.

Da su časopisi i dalje poželjna platforma za objavljivanje dokazuje rubrika »HR produkt« u koju su uvršteni prozni i pjesnički radovi hrvatskih književnika Božice Brkan, Milana Frčka, Maje Kušenić Gjerek, Marka Gregura, Matije Ivačića, Darka Pernjaka, Božidara Prosenjaka, Drage Štambuka i Kemala Mujčića. Dramskom je pak stvaralaštvu u časopisu pažnja poklonjena kroz razgovor koji je Marko Gregur vodio s Mirom Gavranom pri čemu se posebno ističe njegova dvojna pozicija romanopisca i dramatičara. Gavran nas kao autor poznat u inozemstvu dovodi i do rubrike »Sa svih strana / od Poljske do Afganistana« u kojoj se predstavljaju književnici Zbigniew Machej iz Poljske, Bashir Sakhawarz iz Afganistana, Zvonko Taneski iz Makedonije i Peter Šulej iz Slovačke. Osim književnih ostvarenja u »Artikulacijama« su svoje mjesto našli i različiti zapisi o različitim pojavama skupljeni u rubrici »Ispod čekića – eseji, kritike i slično«. Autori Hrvoje Petrić, Boris Beck, Davor Šalat, Mario Kolar i Matija Ivačić ovdje artikuliraju svoje životne i književne doživljaje.

Na samom kraju časopisa Marko Gregur u »Bilanci 2015« donosi »Podravski kniževni mementuš« kojim podsjeća na sve književne događaje u Podravini u prošloj godini. Iscrpan popis dokazuje živost podravske književne scene kojoj se sada pridružuju i »Artikulacije«. Formula koja uključuje domaće književnike i umjetnike, ali i razmjenu iskustva na međunarodnoj razini rezultirala je reprezentativnim časopisom od kojeg se može mnogo očekivati i u narednim brojevima.

Mihaela CIK

MARIO KOLAR, IZMEĐU TRADICIJE I SUBVERZIJE: ČASOPIS *KAJ* I KAJKAVSKA POSTMODERNA, SVEUČILIŠTE U ZAGREBU FILOZOFSKI FAKULTET, ZAGREB, 2015., 256 STR.

Da je kajkavska kultura zanimljivo područje koje zaslužuje pažnju istraživača potvrđuje knjiga *Između tradicije i subverzije: Časopis* Kaj *i kajkavska postmoderna* mladog znanstvenika dr. sc. Marija Kolara. U *Proslovu* on navodi da je knjiga rezultat istraživanja časopisa *Kaj* i kajkavskog pisma hrvatske postmoderne koja su započela u sklopu Poslijediplomskog doktorskog studija kroatistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a nastavila se i kasnije. Urednik knjige je Kolarov mentor prof. dr. sc. Vinko Brešić, vodeći stručnjak za hrvatsku književnu periodiku te pokretač Bibilioteke *Periodica Croatica* u kojoj je objavljena i ova knjiga. Kolar se tako svrstava u skupinu istraživača koji mijene u književnosti, ali i društvu prate kroz časopise dolazeći pritom do vrijednih zaključaka.

Iako polazi od proučavanja časopisa *Kaj*, Kolar svoje istraživanje usmjerava prema različitim kulturnim i društvenim pojavama koje su se kroz povijest zbivale na području Hrvatske. Početno poglavlje tako nosi naziv *Kajkavska književnost i hrvatska književna višejezičnost* i već time jasno upućuje da se kajkavski odvjetak književnosti ovdje promatra kao sastavni dio hrvatske kulture. Promjene nastale polovicom 19. stoljeća zbog preporodnih gibanja, odnosno želje za ujedinjenjem hrvatskog prostora na različitim razinama, pa tako i na jezičnoj, Kolar promatra s pozicije »jezika gubitnika«. Preporoditelji su načelno razmrsili kompleksnu višejezičnu mrežu uvođenjem standardnog jezika, no dijalekti, iako u nezavidnom položaju, i dalje postoje. Stoga Kolar mehanizme stvaranja standardnog jezika objašnjava preko sociolingvistike tvrdeći da dijalekti »nisu ništa drugo nego jezici za koje se nitko nije pobrinuo da postanu službeni u nekoj jezičnoj zajednici«, što dovodi do zaključka da su oni, što se izražajnih mogućnosti tiče, ravnopravni standardnom jeziku. To potvrđuje i činjenica da se stoljećima duga tradicija prisutnosti kajkavštine u hrvatskoj književnosti nastavlja i nakon preporoda. Za to su zaslužni pojedini književnici, ali i časopisi, a Kolar uspoređujući *Kaj* s drugim periodičnim publikacijama u

Hrvatskoj zaključuje da on »predstavlja prvi i ustvari jedini hrvatski časopis specijaliziran za književnu i kulturnu tradiciju i suvremenost povezanu s jednim od hrvatskih nestandardnih varijeteta, odnosno uz geografsko područje na kojem se govori tim varijetetom.«

Hrvatsko (i kajkavsko) proljeće dio je knjige u kojem Kolar uspostavljanja veze između postmodernizma kao globalne i hrvatskog proljeća kao nacionalne pojave te novih strujanja u kajkavskoj književnosti koja se događaju sa stupanjem *Kaja* na književnu scenu krajem 1960-ih godina. Reafirmacija kajkavskog izričaja može se čitati u kontekstu postmodernističkog širenja interesa na »zanemarivane oblike tradicije«, a takvo svjetonazorsko okretanje prema partikularnom i lokalnom prati i politička situacija na nacionalnoj razini. Upravo se u tom razdoblju pokazuju znakovi propitivanja položaja Hrvatske u Jugoslaviji koji kulminiraju *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. te masovnim prosvjedima 1971. godine. Kolar u tim nacionalnim gibanjima vidi početke lokalnih inicijativa za potvrđivanje vlastitog identiteta i njihov subverzivni potencijal pa ovo razdoblje ujedno predstavlja i »kajkavsko proljeće«. Pritom je veliku ulogu odigrao *Kaj* koji je 1968. godine pokrenula skupina književnika, umjetnika i intelektualaca okupljena oko Stjepana Draganića. Prvi je broj krenuo ambiciozno i promišljeno pretiskom Krležina teksta *Lamentacija o našim književnim prilikama u stilu Tomaša Mikloušića plebanuša stenjevečkog* iz čega Kolar iščitava simboličnu povezanost starije i novije kajkavske književnosti utjelovljenih u figurama Mikloušića i Krleže. U tom simboličkom ključu može se čitati i cijeli prvi broj časopisa, a osim povijesnog kontinuiteta važno je napomenuti da se *Kaj* i širinom tema te obuhvaćenog geografskog područja predstavlja kao »sveobuhvatna časopisna 'tribina' kajkavske Hrvatske«. Ovdje se ponovno pristupa usporedbi *Kaja* s drugim časopisima, posebno s *Dometima* s čakavskog područja, a zatim i s kajkavskim časopisima, među kojima su, primjerice, *Kajkavski kolendar*, *Hrvatsko zagorje* i *Hrvatski sjever*. Slijedi pregled izdavaštva kajkavskih knjiga s posebnim naglaskom na važnost zbornika s kajkavskih pjesničkih recitala. Kolar se detaljnije osvrće i na druge izdanke »kajkavskog proljeća«, među kojima su kajkavske udruge (ogranci Matice hrvatske u Čakovcu, Varaždinu i Koprivnici, Kulturno-prosvjetno društvo »Zrinski« iz Čakovca, književno-kulturna udruga Društvo pisaca »Gajeva Danica« iz Krapine...) i manifestacije (Recital kajkavske lirike »Dragutin Domjanić« u Svetom Ivanu Zelini i Festival kajkavskih popevki u Krapini.) S druge strane, u Podravini najvažniju ulogu u afirmaciji kajkavštine na međunarodnoj razini krajem 1960-ih pripisuje prvenstveno naivnom slikarstvu. Na kraju opisuje ulazak kajkavštine u popularnu kulturu kroz festivale zabavne glazbe, filmove i televizijske serije, pri čemu se moraju istaknuti kultni *Mejaši* i *Gruntovčani*.

Ključni dio knjige bavi se časopisom *Kaj* kao »središnjom (časopisnom) kajkavskom tribinom« razlažući ga u skladu s njegovim dominantnim odrednicama. Kolar u kontekstu položaja kajkavske kulture u nacionalnoj kulturi smatra indikativnom činjenicu da je *Kaj* pokrenula skupina građana, a ne institucija. Institucionalizacija je tek trebala nastupiti, a korak prema tome je osnivanje Kulturno-umjetničkog društva »Ksaver Šandor Đalski« 1973. godine, koje ubrzo mijenja naziv u Kajkavsko spravišče i od 1975. godine do danas izdaje časopis *Kaj*. Tijekom godina izlaženja u časopisu su se dogodile promjene tehničke, koncepcijske i sadržajne prirode, a Kolar opisuje kako su one ovisile o smjenama glavnih urednika (nakon Draganića nižu se Ivo Kalinski, Ernest Fišer i Božica Pažur) te ističe kretanje od populističkog prema znanstvenom pristupu. Ovdje se pregledno osvrće i na radove ranijih proučavatelja *Kaja* te izvještava o zaključcima sa znanstvenog skupa *Časopis Kaj u kontekstu nacionalne periodike i njegov 40-godišnji doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi*. Središnja poglavlja ovog dijela knjige bave se koncepcijskim i sadržajnim razinama časopisa *Kaj* koje ga određuju najprije kao časopis za prosvjetu, zatim za književnosti i naposljetku za umjetnost, kulturu i znanost. U prvim godinama izlaženja *Kaj* se učestalo bavi temama koje nisu zastupljene u postojećoj literaturi pa nastaju »namjenski« monotematski brojevi o pojedinim mjestima i regijama, povijesnim događajima i (kajkavskim) književnicima iz kajkavske Hrvatske. Svrha je takve politike obrazovanje širokog kruga čitatelja, s čime je povezena distribucija časopisa u malim sredinama. Kolar ističe da je jedan od razloga dobre prihvaćenosti takvih brojeva kod čitatelja činjenica da mogu čitati o sebi, ali i vlastite radove, s obzirom da se *Kaj* otvara lokalnim stvarateljima i djeci.

Od samih je početaka *Kaj* najsnažnije usmjeren prema književnosti pa Kolar sustavno pristupa produkciji književnih tekstova, ali i tekstova o književnosti objavljivanih u časopisu. Najprije se dotiče suvremene kajkavske poezije na koju u *Kaju* »otpada više od polovice svih objavljenih književnih priloga.« Objavljuju se radovi početnika i afirmiranih pjesnika vrlo različitih poetika koje Kolar pozicionira u odnosu na ranije kajkavsko pjesništvo i književna zbivanja izvan kajkavskog konteksta. Naglašena je uloga koju je *Kaj* u prvim godinama izlaženja odigrao u obnovi kajkavskog pjesništva nudeći platformu za objavljivanje pjesnicima koji su se odvažili pisati drugačije i otkrivati nove mogućnosti kajkavskog izraza (Ivo Kalinski, Zvonko Kovač, Zlatko Crnec, Božica Pažur, Stanislav Petrović). Nakon te prve faze, čija je važnost istaknuta uvrštavanjem navedenih pjesnika u *Antologiju novije kajkavske lirike* priređivača Mladena Kuzmanović, u istom se smjeru nastavlja i u idućim godinama s pjesmama Ernesta Fišera i Božice Jelušić, koje pak Joža Skok 1986. godine uvrštava u svoju antologiju *Ogenj reči*. Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih u javljaju se u *Kaju* Božica Brkan, Valentina Šinjori, Denis Peričić i Ivan Kutnjak koji zaokružuju procese (post)modernizacije kajkavskog pjesništva i desakralizacije kajkavštine kao medija, kako ih naziva Kolar. *Kaj* je ujedno zaslužan i za kanonizaciju tih autora u kajkavskom kontekstu jer uz pjesme donosi i njihove biobibilografske portrete te kritičke osvrte i znanstvene studije o stvaralaštvu. Ipak, Kolar upozorava da se *Kaj*, ponajprije zbog velikih razlika među autorskim poetikama, ne može smatrati generacijskim časopisom što, dakako, ne umanjuje vrijednost činjenice da je bio »*okidač* nakon kojeg se dogodila *eksplozija* kajkavske lirike.« Za razliku od poezije, suvremena kajkavska proza do 1970-ih gotovo nije niti postojala, a ulogu u njezinom oživljavanju opet je preuzeo *Kaj*. Nakon što su pretiskani kajkavštinom obilježeni odlomci iz Krležinih romana, na stranicama časopisa počinje se javljati sve veći broj proznih književnih tekstova. Kolar upućuje na putopise i kajkavske eseje kao zasebne podvrste kajkavske proze te se osvrće na prvi kajkavski roman objavljen u *Kaju*. Prvi pregledi suvremene kajkavske proze javili su se još 1970-ih, dok je cijela povijest kajkavskog proznog stvaralaštva prikazana u antologiji *Ruožnik rieči* Jože Skoka iz 1999. godine na koju Kolar posebno svraća pažnju. Sličnu je ulogu *Kaj* imao u revitalizaciji suvremene kajkavske drame koja također počinje 1970-ih. Među prvima se objavljuju komedije Mladena Kerstnera, a imena drugih autora mogu se pronaći u Skokovoj antologiji hrvatske kajkavske drame *Ogerliči reči* iz 1990. godine. Od autora kajkavskih drama novijeg datuma Kolar se više zadržava na Borisu Senkeru i Dubravku Torjancu te upućuje na činjenicu da kajkavska drama danas postoji i izvan *Kaja*.

Kao specifičnost časopisa *Kaj* Kolar ističe i usmjerenost prema kajkavskoj dječjoj književnosti što se uklapa u prosvjetiteljske težnje koje je *Kaj* imao u svojim počecima. Neosporno je da je »osiguravanje budućnosti kajkavske književnosti« vrijedan cilj koji si je *Kaj* postavio, a ostvarivao ga je, između ostalog, antologijama dječjeg kajkavskog pjesništva. Unatoč usmjerenosti prema suvremenoj produkciji i mladim stvarateljima, na stranicama *Kaja* svoje mjesto pronašla je i kajkavska književna baština do sredine 20. stoljeća. Iz Kolarovog popisa književnika zaključuje se da se kroz brojeve *Kaja* može pratiti kontinuitet kajkavske književnosti od 16. stoljeća preko pjesnika prve polovine 20. stoljeća, među kojima se najviše pažnje posvećuje D. Domjaniću, M. Krleži, I. G. Kovačiću, A. G. Matošu i F. Galoviću, sve do današnjih dana. Isto tako se ne zaboravlja ni na usmenu i narodnu književnost koja svoje mjesto pronalazi u prilozima, pretiscima i tematskim brojevima. Kolar potom donosi pregled kajkavskih prijevoda koji obuhvaćaju književno stvaralaštvo od Biblije preko Shakespearea do Jesenjina i Baudelairea, pa i Nicka Cavea. U *Kaju* se objavljuju i osvrti o prijevodima iz kojih se može zaključiti da je kajkavski pogodan kod prevođenja nestandardnih varijeteta u stranim jezicima.

Izniman doprinos na području dotad neprovedenog usustavljivanja i vrednovanja starije i novije kajkavske književnosti Kolar pripisuje antologijama, studijama i kritikama koje se javljaju u sklopu časopisa *Kaj*. Među priređivačima antologija ističe se Joža Skok, dok su na području znanstvenih studija i kritičkih priloga osim njega najbrojnije priloge dali Olga Šojat, Alojz Jembrih, Ivo Kalinski, Ernest Fišer i Mladen Kuzmanović. Osim njih u *Kaju* se povremeno svojim prilozima javljao niz vodećih hrvatskih stručnjaka za specifične književne teme. Nakon opširnih analiza književne komponente časopisa, Kolar *Kaju* pristupa kao časopisu za umjetnost, kulturu i znanost. Napominje da *Kaj* od 1994. godine preuzima uobičajene znanstvene standarde te navodi jezikoslovlje, povijest, povijest umjetnosti, tradicijsku kulturu i glazbu kao područja o kojima se uz književnost najviše piše. Na kraju se posebno

osvrće na suradnju *Kaja* s Čakavskim saborom, u čemu vidi materijal za proučavanje položaja kajkavske i čakavske kulture u širem nacionalnom kontekstu.

U završnom poglavlju knjige naziva *Institucionalizacija kajkavske i decentralizacija hrvatske kulture* Kolar uspoređuje prvi procvat kajkavske književnosti tijekom prve polovine 20. stoljeća koji se temeljio na jakim ličnostima (Matoš, Galović, Domjanić, Krleža, Kovačić) i drugi procvat početkom 1970-ih koji se temeljio na »*infrastrukturnim* preduvjetima, odnosno na konstituiranju institucionalnog i medijskog prostora za kajkavsku književnost.« Još jednom ističe važnost *Kaja*, ali i udruga, manifestacija i izdavača, koje djeluju u prvim desetljećima druge polovine 20. stoljeća, u tim procesima. Kod *Kaja* posebno naglašava »velik vremenski kontinuitet« i »široko disciplinarni obuhvat« što su preduvjeti za institucionalizaciju kajkavske kulture i kulturnu decentralizaciju Hrvatske. Pozicioniranje *Kaja* i s njim povezane kajkavske postmoderne između tradicije i subverzije Kolar objašnjava zaključkom da »časopis od njegova pokretanja do danas obilježava kako eksplicitna okrenutost tradiciji, tako i implicitna subverzivna usmjerenost.« I dok se usmjerenost prema tradiciji jasno iščitava na stranicama časopisa, njegova je subverzivnost suptilna, a počiva već i na činjenici da časopis gotovo pedeset godina ustraje na reafirmaciji marginaliziranog – kajkavskog – odvjetka hrvatske kulture.

Mario Kolar ovom je knjigom zadužio kajkavsku kulturnu javnost jasno označivši glavne odrednice i smjer kretanja kajkavske kulture. Iako se temelji na prikazu značaja časopisa *Kaj*, knjiga se može čitati i kao inventar kajkavske kulture koji čitatelje upućuje na brojna druga područja. Stoga ova Kolarova knjiga predstavlja nezaobilaznu točku u svim budućim bavljenjima širokim poljem kajkavske književnosti i kulture.

Mihaela CIK

110 GODINA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE, ZBORNIK RADOVA, UREDNICI ZORISLAV LUKIĆ I HRVOJE PETRIĆ, MATICA HRVATSKA, POVIJESNO DRUŠTVO KRIŽEVCI, ZAKLADA BRAĆE RADIĆ, ZAGREB, 2015., 636 STR.

Nakon znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, koji je održan u Križevcima 11. i 12. travnja 2014. godine pod nazivom »110 godina Hrvatske seljačke stranke«, objavljen je zbornik radova pod istim naslovom. Ovaj opsežni zbornik radova objavljen je u nakladi Matice hrvatske i sunakladništvu Povijesnog društva Križevci i Zaklade braće Radić. Urednici izdanja su tajnik Matice hrvatske Zorislav Lukić i sveučilišni profesor Hrvoje Petrić. Zbornik sadrži ukupno 29 radova uglednih istraživača povijesti Hrvatske seljačke stranke.

Predgovor na početku zbornika napisao je tadašnji predsjednik Hrvatske seljačke stranke Branko Hrg. On ističe položaj HSS-a na hrvatskoj i, posebno, europskoj političkoj sceni gdje HSS-u pripada važno mjesto s obzirom da je to »prva moderno organizirana politička stranka u Hrvatskoj«. Prema riječima jednog od urednika zbornika i autora pogovora Hrvoja Petrića, ova knjiga predstavlja prvi cjelovitiji prikaz povijesti Hrvatske seljačke stranke nakon knjige Hrvoja Matkovića o povijesti te stranke iz 1999. godine. Autori radova uložili su silan trud da bi bili zanimljivi, jezgroviti i jasni. U zborniku prevladavaju izvorni znanstveni radovi, a brojem ih slijede stručni i pregledni radovi. Knjiga je opremljena kazalom imena i tvrdo je ukoričena.

Prvi među objavljenim radovima u zborniku je onaj Tihomira Cipeka s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom »Neposredna demokracija u ideologiji HSS-a«. On upozorava na činjenicu da živimo u doba krize predstavničke demokracije i predlaže da tome treba doskočiti primjenom modela neposredne ili izravne demokracije koji je »bio visoko cijenjen u političkom djelovanju i programu stranke Antuna i Stjepana Radića«. U radu nalazimo analizu političkog programa braće Radić s obzirom na model neposredne demokracije, posebno sadržaja Ustava Neutralne seljačke republike Hrvatske iz 1921. godine, a u tom smislu razlaže i današnja politička načela HSS-a, odnosno aktualni program HSS-a iz 2012. godine. Zaključuje da su načela neposredne demokracije prisutna i danas u HSS-u, ali ne tako izraženo kao 1921. godine. Suzana Leček iz Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod autorica je rada »Priča o uspjehu – stra-

tegija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918.-1941.)« u kojem polazi od tvrdnje da su politički život u Kraljevini SHS/Jugoslaviji »karakterizirali razni oblici represije« čemu je pridonosila i činjenica da je »krhki parlamentarni poredak iz 1920-ih prešao 1929. u otvorenu diktaturu kralja Aleksandra«. Proučava alternativne (izvaninstitucionalne) nenasilne metode političke borbe za kojima su protivnici režima morali posegnuti u to doba i odgovara na pitanje što je dovelo do legalističke i nenasilne stranačke politike koju je oblikovao »prvi predsjednik i karizmatični vođa« Stjepan Radić. Pažnju posvećuje »brojem maloj, ali utjecajem ključnoj skupini« iz neorganizirane mase simpatizera u HSS, a to su bili intelektualci.

Sveučilišna profesorica u miru, Mira Kolar-Dimitrijević napisala je rad »Stjepan Radić i financije« u kojem predstavlja vrijednu, ali u historiografiji zanemarenu knjigu »Današnja financijalna znanost« koju je Stjepan Radić napisao 1908. godine kada je izabran za saborskog zastupnika, a pod utjecajem studija porezne politike modernih država u Francuskoj. Ona ocjenjuje da je Stjepan Radić istraživačima bio najzanimljiviji kao političar, ideolog i vođa hrvatskog seljačkog pokreta, pa je zanemaren njegov znanstveni rad i zato proučava i odnos prema knjizi kroz punih 100 godina koliko je ona bila gotovo zaboravljena u čemu su ključnu ulogu imale vlasti koje su se izmjenjivale od vremena njezinog objavljivanja. Naglašava kako je Radićevo djelo aktualno i danas zbog kvalitete ideja. Ivica Šute s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu napisao je rad »Hrvatska seljačka stranka i njezina ekonomska organizacija – Gospodarska sloga (1935.-1941.)«. Piše o organizaciji koja je »nastala kao odgovor na specifične potrebe hrvatskoga sela, koje je tražilo izlaz iz velike gospodarske krize u prvoj polovini tridesetih godina XX. stoljeća.« Djelatnost joj je bila višestruka, a cilj oživjeti selo vraćanjem stanja barem na onakvo kakvo je vladalo prije izbijanja krize. Bila je to inovativna organizacija u staroj Jugoslaviji čiji je ustroj pratio koncept ustroja HSS-a kao stranke. Početak Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj značio je kraj djelovanja ove organizacije.

»Hrvatska seljačka stranka i lokalne samouprave Savske banovine (1935.-1939.)« rad je Stipice Grgića s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu u kojem »na temelju stručne literature, raznorodnih arhivskih izvora i novinskih članaka« poučava što je stranka činila u općinskim samoupravama. Piše o fazi osvajanja vlasti u općinama (do općinskih izbora 1936.), zatim o djelovanju HSS-a u općinama (1936.-1938.), te o stvaranju i djelovanju Zajednice upravnih općina (1938.-1939.). Zaključuje da su općinske uprave »nastojale djelovati što neovisnije o višim vlastima« kako bi riješile političke, gospodarske, društvene, kulturne i druge probleme. Domagoj Sremić iz Gimnazije Sisak autor je stručnog rada »Političko djelovanje dr. Antuna Radića« u kojem piše o ulozi ovog prosvjetnog i kulturnog djelatnika i publicista u osnivanju HPSS-a, ali i njegovom »mnogovrsnom zalaganju za boljitak hrvatskoga društva«.

Tomislav Bogdanović autor je stručnog rada »Đuro Basariček i njegov doprinos akciji zbrinjavanja gladne istarske, dalmatinske i bosansko-hercegovačke djece u vrijeme Prvoga svjetskog rata« pri čemu čini odmak od uobičajenog prikazivanja političara čiji je život tragično završio te ga nastoji prikazati kao socijalnog i humanitarnog radnika te tako slijedi rad Mire Kolar-Dimitrijević. Najprije piše općenito o Basaričekovom životu i javnom djelovanju, a zatim o akciji zbrinjavanja spomenute djece. Zaključuje da se među pojedincima i institucijama koje su radile na zbrinjavanju gladne djece Đuro Basariček posebno istaknuo, a tome je pridonio i njegov terenski rad jer je sam tražio udomiteljske obitelji, posebno u Podravini gdje je rodbinski bio povezan s uglednicima iz Đurđevca, M. P. Miškinom i istaknutom članicom HSS-a Marom Matočec. Ivica Zvonar s Odsjeka za povijesne znanosti HAZU iz Zagreba u svojem je stručnom radu predstavio dokument iz rukopisne ostavštine mons. dr. Frana Barca pod nazivom »Bilješka o Stjepanu Radiću«. U dosad nepoznatom i neobjavljivanom dokumentu Barac daje »osvrt na političko djelovanje Stjepana Radića (…) u prva dva desetljeća XX. stoljeća«. Osim što donosi prijepis Barčevih bilježaka o Radiću, Zvonar se osvrće na političku suradnju Barca i Radića kao istaknutih političara svojeg vremena koji su se uglavnom (raz)mimoilazili.

Željko Karaula iz Bjelovara napisao je rad o stvaranju kulta Vladka Mačeka – »Naš vođa« u kojem definira i oprimjeruje pojam kulta ličnosti, a piše o Mačeku kao nasljedniku Radićevog kulta i obilježjima njegove manifestacije. Anđelko Vlašić sa Sveučilišta Koç u Istanbulu autor je preglednog rada »Glas hrvatskoga seljačkog pokreta. Politički govori, izjave i novinski članci Augusta Košutića između

dva svjetska rata«. Opisuje Košutića kao »neslužbenog osobnoga tajnika« Stjepana Radića. Podijelio je izlaganje o Košutićevim javnim istupima u različitim vremenima: za vrijeme Kraljevine SHS, u emigraciji, nakon povratka iz emigracije te za vrijeme Banovine Hrvatske. Zaključuje kako »Košutićevi javni istupi predstavljaju značajan dio« njegovog »doprinosa u izgradnji javne slike HSS-a u međuratnom razdoblju«. Tomislav Išek s Instituta za istoriju iz Sarajeva napisao je pregledni rad »Stavovi H(P-R)SS-a prema Bosni i Hercegovini u 'procesu dugog trajanja' i njihove refleksije do kraja XX. stoljeća«. Za BiH se na samome prijelazu XIX. na XX. stoljeće zainteresirao Antun Radić, a Stjepan Radić joj je priznavao posebnost i pravo na samoodređenje.

Krešimir Škuljević iz Osnovne škole »Ivan Mažuranić« u Sibinju autor je rada »HPSS i refleksija njegova djelovanja na području Brodske Posavine (1904.-1914.)«. Piše o Posavini (zavičaju braće Radić) kao, uz Podravinu, području najintenzivnijeg djelovanja HPSS-a i to na njegovu početku što je malo poznato. Autor si je zadao cilj rekonstruirati stranačke aktivnosti na najnižoj razini, među narodom, i upozoriti na neke poznate osobe u stranci iz tog područja. Ivan Bulić s Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu napisao je pregledni rad pod naslovom »Nastojanja, promišljanja i upozorenja Stjepana Radića 1913.-1918.«. Bavi se, dakle, ranim razdobljem pa najprije piše o posebnom značenju rješenja iz 1913. godine, zatim o Radićevim prijedlozima za rješenje hrvatskog pitanja, koalicijskim mogućnostima HPSS-a, saborskim izborima 1913. godine, izbornoj geometriji, konstituiranju Sabora, zauzetosti HPSS-a u vezi sa sprečavanjem izvlaštenja morske obale, aktivnostima HPSS-a tijekom Prvoga svjetskog rata, Hrvatskom saboru tijekom rata i hrvatskim političkim nastojanjima tijekom preobrazbe Austro-Ugarske Monarhije. Franko Mirošević iz Zagreba autor je rada »HRSS na parlamentarnim izborima 1920. i 1923. u Kraljevini SHS u Bjelovarsko-križevačkoj županiji«. Kako je ova županija obuhvaćala velik dio podravskih kotarskih oblasti, a tu je prevladavalo seljačko stanovništvo, bila je plodno tlo za ideje braće Radić. Piše o obnovi političkog života u Bjelovarsko-križevačkoj županiji, političkim skupovima u 1919. i prvoj polovini 1920., predizbornim aktivnostima HPSS-a 1920., izborima i rezultatima izbora za Ustavotvornu skupštinu, rezultatima izbora u Bjelovarsko-križevačkoj županiji, dobu poslije izbora za Ustavotvornu skupštinu, izborima za zastupnike Narodne skupštine Kraljevine SHS 18. ožujka 1923. godine.

Ivan Hrstić s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba u svojem je radu opisao društvenu strukturu i nastup H(R)SS-a u Dalmaciji između 1922. i 1929. godine. Piše o osnovnim procesima formiranja moderne društvene strukture u Hrvatskoj, položaju dalmatinskih seljaka, o ulozi H(R)SS-a u procesu politizacije dalmatinskog seljaštva te o izlaznosti na izbore kao pokazatelju uspješnosti tog procesa, a u istom je smislu obradio i zastupljenost dalmatinskih seljaka u tijelima područne i lokalne samouprave. Ivan Peklić iz Zavoda za znanstvenoistraživački rad HAZU iz Križevaca napisao je rad o HSS-u u križevačkom kraju i to u razdoblju od petosvibanjskih izbora (1935.) do početka Drugoga svjetskog rata. Anamarija Lukić iz Područnog centra Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Osijeku autorica je rada o odnosima između H(R)SS-a i Hrvatske zajednice u Osijeku tijekom 1925. godine. Problematizira odnos HRSS-a i HZ-a kao saveznika ili koalicijskih partnera, preko razdoblja njihovog nedefiniranog međuodnosa pa do prekida političke suradnje. Zlata Živaković-Kerže iz Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda piše o osječkoj Podružnici pripomoćne i dobrotvorne zadruge »Hrvatsko srce«. Autorica na temelju novinskih izvještaja (jer arhivska građa nije sačuvana) proučava rad dviju podružnica u Osijeku kronološkim slijedom od 1936. do 1941. godine. Danijel Vojak i Davor Kristijan autori su prethodnog priopćenja pod naslovom »Djelovanje Hrvatske seljačke zaštite i Hrvatske građanske zaštite na samoborskom području pred Drugi svjetski rat«. U tome kraju HSS ima dugu tradiciju, a posebno jer je ondje boravio Vladko Maček. Autori na temelju arhivskih materijala ne istražuju samo okolnosti osnivanja spomenutih poluvojnih organizacija u samoborskom kotaru već i njihove istaknute pojedince i širi politički kontekst. Željko Bartulović i Valter Papić istražili su odnos prema Stjepanu Radiću i HPSS u riječkom »Novom listu« do 1914. godine i djelovanje H(R)SS-a u Hrvatskom primorju između 1920. i 1940. godine. Izlaganje je strukturirano kronološki prateći održavanje izbora od 1920. do 1938. godine.

O HSS-u na križevačkom području u razdoblju od 1991. do 2014. godine u preglednom radu piše Đuro Škvorc iz Križevaca. Riječ je, dakle, o povijesti HSS-a u tome kraju, gdje je HSS bio dominantna

politička stranka do Drugog svjetskog rata, od obnove stranke 1991. godine. Uz kronološki pregled aktivnosti ovo je ujedno pregled imena političara koji su proizašli iz HSS-a s križevačkog područja kao i njihovih dostignuća. Posebno je obrađen Klub mladih HSS-a Gradske organizacije Križevci i organizacija žena Hrvatsko srce koje je u Križevcima osnovano 2012. godine. Slijedi pregled aktivnosti po općinskim organizacijama od njihovih osnivanja: Sveti Petar Orehovec, Sveti Ivan Žabno, Kalnik i Gornja Rijeka. Jakov Žižić s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu autor je stručnog rada »HSS i politička emigracija (1945.-1900.)« u kojem je obrađeno razdoblje kada HSS službeno nije mogao djelovati u Hrvatskoj, ali je u emigraciji stranka funkcionirala čvrsto i stabilno. Vladimir Šadek piše o politici ustaša i komunista prema haesesovcima u kotarima Koprivnica i Đurđevec od 1941. do 1943. godine. Obrađuje područje gdje je HSS od svojih početaka uživao snažnu potporu naroda pa su događaji vezani uz članove HSS-a u prvim ratnim godinama ovdje bili vrlo značajni. Tako najprije saznajemo o ustaškim pritiscima na HSS-ove čelnike, zatim o ubojstvu Mihovila Pavleka Miškine i približavanju vodstva HSS-a koprivničke Podravine NOP-u, odnosu komunista prema HSS-u i ustaškoj Bijelog gardi.

Slijede dva izvorna znanstvena rada na slovenskom jeziku. Aleksandra Berberih-Slana iz Muzeja narodne osvoboditve u Mariboru autorica je rada »Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji« u kojem piše o prodoru ideja Stjepana Radića u Sloveniju kao jednom od temeljnih pitanja slovensko-hrvatskih odnosa između dva rata. Matej Ratej iz Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU iz Ljubljane piše o političkom savezništvu slovenskog političara Antona Novačana i Stjepana Radića iz 1922. godine, a koje je bilo usmjereno na osnivanje pučke stranke u Sloveniji što je ostvareno osnivanjem Slovenske kmetske stranke 1926. godine. Darko Gavrilović s Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu piše o političkom identitetu Hrvata iz južne Ugarske i Radićevom buđenju hrvatskoga naroda do 1918. godine. Problematizira Radićev odnos prema Hrvatima Bačke u Austro-Ugarskoj. Također piše o ranom razdoblju Radićevog djelovanja. Na ovu temu se nadovezuju Robert Skenderović i Mario Bara s radom »Pogled prema istoku: djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Baranji, Bačkoj i Banatu«. Osvrću se na političke i kulturne veze do 1918. godine, pišu o osnivanju organizacija H(R)SS-a u Baranji, Bačkoj i Banatu, pokretanju kulturno-prosvjetnog rada i ogranaka Seljačke sloge, njihovom širenju i učvršćivanju te seljačko-demokratskoj koaliciji. Novak Adžić iz Zavoda za intelektualnu svojinu Vlade Crne Gore iz Podgorice piše o Hrvatskoj seljačkoj stranci i Crnogorskoj stranki (federalisti) u razdoblju od 1925. do 1941. godine i to donosi kao prilog proučavanju hrvatsko-crnogorskih povijesnih odnosa.

Posljednji rad je onaj Hrvoja Petrića s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom »O braći Radić i počecima Hrvatske pučke seljačke stranke«. Autor je ponajprije nastojao odrediti grupu osnivača Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) i definirati u kojim je dijelovima Hrvatske započelo osnivanje lokalnih stranačkih organizacija što uspješno ilustrira s nekoliko kartografskih prikaza i tablica. Kao prilog na kraju članka donosi cjeloviti tekst prvoga programa HPSS-a. Hrvoje Petrić je kao urednik zbornika ujedno i autor pogovora iz kojeg valja prenijeti da članci objavljeni u zborniku pokrivaju šest područja povijesti HSS-a: načela i strategija stranke, vođe i istaknute osobe, HSS od osnivanja do 1918. godine, regionalne osobitosti djelovanja u međuratnom periodu, djelatnost izvan Hrvatske i HSS nakon 1941. godine. Svakako se u svim radovima provlači nit doprinosa HSS-a razvoju demokracije među Hrvatima već više od jednog stoljeća.

Nikola CIK

DANIJELA KRIŽANEC-BEGANOVIĆ: ČAROBNA DRUŽBA, VJEROVANJA U NADNARAVNA BIĆA U PODRAVINI, ETNOGRAFSKI MUZEJ, ZAGREB, 2015., 80 STR.

U Etnografskom muzeju u Zagrebu je od 12. prosinca 2015. do 31. svibnja 2016. godine bila postavljena izložba pod nazivom »Čarobna družba: vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini«. Tom prigodom objavljen je katalog s istim naslovom autorice Danijele Križanec-Beganović s fotografijama Ive Lulić.

Katalog plijeni pažnju prvenstveno bogatom opremom, zanimljivošću obrađenih tema i kvalitetom tekstova.

Autorica kataloga napisala je dvadeset tekstova koji nose naslove i bave se različitim nadnaravnim bićima o kojima su zabilježena svjedočanstva među žiteljima Podravine od strane starijih i suvremenih istraživača. Na početku kataloga nas autorica obavještava da predstavljeni tekstovi sadrže prvenstveno predaje o nadnaravnim bićima prikupljene prilikom terenskih istraživanja u Podravini tijekom 2014. i 2015. godine. Ti su podaci uspoređeni s ranije objavljenim zapisima. U uvodnom dijelu autorica obrazlaže o područje istraživanja s naglaskom na poziciju istraživača i sugovornika, a taj je međuodnos u čitavom katalogu oprimjeren transkriptima pojedinih svjedočanstava u obliku upravnog govora.

Prvo i najopsežnije poglavlje posvećeno je *vješticama*, odnosno *coprnicama* pri čemu se autorica upustila u različita mala istraživanja odgovarajući primjerice na pitanja kao što su koga se sve smatralo i nazivalo *coprnicom* i kako se zaštititi od njihovog djelovanja i drugo. Slijede priče o *vilama* kao svojevrsnom antipodu raširenom vjerovanju u *vještice*. *Mora*, *suđenice* i *vedi* su nadnaravna bića s kojima su ljudi dolazili u doticaj u različitim životnim razdobljima i s različitim iskustvima, a tako je bilo i s bićima koja se raznoliko nazivaju: *posvečkari*, *dupleri*, *inđulijeri* i *svečarci*. U Podravini je posebno raširenо narodno vjerovanje u *divlje* ili šumske *dekle* (djevojke). Zanimljivo je da su one, prema vjerovanju, stanovnice nizinskih gustih podravskih šuma, a ne onih bilogorskih. Tako su priče o divljim djevojkama posebno raširene u okolici prostrane Repaške šume o čemu je već mnogo toga zabilježeno pa su svoje mjesto našle i u ovoj izložbi i katalogu. Priče o *glođanu* i *grebembabi* (istovjetno babarogama) poznate su mnogima u smislu zastrašivanja nemirne i neposlušne djece personifikacijom raznovrsne buke na tavanu i drugim mračnim zakutcima.

U katalogu se zatim nalazi nekoliko priča u kojima se naizmjence opisuju vjerovanja u nadnaravana bića koja su vrlo opasna, pa ona bezazlena i vjerovanja vezana uz povratak mrtvih i duhove. *Mrak* ili *mrakulja* izuzetno je opasno demonsko biće koje je valjalo izbjegavati osobito noću jer tada može preuzeti i životinjski oblik, a zbog *mraka* je rizično prolaziti raskršćima puteva ili prilaziti novorođenčetu u kući izravno iz tame noći. Zbog vjerovanja u *vukodlake* i *vampire*, u Podravini su se, kao i drugim krajevima, razvili specifični pogrebni rituali čije ostatke prepoznajemo i danas u pričama ili ponašanju ljudi. Najopasnije nadnaravno biće je, dakako, *vrag* koji prema narodnim vjerovanima može poprimati najrazličitija obličja kako bi naškodio ljudima. Vjerovanjima u zla nadnaravna bića treba pribrojiti i ono o *pesoglavcima* koje ima i svojevrsnu povijesnu utemeljenost. U tom kontekstu je opisano i vjerovanje u postojanje opakog *zmaja*, odnosno *pozoja*.

Vjerovanje u pojavu žene odjevene u potpunu bjelinu koja se poput sablasti prikazuje ponekim ljudima i naziva *bela* žena, spada u vjerovanja u bića koja lutaju svijetom i svojim pojavom predskazuju neke važne događaje (primjerice rat) i/ili nagoviještaju nesreće, pa čak i smrt. *Mali lovci* i *mali* su nadnaravna bića koja nisu neprijateljski raspoložena prema ljudima, ali susret s njima je u ljudima izazivao krajnju nelagodu. Pošto je smrt u vodi u Podravini kao vodom bogatom kraju bila vrlo česta pojava, nije neobično da se razvilo vjerovanje kako duše utopljenika (čija tijela često nisu nikad pronađena) ne nalaze mir već obitavaju u vodama kao *vodenjaki* ili *dravski vtopleniki* i kao takve ih mogu zapazati i obični ljudi. Jednostavnom klasifikacijom nadnaravna bića možemo podijeliti na ona koja su za ljude bila vrlo opasna i neprijateljski raspoložena, ona koje je samo bilo neugodno susresti i ona koja su pomagala ljudima, odnosno od kojih su, prema vjerovanjima, ljudi imali koristi. Kao što tvrdi i autorica kataloga, mnogi su nadnaravni likovi izvučeni iz tradicijske kulture i danas žive u popularnoj kulturi.

Pogovor katalogu pod naslovom »U potrazi za mitskim svjetovima u suvremenom društvu« napisao je Luka Šešo. Na kraju kataloga nalazi se vrijedan popis korištene literature, popis fotogafija s osvrtom na njihovu izradu. Naime, fotografijama se vrlo uspješno, originalno i nadasve ilustrativno pokušalo dočarati vjerovanje u svako od opisanih nadnaravnih bića u autentičnom ambijentu Podravine što predstavlja velik doprinos izložbe i ovog kataloga kao trajnog spomena na bogatu povijesnu i etnografsku baštinu ovoga kraja.

Nikola CIK

IVICA ZVONAR: DR. FRAN BARAC (1872.-1940.), KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU I KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, 2016., 240 STR.

Kao druga knjiga u Biblioteci koja nosi naziv *Profesori Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* u veljači 2016. godine objavljeno je djelo Ivice Zvonara o dr. Franu Barcu (1872.-1940.). Hrvatski svećenik, kanonik, teolog, profesor, političar, odgojitelj i vjeroučitelj dr. Fran Barac rođen je u podravskom mjestu Šemovci 26. kolovoza 1872., a umro u Zagrebu 20. rujna 1940. godine. Osim što se bavio pedagoškim i znanstvenim radom, aktivno se bavio politikom te djelovao u nizu institucija Katoličke crkve, a bio je dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu u dva mandata i rektor Sveučilišta u Zagrebu u akademskoj godini 1915./1916.

Znanstveni savjetnik u Odsjeku za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu Ivica Zvonar već dugo svoj istraživački interes usmjerava prema istraživanju života i djela Frana Barca jer su obojica rođeni u Šemovcima. Zato je ova znanstvena monografija o dr. Franu Barcu – kako ovo djelo naziva dekan KBF-a u Zagrebu Tonči Matulić, a i prema riječima samog autora – svojevrsno drugo izmijenjeno izdanje Zvonarove knjige *Mons. dr. Fran Barac (1872.-1940.): život i djelo* iz 2012. godine.

Dekan KBF-a u Zagrebu Tonči Matulić na početku knjige je u popratnoj riječi iznio zahvale autoru i sažeti pregled djelovanja Frana Barca, nakon čega slijedi autorov kratki predgovor. Popis kratica ponuđen na prve tri stranice olakšava čitanje knjige, a vrlo je korisno i kazalo imena na kraju knjige. Tekst je obogaćen s više od 60 ilustracija koje, osim fotografija, preslika naslovnica knjiga i novinskih članaka, predstavljaju i preslike osobnih dokumenata koji svjedoče o najvažnijim događajima u životu i karijeri Frana Barca.

Knjiga je podijeljena na nekoliko poglavlja u kojima je kronološkim redoslijedom popraćen najprije život Frana Barca, a onda predstavljena njegova ostavština. U prvom poglavlju ukratko je opisano djetinjstvo (točnije rođenje u Šemovcima), školovanje i zaređenje Frana Barca pri čemu je naglašena njegova odličnost tijekom studija. Ovaj dio završava danom 6. siječnja 1895. godine kada je zagrebački nadbiskup Juraj Posilović zaredio Frana Barca za svećenika. U drugom poglavlju je Fran Barac predstavljen kao svećenik, profesor i teolog i to na različitim mjestima i funkcijama gdje je djelovao. Najprije je opisan kao odgojitelj i vjeroučitelj u Požegi kamo je upućen odmah nakon zaređenja, a onda u Zagrebu. Tada je Barac kao mladi i perspektivni intelektualac slobodno vrijeme koristio za znanstveni rad, a u službi bio odlučan zbog čega je doživljavao neugodnosti. Odlazio je na usavršavanje na različita europska sveučilišta u prvim godinama 20. stoljeća. Autor o Barcu piše kao teologu i predavaču koji je na početku karijere »oštro istupao protiv zagovornika sekularizacije u školstvu«. Također, Zvonar piše: »Svoje je kritičke istupe temeljio na tradicionalnom tumačenju nauka Crkve i na osobnim uvjerenjima, koja je u raznim prigodama otvoreno zagovarao u javnosti. Kao svećenik nije se slagao s procesima dekristijanizacije hrvatskoga društva, pa je zato protiv njih povremeno oštro istupao.«

U posebnom dijelu knjige autor opisuje djelovanje Frana Barca na Bogoslovnom fakultetu i Sveučilištu u Zagrebu. Ovdje opisuje habilitaciju Frana Barca početkom 1907. godine i daje osvrt na odjek i značaj njegove radnje *O modernoj katoličkoj apologetici*. Iste godine je Barac započeo predavati na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu kao privatni docent, a 1910. godine je na Katedri osnovnog bogoslovlja zamijenio dr. Antuna Bauera. Autor opisuje Barčev uspjeh u pučkim sveučilišnim predavanjima, zauzetost za napredak Bogoslovnog fakulteta i izbor za dekana istog 1913. godine te za rektora Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu 1915. godine. Po završetku Prvog svjetskog rata i raspadu Austro-Ugarske Monarhije Barac je bio aktivan u Narodnom vijeću SHS i u pripremama za Mirovnu konferenciju u Parizu 1919. godine zbog čega je »zapostavio svoj znanstveni i nastavni rad«, kako piše Ivica Zvonar, a progovara i o tome kako se Barcu zamjerao »angažman pri stvaranju jugoslavenske države«. U akademskoj godini 1922./1923. po drugi puta je obnašao dužnost dekana Bogoslovnog fakulteta, a Zvonar naglašava kako se to doba podudara s Barčevim snažnim angažmanom na znanstvenom polju. No, prema podacima koje donosi Ivica Zvonar, čini se da Barac nije dobro podnosio težinu dekanske službe pa je često tražio dopuste za znanstveno usavršavanje i godišnji odmor. Na posljetku je pred kraj 1924. godine Barac umirovljen po odluci kralja Aleksandra, a na prijedlog ministra prosvjete Svetozara Pribićevića. Zvonar zaključuje da je razlog umirovljenja bio političke naravi

jer je Barac kritizirao vladajući režim i otvoreno surađivao s Radićem. U prilog toj tvrdnji idu demonstracije koje su izazvala takva umirovljenja. No već sljedeće, 1925. godine Barac se vratio na Bogoslovni fakultet, a »povremeno se javljao i prilozima u crkvenom tisku«. Iako se trudio biti jednako marljiv i aktivan, pobolijevao je sve češće, pa je u ljeto 1937. godine zatražio umirovljenje i to nakon 42 godine rada i 65 godina života.

U novom se dijelu autor osvrće na djelovanje Frana Barca kao suradnika i urednika u časopisima *Katolički list* i *Bogoslovska smotra*. Naime, Barac se od početka svoje znanstvene karijere trudio što češće u javnosti progovarati i predavati o tome da »nema opreke između vjere i znanosti«. Od 1914. do 1919. godine Barac je bio urednik *Katoličkog* lista, dakle u doba Prvog svjetskog rata, kada je nastojao svojim tekstovima utjecati na moral hrvatskog društva. Prikazan je doprinos koje je Barac dao najstarijem hrvatskom teološkom časopisu *Bogoslovska smotra* kao glavni urednik od 1912. do 1918. godine. Objavljivao je u navedenim časopisima i izvan vremena u kojem je bio njihov urednik. Zvonar je osvijetlio ulogu Frana Barca u osnivanju Hrvatske bogoslovske akademije 1922. godine, a posebna je pažnja posvećena doprinosu Nadbiskupskom dječačkom sjemeništu u Zagrebu za čiju je gradnju zaslužan upravo Fran Barac koji je sjemeništem upravljao kao rektor. U posebnom su dijelu nabrojene sve crkvene službe koje je obavljao Fran Barac kao i počasti kojima je nagrađen te obljetnice koje je proslavio.

Treće poglavlje nosi naslov »Političko djelovanje« i u njem je autor opisao ulogu dr. Frana Barca u hrvatskoj politici u prvim desetljećima 20. stoljeća. Barac je na hrvatsku političku scenu stupio kao simpatizer Starčevićeve Stranke prava tijekom Prvog svjetskog rata. Bio je aktivni član Narodnog vijeća SHS i bio je među kreatorima politike u jesen 1918. godine. Zvonar problematizira Barčevu ulogu kao jednog od sastavljača *Adrese* koja je pročitana regentu Aleksandru Karađorđeviću u Beogradu 1. prosinca 1918. godine. Naglasak je stavljen i na članstvo u novoosnovanoj Hrvatskoj zajednici, a kasnije u Hrvatskoj federalističkoj seljačkoj stranci. Barac je prikazan kao borben i odlučan političar koji je bio odan zagrebačkom nadbiskupu dr. Antunu Baueru, ali svjestan svojih pogrešaka koje su proizašle iz projugoslavenske orijentacije. Unatoč umirovljenju, koje je bilo posljedica upravo političkog djelovanja, Barac je ostao politički aktivan.

U poglavlju »Nekrolozi dr. Franu Barcu« autor opisuje tko je i na koji način izvijestio o Barčevoj smrti 20. rujna 1940. godine. Nabraja novine koje su objavile vijest o smrti i osvrte na njegov plodan život te donosi preslike izraza sućuti upućene Hrvatskoj bogoslovskoj akademiji. Najveći dio vrlo opširnih nekrologa zauzimaju osvrti na Barčevo političko djelovanje, a onda na znanstveni rad. Mnogobrojni su i novinski izvještaji s Barčevog velikog sprovoda s dijelovima održanih posmrtnih govora. U njima je Fran Barac prvenstveno opisan kao prvorazredni intelektualac svojeg vremena koji je trajno zadužio hrvatski narod. Na deset stranica, u obliku posebnog poglavlja, autor donosi vrijednu bibliografiju radova dr. Frana Barca koju čine monografske i periodičke publikacije (članci u novinama i prilozi u časopisima). U zaključku i sažetku Ivica Zvonar daje pregled s osnovnim podacima o životu i djelovanju Frana Barca. Knjiga završava iscrpnim popisom korištenih izvora i literature te kazalima.

Vrijednost knjige predstavljaju i ilustrativni materijali, pogotovo preslike izvornih dokumenata, koji vjerno prate autorovo izlaganje, što olakšava čitanje te potkrjepljuje i obogaćuje napisani tekst. Možemo zaključiti da je Ivica Zvonar uspješno prikazao angažiranost dr. Frana Barca na više područja pri čemu je najistaknutiji angažman u znanosti i politici, a zatim na Bogoslovnom fakultetu i u obnašanju različitih visokih funkcija na Sveučilištu u Zagrebu i u Katoličkoj crkvi u Hrvata iz čega proizlaze i mnogobrojna visoka priznanja za požrtvovan rad. Autor je dobro primijetio da je zbog svoje svestranosti Barac često morao zapostavljati neke od poslova na što je utjecalo i narušeno zdravlje. Zvonar nije propustio upozoriti da je erudit kakav je bio dr. Fran Barac bio dobrotvor i poticatelj rada različitih kulturnih, crkvenih i političkih organizacija, rodnih Šemovaca i pojedinaca.

Nikola Cik

ZNANSTVENI SKUP "IZ POVIJESTI GRADA ĐURĐEVCA", ĐURĐEVEC, 21. TRAVNJA 2016. GODINE

Povodom obilježavanja Dana župe i grada Đurđevca održan je znanstveni skup pod nazivom »Iz povijest grada Đurđevca« na kojem je skupina znanstvenika i istraživača koji rade na izradi monografije o Gradu Đurđevcu predstavila rezultate svojih dosadašnjih istraživanja javnosti u Đurđevcu. Znanstveni je skup održan u Gradskoj knjižnici u Đurđevcu 21. travnja 2016. godine, a organizirali su ga Ogranak Matice hrvatske u Đurđevcu, Gradska knjižnica Đurđevac, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Izdavačka kuća Meridijani i to pod pokroviteljstvom Grada Đurđevca te kao dio programa obilježavanja Dana grada Đurđevca.

Mnogobrojnu publiku, goste i izlagače u ime domaćina pozdravila je ravnateljica Gradske knjižnice u Đurđevcu Antonija Mandić, a ispred Grada Đurđevca sudionicima se obratila zamjenica gradonačelnika Kristina Benko Markovica i tom prilikom uputila čestitku provodom Dana grada Đurđevca. Ravnatelj Muzeja grada Koprivnice arheolog Robert Čimin također se obratio prisutnima na početku skupa i izrazio zadovoljstvo što se u Đurđevcu počinju održavati znanstveni skupovi ovakvog sadržaja. Predsjednica Županijske skupštine Koprivničko-križevačke županije Verica Rupčića uputila je pozdrave u ime župana i njegovih zamjenika i izrazila svoje zadovoljstvo zbog velikog broja zainteresiranih koji su pratili izlaganja vrijednih istraživača povijesti Đurđevca. Riječi pozdrava uputili su predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Đurđevcu Nikola Cik i predstavnik organizatora član suradnik HAZU Dragutin Feletar. Na znanstvenom skupu podnijeto je devet znanstvenih referata, a voditelji su bili Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić.

Prvi referat pod naslovom »Ekohistorija Đurđevca u 16. i 17. stoljeću« iznio je izvanredni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Hrvoje Petrić koji je naglasio blagodati koje ekohistorijski pristup nudi proučavanju ranonovovjekovne prošlosti. Predstavio je niz kartografskih izvora na kojima su kao obrambeni element Đurđevca i njegove utvrde prikazani voda (močvara) i nanosi pijeska. Na Petrićevo izlaganje nadovezao se Nikola Cik s temom »Ekohistorija Đurđevca u 18. i 19. stoljeću«. Na temelju povijesnih izvora govorio je o utjecaju okoliša na razvoj Đurđevca i o utjecajima stanovnika Đurđevca i okolice na promjene u okolišu. Naglasio je da je demografski pritisak u 18. i 19. stoljeću rezultirao širenjem naselja na područje Peski krčenjem šuma i stvaranjem konaka.

Akademik Dragutin Feletar imao je izlaganje o stanovništvu Grada Đurđevca od 1857. do 2011. godine u kojem je upozorio na, nažalost, poraznu demografsku sliku u Đurđevcu i okolnim naseljima. Posebno je analizirao statističke podatke iz razdoblja druge polovine 20. stoljeća i objasnio suvremene demografske trendove. Istraživač zavičajne povijesti i kajkavskog jezika Vladimir Miholek govorio je o obrtu i trgovini u Đurđevcu nakon razvojačenja Vojne granice 1871. godine. Nabrojio je niz poznatih i manje poznatih trgovačkih i obrtničkih obitelji i pojedinaca koji su ostavili značajan trag u gospodarskoj povijesti Đurđevca.

Arheolog Robert Čimin podnio je referat pod naslovom »Arheološka topografija Đurđevečke Podravine« u kojem je dao pregled arheoloških istraživanja i nalaza u Đurđevcu i okolici od 19. stoljeća do današnjih dana. Posebno se osvrnuo na nedavna i najavio nova arheološka istraživanja podno utvrde Stari grad i drugim srednjovjekovnim lokalitetima. Urednica časopisa *Meridijani* i doktorandica povijesti umjetnosti Petra Somek govorila je o đurđevečkoj utvrdi Stari grad Đurđevac iz aspekta povijesti umjetnosti pri čemu se najviše bavila tragovima baroka i drugih graditeljskih stilova na utvrdi, koje je danas vrlo teško prepoznati, a propituje i njihovu autentičnost. Povjesničar književnosti Mario Kolar govorio je o Đurđevečkom književnom krugu. Uz nekoliko desetaka nabrojenih stvaratelja i njihovih djela naglasio je neke specifičnosti književnika s područja Đurđevca, a to je primjerice činjenica da je svatko od autora koji pripadaju spomenutom književnom krugu objavio nešto na kajkavskom, što nije slučaj u drugim sredinama. Ravnateljica Gradske knjižnice Đurđevac Antonija Mandić imala je izlaganje pod nazivom »Poznate žene iz povijesti Đurđevca« i predstavila je rezultate istraživanja o poznatim ženama iz povijesti Đurđevca, ali je naglasila i općenitu ulogu žena, pogotovo u krajiškom društvu. Petar Feletar s Fakulteta prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu istražio je važnost prometno-geo-

grafskog položaja Đurđevca i na zanimljiv način prikazao karakteristike položaja koji Đurđevec ima danas te istaknuo koje su mogućnosti u budućnosti.

Svi su izlagači uspjeli sažeto predstaviti rezultate dosadašnjih istraživanja povijesti grada Đurđevca i njegove bliže okolice. Naglasili su značaj važnih povijesnih događaja iz bogate prošlosti Đurđevca, njegove znamenitosti i fenomene, ali i upozorili na probleme koji opterećuju današnje stanje u Đurđevcu i predložili neka rješenja. Mnogobrojnost publike koja je pratila izlaganja u trajanju od ukupno tri sata dokazuje interes javnosti za đurđevečke teme i nadu za dobar prijem monografije o Gradu Đurđevcu koja je u nastajanju.

Nikola CIK

NOVA ZRAKA U EUROPSKOM SVJETLU: HRVATSKE ZEMLJE U RANOME SREDNJEM VIJEKU (OKO 550 – OKO 1150), UREDNICA SVESKA ZRINKA NIKOLIĆ JAKUS, MATICA HRVATSKA, ZAGREB, 2015., 656 STR.

Nakon izdavanja petog sveska koji nosi naslov *U potrazi za mirom i blagostanjem* objavljen je i prvi svezak *Biblioteke Povijest Hrvata* Matice hrvatske pod naslovom *Nova zraka u europskom svjetlu*. Podsjetimo da je edicija *Povijest Hrvata* koju je započela izdavati Matica hrvatska zamišljena kao sinteza hrvatske povijesti u sedam knjiga od kojih svaka ima svoju urednicu, odnosno urednika. Prvi svezak nosi podnaslov koji sadrži i vremensko određenje *Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550. – oko 1150.)*, a urednica je povjesničarka Zrinka Nikolić Jakus. Iako se u ovom velikom znanstvenom i izdavačkom pothvatu slijedi tradicionalna podjela hrvatske povijesti na sedam povijesnih razdoblja, treba ga shvatiti kao ozbiljan odmak od tradicije i to zbog izbora obrađenih tema pri čemu se pokušava ostvariti ravnoteža između političke, društvene, crkvene i gospodarske povijesti s jedne te pravne povijesti, povijesti urbanih i ruralnih sredina, svakodnevice, rodne povijesti i povijesti obitelji s druge strane. Raznolikost povijesnih izvora doista je jedno od važnih obilježja ovog izdanja.

S obzirom da edicija obuhvaća razdoblje od doseljenja Hrvata na jadransko-panonski prostor u prvom svesku je najprije prikazan opći pregled i to u nizu poglavlja u kojima su sadržane temeljne razvojne sastavnice ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti. Svojevrsni uvod u temu u prvome poglavlju *Kraj antike na hrvatskim prostorima* daje Hrvoje Gračanin koji piše o dobu kasne antike ili ranog srednjovjekovlja pri čemu upozorava na nemogućnost precizne periodizacije. Ante Birin daje pregled političke povijesti Hrvata u ranome srednjem vijeku krenuvši od doseljenja Slavena na područje Ilirika i seobe Hrvata, a zatim problematizira podvrgavanje franačkom vrhovništvu u okolnostima bizantsko-franačkog rata te piše o Trpimirovićima, stvaranju neovisne hrvatske kneževine, njezinom vrhuncu i dolasku Arpadovića. Priča je to o hrvatskoj državi koja je egzistirala između franačkih, bizantskih i mletačkih utjecaja i pretenzija, a onda između ugarskih, arapskih i drugih. Naglašava kako su hrvatski vladari u ključnim trenucima tražili potvrdu legitimiteta vlasti pri Svetoj Stolici, a jednaku su pažnju pape pridavali hrvatskoj državi zbog njezinog graničnog položaja s Bizantom. Smrt vladara bez snažnog nasljednika značila je unutarnje borbe za vlast i dezintegraciju hrvatske države. Na ovu temu nadovezuje se Neven Budak s poglavljem pod naslovom *Razvitak hrvatskog etničkog identiteta*. Tema je to koja zaokuplja kako struku, tako i javnost jer je važna za stvaranje slike o vlastitom identitetu. Kritički se osvrće na pisana vrela o podrijetlu Hrvata i njihove autore (Konstantin Porfirogenet, Pop Dukljanin, Toma Arhiđakon) i teorije proizašle iz njihovih interpretacija najranije povijesti Hrvata, od tri najpoznatije ili glavne teorije do ideje da su Hrvati prvenstveno bili društveni sloj, a ne etnička skupina. Posebno se osvrće na izvore i tragove o Hrvatima prije dolaska na ove prostore i na one izvan Hrvatske. Upozorava na neodrživost primordijalističke teorije i vjere u neprekinutost krvnog srodstva etničkih skupina, problem (samo)identifikacije i završava novim razmišljanjima o stvaranju identiteta Hrvata.

Slijede dva poglavlja čiji je autor Damir Karbić. U prvome pod naslovom *Razvoj političkih ustanova* piše o formiranju i razvoju države na hrvatskom prostoru koji promatra kroz faze postupne transformacije rimskog svijeta i kontinuiteta antičke baštine te franačke uspostave političke vlasti. Posebno govori o različitim elementima političke strukture i to o vladarima (od kneževa do kraljeva) i njihovoj ulozi

vojnih vođa i sudaca čija je briga ujedno bila prosvjeta naroda i širenje kršćanstva u najrazličitijim oblicima. U takvom je svjetlu opisano i djelovanje supruga vladara (kneginja i kraljica) koje su uglavnom vodile vladareva domaćinstva (dvorove) i imale važnu ulogu u javnoj ceremonijalnoj reprezentaciji. No one su bile i dobrotvorke i patrone, pa i regentkinje, pri čemu treba naglasiti općenitu ulogu žena u nasljeđivanju vlasti. Karbić podrobno objašnjava ulogu velikaša, plemstva i gradova u kojima je kraljevska vlast u ranom srednjem vijeku nalazila svoj oslonac. Na to se izlaganje nadovezuje svojim drugim poglavljem *Društvo* u kojem piše o počecima društvenog raslojavanja u ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj državi koliko je god taj proces teško pratiti zbog vrlo slabe očuvanosti izvora. Kao što je svojstveno tome razdoblju, autor prati razvoj dvije osnovne društvene skupine: ranosrednjovjekovno seljaštvo i hrvatsko plemstvo u njegovim počecima čemu pridodaje priču o gradskom društvu. Slijedeći takvu podjelu srednjovjekovnog društva Florence S. Fabijanec je pristupila temi gospodarstva i pošla od činjenice da je u srednjem vijeku seljaštvo činilo 90% ukupnog stanovništva što znači da je srednjovjekovno društvo gotovo isključivo ovisilo o poljoprivrednoj proizvodnji. Stoga autorica piše o tehnikama obrade tla i uzgoja životinja u srednjem vijeku i različitim vrstama gospodarski iskoristivih površina: vinogradi, maslinici, pašnjaci, kamenolomi, vrtovi, ribolovišta, solane i šume, a sve prema srednjovjekovnim vrelima. Posebni dio poglavlja posvećen je pojmovlju koje se upotrebljava za razne gospodarstvene upravne jedinice: ager, alodij, pridvorno gospodarstvo, predij, seoska općina i novo selo. Novčarstvu je također posvećen poseban dio pri čemu je opisano nekoliko vrsta novca, a na isti je način predstavljeno i nekoliko obrta: kožarstvo, mlinarstvo i obrada tekstila, proizvodnja keramike, talioničarstvo i kovanje, zlatarstvo, brodogradnja. Ponešto saznajemo o mjernom sustavu, porezima, prometu i trgovini toga doba. Autorica dobro povezuje zabilježene gospodarske aktivnosti i evidentirana nalazišta s čitavog područja današnje Hrvatske pa su u kontekstu obrade metala i lončarstva obrađeni i lokaliteti (Virje i Torčec) nedaleko rijeke Drave koja je tada vjerojatno služila i ostvarenju prometne komunikacije.

Poglavlje *Ustroj hrvatske vojske u ranome srednjem vijeku* rezultat je rada Ante Nazora koji je zbog malog broja pisanih izvora pažnju posvetio, uz narativne izvore, rezultatima arheoloških istraživanja i materijalnim povijesnim izvorima pa zaključuje: »Arheološki nalazi i likovni prikazi svjedoče o Hrvatima u ranom srednjem vijeku kao o odlično naoružanim ratnicima (…)«. Piše o kopnenoj vojsci (čiji su rodovi bili pješaštvo i konjaništvo) i ratnoj mornarici kao jedinim granama hrvatskih oružanih snaga u ranom srednjem vijeku, a saznajemo i o novačenju te zapovjednoj strukturi. Trpimir Vedriš autor je poglavlja *Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata* u kojem si je za cilj postavio »pojasniti temeljne pojmove i istraživačke pretpostavke, upozoriti na ključne probleme i razmotriti dosad iznesena tumačenja«, a »uzimajući u obzir rezultate istraživanja više znanstvenih disciplina i ukazujući na neke od prijepornih točaka«. Najprije razjašnjava pojam pokrštavanja i proces kristijanizacije, problematizira vrijeme pokrštavanja Hrvata kao i čimbenik kontinuiteta kasnoantičkih kršćana. Osvrće se na karakteristike poganske vjere Hrvata i elemente pretkršćanske sakralne topografije te rasvjetljava ulogu Rima, Carigrada i Franačke države u procesu pokrštavanja odnosno uspostave crkvene organizacije. Daljnje izlaganje o naslijeđu crkvenog uređenja u kasnoj antici, preko splitskih crkvenih sabora, redovništva i razvoja samostanskog života pa do tema o štovanju svetaca, pobožnosti i vjerskom životu u srednjovjekovnoj Hrvatskoj Vedriš je oblikovao u poglavlju *Crkva i vjerski život*. Ovdje piše o hrvatskim srednjovjekovnim (nad)biskupijama (što je ilustrirano zemljovidima) i to u primorskom dijelu, a posebno je problematizirano crkveno uređenje pod Arpadovićima, tj. osnutak Zagrebačke biskupije. U poglavlju *Pravo i pragmatična pravna pismenost* Damir Karbić i Branka Grbavac pišu redom o antičkoj pravnoj baštini, bizantskim i germanskim pravnim tragovima, razvoju kanonskog prava, vladarima kao zakonodavcima i sucima, sudstvu u praksi, razvoju notarijata i kartularima.

Mirjana Matijević Sokol započinje bavljenje intelektualnim i kulturnim razvojem pišući o latinskoj pismenosti hrvatskoga ranog srednjeg vijeka, a o osmom stoljeću govori kao »novom početku« nakon »dva tamna stoljeća bez traga pismenosti« na području rimskih provincija Dalmacije i Panonije. Tadašnja latinska pismenost koja se naslanja na »mediteransko-europsku antičku baštinu« i »oblikovana je s osloncem na kršćanskom svjetonazoru«, svjedoči o pripadnosti tadašnje Hrvatske tzv. latinskom svijetu (*orbis Latinus*). Autorica se osvrće na istaknute pojedince tog vremena pri čemu je naglasak stavila na

pojavu povjesničara i mjesta na kojima se počelo proučavati prošlost. Ovo je ujedno i pregled najpoznatijih spomenika srednjovjekovne pismenosti među kojima su evangelijariji, natpis na kamenim fragmentima, epitafi na sarkofazima i kartulari. *Hrvatska glagoljička, ćirilička i latinička pisana kultura u ranome novom vijeku* poglavlje je Tomislava Galovića u kojem govori o hrvatskoj trojezičnosti i tropismenosti u srednjem vijeku. Tako piše o nastanku, širenju i upotrebi glagoljice (epigrafski spomenici i rani rukopisi), pojavi ćirilice u 12. stoljeću i latiničkoj pismenosti na hrvatskom jeziku. *Likovna umjetnost i arhitektura* poglavlje je u kojem Magdalena Skoblar daje »pregled umjetničkih i arhitektonskih ostvarenja u razdoblju od 550. do 1150. godine na području današnje Hrvatske«. Priča je to o reprezentativnim crkvama u gradovima, luksuznim građevinama podignutim izvan urbanih centara, arhitekturi (sakralne građevine i njihov inventar) nastaloj u doba hrvatskih kneževa. U 11. i 12. stoljeću kao početku romanike u graditeljstvu i ukrašavanju manifestirala se moć lokalnih i stranih naručitelja, a značajnu ulogu su imali benediktinci i primjerice kralj Koloman u Zadru. Zrinka Nikolić Jakus napisala je poglavlje *Privatni život* u kojem govori o obitelji kao osnovnoj društvenoj jedinici, obiteljskom životu, ali i o kulturi stanovanja, odjeći, nakitu, prehrani, bolestima, zdravlju i igrama u ranome srednjem vijeku.

Cjelina pod naslovom *Regionalna povijest* započinje poglavljem *Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku* autora Hrvoja Gračanina i Silvije Pisk. Pišu o području koje možemo nazvati »zapadnim međuriječjem« u razdoblju koje započinje avarskim i slavenskim prodorima u 6. stoljeću, o Donjopanonskoj kneževini u doba franačke vlasti, utjecajima Mađara, odnosno dinastije Arpadovića, a na posebnom zemljovidu je prikazan razmještaj ranosrednjovjekovih arheoloških lokaliteta u današnjoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj (7.-11. stoljeće). Tu je opisana i Podravina u ranome srednjem vijeku. Na jednak je način Hrvoje Gračanin opisao područje sjeveroistočne Hrvatske u ranome srednjem vijeku. Maurizio Levak autor je poglavlja *Istra i Kvarner u ranome srednjem vijeku* u kojem piše o militarizaciji uprave i društva, kastrizaciji, seobi Slavena, Istri u Franačkom Carstvu, Kvarnerskom području u 9. stoljeću, vremenu njemačke i mletačke prevlasti. Ante Birin u poglavlju *Gorski kotar, Lika i Krbava* piše o prvom sjedištu ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine, banovinama i županama, plemstvu s područja Like i Krbave, arheološkoj baštini sa spomenutog područja. Sjevernu i srednju Dalmacija je obradio Ivan Basić koji se bavio bogatim nizom tema, od pojma Dalmacije i baštine kršćanske kasne antike, utjecaja doseljenja Avara i Slavena, preko društvenih i kulturnih struktura, razvoja političkih i upravnih institucija u Hrvatskoj kneževini, kulturnog procvata u Branimirovo vrijeme do previranja u 10. stoljeću, reformi i renesansi 11. stoljeća i dolaska nove dinastije u prvoj polovini 12. stoljeća. Ivan Majnarić i Kosjenka Laszlo Klemar pišu o postanku srednjovjekovnih središta u Južnoj Dalmaciji, njihovom razvoju izvan okrilja Bizanta i o mjestima koja smatraju rasadištima kulture pri čemu prednjači Dubrovnik. Proučili su izdizanje ranosrednjovjekovne Duklje, organizaciju crkvenog i redovničkog života i teritorijalno-politička interesna preklapanja. Goran Bilogrivić je proučio ranosrednjovjekovnu povijest Bosne i Huma, tj. Hercegovine o kojima piše kao sklavinijama između Hrvatske i Srbije u 10. stoljeću kojima su zavladali bosanski banovi. Možda se upravo u ovoj cjelini najzornije vidi nastojanje uredništva da se uključe autori iz različitih hrvatskih regija.

Intencija smještaja hrvatske povijesti u europski kontekst (prvenstveno srednjoeuropski i mediteranski okvir) ostvaruje se u posljednjoj cjelini *Hrvatska u međunarodnom kontekstu*. Zato ona sadrži poglavlja o nekoliko europskih državnih tvorevina koje su u ranome srednjem vijeku utjecale na hrvatski povijesni prostor: Bizant, Karolinško, Otonsko i Sveto Rimsko Carstvo, Venecija, balkanske sklavinije i Bugarska, Ugarska, države Južne Italije i papinstvo. Hrvoje Gračanin piše o razdobljima poleta i zastoja u doba Bizanta i njegovim utjecajima. Ivan Majnarić proučava međuodnos hrvatskih krajeva i vladara s Karolinškim Carstvom i njegovim nasljednicima, a u sljedećem poglavlju problematizira i kontekstualizira višestoljetne veze papinstva i ranosrednjovjekovnih hrvatskih vladara, odnosno njihove države i naroda. O odnosima Hrvata i Mlečana u ranome novom vijeku piše Lovorka Čoralić. Zrinka Nikolić Jakus piše o utjecajima pokrajina na jugu današnje Italije i obrnuto. Međusobne dodire i odnose državnih tvorevina na istočnoj i jugoistočnoj strani ranosrednjovjekovne Hrvatske prikazuje Trpimir Vedriš, a posebno je opisana ranosrednjovjekovna Bugarska. O počecima osam stoljeća dugih hrvatsko-mađarskih/ugarskih kontakata piše Zrinka Nikolić Jakus.

Posebnu vrijednost knjizi daje više od 160 ilustrativnih priloga (većina u boji) i osamnaest za ovo izdanje posebno izrađenih povijesnih zemljovida. Knjiga je opremljena kazalom osobnih imena i zemljopisnih pojmova te popisom suradnika u knjizi čemu bi se mogli pridodati i kratki životopisi. Tekst je pošteđen opširnog kritičkog aparata čime uredništvo nastoji privući šire čitateljstvo. Poglavlja se kronološkim redoslijedom međusobno nadovezuju, ali se u mnogome prožimaju što rezultira pogledom više autora na istu temu. To predstavlja jedno od osnovnih obilježja knjige, a to je da ona nije sinteza jednog, već više autora. Treba istaknuti da je posebna pažnja pridana povijesnim izvorima pa su oni jasno opisani u tekstu, a opsežni opisi uz slikovne priloge su ujedno i nositelji informacija. Predstoji nam iščekivanje objavljivanja sljedećih svezaka *Povijesti Hrvata*.

Nikola CIK

PETAR FELETAR: HRVATSKE POVIJESNE CESTE – KAROLINA, JOZEFINA I LUJZIJANA. PROMETNO-GEOGRAFSKA STUDIJA O POVEZIVANJU KONTINENTALNE I JADRANSKE HRVATSKE, MERIDIJANI, ZAGREB, 2016., 344 STR.

Napisana je i dugo očekivana knjiga – temeljit prikaz i znanstvena prometno-geografska analiza hrvatskih povijesnih cesta – Karoline, Jozefine i Lujzijane. Autor je dr. sc. Petar Feletar, asistent s Fakulteta prometnih znanosti u Zagrebu. Urednik knjige je prof. dr. sc. Ivan Dadić, a recenzenti prof. dr. sc. Borna Fürst Bjeliš, prof. dr. sc. Željko Holjevac i prof. dr. sc. Adolf Malić.

O povijesnim makadamskim cestama preko hrvatskog gorskog praga dosad je napisano mnogo pojedinačnih radova i analiza, a o njima pišu i mnoge knjige (u Hrvatskoj i inozemstvu). Nedostajala je znanstvena sinteza, koja je ostvarena u ovoj knjizi. Tako se na jednom mjestu nalazi skupljena praktički sva postojeća povijesna građa i literatura o svim povijesnim makadamima, daje se historiografska analiza prometnog povezivanja preko hrvatskog gorskog praga od antičkih putova do željezničkih veza u 19. stoljeću, zatim cjelokupni sustav izgradnje i korištenja ovih cesta, te na kraju geografska sinteza povijesnih cesta kao faktora razvoja i transformacije gorskoga praga od Kupe do sjevernog jadranskog primorja.

U predgovoru knjige, urednik prof. dr. sc. Ivan Dadić, ugledni hrvatski stručnjak za promet, piše: »Autor dr. sc. Petar Feletar je na sustavan, sveobuhvatan način obrazložio i analizirao prometno značenje hrvatskog gorskog praga, te razjasnio njegovu ulogu i značenje od antike do danas u kontekstu društvenih, gospodarskih, demografskih i političkih prilika. Posebno je poučno i znakovito što autor naglašava ulogu hrvatskog prometnog praga u povezivanju pomorskog, kopnenog i riječnog prometa. Niz je povijesnih dokumenata, fotografija, crteža, kartograma, grafikona i tablica, koji u ovoj knjizi ilustriraju razvoj prometnica preko hrvatskog gorskog praga«.

Nakon uvoda, u kojem obrazlaže osnovne teze i metodologiju knjige, autor u drugom poglavlju temeljito razlaže geoprometni položaj hrvatskog gorskog praga u Hrvatskoj i susjedstvu, te u Europi. Najprije je razradio značernje ovoga smjera u suvremenim, današnjim uvjetima i zahtjevima, pogotovo u odnosu na osnovne europske prometne koridore. Tu analizu nastavlja s obrazloženjem utjecaja povijesnih faktora – od antičkih putova, zatim karavanskih i pomorskih putova u srednjem i ranom novom vijeku, te opširno obrazlaže uvjete i značenje prometnica preko gorskog praga tijekom 18. i 19. stoljeća.

Središnji dio knjige odnosi se na temeljitu analizu, dobrim dijelom temeljenu na izvornoj građi, izgradnje, korištenja i održavanja triju povijesnih cesta – Karoline, Jozefine i Lujzijane. Karolinsku cestu (Via Carolina Augusta, 1726.-1736.) prikazuje i obrazlaže kroz razradu smjera i geografskih obilježja trase, zatim kroz graditelje, način i tijek izgradnje, te kroz brojna izvješća o održavanju, obnavljanju i modernizaciji ove prve europske makadamske ceste od Panonije prema sjevernom Jadranu. Na sličan način prikazuje i Jozefinsku cestu (Via Josephina, 1765.-1775.-1779.) – obilježja trase i pripreme za izgradnju, te izgradnja, održavanje i modernizacije. Lujzinska ili Lujzina cesta (Via Ludovicea, 1803.-1811.) također je temeljito prikazana kroz razlaganje karakteristika pružanja i geografskih obi-

lježja trase, zatim uvjeta i priprema za izgradnju, te analizom tijeka izgradnje, tehničkih značajki, održavanja i modernizacije.

Potom slijedi poglavlje geografsko-prometne analize utjecaja prvih povijesnih cesta na život i transformaciju prostora hrvatskog prometnog gorskog praga. Temeljito je razrađen utjecaj ovih cesta na gospodarsko-prostorni razvoj ovoga kraja, zatim se govori o promjenama u prostornom rasporedu naseljenosti i u demografskoj strukturi. Ta se analiza završava suvremenim pogledom na turističko-gospodarsku valorizaciju povijesnih cesta i utjecajem na sadašnja gospodarska i demografska kretanja. U toj funkciji je dodan i analiziran georeferencijalni video prvih modernih makadamskih cesta na hrvatskom gorskom pragu, te iznijeti zanimljivi zaključci i ocjene razvojnih perspektiva. Valja dodati i vrijednost objavljivanja tablice kretanja broja stanovnika svih naselja od 1857. do 2011. u Karlovačkoj, Primorsko-goranskoj i Ličko-senjskoj županiji, te obiman popis literature i izvora.

Adolf MALIĆ

GORAN ŠAFAREK: PRIRODA HRVATSKE, FLORA I FAUNA PRIRODNIH STANIŠTA HRVATSKE, UR. VID JAKŠA OPAČIĆ, MOZAIK KNJIGA, ZAGREB, 2015., 320 STR.

Hrvatski biolog, ekolog, istraživač i snimatelj Goran Šafarek (rodom iz Koprivnice), nakon svojih sjajnih knjiga i radova o rijekama i ekologiji, napisao je i većinom snimio dokumentarni materijal za divot knjigu – fotomonografiju »Priroda Hrvatske«. Hrvatska doista ima zadivljujuće prirodne vrijednosti, a Šafarek je u knjizi prikazao, i to vrlo uspješno, one najvrijednije. Osobito, dakako, fasciniraju izvrsne fotografije voda, planina, bilja i životinja.

Od oko 400 zaštićenih prirodnih »objekata« u Hrvatskoj, Šafarek je u knjizi prikazao 42 i to prikazujući sve najvažnije elemente tih prirodnih staništa. U uvodnom dijelu razrađuje se tema o prirodi, biološkoj raznolikosti Hrvatske, o staništima, ugroženosti prirode, zaštiti prirode i okoliša, gospodarenju prirodom, uslugama ekosustava, te o rekreaciji i turizmu. Potom su sustavno prikazana pojedina prirodna (zaštićena) staništa od Mure i Drave na sjeveru do cijele hrvatske jadranske fasade.

U prirodnoj baštini nizinske Hrvatske prikazani su: Kopački rit (Poplavno carstvo), Dunav (Europska Amazona), Spačvanski bazen šuma (U sjeni stoljetnih hrastova), Drava (Živa rijeka), Mura (Zeleni meandri), Podravski pijesci (Hrvatska Sahara), Ribnjaci nizinske Hrvatske (Skladan suživot čovjeka i prirode), Panonske gore i planine (Otoci prirode iznad polja), poplavna područja Save i Kupe (Šume i travnjaci u vodi), Lonjsko polje (Život s poplavama), Šljunčare (Podravsko more), Samoborsko gorje i Žumberak (Pitome planine), te karlovačke rijeke (Rijeke zelenoga krša).

Prirodna baština gorske Hrvatske također je vrlo bogata: Planine i krška polja Ogulinskog kraja (Ponornice, krška polja i bogato podzemlje), Bijele i Samarske stijene (Stjenoviti tornjevi iznad šume), Goranske planine (Zeleno srce Hrvatske), Kupa i kratki goranski vodotoci (Dojam prašume), Plitvička jezera (Šesnaest srebrnih terasa), Lička polja (Plodna zemlja i voda u kršu), Una (Jedna jedina) i Velebit (Divljina u Hrvatskoj).

Ipak po bogatstvu prirodne baštine najprivlačnije je područje Jadranskog priobalja i otoka, od kuda je prikazano i najviše lokaliteta: Obala Istre (Draži sjevernog Jadrana), Brijuni (Iskonski Mediteran), Unutrašnja Istra (Sve boje Istre), Učka, Ćićarija i kvarnerska uzvišenja (Šumovite planine nad morem), Kvarnerski otoci (Carstvo bjeloglavog supa), Paklenica (Veličanstven kanjon usred Velebita), Zrmanja i Krupa (Oaze u kršu), Muljevita i pješčana područja sjeverne Dalmacije (Ptice na žalu), Sjevernodalmatinski otoci (Od Paga do šibenskog arhipelaga), Kornati i Teklaščica (Zapanjujući strmci i goletni otoci), Vransko jezero (Ptičje carstvo u Dalmaciji), Krka (Krška ljepotica), Cetina (Hraniteljica Dalmacije), Dalmatinske krške planine (Suhe planine), Biokovo (Litice iznad mora), Polja i blata Zabiokovlja (Spektakularna jezera u kršu), Neretva (Najveća jadranska močavara), Pelješac i srednjodalmatinski otoci (Pogled na pučinu), Lastovsko otočje (Podmorsko šarenilo), Mljet (Zeleni otok plavog Jadrana), te Prirodna baština dubrovačke okolice (Od otoka do visokih planina). Na kraju knjige dat je i popis svih zaštićenih područja u Hrvatskoj.

Dragutin FELETAR

ZBORNIK ODSJEKA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, VOLUMEN 33, UR. TOMISLAV RAUKAR, ZAGREB, 2015., 374 STR.

I u sve težim uvjetima za izdavalaštvo, Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, uspijeva redovito izdavati svoj prestižni znanstveni časopis Zbornik. Prošle je godine objavljen već 33. broj, koji opet donosi vrijedne i zanimljive radove iz hrvatske povijesti. Visoka kvaliteta i redovitost u izlaženju može se zahvaliti ponajprije agilnosti i odgovornosti Akademije, ali osobito i uredništvu na čelu s akademikom Tomislavom Raukarom (ostali članovi međunarodnog uredništva su Ante Gulin, Vesna Tuđina, Damir Karbić, Zoran Ladić, Sabine Florence Fabijanić, Tihana Luetić i Geza Palffy). Tajnica uredništva je Suzana Miljan.

Od 11 objavljenih znanstvenih radova u 33. Zborniku, vjerujem da će čitatelje časopisa Podravina osobito zanimati barem tri, koji svojim sadržajem obuhvaćaju središnju i sjevernu Hrvatsku. Maja Cepetić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci piše o razvoju i prostornoj organizaciji naselja Ivanić (Ivanić Kloštar) u srednjem vijeku. To je zanimljiva analiza (u metodološkom i sadržajnom smislu) razvoja ovog važnog biskupskog posjeda, tim više što se on nalazi na velikoj srednjovjekovnoj cesti koja povezuje biskupski Zagreb s kaptoloskom Čazmom. S obzirom da Ivanić postaje središnje naselje ovoga prostora s važnim gospodarskim (obrti, cehovi, trgovina) i crkvenim funkcijama, mjesto dobiva status poveljnog trgovišta. To pak za sobom povlači i arhitektonski i urbani razvoj naselja, s vrijednim spomenicima kulture i povijesti.

Još jedan članak odnosi se na srednjovjekovnu strukturu i organizaciju Zagreba i središnje Hrvatske. Suzana Miljan s Odsjeka za povijesne znanosti HAZU piše na temu »Familiaritas i klijentelski sustav unutar plemićkog društva Zagrebačke županije za vrijeme vladavine Žigmuna Luksemburškog (1387.-1437.)«. Radi se o analizi odnosa nižeg, srednjeg i visokog plemstva među sobom i prema regionalnim i središnjim vlastima u 14. i 15. stoljeću. Pripadnost velikaškim družinama pripadnika nižeg i srednjeg plemstva bitno je utjecalo na njihov društveni položaj (koji je bio nasljedan), te je dovodio do sukoba s višim plemstvom. U tom procesu su bili važni i različiti teritorijalni utjecaji i navade. Odnosi se analiziraju dobrim dijelom na izvornoj arhivskoj građi, pa predstavljaju znatan doprinos poznavanju ove srednjovjekovne građe.

Posebno je zanimljiv članak Dunje Modrić Blivajs (s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu), koji donosi životopise zagrebačkih srednjoškolskih profesora i njihove prinose radu i razvoju Akademije i Sveučilišta krajem 19. stoljeća (od 1883. do 1903.). U to doba je Hrvatska imala vrlo mali broj fakultetski obrazovanih građana, pa su u razvoju znanosti i prosvjetiteljstva osobito značenje imali upravo srednjoškolski profesori. Iz njihovih redova u to se doba alimentira i sastav novoosnovanih katedri, odsjeka i fakulteta u Zagrebu, a isto tako i u sastavu Akademije. Oni su osobito aktivni bili na Mudroslovnom fakultetu, ali i na Pravnom i Teološkom fakutletu. Neki od njih postali su i akademici, poput Matije Valjevca, Artura Gavazzija, Stanka Hondla, Gjure Arnolda, Tome Maretića, Ferde Šišića, Antuna Bauera, Andrije Mohorovičića, Vjekoslava Klaića, Vladimria Varićaka, Josipa Torbara, Mije Kišpatića, Augusta Nusića i drugih.

Od ostalih objavljenih radova, Judit Gal piše o ugarskim horizontima Crkve u Dalmaciji, Branka Grbavac o zadarskoj plemićkoj obitelji Ljubavac u 14. stoljeću, Anita Bartulović o jezičnoj komunikaciji prema spisima zadarskog notara Petra Perencana, Tatjana Paić Vukić i Linda Ali-Duajaily o pedagoškom zborniku Muslihuddina Kninjanina iz 1609., Vesna Tudjina o velikom rapskom znanstveniku Marku Antunu Dominisu, Lovorka Čoralić o zadarskim otočanima u mletačkim prekomorskim postrojbama, Grozdana Franov Živković o Glagoljskom mandatu iz 1750. i teritorijalnim snagama zadarskih otoka, te Ana Biočić o tužbi jednog svećenika protiv biskupa Strossmayera iz 1869. godine. U građi Alojz Jembrih donosi pisma Ivana Kostrenčića Vatroslavu Jagiću.

Ovaj broj Zbornika donosi velik broj prikaza i ocjena knjiga i časopisa, iz Hrvatske i inozemstva. Među njima je i prikaz znanstvenog časopisa »Ekonomska i ekohistorija« (sv. 10), kojeg je suizdavač Izdavačka kuća Meridijani.

Dragutin FELETAR

EKONOMSKA I EKOHISTORIJA, ČASOPIS ZA GOSPODARSKU POVIJEST I POVIJEST OKOLIŠA, BROJ 11, DRUŠTVO ZA HRVATSKU EKONOMSKU POVIJEST I EKOHISTORIJU I IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, ZAGREB, 2015., 184 STR.

Jedini specijalizirani znanstveni časopis za ekohistoriju u ovom dijelu Europe, »Ekonomska i ekohistorija«, što ga uređuje dr. sc. Hrvoje Petrić, izvanredni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ušao je u drugo desetljeće izlaženja. U svojem 11. broju sada se okreće suradnicima iz cijeloga svijeta, a svi objavljeni članci tiskani su na engleskom jeziku (sa sažecima na hrvatskom).

Ovaj tematski broj posvećen je razradi povijesti i održivosti, dakle u osnovi bitnoj ekološkoj, društvenoj i gospodarskoj, te političkoj temi. Članke su napisali gotovo isključivo vrhunski ekohistoričari sa svjetskih sveučilišta – iz Hrvatske je koautor jednoga članka jedino Hrvoje Petrić. To je učinjeno zato da se dobije bolji uvid u stanje i tendencije historiografije održivosti u svijetu, te transfer svjetskih znanstvenih natojanja u hrvatsku ekohistoriju i povijest. Objavljivanjem ovog tematskog broja ta je nakana i ostvarena, ali uz uvjet da se suradnja sa stručnjacima iz svijeta i dalje nastavi.

Evo i osnovnog sadržaja 11. broja: Jeremy L. Caradonna sa Sveučilišta Alberta (Kanada) piše uvodno o historiografiji održivosti kao novonastaloj disciplini; J. A. du Pisani sa Sjevero-zapadnog sveučilišta Noordbrug (Južna Afrika) piše o održanju održivog razvoja – premještanju moralnog temelja koncepta u razdoblju od 1972. do 2002. godine; Teresa Sabol Spezio sa Kalifornijskog sveučilišta (SAD) piše o proučavanju održivog razvoja korištenjem usmjerenog multidisciplinarnog pristupa; Robert Gross i Verena Wini Warter sa Sveučilišta Alpe-Adria iz Klagenfurta (Austrija) o temi kako je zimski turizam preobrazio poljoprivrednu egzistenciju alpskoga sela – u primjeni održivog razvoja; Frank Thomas sa Sveučilišta južni Pacifik u Suvi (Fiđi) o problemu marginalnih otoka i održivosti – dvije tisuće godina naseljenosti otoka istočne Mikronezije; Alice Bullard sa Sveučilišta Georgetown (SAD) o povijesti i krizi okoliša; Henry Kam Kah sa Sveulilišta u Baeau (Kamerun) o povijesti i životnom izazovu u zaštićenom šumskom rezervatu u Kamerunu; Megan Barry, Paul Hirt i Hrvoje Petrić sa Državnog sveučilišta Arizona (SAD) i Zagrebačkog sveučilišta (Hrvatska) o izgradnji otpornosti hrvatske poljoprivrede na ekološke i ekonomske šokove; Matija Zorn, Janez Nared i Nika Razpotnik Viskovič iz Slovenske akademije nauka i umetnosti (Ljubljana) o stvaranju novih mogućnosti za staru rudarsku regiju – na primjeru Idrije; Žiga Zwitter sa Sveučilišta u Ljubljani (Slovenija) o opstanku, prosperitetu i napuštanju osamljenih gospodarstava u dinamičnom okolišu 17. stoljeća.

Časopis Ekonomska i ekohistorija ovim je brojem ostvario znanstveni iskorak, koji ga bez sumnje svrstava među najznačajnije europske časopise s područja ekohistorije i ekologije.

Petar FELETAR

ŽELJKO KRUŠELJ: POLET – IGRAONICA ZA ODRASLE: POLET 1976.-1990., ADAMIĆ, RIJEKA-ZAGREB, 2016., 732 STR.

Kultni omladinski časopis POLET, koji je mijenjao društvenu i kulturnu scenu u drugoj polovici 20. stoljeća, dobio je obimnu i sveobuhvatnu monografiju. To je, zapravo, rad koprivničkog novinara, publiciste i povjesničara dr. sc. Željka Krušelja, koji je za tisak priređena njegova doktorska disertacija. Urednik knjige je Dragan Ogurlić, ovitak je oblikovao Mirko Ilić, a suizdavač je riječki Novi list.

Željko Krušelj (Koprivnica 1958.) jedan je od istaknutih hrvatskih novinara i komentatora, a od 2012. i predavača na Sveučilištu Sjever u Koprivnici. Godine 2015. doktorirao je upravo na temu o omladinskom tisku: »Polet između omladinskog aktivizma i političkog eskapizma (1976.-1990.«. Tu je temu poznavao »iznutra«, jer je i sam od 1977. do 1982. radio u Poletu kao dopisnik, reporter i urednik. Krušelj je poznat kao vrstan politički analitičar, što je došlo do izražaja i u ovoj knjizi.

Knjiga u detalje donosi sve elemente o pojavi, djelovanju i završetku časopisa Polet kao novina i društveno-političkog fenomena svoga vremena. Metodološki knjiga se pridržava u osnovi povijesne, kronološke metode, ali unutar svake cjeline postoji funkcionalna analiza koja zadire u više razdoblja, uz multidisciplinarni pristup. U predgovoru se piše o elementima između mistifikacije i glorifikacije, a

u uvodu o pet projekata Poleta od 1940. do 1969. godine. Glavni tekst ima nekoliko opsežnih poglavlja: »Polet u ozračuju omladinskog aktivizma«, »Otklon od aktivizma prema komercijalizaciji lista«, »Stezanje političkog obruča oko Poleta«, »Umjesto gašenja – pojačana politička kontrola uredništva«, »Polet kao glasilo čuvara revolucionarnih tekovina«, »Zadnjih pet godina« i »Zaključak«. Posebno poglavlje opisuje Poletove urednike i novinare u nastavku njihove karijere (»Gdje su danas«), a donosi se i popis svih Poletovaca – skupljeno je oko 2100 imena!

Umjesto naše analize tekstova, ovdje donosimo tekst Krušeljeva pogovora knjizi pod naslovom »Kako obuzdati vlastite emocije«:

»Neki suvremenici zbivanja iz razdoblja kasnog hrvatskog socijalizma bit će neugodno iznenađeni spoznajom da njihovi omiljeni poletovski junaci nisu ispali onakvima kakvi su im desetljećima ostali u sjećanjima. Drugi će, pak, biti nezadovoljni što se oni koje nisu cijenili ne doimaju kao nepopravljivi negativci. Treći, među kojima je i nemali broj samih Poletovih urednika i novinara, žučljivo će objašnjavati da autor nije imao u vidu što su oni zapravo namjeravali činiti i zašto je nešto od toga ispalo drugačije od planiranog. Četvrtima će biti nejasno zašto neke njima važne epizode i anegdote iz Poletove povijesti nisu našle svoje mjesto u knjizi.

Svi su oni u pravu. U pravu su i svi ostali, ponajprije generacija koja je rasla u demokratskom ozračju, koja će se iskreno čuditi čime su se to mladi 1970-ih i 1980-ih godina uopće bavili, u što su vjerovali i kako su razmišljali o svijetu koji ih okružuje. Istina ima mnogo lica. Realnost komunističkog sustava u posljednje desetljeće i pol njegova opstojanja toliko je kompleksna i slojevita da je sve bilo moguće. Najčešće je i gotovo sve bilo suprotno od onoga što je bila službena verzija. Ukratko živjelo se i radilo jedno, a javno se zaklinjalo u nešto sasvim drugo. Tako je to u svakom totalitarnom sustavu, pogotovo u onome koji je već tada pucao po svim šavovima.

Ovu je knjigu pisao povjesničar, pokušavajući se držati temeljnih pravila svoga zanata. Provjerljive činjenice njegova su svetinja. Nije to nikakvo opravdanje za pristup koji jednom dijelu čitalačke publike možda nije po mjeri, već objašnjenje zašto nitko u ovoj knjizi nije ni crn ni bijel, ni »faca« ni »nakaza«. Poletovci su tu upravo onakvi kakvi su i bili, radeći svoj nezahvalni posao u iznimno teškim političkim okolnostima, suočeni s bezbroj ideoloških i svjetonazorskih barijera. Svi su opisani u nijansama sivog, koliko god to nekome danas zvuči kao parafraza poznatog pornografskog naslova. U borbi za svakodnevno samoodržanje svatko je na neki način bio umrljan, ali oni koji su u tom »hrvanju u blatu« barem u metaforičkom smislu sačuvali čisti obraz zaslužuju svako poštovanje. Oni su pravi heroji ovog vremena. Neki su od njih i »izgorjeli« u tome. Autor je možda bio prestrog u ocjeni da je takvih »vertikala« bilo (pre)malo, ali je svjesno bježao od svake idolatrije i fatalizma.

Kad istražuje suvremenu povijest, a većina osoba iz ove knjige i nadalje je vrlo aktivna na društvenoj sceni, autoru preostaje da se u što većoj mjeri drži analitičkog načela. Arhivski se dokumenti, dakle, ne mogu zaobilaziti, niti proizvoljno tumačiti, ali ih se mora čitati u kontekstu vremena u kojem su nastajali. Drugim riječima, ličnosti i mediji koji su djelovali u totalitarističkim okolnostima ne mogu se gledati današnjim očima, kada za sve postoje alternative. Gdje građa nedostaje, a u arhivskim materijalima ima i indikativnih »rupa«, legitimno je služiti se usmenom poviješću (oral history), dakle iskazima onih koji su bili prisutni događajima iza zatvorenih vrata, iako tu treba biti posebno oprezan. Svako sintetiziranje istražene građe proizlazi, pak, isključivo iz rezultata analize, po mogućnosti koristeći i multidisciplinarni pristup.

Poznato je, dakle, čega se autor mora metodološki držati, ali nešto ipak ne smije činiti. Riječ je o dedukciji, načelu da se ide od općeg k posebnom. Pojednostavljeno, neprihvatljivo je da autor najprije konstruira neki zaključak, a da tek onda krene u potragu za argumentima koji bi ga potkrijepili. Isti je problem s metodom generaliziranja, kad jedan slučaj postaje kriterij za razumijevanje svega ostaloga, kao i s korištenjem analogija, koje autoru daju pravo da o jednom zaključuju na temelju nečeg sasvim drugog. Tim bi se metodama otvarao prostor za ogromne manipulacije, što si istraživač suvremene povijesti nikako ne smije dozvoliti. Upravo su u te zablude upadali neki publicisti koji su apologetski pisali o tom najutjecajnijem hrvatskom omladinskom glasilu, ignorirajući sve one spoznaje koje im nisu išle u prilog.

Postoji i dodatni problem. Autor ove knjige nije samo povjesničar, već i dugogodišnji novinar koji se pet godina motao po tom istom Poletu. Bio je tu golobradi dopisnik, pa suradnik, zatim reporter, kasnije urednik, kraće vrijeme i zaposlenik toga lista. Ključna mu je to bila životna i profesionalna škola, dijelom i ne baš tako ugodna, ali je baš zahvaljujući njoj puno lakše savladavao daljnje novinarske prepreke. Ovo je istraživanje bilo za njega i neki oblik proustovske »potrage za izgubljenim vremenom«, u kojem je ponekad bio nemalo iznenađen onim što je pronalazio u arhivskim kutijama. S razmakom od tri desetljeća shvatio je koliko je malo, kao i oni s kojima je dijelio radne stolove u klaustofobičnoj Savskoj 5, znao o institucijama i političkim dužnosnicima koji su se poigravali njihovim sudbinama, ponekad i o stvarnim ambicijama nekih svojih kolega.

Nakon toga je teško ostati smiren i objektivan, no vrijednost se svakog autora procjenjuje upravo po tome koliko uspijeva obuzdati vlastite emocionalne porive. Možda se zato i nitko iz iznimno širokog poleotovskog kruga ranije nije prihvatio tog opsežnog i nezahvalnog historiografskog zalogaja, dok je za profesionalne povjesničare to prekratki protok vremena, uz istodobni višak svjedoka tih kontroverznih i interesno suprotstavljenih zbivanja.

Ova je knjiga nastala na temelju disertacije obranjene početkom listopada 2015. na doktorskom studiju Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod naslovom »Polet od omladinskog aktivizma do političkog eskapizma (1976.-1990.)«. Uspjehu rada bitno su pripomogli mentor doc. dr. sc. Ivica Šute, predsjednica Stručnog povjerenstva prof. dr. sc. Božena Vranješ Šoljan, kao i članovi toga povjerenstva prof. dr. sc. Ivo Banac i doc. dr. sc. Magdalena Najbar-Agičić, dok je u definiranju teme važna bila i uloga dr. sc. Vlaste Ilišin. Brojni bi problemi u pripremi ove složene teme zacijelo bili nerješivi da autor nije imao i maksimalnu potporu svoje obitelji, supruge Ksenije i kćeri Tee i Ane, kao i niza prijatelja i kolega, nekih još iz poletovskih dana. I, kako to uvijek treba naglasiti, svi propusti i nedostaci isključivo su autorovi. Mukotrpno traganje za istinom nije dovoljno opravdanje ako je ona u nekim segmentima ostala neotkrivena, nerazjašnjena i zamućena.

Petar FELETAR

BOŽICA JELUŠIĆ: IVAN ANDRAŠIĆ, HOD ISPOD VELIKOG OBLAKA, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA, 2016., 194 STR.

Afirmirani hrvatski slikar Ivan Andrašić (Molve, 1959.) iz Koprivnice, dobio je svoju divot monografiju. Autorica poetičnih tekstova koji prate vatromet Andrašićevih slika je hrvatska književnica iz Đurđevca Božica Jelušić. Urednik knjige je Robert Čimin, a odličnu opremu i tisak dao je koprivnički tiskar i suizdavač monografije Bogadigrafika. Fotografije potpisuju Prioriti Foto, Branimir Kralj, Bolto Špoljar i Željko Car.

Svojim opusom, koji bi se mogao svrstati na granicu između izvornog (podravske naive) i akademskog slikarstva, Ivan Andrašić je označio suvremeno podravsko slikarstvo, te svakako zavređuje ovakvu luksuznu i sadržajnu monografiju. Andrašić je 1983. diplomirao na Odsjeku za pedagogoiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a od mladenačkih dana posvećen je slikarstvu. Kako piše u bilješci na kraju knjige, Andrašić je »prešao dug i temeljit put od naivističkih prizora podravskog krajolika, običajnih i rustikalnih uprizorenja, do istančane varijante impresionističkih slika na staklu i posebice u akvarelu. U profinjenoj tonskoj skali, te u neponovljivim atmosferskim kretanjima i promjenama, kao i u odmaku od naglašene rustikalnosti u korist liričnosti, postaje potpuno zaseban i izniman autor hrvatske podravske slikarske scene«.

Andrašić se intenzivno bavi i grafikom, a »crtež mu je čist, elegantan, kompozicijski razvijen, također izvan manirizma naive«. Osobito uspješan i plodan Andrašić je u slikanju u akvarel tehnici, gdje ostvaruje elegične ali impresivne tonove podravskog i bilogorskog pejzaža. U monografiji je objavljeno više od 150 Andrašićevih reprodukcija, a osobito su upečatljivi akvareli, ali i druge slikarske tehnike. Andrašić instinktivno osjeća dušu i elegiju podravskog pejzaža, te je u toj tematici postao jedan od najistaknutijih interpreta u povijesti podravskog slikarstva.

Reproducirane Andrašićeve slike prate nadahnuti i poetični tekstovi hrvatske književnice Božice Jelušić (Đurđevac 1951.). Ona godinama prati Andrašićevo slikarsko i umjetničko djelovanje, te je i

autor većine predgovora u katalozima njegovih izložbi. Svoje eseje o Andrašiću, Božica Jelušić podijelila je u nekoliko poglavlja: »Hod ispod velikog oblaka«, »Slike u zjenici jutra«, »Punoća srca, prostranost mašte, »Saj jutra, svjetlost mjesečine«, »Kap vode i zrno boje«, »Zavičaj naše male Atlantide«, »Zrake i vidokruzi«,. »Slikar podravske idile«, »S okusom oskoruše«, »Slikar u godišnjim dobima«, »Podravska rapsodija«, »U povoju magle« itd.

Na kraju knjige objavljen je popis Andrašićevih izložbi, koji impresivnim brojem otkriva zavidnu razinu autorove slikarske, umjetničke i prosvjetiteljske djelatnosti. Naime, Andrašić je dosad svoje djelo prikazao na 60 samostalnih izložbi, te na više od stotinu skupnih. Izlagao je širom Hrvatske i Europe, te u Sjevernoj Americi (gdje je boravio i na umjetničkoj specijalizaciji). Objavljeni su i kraći životopisi Ivana Andrašića i Božice Jelušić, te popis bibliografije o autorovu stvaralaštvu.

Petra SOMEK

ZBORNIK RADOVA SA ZNANSTVENOG KOLOKVIJA POVODOM 70. OBLJETNICE ROĐENJA I ZNANSTVENOGA DOPRINOSA STJEPANA HRANJECA, UČITELJSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, ZAGREB-ČAKOVEC, 2016., STR. 202

U povodu 70. godišnjice života prof. dr. sc. Stjepana Hranjeca, uglednog sveučilišnog profesora, dekana, kulturnog djelatnika i ponajboljeg poznavatelja hrvatske kajkavske književne i običajne baštine, u Čakovcu je u travnju 2016. održan znanstveni kolokvij na kojem je podneseno 18 znanstvenih i stručnih referata. Za kolokvij tiskan je i zbornik svih radova, kojemu je glavna urednica Andrijana Kos Lajtman, a urednici Tamara Turza Bogdan, Blaženka Filipan Žignić i Stjepan Hranjec.

U predgovoru zbornika doc. dr. sc. Andrijana Kos Lajtman piše o prinosima prof. Hranjeca u području obrazovanja, znanosti i kulture. Ističe da je »Znanstveni rad Stjepana Hranjeca prepoznatljiv u nacionalnim okvirima, osobito zato što je fokusiran na nekoliko specifičnih tema: dječju književnost, kajkavsko narječje te tradicijsku, zavičajnu kulturu«. Početak zbornika označen je vehementnim prilogom samog Stjepana Hranjeca pod naslovom »Moj življenepis«, u kojem na zanimljiv i dokumentiran način podastire glavne silnice svojega života i znanstvenih opredjeljenja.

Prema tematici zbornik je podijeljen na pet poglavlja. U poglavlju »Dječja književnost«, Andrijana Kos Lajtman piše o dijalektalnoj dječjoj književnosti, o perspektivama i pristupima toj temi, kojoj je osobito veliki znanstveni prinos dao Stjepan Hranjec. Berislav Majhut iznio je preliminarno istraživanje o romanima za groš u Hrvatskoj na prijelazu u 20. stoljeće. Diana Zalar i Sanja Lipovac duhovito pišu o nonsensima u stihovima Grigora Viteza i Shela Silversteina.

Rubrika »Kajkavsko narječje« donosi na početku omiljenu temu Đure Blažeke o morfološkim prilagodbama germanizama u međimurskom kajkavskom govoru, dok Blaženka Filipan Žignić piše o ulozi interneta na braniku međimurskog kajkavskog dijalekta. Tamara Turza Bogdan prikazala je značenje stručno-znanstvenog skupa »Kajkavsko narječje i književnost u nastavi«, kao poticanju za primjenu dijalektoloških istraživanja. Jezikoslovka Ines Virč razradila je konceptualnu analizu frazema mjesnoga govora mjesta Zasabreg.

U poglavlju »Zavičajne teme« javio se Dragutin Feletar s temom o metodološkim osnovama preglednih radova o zavičaju na primjeru Međimurja, s posebnim osvrtom na prinose Stjepana Hranjeca. Vladimir Kapun problematizira značenje i obilježavanja obljetnice Sigetske bitke i Nikole IV. Zrinskog iz 1566. godine. Branimir Magdalenić predočio je stanje suvremenih interpretacija međimurskih popijevki, a Irena Vodopija, Dubravka Smajić i Andrea Cerovski pišu o leksičkim osobitostima dvaju starih iločkih kulinarskih zapisa (kuharica). Ivan Zvonar iznio je zanimljiv prikaz dosad neobjavljene kajkavske pjesme o pastiru i trima vješticama. Kao književni prilog tiskana je priča hrvatskog pisca Božidara Prosenjaka, pod naslovom »Marta«.

Zadnje poglavlje odnosi se na znanstveni i stručni profil slavljenika Stjepana Hranjeca. Uz autobiografiju Stjepana Hranjeca, Vinko Brešić javlja se sa razmatranjem o margini kao centru, odnosno o značenju i definiciji provincije i »provincije«. Ana Pintarić piše o Stjepanu Hranjecu kao kritičaru

hrvatske dječje književnosti. Ivan Pranjić piše o znanstvenom i publicističkom opusu Stjepana Hranjeca, a Dubravka Težak o doprinosu Stjepana Hranjeca proučavanju hrvatske dječje književnosti.

Zbornik i kolokvij lijep su primjer kako bi trebalo označavati obljetnice zaslužnih profesora Učiteljskog fakulteta. Stjepan Hranjec svojim djelom je to očito zaslužio. S pravom se očekuje da će takva obilježavanja okruglih godišnjica biti organizirana i za još ponekog zaslužnog profesora čakovečkog fakulteta.

Petar FELETAR

DARKO VARGA: HRANA, KUHINJA I BLAGOVANJE U DOBA ZRINSKIH, MERIDIJANI, KOPRIVNICA, 2016., 496 STR.

O Zrinskima (nešto manje o Šubićima Bribirskim) na hrvatskom jeziku dosad je objavljena prava biblioteka knjiga, publikacija i radova. Unatoč toj činjenici, o Zrinskima i njihovu vremenu niti približno nije istraženo i rečeno sve. Objavljeni radovi, a pogotovu simpoziji najupućenijih stručnjaka, uglavnom su se bavili tzv. »visokom« poviješću: istraživali su glavne događaje i ličnosti koje su ih kreirale i vodile. Uz to, dobar dio radova, osobito do prije kojih pola stoljeća, bili su gotovo izričito prožeti euforičnim gledanjem na povijesnu ulogu Zrinskih, gradeći (povijesno i te kako potreban) kult Zrinskih u razvoju hrvatske borbe za slobodu i nacionalnu opstojnost. Dakle, i na tom općepovijesnom planu još i danas nedostaju realne analize vremena i uloge Zrinskih u hrvatskoj prošlosti, odnosno objektivna ocjena njihova djelovanja i važnosti u kontekstu hrvatske, europske i svjetske povijesti. Na ta pitanja odgovore će dati educirani vrhunski stručnjaci, koristeći kod toga povijesne izvore svih zainteresiranih strana, pa i turske. Mora se konstatirati da su u rasvjetljavanju te važne etape povijesti ovog dijela Europe znatno aktivniji mađarski stručnjaci, iako i hrvatski polučuju sve zapaženije rezultate.

U istraživanju vremena i uloge Zrinskih također nedostaju radovi o povijesti svakodnevice, dakle o načinu života, njegovim kvalitetama i manjkavostima. Manjkaju cjelovitiji odgovori kako se u to doba zapravo živjelo u reliquiae reliquiarum Hrvatske, kakvi su bili oblici i izričaji svakodnevnog tijeka života, odnosno kakva je bila povijest i sudbina i tzv. maloga čovjeka. Danas se u svijetu velikim koracima razvija grana povijesti koju su nazvali ekohistorija. Pojednostavljeno rečeno, to je povijesna disciplina koja proučava tijek, oblike i intenzitet međuodnosa čovjeka i prirode kroz povijest. A nekad je ta simbioza prirode i čovjeka bila znatno važnija nego li danas. Dakle, povijesna istraživanja trebaju se »spustiti« u mikroprostor, među ljude i u prirodu, da bi se mogao bar donekle rekonstruirati život svakodnevice.

Na tragu takvih istraživanja je i ova knjiga. Ona donosi pravu bujicu podataka (zapravo, građu) o jednom segmentu svakodnevnog života u vrijeme Zrinskih: kako se u to doba proizvodila hrana, kako se jelo, pilo i blagovalo. Usput se i ova knjiga bavi i općenitim predstavljanjem obitelji Zrinski i njihova odnosa spram povijesnih zbivanja i ličnosti toga doba. Međutim, težište prikaza je ipak na sustavnoj prezentaciji svih sastavnica prehrane toga burnog vremena. Tom ekohistorijskom temom dosad se bavilo vrlo malo istraživača, a velika vrijednost ove studije je i u tomu što autor najvećim dijelom koristi mađarske povijesne izvore, odnosno donosi građu koja je dosad mahom bila nepoznata hrvatskoj historiografiji.

Iako se prvenstveno bavi prehranom, pilom i blagovanjem, ova knjiga daje vrlo široki uvid u način života na vlastelinstvima Zrinskih, odnosno na njihovim dvorovima i u utvrdama, pa i niz zanimljivih i manje poznatih podataka o pojedinim članovima grofovske obitelji Zrinski (i drugih osoba vezanih uz njih), te o tadašnjim važnim zbivanjima. Tako u prva tri poglavlja knjiga donosi temeljite podatke o članovima obitelji Zrinski od Nikole IV. Zrinskog do Adama Zrinskog, odnosno o životu na Čakovečkom vlastelinstvu od 1546. do 1691. godine. Tu su obrađeni i podaci o titulama i funkcijama Zrinskih, o njihovim vjenčanjima i brakovima, vezama s drugim velikaškim obiteljima i tadašnjim humanistima i umjetnicima te o povijesti i značenju znamenite Bibliotheke Zriniane. Upravo iz djela iz te knjižnice izvire i jedan dio građe koja je obrađena u ovoj knjizi, što joj daje dodatnu vjerodostojnost. Donose se i suvremeni opisi zrinskoga dvora i utvrde u Čakovcu, na kojem se dobrim dijelom i »odvija radnja« ove knjige.

Logičnim redoslijedom potom se prikazuje »okvir« u kojem se odvija, događa blagovanje. Pravom bujicom dosad nepoznatih ili malo poznatih podataka (uglavnom iz mađarskih, ali i drugih vrela) opisuju se tadašnje blagovaonice, oprema i posuđe, pokućstvo i prostorni rasporedi, te običaji i posluga kod blagovanja. Da bi opisao izvorište zrinskog posuđa i druge opreme, autor temeljito prikazuje i povijest i značenje njihovih rudnika i rudarstva – pogotovu rudnike u Gvozdanskom (gdje su Zrinski kovali i vlastiti novac) i na Medvedgradu, te tradicionalno ispiranje zlata na rijekama Muri i Dravi. Iza toga slijedi opis i popis posuđa za jelo i piće, jedaćeg pribora, te načina posluge i običaja organiziranja zabava i proslava. U tom bloku knjige prikazana je proizvodnja hrane i opskrba za posadu i stanovnike slavne utvrde Siget (Szigetvar), s posebnim osvrtom na prehranu i obranu utvrde tijekom opsade i bitke u 1566. godini, koja je završila herojskom pogibijom Nikole IV. Zrinskog.

Vinogradima, podrumarstvu, pečenju rakije i pripremanju likera očekivano je posvećena osobita pozornost. S tim u vezi je i uživanje u kavi i duhanu. I u tim agrarnim granama na vlastelinstvima Zrinskih nije se nimalo zaostajalo za razvijenom Europom – dapače, iz Europe se dolazilo u Čakovec da se vide novine i običaji. To se odnosi i na načine kuhanja i pripremanja hrane, uz primjenu tada najmodernije opreme u kuhinji. Posebno poglavlje posvećeno je opisima prometanja hranom, jer su zrinska imanja i u tom segmentu trgovanja imala izravne veze s gotovo cijelom Europom.

Knjiga donosi fascinantne, temeljite opise proizvodnje svih vrsta hrane na imanjima Zrinskih. Pravo je čudo kako se uopće do danas sačuvalo toliko građe i opisa proizvodnje povrća, voća, bilja, pa i stoke, peradi, ptica, ljekovitoga bilja i drugih prehrambenih proizvoda, a autor ih je pronašao mahom u mađarskim vrelima i ovdje ih je popularno i sustavno prezentirao. Valja osobito istaći zanimljive opise i ocjene značenja tadašnjeg lova i ribolova, vrste i načine pripremanja riba, zatim oblike i uspješnost skladištenja i čuvanja hrane, te proizvodnju i dobavu začina, dodataka jelima, mliječnih proizvoda, pa opise mlinarstva i proizvodnje tjestenine i kruha, te konačno tekućih dodataka jelima. Taj vatromet podataka o hrani i prehrani završava zbirkom recepata iz vremena Zrinskih. Tu je ponajprije rukopisna kuharica Zrinskih, ali i recepti iz zbirki Galgoczy i Fay, te iz znamenite Koložvarske kuharice. Ponovno pripremanje i popularizacija tih starinskih jela zacijelo bi danas bio pravi turistički hit. Na kraju knjige uvršteni su i dodaci (dokumenti) o sadnji i cijepljenju voćaka, te obilje podataka o prihodima i izdacima imanja Zrinskih, a posebice o poslovanju kuhinje.

Da zaključimo, ova je knjiga nesumnjivo vrijedan prinos poznavanju povijesti Hrvatske (i Ugarske) u doba Zrinskih (16. i 17. stoljeća). Ona je sadržajna i ekohistorijska novina, koja baca novo historiografsko svijetlo na život u »ostacima ostataka« Hrvatske u doba obrane i borbi s Osmanlijama. Građa iz ove knjige zasigurno će mnogim istraživačima pomoći u njihovim studijama o Zrinskima i njihovu vremenu (iz bilo kojega gledišta), te će svakako biti poticaj novim stručnjacima da se bave tim povijesnim razdobljem.

Dragutin FELETAR

DINKO VRGOČ: MOJE VRIJEME, MALI PRINC, KOPRIVNICA, 2016., 232 STR.

Knjiga »Moje vrijeme« mr. Dinka Vrgoča spada u onu vrstu memoarske publicistike što uvijek najveće zanimanje pobuđuje kod publike koja je i sama bila svjedokom opisanog vremena ili osobno poznaje autora i njegov životopis. Naravno, da samim tim izaziva i dvojake reakcije. Jedan dio čitatelja uglavnom dobronamjerno prihvaća autorovu interpretaciju, dok drugi dio djelo prosijava kroz svoja kritička sita ili čak sasvim osporava i – odbacuje. To su, dakako, realne opasnosti, ali i najčešća razmišljanja budućeg autora i prije nego li se prihvati zahtijevanog i nadasve odgovornog posla. S takvim razmišljanjima – vidljivo je iz samog uvoda djela – sukobljavao se i pisac štiva što je pred nama. I dugo je, kako sam kaže, odlagao, pa nekoliko puta i započinjao, a onda i odustajao, od njegovog pisanja. Na kraju ipak se prihvatio tog nimalo lakog i nadasve usamljeničkog posla.

Veseli me što sam, na neki način, i osobno dao izvjestan poticaj da samo djelo – pogotovo u ovom obimu – ipak bude napisano.

I tako se preda nama našla jedna zanimljiva inventura i introspekcija cijeloga Vrgočevog života, rekonstruirana i reinterpretirana u cjelovitoj zaokruženosti od najranijeg djetinjstva do sadašnjih zrelih

dana, ispričana bez prevelikih strasti, mudrošću čovjeka koji, svjestan svojeg zenita, smireno prepričava – gotovo na način starih seoskih pripovjedača – svoja sjećanja na događaje i silnice što su upravljale njegovim životom i dorađivale ga kao osobu i osobnost. Autor se u knjizi pojavljuje kao jasan narator, ali i kao onaj koji čitatelju velikodušno daruje svoja, ponekad i vrlo teška iskustva, kao i ono što je iz njih naučio i ponio dalje u život.

U svoje tekstu, u tom smislu, nema prevelikih pretenzija, svjestan da naše iskustvo drugima ne znači gotovo ništa, jer kad bi značilo nove generacije danas ne bi ponavljale jasne i svakom bjelodane greške predaka iz prošlosti?!

To je samo jedna strane medalje, ali kako je magistar ekonomskih znanosti po svojem karakteru čvrsta, postojana, a napose uporna osoba, on ipak neće svoje iskustvo i svoje sjećanje odbaciti kao crvljivo brašno iz kojeg se ne peče kruh. Dapače, vjeruje da će ono što je sam u životu prošao i iz toga naučio, poslužiti drugima, pa makar u fragmentima, za gradnju njihovih znanja i njihovog odnosa prema životu i ljudima koje budu suretali. Jer, iz cijelog njegovog teksta curi slatki sirup ljubavi prema životu kao takvom, a to je za preporuku štiva, u ovim crnim i katastrofičnim vremenima, više nego dovoljno.

Vrgoč je »svjedok povijesti iz prvog reda«, kako bi to rekao dr. sc. Hrvoje Petrić vrstan povjesničar i sveučilišni profesor, koji razvija tezu o tome kako bez takvih neposrednih svjedoka i nema istinske reinterpretacije određenih povijesnih zbivanja, ili su ona suhoparna i nedostatna, kad o njima govore isključivo profesionalni povjesničari na osnovi pronađenih dokumenata.

U svojem životu, a napose u profesionalnoj karijeri, gotovo uvijek vezanoj uz financijski sektor, pa onda i uz politiku - jer gdje je novac tu je i politika - Vrgoč se susretao s doista širokom plejadom osoba koje su na ovaj ili onaj način kreirale svekolike sustave svijeta u kojem smo živjeli pedesetak-šezdesetak zadnjih godina. I sam Vrgoč pripadao je, naravno, na svoj osebujan način, toj društvenoj eliti, tako da o njoj svakako ima što za reći.

I, da raščistimo jednu dvojbu: koliko god je nastojao njegovati svoj svjetonazor i moral praktičnog vjernika i etičnog čovjeka, ipak nije uspio izbjeći opasnu oluju što je u jednoj etapi njegovog života ugrozila njega, pa i njegovu obitelj.

Dapače, kako se to već događa kod velikih društveno-političkih potresa, previranja i promjena, one ponajviše djeluju upravo na ljude koji su u samoj blizini epicentra takvih zbivanja. Kalež grkog vina tako nije zaobišao niti autora ovih sjećanja, no, on o sudionicima danas govori bez gorčine, bijesa ili mržnje. I njih nastoji razumjeti, objasniti njihove osobine i namjere, proniknuti u okolnosti… Tim je, rekao bih, njegovo svjedočenje vrednije i vjerodostojnije. Čak i sudionike velike »Afere Gaži«, pa ni njezin glavni lik po kojem je i dobila ime u medijima, što je osamdesetih godina prošlog stoljeća potresala Koprivnicu, Hrvatsku, pa i Jugoslaviju, ne proklinje, niti traži da ih se progoni, jer su mu na vrat tovarili grijehe za koje je na sudu dokazano da ih nikad nije počinio. Prema njima je, dok objašnjava pozadinu »afere« iz svojeg kuta pomalo ironičan, ponekad ciničan, ali ni u jednom trenutku zlurad ili mržljiv. On im kršćanski oprašta, ali dakako, zaboraviti im – ne može!

Život Dinka Vrgoča i njegove obitelji, mislim tu pogotovo na njegove roditelje i uži krug svojte, nije bio ni malo lagan. Rodio se u kamenjaru Dalmatinske Zagore, gdje je njegov rod jedva preživljavao boreći se gotovo stalno s glađu, neimaštinom i nesmiljenom prirodom. Ljudi su neprestano živjeli na samom rubu egzistencije, odlazeći u bijeli svijet trbuhom za kruhom, ili pak u plodnije krajeve ondašnje države u višemjesečnu pečalbu kako bi namakli nešto hrane i novca za ljute zime. Ali, autor se svojeg djetinjstva sjeća s ljubavlju i sjetom, jer je upravo ono u njemu ostavilo najdublje tragove i formiralo ga kao čvrstu biljku otpornu na oštre bure, škrti kamenjar i nesmiljene žege.

Dugo su njegovi odolijevali i odgađali ukrcavanje u »vlak bez voznog reda«, ali je ipak došao dan kad nastavljati život u zaseoku Vrgoči više nije imalo smisla. Pogotovo jer su do onih što su još ustrajali sve više dolazili glasovi o lakšem i bogatijem životu u Slavoniji.

Dolaze u Slavoniju, u Viškovce kraj Đakova, ali Dinkov otac, iz svojih strogih moralnih načela, ne prihvaća kuću otjeranih Nijemaca. Svoj život Vrgoči, u bogatoj Slavoniji, započinju kao siromasi – u jednom stanu. Tek kasnije stječu vlastitu kuću, malo imanje, zemlju…

No, Zagora je u Dinku ostavila snažno sjeme žilave volje za učenjem i boljim životom – dvije najvažnije osobine mentaliteta ljudi koji dolaze iz njegovog kraja. Čuvajući zadružne ovce na plodnim slavonskim poljima, Dinko je uvijek sa sobom nosio knjigu.

Ljubav prema čitanju prva je stepenica otvaranja svijesti prema ljudima i prema društvu. Osnovna škola, gimnazija, studij ekonomije, posao financijaša u jednoj banci u Osijeku, ranih sedamdesetih dolazak u Podravku na mjestu direktora Interne banke… Sve su to uzlazne stepenice kojima se penje, ali to je i civilizacijski krug napravljen iz društva organiziranog još uvijek na važnim rođačkim vezama, preko krajiškog s jakim naznakama njemačke kulture, do Koprivničke Podravine koja je »uvijek« bila dio uređene državne strukture. Cijeli taj prijelaz i put Vrgoč u svojem djelu osvješćuje i podrobno opisuje, te ono tako dobiva i svojevrsno etnografsko-kulturološko značenje, jer teško da ćemo u našoj publicistici naći nešto slično.

U Podravinu Vrgoč dolazi da bi – ostao! Njemu Podravina i Podravka, kao tolikima koji su ovuda prodefilirali, zadobili reference, pa se otisnuli dalje, nije samo prolazna etapa na putu. Ovdje gradi kuću, ovdje mu se rađaju djeca, ovdje djeca postaju Podravci, ovdje dobiva unuke, ovdje se angažira svojim potencijalima i prinosima za opći napredak.

Ovdje doživljava najbolje i najgore u svojem životu! I tu je duže nego je bio bilo gdje drugdje. Veći dio svojeg ukupnog života.

Dalmatinski vigor (životna sila), slavonska usporenost i podravska »cinoberovština«, izmiješala se u Vrgočevoj osobnosti na osebujan način, jer on je svojim kritičkim duhom osmoze nastojao na svoje životne taložine propustiti tek birano i – po njegovom sudu – najbolje.

Radio je sam. On i supruga izrodili su troje djece, sagradili dom. Kupio je komadić zemlje, kopao po njem vlastitim rukama, uz redovan angažman u svojoj struci, kako sam kaže, da ne bi zaboravio njezin miris, a i da ima kontrolu nad hranom koju će jesti njegova obitelj. U dijelu života bio je, uz posao financijaša i sveučilišni nastavnik.

Cijeli je život živio ekonomično, kako se već pristoji ljudima njegove struke i znanja, nikad se nije razmetao stečenim, ali niti pristajao na stranputice u koje se tako lako zaluta kad je čovjek blizu vlasti. Kako voli reći, citirajući pokojnog oca: »Miran san uvijek je važniji od prekomjernog imetka!«

Mr. Dinko Vrgoč napisao je jednu važnu knjigu što bi je čitatelji - a pogotovo Podravci - trebali doživjeti, prije svega, kao vrijedno svjedočanstvo o sebi i svojem mentalitetu. Uvjeren sam da je ovo trijezno i dobronamjerno razmatranje izuzetno korisno, jer ga izvodi čovjek »izvana«, koji je postao »naš« i izvrstan poznavatelj nas. Rekao bih da nas poznaje čak bolje od nas samih. A uz to je i sjajan opservator.

Posebno je zadužio svoju obitelj, pa i širi krug rodbine, jer im ostavlja mnogo toga što zasigurno, većina njih nije znala o vlastitom rodu. Njegovom knjigom svi su bogatiji.

Na svemu tome mu treba, prije svega na pokazanoj hrabrosti i ustrajnosti, iskreno čestitati i zahvaliti.

Svakako, u skladu s nukanjem profesora Petrića, treba poželjeti da se njegovim primjerom povedu mnogi od onih koji bi, uz malo truda, mogli i sami ostaviti vrijedna svjedočanstva. Naravno, iz svojeg kuta, jer će tako pridonijeti boljem poznavanju prilika i procesa što su snažno djelovali na razvoj Podravine, pa i Hrvatske.

I, što je najvažnije – možda generacije koje dolaze, ipak, iz svega toga ponešto i nauče?!

Vjekoslav PRVČIĆ

VJEKOSLAV PRVČIĆ: PROSTI PAD, MERIDIJANI, KOPRIVNICA, 2016., 84 STR.

Na podravskom prostoru u domeni književnosti pojavljuju se nova imena, koja bude vjeru u opstojnost pjesničke riječi. No, u načelu, veliku »kuću riječi« drže veterani, koji su poput stupova postavili svoje knjige, da bi se krov vidio izdaleka. Među njima je svakako i Vjekoslav Prvčić sa desetak autorskih , te pedesetak uredničko-koautorskih izdanja, koja objedinjuje u vlastitoj izdavačkoj kući »Mali Princ«. Najsažetija je njegova biografija sadržana u rečenici da je »sam svoj intelektualni proizvod« i autentični autodidakt »od glave do pete«. Odbacujući formalni oklop akademizma koji inzistira na

»specijalizacijama«, okušao se u svemu što ga je zanimalo, od novinarstva, vizualnih medija, poezije i proze, voćarstva i vinogradarstva, do opservacije društvenih procesa i sudbine zajednice u cjelini.

Već u naslovu nove zbirke PROSTI PAD obznanjuje se situacija egzistencijalnog strmoglavljivanja, koje je neminovno svakom čovjeku, jedino što nas za nju nikada ne pripreme: ni obiteljski odgoj,ni škola, ni ideologija ni utjeha vjere nisu dovoljni za taj trenutak. Tada ostajemo potpuno sami, prepušteni eventualnoj sreći preživljavanja, poučeni o karmičkom zakonu da »tuđi padovi nama ne znače definitivno baš ništa«, pa ne možemo niti mi računati da će netko požaliti nas. O čemu, dakle, govori ova pjesma? O nestanku empatije, kroničnom manjku solidarnosti, te nadasve o zapadnjačkoj kulturi, koja pred čovjeka postavlja načelo promocije (uspona na društvenoj ljestvici) kao ultimativno, dok se democija uopće ne računa i svrstava nas među gubitnike.

Za pjesnika, metafora je PUTA ključna: put je raširen kroz svih »sedam carstva« postojanja, vodi u podzemlje (kao kod Orfeja), vrluda po međuzemlju i mjestimice dosiže visinu transcendencije. I vrijedi aforistički naputak: »put je najvažniji ne cilj / ali tko uz put nema i cilj / lako zauvijek zaluta«. U pjesmi Tko će Isusu pomoći pledira se ponovo na uspostavu izvornih kršćanskih vrijednosti: sposobnosti za žrtvu, sućut, ljubav prema malenima i slabima, snage opraštanja. Dakako, to nije ni dogmatski ni ideološki obojen »letak«, već čista poetska sublimacija, utoliko jača i učinkovitija, jer pogađa kratkim, jezgrovitim stihom i izravno adresiranim pitanjem upućenim čovjeku- čitatelju. Maksimalna ekonomija riječi ovdje je najbolje pjesnikovo oruđe i oružje.

Nastavljajući promišljanje o »snazi primjera« navraćamo se na pjesmu »Evanđelje po Luki«, neslučajno posvećenu najnježnijemu od evanđelista, živopiscu, umjetniku, prosvjetitelju. Njegov je put služenja možda i najteži, jer pjesnik veli: samo nježnost/ i mudra tišina/ suza tople riječi/ i istinski blagoslov« takvoj vrsti i soju ostaju u grubim i tjeskobnim vremenima. U istom tonu pomirenja i zahvalnosti atribuirana je pjesnikovoj majci minijatura SVETA ANA, koja majčinu blagost i osmijeh vidi kao placebo darovan sinu za sve životne tuge i nedaće i karmu usamljenika. Dakle, posve se razložnim nadaje i tekst pjesme UMJESTO EPITAFA, gdje se autor brani od bombastičnosti, sentimentalizma, posthumnih lauda i pretjerivanja u korist »svete tišine«, moleći da ga se pamti po radosti i punokrvnosti življenja. I zaista, tišina je najprostranije mjesto sjećanja, baš kao što je i veliki Pasternak primjetio: » Tišino, ti si najljepši zvuk, koji sam ikada čuo«.

Ciklus BILOGORI I DRAVI istinsko je srce ove knjige. Definira se zavičajni prostor kao mjesto gdje je čovjek najsličniji sebi, dakle, najizvorniji i najsnažniji. Energije koje su nas oblikovale, ljubav koju smo usrknuli, primili i interiorizirali,dovoljna su hrana za jedan ljudski vijek. Matoš je govorio kako je »Hrvatska okolica najbolja škola patriotizma«, a Prvčić to i konkretizira: Bilogorska sedla i vrhovi, Drava kao žila kucavica i starinska klet poput »zavjetnog šatora« u miru i Noine arke u kataklizmičkim nevoljama, kao posljednja kota spasa. Bachelard bi doista uživao, čitajući ove savršene primjere topofilije, ljubavi za odabrana mjesta. Za Prvčića sve je tu živo, oživljeno, oduhovljeno snagom sanjarenja i imaginacije, pa slobodno može zapisati u dirljivoj cjelini PLAČEM PJESMU O STAROJ KLETI i ovakve stihove: »ujutro plačem pjesmu o kleti suze imaju okus hrastovih greda/ bljutavog blata / pletera / i ražene slame s krovišta // u njima se krijesi / mala rodna kućica/ i plamen svijeće / što se umnaža / u brušenom staklu / ormara za porculan // suzica suzu sustiže / dok snujem noinu arku / potresanu glasovima / različitih životinja«. Nastavak je naslutiv: samo se suzom može ispratiti takva uspomena, odaslana u čisto svjetlo, jer među nama, »novovjekima«, zarobljenicima tehnologije, patvorina i kiča, nema više ljubitelja rukotvorja ni pravih »mešterskih« graditelja, koji bi vratili vrline starožitja u naš podrovani svijet.

Naravno da je u ovoj zbirci ispjevana i još jedna »dravska himna«, posvećena našoj zavičajnoj rijeci. S pozicije zavičajnika, promatrača, truna u rijeci života, pjesnik vidi Dravu s visokim simboličkim konotacijama u kojoj je voda i životvorni element i prijelaz preko Stiksa, gdje fizička opstojnost zauvijek prestaje. Stoga će reći:«gledam tiho klizim koritom / i drhti mi krhki kostur / zebe me srce od hladnoće / dok vode u meni ne poprime / tvoje plutanje boju i tok«. Tek poistovjećenjem s vodom, prepuštanjem njenoj elementarnosti i i snazi divljine, postiže se fatalistički mir: jedinka je nevažna, svemir nad pojedinačnim ne drhti i ne pušta suzu, nebo ne zna za miljenike. Bili smo tu i prošli smo, još malo traje naša vibracija, a potom, na zemljovidu našega »kuta svijeta« i dalje teče rijeka živodajnica, jer: »

ti si naslovna stranica podravine/ i zlatna uzica kojom označavamo / mjesto na kojem smo stali / u čitanju7 ti si uvod i završnica7 prvog i zadnjeg čina / života u protjecanju«.

Završnicu knjige čine ciklusi KAO HAIKU i SUMRAK. I tu Prvčić znade vješto »iskočiti iz kalupa«, pa pored očekivanih pejzažno-atmosfersko sezonskih zapisa kakve očekujemo u tradicionalnom »haiku stilu«, nalazimo i britke »krahlece« poput ovoga: »Urlaju umorni / pjesnici krvoloci. / oj, Balkane«. S pozicije političke močvare i balkanskih vrenja u kojima zloporaba riječi stvara demonske efekte, ovaj zapis djeluje poput sažetka haške optužnice. Lišena metaforike i ukrašavanja praznine iliti stihoklepačkog cifranja, takva pjesma djeluje jednako dobro kao i njoj suprotna, metaforički sazdana KATAKLIZMA MRAVLJEG SVIJETA, s nadrealističkom poantom: razoritelj mravinjaka, čiji je zvuk kosilice »strašni Armagedon« za uboge mrave, još ne zna da se , principom indukcije, i nad njim pali nevidljiva kosilica (dalijevska varijanta nekadašnjeg Totentanza!), koja će pomesti stvorenja ljudskog mravinjaka. Upravo sitnost, beznačajnost i mravlje-mišja mjera čovjekova u svemirskoj ogromnosti, originalne su ideje ove stihozbirke iskazane slobodnim, tekućim, interpunkcijom neopterećenim stihovima našega pjesničkog veterana, kako rekosmo.

On zasigurno ne očekuje odličja niti halabuku za svoj novi domašaj i umotvorno-rukotvornu majstoriju, no pozornost čitatelja zaslužuje, te je stoga s prijateljskim uvjerenjem i preporučamo književnoj publici.

Božica JELUŠIĆ

UPUTE SURADNICIMA

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina« te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

»Podravina« magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are catergorized in the following manner:

1. *Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation* - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
2. *Revised papers* - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
3. *Professional articles* - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

»Podravina« magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format (Word 6.0 and newer versions); in extreme cases, we accept a MS Word-compatible program; all texts must be in a word-format (***.doc); accepted font is Times New Roman, size 12 with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a copy on a floppy disk (or CD-ROM).

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - »Podravina« magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for »Podravina«), e-mail meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphics (designs, charts, etc) and photographs should be numbered and be allocated in the text in a parallel manner, so it can be inserted next to the text. Graphics must be in their original, each on a separate sheet/page of A4 format; the table heading (abbrev. 'Tab') should be above the table, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

a) paper title
b) author name(s)
c) institution name/address the author is employed with
d) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
e) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj 2016., za nakladnika Petra Somek